

*

Дустагда мехьер

Повестар
Драмаяр
Гьикаяяр ва монологар

Дагестанское книжное издательство
Махачкала 2005

Исмаилов Абдуселим

И 87 Дустагъда⁶⁹⁻⁰³ мазъер. Повесгар.Драмаяр. Гьикаяярни
монологар. - Махачкала: ГУП «Даг. кн. изд-во», 2005.
448 с.

Исмаилов Абдуселим (Исмаилов А., 2005)
драмы рассказы и ©Дагестанское книжное издаюльсгво, 2005
4702380201 - 116_M123 - 05

Абдуселим Исмаилован ктабда эхиримжи йисара кхъенвай ва
к!елзавайбуруни тамашачийри хушдиз къабулнавай повестарни драмаяр,
гьикаяярни монологар гьатнава. Писателди алай девирдин къатмакъариш-
вилер ва зидвилер ачухаразва ва абурун аксина акъвазнавай сагълам къу-
ватрин винизвал къалурзава. Ктабда гъак! тарихдин вакъийрин бинедал-
лаз кхъенвай «К1ири Буба» драмадини чка къунва.
ISBN 5-297-00685-6

Повестар

ШЕИТІАНРИН КЪУГЪУНАР

Хъел авур руьгъдикайни мизан квахъай вахтуникай

повесть

Лъана къван, хъанач къван са кас. Лугъун чна, яшар пудкъадалай алатнавай, амма пудкъанни цІудава агакъ тавунвай са итим. Юкъван буйдин, секин къилихдин, масадбуруз бегенмиш жедай амалрин, къерехдавай кас вичикай инжикли тийидай хесетрин. Ам жемятдин арада са куьналдини тафаватлу жезвачир. Адахъ, хуьре виридахъ хъиз, кІвални авай, мал-лапагни, пабни авай, аялрни. Адахъ авачирди са шей тир. Ам вуч тир? - лугъузвани куьне? Акъваз садра. Аникай ада гъеле вичини фикирзавачир. Гъеле ада вич адетдин хуьре, адетдин жемятдин арада адетдин инсан яз гъиссзава. Гъак! язни тир. Ваъ, гъиссзамай, гъакІ яз амай лагъайтІа, дуьз жеда.

- Бес адан тІвар вуж тир? - лугъун лазим я тади квай сада. - Инсандикай вичикай рахадалди, адан тІвар къуртІа хъсан тушни?

- Язва, гъуьрметлу кас. Адан тІвар паспортда Мердиназаров Бедназар, кІвале Назар, хуьре БетІ тир. ЛакІаб алачир кас, вири хуьрера хъиз, инани авачирвиляй, зани чуьнуьхзавач, вири тирвал кхъизва.

- Ам квел машгъул кас тир? - лугъуз хабар къазва вуна.

- За ваз, чан вах, стха, кІусни таб тавуна жаваб гузва: -

Вири квел машгъул тиртла, гъа кардал. Месела, вирида хъиз адани дуьньядал са шумуд аял акъуднавай, вирида хъиз адани, хъел атайла, папазни аялриз экъуьгъзавай, вири хъиз амни нубат агакъайла лапагрив, маларив физвай, вучиз лагъайтла, вири хуьрера хъиз, инани чубанвал ва я нехирбанвал хъийидай кас амачир. Виридахъ хъиз адахъни аял члавалай алимни гъаким хъунин мурадар хъанвай. Виридаз хъиз адазни вичин квалер асклан, къуншидин квалер къакъан яз, вичин паб эйбежер, къуншндин паб ва вири танишрин папар иер яз, вичин квал кесиб, амайбурун квалер варлу яз аквазвай. И кас я алим тушир, я гъаким. Ам, къуд класс куьтягъна, муаллимвал **авур**, муаллимвал гъиляй акъатна, къулдугъ авачиз амуьк **тавуи** патал, уьмуьрлух зурзун кваз чалишмиш хъайи са бенде*ир. Хуьруьн члехи пай гъвечли классра адан тарсар къачунвайбур тир. Гъихътин этрсар ада ганайтла, вуч абурукай чирвилерихъ ялварзавай аялрив гумукънайтла, абурувай чпивайнн лугъуз жезвачир. Им и хуьруьн тарихдин лацу чинрикай сад я. Амма хуьре чкхиданни гъвечидан мецел алай Цх^тин келимаяр авай: «Эгъ, Бетла таре гана, вакай Алкъвада)Гъасан жедани мегер».

, Заз мад суалдин ван къвезва:

, т Хуьр, хуьр лугъуз рахазва вун, бес а хуьрел твар алайдитушни?

- Эхъ, играми кас, алайди я. Мадни артух - ам лагъайтлани жеда.

Лезгистанда тварар амаз чеб амачир, чуклурнавай, чукурнавай хуьрер гзаф ава. Гъакл хъайила за риклел атай са тГвар къада. Лугъун чна, а кас Чилихъай тир. Чидай чка я жуваз. Къунши хуьр тир. Риклериз михъи, мецерал хци, гъилерал-клавчерал гъалтайла, дири инсанар авай чка тир. Амма са рехне квай и хуьруьк - рагъ геж агакъдай. Къунши хуьрерилай агъада, къакъан ягъун клане авайвиляй.

Завай ам Цицлигъай тир лагъайтлани жеда. Хъсан синел алай, рагъ вахтунда акъадай, и патарин Советни мектеб авай, яргъалай килигайла, мешреб алай хуьр тир. Инсанарни, акунар алайбур хъун анихъ амуькрай, къатлунар авайбур тир. Зи дуст, твар-ван авай духтур-терапевт, алим, сефил риклерин, начагъ чанарин дава Шихрагъим Мизамудинова лугъудай-

вал, эгер, тварар къан тийин, къунши хуьрерин кимерилай экъуьгъунринни къал-макъалдии ванер агакъдайтла, Цицлигърин кимелай гъамиша хуьруьнрин ванер чиклидай. Чна адав гъуьжет къадач хъи.

Гъа ик1, хъана къван, хъанач къван Ярк1и магъалдин, лугъудайвал, чуру кицикрин макандин са хуьрйитир Бедназар муаллим. Йикъарикай са юкъуз фида къван и кас лапагрин раж атана чуруз. Гад къулалай алатнавай, амма гъеле зулни алуьк тавунвай вахт я. Вал квай гуьнейра нез туна, зурба хъархъу таран кланик кундал хканвай лапагрихъ галаз адани сернвал къачуз юргъунвал алудзавай. Сернвал къачуз юргъунвал алудиз, лапагри экуьнлай туьрди, ручухба Бедназара вичиз уьмуьрда акурди-такурди гирнагъзавай.

- Я зуй, - лугъузвай ада, чин цавална вилер агакъ тийидай яргъариз килигиз.

- Гъай, - жаваб гузвай ада вичи вичиз, гуя ам вичив ваь, вилериз такваз къаншарда акъвазнавай маса касдив рахазва.

- Шумуд йис хъанва ви?

- Пудкъадалай алатнава.

- Ваь! Пудкъанни цлудав агакъзава.

Бедназара дериндай нефес акъадарзава. Адавай вичиз и кар гъайиф тирди къалур тавуна акъвазиз жезвач.

- Яраб гъакъван йисар къвез алатнава жал?

- Эхъ, Бедназар. Къвез алатнава. Амма ваз вучиз хуш туш и кар?

- Вуч хуш жеда заз?

- Гъик! вуч жеда? Бес а яшар вибур тушни?!

- Зибур? Алатна фейибур зибур жедани?

- Бес, я стха, ам ви уьмуьр я эхир?!

- Уьмуьр я?

Эхъ, хусуси ви уьмуьр.

Бедназараз вуч лугъудитла чизвач. Адан бейнида и сеспи, а сесни киезава. Къил хкажна инихъ-анихъ килигиз, ада лапагрив абурун къилел вичин гуьзчивал алайди чирзава. Ахпа, къил къулайдиз чантадал эхцигна, ада виклегъвал авун къетна:

- Хусуси уьмуьр лугъузваяи вуна? Ам нихъ хъана? Захъ?

- Гъа-гъа-гъа..., - хуьрезва муькуь сес.

- Вун квел хъуьреза?
 - Вал, Бедназар. Бес вун яшамиш хъаначни? Ваз гъак!
 лугъуз к1анзавани?
 - Яшамиш хъана.
 - Вахъ аялвал, жегъилвал хъаначни?
 - Гъабурни хъана.
 - Бес вуна к1валахначни? Бес вуна шадвилер, пашман-вилер авуначни?
 - Авуна, авуна! - хъел къвезва Бедназар. - Бесрай ви сурун суалар. Амма гъинва абур?
 - Гъа-гъа-гъа..., - хъуьреза мад муькуь сес. - Гъинва лугъузвани вуна? Белки вун дидедени ханачт1а гъа, бубадилайни хъаначт1а гъа? Абурни амач. Халкъ авур Халикъди чпиз кхъей вад юкъуз ризкъи т1уьна, хъфена агъа дуьньядиз. Агъ, Бедназар, абурни хъайибур тушни?
 - Вуна гила лап хъачзава^ бейкеф жезва Бедназар. - Дидеди ханач, бубадилай хъанач ни лугъузва? Бес зун гъинай атана?
 Муькуь сесини куьт1ни ийизвач. Бедназаран рик1 туькуьул жезва.
 - Де дидеяр, бубаяр рик1ел хкиз, за вуч лагъанай?-наразивалзава ада. - Абуруз закай гъак1ни са экв акурди туш.
 - Багъишламиш,-т1алабзава муькуь сесини,-керчек !ун алачиз рахана. Дидеяр-бубаярни чпин уьмуьррин иесияр я. Абурун патахъай вавай, ви патахъай абурувай жаваб гуз жедач.
 - Де кис, я кас! - вилер акъална, чин к1аникзава Бедназара.
 - Кис вучизда? - векъивалзава муькуь сесини. - Бес я кисайди. Вахъ галаз а йисар зани кечирмишнава. Вид хъиз ам зи уьмуьрни я.
 - Гъик1 зи уьмуьрни я?
 - Гъак1. Вунни яшамиш хъана, зунни. Чун къвед гъамиша санал алай. Зани эхзавай, вунани. Вунни киснавай, зунни. Гила вуна башламишнава, зани давамарзава. Икъван гагда чуп са мецелай са сесиналди рахазвай, гила чун са мецелай къве сесиналди рахазва.
 -Гъагъ!-мягтел жезва Бедназар. - Ибур ваз гъик1, гъинай чир хъанвай гафар я? Ак1 хъайила, вун гила заз акси жъечъава ман?

-Эхъ! Вахъ галаз санал тухвайди заз гъични уьмуьр туш. Кешкени, и къе башламишай ихтилатдик вуна фад, лап фад къил кутунайт1а. Зун яшар къалин, крар къери яз ик1 амукъ-дацир. За жуван уьмуьрда рикклай алат тийидай са кар къванни къилиз акъудна тадай.

Бедназара вилер мадни илисзава. Къвед лагъай сесинин ванНи япара тикрар жез алатзава. Ада ак1 гъиссзава хъи, вичихъ галаз бягъсина авайди вичин руьгъ я ва ам гъа гиламад бедендай' экъеч1на фида.

- Акъваз, - кич1 акатна рахазва Бедназар, - вуна зун тек тамир. Чун санал алаз икъван йисар я. Икъван йисара санал базармишай чун гила куьз къакъатда? Квез герек я чаз и къаршивилер, аксивилер?

Бедназара бедендикай хкатиз гъазур хъайи руьгъ кумайди гъиссзава. Ада минетзава:

- Ша чун санал аламукъин. За амай вири уьмуьрда тек са ваз къуллугъда. Тек са ваз!

- Гъа-гъа-гъа..., - хъуьреза къвед лагъай сес. - Вуна заз къуллугъда? Амай уьмуьрда? Бес икъван йисара вуна низ къуллугъна? Тек са ваз? Зун галачирла, вун са зат1ни туширла, вуна низ къуллугъна? Ваъ! Зун вавай къакъатдач. Ваз зун авайди гила чир хъайила, мадни къакъатдач. За вав жаваб гуз тада.

- Куьн жаваб? - кич1е жезва Бедназар. Ада, к1вачер мет1ерилай къвеч1иларна, са шумудра гъалчиз-вахчуз, лапагрин секинвални ч!урна.

- Ви уьмуьрдин,

- Чи уьмуьрдин лагъ.

- Ваъ, ви уьмуьрдин. Зи жаза зав агакънава. Икъван йи сара вун хътин инсандихъ галаз санал хъайи заз идалай к1еви жа\$а мад гъинай жагъида?

- Гъак1 лугъузвани вуна?

- Эхъ, зун мажбурзава,

- Ни, я ягъи?

-Ни лугъун за ваз? Ви уьмуьрди. И девирди. Ваз ам дегиш хъанвайди аквазвачни?

- Аквазва хъи.

- Аквазвас хъайила, зунни кисдач. Вирида хъиз чинал лугъуда. Вири чиркер къилелай иличда.

- Илич, илич! Гила лугъунар, лагълагъар авун муд я къвап Гила вири чиркерихъ къекъвезва къван. Вири квай йикъекаи вун вучиз хкеч1да?-гъайиф жезва Бедназар.

- А-а, бейкеф жедай амалар ийизвани? Вахтундамаз фикирна к1андай. Гила геж я. Гила къабула жувал къвезвай нянеяр-тегънеяр.

- Зал нянеяр-тегънеяр? Вуч патал? За жуван умуърда циц1ибдизни т1арвал гайиди туш. Зун гъахъвал, дуъзвал гваз

- **О-гъо-гъо**, къена регъула! Гъахъвал, дуъзвал... Абур **гъина авай?** Абур низ герек къвезвай? Вуч къазанмишна вупа **абуралди?**

- **Михъи** т1вар.

- Гъа-гъа-гъа... Ам вуч зат1 я? Ам вуна недани, хъвадани? Ам гузвайди вуж я? Орден яни? Медаль яни? Ви михъи **т1вар** низ герек я? Дарда гъатайла, маса гуз жедай зат1 яни? **Низ герек я** ам?

- **Заз!** - хъел къвезва Бедназар. Адаз гъарайиз, къа-**рагъна** къил туьк1вей патахъ катиз к1анзава.

- **Кис**, Бедназар! - буйругъ гузва муькуь сесини. - Вун **закай**, **гъиниз** катда? Гъич санизни. Гъина вун хъайит1а, гъана **зунни жеда**. Зунни!

- **Алат** залай! - секинарзава вич Бедназара.

- Алатдач! Зун амай къван вири умуърда ви къил ел ракъ регъвез акъвазда.

Мад сеферда Бедназарал хъилен звал акъалтзава:

- Зи къилел ракъ регъвез вун вуж я?

- Зун ви руьгъ.

- Гъа-гъа-гъа... , - хъуьрезва Бедназар. - Руьгъ вуч зат1 я? Гъак1ан са нефес. Гъеле гъамни туш. «Пуф» - амач вун. Вилиз таквадай, гъилиз текъведай за зат1. Гъеле гъамни туш. Япариз ван текъведай са сес...

- Гъалат1 я вун, Бедназар. Руьгъ валай виш сеферда къакъан, виш сеферда залам я. Ваз ам аквазвачт1ани, адаз вун аквазва, вад т1уб хъиз чизва. Мадни са гаф хълагъин за ваз: зун, гъа вуна лугъузвай са нефес, са «пуф», залам пар яз вири умуърда ви к1ула ава. Гъайиф хъи, зи пар вуна анжах гила гъиссна. Анжах гила, умуър къулухъ туна, виликайни зат1ни таквадайла.

Къведни кисна. Бедназара мад сеферда чин цавална, вилер къат1уз тежедай яргъариз килигиз, ада и гъуьжетдал эхир эцигун къет1на.

- Кепекдик квачир гъуьжет я вуна захъ галаз авурди, - рахана ам секиндив. - **Чат** кепекдикни квачир.

- Вуна тухвай умуър чат кепекдикни квачирди хъайила, гъуьжет масад гъик1 хъурай мегер? - векъивал гумаз рахазва къвед лагъай сес- Вил вегъ къуд патаз. Ви хуьрйй алимар, гъакимар акъатнава. Эгер ваз абур жувалай акъван яр-гъаз акъатнаваз аквазвачт1а, къенин крариз вил вегъ. Садбуру къвед-пуд чкайрал къелеяр хътин к1валер хкажзава. Гъихътин к1валер! Гъич са хузаинризни, ханаризни беглериз такур хътинбур. Муькуьбуру гъеле хазмайбурузни кваз чилер къазва, машинар къачузва. Гъихътин машинар! Пуд лагъайбур, чеб миллионрал ацукънава лугъуз, хуруз гъуд ягъиз, цавуз туп ягъиз, вун хътинбур инсанрайни хкъан тийиз къекъвезва. Амма вахъ вуч ава лагъанай вуна?

- Михъи т1вар,-муьт1уьгъ яз жаваб гузва Бедназара.

- Гъа-гъа-гъа... , - хъуьрезва муькуь сес. - Яраб вун хъгинбур хуьре шумуд ават1а?

- **Гзаф!** Лап гзаф! - шад жезва Бедназар. - Зун хътин бур чи хуьрени, вири хуьрерани гъик1 хъайит1ани пара я.

- Инанмиш яни вун?

- Эхъ. За лугъудайвал тушт1а, аквада ваз. Зун абурухъ галаз рахада. За жуван михъи т1варц1елди абуроз чи умуър дуьзди, гъахълуди хъайиди субутда. За, абур вири санал к1ват1на, лап са важиблу кардик къил кутада. Ам чна къведани тухвай ва мадни тухудай умуърдин къилин нетижа жеда.

- Килигда чун. Аквада чаз, - хъуьтуьлдиз рахазва муькуь сес. - Гила ваз амайди кап1-т1ят ийиз, халкъ авур Халикъди гайи йикъаз шукур гъиз ацукъун я. Мад идалай алава гъич са карни валай алакьдач.

- Алакьда залай, - инанмишвалзава Бедназара.

- Икъван гагъда алакьнат1а, гилани алакьда, - пич1и рахун тирди чирзавай гъалда рахазва муькуь сес.

- За жув хътин михъи инсанар галаз регъвер эхцигда. Дингер эхцигда...

- Гъа-гъа-гъа. . . - хъуьрена ч!агизва муькуь сес. Ахпа ада ягъанат квай ванцелди суал хугузва: - Вахъ галаз вуж къведа, я бейниван?

- Гъик! вуж къведа?

- Гъак!. Муаллим вакай хъана. Бухгалтер вдкай хъана..

Пирсидатил вакай хъана. Завклуб ракай хъана. Партийный вакай хъана. Депутат вакай хъана. . .

- Хъана, хъана. . . - дили жезва Бедназар. - Абур заз валай хъсан чизваи крарни гафар я.

- Лап хъсан, - хъуьтуьлдиз рахазва муькуь сес. Чизваз хъайила, вуна абуруз вуч хълагъда? Хъайи крар хъана, пудкъ-ад йисуз залай зат!ни алакънач, гила алакъда лугъудани?

- Вучиз алакънач залай? Ви рик!елай алатнавани?

- Вуч, я ягъи, вуч? Вахт, рик!ел хуьдай, аламукъдай хъун вуч авурди я? Ви гзаф крар рик!ел хтайла, зун чилерай чи^е-риз физ гъазур я, абуру заз гъакъван регъуь ийизва. Зун гъа-мишалугъ яз вахъай катуни къастунив ац!урзава.

- Жеч гъа! Ят!а, алат залай!

- Ваъ, Бедназар, - мадни хъуьтуьл жезва къвед лагъай сес. - Ак! зун валай алатдач. Акъван регъятдиз зун вавай чара жедач.

- Вучиз, я ягъи?

- Вучиз лагъайт!а зи к!ула ви гунагъар ялиз тежер пар хъанва.

Зи гунагъар? Абур ви к!ула вучиз ава?

- Вучиз лагъайт!а вири уьмуьрда за ваз къуллугъна.

- Чухсагъул, пара сагърай, - вич вичикай квахъна, вуч лугъудат!а чиз амуькзавач Бедназар. - За ви хъсанвал амай уьмуьрда рик!елай алуддач.

Амма гунагъарин патахъай жаваб вуна гуда гъа.

- Гъик! за гуда? Вучиз? Чун сад хъайила, вири уьмуьрда вуна *an* къуллугъайла, къе абур вири ви к!ула пар яз авайла...

Кис-ис! - векъивалзава муькуь сесини. - Кис, гунагъ-ар! Тубастафириллагъ къванни лагъ. Гунагъар вибур я. Вуна *i* и *ia* къванни абур ада хъийидай са рехъ жагъур.

Бес за лугъузвачни, - шад жезва Бедназар, - за хуь-рс рси ъвер эхцигда, дингер эхцигда. Жемят патал авур кар - им иисач гунагъарикай къутармишдай рехъ я. За. . . , за. . . , -

нефес къазва Бедназаран, - чи хуьре миск!ин эцигда. Эхъ, миск!ин эцигда!

- Вуна? - мягътел яз кисда къвед лагъай сес. - Вуна миск!ин эцигда? Ам чук!урайбур гъа вун хътинбур тушни... Вун а ч!авуз гъинвай?

- Вири авай чкада, - вик!егъ хъана Бедназар. - Амай жемят гъина авайт!а, зунни гъана. Бес вун гъина авай?

- Зун ви къуллугъда.

- Ухва-айш, - авуна Бедназара хурудилай гъил ч!угваз.

- Икъван гагъда зи къуллугъда хъайи вун, гилани, къедлай къулухъни жеда.

- Де килигда чун, килигда. . .

И келимаяр тикрар хъхъана, абурун гъуьжет эхирдал атана. Вучиз атана лагъайт!а, Бедназаран вилерин къекъемар сад садав агатнавай. Ам вич ихътин бягъс ч!угурдалай гъуьгъуниз ахвариз фенвай.

Къуй ксурай. Чунни са геренда маса крарикай рахада.

ЗИ БУБАДИ ИХТИЛАТДАЙ...

- Фида къван садра чун Къубадиз. Ярк!ай - Къубадиз. Къазанмишиз. Гъик! къазанмишиз лагъайт!а, векъер ягъиз, ахпа гвенар гуьз. Яни-к!валахна. Гъар гатфариз хуьряй къвед, пуд, вад араба Къубадиз рекъе гъатдай. Зунни инай аниз рехъ садрани къвѳрда ваъ, са шумудра к!вачи ат!ай ксарикай сад я.

Ихтилат рекъикай туш гъа. Ихтилат маса кардикай я. Заз чиз, хуьруьн жемят хъайит!ани, халкъ хъайит!ани, ам гъвеч!и ва я ч!ехи хъунал кар алач. Бес кар квел ала? Мадни лугъун за: хзан, инсан къачурт!ани гъак! я. Де лагъ, инсан зурба жендек ва я гъвеч!и жендек авайди хъунилай вуч аслу я? Дуьз я, зурба жендекда зурба къуват жеда, яни ада пара ялда, пара неда. Мад са зат!ни. Ялиз жедай, нез алакъдай алемда инсан квелди тафатлу жезва? Заз чиз, вичин инсан-•вилелди, инсандизхас алакъунралди. Эхирни, фагъум-фикирдалди, акъул-камалдалди.

Эгъ, вучда яргъийрикай? Фида къван чун Къубадиз. Майдин варз я, аранда векъер ягъиз башламишнава. Хурай-

дал акъвазда чун. Хурай хуъруьн тIвар я, Худат станцидилай гъуьл галай патахъ фейила ава. Гъеле калхузар, савхузар ава-чир, чилер чпин иесийрив гумай. Гъавилай чун къил чIугуна чаз чидай мулкдар Идрисан тIварцIелди фена,

- Алла-а, зи куьгъне хванахвар, хтана цуьн, - къарши-ламишна Идрис лугъудай касди.

Хъсан инсан тир ам, женнетдин къапуяр ачух хъурай вичиз. Женни ийида хъсан ксариз.

- Эхъ, - лагъана чна, - жуваз чин къалурай, вичин патай регъим акур ви кIвал амаз чун масадан ракIарал гъикI лагъ ана шуда? - майил къалурна чна.

Чи вилик сарубугъдадин фуни атана, чIем-къатухни. Лап пака юкъуз чун, ЯркIай атанвай маргъухъанар, кардик экечIна.

Амма ихтилат адакай туш гъа.

И Идрис лугъудай кас къакъан жендек авай, юрфарал юкI алай, чIулав спелрин винел къакъан нер хкаж хъанвай са кас тир. Лап агъайна. Амма адан папакай рахайтIа, ам Идрисан вичин гъил къванди хъана мад тушир. Хъсан дератIлас алаз, чина лазни яр аваз гуьзелрин гуьзел яз чаз къалурнайтIани, белки, мадни чна гъа са суал тикрардай жеди: ихътин итимдиз ихътин паб хъун бес дуьз яни? Амма Идрисан папал дератIласни алачир, адан чина лазни, ярни авачир. Ам чин къурай жум хъиз биришра авай., кукуф кIерец къван гъвечIи дишегъли тир,

Эхирки, са нянин емекрал вил алаз ацукънавай чи арадай сада мад сеферда'лугъуда'къван: -Дугъриданни, ядаяр, Идрис хътин итимдиз авай паб аку-йе.

Низ чидай къван, и гафар Идрисан япарив агакъайди. Низ чидай, адахъ серкин япар авайди.

Йикъарикай са юкъуз, рагъданин береда Идрисан гъаятдал лацу шиверал алаз пуд кас атана. Абурад сад садалай абурлу, сад садалай зурба, сад садалай агъайна къегъалар, лугъун за, пагъливанар тир.

Идрис абурад къаншардиз фенач, паб фена. Идрис рикIик са кар квай жуьреда чи мукъув атана,

- Цуьне, чан яркIивияр «Идрис хътин итимдиз авай паб аку» лагъанай. Ци и гафар рикIел хквезватIа чидани цвез?

Ибурад, чан стхаяр, гъа цвез виле такур папа ханвай рух- я.

Адан къимет авани мегер? ГъвечIиди, яхунди кIандатIа хъурай. Эхъ! Гъа и дидедин рухвар!

ИкI лагъана, къил мадни цава къуна, ам рухварин патав Iфена. Идриса лагъай гафари мягътел авур чун гагъ пагълива-нар хътин рухвариз, гагъ абурад са-садан гарданар къаз [пIагъар гузвай кукуф дишегълидиз килигиз амукъна.

Вуч паталда ятIа чиДани и ихтилат? Инсан ятIани, халкъ ' ятIани, гъвечIивилиз ва я чIехивилиз тамашна, винел патан акунриз килигна тегънени ягъмир тарифни ийимир. ГъвечIи инсанарни чIехи камалдин иесияр, зурба акъулдин сагъибар жеда, винелай абурсуз аквадатIани, абурад тежер къван гуьзел руьгъдин дуьнья жеда. ГъвечIи халкъарини инсаниятдиз зурба камалЗгълияр гуда, тарихда девирривай цIуруриз тежедай гелер тада, къашарин юкъва къаш хъиз, вичин руьгъдин хазина вири миллетрин ва халкъарин вилик эцигна.

* * *

Ксанва Бедназар. Дерин ахвара ава. Ара-ара хух ийиз, ара-ара пIузаррин арадай туп нефесар акъудиз, хуькъверик ял акатиз хкатзавай адан чинал тIветIер ацукъиз къарагъзава. Анал чка бес тежезвай тегъерда, абурад сада салак хуькъзава, хъел къвез, сад садал тепилмиш жез, къарагъиз ацукъзава. Виридалайни чкхи зирек тIветI иллаки надинж я. Ада, и са чIарни юзур тийизвай чин вичин ихтиярда вуганвайдай къаз, амайбурад чукурзава. Амма вич, гъинал кIан хъайитIа, гъанал ацукъзава. Ингъе, гила ам нерив агатзава. Гагъ и тIеквендин, гагъ а тIеквендин сивел физ, ам Бедназаран нерин хилерикай садаз гъахъиз кIанз цацарал ала. Амма тIветIревай вичин мурад къилиз акъудиз хъанач. Нерин хилерик квал акатай Бедназар юзана. Са легъедилай ада, ягъайда хъиз, къилни хкажна.

Аквазва Бедназар, кундавай лапагрик юзун акатнава. Сад-къвед къилер чиле туна хъарухъу таран сериндикай хкечIнава.

Ц)

- Са вил ахарни хъана заз, - къарагъиз кIанз къе гъилни чиле акIурзава Бедназара. - Гила лапагар юзурайтIани жеда.

Ада лапагар юзурна, къвез-къвез серинар гзаф аватдай гуьнейриз акъудна. Яд хъваз к1амал къван тухвана элкъвe-далди, хуьруьз рекъе гъат хъийидай вахтни атана агакъна.

Бедназараз гагъ лапагрин к1венк1вел физ, гагъ гуьгъуьна гъатиз, ч1ура амай къван, а дехънен вичив рахай гуьжет-кар сесинин ван хтанач. Амма адан фикирдай гъич са легъзедани вичиз ван хъайи гафарни туьгъметар акъатзавачир. Ихътин гъалди адан рикклай лапагрин гъарай-эвер авунни алуднавай.

Адет яз, ч1урай хкведайла акур-такурдай гъар садав рахадай, гъвеч1ибурни, чкхибурни диндирмишдай, салам гуьдай, салам къадай Бедназар кисна к1вализ къван хтана. Налугъуди, адаз касни аквазвач, ерли са касни адал гъалтзавач, са ванни адан япариз къвезвач. Хпер-к1елер гъарай ацалтна гъарма чпин варариз хъфена, ручухба вичин варциз.

- Яда, вуна хпер фад хкана хъи? - рахана кал ацаз гъа-яма авай паб.

Бедназаран папан т1вар Гуьлуьшан тир. Т1варцив къадай дишегъли яз, адаз хъел атун, къал-макъал авун, я к1валинбурув, яни къуни-къуншидив мидявал къун чидай крар ■ ушир. Алан элячун-къачун вичин Назарахъ галазтир. Амни кар аваз. Кар авачиз ада вичин гуьлуьн виликни сив харчи, чин цуру ийидачир.

Вичиз жаваб тагана, гъуьл винелди айвандик хкаж жезвапди акуна, Гуьлуьшана хълагъна:

Эй, я къужа, лапагрин кунашдин сивихъ т1алака агала. Абур салаз фида.

Бедназара, гъич чинни адахъ элкъуьр тавуна, винелди тади авуна. Югъди са пай ачух сандалра аваз ругни гъекъ ч1угунвай гуьлуьтрит мич1и-яру шир янавай гуьрарин к1арарал ва айвандин чилел гелер таз-таз, ам к1вализ гъахъна. Къил ч1угуна фена, ц1ун к1валин цла авай шкафдин рак ахъайна, Бедназара анай бутылка къачуна. Ахпа, фена муькуь цлал т1уб илисна, къавун экв куьк1уьрна. Мад шкафдал хъфена синерин истикан къачуна, сарарив къуна бутылкадин сиве-вай к1арасдин к1умп акъудна, экъуналди хкажна ада вуч амат1а килигна. Ларкъ-ларкъ ийиз истикандиз цана, ада бутылкада амай ичкидин саки са пай хъвана, ахпа амни, истиканни шкаф-

да эхцигна, рак акъал хъувуна, жигерар ич!и жедайвал нефес акъудна.

Бедназар ичкидал рик1 алай кас тушир. Амма вични Алагъдин патай тир и няметдивай бегъризвал авунни ада вик1егъвал яз гъисабзавачир. ~Алакъзават1а, хъухъ, алакъзавачт1а, масадаз хъвамир лугъумир-ингъе им тир адан фикир. Гъавиляй вичиз кутугай, вичиз теклифай, вичиз лазим акур межлисдикай , т1уьн-хъуникай ам хкеч1дачир. Эвер тавур, виже текъвер чкадив эгеч1ни ийидачир. Ихътин дуьшуьшар патал адаз са кар адет хъанвай. Бедназара вичин к1валаяй ички кими ийидачир. Вичиз хуш тушир, вич хуш тушир ксари т1уьн-хъун ийидайла, межлисар къурмишдайла, ада, вичин к1вале синерин истикан къилел акъалдарна, руьгъ секинардай.

Хперин ручунай хтана ичкидив агатунин себелни, аквадай гъалда, къе вичихъ галаз бягъс ч1угур руьгъ секинарун тир.

Амма ак1 хъанач. Бедназаран къиле, цуру нек хкудиз квар юзурзавай тегъерда, мефт1ер и пата а пата акъуна. Адан я пара ажеб ванер рахана, вилерик электрик лампа гуьмеда 1 ятиз-акъатиз эгеч1на. Кич1 акатнаваз ам цДун к1валаяй айвандик экъеч1на. Фена лап вини къиле авай буйдин гуьзгуьдин виликай винелди акъвазна.

- Гъа-гъа-гъа. . , - хъуьрена адан япара къе вич бизар авур сес. - Суфатдиз килигзавани? Гъик1 я? Къез ухшар я?

Бедназараз вич язух къвезва. Ам къе садлагъана къуьзуь хъанва къван. Чуру аку, мукалдикай хкатай къуьлуьн ник хъиз ава. Хъукъвай шаламдиз ухшар хъанвай чинал я нерихъ, я вилерихъ к1алубар амач. Къе са юкъуз абур ихътин гъалдиз атунин сир вуч я? Эхъ, эхъ, къе са юкъуз! И буйдин гуьзгуьни инал гъамиша алайди тир. Вацра садра къванни ам вични гуьзгуьдин вилик акъваззавайди тир. Ик1 акурди тушир садрани. Къарши яз, гуьзгуьдай вичин чиник кумай яр, вилерик кумай цДарцД, чурудиз язавай рех акурла, адак к1убанвал акатзавайди тир.

Бедназара, къе капашни чинай ч1угуна, вилер гуьзгуьдила алудна.

- Гъа-гъа-гъа. . , - хъуьрена япара нягъс сес. - Вичин суфат бегенмиш амач. Т1имил я ваз. Ваз зун ички хъвана лал ийиз к1ан хъана. А виле - ц1ам! Вуна хъвайидйкай зазни

хкатзавайди я. Гъамиша гъак1 тир. Бес вун межлисриз ялзавайди, вун кваз такьурла, ваз теклиф тавурла, вун лайих такурла, вавди къалзавайди зун туширни! Эхъ, Бедназар, ам зун тир. Вуна хъваз, за зун тухарзавай. Зун тухариз, за вун секинарзавай.

- Алат залай, я душма-а-ан! - саки аман-минет хъиз акъатна Бедназарай къве гъиливдини япар кквирна.

Гъульуъ вич диндирмиш тавурвили, лагъай гафунизни яб тагана хъфини хияллу авуна, гурарай винелди экъечъавай Гъульуъшан вичин япарихъ агъунач. Серниж гурарин къилел эцигна, ам къве к1ар амаз ацукъ хъана.

- Я Назар! Ваз закай мусалай душман хъанва, я чан итим?

Амма Бедназара адаз гилани жаваб ганач. Гъилер япарал аламаз, ам к1вализ гъахъна, фена дивандал яргъи хъана.

-Ву-у, идахъ вуч хъанва?-рахана паб вич вичив.

Гъульуъшанак тади акатна. Нек1едив ац1анвай серниж а патал хъиз хъууна, ада к1вализ гъульуън гуьгъуьниз гъерекатна.

- Инай-анай хтайла регъуьн къет1-къет1 хъиз рахаз акъваз тийидай идахъ къе вуч хъанва? - фикирна ада рак1арин сиве серсер хъана. - Яда, вахъ вуч хъанва?

Бедназара гъак1ни чукъни авунач.

- За фена духтурдиз эвердани? Гадайриз хабар гудани? - квахъна Гъульуъшанан къил.

Ам дуьньядикай пай ат1ай тегъерда къежелди эхкъеч1на.

Бедназараз папан суалрин ван атанвай. Жавабар гузни, Гъульуъшанак акатпавай теспача ва кич! хкудизни адаз к1анзавай, амма, япара авай ванцихъай кич1ела, адавай сив ачухиз, мез юзуриз жезвачир. Бедназара вилер ахъайна. Вилери адаз вичин паб Гъульуъшан ваъ, айвандин къиле авай буйдин гуьзгуь къалурна. Амни, рак1арай пайда жез, вилик къван къвез, къулухъди хъфизва. Гуьзгуьдин чинилайни Бедназаран вилериз эйбежер суфат акваз квахъзава. Вичин чиниз ухшар авай и суфатди мецер экъисзава, вилерин къекъемар акъалдариз уюнар акъудзава.

Бирдан Бедназар тарпна к1вачел акъалтна. Ам тади кваз шкафдал фена. Бутылкада амай ички синерин истикандиз хъана, ада ам къанехвилелди сивихъ агалдарна. Истикан

сивихъай галудиз тади тийиз, Бедназара вичи хъвайиди руфуна секинарна. Анжах ахпа хур нефесдикай азадна, ада ич1и хъанвай бутылка ва истикан шкафда эхцигна, к1вале вил экъурна.

Ручухбадин гуьгъуьл акваз-акваз ачух жезва. Ичкиди иштягъни уяхарнавайди гъисс авур адан рик1ел вичин к1вале гъульуън къуллугъда акъвазиз гъазур паб авайди, ада ч1ура яргъи югъ акъудна хтанвай итимдиз т1ямлу хуьрек гъазурнавайди хтана.

- Я Гъульуъшан, вун къе гъинва-йе? - эверна Бедназара рак1ариз килигиз.

Гъульуъшана адан эвердиз жаваб ганач.

- Им исятда инал алайди тир эхир, - айвандик экъеч1на Бедназар. - Я Гъульуъшан, зун ч1урай хтанвайди я гъа.

Амма я гъаятдай, я рак1арар айвандик акъатнавай к1валерай Гъульуъшанан ван-сес акъатнач. Бедназар гурарин къилел къван фена. Са геренда инал виняйгуьз килигиз акъвазпа, айвандик камар язавай ада вич буйдин гуьзгуьдин вилик физвайди къат1ана. Гъавилай ам айвандин муькуь къилиз фена.

Аквазва Бедназараз, газдин пичинал к1аник ц1ай кумачир катул ала. Пичинин а патал хъиз чилел фу, акъалдай элкъвей къул, адални винелай вилерин дасмалдин_суфра вегъена, хинк1ардин чкалар ат1ана эж1янава. Гуьгъуьл мадни ачух хъхъай ада катулдин къвалав гъил агудна. Ада кузвайди гъиссна, къалпагъ хкажна. Катулда къалин рекъ акъалтнавай шурпадикай куьквилеяи хъипиз аквазвай жуьжедин таза ятуррин къилер хкатнавай.

Бедназаран шадвилехъ къадар амукънач. Ам макъамдин ван хъанайт1а къуьл ийиз, чуьнгуьр гъиле гъатнайт1а, мани лугъуз гъазур тир. Гъа ихътин гъалда аваз ам к1вализ гъахъ хъийиз айвандик эхкъеч1на. Са шумудра, та вичин япарихъ Гъульуъшанан сес галукъдалди. Ада са низ са вуч ят1ани субтарзавай тегъерда лугъузвай:

- Ваъ, я чан стха, ам ваз течир Назар яни-ч1уруз сагъдиз фейиди я.

- Инсан тушни, белки къайи чилел къаткана мекъи хъана жеди, белки галатна юргъун я жеди, - секинарзавай Гъульуъшан Шагъгеря.

- Ам жува хабар яхъ, - дерт хъанвай Гуьлүшаназ. - Пудра диндирмишна, ада зун гъич киц!яйни къунач.

Бедназара газдин пичиниз ц!ай хъиягъиз тади авуна.

- Вуч хъсан карна папа Шаггерей галаз хтана, - фикирзавай ада. - Тахъайт!а жуьже квай хинк!ар къилди т!уьна вуч т!ям гудай?

Гуьлүшан гурарин къилел ахкъатнавай. ГаздйН пичинин патав Бедназар акурла, адан нефес къуна, са гъил хурал эцигна, муькуь гъил гъулел туьк!уьрна, ам гъеле гурарай хкаж жезмай Шаггерейяв рахана:

- Я Шаггерей, я къунши, вун иниз килиг-йе!

Вични гурарин къилел акъатдалди, Шаггерей санизни килигнач. Анжах ахпа Гуьлүшана гъил туьк!уьрай пататах вил вегъена.

- Килиг, килиг, Шеггерей, ручунай хтанвай итимдиз таза жуьже кваз гъазурнавай хинк!ардиз килиг, -рахана Бедназар.

- Им тирни мез рахан тийиз, ч!ал акъат тбхйиз къатканвайди? Агъ, Гуьлүшан? - мягътел хъана Шаггерей.

- Вуж, я къунши? Зун? - мадни мягътел хъана Бедназар. - Зи мез рахун тавурла, зай ч!ал ахкъат тавурла, Къулан вац!ни акъвазда лагъ адаз. Къулан вац! акъвазайла, гъуьл къурада. Гъуьл къурайла, марфар-живерни къван хъийидач, чилер гъарарат жеда. Гъарарат чилерал зат!ни битмиш жедач. Зат!ни аламачир чилерал чун гъик! яшамиш хъжеда? Амай крар гъич, мегер и жуьже квай хинк!ардингъасретдай къванни зи мецивай рахун тавуна къарай къаз жедани? "~~"

Гагъ вилери ц!арц!ар гуз рахаз эгеч!навай Бедназараз, гагъни чинай перишанвал квадарна мягътелвал авун давамарзавай Гуьлүшаназ килигиз акъвазнавай Шаггерейяв к!валин иесидин хесет хъсан чизвай. Гъавилай ада лагъана:

- Ваъ, Бедназар. Зунни адан гъасретдай атанвайди я.

- Ша, чан стха. Ацукъ лагъ, я Назар, - юзун акатна Гуьлүшанак.

- Чун к!вале ацукъда, кайвани, -лагъана Бедназара. Вуна геж тавуна хинк!ар агакъара.

* * *

Фере кккрен рекъ винеллай шурпани хъвана, къуншияр чабаррал-тапаррал эляч!на. Бедназараз Шаггерей хъфена к!анзИачтГрТТГакамдалди адахъ галаз ацукънайт!ани к!анзавай, вучиз лагъайт!а къе югъдини, к!вализ хтайдалай къулухъни адахъ галаз бягъс ч!угвазвай сес мадни пайда чъхъун мумкин тир.

- Дуьнедин к!валахар гъик! аквазва ваз, къунши? - хабар къуна Бедназара.

- Гъик! аквада, - мез сарарин пунарай ч!угваз хинк!яна Шаггерейя, - гъа виридаз хъиз. ""

- Гъа ик! къиле фида жал?

- Вучиз фидач къван? Икъван гагъда гъик! фенат!а, къедлай къулухъни фида.

Бедназар ихътин къел квачир ихтилатрал рази хъанач. Ада Шаггерейяв дуьм-дуьз суал гана:

-Вун ни патал ала, къунши? Ельцинан патал алани, !ахъайт!а, Хаспулатан?

-Зун?- вичин т!ул тирвал, рац!Дамар хкажиз-ахвудиз пелевай шуьк!уь биришрин ч!агъан акъажна Шаггерейя. Адан вилеризни дериндай юзай, амма тамамдиз чук!ун тавур ажайиб хъвер атана. Ченедин к!венк!велей куьрс хъанвай ч!Гарарал къван аск!ан рехи чурудилай гъил ч!угуна, ада Бедназаран суалдиз ат!ай жаваб гана:

- Зун - саданни. Зун, чан къунши, зи патал ала.

- Гъа-гъа-гъа, - ат!уз-ат!уз хъуьрена Бедназар. - Ак! зунни жуван патал ала гъа.

- Мадни хъсан. Вун масадан патал вучиз хъурай?

- За ак! лугъузвач эхир, я къунши. - Шаггерейяв хкажиз ахвудзавай рац!Гамриз килигиз рази жезвач Бедназар. - Зун чакай-ваъ-йе, дуьнедин гъаларикай, дуьнедин крарикай рахазва-йе.

- Дуьне дуьне я ман. Гъамиша хъиз, югъ акъатиз йиф къвезва, йиф акъатиз-югъ, рагъ ак!из варз экъеч!зава, варз ак!из-рагъ.

-Э-эгъ, къунши, - бейкеф хъана жендек юзурна, къунт яна Бедназара, -зун квекай рахазват!а, адан гъавурда вун лап хъсан авайди я.

-Бес я ман, - рац!амар хкажна куьлуь вилерал к!венк!вер авуна Шаггерея, - гъавурда тахъайла, кьил хуьз жедач. КьМл хуьз тахъайла, вун к!вачерик акатда, вал хуььреда. К!вачерик акатна и дуьнедикай магърум жедалди, адан гъавурда аваз, авачирдай къуна яшамиш хьун хъсан я.

-Акъваз, акъваз, - к!вачер кучудна ацукьна Бедназар, - кье захъ вуч хъанват!а, зи кьил акъатзавач. Экуьнлай япар-авайбур захъ галаз меслят текъвезвай ихтилатар я.

-Де зун вахъ галаз меслят я, я къунши, -амалдар хъвер вилерилай чукурна Шаггерея. - Зун меслят тежезвай са кар ава: авт!а гьина ят!ани чеб чпихъ галаз бягьсина ава лугъуз, абур патал чна чи кьилер вучиз т!арзава? Зазни ваз ц!ару киц! хъана вуч я, тахъайт!а яру киц!? Вуч тафават ава чаз къведаз?

-Бес са тафаватни авачни?-мягьтел хъана адан экъисна-вай вилериз, яхун къумрал чиниз тамашзава Бедназар. - Бес ак! хъайила экуьнлай йифен къуларалди инсанрин япариз радиодайни телевизордаи цазвай къван ихтилатар гъак!ан_бар_2 биар я ман? Бес нихъ агъан хъийида чун?

-Зун паталди барбиар я, эхъ, чан Назар, - вичин гъавурда эхирни ам акъурда шад авуна Шаггерей. - Низ абурухъ агъадай хуш ават!а, агъурай. Заз хуш авач. Заз жуван яргьи уьмуьрда акъван барбиар ван хъана хъи. Эгер абур вири жуван япариз цаз риклик къаз хъанайт!а, ништа, зи сурал мусалай ч!ур алайт!а. Аллагъдиз шукур, зи япарни биши хъанвач, рик!ни сагъ я, са к!вач сурун патал алат!ани, гъеле яшамиш жезва.

Бедназар Шаггереяз вуч хълагъдат!а чин тийиз амуькна. Адаз къуншиди дуьз лугъузвайди хъиз аквазвай: Керчек, ам и яшда аваз, япарал залан тушир. Керчек, ада вилерал айнаярни гьалдзавачир. Керчек, ам т!имил рахаз, крар гзаф ийидайбурукай, яб гуз къалуриз, вичиз чидайди амаз масад тийидайбурукай тир. Гъавилияй ам гъакимрин чиниз экъеч!дачир, алимрив гъуьжетриз эвич!дачир, чидайди вич патал ишлемишдай, течирди ада чуьнуьхдай. Амма вилерин **ишарайралди**, рац!амрин юзунралди, гъар са дуьшуьш патал дегиш **жез тикирар** техжедаи хъвердалди ада вичин патав гвайбуруз **чирдай**: зун квелай гьик! хъайит!ани акьуллу я, амма зи **фикир гъелелиг** зав гумукърай.

Бедназараз къуншидин чинай и фикирар телевизордин экрандилай хъиз акуна. Амма адазни къулухъди ч!угваз к!амукьнач. Ада Шаггереяз ат!ай жаваб т!алабзавай мад са суал хгана:

-Де лагъ кван, къунши, са ц!уд-ц!увад йис идалай вилик хъсан тирни, тахъайт!а гила?

-Заз са тафаватни аквазвач, - къуьнтег квай хуььцуьган къвалан бушдик ч!угуна Шаггерея.

-Ей, я Гуьлуьшан, къала анай са хуььцуьган хкваш, - жаваб гуьзлемишиз вилер Шаггереялай алуд тийиз буйругъна Бедназара.

Шаггерея к!валин иесидиз ваъ, герек туш лагъанач, Гуьлуьшана гъайи хуььцуьган къачуна къуьнтег кутуна. Са шумудра рац!амар хкажиз ахцукъарна, ада, вилери луп! тийиз, вичиз килигун къазвай къуншидиз ихътин жаваб гана:

-Заз, чан къунши, са тафаватни аквазвач. . .

Вичин суалдиз икъван къайгъусуздаказ жаваб гуз акуна, Бедназар к!вачер кучудна ацукънавай чкадал къудгана:

-Им вуна лацу табзава эхир!-къапарай акъатна ам. -Гьик! са тафаватни авач?. .

Мадни са вуч ят!ани хълагъна наразивал къуватлу ийиз к!анзавай Бедназараз къуншиди капаш хкажна кис лагъана.

-Вуна яб акала, Бедназар, -къелеч! п!узаррив гъар сесинин кьилиз са юзун ийиз таз, гафар яргъал ч!угваз рахана Шаггерей. -Вун кье ч!ура юргъун хъанвай. Гила са виш граммни, ам заз ви вилерай аквазва, са къаб хинк!арни, са фередин падни, са бади шурпани виридан винелай чандиз яна, вун **гъуьжетриз** эвич!зава. Зун, ваз чида, пич!и гъуьжетрик гьич садрани экеч!дайди туш. Эгер ваз и ц!уд-ц!увад йисан вахтунда са вуч ят!ани дегиш хъанваз аквазват!а, хурай, чан стха. Амма заз са дегишвални аквазвач.

Бедназар ажугълу хъана. Ада к!аник квай хуььцуьган хкудна гъутувди яна, ахпа ам къуьнтег кутуна яргъи хъана. Къарай татана, хуььцуьгандин чка дегишарна, муькуь къвалал элкъвена. Гъак!ни жендек ферикъат тахъана, к!вачер кучудна ахцукъна.

-Бес ц!уд-ц!увад сан вилик вун гъа Шаггерей тирни?

-Вун йикъ-йикъ лугъуз гъвалат хъанва хъи, я Назар, - ра- хана икъван гагъда абурун ихтилатрик къаришмиш тахъана, къаб-къажах, т!ур-шиш к!ват! хъувунал, чуьхуьнал машгъул тир Гуьлуьшана. - Бес Шагъгерейкай масад хъанвани, я чан итим?

-Вун кис, паб. Ви са къубадавай къван мефт!едиз муьт!уьгъ жедай ихтилатар туш абур, -анихъди килигни та- вуна гъил гъалчна Бедназара. -Заз зи къуншидин рик!е вуч ават!а чириз к!анзава.

-А кар ваз четин акъвазда, къунши, -рац!амар къугъуриз, чинин къелеч! к!уларилай хъвер алахъиз, гагъ Гуьлуьшаназ, гагъ, карчар хкажна хуруз къвез гъазур хъанвай жунгав хъиз, къаншарда ацукънавай адан гъуьлуьз килигна Шагъгерей.

-Ц!уд-ц!увад йисан вилик вун вуж тир? - ажизвалнач Бед- назара. -Камунист. Партидин член. Гила вуж я? Жуьмядин кап! миск!инда ийиз Дербентдиз физ хквезвай кас. Шейх лугъудани, фекъи, малла лугъудани, имам лугъудани, вуч ваз лугъудат!а, зазни чизвач.

Шагъгерейн чинай акваз-акваз дегишвал фена. Са ге- ренда рац!амар вилерал ацукъна ч!арни юзанач, чинин к!улариз къиб яна, рехи чурудилай къвез ченедин яргъи ч!арарилай са шумудра гъил ц!уьдгъуьнна.

-Заз къелди пис хъана, я къунши? - гъижайралди рахаз хабар къуна Шагъгерей. - Эхъ. А ч!авуз~зун партини тир. Вучиз лагъайт!а девирдин къенерар гъабурун гъиле авай. Партийрин. Девирдиз килигайвал зани авуна. Гила абур амач. Партияр. Зун ама. Куь хуьревай Шагъгерей. Ван хъа- на-ни ва-аз? - Бедназаракай ягъанатзавай тегъерда гафар сарарай ч!угуна къуншиди.

Са т!имил ял яна, рац!амарни са шумудра юзур хъувуна, ада давамарна:

- **Эхъ, къе зун** кап! миск!ида авун патал Дербентдиз физ хквезва. **Вучиз** лагъайт!а хуьре миск!и амач. Эгер авайт!а, **фидачир.**

- **Бес** са зат!ни дегиш хъанвачни?

- **Заз чиз,** ваъ!

- **Жеч** гъа!/? - хъиле гъатна Бедназар. - Вуна лугъудай- вал хъайит!а, партинини фекъи, партини миск!и, а ч!аван крарни и **ч!аван** крар - вири са гафар я ман?

- Юусни табзавач вуна. Са гафар я.

- Гъич са зат!ни дегиш хъаначни?

- Ваъ!

- Ваъ?

- Лпйриз цазвай барбияр дегиш хъанва. Эхъ, эхъ, - ви- лер экъисиз, шуьк!уь, къурай гардандал алай къил вилик ийиз къулухъ хутахна Шагъгерей. - А ч!авуз язавай барбияр сад- бур тир, гила язавайбур Масабур я. Буш япар гъамиша гъат- завайди я. Цаз, биши ийида. Цаз, биши ийиз, чпиз муьт!уьгъарда. Чпиз муьт!уьгъариз, малар-лапагар хъиз гъал- да. Къий гъа жемятар. Къий!

- Ак! хъайила дуьне гъа са барбияр я ман?

- Ва-ваъ, къунши, - шад хъана Шагъгерей, - дуьне са барбияр туш. Барбияр ерли туш. Дуьне дуьне я, барбияр барбияр. Дуьне - им йифни югъ я, хунухни къиникъ я, уьмуь- рни ажал я, писвални хъсанвал я. Дуьне - им виртни агъу, къванни дергес, къушни илан, п!Дайни яд, чилни цав я. Ваз абуркай са зат! къванни дегиш хъана аквазвани? Ваз экв жедайла гъарай тийизвай к!ек, йиф хъайила куьк!уьн тийиз- вай гъед аквазвани? Ваз гатфариз цуьк тавуна, зулузни бегъ- ер тагана аквазвани? Ваз фу тенезмайбурукай, яд тахъваз- майбурукай гъич ван къванни хъанани? Гъа им я дуьне. Ам вичин рехъ тирвалди шузвайди я. Икъван ч!авалди шайивал. Садавайни адан рехъ дегишариз хъайиди туш. *Я* женни ийи- дач. Вучиз лагъайт!а ам дуьне я. Къе лугъуз, пака дегишар- дай, къе идан, пака адан мецел жедай барбияр туш.

- Агъ, Шегъгерей! Гъагъ, къунши! - вич гужакай хкудна Бедназара. - Зи суалдиз жаваб ганач хъи вуна, ганач. Дерин- ризни эвич!на вун, къакъанризни хкаж хъана вун, амма ви рик!евайди вуна ачухдиз лагъанач хъи, лагъанач.

- Вуна адакай вучда, я к!вал къени хъайиди? - шитза- вай аялдиз хъиз хъверна адаз Шагъгерей. - Зи рик!евайди зун патал я. Ви рик!евайди - вун патал. Ви рикквайди вуна зазни лагъанач къван.

- Зи рик!евайди ам я хъи, чан Шагъгерей, - меслятдал хтана .Бед-назар, - заз чириз к!анзавайди ам я хъи, чун икъ ван йисара вуч паталди яшамиш хъана? Им сад. Къвед лагъ- айди, вуч паталди чун яшамиш хъжеда?

- Абур, - Гуьлуьшаназ вил яна Шаггерей, - са Аллагь-тааладилай гьейри гьич са бендедизни чидай сирер туш. Гьак! тушни, я Гуьлуьшан?

- Эхь, чан стха, эхь. Вири гьадан кьадарар я,-тестикьарна Гуьлуьшана. - Шукур хьурай вичиз. Вуна Намаран гафар артух кваз кьамир. Эхиримжи вахтара адай мукьвал-мукьвал ихьтин амалар акьатзава. Вучиз? Вуч патал? Ибур жедай ихтилатар яни?

- Чазни гьинай чир хьурай, я Гуьлуьшан? Заз чидайди ам я хьи, кьенин югь за нияз ви гьилелай хинклар тлуьн патал акьудна, - гьи-гьи ийиз хьурена Шаггерей.

- Ваз гьалалвилелди хьурай, чан стха. Гьалалвилелди хьурай зи гьилелай тлуьр ризки, - бегенмиш хьана Гуьлуьшаназ. - Назараз вуна яб гумир, чурай хтайдалай кьулухь ам терхеба рахазвай хьтинди я. Валлагь, заз дехьнен кичлени хьанай. За сад лугьузвай, вичи масад.

- Инсанар тушни, Гуьлуьшан. Дугьриданни, дуьнедин гьавурда акьадайвал амач. Инсанарни акваз-акваз дегиш жезва. Икьван гагда, мудар я лугьуз, парталар дегиш жедайди гир, гила инсанар чеб кье акурвал пака амукьзавач.

Шаггерей Бедназараз вилни янач. Са вуч ятлани лугьуз-лугьуз айвандикай клвализ гьахьай Гуьлуьшаналай алатна, адан вилер чилиз вегьенвай канабдин рухуниз килигзавай. Бедназара ам гуьзетзавай. Вучиз адан вилер чилиз килигзаватла, вучиз адан рацДамар гьерекатда авачтла, вучиз адан чина яргьалаини кьатлуз жедай дегишвал хьанатла.<бил акьудиз кланз гуьзетзавай.

Бирдан Бедназаран келледа юзун гьатна, мефтледал звал кьезвай тегьерда ам ифена. Ифин, кьилелай иличай ргар яд хьиз, пелелайгуьз чиниз, чинилайни хурудиз кьван авахьна. Гьа и чимивилихь, зегьемвилихь галаз сад хьиз, япара яни, тахьайтла мефтледилай кьарагьиз келледа яни гьа дехьнен сес рахана.

- Килиг, килиг! Хьсандиз килиг! - хьиле гьатнавай жуьреда тагькимарзавай ада. - Ам валай гзаф яшамиш хьана. Ада валай гзаф фу тлуьна, гзаф крар авуна. Ятлани адаз вичи тухвай уьмуьрдикай кин ава, кларабрани гьатзавай кич! ава. Зун ви кьилел хьиз, адан кьилелни сибит хьана алат тийизвай миля ала...

- Агьа-а, - келледавай ван магьгуб авун патал клевиз акьатна Бедназарай, -Вунни зи гафунал хтанани-и?! Бес вуна са затлани дегиш хьанвач лугьудай хьи. Гьак! ваз! Жува тухвай уьмуьрдикай жув бизар хьанвани?!

Шаггерей кьалин рацДамар хкажнавай ваь, кьарши яз виняйгуьз вилерал илиснавай вилер хкажна. Эхирни ваз завай вуч кланзава лугьузвай тегьерда хабар кьуна:

- Бес зунни виридахь галаз гьа и чилин винел алачни, гьа са цавун кланик квачни, я кьунши? Бес зунни вири хьтин инсан тушни, я Бедназар?

- Чна вуч авун лазим я?

- Чавай вуч жеда? Заз гьинай чида? Йикьа вад кьил капл ийиз кьезвай йикьар акьудда.

- Бубадиз рагьмет, чан Шаггерей, - итимриз мукьва хьана Гуьлуьшан, - зани гьакл лугьузвайди я. Чаз и дуьнеда Аллагь-тааладилай гьейри гьич садакайни кьадай чка авайди туш. Я пачагьривайни, я гьакимривайни чи дердиниз дава жедайди туш. Гьикьван жез, гьикьван кьез алатзава абур!

- Вуна гьикьван клелнава, я паб? - Гуьлуьшан чпин ихтилатрик кьаришмиш хьуникди туьгьметна Бедназара. - Гьа за гайи тарсар тушни вав гвайбур? Абур тлимил я. Ви мефтледиз муьтлуьгь жедай месэляяр туш абур.

- Ваз ван хьанани? - гуьлуьккай бейкеф яз Шаггерей хь элкьвена Гуьлуьшан. - Гьаклан терхеба рахунар яни? Я Аллагь, - капашар хкажна чинай чулугуна ада, - я Аллагь, чун Ви регьимдикай атлуьмир Вуна. Сагьдиз хана, сагьдиз рекьидайбурукай ая Вуна чун.

Икл лагьана Гуьлуьшан кьарагьна. Итимдал бейкефвални, туьгьметни квай килигун гадарна, ам клвалай экьечлна.

- Верч квай хинклардай пара чухсагьул, кьунши. Гила зун хьшу-да,-а патал хьиз чилел эцигнавай самарии фесдиз гьил хьувуна Шаггерей. - Эгер Аллагь-тааладин кьадар хьана, пака пакамдалди чун сагь-саламатдиз амукьайтла, чи ихтилат чна давамарда. Зазни вахь галаз ийидай са меслят ава.

Бедназара чуькьни авунач. Адалай вилик вич клвачел акьалтна. Кьуншияр кьведни гурарай эвичлна. Юкьвал хьиз агакьайла, Шаггерей гьеле чина бейкефвал амай Гуьлуьшаназ сагьрай лагьана.

- Абат хийирар, чан Шаггерей, - жаваб гана ада, къуншидиз, - Белки зи Назараз са аят-зат1 ^кудун герек ят!а гъа?- кушкучна ада Шаггерейяв~агатна. - Валлагъ, заз адан гъалар хъсан аквазвач.

- Вири, гъа вуна лагъайвал, Аллагъ-тааладин ихтияр я, Гуьлуьшан, - гурарай эвич1из рахазва Шаггерей,- Чун вири гъадан лук1вар я. Хкудайт1ани жеда, гъелбетда.

Бедназара, к1уфу чукъни тавуна, къуншидин гъил къуна.

- Геже хийирар, - лагъана Шаггерейя варцай къецелди экъеч1из.

* * *

Бедназар са геренда куьчедин и патан а пзтаз вичин варцихъди хъфей къунфидал вилер эцигна акъвазна. Ам вичин варциз гъахъ хъувуна. Куьчедин и пата амайди гъеле мич1ивилиз килигзама. Ада къил юзурзав,а. «Гъугъ, гъугъ» - ийиз, вичин наразивал яни, мягътелвал яни къалурзава.

- Геже хийирар, Шаггерей, - анжах вичиз ван жедайвал лагъана Бедназара. - Геже хийирар, <чан гъакимал алим,7 къил юзурна хъурена ам. - Яраб валай алакъ~тавур кар ама" жал? Яраб ваз ви уьмуьрди йифен ахвар, йикъан къарай гуз-ва жал?

- Гузва, гузва, - рахана адав хъел авай сес. - Вуна адакай жемятди вуч лугъузват1а, гъам рик1ел хкваш. Ви *яшриз* ван хъайи гафар, вилериз акур крар рик1ел хкваш.

Мич1и чкада и гъавалат жез эгеч1навай мидяди вичин къилиз яд чими авунихъай кич1е хъайи жуьреда, ам тади кваз варциз гъахъ хъувуна. Ракъун т1вал и патай а патаз сухца, агални хъувуна. Амма сес секин хъанач. Ада Беднадаран вичин мецелай гзафбуруз ван хъайи агъвалат галай-галайвал рик1ел хкана.

...Фида къван Бедназар йикъарикай са юкъуз Дербент шегъердиз. Вичиз базарлухар ийиз. Вири хътин лезги тирвилляй. Гъакъван мублагъ чилерин иесияр, саларинни багъларин сагъибар яз, лезги хуьрерай геллегъ.- _шшен* югъ атана Дербентдин рекъе жеда, чич1ек^мич1екни, картуф-мартуфни, хъач-мачни базардай пулдихъ къачуна гъида. Яраб абур чгшн

салара цана дадмишайт1а пис жеда жал? Гъар вуч ят1ани, Бедназарни Дербентда авай. Имни жеда къван жуьмя Ю1 ь. Гила гъич, гила гзаф хуьрера чпин миск1инар хъанва, гъавилляй кап1-т1ят ийиз шегъердиз къвезвайбурун къадарни-т1имил. Амма виликдай, яргъал рекъер ат1уз, аргухан инжиклувилер чпел къачуз, эгъли ксар кап1 авун патал Дербентдиз къвезвай. Чпин хуьрера складарни клубар, туьквенарни гамар храдай цехар хъанвай миск1инрин дараматрикай рахадай жуьрэт садавайни жезвачир. Гъавилляй югъ нисинлай вегъейла, цавуз вегъей бап1ах чилел ават тийидайвал инсанрив ац1удай автостанцидик гъинихъ вил вегъейт1ани къ^дмукъ. бап1ахар алай къуьзекар аквадай. Гъа ибурун арада гъар жуьмя юкъуз Шаггерейни жедай.

Хабар гъинай гун квез - гъа Дербентдай. Автостанция-дикай, Гъар автобус атайла, чувал къуьнел, чанта къвалал алай къванди, сумка гъилик, аял хъуьч!уьк квай къванди су-хулмиш жез, нубат Бедназарални атана. Ацукъдай чка тахът ана амукъиз кич1евилляй, ада ажузвалнач. Паб-итим, жегъилкъуьзуь талагъна, вичизни, вичин сумкайризни чкаяр къуна, ада автобусдин къенез вил вегъена. Ина адан хуьруьнвиарни авай, къерехдинбурни. Чидайбурни авай,течирбурни. Жуьмя югъ тирди чиз, Шаггерейяхъ къекъвена, адан вилер вичин къуншидик хк1унач.

- Яраб ам гъинихъ алатнават1а? - суал гана ада вичи вичиз, - Экуьнахъ автобусда аваз, къвал къвалаз яна ацукъна амни Дербентдиз атайди чизвайвилляй.

Суалдиз жаваб гудай касни хъанач. Бедназара, рик1 секин яз вичин чкадал ацукъна, патарив вужар гват1а фагъумиз эгеч1а. Вилик базардин савдайрикай рахаз, яр-емиш гана ич1и хъанвай ишик1арни мет1ерал къуна къве дишегъли ацукънава. Къвалав, жендекдин туькмевилляй Бедназарав вичив лап эгисна мад са дишегъли гва. Амни гъа вилик ацукънавайбурун дестедай я. Бедназараз гъик1 чир хъана лагъайт1а, ада рахазвайбуруз дикъетдивди яб гузвай, ихтилатдик къаришмиш жез к1анз, я вичин къилиз, я мадни туькме ва ац1ай хурариз секинвал гузвачир. Абур рахазвай папарин далудихъ галай ракъунал гъалтиз хкаж хъжезвай.

Низ чида, Бедназар адаз гык1 килигнайт1а, вичин патав ацукънавай вири гуьзетиз к1ани итимдин вилера вилер акъуна, ам ч1арни юзун хъувунач. Ракъини кана хъенч1ин къапунин къвалариз ухшар хъуькъверал мадни яр акъалтна, ам агъайнавилелди виликди килигиз ацукъна.

Къулухъ галай къве чка жегъил къве оуша, Бедназаран вичин хуьруьнвийри къу.нвай. Абуруни чпиз килигайла регъуввилер ийиз эгеч1на. А пата, вичин туьшда ацукънавай эгъли кас адаз чир хъана. Амни Шагъгерей хъиз гъар жуьмя юкъуз гъа и рекъе авай кас тир. Т1вар вичин Къарахан тирди адаз чидай, гъи хуьрйя ят1а чидачир.

- Къарахан дайи, нисинин хийирар, - къил туькме дишегълидин далудихъай къалурна адаз Бедназара.

- Хийир Аллагъди гурай, ам вун яни» Шагъгерейя къунши? - жаваб гана Къарахана.

- Бес а зи къунши вич гъшшз шана? - хабар къуна Бедназара. - Пакамаз чун санал атайди тир эхир.

- Вуж? Шагъгерей?

- Эхъ. Ам рак ракГарал алай къунши я.

- Чида заз, - вич Бедназаран к1вале хъайи кас тушт1ани, тестикъарна Къарахана. - Ам мавлуддал фенва. Атана машиндаваз тухвана абур, Табасаран патаз яни, тахъайт!а Къайтагъ патаз яни.

Туькме дишегълиди теспача къачуна. Чидач адан чинихъ Бедназаран нефес, далудихъ адан къил галукънайт1ани, чидач адаз и патавайди а патавайдав рахадай амалар ийиз, къведни вичин гумрагъ лишанриз килигзавайди хъиз авайт1ани, амма и дишегълидин чиниз мадни яр атанвай.

- Ша, вун инал ацукъдани, халу? - теклифна ада сивел капаш къуна Къараханаз.

- Жедай кар ят1а, эхъ, чан халудин, - рази хъана Къарахан. Туькме дишегъли къарагъна, Адан чкадал къурай нац1 хътин Къарахан ацукъна. Бедназаразни чка фирягъ хъана.

Автобус чкадилай юзана. Эхиримжи декъикъада ракт1арай мукъвал хуьрериз хъфизвай са десте инсанарни акъахна. Гила арайрани кваз буш чкаяр амуькнач, Гила автобус Дербентдин станцидилай хъфизвайдаз ухшар хъана. Жегъи 32

ларни эгълияр чувалринни ишикт1рин арада чилихъ галкт1идай чкаяр жагъурна к1вачел акъвазнавай. Абурукай сад, мумкин я, къуьзуьбурун жергеда авачирт1ани, жуьмя миск1индиз къвезвайбурун жергеда хъун мумкин тир ац1ай якт1арин, залан жендекдиз килигай ял акатайди хъиз акъвазвай чин алай итим рушарин къвалавай винелди акъвазнавай. Ам тухдалди пиво хъвана хъфизвай кефчини тир жеди.

- Акъвазнават1а, акъвазнава ман, - лугъузвай хътинди тир Бедназаран хуьрйя тир рушари - Чав билетар гвайди я. Чун чи чкайрал ацукънава.

Амма, аквадай гъаларай, Къараханавай и кар эхиз жезвачир. Йигиндиз физвай автобусдин къене инсанар самбар авайт1ани, ам герен-герен элкъвез чпин къулухъ ацукънавай рушариз килигзавай. Абуруни, и къуьзеказ чай экв акунвани лугъуз, к1ирк1ир хуьруьнар, лацу хуькъвер яру ц1аяриз элкъуьризрегъуввилер ийизвай.

- Чдн балаяр, куьн гъинай я? - хабар къуна Къарахана ширин мецелди.

Рушар *чф* чпиз килигна. Нерив фирт1ар ийиз туна, садаз сад хуьрена, къведни чпин хуьруьнви Бедназараз килигна. Ада чпихъ чин элкъуьр тавурвилай, сада вик1егъвална:

- Бедназар халудин хуьрйя,-хуьруьн къаз тахъана, чуьнуьхна ада вичин чин капашривди.

- Гъайиф, чан рушар, куьн Шагъгерейя хуьрйя я лугъуз, - къурай жендек зурзурна Къарахана.

Жаванар ван акъудна хуьрена. Бедназарни абурухъ элкъвена. Сифте ада вичихъ авайди лагъана секин хъхъанвай Къараханан гафариз артух фикир ганач. Ахпа рушари акъваз тийиз ийизвай хуьруьнри амни уяхарна.

- Вагъ, - лагъана ада вичи вичиз, - рушари, зи т1вар къуна, чеб гъинай ят1а лагъана. Амма ида зи т1вар гъич такъурдай, ван тахъайдай къуна, ван тахъай къасарна, Шагъгерейя тарифна. Суфатдиз сад чуькъведани и кепеюгълидин? - к1аняй винелди зурзурна Бедназар.

Къарахан и арада мад сеферда рушарихъ элкъвена.

- Эхъ, гъайиф куьн Шагъгерейя хуьрйя я лугъуз, - тикрарна ада ва гъа идалди Бедназаран чанда гъатай ц1ал ц1ангурар хъивегъна.

- Вучиз, я халу⁷ - чина я хъвер, я ягъанат авачиз хабар кьуна дехънен вик!егъвал авур руша.

- Вучиз? - к!анерик чантаяр квай вилер экъисна Къарахана. - Вучиз лагъайт!а Шаггерей хътин къайда-къанун чидай, илми-калам, кап!-т!ят гвай, Аллагъ рик!еллай, хатур-гъурметдин юкъвавай касдин хуъре ихътин рушар гъик! хъана? - лугъузва за.

Идан гафар керчек яни, зарафат яни чирун патал, Бедназарни рушарихъ элкъвена. Фагъиррин рикклай хъвер алатнавай, абур ийир-тийир яз гагъ чеб чпиз, гагъ чпин хуъруьнвидиз килигиз, ада куьмек гана к!анз, чилерай чилериз физвай.

- Вучиз инсанар икъван арсуз, гъясуз хъанва? - цин винел алай куркур хъиз, гъа гила-мад хъиткъинда лугъудайвал тухузвай вич Къарахана. •

;

- Им зи патав вучиз аууКbauflifg'ТНр? - гъайиф ч!угун# Бедназара. Адаз вичин хъелни винелди акъатиз кич!еъвай> •

Амма Къарахан секин жезвачяр. Къизмиш хъраз аватай гъажик!адин твар хъиз, ам къудгаз акъвазнавай-У • 'тп'

- Вуч хъ&ва, я Къарахан? Ваз вуч к!анзава а рушаривай? - вичин хуъруьнвийрин пад хвена Бедназара. <

- Керчек абур Шаггерейан хуъряй яни?

- Эхъ, гъа ваз чидай Шаггерейан миресдин рушар я.

- Гъайиф! Валлагъ ва биллагъ, гъайиф! - къапарай ак*6-атзава Къарахан.

Чпин ихтилатар акъвазарна вилик ацукънавай папарини, арада к!вачин къилел акъвазнавайбуруни, патарив гвай амайбуруни, яраб ана вуч хъанват!а лугъуз, яб гузвай. Къарахана, наз вичин чка теклифна гайи туькме дишегълиди, агъ, и кар за вучиз авунай? - лугъуз гъайиф ч!угвазвай хътинди тир. Ам к!вачин къилел акъвазнавайбурун арадай гагъ Къарахана, гагъ чинар жуьгъенар хъиз акъвазна къилер куьрсарнавай рушариз килигзавай.

- Вуч гъайиф, я Къарахан? - ам саки вичин яшарин итим хъуниз килигна, вик!егъвал авун къет!на Бедназара. - Гъик! хъана, а аялри ви жибиндиз гъил вегъенани? Тахъайт!а, ваз экъуьгънани? Белки абуру кьулухъай вун к!аснат!а гъа? - чин идаз-адаз къалуриз, галачир хъвер ийиз алахъна Бедназар.

- Ваз вуч ават!а чидани? - къекъемар алчуд хъайи те-гъерда, маймундин ухшардиз атана, гъарайна Къарахана. - Заз тарсар гумир! Вуна ви уьмуьрда т!уьр къванди за к!ранвайди я!

- Ажеб ахмакъ итим тушни вун! - эхнач мад Бедназара. Ал-лагъди гайит!а, жуьмя миск!инда кап!на хквезвай кас я. Йу-уь, ви келледиз къалум хъуй а кап! Арсуз, намуссуз кас!

Вилик ацукънавай папарни, кьулухъ галай рушари Бедназар секинарив алахъна,

- Хъел къемир, я чан стха.

- Бедназар калу, вун вучиз рахазва-йе?

Амма Бедназар абурун вай хъанач.

- Къарагъ зи патавай!-гъарайна ада Къарахана. - Хъша, чан вах, ахцукъ жуван чкадал. Идаз кисна ацукънавай аялривай вуч к!анзава эхир?

- Аялривай? Кисна ацукънавай? Патав чпеяй ч!ехибур к!вачел акъвазна? - къарагъна Къарахан чкадила.

Туькме дишегълиди адаз виликан чка хгана, вич хтана Бедназаран патав ахцукъна. Гила рушарин патавай винелди к!вачин къилел акъвазнавай ац!ай як!арин, гар кутур хътин чин алай итимдик теспача акатна.

- Я халу, чагънакъа къал акъудна вуна,-рахана ам Къарахана, - зун и мукъвал хъфизвайди я. Эвич!дайди я исятда. Тахъанайт!а, зани билет къачудай.

- Бес билет гвач лугъуз, вун, зун к!вачел акъвазна, абур ацукъ-дани? Гъак! хъайила чун и йикъал атанва гъа. Гъурмет-хатур, гъвеч!и-ч!ехи амачирвилай. Бе-е-ес!

Амни кисна, амайбурни. Са къадар рекъиз фидалди садани и секинвал ч!урнач. Бедназаран хъелни яваш-яваш туьхвена. Ам михъиз алатна. Къарахана лагъай гафари хъвер гъана, ада туькме дишегълидин далудихъай вил вегъена, абур тикрар хъувуна:

- Гъайиф куьн Шаггерейан хуъряй я лугъуз, - къил галтадна Бедназара. Ахпа патарив гвайбурузни, Къараханаз вичизни ван къведайвал хълагъна: - Шаггерей ву*ят!а, ида чаз чирзава. Я ман, к!вал къени хъайибур, - вичин гъавурда ам акъзвайди къат!ана, туькме дишегълидиз килигна Бедназар.

- Жуван нервиар ч!урмир, я чан стха, — теселли гана ада.
- Эгер Шагъгерейн кылел атай къванбур, адалай алакь-ай къванбур ахъайиз эгеч!айт!а, рахадай вахтни бес жедач, кхъидай чарарни. Ида чаз Шагъгерей вуж ят!а чирзава Я ман! - кутьягъна Бедназара.

Кардин гъавурда акъур ац!ай як!арин итим рушарин патавай къекъеч!на рак!арихъди фена. Са шумуд декъикъадилай, автобус акъвазара лагъана, ам эвич!на.

- Бе-ес! - лагъана Бедназаран япаравай ванци,- Шагъгерейн хуърай хъун чидайдаз ч!ехи гъурмет, халис бахт я. Алакьдачт!а килиг касдила крар! Вун хътинбур маса къачунни ийида, хугунни. Т!варни ава, карни. Къениндини ава, пакаиндини...

Бедназара, капашар илисна, япар к!евна. Гъа ик! амаз гурарай винелди экъеч!на к!вализни хъфена. Ада месихъ ялзавай. Адаз, ахварикай куъмек къуна, вич и миджар сесиникай къутармишиз ккнзавай.

* * *

Вичин умуърда Бедназар гъич садрани арабачи хъайиди тушир. Ам пис ва я хъсан пеше я лагъана ваъ, къисмет хъанач. Гаф к!валахар ада авуна, амма арабадин хиве ам садрани ацукънач. Гъик! ят!ани, ахвариз ам ви пеше я, туш чидач. И йифиз Бедназаракайни ахвари арабачи авуна.

Физва Бедназар арабадин хиве ацукъна са дагъдин рекъай. Арабадик квайбур яцар, чебни яру рангунинбур я. Рехъни гагъ гуьт!уь жезва, гагъ гъяркъуь, гагъ хъут!алра гъатзава, гагъ адак хур акатзава. Амма арабачидиз рехъ ик! дегиш хъуникай са четинвални жезвач, са азиятни адал акъалтзавач. Гуьт!уь чкайрилай араба лувар квайди хъиз алатзава, хъут!алрайни регъятдиз акъатзава. Бирдан аквазва арабачидиз, яру яцарин хиверал алай вик!ини ч!акъракъ-п!акъракъ ийизва. Яру яцари гъарда санихъ ч!угваз, араба ялзамач, ам виликди физмач. Яцар арабадин вик!иникай хкеч!на. Адан вилик пад а къайдада чилел аватна хъи, хивел ацукънавай Бедназар цавуз акъатна ахгакъдалди, ам михъиз чк!ана. Аквазва арабачидиз, вич чархунал ала. Чк!ай арабадин чар-

чунал Ам к!ан таквазвай дередиз, къакъан дагъдин чинай-п.уз авахъзава. Элкъвез-элкъвез, халис чарх хъиз. Бедназаран к!вачер чилихъни галукъзавач. Амма ам чархунал ала.
! Амни чархунихъ галаз дагъдин чинайгъуз авахъзава. Акъва-! зариз к!анзава адаз - жезвач Акъвазиз к!анзава адаз - алакь-завач Эхирни гъиссзава Бедназара, чарх чарх яз амач. Адан ! буд са патахъ, къуц са патахъ, гиг са патахъ чик!изва. Чк!ана ! кутьягъ хъана чарх, адан авахъунни акъвазна. Бедназар вич-ни са архуниз аватна. Гъилер хкажзава ада, абур архуниин руварив агакъзавач. К!вачер къвалара ак!урзава - абурни галк!извач.

- Вучда? Низ гъарайда? Архунай гъик! экъеч!да? И хиялрик Бедназар квай береда архуниин кылел къвезва къунши Шагъгерей.

- Гъик! хъана, Бет!? Яру яцар квай арабадин хиве, па-чагъдин хва-хъиз, ацукънавай вун и архуниз аватнава хъи?

Килигзава Бедназар агъадай винелди. Вилеривди, гъилсривди минетзава ада Шагъгерейаз, амма мецелай са гаф-ни, са сес!и алуудиз жезвач.

- Гъа-гъа-гъа..., - вечерен къакърадиз ухшар хъвер ийиз ва Шагъгерей ялни ягъ тийиз. Ахпа жегъил балк!андин тум къван яц!у ва яргъи хъанвай чурудин ч!арар архуниз авадарпа лугъуза: - Яз вун анай акъудуник квай итим туш. Вучда? Къуншивилиз хатур хъурай. Яхъ зи чуру, экъеч! винелди.

Хкадарзава Бедназара, ахватзава ам. Мад хкадарзава, мат. ахватзава. Чурудин ч!арарив сак!ани адан гъилер агакъивач

- Гъа-гъа-гъа-гъа..., - вечерен къакъра давамарзава Шагъ-! срея. Гъак! хъуьрез-хъуьрез ада вичин чурудин ч!арар Бедназаран кылел къугъурзава. Гъар сеферда ада хкадарайла, къил виниз ийиз Шагъгерей вичин чурудин ч!арар архуна авай-тдн гъиле гъагдайвал ийизвач.

- Вун амалдар я, Шагъгерей. Халис иблис я! Шейт!ан я! - бирдан ч!алал хкъвезва Бедназаран мез. - Вун садрани дуъз рекъе хъайи кас туш.

- Гъа-гъа-гъа..., - мадни к!евиз рахазва вечерен къакъра. Вун малаик яни?

- Вун я зи яру яцарик т1вет1 кутурди. Вун я абур вик!иникай хкудайди. Зи араба чук1урайди, зун тек чархунал алаз и архуниз вегъейди вун я.

- За ахкъудни хъайида вун! - хъуьруьн къат1на, векъи сесиналди лугъузва Шагъгерейя. - Амма вуна са шарт1 къилиз акъудиз хъайит1а.

- За лагъанайни! Ваз хийир авачиз, вуна цихъ къарих яз рекъизвайдан сивихъ ядни агалдардач. Манатдин хийир патал вуна хайи стхани, диде-бубани маса гуда.

-Ак1 ят1а, зун хъфена, - чурудин ч1арар архунай винелди хкажзава Шагъгерейя.

-Ваъ! Лагъ жуван шарт! гьим ят1а!

- Зи шарт1 ам я хъи, пакадила, ваъ, гъа и декъикъадила башламишна вуна анжах за лагъайвал ийида. Гъар са кар.

- Яни амалдарвилер, шейт1анвилер...

- Гъа-гъа-гъа. . , - мадни гъерекат кваз къакъра яна Шагъгерейя, - *Щъуци* Аллагъ-таалади халкънавай ерияр я. Вун малайик хъурай. Ацукъ гъа архуна. Рази яни?

- К1еве гъатайла, вак1аз буба^лугъудайди ваз чизва,

- Заз чидай мад са кар ава, - векъи жезва Шагъгерейя сес. - Эгер исятда зи шарт1унал вун рази тахъайт1а, вун и архунай акъуддай касни жедач. Вучиз лагъайт1а вун гъина ават1а, чизвайди тек са зун я.

- Амуьрай зун и архуна, - къил хурал вегъена ацукъзава Бедназар.

- Гъа-гъа-гъа. . , - къакъра къати жезва Шагъгерейя. - Ваз зат1ни алакъ тавуна, т1варни акъат тавуна, сурни амуьк тавуна дуьнедай физ к1анзавани?

- Эхъ, вучда ихътин дуьнедикай?

- Гъихътин, я ахмакъ? Идалай хъсан дуьне низ мад гъи на гъатда? Гъинай гъатда? К1ел-кхъин чин тийиз къуллугъар авуначни за? Илми-калам гвачиз т1вар акъудначни за? Гиладни залай алакъдай крар т1имил авач. Амни ваз чир хъухъ!

- Амалдарвилелди! Иблисвилелди! - къудгазва Бедназар архунин к1ане.

- Амалдарар, иблисарни Аллагъди халкънавайбур я. Амалдарри, иблисри пачагълугъар хуьнни ийизва, барбат1ни.

- Де хъсан, - рази жезва Бедназар. - Авадара жуван чуру.

- Килиг гъа, - тагъкимарзава Шагъгерейя, - гъа и декъикъадила вун за лагъай крар ийизва гъа-а. Вун малаик я лугъузвани вуна? Къуй хъурай. Белки зи гафунилай артух ви гафуниз къимет гудай, адахъ яб акалдай инсанар жен. Белки ви гуьгуьуниз къведайбур зи гуьгуьуниз къведайбурулай гзаф жен. Яру яцар квай арабадин гъайиф ч1угвамир. За вун лацу балк!андал хкажда. Яхъ зи чуру. Экъеч1 архунай.

Архунай Шагъгерейя' .куьмекдалди акъатнайни, тахъайт1а адан к1ане амуькнайни вичиз чир жедалди, Бедназаран ахвар къат1 хъана. Винелай яргъан гадарна месин юкъвал ацукъна; ада вич архуна ваъ, к1вале авайди гъиссна. Эхъ, архни амачир, жегъил балк1андин тум къван чурудин иесидин шикилни аквазмачир, амма япара ам хъуьрезвай сесер рахазмай. Гъавилай Бедназара къве гъиливдини япар к1евна. Япариз хъуьруьнин ван хтанач. Алудзава ада япарилай гъилер - мад хъуьруьнин сесер пайда жезва. Гъилер япарал алайла, кисзава, алудайла, мадни къакъра. рахазва.

Гъа ик! япарни вичинбур, гъилерни вичинбур тирди къат1ана, вични йикъан экв аватнавай к1вале месин юкъвал ацукънавайди акуна, эхирни Бедназара аннамишна: япара авайди Шагъгерейя хъуьруьнин сес туш, адалай вичелай вилик уях хъана, къуралай къарагъна дак1аррин к1ане сала халис вечере язавай халис къакъра я.

* * *

Ахвар Бедназаран рик1ел галай-галайвал аламукъна. Гуьлуьшаназ ахъайиз к1анз - ахъайнач. Секинвални и ахвари адаз ганач. Гагъ балк1андин тум къванди яз акур чуруди хъвер гъиз, гагъни яру яцар квай арабадин хивяй вич архуниз аватаида гъайиф гъидай хиялрик кутаз, бедназара лапагар къе масад ручухбан тир суьруьдал, маларни нехирдал агакъарна. Ахпа, вичи хъиз пакаман дердияр тамамарна, Шагъгерейни варцихъ куьчедиз вил вегъез куьсуьруьдал гъа гила-мад жеда лугъуз умудлу яз багъда къекъвена. Умуд кутурвал хъунни авуна: Бедназаран къунши атана вичин чкадал ацукъна.

- Пакаман хийирар, къунши, - вичин варцяй экъеч1на куьчедиз къил акъуднамаз, рахана Бедназар.

- Абат хийрар, кьунши, - хуш авачиз жаваб гана Шаггерей.

- Гьик! ксана вун? - хабар кьуна Бедназара ва фена кьуншидиз гьил яна. Шаггерейн жавабдал вил эциг тавуна, ада арза кваз алава хьувуна: - Валлагь, йифди ахваррин гьилий ажиз хьана.

- Хинк! ар гзаф т!уьрвилай * жеди, - чин маса патахь элкьурна капаш капашдивай гуьц!из лагьана Шаггерей. Ахпа сив кьакьунна:

- О-а-а-а.., вун гьахь я хьи, я Алла-агь, - капашар кьведни чинай ч!угуна, ада алава хьувуна: - Зазни йиф секинсузди хьана.

- Ак! хьайила, чан кьунши, чун кьведни гьа са гьелек-фелекдик квай. Гьайман вазни яру яцар квай араба, чархар, архар акунат!а гьа? Жеда лугьуда гьахьтин крарни. Эгер ваз зун квай ахвар аквазват!а, заз вун квай ахвар акунни мумкин я лугьуда.

- Лугьуда, лугьуда, - мад сеферда Аллагьдин т!вар мецеллаз сив кьакьунна Шаггерей.

- Гьик! хьана-йе, - бегенмиш хьанач Бедназар аз аданьямар, - ваз накь няниз за лагьай гафарикай к!амаз хьанвани?

- Вуч гафарикай?

- Гьа-а. . . Чна авур ихтилатрикай ман.

- Ваъ, Назар, - зарафатдиз элкьуриз алахьна Шаггерей, - Накь Гуьлуьшанан гьилелай хинк!ар т!уьрди зи рик!ел алама, амма ихтилатар аламач.

- Таб я, - вичи вичиз, мез рахун тавуна, инкарна адан гафар Бедназара. - Зун гьахь ят!ани, а гафари вун хьипрен туьтуьх хьиз дак!урнава.

Адан хиялар к!елай жуьреда Шаггерей хьлагьна:

- Гафар, гьелбетда, кваз такьурт!ани жеда. Амма Са гаф лугьун за, абурухь са хесет ава: кьванери хьиз т!арда, гапурри хьиз хирерда.

- О-гьо-гьо-гьо-о. . ., вуч деринриз эвич!на ву-ун? Я чан кьунши, -мягьтелвал кьалурна Бедназара, - мегер за авур кьве зарафат кьванер кьван залан, гапурар кьван хци тирни? Багьишламиша, я кас, заз и йикьара лугьур-талгьур, ийиртийир чизмай хьтинди туш. Валлагь, кьунши, дугьри рахайт!а, йифди ахварайни зунни вун гьарма сад са ч!алал рахазвай.

40

- Вучда лугьуникай? Аллагьдиз к!ан хьайила, са сивени кьве мез жеда, са инсандихьни кьве чин жеда, са гафунихьни кьве мана жеда. Абур вири гьадан, чун халкь авур Ха-
■ ликьдин ихтиярдалди жезвай крар я.

Амма вуна акур ахвар вучтинди тир лагьана хабар кьазвач эхир?

- Ви ахварин иеси вун я, Бедназар, - чина авай серинвал куьтягь жезвач Шаггерейн. - Ахьап>айт!а, за яб гуда, ахь-агь тавурт!а, ам вав гумукьда. Амма ахварар ахьаюн хьсан туш лугьуда.

- Вучиз? Алукуьдани?

- Я алукуьда, я алукуьдач. Ам Аллагь-тааладиз чидай кар я.

- Ак! ят!а, зй ахварни за Аллагь-тааладик умуд кутуна ваз ахьайзава, кьунши.

Галай-галайвал ахьайна вичин ахвар Бедназара. Амма иб-л исвилерикай, шейт!анвилерикай хьайи рахунар арадай акьудна.

- Акьатнани вун архунай? - к!аняй винелди вири беденни уях хьана, чин серинвилерикай азадна<суал гана Шаггерей.

- Валлагь, - к!еве гьатна ченедйн кьил туп!аривди т!ушунзавай Бедназар, - ви чурудин тилер кьве гьилени гьатайди зи рик!ел алама, амма архунай вуна акьуднани, акьудначни завай лугьуз жедач.

- Акьудна, - шад хьана Шаггерей. - Эгер акьудначирт!а, зи чурудин ч!арар вав агакьначирт!а, ви кар жафа тир.

- Тир, валлагь, Шаггерей, -тестикьарна ахварин иесиди. - Ахваррин гьавурда зун са акьван авайди туш, амма архуниз аватна, анай вуна зун ахкьудун- им хьсанвилехь я. Ана амукьнайт!а, за вучДай?

- Аллагьдиз чида. Ам я вири суалрин жаваб, вири мурадрин замин, вири т!алрин лукьман, гьар са бенде мусурмандин гьаким. . .

Кьуншияр кьведин кисна. Гьарда вичин баян гайи ахвари абур хиялрик кутуна. Эгер Бедназар адай вичин уьмуьрдиз ва кьисметдиз са гьихьтин ят!ани хасарат ва кьурху аквазвайт!а, Шаггерей кьуншиди ахьагьай ахвари вичин кьисметдихь, уьмуьрдихь инанмишвал, мадни артух ц!ийи ум удар гузвай.

«Зун, - фикирзавай ада, - икьван гагьдани Аллагь-тааладин регьимдик квай лукIварикай сад тир. Агъзурбура шукур хьурай вичиз, къедлай къулухъ мадни жеда. Эгер накьан нянин ихтилатдилай гуьгъуьниз, ада зав яру ясар квай арабадин хивяй архуниз аватай кас къутармишиз тунватIа, эгер Бедназарни вич анжах зи куьмекдалди анай акъатайдакъ инанмишарнаватIа, Аллагь-таалади вичин регьимдикай зун гилани хукуднавач. Ада заз и хуьре, и чилел вичин векил жедай ихтияр гузва. Сивин патар квачирбур чпиз кIамай къван рахурай, дуьзвилехъни гъахъ-унихъ, хъсанвилерихъни инсанвилерихъ къекъуьрай. Низ абур жагьидатIа килигда чун. Ни абур игривиликайни нагъахъвилкай, писвиликайни инсансузвиликай чара ийидатIа, къакъудатIа аквада чаз. За къве падни ишлемишца. Им гъат тавуртIа, ам сагърай, ам гъат тавуртк - им. . .»

Шагьгерей вичик гьевес, са рикIелай тефидай хътин кар авунин ашкъи акатайди гьиссна. Адан хурай вицелди къилин кIукувал къван ажайиб чим хкаж хъана. Адан чиниз яр, вилеризнй, алмасди хъиз ну\$ гудай, нагъв хъиткъинна. Накъварин ламувили йикъан экуьнал цIар-цIар гана. Вичиз и шикилар аквазвачиртIани, Шагьгерей гъак! тирдахъ агъунвай, вучиз лагъайтIа ада гъа и легъезда вич пайгъамбаррин жергеда тунвай.

- Пашман ваь, шад хьухъ, къунши, - гьевеслу яз рахана ам къил хурал вегъена, гьилерин тупIар тупIарай чIугваз ацукънавай Бедназарав. - Аллагь-таалади а ахвар зазни къалурна. Вун чархунал алаз а дагъдин пеляйгъуз авахъдайла, зун лифрен къаматда аваз ви къилел алай. Гъавилий тир ви кIвачер галукъ тийизвайди, ваз са хасаратни тежезвайди.

- Тирни, чан Шагьгерей? - пашманвал авай вилер хкажна Бедназара. - Бес заз вун ақуначир эхир?

- ГьикI аквадай ваз? Дагъдин пеляйгъуз авахъиз чархунал алай вун цавуз килигзавайни мегер?

- Ваь, гьелбетда. Зун, кIаниз мус агакъдатIа лугъуз, виликди килигзавай.

- Лиф хьухъ, Шагьгерей! - вягъ яз агакънай зал Аллагь-тааладин эмир. -Лиф хьухъ, хуьх жуван къунши бала-къададикай. Ахпа, вун архуниз аватайла, къурбанд хъайида зун инсандиз дуьнмиш хьувуна.

- Яраб жедай крар я жал? - шаклувили мез лаларна, хиялдай суал гузва Бедназара. - И шейтIанвал гвай касди вичин шейтIанвилелди зи къил элкъуьрзаватIа гъа?

- В^н зи Келймайрал шаклу яни? - Бедназаран хиялар кIелна Шагьгерей. - Вуна Шагьгерей Аллагь-тааладилай вягъ къведай хътин кас туш лугъузвани? Тушиз хъайила, вун а архунай акъудиз а къурбанд хъайи Халикъди зун вучиз рекъе туна? Вучиз вад зи чурудикай куьмек хъана? ТахъайтIа, вун зи чурудизни акси яни? Тирла, адан ви ахварик вуч квай? Чуру гъар са муьмИн мусурмандин, эркекдин, гьелбетда, къилин шарПарикай сад тирди вазчидачни?

РацIамар пелез чIугваз>ахцукъариз ихтилатдин гьуьрсуьна гъатай Шегьгерей мадни рахана. Мадни делилар гъиз, ада БедНаЗар вичихъ инанмишариз алахъна. Амма Бедназар а гафарни ван къевезвачир. Адан япара накъалай бягъси-на авай мидя сес къуваулуз рахазвай.

- ЧIалахъ хуьхъ а каедин! - тагъкимарзавай ада. - Инанмиш хьухъ капI-тIят Рвай, жуьмя мискIиндиз физ-хквезвай каедин гафарихъ.

- Заз ам хъеан чида эхир, - шаклувалзава Бедназара хиялдай. - Ам зи хуьруьнви, рак-ракIарал алай къунши я. Мегер гъахътин инсанар Аллагьдин регьимдик кумукъдани?

- Вири уьмуьрда хъиз батIул я вун! - хъел къевезва мидя сесиниз. - Катда зун вакай. Кешкени, фадлай катнавайтIа. АкI тиртIа, къе заз вун, вири уьмуьрда жува къуллугъ авур кас, къаюн хура авай хъуьтIуьн нацI хъиз, бейгъал яз, гъакимринни гьукумрин вилик ийир-тийир хъанвай фагъир яз аквадацир.

- Бес я, душман! Накъалай инихъ вуна зи чан къачумир хьи.

- Вахъ чан амани эхир? Чан амайди Шагьгерей хъиз жедайди я. Адак квай гьевес, ашкъи фагъума. Адан мурадар, умудар алцума. Адан чинавай ранг, вилеравай нур ақу. Адан крар, агалкъунар гьисаба. Вун чан аламай мейит я, мейит! Лагъайвал ая жуваз. Гъа Шагьгерей, вуна амалдар ва шейтIан я лугъузвай касди, вун фагъирвилиай акъудца. Исятда къуьлуьник квайбур, исятда уьмуьрдив ва девирдив нинийрив, къумарал хъиз къугъвазвайбур абур я. Анжах адавай вунни зун меслят хъжеда.

Бедназаран япариз Шаггерейан гафарни ван хтана. Ам гъеле рахазмай.

- Эхъ, алакьна залай вири крар, - лугъузвай ада дамах гваз, - гилани алакьда. Эгер ваз клан хъайтла, эгер вунни захъ галаз рекъиз атайтла, ахътин крар чна къурмишда хьи, ахътин йикъар чаз къведа хьи... Вуна «бес икъван члавалди вун гъинавай, я къунши Шаггерей?» - лугъуда.

Къуншияр сад садан гъавурда акъур жуьреда чеб чпиз килигна.

- Вун къуд пата авай крариз килиг. Вуна завай са дегишвални хъанвачни? - лугъуз хабар къазвай, - гила вилер виде-ра туна рахазва Шаггерей. - Эхъ, хъанва дегишвилер. Амма ваз ваъ. Вун икъван гагда вуж тиртла, гилани гъам язама.

- Бес вучда, я Шаггерей? - вич батлул тирди хиве къазвайда хъиз, суал эцигзава Бедназара. ■

- Вучда? Вирида вучзава? Вирида аддатмишзава. **Ида** ам, ада им/ Пачагърилай башламишна, къекъверагралди къван вирида. Мад лугъун за ваз: вирида чуьнуьхзаВД;:Т*-рашзава. Вун малаик я лугъуз ацукънава. Малаикарни пуяу* нихъ къачузва, я Бедназар.

Бедназараз ибур гъахъ гафар хъиз аквазва, амма ада вичи вичиз суални гузва:

- Вучиз аддатмишзава? Мегер аддатмиш тавуна, угъ-ривал, къачагъвал тавуна яшамиш жедачни? Ибур вуч адетар хъурай - уьмуьрлух ийиз, къе икъван ад акъатнавайбур?

Шаггерей, къуншиди вилери лупл тавуна яб гуз акуна, давамарзава:

- Вуна, яргъаз ваъ, и чи хуьруьз вил вегъ. Вуч кас тир вини къилевай Астархан? Нафтладин ни галахзавай механизатор. Гъич са юкъузни гъакимрив туьклуйн тавур кас. Гилакилиг. Фермер жеда лагъана тлар акъудна, гъукуматдивай миллионер къачуна. Вичин кланик бязи пачагъриз такур хътин машинар кутуна Фермер ялда вич. Гъакимарни гила адан дустар хъанва.

- Ава, чан Шаггерей. Абур азни гзаф аквазва. Залай алакьдач эхир, - хуьтуьлдиз, закай хъел татурай лугъузвай тегъерда рахазва Бедназар.

- Алакьда Акл алакьда хьи. Вуна за лагъайвал ая ман. За лагъайвал ийиз алакьдани валай? Амай къайгъуяр зибур я.

44

За вуч авун герек я?

- Эгер вуна разивал гузватла, ихтилат яргъиди жеда. Инални жедач. Ахътин ихтилатар фагъум-фикирна авуна Кланада. Фагъум-фикирна са икърардал атана кланда. Икърардал атайла, ам къилизни акъудна кланда. Аквазвани гъикь-л ван шартлар галатла а ихтилатдихъ.

Бедназар вуч лугъудатла чин тийиз амукъна. Къунши-дин гъал чиз, Шаггерей хълагъна:

- Къе няниз за жуван къаридив са хинклар ийиз тада 'Ацукъна са меслятда чна.

Мад са келимани сада садаз хълагъ тавуна, къуншияр куьсруьдилай къарагъна гъарма вичин варциз хъфена.

* * *

Бедназаран риклелай вири алатнава: клвалин дердиярни, салан, багъдин клвалахарни. Адан фикрар Шаггерей авур суьгъбетри желбнава. Ам акваз^кисна къил юзуриз, Гуьлуьшанавни къвердавай артух дерт агатзава. Гъа са вахтунда Бедназара, накъалай япара гъатиз акъатзавай сесиникай кин аваз, Шаггерейан ихтилатар къилихъай къилихъди эзбер хъийизва.

- Яраб, - лугъузва ада никай ятлани куьмек кланз, - и Шаггерей лугъудай иблисдихъ галаз цуькл цана клватл хъийиз жеда жал?

- Ахмакъ! - суалдиз суал хугузва мидякар сесини. - Бес вун хътин яд алачир яракъдихъ галаз адани цуькл цазвачни?

- Цун тавурай, - виккгъ жезва Бедназар.

- Гъайиф за вахъ галаз тухвай уьмуьр. Адан плузарар акъатдани? Вун патал я адан алахъунар. Вун патал.

- Шаггерейан алахъунар зун патал? Гъич жеч, - гъужет къазва Бедназара. - Вацлар дагъларихъди авахъзава лагъай члалахъ зун жеда, а гафунихъ ваъ.

- Дугъриданни, гъикъван даяз кас я вун, - наразивалзава сесини, - зун къий икъван йисара ваз тай хъайи.

- Ваз тай хъайи зунни къий! Яб це! За ваз Шаггерейкай са негъил ахъайда. Негъилни туш, хъайи кар я.

Хиялрик кваз гъаятдай салаз экъеч!навай Бедназар къалин пеш алай шуьмягъ тарарин юкъваз гъахъна.

...Жеда къван Шаггерейкай колхоздин председатель. Маса кас тахуниз, хъайбуруни колхоз гуьнгуьнай акьудуниз килигна, адал и кар тапшурмишда жемятди.

- Килиг, - лугьуда ада собранидал, - зун хкъазатла, зав заз чидайвал к!валах ийиз тур. Тадани? - суал гуда вири собранидиз.

- Хъурай, - лугьуда гзафбуру, - анжах чи кар хъсан жедайвал ая.

- Чи крар хъсан хун патал, правленидиз зун хъиз, заз правленини муьтлуьгъ хъун герек я.

- Хъурай, - лугьуда правленидик квай къарийрини къужайри.

Хуьре жегьилар т!имил авай. Сад-вад. Садбур дяв§Д8 телеф хъанвай, садбур хзанар хуьз къазанмишиз Бакудиэни Туьркмендиз катнавай. Дагадарани кваз, му*ни сил ваъ, гъажибугьдаяр цазвай йисар тир.

- Эгер зи шартларал рази ятла, ревизкумриле флан кае, складчивилени флан кас эцйг, - лагъана правленидда Шаггерея.

- Хъурай, - рази хъана правлени. - Анжах к!валах ая. Зегьметдин йикъарай йисан эхирда гирванка къуьл къванни гудайвал ая.

- Кило гуда! Къве кило! - хиве къада Шеггерей.

Хъуй хъана жеда адакай председатель. Ревизкумвиле эцигда дяведикай катна тамара гъатай Хидирильяс, складни» вилени ада маса гана къейи Гъезеркъулидин етим Пиркъули, Гъахьда Шаггерей кардин яцла. Аквада адаз, колхоздин лапагар мукъвал-мукъвал рекъизвай затлар я. Складдайни затл-матл кими жезвайди туш, "Луб къван чарчи вири туьклуьрзавайди я. Къенани? Эхъ. Ганани? Эхъ. Вучиз? Гъикъван? Низ? Мус? Ибур Хидирильяс Пиркъулини галаз жавабар фад жагьурдай суалар я. Чар аку, чар. - Вичелай хъсан шей жеч дуьньяда, Адал вуч хъайитлани кхъиз жеда. Вуч кхъейтлани эхда. Нивай хъайитлани, адал вичин къул эцигиз жеда.

- Гъагъ, - лагъана Шаггерей, - и пирсидатилвал вуч хъсан пеше я! Неъ, хъухъ! Гъамиша ацлай руфун, дадлу къафуня!

Хабар никай гун гила - етим Пиркъулидикай. Чан зайифвиляй аскервилез тухун тавур ам акваз-акваз гумрагъ хъана, йикъалай-юкъуз адал як-члар акъалтна. Куьрелди, етимрин жергедай ам итимрин жергедиз акъатна. Акъван чкадал акъатна хъи, председателдин лацу балк!андин далудал амни акъахиз эгеч!на. Председателдин суфрадихъ амни ацукъиз)гсч!на. Адан т!варни хуьре-к!вале, кимелни кеспидал къаз башламишна. Гъатта районда, республикада чир хъана. Гъик! чир хъана лагъайтла, радиодин, газетдин куьмекдалди.

Йикъарикай са юкъуз эверда къван Пиркъулидиз Шаггерей.

- Яда, - лугьуда ада.буба къейи душмандиз хъиз килигиз, - я къей хва етим, вуна вуч авуна?

- С-с-са зат!ни, Шаггерей халу, - мез галк!из жаваб гуда Пиркъулиди. Кич!е хъайила, хъел атайла, рик!из т!арвал хъайила, мез галк!ун адан хесет тир,

- Гъик! зат!ни, я къагъбеди хайиди? - гъил хкажда Шаггерей. - За вун и капашдив яна рекъида эхир!

- В-у-чиз, я Шаггерей халу? - агаж жеда етим Пиркъули.

- Вучиз ятла чидачни ваз?

Пиркъулиди гъилеривди чин к!евирна, вичи авур крар рик!ел хкида. Адаз са тахсирни вичик кваз аквадач.

- Я киц! хъиз къейи Гъезеркъулидин гурцДул, - тумуна къуьл эцияна а патал хъиз ракъурда председателди складчи, - зи Мишкадал алаз Къасумхуьруьн сталавайдиз шайиди вуж я?

- В-в-в-ваз н-ни лагъана Ш-шаггерей х-халу? - гъуд хъиз агаж хъана Пиркъули.

- Мегъачкъеледай «Истивутди» лагъана, къей хва. Ма, к!ела! «Сациализмадин пайдахди» лагъана, къей хва!

Пиркъули, яраб мад вуч ван хъжедатла, шумуд къуьл, шумуд лап!аш галукъ хъийидатла лугьуз, агаж хъана амукъна.

- Килиг-йе, - гъилер жибинда туна, чил чепедай асуннавай идарада инихъ-анихъ къекъвена Шаггерей. - Идакай сталавайдиз балк!андал алаз фидай итим хъанва,

- В-в-валлагъ, Ш-шаггерей х-халу, ам вич-вичелай фейиди тир. З-завай акъвазариз тахъана.

- Ак! хъайила вун фенвайди я ман?! - хъиткъинна Шаггерей. Тепилмиш хъана, ада къуьл ер, лап!ашар худда туна.

Эверайди х^из атай Хидирильяса етим Пиркзули адан хуру-кай къутармишна.

Вилерилай тлуб-тлуб накъвар къвез цахъ чин элкъуър-на шехъзавай Пиркзулидиз Шаггеря лагъана:

- Де шехъмир, етим¹ Хала туш ву|1. Ацукъ и тебреткадал,

- Ацукъ, ацукъ, - рахана Хидирильяс гьутар вилерал алтадиз ийир-тийир хъанвай складчидив. - Щехибуру гьарай-вургъай ийидай, лап|аш-капаш вегъедай адетар я,

- 3-3-зи в-вуч т-тахсир я, X-х-хидирильяс х-халу? - рик! къакъуниз виликди атана Пиркзулл, - Майдандилаи винелди хкъвезвай ам къилел ч|угуна гьа сталавайдиз шана.

- Пу-пу-пу, - хъверна, п|узаррикай гар хкудиз Шаггеря. - А хайратдиз а рехъ гьикъван бегенмиш хъ*на.

- Вуна чирзй рехъ я ман, - хъуър№*, Хиърриц *ьц* еив япарихъ фидайвал.

Къве качин арада авай къиф хъиз, етим Пиркзули Зур\$gij^ Шаггеряени Хидирильяса сада оадаз ишарадр ий\$э хъуь* руьнарна. Кефер ч|угуяа.къилнз а ^ й Ц^ ат|угъна тагъкимарна: i , v Ш R

- Гила яб це, Пиркзули. Яб це, чан хва' Ш. сив\$гцил тай гафар кваз къамир. Хъел атайла, мез ихтиярда амукъзавач. Хъурайни?

- Э-э-эхъ, Ш-ш-ш... халу, - рик| къакъунна тДвар мецелай алат тавуна жаваб гана жегъилди.

- Керчек лагъайт|а, Мишкадиз а рехъ чирайди зун я,* Чида хъи ваз, райундиз акъатайла, гъакимрихъ галаз* ярар-яустарихъ галаз ацукъун-къарагъун жезва. Ахпа рик|ел акъалтзава са къемберкъулияр акъудун. Авуна тазва рик|ел атай кар. Т|вар вид акъатна, вунни Мишкади аниз тухвана хъсеи кар хъана. Амма агъвалат ик| тирди и хъуре анжах чаз пудаз чизва. Килиг, масадаз лугъуз тахъурай. Эгер и ихтилат хуьруьз акъатайт|а, за вун хуьряй акъудда.

* * *

Алатда ик| са шумуд югъ. Гуьлуьшан вичин гъуьлел аламат жез, пагъ ат|уз амукъзава. Ам а вичиз чидай, секин, кудай к|вач къулухъ хъия талагъдай Бедназар яз амач. Уях

Б|ав анихъ амукърай, гьатта ахвара авайлани ам секин туш, мкайиб сесер акъудиз, угъ-ц|угъдал илигна, ада йифди Гуь-^уьшанан ахварни къакъудзава. Юкъуз лагъайт|а, кардал иашгъул тирлани, рекъе, куьчеда къекъвезвайлани, ацукъай тулавни ам са нив, квеv ят|ани бягъсина, женгина аваз ак-азва Вични гъалиб жезвай вахтарилай магълуб жезвай вах-тар пара тир хъиз. Вичин сир ада Гуьлуьшаназ ахъайзавач. Диндирмишай ч|авуз адаз гьич садрани татай ва такур хътин хъел къвезва.

- Я итим, я чан итим, - лугъузва Гуьлуьшана мад сеферда гъуьлуьй сир вуч ят|а чириз к|анз, гьик! хъаиа ваз маса хзан, маса паб хъанвани? Икъван зиллет вуна ч|угваз, чаз са гафни талагъун - им вуч лагъай ч|ал я?

Киёй'айб гуз гисъвазна Гуьлуьшан, амма Бедназара адан суалд*й(жаи)б яз-фйнднкъни акъуднач.

^ЙШЩЬШШ&&;|* Назар? - шехъзава Гуьлуьшан. -<Вав вуч хъана к|анзава, я к|вал ч|ур тахъайди? - хъит-

гъамиша хъиз хъана к|анзава.

1 БКй^«г^ик|ава

ВуН гbw| ава? -¹ гъилер эч|ез яна вик|егъвална Гуь-Ву, чай итим, халис хебриди хъиз. ! - пьил гъалчна къил баштан ийиз к|ан хъана Бедназараэ.

-¹Ваъ-йе, вуН анихъ элкъвемир-йе, - рик|ивай хъел атана Гуьлуьшаназни. - Вуна заз вуч хъанват|а лагъа-йе. Бедназара гъак|ни чуькъни авунач.

- Ву-у, я Назар, вун., ви къил ч|ур жезваз тахъуй гъа? - мадни кич! акатна Гуьлуьшанак.

- Ахмакъ гафар сивяй акъудмир, паб! - векъиз рахазва Бедназар. - Ви къилевайди са къубадавай мефт| я, адавай зав гвай къван сирер бажагъат аннамишиз жеда. Папан буржи итимдин сирер чирун ваъ, адаз пабвал авун я!

- Алла-а. Гъак| я? - мягътелвал къалурна мад Гуьлуьшана. - Ваз ак! ни лугъузва, я Назар? Чинерри лугъузвани?

- Чинерар вучтинбур я? Къил вид ч|ур жезвай хътинди я.

- Шукур хъурай вичин ч|ехивилиз. Ят|ани, тушт|ани, - вири сад Аллагъдин къадарар я.

- ГьакI лагъ, - сес хьуьтуьл хьхьана Бедназаран. - Зунни адан чIехивилихъ, гьахъвилихъ агъунва. Ада гьи рехъ къалурзаватIа, гьа рекъай физва зун.

Гуьлуьшанан рикI буш хьана, адан гьилерай, кIвачерай къуват квахьна, вилерай накъвар авахъиз эгечIна.

- Зазни чира ман ам гьи рехъ ятIа, - секин хьанач Гуьлуьшан. - Зазни лагъ ман вахъ вуч хьанватIа.

- За лагъанай - са затIни!

- На лагъанай? - ажугъдив агакъзава Гуьлуьшан. - Зани лагъанай - вун хебри хьанва! Кими хьанва! Бес! Бес!.. Сурьудикай хкатна, валариз, цацариз, рувалай-рагалай фидай дили гьайван хьиз ава!

- Сес атIутI жуван!

- АтIудач! Валлагъ, вири хуьруьз раиж ийида! Зи итим хебри хьанва, дили хьанва лугъуз къекъведа! Ам йифиз секинсуз, юкъуз къарайсуз я лугъуда. Ам йифиз чинеррив, юкъузни вич вичив кикIизва лугъуда.

- Лагъ, лагъ, анжах залай алат, зун секиндиз тур.

ИкI лагъана пакаман фуни туьтIуьнвай Бедназар варцай къецелди экъечIна. Дерт мадни къати хьайи Гуьлуьшан фена гурарин хилел ацукъна шехъиз эгечIна.

- Гужар я, я вахар, - капашар метIериз яна ада. - Ювалевай итим акваз-акваз дегиш жезва. Яраб адан къилиз гьял янава жал? Гьам я жал гила заз адавай ахквадайди? Ва-аъ! ИкI жедач, - къарагъзава ам фитедин пипIевди вилер михъиз.

Гьиниз фена лугъун за квез Гуьлуьшан - дуй-уьз фекьиндин патав.

Фекьи халисди тир. Юелнавайди. Юелни гьина авуна лагъайтIа, РичIарин къадим мискIинда. Вилик вахтара ана араб кIел-кхьин чирдай хьсан чка ва инсанар авай лугъуда. Хайила гайи тIвар адаз Пирали тир. Амма жемьтдин арада вич фекьи, зиянсуз, гьуьрметлу кас хьуниз килигна, адаз Ширалини лугъудай. ГьакI зарафат патал. Вичиз ван жез икI лугъудайбур ерли авачир. Буйдиз аскIан, къилихдиз хьуьтуьл, къал-макъалдикай катдай, ихтилат-суйгъбетдикай хкеч! тийидай и касдихъ, белки, авай нукъсан сад тир, ада вичин уьмуьрда я жемьт патал, я хзан патал къуьн кутуна ялайди

50

.ушир. Колхозни совхоз, никни сал, векъни там - ибур адан рткирда ацукъзавай затIар тушир.

- Зи аялар Аллагъди хуьда, - жаваб гудай ада атIай супар эцигай ксариз.

Хуьнни ийизвай. Адан аялрини вирида хьиз незвай, вирирун аялрал алай пек-партал адан аялрални алай.

Гьа икI Гуьлуьшан акъатна Пиралидин кIвализ. Жузар-качузунар куьтягъ хьана, Гуьлуьшана яргьал тевегъна ичин дерт ахъайна:

- Чан стха, Пирали, - лагъана ада чина текъвезвай хъвер гваз, - зи Назарай гьич къил акъатзамач. Гагъ кис зава, гагъ шичи вич хьилев адДурзава, вич вичив кикIиз, рахаз къалурвава. Йифиз ахварайни угъ-цI угъдал жезва.

- - Гзаф вахт яни гьакI аваз? - кьери чIар алай пурпу [чиниз галачир хъвер гьана Пиралиди.

- За ваз гьик! лугъун, чан стха, зазни гьа и йикъара акун-вай кар я.

- Жедай кIвалахар я, Гуьлуьшан. Жував хажалат агудмир. Вири Аллагъдин къадарар я.

Ам я-йе, - кIамаз хьана чинвай хъвер къурурна Гуьлуьшана. - Шукур хуй вичиз. Гьадан къадар тирди зазни чизва. Амма са сеbeb ийиз жедачни бес?

- Ам заз чидач, валлагъ, - къил галтадна Пиралиди. - Са аял-куьял тиртIа, за адаз са запаб-гьакал хукуддай. Туш эхир. За ваз вуч лугъун? Белки духтурдиз тухвайтIа хьсан ятIа?

- Сагъ къван хьтин итим духтурдиз тухудани, я Пирали стха? Зи Назар уьмуьрда начагъ хьайиди туш. Кьил тIада лагъана зи япариз ван хьайиди туш. Адаз чидай нахушвал рикI кун тир.

- Рик! кун вуна азар яз гьисабзавачни? Ам хуьрекдин кIвалин начагъвал я. Белки гьадавай я жеди.

- Ваъ, я чан Пирали, - рази жезвач Гуьлуьшан, - ламра къванди нез, деведи къванди хьваз, угъни тийизвай итимдиз садлагъана хуьрекдин кIваливай вуч ийиз жедайди я?

- Накъ ийиз жезвачир, амма кье? - Гуьлуьшан кIеве тваз алахънавай тегьерда килигна Пирали.

- Я чан Пирали.., - вич вичивай квахьна Гуьлуьшан, - зун ви патав жуван дерт гваз атанвай. Вун кIелнавай, къур-

банд хъайи каламрин куьмекдалди давадиз дарман ийидай кас я лагъана атанвайди тир...

- Зун гъавурда ава-йе, Гуьлуьшан, - къат1на адан фикир Пиралиди, - дава-дарманни авай шей я. За ваз ийидач лугъузвач, амма...

Пиралиди ял къуна. Акваз-акваз рангар ат1узвай Гуьлуьшаназ килигиз са геренда къван фикирна, ада хълагъна:

- Ви риккл, Гуьлуьшан, агъа куь къунши Шагъгерей калхуздин пирсидатил тир вахт аламани?

- Эхъ, я Пирали, зун накъ ханвай аял яни-йе? - чандик руьгъ акат хъувуна Гуьлуьшанан. - Зунни вун таяр я гъа, к1вал къени хъайиди.

- Аламат1а, хъсан я.

- Бес аламуькьични, я чан стха. Яна къейи Гъезеркъулидин гада Пиркъули дустагъда тур вахт я ман.

- Бубадиз рагъме-ет. Гъа ч1авуз а Шагъгерей лугъудай касди зи къилел вуч акъуднайТга, ви рик1ел аламани?

- Вуч акъуднай, я Пирали?

- Вуч акъуднай? - адан суал тикрарна, лацу пелел биришар к1ват1на, вилер экъисна Пиралиди.

- Валлагъ ва биллагъ, зи фикирда амач, - вич гъахъариз чалишмиш хъана Гуьлуьшан.

- За хикида ви фикирдиз, - тади кваз рахана Пирали. - За хиве къазва: к1валах авун, ламра хъиз ялун, яцра хъиз цан цун заз уьмуьр-яшинда к1ан хъайи крар туш. Гъамни Сад Аллагъди жуваз ганвай пай я. Амма Шагъгерей лугъудай мунафикъ пирсидатил тир вахтунда, къуллугъ вичин гъиле гъатнамазди, ада зи секинвал ч1урнай. Адаз зунни, зи пабни вири хъиз цанани векъе, гвенани тевледа тваз к1ан хъанай.

- Ву-у, рик1ел аламуькьични бес! - саки хъуьруьн галаз акъатна Гуьлуьшанай. - Ви кал жемьтдин нехирдикай хкудай вахт я ман.

- Нехирдикай хкудай ваъ, Гуьлуьшан. Нехирдикай хкуднайт1а, ам за жуван куьра хуьдай. Тум къуна, далудиз лаш яна-яна зи кал къейи вахт лагъ.

- Валлагъ, амни хъайи кар тир-йе, - хиялри тухвана Гуьлуьшан. Къил агъузна ихтилатдивай яргъариз акъатнавай

лишегълидиз килигиз Пиралиди вичин силисдиз ухшар ихтилат давамарна:

- Гъа ч1авуз, Шагъгерей ник1ин рувай чухвай капашдавай векъ гъунални къадагъа эцигай вахтунда...

- А къара гуьлле галуькай касди садра зи к1улун ебни къат1ар-къат1ар авурди тир. Вич Сад Аллагъди къат1ар-къат1ар авурай. Пакамлай няналди калхуздин ник1яй эч1ей эч1елар жуван к1улаваз к1вализ хкиз тадачир. Гадарна руван к1аниз ■ ахлад, гъана кт1урай лугъудай, амма к1вализ хутахмир лугъудай. Валлагъ, а вахтар рик1ел хтайла, заз ам, жуван рак ракларал алай къунши ят1ани, киц1 къван так1ан жезва.

- Акунани, Гуьлуьшан? - шад хъана Пиралидиз. - Бес зунни гъаникай рахазвачни. Ви итимди адан пад хвейиди тир гъа-а. Эхъ, гъа ву-на лугъузвай киц1 къван вич так1анарай Г' Шагъгерейан.

- Ву-у, я Пирали, ам вуч ихтилат я ви сивяй акъатзавайди? Вуна ак1 лугъуз, зи Назар адан тай мус хъайиди я?

- Ви рик1ел клубда хъайи сабрани аламачни?

- Вуч сабрани, я к1вал къени хъайи кас?

- Шагъгерей пирсидатил тир ч1авуз хъайи. Калхузда к1 валах тийизвайбурун малар жемьтдин нехирдикай хкудда, гъич дана ч1уруз акъуддай ихтиярни абуруз гудач лагъай сабрани. Анал Шагъгерейан пад хвейибурукай сад ви итим тир гъа. Вуна садазни писвал авурди туш лугъузвай Бедназар.

- Белки хвенай жеде, ни рик1ел алама акъван к1валахар, фите агъуз ч1угуна чинин са пад чуьнуьхна Гуьлуьшана.

- Амма къара гуьлледи кайи Шагъгерей к1улун еб къат1ар-къат1ар авурди ви рик1елай алатзавач, Гуьлуьшан, - вик1егъ хъана Пирали. - Инсан гъак! я - вичихъ галуькайди хар, масадал алуькайди ч1ар яз аквада.

- Эхъ, чан Пирали, - бейкефвили шел туьтуьна ак1урна рахана Гуьлуьшан, - за ваз зи дерт ахъайна, зи Назараз са дава-дарман авун т1алабна. Вуна зи вилик алатна феи вахтар, авахъна феи ятар хкана. Ийидачт1а, ийидач лагъ, к1вал къени хъайиди.

Пиралидин вилни Гуьлуьшан бейкеф хъунал, адан рик1ег1арвал гъатунал алай хътинди тир. Гъавилай ада дишегълидал вичин гъужум къуватлу авуна:

- Гьак! хъайила, запаб-себебни Шагъгерейав хкудиз турай. А ирид чин алай иландикай гила зурба динэгъли, жуьмя миск!индиз физ кап!завай муьмин кас хъанва. Ви Назарни, къамбадин тумуна авай тула хъыз, адан къвалалай алатзавач. Ая лагъ са дава-дарманни гъа Шагъгерейаз. Заз ван хъайивал, ада ви итимни вичин шейт!анвилериз ч!угунва. Гъавиляй Назара вич гьак! тухузва жеди. Шагъгерейан гафуна гъатай касдивай ада фагъум-фикирни, руьгъни къакъудзавайди я.

- Чидач, валлагъ, чан Пирали. Инсанрай къил акъатзамач. Вунни къе заз чир хъхъанач. К!вачер хуй зи а магъледай и магъледиз вавай куьмек т!алабиз атай. Къейит!а, рекъида ам, амуькайт!а, амуькъда. Чун я сифтебур туш, я эхиримжияр. Татугайвилер, азарарни галай зат!ар я инсанрихъ. **Виридахъ** галайди я.

- Вуна закай хъилер к!ват!мир, Гуьлущан, - таъсирна дишегълидин гафари Пиралидиз. - Аял-куьял тирт!а, за са дава аквадай. Са къадар яшарин иеси яз, са к!вач сурун патал алай итимдиз за жинжи яна лугъудани, вил ацукъна, гаф алуькъна лугъудани? Гьик! лагъана запаб-гъакал хукудда? Духтурдиз фирай. Завай адаз жедай куьмек авач.

Гуьлущан тарпна к!вачел акъалтна. Вилериз рехъ такваз, япариз ванер текъвез, мецикай шалам хъана, ам дуь-уьз к!вализ къван хтана.

СА РЕКЪИН ТАРСАР

1993-йисан зул рик!елай тефидайди хъана. Гуьзлемиш тавуна булдиз къвайи живери, к!еви хъайи аязри, къайи гарари рекъер агална, пакадин йикъакай секин тушир рик!ерик мадни кич! кутуна. Амма герек рекъиз, талукъ чкадиз физвай инсан мегер маргъалривайни агал хъанвай шегърейривай къаз жедани?

Вахтсуз атай хъуьт!уьн йикъари ихътин рекъера зунни туна. Аллагъдиз шукур - чи Халикъди чилел инсанар халкъ ийидай ч!авуз вири крар, терефар фикирда къуиа. Гъавиляй са агъзур, вад-ц!уд агъзур манат артух гайила, жегъеннемдизни вун агакбардайбурни ава. Баркалла чпиз. Вик!егъ инсанар я. Амма ахътинбурун вил маса чеб хътин бендеяр, са

Аллагъдиз шукур гъиз, са Халикъдин лук!ар тир ксар к!евера гъатунал, абур к!еве гъатна чпи артух менфят къачунал алачирт!а хъсан тир. Вучда, хъсан крар мадни ава. Вири чав а! акъзавач, чалайни вири алакъзавач.

Ваъ, за жув и вахтсуз атай хъуьт!уьн йикъара чарасуз рекъиз, талукъ чкадиз ахгакъарай автобусдин иесидиз билетдин къиметдилай пуд-къуд сеферда артух яз гайи пулунин гъайиф ч!угвазвач. Зи ихтилатни я пулуникай, я чарадан кар к!еве гъатна шад хъанвай тегъерда нефе ахъайзавайбурукай туш. Ахътинбурукай Аллагъди вичи хуьрай!

И сефердани гъалтначирт!а, и рекъиз зун акъатначирт!а, эхирни, и вахтсуз къуьд къадар-гъисаб авачир живедин зурба маргъал яз къилерал аватначирт!а, гьикъван хъсан тир. Мегер рик!елай алатинни?

Ахгакъна зун вахтунда. Жувал рик! алаз, жуван рик! алаз, сада садан мукъвавал, багъривал хуьз, адаз гъуьрмет ийиз яшамиш хъайи касдин сурал жуван гъилеривдини руг хъивегъна, элкъвена хкведай сятни агакъна. Бахтунай хъыз, рекъел яргъалди акъвазнач. Шегъреда мурк авайвиляй, йигинвал т!имил квай «Икарус» атана зи вилик акъвазна.

- Гъиниз я? - суал гана заз рак ахъагъай касди урус ч!алал. - Махачкъаладиз, - жаваб гана за. - Вуч хъсан вахтунда экъеч!на зун, - жува-жувакди давамарна за. - Бакудай Махачкъаладиз физвай автобус хътинди я.

Зун гъахъ тир. Рудихъ ацукънавай эгъли касдин, яргъал рекъи юргъунна ц!ийиз акъахай зазни фикир гун тийизвай пассажиррин акунри заз автобус а патай тирди лагъана. Вилер буш чкадихъ къекъвезвай зун сумкайрилайни шешелрилай камар ягъиз, жуван гъил, к!вач галукъна ацукънавайбурукай гъич саданни архайинвал ч!ур тийирвал мукъаятдиз автобусдин вини къилиз акъатна. Ина буш чкаяр авай. Гъинал ацукъайт!а хъсан я лугъуз, зи къилиз атай фикир вилер зал алаз рахай са касди къат!на.

Зун ада лагъай гафунин гъавурда акъуначир, гъавиляй зи вилер гъасятда адал алк!ана: белки чидай кас ят!а?

- Ша зи патав ацукъ лугъузва за.

- А-а..., пара сагърай, лагъана за, алатна физ к!анзавай тегъерда.

А касди вичин рехи пальтодин ценер кьве патахъайни меткрал кIватIна хълагъна:

- Бакудай инал кьван текдиз ацукъна. Рехъ акъатна кутьягъ жезвач.

И кас залай яшлу тир - сад-вад йисан. ЧIулав хъицикьдин бапIахдикай рехи цIвелер хкатнавай, чурудал инлай-ан* лай лацу тилер хкиснавай чIарар и йикъара уьлгуьчдик акат тавунвай ам заз гъа жуваз ухшар яз акуна. Дуьз, аскIан нерин кьве патахъай, рехъ ачух тирди чирзавай светофордин эквер хъиз, кузвай къацу ва я къацувални цавун тав какахънавай рангунин вилер зал алаз ада, вичин патав ацукъзавай зи къулайвиликай фикирзавайди чириз, жендек хкажиз ацукъар хъийизвай.

- Ша чун таниш жен, - хъуьтГуьн парталри дарвиле тунвайтIани, гъил теклифна за.

Ада тади кваз кьве гъиливдини зи теклиф къабулна лагъна:

- Заз вун чида, - стхадиз кьван гъуьрмет къалуриз, фамилини галаз зи тIвар лагъана ада. Заз регъуь хъана.

- Бес заз вун чир хъанач эхир, - лугъуз кIанзавай заз. Амма лагъанач. Зун кьил виликди авуна а касдин чиниз дикъетдивди килигна.

- Валлагъ, фикирдиз хквезвач, - алатна зи мецелай, тахсирдилай гъил къачун тIалабзавай жуьреда.

- Чун тек са сеферда гъалтайди я, - къутармишна ада зун. - Са шумуд йисан вилик.

- Яраб гъина тиртIа? - регъят хъана заз.

- Къурагъа.

Зун Къурагъа гзаф хъайиди я. Заз и района дустарни, танишарни ава. Амма и кас вуж тиртIа, зи фикирдиз гъакIни хтанач. И кар къатIана, ада зун мад сеферда кIевяй акъудна.

- Аша хуьруьз фейи вахт рикIел аламачни? Шир авай дагъдиз, Ханбиче Хаметова, Байрам Салимов, ам вуж тир, яхулрин шаир..., - са шумудра гъил гъалчиз пелел эхцигиз фикирна ада.

- Нураднн Юсупов?

- Эхъ, эхъ, гъам! - цавув хкIадаивал, шад хъана касдиз.

- 1988-йис. Бес рикIел аламукъични? ГъикI мегер. Вуна райкомда кIвалахзавай. Гъа-гъа, я ман, - кьил агъузна мад сеферда адан чиниз килигна зун.

Мад сеферда за жуван хиве тахсир гъатайди къатIана. Зи рикIел тамам кьве юкъуз чакъ, шаиррин дестедихъ галаз и рикIелай тефидай рекъе хъайи касдин тIвар хтанач.

За жуван тахсир хиве кьун къетIна.

- Валлагъ, ухшарар чир хъхъана, амма тIвар рикIел алаз мецел къвезвач.

Вилер мадни экуь авуна, чIар аламай чин тирвал хъвер чукIурай ада заз, мад сеферда фикир хъия лугъузвай тегъерда, вичин тIвар лагъанач.

- Бязи вахтара инал кхъей, анал фикирдиз атай шиирдин цIарни кваз рикIелай алатда, - хъуьрена зунни.

- АкI лугъумир. Куьне а чIавуз шиирар гъикъван хъсан кIелнайтIа, зи рикIел алама гъа! Аша хуьре гатун йифен сятдин цIудаз эгечIа къуланферилай алатдалди, вири жемят клубдиз кIватI хъана, тухвай межлис вуч тир!

Гилани вичИн тIвар рикIел тахтана, чIар аламай чиниз къацу вилерай хъвер чикIиз патав ацукънавай и касдиз килигиз зи вилерик июндин цуькведа авайла акур дагълар хтана. Пагъ, вуч гуьлуьшан, вуч иер, вуч шад ва экуь тир абур а кьве юкъуз!

- Ви тIвар Нажмудин туширни, я стха? - бирдан а дагъларив агакъна зун.

- Бес вуна рикIел аламукъдач лугъудай хъи, - къуьнуьхъай гъил вегъена вичелди чIугуна зун Нажмудина.

Гъарда вичин рикIелай чIехи пар алудай тегъерда разивилин нефесар дериндай акъудна, чун къведни виликди килигна...

Чаз Ашахуьруьз физ кIанзавайдакай рахайла, Къурагъ райкомда икI лагъанай:

- Рекъелай элкъведа куьн. Гъич Штулизни агакъдач. А хъутIалрай экъечI далди куьнни галатда, куь машинни.

- Ваъ, - лагъанай за, и дагълар жуваз чидайвиляй, - гъикъван галатайтIани, чаз аниз экъечIиз кIанзава.

Де хъуй хъана, чакъ галаз а чIавуз райкомдин инструктор Нажмудинни рекъе тунай.

Къурагъ дeрeдa хуърeр тIимил ама. Иллаки къуза патара. Гъар садан къаншардиз агакъайла, Нажмудина тIуб туйкIуъриз къалуриз хъана:

- АтIа рекъай Цилингиз хъфизвайди тир.

- Етим Эмин хайи хуъруыз, - гъавурда твазвай чна яхулви Нурадин.

- АтIа пелел Кумухъар алай. Чидани? Гила Белиждин патав, Гуьлгеричайдин къерехдал яшамиш жезва.

Ахпа ада гуьне патаз вилер хкажна.

- Ангъе пIир. Аша хуър анихъ кIама ава.

- Яргъа туш хьи, - рахазва чун.

- Дагъдин рехъ я гъа, - гъилин далу пад элкъуърна тиквилин ва къекъуърнин лишанар ийизва Нажмудина.

- Гъикъван кичIерар вуна гайитIани, чи фикир аниз хкаж хъун, а пIирел са дуъа авун ва Аша хуъре йиф акъудун я, - кIевивална чна.

- АкI ятIа - виликди! - зарафатдин буйругъ гана На жмудина машин гъалзавай касдиз.

Къекъуърнар алатиз къекъуърнар, хъутIалар алатиз хъутIалар къвез, чун Штулиз къван хкаж хъана. Инлай-анлай, харапIайрин арадай къав аламай, чIере, айван галамай сад-къве кIвал аквазвайтIани, я яргъалай, я патавай са касни чаз акунач, чал дуьшуьш хъанач. Латар квай булахрал агакъайла, вилик хъутIаларни тIимил кумайди акуна, чи машин акъвазарна.

Агъадай, цавуз вегъей къван кIаниз агакъдалди мах туйкIуъриз жедай хътин дeрeдин кIаняй авахъзавай вацI, ги-мишдин гъал хъиз, багълар, никIер, къуза пата циз мукъва кикерал экъечIнавай тамарин гапIалар, адахъ галай куьлуь ва ири кагърабаяр хъиз аквазвай. Чебни гъарма сад са ранг, са тав авайбур.

- Язух хуърер, язух дeрeяр, - яргъи чIарарай шуькIуь тупIар тухузваз гъайиф чIугуна яхулви Нурадина. - Лак дeрeда ихътин чан аламачир хуърер мадни гзаф ава.

- Ам вири халкъариз акунвай гуж я, - рази хъана чун.

- Гъа ихътин хуър захъни ава, - дeрeдиз далу гана за, - и дагъдин далудихъ галай дагъдин кIане.

Чун кисна машинда ахцукъна. Рехъ физвай патяхъай сад-къве виш метрдин мензилда къакъан векъ-къал, кул-кус ала-

чир раг пайда хъана. Чун вилик фирдавай, адан къакъанвал артух жез аквазвай. Ахпа адан къвалахъай синер-синер агъадай винелди, чIагъандин зулар хъиз, акъвазнавай рагарин жерге дуьздиз акъатна. Амма абур къери нарат тарарин ва кул-кусрин арада авай. Виридалайни чун мягътелараиди гъа и рагарин арадай винелди гъед цIуьдгъуьндай хътин йигинвал аваз хкаж жез, гел галачиз цIразвай циф хъана. Я дeрeдай экъечъавай, я тамукай хкечъавай вахтни чка къалур тийиз, адан зереяр, къалияндай гумадин тилер хъиз, акъатиз винелди катзавай.

«Гъа ивиляй я къван и пIирел атайбуруз гарар, цифер аквазвайди, хъсан ксарикай, пис ксарикай инсанри веревирдер ийизвайди», - лагъана за жуваз.

Чун Аша хуъруыз агакъна. Чаз хуъруьн жемят, жемятдиз чун акуна, бегенмиш хъана. Дагъдин якIун, чIемин, неккдин дадар тазазмаз чун элкъвена хквез рекъе гъат хъу-вуна. Амма къве патяхъайни дерин дeрeйри атIанвай дагъдин къаскъандал къацу ййлахдин юкъвал алай пIирен дири-вилин таъсирди чун адан патав чIугуна, къенез ялна. Лезги жемят начагъдаз дарман кIанз, набуддаз дава тIалабиз, зайифдаз къуват къачуз зияратдиз къвезвай и пак дараматда чна хъсан ксаривай ва абуроз рехъ гайи пайгъамбарривай, виридан къилел Сад тир Аллагъдивай чи мурадар къилиз акъатунни тIалабна.

Гъарда жувахъ авайди садакъа яз акъудна. Къуьзуь къилихъ жегъил свае вахчунвай Байрам Салимова вичиз папа хва хана кIанзавайди чуьнуьхнач. И мурад къилиз акъатайтIа, мад сеферда иниз хтун хиве къунни рикклай ракъурнач. Белки, хва ваъ, цIдийи папа руш хайивилий я жеде, Байрам Салимова хиве къур кар гъеле къилиз акъуднавач. Ширериз таб такIан тирди чизвач жеде касдиз, кIанз, мумкинвал ва я вахт авач жеде.

Зи фикирар кIелайда хъиз, Нажмудинани хабар къуна:

- Байрамаз хва хъанайни-йе?

- Руш хъана, - жаваб гузва за. - Дидедин тIвар эхцигнава.

- Шире гайи руш. Ам бахтлуди жеда.

- Вичини гъакI лугъузва, - хълагъна за. Гъа са вахтунда ихтилат дегишариз кIанз, за Нажмудинавай хабар къуна:

- И жив, къай аваз вун Бакудин рекъера - хийирдихъ хъуй.
- Хийирдин рехъ туш, валлагъ, - чинлай гъил члугуна, чурудив вархрахар ийиз туна Нажмудина. - Халу кучудна хквезвайди я.

За, жувавай члехи тахсир хъайи тегъерда къве гъиливдини адан гъил къуна, башсагълугъвал гана ва Нажмудина мад вуч хълагъдатла гуъзлемишна.

- Яшар пара хъанвайди тир, къудкъадалай алатнавай, заз чиз. Къиникъ чахъни, виридахъ галай затл я, гъелбетда, амма риклиз пара залан яз хквезва зун.

- Гъелбетда, жуван багъри я. Халу - им багъа кас я.

- Са патахъай, анин адетри мягътеларна зун. Муъкуъ патахъай, ана чи инсанрин гъалди зи риклиз гзаф тларна.

За ихтилат квекай жедатла гуъзлемишун къетлна.

- Вун Бакуда хийир-шийирдал хъайиди яни? - хабар къуна Нажмудина завай.

- Лап т!имил. Ваъ лагъайт!ани жедат.

- Яда, ана авай адетар акуртла ваз! Къенвайди вид ятлани, адетар чараданбур я. Мехъер вид ятлани, къайдаяр чараданбур я.

- Гъикл? Бес лезгийри чпин хийир-шийир масадбурун ихтиярда вугузвани?

Дугъриданни Нажмудин Бакудай къуъзуъ халу кучудунилай тларвилиз аргух дердер аваз хтанвай хътинди тир.

- Зун къвез-къвез са кардихъ инанмиш жезва, - давамарна ада, - динни инсанрин гъилевай затл я. Гъинихъ кландатла, гъанихъ рекъе твазвай цин хвал я. Тахъайла, зи халу къейи чкада чи райондай фена Бакуда фадлай яшамиш жезвай касди къажарри чпин къеибурун къилихъ клелдай дуъаяр клелдани? «Я халу, - эхиз хъанач завай, - ибур заз гъич чи къейи-хайи чкайрал ван хъайи дуъаяр туш эхир? Вуна гъар гафунин къилиз Алидин т!вар къазва. Чи пайгъамбар Мегъамед тушни?» Пагъ, ваз адак акатай хъел акунайтла. Пагъ, ваз ам зи чиниз килигай, ада зун гъил къуна къерехдиз ялай тегъер акунайтла.

- Вуч лагъана ада ваз? - Нажмудинан ихтилатди мягътеларна зунни.

- Къез герек я а ихтилатар? - тикрарзава адан гафар Нажмудина. - Автла гъаркъуъ спелар авай, вили перем алай

кас аку. Ам ви халудин къунши я. Къажар. Бес за ваз гъихътин дуъаяр клелна кланзава? Вун пака хъфидайди я, чна абурун арада фу хтлуъна кланзава.

Нажмудин кисна, вилери лупл тийиз, жанг янавай шуъшедай затлни аквазвачиртлани, килигиз акъвазна.

- Жеч, я стха Нажмудин! Мегер лезгийри чеб гъакъван чкадал эцигнавани? - члалахъ жез кланзавачир заз.

- Акл незвай фу къез зегъримар хъуй лугъуз кланз мецел атана зи. Амма лагъанач. Гъагъ, лагъана за, халу кучуддалди чара авач, зун ина амукъда, ахпа ина зи кам амукъич. Вич лугъумир къван, дуъадал алайбур вири лезгийр я. Чидайбур заз чир хъана, течирбур за вири азербайжанвийр я лагъана фикринавай. Ваъ, лезгийр яз, абур лезги члалал рахазвачир къван.

Нажмудин вичин чкадал гъакъзамачир. Къулайвал квахъна завай куъмек кланзавай тегъерда пальтодин хуруяр ахъайиз агал хъийиз, ценер клватл хъийиз метлерилай алудзавай адан гъавурда зун акъуна.

- Вучда, Нажмудин стха, гъа йикъал гъанва чеб, - лагъана за.

- За ваз лагъанай-йе, динарни, чи партийрив гвай идеологияр хъиз, клан хъайивал къугъурзавай зуърнеяр я. Мад са затлни. Туштла, гила вуна яб акала.

Нажмудина чурудилай гъил члугуна. Сивин къерехрилай туплар алтадна. Вичин чкадал инихъ-анихъ жендек юзурна, давамарна:

- Кучудцай чилин патахъай чаз пуд миллион це лагъана. Вуна фикризавани? Пуд миллион. Гъинай къведа лезгидиз пуд миллион? Вични Бакуда. Чпинбуруз хейлин ужуж ялда. Гъавиляй тухвана са хуъруън сурара кучудцай меслятна. Фена чун, фена чун. Акъатна цлийиз клвалер эцигзавай са чкадиз. Сураривни агакъна. Килигна зун - жуван вилерихъ агъунач. Сурарай хашарни аквазва. Ибур вучтин сурар хъурай? - лагъана за. Эхъ, - лагъана заз, - ина вири кучудзава: урусарни, эрмениярни, гила абур амач, лезгийрни. Патарив гвай хуърерай азербайжанар чебни кучудзава. Вуч тафават ава? Вири са чилик физвачни?

Нажмудиназ гъекъер акъатна, яйлухдив пел михъна, ада вичиз икъван азиат гузвай ихтилат давамарна:

- Агъ, вучиз зи велириз и крар акунай? - мез сарарик кутуна за. Зи рик|елай къенвай халуни алатзавай хътинди тир. Вуч ийидат|а, вуч лугъудат|а чин тийизвай зун шикилар, кхьнар алай сурариз килигиз, абурун арайра къекъвена. Дугъриданни, ина виридаз чка гъатзава. Белки гъак| хьунни лазим ят|а? - суал гана за жуваз. Амма вуч аквазва заз! Пагъ, стха, ч|алахъ жедай кар туш. Вич ибур куьгъне сурар тир къван. Гъинихъ фейит|ани. Чебни заз яшинда такур сурар. Чи патара авачирбур. Арада ц|уд-къад метр къван аваз, ч|ехи майданда инал-анал гуьмбетар ала. Адетдин ваъ. Чинра ахътинбур авач. Гъар сад са п|ир хътинбур. Тарихдин хъиз, архитектурадинни имаратар. Гъар сад ат|ай къванцикай дуьмдуьз са пай чиликай хкатна эцигнавай элкъвей, къванцин шарриз ухшар мавзолеяр. Абур завай гъисабиз хъанач, гъакъван гзаф авай. Им вуч аламат я? - вилерихъ агъунач зун. Са шумуд касди и мавзолейрикай сад чук|уриз къванер ламрахъ галай арабадиз язава. Я Аллагъ, - ч|арар цаз-цаз хъана зи, - им жедай к|валах яни? Абур сурар я, анрик виш йис алатнават|ани, агъзур йисар алатнават|ани, инсанар кучуднава. И чилел яшамиш жезвайбурун ата бубаяр. Белки ибур чеб и чилеринбур яз гъисабзавачт|а? Белки гъак| я жеди, сурар абур инриз акъатайла авайбур тир жеди? Лап гъак| хъурай, ибур инсанар я эхир, инсанри къейибурун сурарик гъил хуькуьрун - им вуч лагъай ч|ал хъурай? Килиг садра, и патал, а патал абуру къванер хукудна зурба фураар алама. Бомбаяр аватайла амуькда хътин фураар. И ксари чеб яшамиш жезвай чилерал и бомбаяр вучиз вегъезват|а? Са фур, къве фур, мад ва мад...

Нажмудина мад сеферда пелелай гъекъ миьна. Патав ацукънавай зунни тахквас давамарна:

- Кафирдин рухвайри сурар чук|уриз ат|ай къванерикай, тарихдин пас алай, мейитрин ни галай, къейибурун пай кумай къванерикай са виш метрдин а патал чпиз к|валер эцигнавай къван.

- Жеч, я стха?! - гъекъ акъатна зазни.

- Мад за таб ийич хьи, - къарай квахъна Нажмудинан, - вуч патал таб ийида? Гъахътин аламатар къалурна заз Бакуди.

Чун кисна. Нажмудинахъ инанмиш тежедай себебар чахъни авачир. Зи риккни мадни туькьуьл ва дар хъана. Яр|ъи рекъе чна мадни яргъи ихтилатар хъувауна, амма зи япариз абурун ван хъхъанач, хъанат|ани, зи мефткъда абуру са гелни тунач. Нажмудинан сифте ихтилатдин таъсир гъакъван зурбади хъана.

- Куьн кхъизвай инсанар я, чалай гзаф, чалай дериндиз, ихътин крар квез аквазва, - хълагънай Нажмудина эхирдай. -; Зи гъисабун, зи килигун гъахътинди я: динар - ибур инсанрин : къундармаяр, чпин фикирар, мурадар къилиз акъудун патал |аратмишзавай рекъер я. Гъа са Аллагъдин т|варц|елай гъейри миьни, пак са шейни и дуьньядал алайди туш.

За жув хъиз рик| туькьуьл, руьгъ пашман яз, киц| гъаят-дилаи чукур тийидай юкъуз яргъал рекъе авай и .касдихъ галаз гуьжетни къунач, я, зунни гъахътин фикирдал алай кас я лагъана, къулни ч|угунач. Зун кисна Нажмудина авур ихтилатрикай фагъум-фикир ийиз, жувазни абурукай таре къачуз-чалишмиш хъана.

* * *

Югъ, Гуьлуьшаназ Пиралидикай атай хъел туьхуьн тийиз, Бедназарни к|валив ахгат тавуна, нисинлай алатна.

- Им гъиниз фена эхир? - кик|идий, къал-макъалдиз •экъеч|дай касдихъ къекъезвай тегъерда варцъай куьчедиз фена Гуьлуьшан. - Им къенани са жагъун к|ане, ч|ур хъанвай къили тухванани техкъведай са патахъ? - вири хъилер Бедназаралай алудиз к|анзавай адаз.

Са гъил хъуьч|уьк кваз Гуьлуьшан куьчедин и патахъни тамашана, а патахъни. Бедназарак адан вил хук|унач.

- Я Гъалимат, ана чи к|валевайди авачни-йе? - акъатна адай Шагъгерейан акъалнавай варциз, кас-мас квачир айванриз килигиз.

Жаваб гудай касни хъанач. Гъавилай ам къилел ч|угуна къуншидин варциз гъахъна. Гъаятдани инсандик адан вил хук|унач. Анжах пуррна са луж хуьруьн нуьк|вер, къурун чилелай къарагъна, хилерикай яру ц|аяр хътин анарар куьрс хъанвай тара ацукъна.

- Я Гьалимат. Имни к!вале авачни, я вахар? - гурарай винелди хкаж жез к!ан хяна Гуьлуьшаназ. Амма агакьнач, кьурун пата харадиз янавай ишик!рин кьулухъай Гьалиматан хтул Артем хкеч!на.

• - Эй, вун ихътинди яни? -эрч!и гъилин т!уб ц!велел кьугъуриз рахана ам Гуьлуьшаназ.

- Вуч, вуч? - вилерихъ агъунач, япарин ч!алахъ хянач ам. - Я гурц!ул, зун ваз гъахътинди хяна ман? - вичин ц!Двелелни т!уб эцигна Гуьлуьшана.

- Вуна зи нуьк!вер вучиз чукурна, кьей Гуьлуьш? - рик!ивай тир гададин ихтилат.

- Яда Артум, я ламра хва... кьала яхъ акван садра ам! Гуьлуьшаназ гъилик акагай калуш гурарин к!аняй кьачуна, и терсвал авур аялдиз кич!е гуз к!ан хяна, ам катда лагъана, галтугдай амаларни авуна. Амма Артем кич!ебурукай хянач, ада и дишегълидик вичик кич!е кутуна. Ада вичелди кьезвай Гуьлуьшаназ килигиз кьурун кьавукай куьрс хянавай мерездин кьил кьуна ялна.

- Гьатнани зи кулурда! Чукурна к!андачир зи нуьк!вер! - шадвиляй хкадарна Артема.

Вуч акуна Гуьлуьшаназ - винел кьавукай чил аватна ва инихъ-анихъ чабалмишиз эгеч!ай, к!вачерани гъилера чил аруш авур ам ярх хяна.

- Гьак! ваз, Гуьлуьш! Гьак! ваз! - кап капуз ягъиз хкадарзавай Артема.

Гуьлуьшанахъ и аялдин терсвал эх хъийидай кьуват амачир. Ам гъа и чилинин к!аник, вичин гьалдал рази хяна, шехъна. Я кьаргъиш тийиз, я себ тагуз шехъна тух хъайила, чилиникай хкеч!на.

Гуьлуьшанан к!вачерик зурзун акатна. Гьар са т!уб алай чка вичин ихтиярдай акъатнавай хъиз, адаз беденни муьт!угъ яз амуькьнач. Накъалай вичив икъван фикир агуднавай Назараз кьаргъишдани, гъуд къванди яз вичин кьилел нуьк!вер къадай кулур вегъена, рик!из мадни т!ар хъувур Артемаз экъуьгъдани чин тийиз, ам чилелай кьарагъна, пиянди хъиз галтад жез, фена гурарин хилел ацукъна. Артеман гел гьаятра амачирди чиз, ам угъу ягъиз шехъна.

Бирдан айвандин тахта чилелай дуп-дуп ийиз камар вегъедай ванер акъатна. Гуьлуьшана шел туькьуьнна.

- Ам вуж я? Ша-т!у винелди, - ван кьалурна Гьалимат! а. - Я Артум, вуна кьув язавани, я кьей тавур хва?

Гуьлуьшана тади кваз фитедин пип!евди вилер михъна, к!вачерикай зурзун хкатна, бедендик кьуват ахкатна, кьарагъна гурарай винелди еримишна.

Гьалимат атана гурарин кьилел агакьнавай. Адан биришриз чка тажагънавай куьк, ял кутурди хъиз акваз, ивидин гьал квачирди хъиз, рангсуз тир чинай ахвар хайивилин наразивал аквазвай. Кьадарсуз яц!у ва меткрилай кьецериз акъатна какур к!вачери, гьаркьуь, рагъул перемдин кьене са гуж балладивди чук!ун тавуна хуьзвай хътин абурсуз жендекди и дишегълидин чанда сагъвилине зере амачирди кьалурзавай.

- Ам вун яни, я вах Гуьлуьшан? - сив кьакьунна, паспасар куьрс хянавай чене юзурна Гьалимата. - За аял ят!а лагъанай, - ч!удгунар аладариз давамарна ада, - ам к!аник квайди тир.

- А аялди заз авурди авуна хъи, кье вах.

- Вуч авуна? Гьез-гьез! - вичин хтулдин т!ул чиз, эцягъиз-эцягъиз хинк! ядай жуьреда хъуьрена Гьалимат. - Я вах, и к!валевайда михъиз ч!урнава аял.

- Адаз кулурдал нуьк!вер кьаз ни чирнавайди я?

- Гьада. Чи к!валевайда.

Гьалимат юзурзавай нек!един кварцин жуьреда и пад а пад ягъиз айвандин кьилиз, газдин пичинин кьвалав гвай тумбочкадин патав фена.

- Аку, ибур ада кье экуьнлай кьуна чухвайбур я, - вили кьегъер хътин як!ун к!усар авай бадин сивелай эяна Гьалимата.

- Ву-у, я Гьалимат, бес аялдив гъахътин к!валахар ийиз тадани, я кье тавур вах?

- Э-эгъ, нуьк!вер аиДанва гъа.

Щакулрикай михънавай нуьк!верив аиДанвай бадин сивиз кьайгъусузвилелди къаб хъияна, Гьалимата Гуьлуьшаназ ацукъун теклифна.

- Валлагъ, а бади акурла, зи рик!из пис хяна, чан Гьалимат, - дивандал ацукъна Гуьлуьшан. - Абур рик! авуна нез жедани мегер?

- Вучиз, я вах? Чи к1валевайда к1арабарни кваз жакъвана неда. Хъсендиз акъугъарна Артумни галаз ак1 неда хьи. За сивикни абур кязавайди туш. Артума вуч авуна-йе ваз?

Хгулдин т1ул чизвай Гъалимат Гуьлуьшана жаваб гудалди гъеъ-гъеъ авуна хъурена.

- Ам хайидаз вуч лугъун за, - кьил галтадна Гуьлуьшана. - Вуч ийида къван, къваникай нуьк1вер катна лугъуз, кулур зи кьилел вегъена.

- Гъеъ-гъеъ-гъеъ, - хъуькъвер целцин къвалар хъиз зурзас, хъурез эгеч1на Гъалимат. - Ювалевайда адаз чир тийизвай амал авайди туш. Гена экъуьгъзамач гъа.

- Амал чир хъанва эхир.

- Ваъ, к1валевайда вичихъай кич1е гана. Виридаз хъиз вичизни экъуьгъна эхир.

- Зи рик1ел алама а вахт, — Гуьлуьшанан чиниз хъвер акъатна, - ам зи Назара ч1алав гъайиди тир.

- Эхъ, я вах! Зи рик1ел хъсен алама. Ацукъардай к1валевайда вичин мет1ел. Са кьилихъай кьилихъди башламишна чаз Артумав т1вар эцигиз экъуьгъиз тадай. Вич хъурена ч1агиз ацукъдай. Иллаки хъвайи ч1авуз им адан рик1 алай к1валах тир. Тахъванвайла, Артумаз ада артух фикир гилани гудайди туш.

- Зи Назарани адаз хъсан кар къуна, - авур шеларни, вич атунин себебни рик1елай алатна Гуьлуьшанан. - Кендирагъ гана алцуарна, ада Артумав Шагъерез вичиз экъуьгъиз туна. Дидедал т1вар эцигна. Вични мугъманар алай чкадал. Заз экъуьгъдач Артума, лугъуз дамахарзавай Шагъгерей бубадиз.

Гъалиматан циф алай хътин вилериз серинвал атана.

- А ч1авуз зи аял рекъиз са т1имил амай хьи, - рик1яй Бедназараз экъуьгъзавай жуьреда рахана Гъалимат. - Мугъманар хъначирт1а, рекъинни ийидай.

- Ваъ, я вах! Экъуьгъна лугъуз аялар рекъидай итимар жедани-йе?

- Ам ви яд хъвайи сев хътин Назар туш гъа. Шагъерез вич авай калара кацни хъана к1андайди туш. Вичин аялди вичиз экъуьгъна адавай эхиз жеч эхир. Гъик1 а хесет кутунат1а, гъак1 ада ам Артумакай хкудни авуна.

- Вучда, чан вах, - бейкеф хъана Гуьлуьшан, - вири ити мар сад хътинбур жеч хьи. Заз гъа яд хъвайи сев хътинди i ana ман къурбанд хъайи Аллагъди. Амни кье экуьнлай квахъи ава.

Гуьлуьшаназ вичин дерт къуншидиз ахъайиз к1амукънач. Гъалиматан суалризни са пата ял аваз «ун», «эхъ» лугъуз i жавабар гана. Ахпа папар кьилин т1алрал, Гъалиматан куь- [тягъ тежедай начагъвилерал эляч1на.

- За ви ахвар хана, чан вах, - къарагъна Гуьлуьшан ди- [вандилай. - Юкъуз вил акъална ахвариз фидай хесет хъанач | ман зак. Ви Артумаз за са кар хкъада гъа.

Гъарнай са гаф хълагъна, Гуьлуьшан къуншидин айван- | дикай эвич1на, гуьгъуьнай Гъалимат рахай гафарни япуз тефена, к1вализ хтана.

Бедназарни Шагъгерей пакадал теvegъна чпин уртах кардив эгеч1навай.

- Вуна анжах за лагъайвал ая, - тагъкимарзавай Шагъгерей. - Рахадайбурув зун рахада. Нив рахадат1ани заз чизва. Сифтени-сифте чун вини Мурцалидин кьилив фида.

Бедназараз Мурцалидин т1вар ван хъайила, са вуч ят1ани лугъуз к1ан хъана. Амма лагъанач. Гъа са вахтунда са геренда япарай ат1анвай сесини вич къалур хъувуна.

- Агъа-а-а! Сес вахчунвани! Ухвайш! Гъа-гъа-гъа!.. - ич1и каркунда хъиз, келледа кьекъез и вичиз хае тушир хъуруьнин сесери Бедназаран мефткр чкадилай юзурна. Ада вилерин кьекъемар илисна, кье гъиливни япар алай чкайрилай кьил къуна.

Гъар-гъардин ван секин хъанач. Вилер акъална физ, Шагъгерейлай гуьгъуьна амукъиз, я тахъайт1а, Аллагъди вичи хуьрай, к1вач къванцихъ галк1ана, лекъез аватна, алукъна, суфатни руквада гъат хъувуникай кич1ела, Бедназара гъилерив кьил къуна амаз пиянда хъиз камар вегъсзвай.

- Гъик1 хъана, къунши? - бегенмиш хъанач Шагъерез ам кьекъезвай гъал. - Япар к1евнава хьи? Шагъгерей гзаф рахазвани?

Бедназараз и гафарин ван атанач. Ада вичин келле гагъазвай рахунриз яб гузвай.

- Мурцали аку! Вун адан патав физва? Гъа-гъа-гъа!.. Вунни ам са рекъел, са фикирдал садрани тахъайбур гила гъик! жеда?

- Ам ви буржи туш! Лал хъухъ! - лугъуз к'анзавай Бедназар.

- Мез аваз лал яни вун? Ухвайш! Ажеб кар къазвачни ваз Шагъгерей! Мурцали аку-йе! Нин патав физват'а аку-йе!

Гъар са гафуни мефткъда раб эцязавай жуъреда т'арвал гуз, инсафуз сесини Бедназар вичиз муьт'уьгъарна.

- Рик'ел хкваш, - давамарзавай ада, - ви буба дяведа къена, хзан пуд т'уб алай чарчин иеси хъана амукъайла, ам гъина авай? Катна хтана вичин к'ивале. Юкъуз маларин т'уна, йифиз папан месик ксуз. Гагъ тапусда ацукъиз, гагъ зумулдиз эвич'из. Вири хуъруьз чизвай кар я гъа. Амни гъич. Веъ ни чуънуъхна? Мурцалиди. Иваларин типихар нин гъятдал хтана? Мурцалидин. Квахъай лапаг ни т'уьн мумкин я? Мурцалиди. Вил алатай мал ни куъриз хъфена лугъуда? Мурцалидин. Мурцалидин! Къе вун, чан муаллим хъайи кас, чан гъаким ва алим тахъай кас, чан аялрин буба, папан гъуьл, хзандин къил, вун гъадан патав физва ман? Къе ваз гъадакай юлдаш жезва ман? Захъ ми хъи т'вар ава. За дуъзвал, гъахъвал гвай инсанар жував агудда, регъвер эхцигда, дингер эхцигда. Гъа Мурцали хътинбур яни ви гъахъвал, дуъзвал гвайбур? Ми хъи т'варц'ел дамахзавайбур? Агъ Бедназар, Бедназар, мад са декъикъадани зун вахъ галаз санал хъжедач...

- Къведач зун Мурцалидин к'ивализ! - хъел эхиз яргъалди давам гуз тахъай аял хъиз, хъиткъинна Бедназар.

- Алла-а! - рац'амар пелен юкъвал къван хкажиз ахвудна Шагъгерей.

- Гъа-гъа-гъа!.. - кеф хкудзава япарилай гъилер алуднавай Бедназаран келледа ягъанатчи сесини.

- Вун къведач'а, зун фида, къунши, - аялдив хъиз милаймдиз рахана Шагъгерей. - Эхъ, зун фида. Вун ахлад к'ивализ. Экуънахъ заз ахъагъай ахвар квел куътягъ жедаг'а акваз, ксус хуътуьл кравутдал.

-Кисна, мез сарарик кутуна, алад адан гуьгъуьниз! -буйругъ гузва келледа рахазвайда.

- Вуна закай ягъанатарзава! Гагъ ик' лугъузва, гагъ ак'П ч'алал хтана Бедназар.

- Алла-а!.. - к'ек'ец чиле эцяйиз акъвазна Шагъгерей Бедназаран гафар вичиз къабулна. - За лагъанай, эгер зибур ягъанатар ят'а, эгер за гагъ ик', гагъ ак' лугъузват'а, хъфена ксус. Заз вакай жуваз юлдаш жедайди хъиз аквазвач.

- Жеда, Шагъгерей! Къведа зун! - жергеда авай аскерди хъиз, кам вегъена Бедназара. Им ада Шагъгерез вавъ, вич гъелекзавай сесиниз гайи къет'и жаваб тир.

Мурцалиди абур, ик' хийир-шийир авачиз, теклиф-илиф тахъана атай хуъруьнвиар, вилера кин, чина суал аваз къабулна. Уф ийиз, ч'уф ийиз, гъятдилай элкъвена хъфидани, тахъайт'а к'ивализ гъахъдай нят авани чириз, ада гагъ Шагъгерейвай, гагъ Бедназаравай атунин себеб чириз к'анз «гъик' я?» «вуч я?» «куь магълейра вуч хабарар ава?» лугъуз диндирмишна.

- Аллагъ-тааладилай атанвай каламра вуч кхъенват'а чидани ваз, Мурцали? - инихъай-анихъай теvegъна, вич вичихъ инанмиш яз башламишна Шагъгерей. - Каламра кхъенва хъи, эгер вун Халикъди халкъна и чилин винел яшамиш жезват'а, вун гунагъкар я. Дидеди чукварда туна, жемьтди кафанда хутазвай гъар са бенде. Вучиз? Вучиз лагъайт'а женнетдин багъда Адамавай вич гунагърикай хуъз тахъайдалай инихъ ва къедлай къулухъни Хатамал агакъдалди инсан гунагърикай хуъз жезмач. Имни Аллагъ-тааладин къадар я. Гъавилай а къурбанд хъайида чаз чи гунагърикай ми хъи хъжедай ферзер яратмишнава. Абур килиз акъудун гъар са бенде мусурмандин хиве авай бурж я. Ферзер тамамарайбурун пар къезил жезва. Руьгъ бедендивай къакъатайла, адаз женнетдин къапуяр ачух жезва. Тавурбуруз Аллагъ-таалади агъа дуънеда жегъеннем гъазурнава. Абур ана дуъне вич амай къван ц'а жеда.

Икъван яргъал дериндай ихтилат башламишай Шагъгерезни адан юлдашдиз Мурцалиди к'ивализ теклифна. Амма к'ивализ абур фенач. Маса кас авачир гъятдин къерехда хам аладарна харадиз янавай чинар къавахрин ч'уьлерал ацукъна.

Гъеле са куънинни гъавурда акъун тавунвай Мурцали п'уззарар сад садал илисна ч'ур хъанвай калардиз ухшар сивин къваларай т'уб экъягъиз яб гуз гъазур тир.

Кисна ярғал физ кич!ела, Шаггерейя вичин мана дерин ихтилат давамарна:

- Гьак! хьайила, **чан** хуьруьнгуь, чаз ихьтин са фикир ава. Гунагьрикай **михь** ийидай ферзерикай кьилинди йикъа вад кьил кап! авун я. Лугьун чна, кап! к!вале авурт!ани жеда. Эхь, жеда. **Амма миск!ин** - им Аллагь-тааладин к!вал я. Ана авур кап!-т!ятдин регьим чал фад агакьда.

- Чаз миск!ин авач эхир, я Шаггерей, - рахана эхир Мурцалини.

- Эцигда, зун гьаникай рахазвачни бес.

- Кешкени-и, - вичин мурадни гьам тирди тестикъарна **Мурцалиди**, - Миск!ин авачир хуьр жедани? Клуб вахчуда! **Шкула** къакъудда! Абур вуч патал я?

- **Ваь**, вун гьавурда акьунач, хуьруьнгуь, - гьавурда тун **къет!на** Шаггерейя. - Клуб - клуб я. Ам чаз герек туш. Вич вичелай агал хьанват!ани, герек туш. Шкулани къакъудун 'герек туш. К!ел тавур аяларни чаз герек авач. Юелдайбуру к!елрай. Миск!ин чна ц!ийиз эцигда.

- Гье-гье-гье, - севрен тапацар хьтин ч!ехи раг-раг хьана хьукъвана, бегьем ахьа тежезмай гьилер шалвардин мет!ерив гуьц!на Мурцалиди. Адан п!уззарар сад садал илис хьана кьве патахьди чук!урнавай сив к!ват! кьхьана, къалин расу рац!амар бап!ахдин бурма тилер хьиз вилерал алгьанвай къакъан чиниз дигмиш тахьана винел акьатай хьвер **чк!ана**. - Верчериз демек эцигиз тежезвай завай миск!ин эцигиз **жедани**?

- **Миск!ин** чаз авайди вуч тир! - кьведалайни нарази тир тегьерда ван къалурна Бедназара.

- **Вун** кис! Кис, залум! - эцяна адан мефт!ера кьенепатан **сесини**.

Шаггерейязни гуя и гафарин ван хьана. Ам са зур декь-икъада **къван** вилерал к!венк!вер авуна Бедназараз килигаз акъвазна. Ахпа Мурцалидихь элкьвена лагьана:

- Ам миск!инвиле амач, Мурцали. Клуб адакай хьайиди я. Склад адакай хьайиди я. Гилани ана туьквен ава. Лугьун за, ана къац!ур тавур са касни амайди туш. Ваз исятда гьихьтин миск!инар эцигизават!а чидани? Пагь! Минарадиз вилер хкажайла, кьилеллай бап!ах алатдайбур. Кьенез гьахьайла.

70

Вилерин экв тухудайбур. Чун амай хуьрерилай, жемьтрилай усал, кесиб яни?

- Эхь, я Шаггерей, - п!уз п!узал илисиз ч!уф авурдалай кьулухь рахана Мурцали. - Кесиб тахьана, вуна чи хуьр девлетлу я лугьузвани?

- Вун кесиб я жеде, зун, и Бедназар кесиб я жеде, амма хуьр ваь, - рази хьанач Шаггерей. - Гьарда са ц!ангур вегьейт!ани, гьихьтин ялавар акьатдат!а чидани ваз?!

И гафарилай гуьгьуьниз пудни кисна. Мурцалиди ц!ангурар, ялавар вучтинбур я лугьуз, Бедназара келледавай къалабулукь секин тан лугьуз чукькни авунач. Шаггерейяни вичин гафари Мурцалидиз авур таьсир къуватлу авун патал кисун къет!на. Амма къуд лагьайдаз къарай атанач. Виридалай т!имил рахазвайди Бедназар тирт!ани, гьужум мад адал элкьвена.

- Мурцали аку-йе! - ван къекьвена келледа каркунда хьиз. - Яда Назар, вун Мурцалидин варцел вуч лугьуз атанва? Миск!ин эцигин лугьуз? Я хва текьейди, ваз ада сахутдиз афтафа тухуз акурди яни? Бес вун адахь галаз миск!индикай гьик! рахазва? Жемьтдиз амукьдай са кар арадал гьин лугьуз? Яда, я масадбуруз тарсар гана, жуваз къачун тавур бейниван, яда, Мурцалиди жемьт патал, къуни-къунши, мукьва-къили патал къванни хьсанвал вири уьмуьрда тавурди, гила, къузуь хьана гьилер мадни агаж хьанвайла ийич гьа. Яда, вуна и ихтилатриз яб гуз зунни беябурзава гьа! Ат!уда гьа за жув вахьай! Михьиз ат!уда гьа!

Бедназар, къудгьунай туп хьиз, чгьульуьнилай къарагьна. Ада кьве гьиливдини кьил къуна. А патал хьиз фена, элкьвена хтана, ам ийир-тийир яз Шаггерейяв рахана:

- Завай жезмач. Зи кьил хьиткьинзава. Хьиткьинзава...

Шаггерейяни Мурцали гуьгьуьниз килигиз, чинар къавахрин ч!уьлрал ашукьна амаз, Бедназар варцяй куьчедиз, куьчедай гьуз к!вализ рекье гьатна.

- Катзавани? Регьуь яни жуван крарикай? - инсафдин к!усни амачиз бягьс ч!угвазва адав кьенепатан сесини.

Бедназараз адахь галаз гьуьжет къаз к!амачир. Адан гьуьжет яваш-яваш ачух мидявиллиз, халис душманвиллиз элкьвезвай. Вич Бедназаран руьгь я лугьуз, ада ихтин са

71

жавабсуз суалдал гъизвай: жуван руьгъ икъван жуваз акси хъайила, и дуьньядин, дуьньядал алай инсанрин аксвилерал ва душманвилерал гъик! мягътел хъжеда?

- Эхъ, зун ваз **акси!** Вучиз ятIа чидани? Вучиз лагъайтIа вун ваз акси **тирвилай.** Эхъ, эхъ. Вун - ваз. Туширла, ви Мурцалидин гъаятда вуч **йикъ** ава? Агъ? Ам ваз, вун адаз мус ва гъина **герек** атай инсанар я? ГъакI ятIани, Шагъгерейн, ви мецелай заз ван хъайивал, а иблисрин иблисдин гуьгъуьна гъатна фена вун. Гила вучиз кат хъийизва? Къил тIа хъанвани? Закай багъна къазвани? Ва-аъ! Вуна абурукай дустар къуна, **икъван** йисара ваз къуллугъ авур закай мидя къазва. **Закай! Ви душман** гила зун жезва, зун!

- Эхъ, я вун зи душман! Вуна зи ийир-тийир квадарнава, **йифен ахвар,** йикъан къарай къакъуднава, - вичин мез рахаз-майди **чирна** Бедназара. - Вуна! Вуна!..

- **За!** За! Вуч, мус авуртIани, за ийида ваз! За вун ахтармишун патал лагъанай: валай вуч алакъна, килиг вирида вучзаватIа, алцуарзавайбуруз, тарашзавайбуруз, эдебсуз, къанунсуз, марифатсуз рекъера авайбуруз агъвални ава, тIварванни. Вахъ вуч ава? - лагъанай за. Вун ахтармишун патал гъа. Вуна вуч авуна? Вуна жуван, къуларавай къифре хъиз, тухвай кичIе, цаз алачир, ранг авачир, метлебни амачир уьмуьрдилай регъятдиз цIар чIугуна, вилер буьркъуь, рикI пичIи яз вавай алудиз алакъдатIа течир рехъ хкъана. Амни гъич - рехъ види, вуна хкъагъайди тиртIа, низ дерт жедай. Вун чарадан кIвачералди, чарадан вилералди физва. Вахъ ви затIни **амач.** Вахъ амайди тек са зун тир. Эхъ! Ви руьгъ! Гила вун зазни герек амач! Вун - ваз, зун - заз. Зун къакъатда ви **чан кумачир** бедендивай.

- **Герек** туш! Минет хъуй ваз! КIвализ къванни ахгакъара! - **кичIе** хъана Бедназараз. - Акурда, ван хъайида вуч лугъуда?! **Икъван** йисара яшамиш хъана, гадайрин, руцарин, хтулрин буба хъана, куьчедин юкъвал кицI хъиз къена лугъудачни? ГъикI эхда ахътин тIвар? Ваъ! Са тIимил къван ни эх хъия. Санал тухвай уьмуьрдиз эхиримжи сеферда гуьрмет хъия.

- Вуна вал къведай тIварар заз кIелзавани? Вакай вуч лагъана, вуч лугъуда - заз талукъ туш. Вуч кIандатIани лу-

72

гъурай. Зун а чIавуз вавай яргъа жеда. Малайикрин арада Ви дердер тахкватай цавара.

- Ваъ! Мад сеферда ваъ! - хъуьруьн галачир шадвал кваз инкарна адан гафар Бедназара. Адаз вичин мидя кIеве твадай улам гъатна. - А югъ вазни аквач! Ваз вун малайикрин арада жедатIа гъинай чида? Зун гъикъван яшамиш хъанатIа чизвани ваз? Бес хивез къачур къван гунагъар?! Абурун патахъай ни жаваб гуда? Вуна! Зун куьчедал къейитIани, месел къейитIани, вири хъиз накъвадик шуда. Вун гъиниз шуда, вун? Белки за ваз яшамиш хъайи къван йисара жегъеннемдиз рехъ кутунва жеда. Агъ¹ Вун киснава хъи? Вун малайикрикай, ирид цаварикай рахазмач хъи? Агъа-а, вуна жегъеннемдин цIаярикай, дуьнья вич амай къван эхдай кунрикайни тIалрикай фикирзавани? Ая, ая. Абур вири эхда. За вуч авуртIани, гъикI авуртIани, Аллагъ-тааладин вилик эхиратдин юкъуз вуна жаваб гуда. Зи руьгъди! Зи мидяди! Зи душманди! Гъа-гъа-гъа...

Керчек, япаравай сес лал хъана, Бедназараз вичи авур, амма вичиз хае тушир хъуьруьнин ван атана. Япарилай гъилер алатна, келледавай тIал бугъ хъиз алахъна, кIвачерик къуват ва мягъкемвал ахкатна, вич са девдал, асландал гъалиб хъайи тегъерда гъиссна, ам элкъвена Мурцалидин гъаятдиз хъфиз кIвачин хъана. КилигайтIа, кIекIец чиле эцягъиз-эцягъиз Шагъгерей хкъезва.

- Валлагъ, къунши, -тахсир хиве къаз къаншардиз фена Бедназар, - къилив гвайди эхиз тежедай къиямаг тир. Алатна гена.

- Ам гъакI жедайди я! - къве гъиливни кIекIецдин къил къуна, юкъ алгъана чилиз килигиз рахана Шагъгерей. - Же дайди я. Эгер ви фикир захъ галаз атун ятIа, зун Урцимидин патав шузва.

ИкI лагъана, кIекIец чиле эцягъиз юзай Шагъгерейн гуьгъуьниз Бедназарани гъерекатна.

* * *

Са кIвач сурун патал алаз цIийи мурадрихъ цIийи рекъер кутазавай и къве къунши вичин патав рекъе гъатнавай Урцими лугъудай кас вуж я лугъун за къез. Адакай хуьре гъар

сиви са ван ийида. Ийидай лагъайтла, дуьз жеда. Вучиз лагъайтла Урцимидин тIвар ^хиримжи вахтара жемятдин мецел са акъван аламач. Ерли аламач завай лугъуз жедач. Лагъайтлани, таб жеда. Эгер инсан жемятдин арада дуланмиш жезматла, адан тIвар сада такъуртла, сада гьикI хъайитлани къада. Къейидалай къулухъ къунни мумкин я, такъунни. Амма чан аламаз такъуна жедач. Урцимидикай рахайтла, ам кIанчI хъиз дурумлу, чандиз сагълам, руьгъдиз кIубан яз ама. Адан тIвар Куьредани, Къубадани, ЯркIани, Муьшкурдани акъатай вахтар алатна. Абуьр гьи вахтар, гьикI акъатай тIвар тир лугъун хъайитла, ам яргъи силис я. Садкъве гафуналди лугъуз тежедай крар я. Белки лугъун герекни туш жеда. Амма эгер зи ихтилатдин къил за къалурнатла, тумни къахлур хъувун зи буржи я.

Гъа икI Урцимидикай. Са къанни цIуд-яхцIур йис идалай вилик, яни Урцими вич къанни вад-къанни цIуд йисан яшара авай чIавуз акъатда къван ам Баку шегъердиз. ЯркIа са гъвечIи хуьре са капашдавай жемятдин арада чIехи хъайи ам Бакудиз вучиз ва гьикI акъатна лагъайтла, гъакI вири хъиз. Къил хуьз. Къазанмишиз. Вирида са гъинихъ ятлани ялзавайвиляй. Аквадай гъалда, вири девирра вири инсанри, гъар садани са квехъ ятлани, са гъинихъ ятлани ялзавай. Гъинихъ акъатдатла, квев агакъдатла, я чиз, я течиз ялзавай. Урцимидиз вич гъиниз фидатла чизвай. Адаз хуьре амаз тагъкимарнавай.

- Шукуляьр на куьтягънач, чан хва, калхуздин крарик вуна къил куьтазвач, азиз бала, - лагъана адаз кIвалинбуру, - вач Бакудиз, ана ви мирес Къаландара нафтIадин мяденда кIвалахзава, вач гъадан къилив, жуваз са кеспи жагъуриз тур. Жувни хуьх, чунни. РикI атайтла, жибин ацIайтла, гъелбетда. Тахъайтлани сагърай вун. Хтана жуван хъвехъни хутах, куьн къванни дуланмиш хуьхъ. Къаландар имидизни Сегъерназ беажидиз чи виридан патай тIанурдай акъатай фар хътин чими саламар лагъ.

Хъуй хъана фида Урцими Баку шегъердиз. Сифте сеферда ам Белиждин станцидал акъатда, сифте сефер адаз чIехи машин аквада, сифте сеферда чIехи машинда, яни поездда, аваз рекъе гъатда. А вахтара Белиждин станцидилай Бакудихъди йикъа цIуд поезд инсанар тухудайбуьр, гъар са сятина

пуд-къуд пар чIугвадайбуьр физвайди тир. Муькъверни ачух тир, рекъерни. Вун гъинай гъиниз я, вучиз я? - лугъудай касни авайди тушир. Жуьзуртлани, ам айибдай кар тир.

Гъа икI агакъда къван Урцимини авай чIехи машин Баку шегъердиз. Вокзалдик квай къван инсанар, абуьрун рикIин архайинвал ва теспачавал акур Урцимидин чанда зурзун гъатна, вилериз цIапI-рапIар атана, рикIини хуьряй зун-вун туна ацIурнавай гъебеярни гадарна элкъвена кат къувунин эмир гана. Са гъалда вич вичел хтай Урцимидиз и хъунчунилай цеквер хъиз алахъзавай жемятдин арада лезгийрин авайди чир жеда къван. Ам регъуьз-кичIез вич гъавурда акъазвай чIалал рахзавайбуьрун са дестедив агатда.

- Куьн хъшувзвайбуьр яни, тахъайтла атанвайбуьр? - салам гунни рикIелей алатна хабар къуна Урцимиди мецелей рахаз.

Вири десте санал гиширдин гъебеяр къуьне аваз чпив агатай, къекъифнавай лацу чина сагъвилин, жегъилвилин нур авай касдиз килигна.

- Чун, чан стха, физвайбуьрни рекъе твазвайбуьр. Амма вун? - рахана дестедай сад.

- Ам атанвайбуьрукай тирди ваз аквазвачни? - Урцимидин яру цикIен хътин чиниз килигиз, къаришмиш хъана мад сад.

- Эхъ, зун Къаландар имидин къилиг атанвайди я, - шад хъана Урцимидиз.

- Ам гъина авайди я - ви Къаландар ими? - диндирмишна пуд лагъайдани.

- Гъа-гъа-гъа, - са сивяй хъиз, хуььрена лезгийрин десте. - Баку зурбади я гъа, чан хтул, - рахана эгъли кас. - Вуна маркунай раб гьикI жагъурда?

- Малкунай лаб вучтинди я? Зун Къаландар имидин къилив атанва.

- Гъа-гъа-гъа..., - вири вокзалда рахана лезгийрин хуььруьнин ванер.

Эгъли итимди Урцимидин пад къуна:

- Баку - им чIехи шегъер я, хтул. Ина гъаф райунар, пасилкаяр авайди я. Ви Къаландар ими гъина яшаммиш жезва? Ваг адрес гъвачни?

- А-а-а, - ч1ун ч1угуна Урцимиди. - гьак1 лагъ ман.

Ада к1усни тади квачиз гьебеяр къуьнуьхъай геляна чилел эцигна, ахпа мадни муьк1уьвилелди хъуьч1уьк1ай яйлух, яйлухдикайни са шумудра къвеч1иларнавай чар хукудна.

- Ингъе ина, - эгъли касдал яргъи авуна ада чар.

Эгъли касди чар къачуна ва Урцимидив сифте рахай касдив вугана.

- Къаландар ими Зигъда ава, - хъвер кваз рахана ам.

- Алад, чан хва, - лагъана эгъли касди адаз, - чун поездда акъахдалди гъеле вахт ама, и кас Забунчидилай автобуса акъадарна хъша.

«Пагъ. Вуч хъсен хъана зал и хъсен инсанал гьалтна», - фикирна Урцимиди. Гьебеяр къуьнуьз хъияна, ам а.касдин гуьгъуьниз фена.

- Вун гъинай я? - хабар къуна ада Урцимидивай вокзалдикай хкеч1на куьчедиз акъатайла.

- Ялк1ай, - кам йигинарна агакъарна адав Урцимиди.

Вичин хуьруьн т1варни къуна, ада суал хгана:

- Вун гъинай я, стха?

- Зун гъа и Бакудай, - хъуьрез к1анз эхна вилик квайда.

Вичин суалдиз гъяз авачиз жаваб гайиди къат1ана, Урцимиди и бакуви диндирмиш хъуьнуач, сад-къе камунин ам вилик ахъайна, вичи гуьгъуьниз тади авуна.

Гена автобус алаз хъана. Акъахна Урцими, ацукъна. Инал къван вич рекъе тур касдиз сагърай лугъуз к1ан хъана, ам тахкуна, адан к1вачсрик зурзун ахкатна.

«Ялаб гъина авайди ят1а и Зигъ лугъудай чка? - хиялрик акатна ам. - Бес Къаландал ими Бакуда хъайила, зун Зигъ лугъудай чкадиз вучиз шузва?»

Урцимидин хиялар мадни яргъариз фидай, амма автобус юзана, ам гуьт1уь ва гьаркъуь куьчейрай, муькъверилай ва муькъверин к1анерикай физ Зигъдиз рекъе гъатна. Акуна Урцимидиз, гзаф мертебайрин къакъан к1валер куьтягъ жез, аск1анбур атана, абурни акъалт1на, гъи патахъ килигайт1ани, ч1улав бип1ин ацукънавай дуьзенарни тепеяр ва, Макъан тама тарар хъиз, акъвазнавай буругъар акваз башламишна.

«Бес Къаландал ими Бакуда авайди я эхил», - мягътел яз чинин рангар арт1уз пайда хъжезва Урцимидин.

Ч1улав дуьзенар ва тепеярни куьтягъ хъана, буругъарни амукънач. Къакъан рагарин к1аняй, там-тар, кул-кус авачир чуьлдиз акъатна, мад маса рагарин к1ане гъа къванерин ранг алай, к1валер авачирди хъиз аквазвай са хуьруьз агакъайла, автобус акъвазна. Инсанар эвич1из башламишна.

Эхъ, гъа им Къаландар ими авай Зигъ тир. Хуьр гъвеч1иди хъуниз килигна, имидин к1вал жагъурун Урцимидиз четин акъвазнач. Къалурна адаз к1вал. К1вал хъана к1вал тушир, къазма хъана къазма тушир, тахтайрикайни ракъун зуларикай раган к1ане раснавай са дехме тир.

- Чан бажиди-ин, вун атуь, рагъ атуь. Ша, ша, ша, Урцими бажиди-ин - ачух къужахралди, шад теклифралди къабулна ам Сегъерназа. Сегъерназ Къаландаран паб тир. Урцимиди вичин имидин папаз, хуьруьн адет тирвал, бажи лугъузвай. Гила чун квайни квай чкадив агакънавайвилай, Урцимидин къисметдани Сегъерназ бажиди къилин зуьрне ягъайвилай, чна гафни адаз, Сегъерназ бажидиз гуда. Къуй вичиз акур-такур ада вичи ахъайрай. Идалай к1андай кар Сегъерназаз белки вичин уьмуьрда ерли хъанач жеди.

СЕГЪЕРНАЗА ШЕЙХ АВУР УРЦИМИ

Рик1 алай ихтилатдив Сегъерназ ик1 эгеч1най:

- Атана Урцими Бакудиз. Жегъил чанда къуват аваз, акурбур гъейранардай къамат аваз. Рик1е малайикдин михъивал, чина женнетдин эгълийрин ранг аваз. Чи къуни-къуншияр мягътел жез амукъна. Таниш хъайибуру адан къенивиллин, адан ч1ехивилин тариф авуна. Заз Къаландаралай, Къаландариз залай пара шад хъана...

- Я Сегъерназ, - лагъана, Урцими атана са шумуд югъ алатайла, Къаландара, - валлагъ, и малайик хътин мирес тухвана жувахъ галаз нафт1адин вире тун заз гъич хъсен аквазвач. На гъик1 лугъуда?

- Чухтан ам ви мирес я, михъи ва къени я, - фагъум - фикирдиз вични къулухъ галамачирди къалурна Сегъерназа, - бес к1валахна к1андачни? Ам къил хуьн, къазанмишун патал ракъанавайди я гъа. Вагай ам хуьз жедани? Жедат1а, зунни рази я.

Вун акъваз-йе, вуна гади ийимир-йе.

- За тади ийизвач, я итим, за рази я лугъузва, — рахазва Сегьерназ.

- Садра ви разивал герек къвезвач, я паб.

Пара важиблуз гъил хкажна, чха къван яргъи, къулу нер алай чин, вилерин къилерай са патахъ килигиз, цава къуна Къаландара. Киклиз кланз тумунин Шакулар ачухиз гъазур хъанвай клек гъундуьшкадиз ухшар хъанвай ада давамарна:

- За адав а мазутдин юкъва клвалахиз тадач. Ам чна хуьдани за лугъузвач. За ам буругъда тун гъайиф я лугъузва.

- Ам заз чидач. Заз чидайди Урцими иниз цлийи хъвехъ клвале, хайи хзан хуьре туна къазанмишун патал атанвайди я.

- Яраб адаз кап1-т1ят ийиз чизват1а? - вичи вичивай яни, тахъайт1а папавай яни хабар къуна Къаландара. Ахпа хълагъна: - Чирда ман.

- Кап1-т1ят авуна мажиб гузвани? Ак1 хъанайт1а, зани ийидай хъи.

- Эхъ, Сегьерназ, гудайди я, - къарагъна Къаландар вичин чкадила. Рак1арал къван фена, элкъуьн хъувуна ада папавай хабар къуна: — Ваз адакай акур ахвар са сеферда ахъай хъия кван.

- Шумудра хъурай-йе?! - клвалах ийиз тутуна мирес хуьз кланзавайвилей, яваш-яваш хъел къвезвай Сегьерназ.

- Мад садра ахъай хъия, лугъузва за. Галай-галайвал.

Гъикъван кланзавачирт1ани, шкъакъ хъиз алат тийидай гъуьлуьн т1ул чиз, Сегьерназа вичин ахвар мад сеферда ахъайиз башламишна.

- Гатун югъ тир, - наз ганач папа, - зегъемвиляй, нефес дар жезвай югъ. Зун чи гъятдин пата авай инжир таран кланик къатканвай. Аквазва заз, чи къуларин рак ахъайна, гъятдиз Урцими гъахъзава. - Чан бажиди-ин, вун атуьй, рагъ атуьй, - лагъана за адаз. Заз къарагъна ам къужахламишиз клан хъана. Бирдан инжир тарай лифер яни, тахъайт1а маса къушар яни къарагъна. Акуна заз, абур къушар туш, лувар квай малайикар я, чебни аял ч1авуз чи Урцимидиз ухшарбур. Абуру атана Урцими чпин луварал хкажна. Зунни адав агакънач. Гъаз фена и малайикри Урцими. Кич1е хъана заз. Гъарайиз клан хъана заз, амма гъарайнач, вучиз лагъайт1а зи вилик лацу яргъи чуру

квай, уьмуьр яшинда заз такур, течир са къуьзуь кас пайди хъана. Ам зав ихътин гафар рахана: - Къуй тухурай, чан руш. Ам малайикрин жергеда авай малайик я. Абурун межлисдиз шанва ам. Малайикри ам абурун арадиз тухуда. Пак чкайрал къил ч1угуна, пак крарик пай кутуна хкведа ам. - Яь! - лагъана за. - Вун гъиниз хъфизва, я къуьзуь кас? Ада заз жаваб ганач, завай ам акъвазаризни хъанач. Рагъ ак1из дагъдихъ хъшудай жуьреда, ам хъшана. Адан чкадал зи вилик Урцими хтана. Зи ч1ал къуна. Вун гъина авай, я бажидин? - лугъуз кланзавай заз, амма мез муьт1уьгъ жезвачир. Урцими вич рахана: - Зун Шалбуз дагъдиз, Эренлердиз шана хтана, бажи. Ма ваз жив! Ик1 лагъана ада лацу бармакдин клуквалай къачуна зи капашрал лацу памбаг хътин къайи-къайи жив эцигна. А къайивили яни, йикъан зегъемвили яни, Аллагъдиз чир хъу-рай, зун ахварай авудна. Килигайт1а...

- Килигайт1а герек амач. Ван къвезвани ваз? Герек амач, са рик1ивай эхиз тежер кар къадагъа ийизвайда хъиз клевивална Къаландара. - Вун ахварай авудайди йифиз къвайи селдикай къавай аватай т1илияр тирди заз чизва. Мад садазни чир хъжедач. Вун зи гъавурда акъунани? - суал гана ада, и вилиз такваз, а виляй чха нерин винелай килигзавай тегъерда чин патал къуна.

- Акъуна, акъуна, - са куьнин гъавурдани вич акъунвачирт1ани, тестикъарна Сегьерназа.

- Бегъемдиз? -

- Бегъемдиз ваь.

- Я паб, куьрелди, я вун ксунни авунвачир, я ваз акурди ахварни тушир. Ам ваз ви вилералди акур кар я.

- Гъик1 вилералди акур кар я? - мягътел хъана, къеч хътин чинал алай къацу вилер экъисна Сегьерназа.

- Ингъе гъа ик1! - чха нерин къве патахъай хъалхъамрай аквазвай вичин вилерни экъисна, къил цава къуна Къаландара. - Чир хъанани?

- Акъваз, акъваз, - гъавурда гъатиз агеч1на Сегьерназ.

- За жуваз акур ахвар ваь, вилералди акур аламат ахъайна кланзава ман?

- Бубадиз рагъмет, - шад хъана Къаландараз. - Гъалгай гъар садаз. Мад ва мад. Абур инанмиш жедалди.

- Таб авун хъссн я лугъузвани вуна?

- Таб тавуна кьил ни хуьзвайди я? Завайни вавай хуьз жедани?

- Хъурай, Кьаландар. Лап кье эгечIдани тапарар авунив?

- Лап исятда, гъил гъилеваз?

Хъуй хъана башламишда гъуьлуьни папа чпин кар. Хайи кIвач я яргъи, я куьруь жада, лугъудайвал, Сегьерназа, вичин ахвар, тфу гъалатI хъана, вилералди акур аламатдикай мадни ва мадни гуьрчегар хъийиз, мадни цIалцIамар хъийиз ахъайиз эгечIна. Агъадайбурни хъана, тагъадайбурни, амма и гъвечи хуьруьз чIехи аламатар гъаз атайди чанда кьуват, чина женнетдин ранг авай Урцими тирди чир хъайила, абур кьведбурни дерин хиялри тухвана. Куьрелди, гъинай ятIа чин тийиз хуьре садлагъана тIвар акъатай и жегилдиз куьчедани, кIвалени гъуьрметлувилив апДанвай маса вилерай килигиз башламишна. Гъикъван шаклувал квайтIани, гъуьр-мет хъсан затI тирди Урцимидиз вичизни чир хъана. Гъа са вахтунда Сегьерназани адаз вичин тербия гузвай.

- Ваь лугъумир, чан бажидин, - вичикай ван жезвай гафарал наразивал авунин нятни кваз тергзавай Сегьерназа, Урцими инанмишариз. - Ваь лугъумир. Аллагъдин кьадар я лагъ. Зун ада гайи йикъал, жуваз кьалурай рекъел рази я лагъ. Шукур хъурай Вичин кьадардиз лагъ!

Са югъ алатна, кьве югъ алатна - Урцимидизни вичикай ийизвай ихтилатар, ван жезвай аламатар бегенмиш жез эгечIна. Гъа икI адакай Кьаландар имидини Сегьерназ бажиди Зигърин хуьре, шегьердивай акъван яргъа туширтIани, адавай арада рагарни чIулав бипIин ащукънавай чуьллер аваз кьакъатнавай чкада йикъа-йикъа вад кьил капI ийиз Шалбуз дагъдиз, Эренлердал физ хквезвай Урцими авуна.

Мадни са вахт алатна. Кьаландарани Сегьерназа Урцимидин аламатар чеб яшаммиш жезвай Баку шетъердилаь кьецерани райж авун кьетIна.

Вучиз ихътин кьарардал атана лагъайтIа, акуна Кьаландаразни Сегьерназаз, инсанар гъакГан лапагар я. Вуч кIандатIани лагъ - чIалахъ жада, гъихътин таб кIандатIани ая - михъи кьизилдай кьада. Анжах жувни тапаррин, кьун-

дармайрин устад хъухъ. Герек яб гузвайбуруз фагъум-фикир ийидай, ак! жеч эхир, лугъудай мумкинвал техжен.

И ва гзаф маса крарин гъавурда йикъалай-юкъуз гзаф акъур абуру Урцимидикай рахадайла, тIварцIелай вилик «а хъсен ксарин жергедавай», «шейхерин кьисметдикай пай авай» гафар эцигиз башламишна. Акуна абуруз - ише физва. Къейи-хайи хъайила, суьнуьирини, шийириини, ам гъинай я, вуж я, гъи илми къачуна гъи дережадиз экъечIнавай кас я? талагъиз, динэгълийрин арада Урцимидизни чка гуз, адан тIварни кьаз башламишна.

- Гила, - лагъана Кьаландара Сегьерназаз, - миресдин крарни аламатар Къубадани, Куьредани райж ийидай вахт атанва.

- Эхъ, я итим, - кьеч хътин чиниз хъвер хъиткъинна тес-тикъарна Сегьерназа. - КапI-тIят чна адав чириз туна, чинавай регъуьвал чна адан акъудна. Жува чира, адав ийиз тур. РикIеризни чанариз дава-дарман кIанзавайбур, уьмуьрдикайни инсанрикай рикIер куьцIенвайбур ацIана. Садаз запаб-гъа-кал хукудда, муькуьдаз пIирерал фин меслят кьалурда, ма-садбуруз маса рекъер жагъурда.

- Агъа кьажар Туфикъан папаз хъиз, - чха нерай писпи-яр ягъиз, хъуьрена чIагана Кьаландар.

- ГъикI лагъанай куьне адаз? - яру цIай хътин чин хъиткъиндайвал дакIурна чIагана Сегьерназани. - Аял хъана кIанзаватIа, гъар хемисдин йифиз са вацра шана гъуьлуьн кьерехда михъи гъавадал ксус. Итимдихъ галаз. Гъар сефердани сад садав агатдайла гъуьлуьн цикай гъарда са хунIядни хъухъ. Кьвед лагъай вацра са хемис ахъайиз, кьвед лагъай хемисдиз гъа икI ксус. Пуд лагъай вацра -анжах пуд лагъай хемисдиз, Аллатъ-таалади квез велед гуда.

- Физвани абур гъуьлуьн кьерехдиз?

- Гъар хемисдин йифиз.

Гъуьлни паб кьведни чIагана физ хъуьрезва. Хъуьрена пасар кьейила, Сегьерназ кьарагъзава.

- Хийирдихъ хъурай чи хъуьруьнар, - лугъузва ада кьецелди экъечIиз. - Гъилиз пулни шей кьведайвал ая вуна, амай крар вири туькIуьда, итим.

Урцимидикай хабар кьуртIа, ам вичин аламатрин гъуьрсуьна гъатнавай. Кьаландар имидинни Сегьерназ бажидин

сивяй акъатай гафунал гаф эцигун ада айиб кар яз гысабзавай. Гъавиляй гык1 абуру ая лагъайт1а, ада гъак! ийизвай, вуч абуру лагъайт1а, гъам лугъузвай.

Гъа ик1 шейхерин къисметдикай пай ганвай Урцимини галаз Къаландар ими рекъе гъатда къван сифте Къубадиз. Къубадай Кц1ариз, Кц1арай Куьредиз акъатда абур чпин аламатар гваз. Куьредани къекъвена, абур чпин хуьруьз ахкъатда. Вуч абуру и рскъера, хуьрерани шегъерра авунайт1а, квелди абуру инсанар маса къачунайт1а, садазни чидач. Амма Къаландарни Урцими жибинра пул аваз, куткунра лацу верчер аваз, багъламайрик пек-лекни парча-тике кваз, къилинди, къведаври шивер хътин къатир ламар гваз хтана. Хуьрени Шалбуз дагъдиз физ Эренлерда кап1 ийиз хкъезвай Урцимидикай хабарар чк1ана. Ван хъайибур гагъ хуьрез, гагъ фикирлу жез амукъна.

Гад акъатна, зул алукъна. Зул къулалай алатна, хуьт1уьв ататзавай береда, Бакудай Сегъерназни ахкъатна. Вич лугъумир къван, хемис йифериз гъуьлуьн къерехда михьи гъавадал папахъ галаз ксуз къарагъаи къажар Туфикъан папаз аял хъанач. Амни гъеле гыч, язух Туфикъ вич сифте ст1алжем хъана, ахпа адан татугайвал чухуткадиз элкъвена.

Гел галачиз квахъай Къаландаракайни Урцимидикай, цДийиз атана, тадиз хъфей шейхиникай Зигъда гъар жуьре хабарар акъатна. Акуна Сегъерназаз, къажар Туфикъан папаз аял тахъуни вичин гафар, халкъдив агакъарай аламатар вири тапарриз элкъуьрна. Гъавиляй къил сагъзамаз саламатдиз ахкъудайт1а, хъсан я лагъана, адани хуьруьз тади хъууна.

Гънк1 хъанат1ани, вуч хъанат1ани, Урцимидин т1вар хъсан ксарин, шейхерин къисметдикай пай гайи муьминрин арада яргъалди амукъна, гилани ама. Анжах са кар ава - гила ада кап1 гына ийизват1а, гъиниз ам физ хкъезват1а, физвани, физвачни, гъамни садазни чизвач. Сегъерназазни вичи шейх авуна Бакудай рахкурай Урцимидикай ихтилат ийиз, а вахтар рик1ел хкун артух хушзамач.

* * *

Вичелай ч1ехиди хъайит1ани, гъвеч1иди хъайит1ани, гъуьжетар къун, ак1 туш, ик1 я лугъуз гафунал гаф эцигун течир Урцимиди рик1икай гар хукуддай, вилериз майилвилин хъвер гъидай гаф лугъун, герек авачиз хъайит1ани, къаншардиз къезвай касдиз къалурун патад гъамиша яр алай чинин к1улариз хъвер акъудун адан хесет тир. Ада куьмек т1алабайдаз куьмек, лигем гице лагъайдаз лигем ваь лугъудачир. Жедач, авач лугъун адаз чир хъайи гафар тушир. Амма гайи гаф къилиз акъудунни ам патал шарт1 тушир. Акъудунни мумкин тир ада, акъуд тавунни. Акъуд тавур дуьшуьшрани адакай бейкеф хъун хуьре адет хъанвачир. Вучиз лагъайт1а вичин т1алабунрив масабур ик1 эгеч1айлани, ада кваз къадачир, вуна заз ик1 авурди я лагъана, чинал хкидачир.

Сегъерназ бажидинни Къаландар имидин куьмекни меслят галаз шейх я лагъана т1вар акъатай адан абдалвал яни, дугъривал яни, тахъайт1а къадарсуз, масадбурун фагъум-фикирдин т1ем акакъ тийидай къван амалдарвал яни - акваз, хуьруьнбуру Урцимидихъ са аламат авайди инкар ийизвачир. Амма, гъак1 тирт1ани, гъак1 туширт1ани, Урцимиди лугъудай гафарихъ, рик1 алаз ахъайдай ажайиб ихтилатрихъ ихтибар ийидайбурни т1имил авай. Гъавиляй адахъ галаз гъуьжетриз экъеч1дайбур ерли жедачир. Тек-бир, адай мадни артух гафар акъудиз к1анз алахъдай ягъанатчияр квачиз, гъелбетда. Ахътинбурни авачиз тушир. Гъар гык! ят1ани, «ак! жеч эхир», «гыч жедай кар туш» ва ик1 мад маса къиметар хуьруьнбурун сиверай вичиз ван тежезвайвиляй, Урцимидиз акур къуьр дана къванди, адан багъдавай ичерни сала авай картуфар буранар, халияр къванбур хъун т1ебии кар яз гысабдай.

Месела, ц1и адаз акур мад са ажайиб кардикай хуьруьз ихътин хабарар чк1ана. Агъвалат ик1 хъана лугъуда.

Фида къван Урцими лапагрин гъуьгъуьниз Макъан т1улариз. Живедикай хкатнавай гъуьнеда лапагри нез, ам къве хилен ружани гъилерал алаз ацукънаваз жеда са цекведин хъунчунал. Хуьт1уьн береда цеквер винелди экъеч1дайди туш, абур члада жедайди я къван, гъавиляй ам са куьнини инжиклу ийидач. Хуьт1уьнди ят1ани, хъсан ифирзавай ракъ-

ини, ам ахварин хиялдиз ракъурда. Гъик! ятlани, ружа Урцимидин гхилерилай аватда ва адан къве хилени къамп-къампна ванер ийида. Вични, лапагарни хабарсуз акъатай тфенгди кукунарайди гъич, Урцимидиз мягътел жедай маса кар акуна. Аквазва адаз, вичин а патал хъиз алай чlуру хутунни инидин валара са вуч ятlа юзазва.

- Лапаг ятlа гъа?! - къудгъунна физва Урцими. Лапаг вучтинди я? - валара чабалмишзавайди къве лапаг сад садал эхцигайла жедай къван авай къур я. Чабалмишзава язухди. Урцимидин ружадин къирмеяр галукъна чабалмишзава. Де адан и валара вуч авай? Де адаз Урцимидин къве хилен ружадикай вич къутармиш тежедайди чидачирни?

Гъикl хъанатlани, хперин гуьгъуниз феи ва гъурч авун гъич хиялдани тахъай Урцимидин хзандиз са гъафтада недай якни хъана, тамам са пуд бапlах хкатдай хамни.

Бес алатай йисан хъуьтlуьз адан къилел атай агъвалат вуч тир! Адакай къени рахазма.

Хквезва Урцими Яру рагарин клане севрез ракъар эцигна. Им адан виридалайни рикl алай кар я. Къур ягъун вуч я? - лугъуда ада гъурчен къадир течирбуруз. - Шана, атlа никlин рувалай гахчуна хкведайди я. Сев ракъара къун патал, тамам йисан къене адан геле къекъвена кланда, адан рекъер вири чирна, ахтармишна кланда. Вучиз ятlани, и севрез ракъар кихъена хквезвай юкъуз адаз тфенг гвач. Ваклан як хзанди незвач, суван цегъерин, къурерин яклар тlуьна куьтягъ жезвач - гъавиляй тфенг адан квез тир? Маса ничхирдал гъурч авун адан фикир тушир. Амма гъурч авунал анжах гъурчехъанар туш машгъул жезвайди. Гилатlур гъиле къаз алакъзавайбуруз виридаз яракъарни къаз кланзава. Хуьряй экъечlай бадбадни, кефердихъай къибледихъ хъфизвай рекъелай алатнавай чlурун уьрдег тир лагъана, яна хкизва.

Гъа икl, хквезва Урцими севрез ракъар кихъена. Къуза патай акъваз тийиз тфенгар язава: - Къап! Къап! Къап!...

- Яь! - лугъузва Урцимиди. - Вири жемят тамара тфенгар гваз гъатнавани - им вуч хабар я?

Гъич бегенмиш хъанач и кар Урцимидиз. Халис гъурчехъанри икъван чlавуз акъваз тийиз тфенгар ягъ тийидайди

адаз чизвай. Гъавиляй ам и ягъ-ягъун авай тlул аквадай синел хкаж хъана.

-Ядая-яр! Я къапа-къапдин ванер кутунвайбур! - сивин къве патахъай капашар къуна, гъарайна Урцимиди. - Куьне вири ничхирарни гъурчтертергда хъи, бес хъурай тlу къапа-къап!

Тфенгрин ванер акъвазда.

- Вун вуж я-а-а? - ван къекъведа пеш аламачиз лацу живедал чlулав цlарар яз хкаж хъанвай чуплах пипин тарарин арайра.

-Зун куь куьмекдиз акъатнавай са мергъаматлу кас, -жаваб гуда Урцимиди.

- Акl ятlа, ча ? куьмек це-е-е..., - рахада тарарин арайра.

- Гъихътин к> l.мек?

- Аквада ваз, чи патав ага-ат.

Фида Урцими виликди. Эвичlда пипин тарар мадни къалин, жив мадни дерин тир тlулаз. Вуч аквазва адан вилериз? Гъар тара сад са цlувад къван тфенгар гвай итимар ава. Маймунри хъиз гъарда санал къулай чкаяр жагъурна, абуру тфенгар виняй агъуз туькlуьрнава. И цlувад кас авай цlувад таран арада са гамиш къван къабан вак гъелекда гъатнава. Гъи тарай тфенг акъатайтlа, ада физгъа таран клане, танди чlакъракъ-пlакъракъ ийидайвал, вичин свах эяззава. Гъа икl цlувад таран арада чамарда ава и къабан вак.

- Ядаяр, куьне ам ягъа тlу! - гъарайзава Урцимиди.

- Патрумдашарни ичlи жезва, амма адахъ гуьлле га-лукъзавач, - жаваб гуава адаз цlувад тарай са гъилди.

- Бес квез вучиз кланзава?

- Алуд ман а вагъши чалай,-минетзава цlувад тарайни.

- Зав тфенг гвач эхир, бес куь гъал гъикl хъурай? - язух чlугвазва Урцимиди.

- Гъикl жеда къван, ацукъда гъа и тарара, ам квахъна алатдалди,- умуд атlузва тарара авайбурун.

- Яь, куьн гъурчехъанар туш лагъ ман! - хъел къвезва Урцимидиз.

- Гъурчехъанар я-йе, амма ихътин гъурч чал сифте яз гъалтзава, - рахазва цlувад тарай санал.

- АкI ятIа, квекай виридалайни виКIегьди вуж ятIа, гьам кьванни лагь.

- Зу-ун, - жаваб гузва цIувад тарайни.

- АкI ятIа, вири агьуз эвичI, - гьилин ишарадалди тик-рар хьийизва Урцимиди.

Амма агьуз эвичIдай касни хьанач.

- Квекай виридалайни яхунди вуж я? - хабар кьазва Урцимиди.

- Зу-ун, - хиве кьазва са тара авайда.

- Вун ятIа, эвичI агьуз. Гьил яргьи авурла тфенгдин кIуф вакIан пелев агакьдайвал. За ягь лагьайла, кьве хилияни ягь.

- Бес вакIаз зун аквадачни? - зурзун акатзава тара авайдак.

- ВакIаз за зун кьалурда, - секинарзава ам Урцимиди.

ИкI лагьана, Урцими дуь-уьз виридалайни яхун гьуьрчехьан авай таран пунав агатна.

- Жув ингье инал кьван эвичI, - гьил тукьГуьрна кьалурна ада тара авайдаз виридалайни ценин хел.

Тара авайди зурзас-зурзас анал кьван эвичIна.

- Тфенг икI агьузна яхь,- чирна Урцимиди.

Гашиш кьван кьабан вак гьужумдиз физ гьазур яз кьулу-кьулухь, кьулу-кьулухь са кьад метрдиз яргьаз кьекьечIна. Адан гьвечIи вилер, акьалдар хьана, яру якIун тикейр хьиз, кьанвай ивидин лахтаяр хьиз, аквазва, жидайрал хьтин кIвенкIвер алай, чпелни зур метрдилай тIимил тушиз алай хьтин жаллу сухвари иних-анихь кьилин юзуникай кьилав кьачузва.

- Ша, гьайван, - хкечъава таран тандихъай Урцими, - ви вилерин яр алахъдай, ви сухварин пун ацахъдай чIав агакьнава. Кьабула жуван ажал!

Кьабан вак чкадилаи юзана. Шувад тарай цIувад жуьт вилериз акваз, ам виридан хьилия Урцимидал тепилмиш хьана. Атана агакьзава!

Бирдан Урцими таран тандихъ хьфена, амма адан кьилел алай яргьи тилерин бармак кьабан вакIан кьилел аватна. Кьве свах кьве чкадилаи кьецелди акьатна, кьил бармакда гьатай кьабан вак виридалайни яхунди авай таран пуна пурх ягьиз, тIиш чиливай гуьцIиз амукьна. Таравай-

86

дани, Урцимиди вичиз чирайвал, кьве хелни адан кIулариз ахъайна.

Кьабан вак гьакIни ярх хьанач, пипин таран пуна тумунихъди ацукь хьана.

- ЭвичI, ядаяр, - цIувад таралай вилер чIугуна, кьабан вакIан кьилелай вичин ччIам вахчуна Урцимиди. - ЭвичIна, иесивал ая куь кьабандин.

КичIела эвичIиз женни мегер?

Урцимиди тум чилиз яна кIарас хьанвай кьабандин келле гьеле кьилел ахлукI тавунвай ччIамдив яна.

- Гьайиф зи ччIам, са аялдик квайди тир. Ви сухвар авахуй, кьабандин хва кьабан, - кьве свах кьве патахь акьатай тIеквенрай тупIар акьудна Урцимиди.

Вуч акуна тарара авайбуруз - кьабан вак, дугьриданни, накь кьейиди хьиз кьенва. ВакIавай гардан акIажарна винелди я килигиз, яни вичелай вине ва я агьада авайди сухвавди ягьиз жедайди туш лугьудай, амма, вучиз ятIани, идан тIиш винелди хьанвай ва сухвар алай чкайрилай кьве патайни кьве хелни санал ахъагьай тфенгдин гум акьатзавай.

Мад вуч хьхьанатIа, Урцимидиз ахкунач. Ам вичин рехьди хтана. Гьуьрчехьанарни чпин гьуьрч гьаз хьфена. Амма Урцими дуьшуьп хьаначиртIа, абурун гьал ва кьисмет гьихьтинди жедайтIа, Аллагьдиз вичиз чида.

Амма чун Урцимидин кьилив Шаггерейни Бедназар атунал хквен. Абурун теклиф ада хушвиледди кьабулна.

- Зун жемятдин гьал са мялекатдик квай кас я, чан хуьлуьнвиьл, - лагьана Урцимиди мецелай рахаз. - Вилида вад агьзул гайитIа, за лугуд гуда, цIуд-кьад гуда.

- Гуда лагьанатIа, Урцимиди гунни ийидайди я!

Шаггерейан кIвачерик мадни звер акатна. Рекье йигинвал артух жез ваь, чIана камар мадни куьлуьз-куьлуьз, кIвачер хкажиз-хкажиз вегьез. Хьвер кьез кьазвайвиляй, адан чинал алай биришар вири сивихъди атанвай, рацIамрини акьваз тийиз аваркавха кьуьлер ийизвай. Вич патав феи ксаривай цIийи гьевес ва кьуват гьатзавайди гьисс ийиз, адаз рикIевай мурадар кьилиз акьатдайди якьин жез эгечIнавай.

- Ахьтин йикьар чаз кьведаз кьвен хьи, Бедназар, -инанмишдиз лугьузвай ада герен-герен.

87

Амма гъихътин йикъарикай вич рахазвайтГа, Шагъгерей къуншидиз лугъузвачир. Я ада хабарни къазвачир. Бедназараз кланзавайди Шагъгерейхъ галаз машгъул хъана, вич тек амукъ **тавун**, **икъван** азиятдик вич кутунвай, руьгъ я лугъуз, келледа гъатнавай сес лал яз амукъун тир. Гъавиляй ада **чъуькъ тапанна**, муьтлуьгъ яз къуншидин къваллаз и магъледай а магъледиз, и куьчедай а куьчедиз камар язавай.

- Эгер Пиралиди чархара пая тун тавуртла, чи араба акъвазардай касни жедач,- рахазвай Шагъгерей.

Пиралидихъай Шагъгерейз икъван кичле хъунихъ себебар авай. Сад лагъай себеб ам тир хъи, Пирали араб клелкхъин чидай, Къуран-жуз клелиз алакъзавай савадлу кас тир. Адан ихътин винизвилерикай, хуьре хъиз, адалай къерехрани хабар тир. Гъавиляй адаз гъар сана, гъар са хийир-шийирдал виридалайни къулай чка, виридалайни артух гъуьрмет гъатзавай. Къведлагъайди, адак лазим гаф чинлай атлана, лацуздаз лацуди, члулавадз члулаводи лугъудай хесет квай. Гъавиляй Шагъгерейз вичин яргъал миресди вич мадни яргъаз ракъуриз, адалайни пара жемьтдин вилик вич беябурна, гъилиз къведа лагъана умуд кутунвай крар гъилияй акъатунихъай кичлезвай.

Пиралиди абур хъсан къабулна. Чай-фу теклифна. Вич йикъалай-юкъуз зайиф, къуватсуз жезвайдакай лагъана, хуьрй ятлани, квалин мугъманриз тухдалди тлуьн, хъун гана.

Шагъгерей адан гъар са гаф вичин къиле тикрар хъийизвай. Вичивай хийир хкудиз жедай гъар сад къерех ийиз, къилдин цларцлхъ гилигзавай. Зайиф, къуватсуз хъуникай лагъай келимаяр адаз иллаки бегенмиш хъанвай. Гъавиляй ада вич атунин мураддикай энгел тахвуна лугъун къетлна.

- Эхъ, Пирали, - эгечлна ам вичин ихтилатдив, - чи уьмуьрар фенва, абур элкъвена хкведач. Йикъалай-юкъуз чун къуьзуь ва къуватсуз жезва. Гъавиляй, лугъузва зани, ихътинди хъанвай дуьнеда чалай гуьгъуьниз вуч амукъда? Вуч туртла хъсан я? Чун садни пирер туш. Иллаки зун. Жуван къилел атай къван крар, жува авур къван гъалатлар риклел хтайла, жуваз кичле жезва. Гунагъар ада ийиз, са уьмуьр мад хгайтлани, бес жедач.

- Килиг гъа, гъикл рахазватла, - мягътел яз вичи вич диндирмишна Бедназара. - Идахъ шумуд чин, шумуд мез авайди я?

Шагъгерей давамарна:

- Зун ви патав са меслят тлалабиз, вуна са рехъ къалурна кланз атанва.

Вич тек туширди къатлана ва Бедназараз риклин такланвал тахъурай лагъана, ада алава хъувуна:

- Чун къвед, зунни зи къунши.

Пиралиди чъуькъни авунач. Ам теспягъ тупларай члугваз кисна.

- Чаз хуьре са къил къилел алай мискли эцигиз кланзава, - уьзуьагъвилелди къил галтадна Шагъгерей.

- Ванер хъана заз, - вичин секинвал члуьрна рахана Пирали. - Ванер хъана.

- Гъикл килигзава вун и кардиз? - шад хъана Шагъгерейз.

- Лап хъсен, гъикл килигда къван?

Шагъгерейн вилера хвеш ргана. Абур члехи хъана, рацламар къуьлуьник эгечлна.

- Хуьре мискли хъана таклан Пирали жедали? - суал гана квалин иесиди.

- Ваь, ваь, за ахътин фикир аваз лугъузвач.

- Лугъузвачтла, эциг, хуьруьнгуь, - вилер Шагъгерейл хкажна Пиралиди. - Гила виридаз вири ихтиярар авайди я.

Шагъгерейн рикле кин гъатна. Адаз Пиралидин мецелай гъа гила-мад «Мисклин эцигиз вун вуч кас я?» - лагъай суал алатиз кичлезвай. Гъавиляй ада, вичин гъвечли вилер Пиралидин вилерилай алудна, амалдивди ам рекъив гъиз эгечлна.

- Чун са¹ ксарни туш, я Пирали, - лагъана ада Бедназараз килигиз, вилерин къекъемар тади кваз ai i> къариз хкаж хъийиз. - Мискли лап пака хъайитлани, ам видн я, вун я адан вири ихтиярар гвай кас. Чазни вун къилел акъвазна, чазни вуна икл ая, икл ийимир лагъана кланзава. Гъакл тушни, я Бедназар?

- Эхъ, эхъ, Шагъгерей гъахъ я, Пирали, - тестикъарна Бедназара.

И гаф сиве амаз, адан келледа юзун, япара ван гъатна:

- Гъакл, гъакл! Пад хуьх адан. Яраб Пиралидиз Шагъгерей вуч кас ятла чизвач жал? Ваз регъуь тушни?

- Ваъ! Туш! - къудгъунна Бедназар бяс ч!угвазвай сее-иниз жаваб яз.

Пиралини Шегъгерей чеб чпиз килигна. К!валин иесиди вичин тахсир хиве къазвай тегъерда лагъана:

- Гуьлуьшан атанвай. Са т!алабун гваз. Завай ам къилиз акъудиз хъанач, Бедназар. Зун ихътин вахтара къуватсуз я.

Шагъгерей гъавурда акъуна. Бедназараз и гафарин ван хъанач, вучиз лагъайт!а ам келледавай юзуни биши авун-вай.

- Вазни завай жедай куьмек авач, Шагъгерей. Миск!и эцигиз к!анзават!а, эциг,-хълагъна Пиралиди, квевай хъфейт!а жеда, лугъун яз. - Ам са меслятни, са меслятчини герек къевзвай кар туш. Гила авайбур вири пулуни туьк!уьрзавай крар я. Миск!идинбурни...

- Пул к!ват!ун чна хиве къазва, - шад хъана Шагъгерей яз. - Гъак! тушни, Бедназар?

Бедназара чуькьни авунач, Шагъгерей давамарна:

- Пул чна к!валба-к!вал гъар садавай к!ват!да. Шегъ-ерра авай хуьруьнгуйривай къачуда, виридаз куьмек це лугъуда.

- Залай алакьдай пай за кутада, хуьруьнгуьяр, - амай крар квез хъсен чида, - вичин чкадилаь къарагъиз гъазур хъана Пирали. - Куьне эаз багъишламиш ая, за рагъдан кап! ийидай вахт хъанва.

Эхиримжи гаф вичел гъалчай къван яз къабулна, Шагъгерей чина серинвал гъатна. Ам гъахъ тир. Пиралидиз, миск!ин эцитиз к!анз, вичин патав атанвай касди йикъа вад къил кап!ни вахт-вахтунда тийизвайди чизвай.

Гъа ик! чина серинвал аваз, Шагъгерейни эхиримжи рахунрин ванер япариз ерли тефей Бедназар Пиралидин к!валляй экъеч!на.

- Зани хъфена кап! ийида, - лагъана Шагъгерей Бедназараз к!вализ тади ийизвайди хъиз къалуриз. - Ахпа чна пул к!ват!унин патахъай са меслят ийида.

* * *

Меслятдикай рахайт!а, ам ихътинди хъана. Бедназар хуьре са къилихъай къилихъди гъар са к!вализ физ къекъведа. Гъар са к!вале гайи пулдин къадар фамилини т!вар кхъей-далай гуьгуьнниз дафтарда твада. Пул хкиз Шагъгерей вахкуда. Ада, гъиниз, вуч патал харждат!а, ийида. Ч!ехи пулар гвай халуйривни Шагъгерей вич рахада. Герек атайт!а, Дербент-Махачкъаладизни ам фида. Лазим ч!авуз ада Мурцалидивай, Урцимидивай ва абур хътин хуьруьн эгълийривай куьмек къачуда.

Хабар гъинай гун гила - гъа и хуьряй. Пулуникай рахайла, куьнер чуькьведайбур хъанат!ани, ваъ лагъана варцелай рахкурай касни хъаиач. Са' миллион, къве миллион Бедназара гъар юкъуз к!ват!из, Шагъгерей вахчуз хъана.

Вичин жибин дулу ийизвайди туширт!ани, гъилиз къевз акъатзавай пулуни Бедназаран рик!ик лувар кутунвай. Адан чандик жегъилвал ахкатнавай. Са юкъуз, са гъафтеда ам са куьнини инжиклу хъувунвачир. Вичихъ галаз мидявиле авай сесинини. Чидач, регъуьн к!ахай нех хъиз, гъилиз къевз акъатзавай пулуни адан нефсни ац!урзавайт!ани, йикъар къевз алатиз, Бедназаран руьгъ секин тир, ада келледа т!ални юзун, япара акъван вич икрагъ хъанвай сес твазвачир. Гъавилляй Шагъгерей тапшуругъар ва къалурунар ян тагана къилиз акъудзавай Бедназар шад ва бахтавар тир.

Амма са кар авай - гъуьл ик! жердавай, папав артух дерт агатзавай.

- Яраб Аллагъ-таалади заз гъихътин йикъар къахлур хъийидат!а? - шукур гъизвай вири умудар анжах вичик квай Халикъдиз Гуьлуьшана. - Таквадай баладикай вуна хуьх, я Рабби! Сагъдиз хана, сагъдиз ажал агакъара гъар са бенде мусурмандив.

Ажеб хъсан лугъузвай Гуьлуьшана. Таквадай бала гъа-миша хаталу я. Ам къавун ч!ередихъ галай чепрекъан яз къилел аватунни, пехъи киц! яз куьчеда зангарик кук!унни, ацукъай къулав ч!улав хуьшрекъан яз къавукай эвич!унни мумкин я. Ам цавун цкълапан, чилин велвела яз агакъунни мумкин я. Таквадай баладин рекъер са Аллагъдиз чида, тек Адавай

адан рехъ къазни жеда. Таквадай балади тларни гзаф ийида. Начагъдан къилихъ ацукъна, адав ажал агатуникай фикир тавуна жедач. Ик1 начагъ кас вични, адан мукъвабур-багъ-рирри а йикъаз **гъазур жеда**. Чпиз такланз, амма жеда. Хабарсуз атай ажалди **гзаф** риклер къарсурда.

Гуьлуьшаназ гуьл къинихъай кичлезвачир. Ажал виридахъ галай югъ тирди адаз чизвай. Адаз вич вичив рахаз, хъуьрез, ажугълу жез, вичиз чир техжервал дегиш хъанвай итимдин къил са баладик агатунихъай кичлезвай. Мадни кар анал алай хъи, Бедназара Гуьлуьшаназ вичиз ерли яб хугуз-мачир. Ам к1валивай-къавай, гъаятдивай-куьривай, малдивай-лапагдивай, вечервай-кГекревай, къилинди икъван йисара санал яшамиш хъана, са къас фу т1уьр, рухварни рушар ч1ехи авур папавай къакъатнавай. «Эхъ», «ваъ», «чидач», «акунач» - гъикъван диндирмишайт1ани, гуьлуьн мецелай папаз ван хъжезмай гафар гъа ибур тир. Гуьлуьшанавай вичин гуьл акваз куз-хъукъвазвай рик1 гваз ихътин гьалдиз са куьмекни гуз, хзандин къилел йикъалай-юкъуз гъумруч1 жезвай цава са дегишвал тваз жезвачир. Адаз амукъзавайди биж-биж хъуькъвер акъажиз, ченедик гъил кутаз, мет1ериз капашар ягъиз, итимдин ажебвал гуьзетун тир. Ада вичин рик1 къарсадай югъ мукъва жезвайди гъиссзавай. '

Лугъун аа квез, Бедназар аз хажалатди аклажарнавай папан гьалдикай хабар авачир. Ам вичин гъар са юзун, кинодин лентиниз хъиз, фикирдиз къачузвай, биришар мадни къалин хъанвай папан чиниз, перишанвили туьхуьрзавай вилериз килиг тавуна гзаф йикъар тир. Ам вичин кардал, Шагъгерехъ галаз санал вилик эцигна, къилиз акъудиз алахънавай чГехи мураддал машгъл тир. Адаз- вичин къутармишвал гъа и кардай аквазвай. Уьмуьрда сифте яз гунагърикайни сувабрикай, хиве авай мусурманвилин ферзерикайни абур къиле тухуникай Шагъгерехъ фикир ийиз туна, Бедназар аз вичин уьмуьр бада фейиди тестикъ ва Аллагъ-Таалади хугудай йикъар бахтаварбур къведайди субут жезвай. Амма, гъайиф, бирдан, гатун цик1из туругун хъиз, къил вегъенвай ник1ел хар хъиз, ц1ек1в хкатзавай югал марфадин сел хъиз, Бедназаран къилел са дуьшуьш атана. Садни ваъ...

* * *

Гила чи хуьрера мехъерар ийидайла, са къилихъай къиликъди виридаз лугъузва. Фадлай и адет акатнава. Виликдай масак1а тир. Месела, гъвеч1и лишанар вегъедай хемисдиз виридалайни талукъ хва-стхадиз ша лугъудай. Ч1ехи лишанар, яни фац1ирар фидай юкъуз мукъвал-яргъал миресризни теклифдай. Къут-къавумдиз, майил-мутаадиз, хуьре авайбурузни, яргъарилай-мукъварилай хкведайбурузни, мехъерик ша лугъудай, яни свае гъидайла. Абур мехъерин мугъманар, амле-мирес мугъманрин къуллугъдал алайбур жедай. Гзаф къеткнвилер авай, межлисар гур ийидай, араяр къур тийидай пара шарт1ар галай ихътин адетар гила тарихдиз фенва. Гила мехъерин мугъман гъим я, к1вачел-къилел алай амле-мирес гъим я, садан къилни акъатзамач. Мехъерикни хуьре к1валба-к1вал къекъвена виридаз ша лугъузва. Пул пара к1ват1ун патал ялда.

Тук1урди тук1унва, югурди, югунва, ички виридалайни ужуз зат1 хъанва, веревирдзава мехъерин иесийри, гъарда вад агъзур гайит1ани - пул я. Гъавилай ч1ехи пай мехъерар уяхбурукай пиянбур ийидай, гурвал къал-макъалризни эдеб-сузвилериз элкъуьрдай мярекатар жезва. Вучда? Гъар са девирдихъ вичин акунар, вичин къат1унар, вичин къанунар хъун т1ебии кар я.

Бедназар аз амле-мирес, майил-мутаад т1имил авайди тушир. Амма гила идан метлеб квахънавай. Вучиз лагъайт1а хийирдин мярекатриз хуьре гъар са к1вализ теклиф агакъзавай, шийирдин кардикай майил-мутаадвилиз, мукъва-къиливилиз килигна гъич са девирдани хкечъавайди тушир. Ик1 тирвилай, Бедназара эхиримжи вахтара к1валба-к1вал къекъ-вез мехъерик лугъузвайбур бат1уларзавай. Теклифзава лугъуз ваъ. Мехъер жезвайди вири хуьруьз чиз хъайила, хълагъ хъувун, эвер хъувун квез герек я лугъуз. Далдам гатаз ван хъанани? - чуру-спел яна, къачуна жуван кайванини, туна жибинда жувахъ авай вад манатни, гъат рекъе мехъерин к1вализ - чирдай ада ихтилат кватай чкайрал.

Адаз къулан мегъледа меЯьер авайди, вилик хъиз къве юкъуз ваъ, са юкъуз дем къурмишдайди чизвай. Гъавилай

гъяддин йикъан экуънахъ къарагъна ада чуру-спел яна, айвандин къилевай буйдин гуъзгуъдин вилик акъвазна, чинив атир-затІни гуъцІна. Са карди ам мягътеларна. Вичин келледа алапатдин сес пайда хъайи йикъара и гуъзгуъди къалурай эйбежервал, къуъзуъвал ва куълягъсузвал адан чина амачир. Адаз вич **элкъвена** жегъил хъжезвас акуна. Ида рикІик лувар кутуна, **ада** эхиримжи гъафтада сифте сеферда паб Гуълуъшан диндирмишна.

- Вун мехъерик физ гъазур жезвачни, я кайвани? - ха бар къуна **ада** вичелай вил аладариз айвандин къулал серсер тир папавай.

Гуълуъшана чуъкъни тавуна килигун къун давамарна.

- Вун сефил я хъи? Мехъер лагъанвачни чаз? - мукъув агатна Бедназар.

- Лагъанва. Мехъер талагъна, ви жибинда цІуд агъзур тадай ахмакъар гила амач.

- Ам вуч пул я, я Гуълуъшан? Гъазур хъухъ, къведни санал фида чун, - шад я Бедназар.

- Ваъ, итим, зун къведай са мехъерни авач, - лагъана Гуълуъшана.

Ам вичин кІвалин крарал машгул жез эгечІна. Бедназар мехъерик ам галачиз финал рази хъана.

- МискГидиз пул таганвайбурни амачиз туш. Абурни аквада аз, - хълагъна ада гурарай эвичІиз. - Жув, акІ хъайила, ахпа са арадилай ша.

Са лезетни Бедназар мехъери ганач. Хъвадайди булдиз авай: спиртни, чехир-мехирни гъиз эцигзавай. Гила ужуж къачуз, яд алаз хъиз ягъиз, спиртдикай ички туъкІуърун муд хъанва. Темягъ физвайтІани, хуъруънвийри, Бедназаран тІул хъсан чидай эгълийрини жегъилри тІалабунар пара авунатІани, ада ички авай истикан сивихъ агалдарнач. МискІин патал пул кІватІиз хуъре къекъвенвай, тІвар, Шагъгерейан дережадик акатнава лагъана, хуъруъз акъатнавай адаз вичиз и кар кутуг тавунваз акуна. Амма адаз истиканар ичІи жердавай, бутылка-ка-ка-ка эцигирдавай вилер пичІи, мецер яргъи, къилер гижги, ихтилатарни харчи жезвай хуъруънвийрин арада малайик яз ацукъна мад са кар субут хъана. Карни гъим тир лагъайтІа, адаз абур галачиз вич са затІни, са касни туширди чир хъа-

на. Мадни ада фикирна хъи, Шагъгерейахъ галаз са **рекъяй** финн вич абурувай михъиз къакъудун мумкин я^

Ихътин хиялри перишанвал агудна, Бедназар къизмишвал артух жезвай столдихъай къарагъна. Адаз вичин къвердавай артух жезвай темягъри, иштягъри алцуарна, хивез гунагъар къачуз кІан хъанач.

- Тубастафириллагъ, - алатна адан мецелай къаргъдай чІавуз.

Столдихъ галай гзафбуруз и гаф ван хъана. Садбур ягъанаталди хъуърена, муъкуъбуру ягъанатар мецелай алудна.

- Шукур хъурай хъсен ксариз! - истикан хкажна сивихъ агалдарна чин, кІекрен жагъа хъиз, яру тир Урдухана.

- Вун Шагъгерейан дережадив агакърай, чан Бедназар малим, - хъвана адан сагълугъдай яргъи чІарар чиниз авахъиз винелди хъийизвай Астарханани.

Мад сеферда садбур хъуърена, муъкуъбур, кардин гъавурда авачиз, идаз-адаз килигиз амукъна. Амма Бедназара куътІни авунач. Вичиз и келимаяр ван тахъайдай, гъалчай ккІалар вичихъ галукътаврдай къуна, ам мехъерин кІвалай хъфена. Адет тирвал, куъчедал къуъл авунни адаз кутугнаваз акунач.

Кешкени, за виридахъ галаз хъванайтІа! Кешкени, зун къуъл ийиз, кап ягъиз межлисдал амукънайтІа! - лугъуз батІулрна ада ахпа вич. Вучиз лагъайтІа адаз гъафтада гъиниз ятІа квахъна алатай мидя сес агат хъувунвай.

Мехъер авай магъледай экъечІнамазди, адан къил задан ва гъаркъуъ хъана. Гуя гъа гила-мад, къене пата мефтІер дакІвазвай гуж эхиз тахъана, къилин къалпагъар алатда. Япара са шумуд гимиди саналди яцІу ва гъаркъуъ сесералди гъарайзавай хътин ван гъатна. Адакни гуълуън ничхиррин-къушарин къиркъирар хътин сесер акатна. Бедназара мидякар сес вичел хъуърезвайди къатІана.

Вилериз рехъ аквазмайвиляй, капашривди япар кІевна, ам кІвализ ахгакъна.

- Вун фад элкъвена хъи, я Бедназар? ТахъайтІа, зун атанач лугъуз, феначни? - теспача акатна итимдин гъал акур Гуълуъшанак.

Бедназара чуъкъни авунач. Ам, карин сивихъ галай тІалака геляна, кІелериз тамашна, ахпа, гъаятдин а къилиз

фена, багъдиз гъахъна. Капашар япарал аламаз, ч1улав п1инидин таран раг-раг хъанвай тандиз далу яна, Бедназар адан пуна ацукъна.

Ам ацукъунни сад хъана, япаравай сесер къызмиш хъунни.

- Гъа-гъа-гъа!.. - къил хъиткъинардай хъвердин сес рахана япара. - Вун столдихъай къарагъна, п1инид таран пуна ацукъна хъи? Вун и йикъал къведа лагъана ни фикирнавай? Вуна авунвайни, Бет1 малим? Вак квай итимвилин тек са лишан виридахъ галаз мел-межлисда иштиракун тир. Гила, амни кумачирла, вун вуж я, я язух?

Бедназара, капашар япарилай алудна, къил са шумудра таран танда эцяна.

- Я Аллагъ, им вуч бала я вуна заз ракъурнавайди? - вилериз нагъв хъиткъинна рахана Бедназар. - За ваз вуч писвал авуна, я Рабби? Вуна зун и таквадай баладик вучиз кутунва, я къурбанд хъайиди?

- Гъа-гъа-гъа..., - гатана япар къене патай. - Вуна авур хъсанвал гым я? Вуна тавур вуч ама? Шагъгерейан гуьгуьна гъатна хуьре къекъуьн ваз Аллагъ-тааладин вилик гъвечи кар яз аквазвани? Бес уьмуьрлухди ички хъваз иштирикай, къуьл ийиз пай кутур межлисдикай къе къил къакъудун? Вун анай рик1из к1анз, ашкъи аваз хтанайни, тахъайт1а вил къулухъ галамаз? Накъ - сад, къе - масад яни? Накъ са чин, къе маса чин? Гъак1 тушни? Идаз бес фасикъвал лугъудачни?

- Я халкъ авур Халикъ! - ялварна Бедназара гъилер ца-вухъди хкажна. - Эгер зун ви вилик тахсирлу ят1а, гъа и таран пуна вахчуна тур зи чан. Тушт1а, къурбанд хъайиди, азад ая зи чан и мусибатдикай. Хкуд зун, я ч1ехи Аллагъ, и азиятдикай!

- Вун рахазвай Аллагъ гым я. Ам гъина ават1а чидани ваз?

- Чир хъурай ман ваз ам гым ят1а. Лал авурай ман ада вун!

- Ви Аллагъ зун я, Бет1 малим! - рахана япара ажугълу сес. - Зун я ви азадвални лук1вал гвайди!

- Алат залай! Алатдачт1а, къачу зи чан! - муьт1уьгъ яз хълагъна Бедназара.

- Зун мус алатдат1а чидани ваз? Лугъудани?

- Ваъ, - къайгъусуз я Бедназар. - Ваз гъик1 к1андат1а, гъак1 ая. Захъ вавди мидявал къадай такъат амач.

96

Япаравай ван ат1ана. Чидач, мидякардиз Бедназар язух атанат1ани, чидач, ам вич вичикай квахънат1ани, я чидач, ам ахвариз фенат1ани, багъдиз гъахъай итим тахтавилей, гуь-гуьуниз атай Гуьлуьшаназ ам п1инид таран пуна гуькъ хъанваз акуна.

- Назар! - гъарай акъатна Гуьлуьшанай яргъал аламаз.

- Вахъ вуч хъанва, я Назар?

Ювачерини, гъилерини виликди ялиз, ам итимдал тепилмиш хъана.

- Им къенва гъа! Агъ гужар!!! - чинихъди алуькъна Гуьлуьшан итимдив агакъдалди са къадар камар амаз. - Я Назар! Я ити-и-им! - шелди хъуьтуьларни ам.

Бедназар бирдан уях хъана. Аквазва адаз, вич агалтнавай таран а патал хъиз, шуьмягъ т1валарин винел Гуьлуьшан чин к1аникна къатканва.

- Яъ! - лагъана Бедназара. - Тубастафириллагъ! Им инал вучиз къатканвайди я? Я Гуьлуьшан!

Бедназар, п1инид таран пунухъай къарагъна, папан патав агатна.

- Ей, я паб! Вахъ вуч хъанва, я залумдин руш?

Гуьлуьшан юзанач. Бедназаран рик1и хур гатана, адан к1алханда нефес ак1ана. Гъилерик зурзун, к1вачерик канабдин гуььргъуьвал акатна, ада папан къил хкажна, вични шуьмягъ т1валарал ацукъна, адахъ вуч хъанват1а акваз ахтармишна. Гуьлуьшана вилер жизви ахъайна акъал хъувуна.

- Я Аллагъ! - ялварна Бедназара, къур хъиз къезил паб гъилерал хкажиз. - Вуна заз и югъ вучиз къалурзава? Зун ви вилик квелди тахсилру я, я Рабби?

Гуьлуьшана вилер михъиз ахъайна. Гъаятдиз къван гуьлуь гъилерал алаз хкай ада вич чилел авуд лагъана. Мад са келимани мецелай алуд тавуна, Бедназара хъуьч1ерикай къуна, ам винелди, к1вализ ахгакъна. Анжах къведни дивандал ацукъайла, Гуьлуьшанай сес ахкъатна. Шелдин сес. Ада, Бедназаран гардандик къве гъиливдини кк1ана, угъу ягъиз эгеч1на.

Хъайи дуьшуьшдикай сада садаз суалар тагана, кар гъилей акъатай бейкарри хъиз, яргъи югъ акъудна, папани гуьлуь къведани къведай йифекай фикирзавай. Бедназараз къе

вич михъиз куылягдай вегъей сес япара хъхуникай, Гуь-луьшаназ гъуьлуь са лукъмандивайни, дармандивайни туьхк1уьр техжедай кар авунихъай кич1езвай. Гъавилляй мал-лапаг, к1ек-верч секинарна, абуру къведани деминиз фин къет1навай.

- Ваъ, Гуьлуьшан, - лагъана къурук къван эвич1ай Бедназара папаз, - жув алад, зун к1вале акъвазда. Девир ч1уруд я. Ч1угуна, хъвана ички келледиз акъатнавайбуру гила тий-извай са къелетни авач. Зун деминиз къведач.

- Зунни тефин, я Назар, - аялдив хъиз рахана Гуьлуьшанни.

- Ваъ, вун деминикай вучиз хкеч1да? - рази хъанач итим.

- Ша ман вунни.

- Зун шудай... - ял къуна Бедназара, - амма жедач завай.

- Вучиз? Вун бейкеф авур кас хъанани?

- Зун ни бейкефда, я паб? Межлисдиз фейила, хъвана к1анда, къуьлерна к1анда. Тийиз хъайила, зи ана вуч ава?

- Зун хъваз, къуьлер ийиз физвани, я Назар? - мягътел хъана Гуьлуьшан. - Вун къе вун яз амач, вахъ вуч хъанва, я чан аял?

- Хтайла лугъуда, - гъилин туп1ар жалгъайрилай хаз юзурна Бедназара. - Жув вач. Вач рахун тавуна.

Гуьлуьшан са пата ял аваз куьчедиз экъеч1на, Бедназар винелди к1вализ хъфена. Ам къил ч1угуна шкафдал фена. Тади кваз адан хел ахъайна, гъил яргъи авуна, къулан къацДалай ичкидин бутылка къачуна, Бедназара адан сивелай хъипи ракъ эляна. Синерин истикандиз юкъварилай виниз къван къар-къар ацалтна цана, гвена авайда булахдин яд хъиз, къанихвилелди ам хъвана. Сиве твадай зат1 гъат тавуна, Бедназар къецелди акъатна.

Ичкиди Бедназаран къиликай гар хукудна, рикклай пар алудна, чандик такъат кухтуна. Икъван хъсан няметдикай магърум жез к1анзавай вичел хъуьрез, ам дивандал чин цавална яргъи хъана. Са хиялни, са дерди-гъални вичив мад агуд тавуна, ам ахвариз фена.

БЕДНАЗАРАН ЭХИРИМЖИ АХВАР

Аквазва Бедназараз, вич жемят пара авай са чкадиз акъатнава. Чидач базар ят1а, чидач шегъер ят1а, чидач хуьр ят1а. Адаз аквазвайбуру инсанар я. Лаш хуькуьрай хъунчуни-лай алахъзавай цеквер хъиз, кат-калтугуник квай инсанар. Ам вич балк1андал ала. Чидач лацуди ят1а, чидач ч1улавди ят1а. Балк1андал алаз, адаз балк1ан аквазвач. Физва ам, суьруьдин юкъва авай чубан хъиз, и инсанрин арадай. Инсанарни инсанар я гъа. Ч1ехи пай къецДибурни буьркъуьбуру, набударни кубутар я. Бижгъер-бижгъер хъанвай парталар алаз, абуру сада садавай т1алабзава, зат1 тагайла, сада садаз тфу гуз чинриз балгъанар вегъезва. Гъилер галамайбуру гъилералди, гъилер галамачирбуру къуьнералди, къилералди чпиз рехъ ачухиз, гъарда санихъ гъерекатзава. Гъилер сагъ яз зат1 къаз жезмайбуру бап1ахар къуна къекъезва. Ювачер кумачирбуру жерге-жерге ацукънава. Сабур гъвеч1и шарабанрал, муькуьбуру гъуруш авай чилел эк1янавай пититганрал. Абуру чпин вилик квай бап1ахрални фесрал вуж алгъизват1а, ни вуч янриз вегъезват1а, вуж элясна физват1а акваз гуьзетзава. Бедназараз и майдан яни, тахъайт1а чуьл яни, гъанлай таквазвай са жуьрединни шикилар, к1алубар авач. Вири аквазва адаз, амма гъич садазни ам вич аквазвай хъгинди туш. Вучиз лагъайт1а садани адаз бап1ах яргъи ийизвач, садан вилерни адан вилерал расалмиш жезвач. Ам гуя абурун виридан къилелай физва. Гуя ам вичиз акваз, вич такваз алакъдай Жаб-раил малайик я.

Гъиссзава Бедназара, вичин далудихъ вуч ят1а галуьк-зава. Садра галуькна, къведра галуькна. Эхирни ам къулуьхди килигна. Вуч аквазва адаз - вичихъ галаз са балк1андал Шаггереьни ала. Далу далудиз яна. Къве пурара къвед. Къве пурар алай балк1ан гъикъванди хъурай? - фикирзава Бедназара Шаггереьез са келимани сивяй акъуд тавуна. Мадни аквазва адаз, вич чин къулуьх килигиз, къулу-къулуьхди физва. «Агъ, зи чин балк1андин тумунихъ гала хъи!» - дерт жезва Бедназараз. Амма я гъарайиз, я далу далудиз янавай Шаггереьез арза ийиз, чкаяр дегишарин лугъуз адавай жезвач. Мез муьт1уьгъ туш. Гъилерни к1вачер вичин ихтиярда амайди чир

хъана, адаз балкандилай эвичлиз клан жезва. И карни ада-
лай алакъзавач, гуя ам пурарик куклурнава, балкандин да-
лудал деведин мандав хьиз алкланва. «Белки чун алайди десе
ятла гъа?» - суал гузва ада вичиз. Вилериз эйбежер инсанар,
катзавайбур, экъуьгъиз, гъарайиз галтугзавайбур - вири ак-
вазва, амма вич квел ацукънаватла, гъам аквазвач. Бирдан
къатГана Бедназара, вич санихъни физмач. Цавай чилел
эвичлна, клвачер чилихъ галукънава.

- Агакъна чун! - лугъузва къекъемар шапкадин пенцлер
хьиз яргъи хъанвай Шагъгерейя.

- Гъиниз? - рахазва Бедназаран мезни.

- Аквада ваз...

Гъа и гаф Шагъгерейя сиве амаз, аквазва Бедназараз, я
балкланни авач, я девени. Вич алайди я замбураг тушир, я
мяфе. Са куьнизни ухшар авачир и шей чинар пиплинрай асун-
навай хътин къуд итимди, къуд чкадилай къуна, хутахзава.
Абурухъ галаз зурба майдан ацГанвай эйбежер инсанрин къал-
макъал япара амаз, а майдан вични къакъатзава. Адан чка-
дал, чиликай хкатайди хьиз, пуд жегъил пайда жезва. Абур
буйдиз къакъан, акунриз артухбур я. Абурук дехънен и май-
дан ацлурнавай жемятдин ухшарар квач. Абурун парталар
михъи, гъил-клвач сагъ я. Абурун чинра хъвер, клвачерани
звер ава. Вучиз ятла чидач, икъван риклиз чими инсанар мукъ-
ва жердавай, Бедназаран чанда зурзун гъатзава. Ада Шагъ-
герейя гъил къазва. Амни зурзазва. Къведанни сарар сара-
рал алукуьиз, регъуьн къетлкъетлри хьиз ван ийизва. Жегъи-
лар пудни ван акъатна хъуьрезва. Хъуьрез-хъуьрез абур
Бедназараз мукъва жезва. Бедназара вичин беден цДразвайди
гъиссзава. Налугъуди, ам живедикай раснавай ва гила ракъ-
иник акатнава ва я цлув агуднава. Къилелай башламишна цраз,
зангарайгуьз авахъзава. Налугъуди, адан бедендал як ала-
чир, ам жив тир, адак иви квачир, ам яд тир. Авахъна куь-
тягъ жезва яд. Бедназараз вич къеж кумачир къуру кларабриз
элкъв^йди аквазва. Бес вилериз аквазма эхир? - мягътел
жезва ам вичел. - Япариз абурун хъуьруьнин ван къевезма
эхир? Мефтл амачиз къилини фагъумзава эхир? - Гъа и хиял-
рик ам кваз, жегъилар атана агакъна. Абуру, хъуьчлерикай
гъар сада тумпуц галай лаш хкудна, сифте Шагъгерейялай,

ахпа Бедназаралай вичелай алцумна. Бедназараз къве сефер-
да «вагърагъ», «вагърагъ» хъувур ванер хъхъана ва вичин
кларабар гъарнихъ сад чклайди акуна. Мад са затлени, са ван-
ни ада гъисс хъувауч. Гъикъван гагъда икл амукуьнатла чи-
дач, вилер ахъайна вич ахварикай уях тирди чир хъайила,
Бедназаран клвачин тупларилай къилин чларарал къван вири
бедендай зуз фена. Кичлевиляй адан рикле гъатай тлалди
далудай тлвек акъудна. Вич сагъ тирди, акурбур шейланрин
къугъунар тирди гъиссзавайтлани, Бедназаравай дивандилай
къарагъиз тежез декъикъаяр фена. Ада пудра къулгъу клелна.
Аллагъдин члехивилиз шукурар гъиз, дуьайриз ухшар кели-
маяр мецелай алудна, эхирни тамамдиз вич-вичел хтай ам
инихъ-анихъ клвалин пипГериз тамашана, кланз-такланз къа-
рагъна шкафдал фена. Са гъиле бутылка, муькуь гъиле си-
нерин истикан къачуна, хияллу яз са шумудра и къил а къил
ягъиз клвале къекъвена.

- Пухъадин тлимилни сад я, гзафни! - рахана ам бутыл-
кани истикан экуьнал хкажна.

Ахпа ада сарарив къуна бутылкадин сивел алай ракъ эля-
на, юкъварал къван ички цана, истикандинни бутылкадин къва-
лар къвалара эцяна, муьклуьвилелди хъвана. Ахпа абур шкаф-
да эхцигна, Бедназара къецелди, айвандик фу-къафун авай
тумбочкадал гъарекатна.

* * *

Алатна Бедназаран риклелай акур ахварни. Папахъ га-
лаз деминикай хъайи ихтилатни алатна, адаз деминиз физ клан
хъана. Шурни ниси, памадурни афни вичин ихтиярда аваз,
иштягъ хъсан тирвиляй, ада мад сеферда шкафдал хъфинни,
мадни са синерин истикандин къуларал къван ички хъун хъу-
вурдалай гуьгъуьниз деминиз физ клвалаяй экъечлунни айиб
яз гъисабнач. Экъечлна варцай, вар агална, куьлег жибинда
туна, ам далдамрин ван авай куьчедиз рекъе гъатна.

Куьчеда эквер тахъуниз килигна, камар мукъаятдиз вегъ-
езвай Бедназара вичин къаншардиз вужар ятла къевезвайди
къатлана. Вужар ятлани, сад я заз, лагъана, элясна физ кланзавай
адан вилик а дестедай тади кваз экъечлна къве кас атана.

- Деминиз физвани, малим? - хабар къуна абурукай сада.
Бедназар вилер атлумарна абуруз килигна. И сес дегиш-на рахайди вуж ятла чир тахъай ада хабар къуна:

- Абур вуч суфатар я квел алайбур?

ИкI лагъана жузуна, ада, белки галамаз-галамаз хъвайи ичкидивай яз вичин вилери табзаватла лагъана чириз, мадни мукъва хъана, вилик атайбуруз килигун къуна.

Бедназар абурин чинар гъакIни акунач. Вилик атанвайбур вичиз ахварай акур чинар бигЛинрай асуннавай хътинбур тирди къатланатлани, ада рикI кIевиз къуна, туьмбуьгъ авун къетIна.

- Ибурни зарафатар жеч хьи, жегъилар, - элясна физ кIан хъана адаз. - Малим лугъуз, закай ягъанатарни ийизва.

- Зарафатар, ягъанатар вучтинбур я? - турбадай хъиз сес дегишарна рахана къвед лагъайдини. - Зарафатар ийиз чун ви таяр-туьшер яни?

- ТуштIа, зи виликай къекъеч!, балаяр! - викIегъ хъана Бедназар. - Зун деминиз шун. Квез куь таяр-туьшер жагъура.

- Ваз им вуч ятIа чидани?

Чинрал чулауав гуьлуьтрин кухвар гъалднавайбурукай сада адан руфунал чукIулдин кIвенкIв эцигна.

- И шейиниз зарафатар чидайди туш гъа, БетI малим! - кичIе гана чукIул гвайда.

- Элкъуьгъ къулухъди! - ван хкаж тавуна буйругъ гана сифте адав рахайда. - Чакайни зарафатар тавуна дуь-уьз кIвализ ахлад.

Бедназаран жасатдикай хъвайи ичкидин таъсир хкатна, адаз **вичин** рекъел атайбур зарафатчияр туширди субут хъана.

- Я балаяр, квез завай вуч кIанзава? - гъарайиз кIвачин я, хкечIна виликай катиз гъазур я Бедназар. - Зунни гъа и хуьрай я, куь хуьрай...

- Кис!.. - чукIул авай гъил цавуз хкажна муькъудани. - Элкъвена - кIвализ!

Бедназар ийир-тийир яз алай чкадал элкъвена. Адаз а патал хъиз акъвазнавай и къведан дустарикай куьмек кIан хъана. Абуру ваз куьмек гуч эхир, гъарагъайтлани, тапусар къван аппаратар кутуна далдам-зуьрнединни манийрин ва ичкиди къизмишарнавай жегъилрин гъарай-вургъайдин, къив-

динни уьфтерин ванер ацалтнавай хуьре ви ван низ жеда лу-гуьз фикирар авуна, ада са рехъ жагъурун патал вилик акъ-вазнавайбур мад сеферда диндирмишна:

- Я балаяр, - минетна ада, - квез завай вуч кIанзава? Зав гваз вуч гва? Къурай са чан. Зи кIвале вуч ава? Гъа куь бубайрин кIвалера хъиз, са куьгъне рухни, къвед-пуд шкаф. Ма, пул кIан ятIа, ма! Къачу квез хъвадайди...

Бедназара шалвардин жибинда гъил туна, ана авай-ава-чир вири акъудна.

- Ма, гвайди, авай-авачирди гъа им я.

- Гвайди, авай-авачирди, - чIалар ахъайна вилик квайбурукай сада. - Вуна чун ахмакърай къазвани? Бес амайди гъинва? КIвале авачни?

- Вуч амайди, я балаяр?

- Пул! Вуна хуьрай кIватIай къванди.

- Исятда хъфида вун чи вилик кваз, кIвализ хъфена, вуна кIватIай миллионар вири чав вахкуда! - чукIулдин кIвенкIв руфунал илисна къвед лагъайда.

- ТахъайтIа, чир хуьхъ ви къилел вуч къведатIа, - тагъ-кимарна муькъудани.

- Куьне зун яна рекъидани? - шад хъайи гъалда хабар къуна Бедназара. - Кешкени, куьне гъакI ийин.

- Сифте пул чав гахце!

- Гъа кар, чан хваяр, завай къилиз акъудиз жедач, - мад ни викIегъвал акатна Бедназарак. - Вучиз лагъайтIа пулуни иеси зун туш, гъавилай ам зав гвазни гвач. Гъар са юкъуз кIватIай пул за няниз физ Шагъгереев гахкайди я. ТуштIа, фена гъадавай хабар яхъ. Зав гумукъзавайди тIварарни рекъемар кхъенвай дафтар я. Ам кIандани квез?

- Вуна чакай ягъантар ийизвани, БетI малим? - ажугълу хъайдан гъилевай чукIулдин кIвенкIве тIарвал гана адаз.

- Ваъ, я балаяр, куьн хътин байбутар гъилевай хуьруьн-гуьйрикай ягъанатар ийиз жедани? - рахазва Бедназар гъич са затIни тахъайди хъиз. - Куьн виккгъ балаяр я. Пулар къакъудзавай! Бе-ес!

- Вуна лагълагъар тIимил ая, БетI малим! - секин жезвач вилик квайбур. - Эгер вуна табзаватIа, ви къилив чун ахкъатда гъа.

- Хъша, балаяр. Хъша, - вичин рехъди физ гъазур хъана Бедназар. - Мус хтайтлани, дафтар за куь гъиле вугуда.

Чулав чинар алай къведа чпин арадай рехъ гана, Бедназара са шумуд кам къачуна. Элкъвена ада ик1 хълагъна:

- **Квез зун рекъиз** кланзаватла, йикъ гъа, мад ихътин чкадал куьн расалмиш тахъайтла вучда? Валлагъ, куьн хътинбур къалурзавай и дуьнедихъ са клусни вил галамач. Бет! малим! Бет1 малим! - тикрарна абурун гафар Бедназара.

Алааматдин кар ам тир хъи, жуван хъуре, жуван куьчеда **ихътин** агъвалат акуни Бедназараз кГусни таъсир авунвай **хътинди** тушир. Ада вич хътин гзафбурун арада акъвазна **межлисдиз** килигун къазвай. Келледа хъвайи ичкидин кефливал къугъваз, ада къизмиш экуьник жемятдин чинар гуьзетзавай. Акъвазвай адаз, вири шад тир, ацукънаватлани, клвачин ях ятлани, гъар сада къуьлуьник пай кутазвай, иштираквал ийизвай. Гъавилай Бедназаразни шад тир. Адани вичив шадвилелай гъейри маса гъич са гъиссни агудзавачир.

* * *

Хабар гынай гун гила за квез - Шагъгерейан клвалай. Ам деминиз атанвачир. Адан клвале и нязиз мехъерин клвале авайдалай усал тушир суфра ахъайнавай. Гъар кткай касдиз гъилни рик1 ачух тийидай, фу-яд тагудай адан клвале мярекат хъунин себеб къулан магъледавай мехъерик хтанвай шегъерэгълияр тир. Вичин краара Шагъгерейан умудар кутазвай Къудусни Къафкъаз.

Абур къведни гъа и хуьряй тиртлани, гъеле Къудус Шагъгерейан талук1 миресрикай жезвайтлани, шегъерда, меркез Махачкъалада яшамаш жез, варцарилай хтанвай и къве кас мехъерин хъиз гъа и клвалин мугъманарни тир. Шагъгерейанни абурухъ галаз ийидай ихтилатар ва меслятар авай.

Къудус - им ажеб кас тир. Яшар яхц1ур йисалай алатнавай, гъар са кардин чагъиндиз акъатнавай итим. Адахъ вичин акунрин ва къилихрин хейлин къетленвилер авай. Месела, жендек къакъан яз, ам къил цава къуна, беден акъажна къекъведа. Адет яз, ак1 къекъуьн жендек гъвечлибуруз хае лишан я.

Рахадайла, ам ван алаз рахада. Чидач, вич япарал залан ятла, чидач ада вичиз яб гудайбур япарал залан яз гъисабзаватла. Мумкин я, вичин жендек къакъанвилай, вич амайбурувай яр-гъаз къакъатнаваз къуна, клевиз рахаз хъунни. Мад са къетленвал: таб ийидайла, адаз сергъят-къадар чидач. Гъа вичин жендекдиз, сесиниз килигайвал, вини Клара жада. Амма гъа са вахтунда тапархъанни адаз лугъуз мецел къведач. Вучиз лагъайтла, месела, Урцимиди хъиз акваз-акваз лацу тапарар ийиз, ада вич зарафатриз авуддач. Адан тапарар гуьжет къуна субутариз, къарши яз, инкар ийизни тежербур жада.

Лугъун чна, Къудус вичи клвалах авур ва гилани ийизвай клвалер эцигдай карханадикай рахазва. «Зи вацран мажиб вад миллион манат я», - лугъуда ада хуьруьз хтана заз-ваз. Вуна гъак1 яни, тушни гъик1 субутарда, гъик1 инкарда? Сад лагъайди, вун Къудусан мажибар ахтармишиз Махачкъаладиз фидач хъи. Фена, гъак1 яз хъайитлани, вуч дегиш жада? Са затлани. Вад миллион ви ваъ, Къудусан жибиндиз къезвайди чир хъана, ваз мадни дерт хъун мумкин я. Къвед лагъайди, вацран мажибар къад, виш миллионрив агакъзавайбурни авайдакай ваз гъар юкъуз ван жезва, вун абурун арада вучиз авач лугъуз, дертни чГугвазва. Гъак1 хъайила, ваз амукъзавайди са кар я: «Хъурай касдиз - киц1 ятлани, жуванди я», - лугъун. Къудусан рик1 алай мадни са ихтилат ава. «Завуддин директордин эрчи гъил зун я, - лугъуда ада дамах гъаз, вичин ван алай рахунрихъ яб акализ хуш авайбуруз, - зун галачиз чат кепекни ада вичин жибинда твадач, зун галачиз хъчадин пиплишни ада недач». Вучиз агъадач касдихъ? Директории ам хътин инсан я. Жибинда кепек тваз кланзавай, хъчадин пиплишдихъни вил галай. Гъар са гъакимдихъ вичин шакгуртар жадайдени чаз чизва. Ювалахдайлани, недайлани, лугъун чна, чуьнуьхиз-тарашдайлани куьмек галаз асант тирдини ашкара кар я. Чуьнуьх тавуна гила гъи гъаким яшамаш хъжезма, чуьнуьх тийиз гила гъи гъакимдивай клвалах хъжезма? Къудуса лугъудайвал, система гъахътинди хъанва. Инсанрин типар гъахътинбур хъанва. Ахътинбур галачиз гележегдихъ физ жада лагъайтк - таб я.

Мадни ада тестикъарда хъи, вичелай алакъ тийидай са карни авач. Ювалер кландай касдиз клвалер, къуллугъ кландай

касдиз къуллугъ туькӀуьрун адан гъилияй къенвай кар я. Бан-карай кредитар кӀанзавани - лагъ адаз. Вири туькӀуьрда касди. Алакьда касдила. Ава касдихъ гъахътин дережаяр. АвачиртӀа, ада вич ракӀара къуьл эцяна, чӀехи майданрал алай чӀехи имаратра зурба къуллугърал алай ксарин кабинетриз, вичин кӀвализ хъиз, фидачир лугъузва. Хъурай я кас, кицӀ ятӀани, жуванди я, лугъузва ихтилатар ван жезвайбуру. Лугъузвай къван крарикай, язвай къван тупарикай ирид паюнин са пай вичелай алакь тийиз хъайила, ам рахадачир хъи.

ГъакӀ тиртӀани, туширтӀани, хуьре адавай я кӀвалер, я къуллугъар туькӀуьрун тӀалабзавай касни авачир. Гъавилияй тир жеди - адаз вичин хуьруьн жемьтдикай пара хъел авай. «И хуьре итимар авач!» - рикӀ алаз тикрардай ада, ичкиди мадни худ кутуна мез ван алаз рахадайла. «Вучиз ятӀа чидани? - суал гудай ада вичиз яб гузватӀани, гузвачтӀани течиз. Жавабни вичи гудай: - Вучиз лагъайтӀа заз ма лагъана вад-цӀуд миллион жибиндай акъудна къалурдай касни и хуьряй аквазвач. Валай алакьдани лугъузвани куьне? - секин жедачир ам мадни, вичихъ галаз гуьжет къазвай касни авачтӀани, - Залай - эхъ!»). Амма, ма лагъана, ада вичин жибиндайни а миллионар акъудна къалурдачир.

Ажеб къилихар мадни авай Къудусахъ. Вучда абурукай лагъана. Кар алайди ам тир хъи, сада талагъайтӀа, муькуьда Къудус шегъерда чӀехи кас, адан кӀвал-югъ шейшуьйдив аиДанвайбур, жибинар дулу, яшайиш варлу я лугъуз тестикъардай. Шагъгерейни къенин суфра рувана ачухнавачир. Адаз мехъерин мугъман яз вичин теклиф чилел теvegъна, кӀвализ атай кас вуж ятӀа, адавай вичиз вуч кӀанзаватӀа, чизва. Къудусани хуьруьнбуруз вич вуж ятӀа аял чӀавалай чирнавай.

Аялвал - им надинжвал я. Амма Къудусан надинжвилериз гъич са вилайтдани чешне жагъин тийидайдахъ сифтенисифте адан вичин дидени буба инанмиш тир. Чпин кӀвализ атана, жибиндай акъудна вичин гъиле ширин-шекер, ич-чуьхвер тун тавур мугъмандиз, экъечГна хъфидайла, къакъан къавал акъахна. Къудуса къван гудайди низ чидач къван? Яраб шумудан къилияй ада иви акъуднайтӀа? Адан кӀвач хукӀун тавур багъни сал, ам гъахъ тавур демекни куьр хуьре тахъ-

айди низ чидачир къван? Вичин лапӀаш вичин кӀула авай кас я лугъудай адакай жегъил чӀавузни. Герек авай чкадикни, авачир чкадикни вичин къил кутаз, гъа зурба жендекдин, буй-бухахдин иеси хъана, ада чарабурун лапӀашни, гъуд-капашни къабулдай, хер-къацӀ чинал алаз къекъуьнни айиб яз гъисабдачир.

А вахтар алатна фена. Къудусакайни шегъерэгъли, чӀехи карханадин гъвечӀи фяле хъана. Амма гъвечӀивал-чӀехивал алцумдай гзаф уьлчмеяр авайди къатӀай Къудуса, чӀехибурув агатдай, вичизни абурукай къеж хкатдай рекъер жагъурна. Гила, ингъе, адакай хуьруьн къайгъу чӀугвадай, жемьтдин патахъай фикир ийидай, итимрин крариз къимет гудай кас хъанва.

Къафкъаз, винелай килигайла, эсиллагъ маса кас тир. Абур вацӀун къве пата акъвазнавай мекъуьн хуььчер хъиз тир. Лап гъвечӀи чӀавалай ида кисна ийидай крар, ада ван алаз ийидай. Ида виридаз аквадайвал ийидай крар, ада иб-лисдизни таквадайвал ийидай. Къафкъазай гилани герек гафни хехерив къуна акъудзавайди тир. Аял чӀаван къетӀенвилерикай къилинди ам тир хъи, Къафкъазаз гъамиша вичелай чӀехибурун арада жез кӀГандай, ЛапӀашарни, экъуьгъунарни къабулдай, амма яшдиз чӀехибурун гуьгъуьнай Къафкъаз экъечӀдачир. Гилани гъакӀ ама. Лугъузва хъи, Къафкъаза икӀ фикирзава: гъар сана икъван мумкинвилер ачухнавайла, гъар сана банкирарни, бизнесменар адлу хъанвайла, гъар садаз девлет кӀватӀун рикӀин мурад хъанвайла, зун вучиз гуьгъуьна акъвазда? Дуьз лугъузва касди. АлакьдатӀа, вирида хъиз авурай. Ийинни ийизва. Адани фена шегъерда вичин банк яни, тахъайтӀа фонд яни тешкилнава. Пулни ава лугъуда, тӀварни. Ни ганатГга, гъинай атанатк, Аллагъдила гъейри садазни чизвач. Вичи лугъунни ийизвач. Алакьдайбуруз рекъер ацДана. Им виридан фикир тирвиляй, Къафкъаза кисна вичин кар ийизва. Къудусани адан пад хуьзва. Шегъердани хуьзва, хуьрени. «Эхирни чи хуьряй къве итим акъатна, - лугъузва жеди абуру чпин арада. - Чун сад садан далудихъ галаз вуч хъсан я!» Дуьз лугъузва ксари. Гъина кӀандатӀани хъурай, жуванди хъурай.

Куьрелди рахун хъайитӀа, Шегъерез меркездай хтанвай и къве касдихъ вичин мурад къилиз акъудуник пай кута-

дай мумкинвилер авайди чизвай. Чир хъувауна кланзавайди а пай кутаз абуруз клан жедани, тахьайтла, жедачни, гьам тир. Гьавилай гьундуьшкадин кьил атлана, паб Гьалиматан залан жендек югьди юрта туна, ада мехьерин мугьманар вичин квалени мугьманар яз къабулнавай. Суфра ачухиз мукьва хьанвай арада Гьалимата аман-минета акьвазарай Артеман гьиле гьундуьшкадин ятурдин шуьклуь къат1 вугана, Шагьгерей лагьана:

- Алад, чан хва, деминиз. Амма сифте бубади лагьай са кар ая. Ювале аватла, квалез фена, квалез аватла, деминиз фена, Бедназар бубадиз за чи квалез ша лугьузва лагь.

Артемаз ван атанани, атаначни чидач, ятурдин шуьклуь къат1 гайвилай, хьел авур тегьерда, ам гурарин тапрап килел алаз айвандикай ц1рана.

- Вуна, къари, суфра ахья, - масадбуруз ван къвез кичГезвай жуьреда саки кушкундалди рахана Гьалиматав Шагьгерей, - ам къведа.

Гьалимата жендек эч1яйиз пичинал физ гьерекатна. Шагьгерей рац1амрив чинал алай биришар шаламрин епер хьиз ялиз-акьажиз таз тавдин квалез хьфена.

Тавдин квалезин столдал са к1вач цавална бугь алахьиз ленгердал алай гьундуьшка атана.

- Са ятур Артума къакьудна, - гьез-гьез-гьез авуна, дишегьлидиз хае тушир хьвер галаз лагьана Гьалимата. - Алеган гада я-е, - мад сеферда гьез-гьез хъувауна ада. - Ятур гьиле гьат тавунмаз, фенач хьи ам деминиз, фенач.

- Гьо-гьо-гьо... - цавар рахадайвал хьурена Кьудус. Кьафкьаз, юкь к1ир хьана ацукьнаваз, къуьнелай вилерин к1аникай килигна.

- Бубадин хва я ман, - Гьалимат къежел экьеч1айвилай, Шагьгерейхь элкьвена Кьудус. - Ч1ехи бубадин. Яшайиш гьик1 ятла-е Олеган? - алава хъувауна ада.

- Урусрин арада авай кас я ман, гьик1 жеда? - рахун бегенмиш авачиз жаваб гана Шагьгерей. - Пабни урус я, вични урус хьанва.

Са геренда ял къуна, ада вичиз азият гузвай ва меркездай хтанвай хуьруьнвиерин вилик вичин кьимет ужузарзавай и ихтилат куьтягьун къет1на: - Заз зи Артум бес я.

Гьалимат къве гьиле хинклардин чкалрив ац1анвай къве тарелка аваз хтана.

- Вун ацукьмир, я Шагьгерей, - туьмбуьгна ада итимдиз, - заз куьмек це. Атла айвандик квай къаб-т1ур гьваш.

Гьуьлуьни папа гьиз эцигна: бадиярни сук1раяр, истиканарни рюмкаяр, т1урарни шишер. Столдал яр-емишни, ниси къатухни, эрекь-чехирни атана.

Кьудусан хур акваз-акваз мадни гьяркъуь, гардан мадни яргьи жез эгеч1на. Кьарши яз Кьафкьазан кьил мадни къуьнериз хьфена, ам мадни гьвеч1и ва к1улац жез башламишна.

- Ахьай, цуз, чан имидин, - рахана Шагьгерей Кьудусав. - Хинклар куз-куз недай шей я.

- Гьа-гьа-гьа, - турбадай хьиз хьурена Кьудус, - икьван шейэр нез жедани?

- Гьеле гьинва-а, - рац1амри къуьл авуна Шагьгерейн, - Гьалимата, ништа, мад вуч придуматдатГа.

- Бес я, ими, столдал вири ала хьи, - эрекьдин бутылка къачуна Кьудуса. - Эрекьдила башламишайтла, хьан тушни? Гьо-гьо-гьо...

- Квез квелай к1андат1ани башламиша, имидин, - шад хьана Шагьгерейн. - За вири хьун паталди гьанвайди я.

- Им гьи эрекь я ваз гьатнавайди? - сив хьар хьиз ахья я Кьудусан.

- Михьид я гьа! - Кьудусан гуьгьуьлри мецик лувар кутазва Шагьгерейн. - Гьалиматан мукай я. Ништа, мусалай сандухдин пип1е хуьзвайди тиртла. Советринбур! Тахьайтла гила Айнудинан кемерческидай гузвайбурни эрекьар яни?

- Кьачун ийизвани-йе? - эрекь рюмкайра цаз эгеч1на Кьудуса.

- Чара вуч хьурай? Эрекьни эрекь я гьа, - секинсуз вилер Кьудусан гьилевай бутылкадал алаз, гьавурда твазва Шагьгерейн. - Хьвадайла, сиркеди хьиз сиверни туьтер куда. Хьвана са арани фидач, япар ифида. Яру бубуяр хьтинбур жеда. Вилерин экв т1имил жеда. Кьамал путар кут1уннавайди хьиз, кьил задан жеда. Кьвед, пуд лагьай такьаяр хьун хьувурла, кьилиз ми хьиз гьал яда. Инсандин ухшарарни кваз дегиш жеда. Чидач, аб)ф квекай хукудзавай эрекьер ятла...

- Гьоь-гьоь-гьоь, - хуш атана Кьудусаз Шагьгерейн гафарикай. - Вазни ада вичин кар къалурнавай хьтин я гьа, ими.

- Хъана са вахтара. Ги́ла ваъ, ги́ла зун ам хъваз, кылихъ т1вал галукуъай гъуъндушкадин фереяр хъиз, терхеба рахаз, пад галч1уриз къекъвез, чеб гъа йикъал гъизвайбур акваз, мягътел жез амукъзава. А зегъримар дуъзди авуна гайит1а жедач жал?

- Пул, Шагъгерей халу, пул! - т1уб туп1ув гуъц1из, вични столдихъ галайди чирна Къафкъазани.

- Бес квехъ хъайит1ани пул къачуз жедани?

- Гъоъ-гъоъ-гъоъ..., - кеф хкудзава Къудуса. - Пул гъахъ-тин зат1 я маң, я ими. Квела́й гык1 к1андат1ани къачу, анжах жуван жибин дулу ая.

Шагъгерей, къекъмар жезмай къван чеб чпивай къакъ-удна, экъиснавай вилера хъвер аваз, кыл агъуз-виниз ийиз, гъвеч1и миресдин гафарал къул ч1угуна.

- Бисмиллагъи рагъманни рагъим, - шиш къачуна, хинк1ардив эгеч1на к1валин иеси.

Адалай мугъманрини чешне къачуна.

Къудуса вич тамадавиле тайинарна. Тостар лугъуз, мад-ни к1еви ван алай хъуруьнар ийиз, ада столдин иеси вич тир-ди къалуриз эгеч1на.

Айвандикай к1вачерин ванер акъатай гъар сеферда, валан к1ане ацукънавай кич1е къуьре япар хкаждайвал, к1вализ къунши Бедназар атунал вил алаз, яваш-яваш адакай хъел къвез эгеч1навай Шагъгерей, хъун анихъ амукърай, ички авай рюмка гъиле къванни къвазвачир.

- Айиб хъана хъи, чан рухваяр, чан миресар, - лугъузвай ада гафунал к1еви Къудусан алахъунриз жаваб яз.

- Имни Аллагъди халкънавай нямет тушни? - к1евивалзавай тамадади. - Са рюмка къванни хъухъ. Чаз акур кар - дустагъ я, садазни чир жедайди туш.

- Алла-а, - муьт1уьгъ жезвач Шагъгерей. Адан вилерал гагъ к1венк1вер жезва, гагъни, чин гъалдзавай миресдикай к1амаз жез, циф акъалтзава. - Къе заз айиб тушни, я чан мирес? Са к1вач суруз авуднава гъа.

- Дуьнья гык1 къунат1а, гъак1 эхирдалди тухвана к1анзавайди я, - мадни хуш къвез акъвазвача Къудус. - Къе на хъвана ва я хъванач лагъана, вуч дегиш жезва? Ам садрани айиб авай кар туш.

- Кылел Аллагъ алайди я гъа, чан имидин, адаз вири аквазвайди я. Къе, йикъа вад кыл кап1 ийиз, адаз шукур тагъана, зун ички хъваз жегъил яз амукъдани?

- Эхъ, - ван алаз хъуьрезва Къудус. - Жегъилдиз амукъайт1а, пис яни мегер?

- Пис туш, гъелбетда. Амма амукъайди вуж я? Гъар са вахтунин, гъар са яшдин абур авайди я гъа.

- Кямир вуна Шагъгерей халудик, - къаришмиш жезва абурун гъуьжетдик Къафкъаз. - Дуъз лугъузва ада. Ам хътинбуру хъун дуъз туш. Абурун мецел дуъя, рик1ел Аллагъ хъун герек я.

- Бубадиз рагъмет, чан хва Къафкъаз, - рац1амар къуь-лукъник экеч1на Шагъгерейн. - Гъам дуъз гаф я вуна лагъайди. Чи вахтара чнани т1имил кефер ч1угурди туш. Ги́ла куь нубат я.

- Балк1анрал алаз столовойдиз фидани чунни? - к1валин къавар хкаждайвал хъуьрез эгеч1на Къудус.

- Ваъ, куьн машинраваз алад, - зил къуна Шагъгерейни.

Шагъгерейн столдихъ физвай ихтилатрикайни гъуьжет-рикай, лугъузвай тостарикайни ийизвай хъуруьникай бейхабар тир Бедназара къулан магъледа гурдиз давам жезвай межлис яргъалай гуьзетзавай. Гуьзет ийиз, рик1яй шадвални ийизвай. Вилериз ишигълу лампайрин к1аник къуьлерни кап ягъиз межлисдин гурвал артухарзавай инсанрин чинар аквазвай, япариз макъамринни манийрин ван къвезвай.

Бирдан адан вилик, чиликай хкатай татар кыф хъиз, расу мекер авай Артем акъатна.

- Ваз къуьл гузвачни, я къунши? - шаддиз хабар къуна адавай Бедназара.

Макъамдин гъилияй адан гафарни ван тахъай Артема лагъана:

- Ваз бубади ша лугъузва-е.

- Вуч, вуч?

Юкъ агъуз авур Бедназаран япал Артема мад сеферда гъарайна:

- Ваз бубади ша лугъузва-е.

- Гъиниз?

- Чи к1вализ.

- Ада закай вучзава?

Амма Артем вилик кумачир. Гъавиляй Бедназара вичи вичиз суал хгана:

- Ида закай вучзаватла?

Бедназара фин къетла. Межлисдихъ далу элкьюрна, ам вич атайвалди рекъе гъат хъувуна. Ингъе, ам къулан магъледай экъечла. Куъчеда экв амач. Япара макъамрин ван рахазма.

- Къилерал гуълуьтрин кухвар гъалднавайбур алама гъа!

Япара акъур ван яни, мефткъда акъур хиял яни, рикле акъур кичла яни, чидач, амма Бедназаран шадвилер, линкъна агалай ракларай экв хъиз, куътягъ хъана. Ювачер чеб чпелай акъвазна, макъамрин ванер регъуьн зулданрикай агакъдай драгъ-барагъдиз элкъвена, япар биши хъана.

- Эхъ! Эхъ! - рахана адан келледа. - Абур гъа и куъче да ама гъа! Вуна клватлай пулуниз темягъ авайбур!

- Абур и хуъряй яни мегер? - ажугълуз мягътелвал авуна Бедназара.

- Маса хуъруьнбуруз вуна пул клватлайди гъинай чир жеда?

- Жуван хуъруьнбуру ахътин кар ийидани? Гъикла чалахъ жеда?

- Гъикла жеда - вуч лагъай чала я? Ваз са затла акурди тушни? - хъел акатзава къиле рахазвай сесиникни.

- Заз гзаф крар акурди я. Амма заз чи хуъре, жуван куъчеда икла къачагъар гъалтна сифте сеферда аквазвайди я.

- Гъеле ваз акунвай затла авач хъи, гъеле гъинва-а, - Бедназаран хъел деринариз, гуж гъалибзава къилевай сесини.

- Аквадайбур авахърай ви. За вучзавай ихътин йикъарикай акуна? - мичла куъчедиз вил вегъез серсер я Бедназар.

- Вучзавай? Гъа-гъа-гъа...

Бедназаран япарик ял акатна. Гъа гила-мад пердеяр хъиткъиндай тегъерда абура тла гъатна.

- Агъ, душман! Агъ, душманар!! - капашривди япар къуна, Бедназара цавай гъиз клвачер вегъез еримешна.

- Зун яни ви душман? Гъа-гъа-гъа., - акъваз тийиз хуърезва къилевай сес. - Зун душман ятла, алад жуван дустарин патав.

Са геренда ял яна, ада хълагъзава.

- Килиг, гуълуьтрин кухвара къилер авайбурал расалмиш жез тахъурай гъа! Гъа-гъа-гъа-гъа...Гъа-гъа-гъа...

Бедназарал куъчеда касни гъалтнач. Ам чпин магъледиз агакъна. Къил члугуна, япарал гъилерни аламаз, вичин варцихъ хъфей адаз са ни ятла лагъана:

- Гъиниз я? Шагъгерейн клвал агъам я!

Бедназара япарилай капашар алудна. Ада инихъ-анихъ мичливилиз вил вегъена, амма вилер са куъникни, са касдикни хклунач. Яраб рахайди вуж ятла лугъуз, ам вичин варцихъ галай куъсруьдал ацукъ хъана.

- Де уьлуькар жуван ажугъар, - хъел кумачиз рахана адав къенепатан сес. - Гъикъван чна чаз гъарай-вургъай авуртлани, сада садаз душманар лагъайтлани, чун чахъ галамай къван, вири крар чаз къведазни аквада. Чна къведани абур эхда. Къведани сад хъиз абурукай кефни хкудда.

- Къизмиш я вун! - шехъдай къван чкадал атанва Бедназар. Пел тлушуниз ада хълагъзава: - Къизмиш я вун. Зи гъалдикай вуна хабар къазвач.

- Ви гъал адалай хъсан мус хъайиди я? Лагъ садра, мус? Вуна адакай гъич фикир авурди яни? Зун, ваз вилер ачухзавайвиляй, къизмиш яни?

- Вилер авахърай ви! Низ герекзавай вуна зи вилер ачухарна? Вуч къалурна вуна зи вилериз?

- Ви уьмуьр!

- Хуькуькъна кландачир зи уьмуьрдик. Ваз вуч ихтияр ава зи уьмуьрдик къаришмиш жедай? Зун адал разини тир, артухни.

- Галаз лугъун за вун гъа уьмуьрни. Рази я им! Эхъ, рази я вун!

- Я ман!

- Табдайдоз вуч хуьй? Вид хъиз ам зи уьмуьрни тушни бес? - хъел къвезва сесиниз.

- Ваъ! Ам зид я! Вун за къачузвай са нефес я. Гъеле гъамни туш. Вунни лугъун за - вилиз таквадай, япуз ван текъведай, туплук акат тийидай - вахъни уьмуьр хъайила, мад дуьнеда тежедай затла авач хъи.

- Гъакла яни?

- Эхь! Пудра эхь! Вавай жедайди ая! Зун фена Шаггерейан кыливи!

- Вун пашман жеда гъа!

- Ви гыляй вуч къведатла, гъам ая! Гзаф макъамар вуна авуртла, за жуван къене бамишарна рекъида вун!

- Ичкидал бамишардани?

- Ам заз чида. Вуна къайгъу члугвамир!

- Кичле тушни ваз?

- Нихъай? Пагъ, вахъай? Заз, тек са Аллагъдила тала, садахъайни кичле туш! Вакай са куьмек, я Рабби! Таквадай баладикай вуна хуьх!

- Ви Аллагъ зун я, ахмакъ!

- Ахмакъ вун агъзурбура я. Алат залай. Зун фена Шаггерейан квализи.

Ювачерик звер, жендекдик лувар акарай Бедназар легъзеда Шаггерейан айвандик акъатна. Гъалимата, фад аял ракъурна, геж атай къунши мугъманар ацукънавай квализи рекъе туна.

- О-гъо-гъо.., Бедназар малим! - тапац гъилер, юг вегъезвай къусуяр хъиз, цавуз хкажна, фирягъ хур виликна, столдихъай къарагъна Къудус. Шаггерейни, Къафкъазни къарагъна. Амма Къудуса абуруз чкайрилай юзадай, я Бедназар ацукъдай ихтияр ганач.

- Бедназар малимдиз - штрафной! - гъарайна Къудуса.

- Ваъ, хтул, ваъ! - кичле хъана Бедназар.

- Вучиз ваъ? - рахана адан кыле сес. - Хъвана бамишара зун.

Къудуса вичиз чидайвал авуна. Хъипи цлар квай къелечл рюмка сивив къван ацлурна, Бедназарал яргъи авуна.

- Гъа им хъвана, ацукъ, чан малим!

- Ада хъвазмайди туш, я мирес, - къаришмиш хъана Шаггерей.

- Ам ви буржи туш, Шаггерей ими, - кевивална Къудуса, - Бедназар малимди гъамиша хъвайиди я ва гилани хъвадайди я.

- Керчек, за хъвазмач, я хтул, - ийир-тийир хъана Бедназар.

- Вуна хъвамир-е, - члехи сив хъар хъиз ахъайна, идазадаз килигна Къудус. - Вуна, и рюмка акъалдарна, жуван чка яхъ.

Бедназар Шаггерейан килигна. Ада, рацламар юзурна, пелел алканвай ва нерин къве патахъай куьрс хъанвай биришар инихъ-анихъ ялна.

Вичи рюмка гъиле къунвайди къатлана, Бедназарак мадни къалабулук акатна.

- Хъухъ, хъухъ! - рахана кыле адахъ галаз бягъсинавай сес. - Пухъадин тимилни сад я, гзафни!

Гъеле квачел аламай Къудуса вилер алуд тийиз ва вичин члехи капаш юзуриз ишараяр ийиз акуна, Бедназар маса чара амукънач. Ада рюмка сивихъ агалдарна, са хунл авуна, канел къван хъвана.

- Гъоь-гъоь-гъоь! Хъвадач аку-е! - леззет хкудзава Къудуса, квачин кылил аламаз. Ада вичин тарелкадин къерехдал алай гъундущкадин яклун лацу тике Бедназарав вугузва. - Куьне гъакл лагъ-е, Бедназар малимди хъвазмач лагъ. Кимелни гъакл лагъ. Квез а ихтилат чидани? Ахъайдани, Шаггерей ими?

Шаггерей сиви чуькъ тавуна, Къудусахъ элкъвена. Вичин чкадал ахцукъна, Бедназара ичли авур рюмка ацлур хъийиз, Къудус вичин ихтилатдив эгечлна.

- Жеда къван къве къунши, - башламишна ада. - Гъо-гъоь-гъоь! Лугъун чна, Шаггерейни Бедназар. Са къуншидихъ хъсан як алай дуьгве жеда, муькуь къуншидихъ як алай дуьгве акваз - хъсан темягъ.

- Вуна дуьгведилай вил алумдир гъа, къунши, - лугъуда ада. - Адал хъсан як ала, неда са къадир авайда.

- Дуьгвеяр къванбур нез жедали? - лугъуда муькуь къуншиди. - Як алай къван малар тукГваз нез хъана хъуй, чахъ затлни амукъдач хъи.

Ихтилатар мадни хъана. Вучда абурукай хълагъна?

Арабир гъоь-гъоь-гъоь ийиз хъуьруьнни риклелай алуд тийизвай Къудуса къусуяр къван капашарни столдин винелай инихъ-анихъ юзуриз давамарзава:

- Къведа са югъ, дуьгве члурай хкведач. Багъдиз, никлиз фенва жеда, лугъуда иесди. Са югъ алатда, къве югъ алатда, амма дуьгведин гелни адаз ахкведач. Гъиниз фена дуьгве?

Сарар сарарал илисна хъуьруьн къаз, амма п!узарар къве патахъди экъша, ада, столдихъ галайбуруз килигиз, ял къазва.

- Де лагъ, гъиниз фена? - хабар къазва Къудуса. Ахпа ван алай хуьруьн галаз давамарзава: - Сад-къве югъ мад ни алатна. Са нянихъ дуьгве квахънавай къуншидиз, Бедназар малимдиз Шагъгерей имиди хъиз, вичин кIвализ теклифзава. Муькуьда, дуьгведин патахъай тагъкимар авурда. Фена къунши къуншидин кIвализ. Я мехъер авач, я садакъа, амма кIвализ эверайдан вилик кIвалин иесиди вири гъизва: шишни виш, къавурни ругур, дулмани пичIек. Гъеле, мадни вуч кIанда лугъуз, хабар къазва. Мягътел жез, мецелай гаф алуд тийизвай къуншидиз эхирни кIвалин иесиди лугъузва:

- Вуна и якIар-хуьрекар гынай я лагъана хабар къазвач хьи?
- За вуч хабар къада, къунши? Ви кIвалевайбурукай за гьикI лагъана хабар къада? Зазни гунай чухсагъул.
- Им ви дуьгведин якIун аламат я гъа, къунши, гъич вуна шак авуначни?
- Зи дуьгведин? - галачир хъверзава атанвай къуншиди. - Зи дуьгведин як ви кIвале жеч эхир.
- Бес ви рикIелай за адан тариф авурди алатнавани?
- Лагъ, къунши, лагъ. Зи дуьгведин як я лагъ. ГъакI лагъ,

- чIалахъ жезвач кас.

- Керчек ваз адакай ви дуьгведин тIям къвезвачни? - алатзавач адалай кIвалин иеси.
- Къвезва, я къунши, - галачир хъверзава дуьгве квахънавайда. - Им зи дуьгведин як я. Жува гъакI лагъ. Ювалени, кимелни къакI лагъ.
- Къуншиди къуншидин дуьгве неда лагъана, гым чIалахъ жедат? - чIагана хуьрезва Къудусахъ галаз Бедназарни. - Агъ, Шагъгерей, вун за ви дуьгве неда лагъана чIалахъ жедани?
- Касни, валлагъ, - хъвер татайвилай раиДамар юзуриз амукънава Шагъгерей. - Ахпа... тIуьнни мумкин я.
- За куь къве къуншидин сагълугъдай хъун теклифзава, - къарагъзава Къудус чкадила. - Къафкъаз рахадайди туш. Гъавилай адан паталайни гафар зибура я. Гъоь-гъоь-гъоь, - агъуз хъана Къафкъазан къилел хъвехъ эцигзава Къудуса. - Къафкъазаз крар ая лагъ. ШутГразни гъат тийидай рекъер жагъурна, ада гъиле къур кар къилиз акъудда хьи, акъудда. Амма тост квекай я. Чи хуьруьн агъсакъалрикай, чна къведани гъурметзавай, зани Къафкъаза, мукъва-къилийрикай,

хуьруьнвийрикай. Чаз куьне гъиле къунвай баркаллу кардикайни хабар ава. Дай бог, ам къилиз акъатрай.

- Аллагъ, лагъ, я чан мирес, - туькIуьр хъийизва Шагъгерей.

- Бог хъайитIани, Аллагъ хъайитIани, сад я, чIехи мирес. Юанзавайди инсанрилай крар алакъун я.

- Аллагъдин куьмек галаз, я имидин.

- Куь кIвалахар чи куьмек галаз къилиз акъатда.

Юандачни квез?

- Пара сагърай, я мирес, - теспача я Шагъгерей, - амма ичкидихъ ацукъна Аллагъдикай рахан тийин чун. Гунагъ я.

- Гунагъар чи хиве акъванбур ава хьи-и, - миресдиз чIехи тIуб юзурзава Къудуса, - гила вахчудайбурукай чаз са занвални хъжедач.

- Тост лагъ, яда! - къаришмиш жезва Къафкъаз.

- Тост гъам я: чи чIехи миресри, чи агъсакъалри гъиле къунвай кар къилиз акъатрай!

- Куь куьмек галаз...

- Куь куьмек галаз...

Шагъгерейзани Бедназараз Къудусан гафар хуш атана. Къафкъазани дустуни лугъузвай гъар са гафунал вич рази тирди чириз къил юзуриз акуна, абуру чеб куьузуь къилихъ рикIе гъатнавай мураддихъ саки агъкънавайдай къуна.

- Куь къве къуншидин, хуьруьк квай къве дестегдин сагълугъдай! - Къадуса рюмка къилел акъалдарна.

Миресди гаф кудайвиликай менфят къачуна, Шагъгерей вичи мугъман авунвай ксариз рикI ачухун къетIна.

- Эхъ, чан хваяр, - лагъана ада умуд кваз, - хуьруьн кIвалахарни са ни ятIани гъиле къуна кIанзава.

- Бес, бес! - къул чIугуна Къудуса. - Зун мукъвал-мукъвал даргийрин, аваррин, къумукърин хуьрериз физвайди я. Директордин заданияр къилиз акъудиз. Чина хътин къайдасузвилер гъич санани авайди туш. Эркек-диши амач, чIехи-гъвечIи амач чинра. Анра мискIин авачир хуьр ваз аквач. Фекъи-фахрадиз яб тагудай кас вал гъалтич.

- Эхъ, мирес, - мадни вичин гаф Къудуса атIунихъай кичIела, вилер агажиз ахъай хъийиз рахазва Шагъгерей. - Чна чун чIехибура я, алмир, гъакимар я лугъузвач. Чаз хуьре

са кьайда тваз, са миск1и эцигна, жемят аниз к1ват1 жедайвал ийиз к1анзава.

- Фадлай гъиле кьуна к1анзавай кар тир! - митингда авайда хьиз, кьусу капашни виликди яргъи авуна тестикьарзава Къудуса. Гъил ада акъван чкадиз яргъи авуна хьи, къаншарда ацукънавай Бедназаран чина акъаз са т1имил амай. - Гилани геж туш. На вуч лугъуда, Къафкъаз?

- Совершенно верно! - дустаниз гъил яна Къафкъаза. - Теперь мы возьмемся!

- Да, да!- дустану мадни са вуч ят1ани лагъана к1анз, гъузетава Къудуса. Къафкъазани гила кьил хкажнава, адан к1улни экъисна амач, чинни столдихъ ацукънавайбуруз хъсан акъазва.

- Проект заказатда. Материал заготовитда. Ахпа в течение месяца эцигна куэтягъда! - тестикъарна Къафкъаза.

- Вот, вот, - кьул ч1угуна Къудусани.

Кьил кьуьнерай акъатнавай, хъипи чепедин ранг алай хъуьквериз яр яна кефли яз идаз-адаз килигзавай Къафкъаза давамарна.

- Главное - деньги. Чавай гъикъван жедат1а, чун разбираться жеда. Квевай гъикъван к1ват1из хъанват1а, гъам интересни я.

Шагъгерейни Бедназар сад садаз килигна.

- Са вад-ц1уд.., - к1анз-так1анз сарарикай хкудна Шагъгерей.

- Эхъ, цгуд хъана мад жедач, - кьуншидин гафарал кьул ч1угуна Бедназарани.

Къафкъаз кьил галтадиз хъуьрена. Къудус, хъуьрез к1анз, кьве патахъ физвай п1узарар т1арамарна, адаз килигиз акъазна.

- Ам только са проектдин кьимет я, - чин ч1урна Къафкъаза.

- Гъакъван пул? - тажубвал кьалурна Шагъгерей вилер элкъуьриз. - Вири а проектдихъ гайила, чна миск1ин квехъ эцигда?

- Гьобъ-гьобъ-гьобъ, - гагъ Къафкъазаз, гагъ Шагъгерейз килигиз хъуьрена Къудус, - бес квез адахъ Мекке эцигиз к1анзавайни? Миск1ин эцигна амукъайдахъ, хуьрел кьелени ч1угу. Гъе-гъе-гъе...

- Акъван хъуьредач крар гъеле хъанвач, заз чиз, - к1амаз хъана Бедназар. - Чаз куь преектар герек авач. Чи бубай-

ри миск1инар шегъерра преектар туьк1уьриз эцигайди туш. Чи к1валерни преектрив кьадайбур туш. Чунни!

Галаз-галаз са шумуд рюмка хъванвай адаз, чидач, вичин вилери Къудус гъик1 кьалурзавайт1а, амма адаз и ихтилатни, меркездай хтанвай мугъманрин рахунарни, Шагъгерей миресдин хъуьруьнарни бегенмиш жезвачир.

- Пул пулуни хадайди я, - вири крарин гъавурда авайди зун я лугъуз, рахазва Къафкъаз. - Ц1уд миллиондикай виш ийидай рухваяр сагърай!

- Гъинва абур? - Шагъгерей мугъманрин фикир вуч ят1а чирун кьет1ава Бедназара. - Куьн яз тахъуй гъа?! Ят1а, акъудна тур, вугана тур вири жемятди хъиз.

Бедназаран гафарини Къудусак яргъал фейи хъуьруьн кутуна. Айвандик квай Гьалиматазни кьарай атанач. Амни, к1валевайбур квел хъуьрезват1а чириз к1анз, рак1арин арадай кьил сухна килигна.

- Рак акъала, кьари, ваз эверай касни авач, - акуна ам Шагъгерейз.

Мад сефер виликди яргъи авур капаш Бедназаран т1ишивай инихъ-анихъ физ, Къудуса Къафкъазан фикир ачухарна:

- Ваз банк вуч ят1а чидани? Чидани, я Бедназар малим? А коммерция? Бизнес?

- Пул гзаф гвайбуру т1имил гвайбур алцурун я.

- Гъе-гъе-гъе, - кьилин кук1вал кьван ч1ар фена, цак аламай пелелай кичегъдал капаш ч1угуна Къудуса. - Бес ида ам, ада им алцурун тавурла, ам гъихътин рынок хъурай? Базарда авайбур вири ахмакьар я. Мал гузвайбурни, мал къачузвайбурни. Ибурун мурадни, абурун мурадни сада масад алцурун я.

- Абур чи базарра хъайи крар туш. Я гилани авайди туш, - рази хъанач Бедназар. - За чинин пад ч1улаварна хуьрай к1ват1ай пулуни куь рынокдихъ галаз вуч алакъа авайди я?

- Рази тушт1а, ваше дело, - векъи хъана Къафкъаз. - ацукъда куьн гъа десять миллион гваз, Миск1инни квевай строитиз жедач.

Бедназар вуч ят1ани лугъуз к1анз, ам Шегъгерей акъвазарна:

- Туьнт жемир, я къунши. Заз чиз, гадайри дуьз лугъузва,
 - Дуьз лугъузва? - хъел эхиз хъанач Бедназаравай. -
 Куьчеда зи рехъ атлана, хура акъвазай гуьлуьтрин кухвара
 къилер авайбуруни дуьз лугъузвани? Вуна кватлаи пул зав
 гице лугъун дуьз жеч эхир! Гъазурдал клек хъун!..
 - Вуч гуьлуьтрин кухвар алайбур, я Бедназар? Вуж я ви
 рехъ атлайди? - тажуб яз суалар гана Шаггерей.
 - Ингъе ихътин, - къулан туб нерал илисна, амай тупарив
 хъуькъвер виняйгуз акъажна Бедназара Шаггерейез. - Ата-
 на икзи вилик, руфунал чуклу эцигна, хуьрйи кватнавай
 пул чпив вахце лагъана. Лагъаначтла, заз инал къарагъдай
 югъ такурай!
 - Вужар тир? Гъе-гъе-гъе, - хуш къезва Къудусаз. -
 Са-садар хъун тавунмаз, анай къил акъатдач.
 Къудуса рюмкайра эрекъ цана, ахпа чин атлугъна лагъана:
 - Ахътин къилерал гуьлуьтрин кухвар алайбурун
 кивачерни хадаиди я чна. Щамар хъиз. Бубайрилай хъайибур
 я чеб, эгер а къилерни чпив гумукъайтла. Абур вужар тиртла,
 чирна кланда, Къафкъаз! Къафкъазан сагълугъдай!
 Пудани хъвана. Бедназаран ихтилат рикливай тирди чир
 хъана, Шаггерей, къил галтадиз, чинин хамар инихъ-анихъ
 акъажиз, ада лагъай гафарал фикирзавай. Жуван хуьруьн куь-
 чеда Бедназаран рехъ атлайбур, пул гвайди чир хъайитла, пака
 адан къиливни атун мумкин тир. Шаггерейан гъвечли вилера
 члехи къалабулух гъатна, абурун винел турфан галай булу-
 тар хъиз, рацламар алчуд хъана.
 - Вуна абуруз вуч жаваб гана? - эрекъ хъвана галамаз-
 галамаз серг квай къатухдив ацдай турар сивиз тухузвай
 Бедназарав рахана Шаггерей.
 - С-са ж-жавабни! - пиян жезвайди чириз, жаваб гана
 Бедназара. - Пул кватлиз гъакимал алимдив вахкайди я
 лагъана.
 - Алла-а, - бегенмиш хъанач Шаггерейез.
 - Алла ваз пудра! Бес ваз з-за гьикл л-лагъана кланзавай?
 Миллионар зи кл-квалеве ава, рекъикъ зун, къачу абур, лагъана
 кланзавайни?
 - Ахмакъ жемир, я къунши, ваз акъван хъилер вучиз
 къезва?

- Ахмакъ зун фадлай хъанва. Фадлай! - ажугълу яз ла-
 гъана Бедназара. - Ви шейтлан гафариз яб гайи йикъалай.
 Ви гуьгъуьна аваз хуьре къекъвей йикъалай. За кисна жуван
 югъ няни ийизвайди тир. Вуна зун ихътинбурун тай авуна.
 Гъил туьклуьрна къалурначтлани, къаншарда ацукънавай-
 буру и гафар чпин къавал вегъей къванер тирди къатлана,
 гъавилай Къудус къаришмиш хъана.
 - О-гъо-гъо-о, Бедназар малим, ви къене бегъем буьгъ-
 уьяр ава хъи, - хур экъисна Къудуса. - Къве неречл аялди са
 вуч ятлани авуна лугъуз, вуна вакайни, чакайни ахмакъар авуна.
 - Квехъ г-галаз з-зи са алакъани авач, ч-чан хуьруьн-
 гуьяр, - вич секинарив алахънава Бедназар. - Бес за абуруз
 гьикл лагъана кланзавай?
 - Акл ятла, пул квалеве туна жедач, Шаггерей халу, - я
 хъвер, я хъел квачиз рахана Къафкъаз. - Йсятда гуьлуьтдин
 кухвара чинар авайбурухъ галаз алакъа тахъайтла хъсан я.
 Чахъ галаз хъана лагъана, квез хийирдилай тала, зиян жедач.
 - Гъугъ, - къил галтадиз, вичи вичиз лапашар вегъез,
 секин хъезвач Бедназар. - Заз ах-хвар акунвай гъа. В-вири
 гъа ак-курвал жезва, в-вири ак-курвал... Агъ, ахмакъ, Б-бед-
 назар! Агъ, к-келлегуьз!
 - Гъоь-гъоь-гъоь, - хъвердив кефер хкудзава Къудуса.
 - Хъанач хъи, я малим.
 - Куьн м-малимар ч-чидайбур яни? - мадни къупаран
 жезва Бедназар. - К-квез тараша лагъ, д-дугъри инсанрин
 кл-квалер чл-чура лагъ!
 - Рахвзвайди вун туш, къеневай эрекъ я, Бедназар ма-
 лим, - къаримиш хъана мад Къафкъаз. - Хъайи кардикай
 рахун хъувуникай польза амач. Как быть дальше? Гъаникай
 фикирна кланда. Я предлагаю вот что, - рахана ам Къуду-
 сав, - мумкин я, пул авайди чиз, масадбурни атун. Шагге-
 рей халудин къиливни. Поэтому пул куьне чаз передават ая.
 Куь цлуд миллиондикай за сто миллион ийида. Согласии яни,
 Бедназар малим?
 - Бедназар малим зун яз пудкъад йис я. Гъам пул, гъам-
 ни Ш-ш-шаггерей, гьикл кл-кландатла, гъакл ая. Гъабур -г-
 гуьлуьтрин кухвар алайбур, гъабур к-куьн, гъибуру кландатла,
 гъ-гъабуру къ-къакъуд. З-з-зун хъ-хъфена.

Бедназар столдихъай къарагъна. Я Къудусан, я Шагъ-герейан хъфимир, жемир лагъай гафариз яб тахгана, татаб-татаб жез айвандик экъечлай ам Гъалиматвайни акъвазариз хъхъанач.

ИРИД ЙИСУЗ РЕХЪ АЛАТАЙ МАЛАЙИК

Чатллегъв аламатдин чка я. Къуд пад тамарни тарар, кГамарни вацлар, асклан ва къакъан ягъварни сувар, къилелни - гъамга цавар. Абурун юкъвани - члехи майдан. Къулал алай саж хътин, сажунал алай члат хътин. Ик1 чаз и еридин т1варцлин сирни белки чир хъана. Амма сирерин тум-къил авачир чка я ам. Женнетдин багъдихъ къван. Эгер а женнетдин багъ авай зат1 ят1а, ам гъа и Чатллегъв я. Туширла, адахъ акъван сирер жедачир. Туширла, ана ихътин агъвалатар къиле федачир. Ана хъайи са агъвалатдикай я зи ихтилатни.

Квелаи башламишна лугъун за квез и агъвалат - гъамга цаварилай. Мадни дуъз лагъайт1а, гъамга цаварилай эвичГай малайикдилаи.

Лугъуда хъи, малайикривай чпиз хуш хъайи вядеда рик1из клан хъайи чкадиз къвез-хъфиз жезвайди туш. Къведайлани, абуруз чпин ирс-сагъибди, яни Худади, муъглет къалурзава: и вядеда фена, и вядеда хкведа куън. Тагъкимарзава: и кар ийида куъне, и кардикай я куъне фикир ийидач, я масадбурув фикир ийиз тадач. Иниз фида куън, иниз куъне неинки кам къачудач, гъатта вилни вегъедач. Мадни лугъуда хъи, гъамга цаварай чилерал эвичлай къван вири малайикар вахтунда къвез, вахтунда хъфена. Амай шартларни абуру вири сад хъиз къилиз акъудна.

Аквадай гъалда, гуъзлемиш тавур крар, чилерал хъиз, цаварани жезва. Малайикрин сиягъда садан т1вар амаз, малайик вич амачиз им ирид йис я къван. Яни ирид йис идалай вилик тапшуругъ гана, декъикъаяр, сятер гъисабна, къалурна, фидай-тефидай терефрин, аквадай-таквадай чкайринни ксарин т1варар эзберна, ракъурай малайик элкъвена цаварал хкведач. Сиягъра т1вар амаз, вич малайикрин арада ахквадач. Амни Худади ракъурнавай гъа и Чатллегъв лугъудай чкадиз. 122

Адаз Худади ихътин эмир ганвай:

- Алад, малайик, зи вафлу лукГварин къилив! Женнетдин багъ хътин а чилел эвичП Гъик1 ят1а чирна инсанрин везият, зи незуърдик абур кумайди чирна хъша!

- Эхъ, Дуънедин Рагъ! - жаваб гана малайикди Худадиз. - За Ви члехивилин ва къакъанвилин гъисс гъар садан рик1ив агакъарда! Гъар садан къилел за Ви незуърдин нур чепелкуъдин лув хъиз юзурда! За гъар сада гафунин къилиз Ваз шукур гъидайвал авуна хкведа!

Малайикрихъ гъакъван инанмиш тир Худади авудца ам гъамга цаварилай. Ацукъда и малайик Чатллекъвен юкъни-юкъвал.

Эрч1и патахъ килигда малайик, вилериз аквазвайбур къацу дагълар я. Чапла патахъ килигда - къацу ягъварни сувар я. Гъинихъ килигайт1ани - гъак1. Къуд патай тамарин вешрешни вацларин гургур, булахрин гъаваярни, нуък1верин нагъмаяр агакъзава.

- Женнетдин багъ гъа им я-а! - инанмишарда малайик ди вич.

Гъа ик1 лагъана, ада вич аддатмишни авуна. Вучиз лагъайт1а и викъелай а векъ, и цуъкведилай а цуък, и таралай а тар, и синелай а син иер ва мукъва яз акваз, адан рик1елай малайикри чилел атана хъфидалди тамамарзавай шартГар алатна.

Лугъун за квез, малайик авай чкада гъик1 хъайит1ани шейтландни жеда. Малайикриз чпин рекъер, терефар, крар ва гъерекатар виликамаз къалурзавайдини гъавилай я къван. Шейтланди абур рекъелай алуд тавурай лугъуз. Амма, чидач, шейтландин кар хъанат1ани, чидач, малайикди вичин имандин даязвал къалурнат1ани, чидач, им адан имандин артух деринвал тирт1ани, ада, женнетдин бегъда къекъвез, гъейранвилер авун давамарна. Малайик цуъкверинни ч1ижерин, чепелукъринни къушарин, булахринни кламарин гуъгъуъна гъатна, вахтар къвез фена.

- Агъ! - кап капуз яна, гъилер т1ушунна шейтланди. - За ик1 хъун гуъзлемишиз миллион йис тир. Миллион йисуз миллион сеферда заз малайикар рекъелай алудиз клан хъана. Алакъначир залай. Гила за вун зи къармахрай ахъайдач.

Шейтланди, суфат дегишариз, вич сик1резни, жанавурдизни, пеленгдизни тешпигъна, элкъвена вичин клалубдиз хтана, малайикдин вилик экъечлун къет1на.

Малайик цегьрекь валал машгьул тир. Адаз миллион йисара чилел экьечIиз, къедалди дуьз тан тахьай, тандал дуьз хел экьечI тавур и валал ажеб гуьрчег цуьквер акунвай. Гьар сад са фенжан кьванбур. Гьар сад са рагь хьиз хьипи рангадик кузвайбур. Малайикди, цгьрекь валан патахь къекьре хилерал гьил алтадиз, вилеривди хьипи фенжанар хьвана, тIуьна кубтягзавай. Бирдан гьа и валакай адан вилик шейтIан хкечIда кьван.

- Вуж я вун, икьван гуьзел цуьквер алай вала яшамиш жезвайди? - хабар кьада малайикди вилера цуькверал гьей-ранвал амаз

- Зун - шейтIан.

- ШейтIан? Тубастафириллагь! - кьалабулук акатда малайикдик.

- ГьикI хьана? Ви рикIелай зунни авайди алатнавайни?

- Им женнетдин багь я, ваз иниз къведай ихтиярни гана?

- Худади.

- Тубастафириллагь! Худади гуч эхир.

- Ваз гьикI гана бес? - валалай са цуьк атIана нерив агудна шейтIанди. - Ваз ибурун леззет кьилди-кьилихь къачуз кIанзавайни?

- Зун малайик я. Женнет багьдин эгьли. Ам зун патал халкънавай затI я.

- Зунни шейтIан я. Женнет багьдин эгьли. Ам зун патал халкънавай затI я.

- Табзава вуна.

- Таб авун зи пеше я. Зун гьавилай халкънавайди тушни бес? Вун хьтинбуруз таб авун, тапарралди рекьелай алудун патал.

- Ваз завай вуч кIанзава?

- Са затIни. За ваз ийидайди авунва. За вавай къачу-дайди къачунва.

- АкI ятIа, къекьечI зи виликай, элячI зи рекьелай. Зав женнет багьдин иервилериз килигиз тур.

- Иервилериз?

- Эхь. Женнет багьдин. Зун Худадин патав цаварал хьфи-дай вахт жезва.

- Вун хьфидач аниз. Гьич садрани хьфидач.

- Зун Худади вичи хутахда. Малайикрин чка цавар я. Зунни - малайик.

- Тир.

- ГьикI яни тир? Зун малайик яз цаварилай эвичIна, малайик яз хьфинни ийида.

- Малайик яз - ваь. Вуна малайикдин буржияр кьилиз акьуднач. Ваз Худади заз гайи эмирдикай, заз кхей къадар-дикай ваз хабар жеч эхир!

- Ваз гьинай чида? Худади заз гайи эмирдикай, заз кхей къадардикай ваз хабар жеч эхир!

- Алад, малайик, зи вафалу лукIварин кьилив, _ эмирна ваз Худади. - Женнетдин багь хьтин а чилел эвичI! ГьикI ята чирна инсанрин везият, зи незурдик абур кумайди чирна хьша!

- Дуьз, - зурзун акатна малайикдик, - гьахьтин эмир гана заз Худади.

- Аквазвани? Заз вири чизва. вун ада цаварал хутах тий-идайдини.

- Вучиз? Зи тахсир вуч я?

- Вучиз лагьайтIа вун цуькверини пешери, балухрини кIамари гьейранарна. Худади къалурай рекьелай алатна. Вуна инсанрин везиятдикай чирун рикIелай алудна.

- Зун абурув агакънавач эхир?

- Вун абурулай алатнава. Ваз и цуькверин, векьеринни тарарин иервилер акуна, инсанрин везият - ваь.

- Заз абур чеб акунач.

- Ваз абур акваз кIан хьанач.

- Вуна Худади залай арза авунани?

- Адаз Вичиз аквазва вун шейтIандихь галаз юлдаш хьанвайди. Захь галаз санал цегьрекь валав акьвазнавайди.

- Щегьрекь валав акьваздай ихтияр авачни мегер?

- Ваь!

- Вучиз? Амни Худади халкънавачни?!

- Бес зунни Худади халкънавачни?!

Малайик хиялри тухвана. Ам элкьвена къуд патаз килигна. Гьа вилик, вич чилел эвичIайла, акурвал я. Дагьлар, сувар къацу я. Шагьвардихь галаз пешерин вешреш, вацIарин гургур, кIамарин ширшир агакъзава. Виринра къушарин нагьма-яр рахазва, цуькверин атирри виринрихьай чеб агакъарзава.

- Ваз им вуч тар ятла чидани? - хабар кязва адавай шейтланди.

- Заз миллион йисарин парци аклажарнавайди, адал гъакъван гуьзел цуьквер алайди аквазва.

- Алцурарзава вун.

- Ни?

- Гъа тарци. Ам цегьрекъ я. Винелай иервал аваз, тлуьрла, тлуьр кас рекьидай набатат. Женнет багда авай Шейтлан!

- Агъ, халкъ авур Халикъ! Гъахъ яни ида лугъузвайди? Вуна зун ви регъимдикай хукуднавани, кьурбанд хъайиди? Акъван заманаяр фена, акъван девирар алатна, вуна заз и тарахъ, и цуькведихъ ихътин шейтланвал авайди вучиз чирнач? - Эгер Худади вичи халкънавай иервал ятла, адахъ са шейтланвални тахъун герек я.

- Ягъаламиш я вун. Рекъяй акъатнава вун, Худади халкъ тавур иервал гъинай атурай? Эгер чилин винел, цавун кланик кватла, ам Худади Вичи халкънавайди я. Маса иервал гъинай атурай?

- Вуна, шейтланди, къалурда.

- Вири Худади халкъзавайди я.

- Женнет багъдин шейтлан я лугъузвай и вални?

- Гъа-гъамни! Туштла, элкъвена ахлад вун сифте цаварилай эвичлай чкадал. Башламиша анлай жуван рехъ мад сеферда. Жуваз гъа и иервилер ахквадани, ахквадачни ахтармиша.

Малайик кур пашман яз къулухъди элкъвезда. Я чиг алай хцлу векьер, я чижерин мизмизри хъиткъитГ гъиз юазвай цуьквер, я асклан валар, я къакъан тарар я вилериз такваз, я рикли гъисс тийиз, я къиливай къатлуз тежез, ам ЧатГлекъвен маидандин юкъни-юкъвал ахкъатзава.

- Я халкъ авур Халикъ! Я Рабби Худа! Я Гъуцар ва пайгъамбарар! - цаварихъ элкъвезва малайик. - Куьн шагъидар яз, зун и маидандин юкъвал эвичлайди тир. Куьне зи вилериз акъван гуьзел ва таза, акъван къацу ва хуцлу ткбиат къалурнай. Зани, и булахринни кламарин ширширри, шагъвардинни пешерин кушкушри, ничхиррин гъарайрини къушарин нагъмайри къачунвай и чил халис женнет багъ тирди тести-

къарнай. Шукур хъурай куь члехивилиз! Зун, куь тлвар алай малайик, куьне гъихътин рекъиз ракъурнаватла, лагъ! За вилериз акурдан тарифна эхир - Куь регъимдикай атлумир зун! Инихъ вил вегъена малайикди, анихъ вегъена, инихъ яб акална ада, анихъ яб акална, амма вичин эвердин, минетдин ван хъана, жаваб элкъуьрзавай са лишанни адан вилериз акунач, са сесни япариз ван хъанач. Къарши яз, адаз вич маса чилел алайди хъиз хъана. Вучиз лагъайтла акваз-акваз къуд пата рангар туьхуьз, сесер кисиз эгечлна. ЧатГлекъвен маидандин инал-анал клвалер яни, са къатлар чилик квай къазмаяр яни пайда хъана.

- Я халкъ авур Халикъ! - агъ акъатна малайикдай. - Мегер зун и клвал-югъ, анра яшамиш жезвай инсанрин везият такуна алатна фена? Им хуьр я хъи! Зурба хуьр! Им и гъалда вучиз ава, я Дуьнедин Рагъ?

Мадни малайикдин суаларни ялварар жавабусуз яз амукъна. Адак кичл акатна. Вичиз а члавуз такуна, гила майдандал пайда хъайи клвалерикай гъидаз гъахъайтла хъсан я лугъуз, амукъна, адаз акуна хъи, и зурба хуьре клвалерихъ я рехъ, я жигъир галамач. Вич алай чкадилай вири патарихъ вергеринни цикерин там хкаж хъанва. Галукъайла, кудаи, кана члухдай.

- Я Рабби Худа! - шелдин угъу хъиз акъудна малайикди. - Зун Ви вилик квелди тахсирлу хъана? Эгер вуна зун шейтланди рекъелай алудна лугъузватла, заз ам гилалди акур затл туш. Им ви къадар ятла, гъамни чуьнуьхмир закай. Зун ви женнет багда кицлни жез гъазур я, амма а багъ и гъалдиз элкъуьрмир.

Бирдан малайикдин япарихъ инсандин сес галукъна.

- Магъ-магъ-магъ, - эверзавай ада.

Малайикди ван атай патахъ фин къетлна. Вергеринни цикерин там цал хъиз рекъел акъвазнавайтлани, ада вилер акъална абурал гъужумна. Са сятда къиле фенани, къве сятда фенани чидач, яргал феи женгинилай гуьгъуьниз малайик дуьздал акъатна. Вилер ахъайда ада. Аквазва адаз, вич чклана, цларин къуьнтер ругъварин юкъвай хикиснавай клвалерин гъаятда ава. Са члиб алай къван ачух чкадал. Чкланвай цларин пуна винел къав аламай демек хътин къаз-

ма ава. Асклан ва дар. Рак кваз, даклар авачир. Къазмадин ракларин гуьрцелдал клвачер къецел алаз, метлерал гилерин къуьнтер илисна, капашрин арадани яхун, чепедин рангунин кьил къуна са кас ацукънава. Я къуьзуь, я жегил тушир, я шад, я пашман тушир, къайгъусуз къван хътин, гьулци кларасдикай рекъуьчдив атланвай тлаб хътин са итим. Адан виликни, гатфарин туьлекдай акъат тавуна, винел алай къвал пинеяр хъиянвай кавалдин пад хъиз аквазвай рагъул кицл ацукънава. Са члиб алай гъаятдиз вергеринни цикерин юкь атлана акъатай малайикдикай абуруз садазни аян хъанач. Я итимди гилерин капашриз авуднавай шуьклуь чене, я кицли вилик пацарал эцигнавай габач кьил хкажнач.

- Яъ! -лагъана малайикди мягътелдиз. - Яраб ибурун везият икъван чуру ятла, тахъайтга ибурук чан кумачтла?

Адаз жаваб гайи тегъерда, кицли галаз-галаз са шумуд-ра цлугъна, амма я кьил, я беден юзурнач.

- Зи риклни дар я, гъайван, - бедендикай анжах плузарар юзурна иесидини. - Чи гьалдикай хабар къадай са бенде и чилерал аламай хъгинди туш.

- Ваъ! Ваъ! Акл лугъумир! - гъарай акъатна малайикдай.

Кицли тарпна кьил хкажна. Пунарилай атланвай япариз ван хъана, вилериз затлни акунач. Иесидини, чинин яхунвиляй, агаж хъанвай вилер гуж-баладивди ахъайна. Амма адазни абуру затлни къалурнач.

- Секин хъухъ, гъайван, - лагъана иесиди вилик квай кицдиз. - Ваз хъайиди зи хиялрин ван я.

- Туш! Зун я рахайди! - са кам виликди къачуна малайикди.

- Вун вуж я-е? - чан гуз месел алайда хъиз, хабар къуна касди, капашрин арадай чене акъуд тавуна.

- Зун - малайик.

- Малайик вуж я-е?

- Зун. Ингъе-е, ваз аквазвачни? - са кам виликди къачу на малайикди.

- Малайикар цаварал жедайди тушни-е? Вун вуж ятла лагъ ман-е, - са живи сесни туьнт хъана, кьилни юзана и касдин.

- За лугъузвайди вуч я. Зун куь везиятдикай хабар къаз, куьн Адан незуьрдик кумайди чириз Худади цаварилай ракъурнавай малайик я.

- Квахъ, шейтан! Яхъ ам! - са гьил ченедикай хукудна, виликди туьклуьрна и касди.

Рагъул кицл клвачел акъалтна. Садра ампа, гъаятда касни такурла, ада цДугъдалди иесидиз вичин тахсир авачирди чирна.

- Зунни вун хъиз я, гъайван, - гьил ченедик кукхтуна иеси ди, - Япариз ван къевезва, вилериз аквазвач. Яргал алатлани чидач, рахвазвайбур умуд атлун тийизвай чи хиялар ятлани чидач.

- Хиялар вучтинбур я?! - мадни вилик фена малайик. - Квез къевезвайди зи ван я. Зиди! Рахазвайди зун я! Ху дадин малайик! Цаварилай эвичлнавай малайик! Гила аквазвани? - кицдин кьилихъай винелди иесидин вилик аквазна малайик.

- Агъа-а-а, аквазвай хъгинди я, - чан гузвайди хъиз рахана ам. - Бес кицли ваз ампа вучиз ийизвач?

- Чидач. Белки адазни зун аквазвачтла?

-Я, акл хъайила. Кицлериз малайикар аквадай затлар туш.

- Куьн и гьалда вучиз ава, я фагъир кас?

- Худадин риклелай алатнава чун. Пачагъдин риятдикай хкатнава чун. Гъавиляй.

- Женнет багъдин юкъвал алаз?

- Тур женнет багъ. Гила и чил кана чулхдай вергерини цикери къунва.

- Вучиз, я бенде? Куь кьилел вуч атана?

- Вуна садра вун вуж ятла лагъ, - чене капашрилай юзур тавуна, агаж хъанвай вилерин къекъемар пелехъди чулуна и касди. - Чавай мад садахъни ихтибар хъжезмач.

- Худадин малайикдихъни? Аси жемир, играми кас!

- Гъугъ! - гилерихъ галаз кьил галтадна ада. - Чун нин вилик аси хъжеда? Чун Худадин риклелай алатна дуй-уьз ирид йис я.

- Ирид йис? - мягътел жезва малайик. - Зун цаварилай накъ эвичлайди я эхир? Зун эвичлайла, заз акурдини женнет багъ тир эхир?

- Мад зав рахан хъийимир. Кицлизни таквазвай алапат я вун! - вилерин къекъемарсад садал илисна и касди. - Вуна чаз табзава. Зун и ракларин гуьрцелдал ацукъна им пуд йис я.

Фу туьтлуьна, яд тахъвана, инсан тахкуна. Вуна вун малайик я лугъузва. Вун элкъвена хтанвай шейтлан я!

- Шейтлан? Ам куь кылив атанвайни?

- Ирид йис идалай вилик. Авуна вичелай алакьдай къван крар, квахъ хъувуна гел галачиз.

- Агъ, Худа! - цавуз гылер хкажна малайикди. - Зун ви вилик тахсирлу я гъа! Шейтлан зи геле авайди вучиз чир хъанач аз, я Рабби?! Ам азни акуна гъа!

- Гъина акуна? - хабар къуна ацукънавай касди.

- Щегърекъ вала. Хъипи фенжан цукъверихъай ни члуьгваз.

- Шейтлан цукъверихъай. Ирид йис идалай вилик атана ам, гилани чилел алама. Вуна зи пелел гыл эциг кван, - капашрилай чене хкажна и касди.

- Малайикдиз адан чин акуна. Юарабрал хам, хамунал жагъунда твалар хъиз аруш хъанвай биришар алкланвай чепедин чин зурзас-зурзас малайикдин гыл адан пелев агатна. Мурклдин къаяб хъиз къанвай пелев.

- Пара сагърай, - ранг алахънавай вилера целхем кана касдин, - чимивал тахкуна дуь-уьз ирид йис тир.

- Аквазвани ваз зун? - шад хъана малайикдиз.

- Эхъ, лап хъсан аквазва, - вилерилай капаш члуьгуна касди. - Ви гылин чимивили аз экв хгана. Белки къуватни хугун. Вун малайик тирди вуна аз чирна.

- Зун тур вуна, - гыл и касдин пелелай алудна, рагъул киидин далудин къаскъандай члуьгуна малайикди. - Вуна куь кылел атайди вуч ятла лагъ.

Рагъул кицл тарпна клвачел акъалтна. Цлуьг ийиз, иесидин клвачерихъ тлиш галуькарна, ам а патал хъиз фена акъвазна. Инал ада беден зурзурна, къваларилаи куьрс хъанвай туьлекдин клемер гъар патахъ чуьлурна. Ахпа кыл цавуна са шумудра ампа. Акваз-акваз гумрагъ хъайи рагъул кицди тумунал ацукъна иесини малайик гуьзетиз эгечлна.

- Керчек, вун малайик яни? - хабар къуна и касди.

- Худади ракъурнавай! Цаварилай эвичлнавай! - шаддиз тестикъарна малайикди.

- Бес шейтланди вич ракъурнава лугъузвай эхир?

- Шейтландин пеше таб авун я. Таб авуна, рекъелай алу-дун я. Ам датлана зи геле авай душман я.

- Куь душманвилерай куьне кыл акъуд, - лагъана и касди, тахсир аннамишна, вичин язух члуьгваз килигзавай малайикдиз. - Чи кылел вуч атанатла, за ваз ахъайда.

Ада вичин патав, ракларин гуьрцелдал малайикдиз ацукъдай чка къалурна. Ацукъна малайик, яб гуз гъазур хъана. Амма кас ихтилат башламишиз агакънач. Тум чилиз яна, абур гуьзетзавай кицлик къалабулух акатна. Ам гъугъ ийиз, ихтияр це лугъузвай тегъерда иесидиз килигна.

- Яхъ ам! - кис-кис гана иесиди. Кицл тепилмиш хъана, са квехъ ятлани галтуьгиз, вергеринни цикерин юкъваз гъахъна. Касди вичин ихтилат башламишна.

- Са йикъан экуьнахъ, чун, и женнет багъдин жемят, цавун гугрумри ахварай авудна. Акуна чаз, цавар чилерал ацукъна мичли хъана. Гъава къана. Са югъ алатна икл, къве югъ алатна. Чун кыл акъат тийиз амукъна. Тебиатдихъ галаз женг члуьгваз жедайни чавай? Им гъич, мичливилерни, къайивилерни жедай адетар тир, акуна чаз, чун, инсанар, рекъизва. Инсанрин араяр рекъизва. Ихътин дегишвилерни йикъалай-юкъуз артух жезва. Кимерал, межлисрал ида ам, ада им тахсирлу ийиз башламишна. Квалера папарни гъуьлер, дидеярни рушар, бубаярни рухваяр туькгуьз амукънач. Къевай ятла кыл акъат тийиз, я адакай фикир техъиз, инсанар садавай сад къакъатна. Стхади стхадин хъилий, мукъвада мукъвадан хъилий нефсер ахъайна. Квалер-къар, малар-девлетар къаст хъана, садаз сад бегенмиш амукънач, ахкваз кланз амукънач. Къакъан клвалерай асклан клвалерал чиркинар экичиз, винел гъавайрай агъуз гъавайриз тфуяр вегъез эгечлна. Гъуьлерни папар, гадаярни рушар бягъсиия гъатна. Вацран нурдикайни игътият хуьдай крар клвалерай куьчейриз акъатна. Дишегълийриз къецлилвал къимет хъана, итимриз шевривал гъуьрмет хъана. Чехибурувай рахаз хъхъанач, гъвечлибурувай чеб хкъаз хъхъанач. Ида ам, ада им ягъиз эгечлна, къейибур къена, катыйбур катна. Квалериз цлаяр яна кана, хъиткъинарна, тарашна. Са шумуд йис ик! давам хъана. Вуж мад къутармиш хъанатла чидач. Зунни ругъвац амукъна. Дуьз пуд йис я, чаз чалай гъейри маса касни тахкуна.

- Бес шейтлан? Вуна шейтлан атана лагъаначцрни?

- Лагъанай, - къул члугуна и касди. - Гъа цавар чилерал эвичГна, мичли хъайи юкъуз ам атанай къван. Чирни хъанай чаз, къекъуьнни авунай чун, вучиз лагъайтла икъван крар анжах шейтландилай алакьун мумкин тир. Та зунни кицл тек амуькдаи йикъалди, адак зи вил хклуначир. Пуд йис идалай вилик, вини къатл чкланвай цлан къуьнтел ацукъна ам. Гъанай ятлани атана ацукъна. Гъанлай ада заз лагъана:

- Гъам ви чка я, къадирсуз инсан! Квез Худади зунни халкънавайди чир хъанач! Женнет багъдин сагъиб гила зун жеда! Куьн вири, а багъдин жемят, и йикъал гъайи шейтлан! Куьне амай вири уьмуьрда зи хъйляй Худадин халис малайикриз няне гуда! Вучиз лагъайтла за абур рекъяй акъудна!

- Я Дуьнедин Рагъ! - ялварна малайикди. - Зун Ви вафалу лукл яз ама. Инлай катая кицлин ериндални эцигна, зун ви багъдин са клус яз тур! И язух инсанризни ам къалур хъия, я Рабби!

- Вуна заз вуч меслят къалурзава? - хабар къуна и касди малайикдивай. - Къуй вун малайик хъурай. Къуй вун чи гъарайдиз цаварилай эвичлнавайдини. хъурай! Зун чГалахъ жеда. Амма гила вавай чаз хъжедай вуч ава? Чун хъиз вунни, белки, Худадин рекъেলাй алатнаватла, вавай чаз вуч хъжеда?

- Гъа цаварал алай Худадин куьмек галаз - вири! - цавуз килигзама малайик. - Вун захъ инанмиш хъайила, масадбурни жеда.

Къазмадин иеси ракларин гуьрцелдилай къарагъна. Щангурар хъиз къуранвай, метлерилай аклаж техжез къекъре хъанвай клвачерал адан шуьткъвенвай беден акурла, малайикди и чилел алай вири инсанрин язух члугуна ва лагъана:

- Я Рабби Худа! Я хлакь авур Халикъ! Эгер и чил, и жемят и йикъал атуник са зере къванни зи пай кватла, вуна заз зи тахсир туьклуьр хъийидай ихтияр це. Вуна заз ви патав эвер хъия, гъич тахъайтла, цаварал эхкъечГдай мензилар зав атлуз тур ва гъана, амай вири малайикриз таре жедайвал, заз жаза це! Вегъ ирид цаварилай къван хъиз! Къабулрай виридалайни клан квачир чулава дагъарди! Ви къадар гъакл ятла, зи тлвар вири алемдии нянедик акатрай! Амма, цаварин са гъиб, чилерин Халикъ! А югъ къведалди, заз Вуна и жемят-

див Ви регъим чимивал яз ахгакъардай мумкинвал це. За абурун къилерал Ви незуьрдин тажар чГугван хъийин. За и ерияр женнетдин багъдиз элкьуьр хъийин. Агъзурра шукур Ваз, я Рабби!

Бирдан цавар къатлар-къатлар жез эгечГна. Чулава булутрин арадай лацубур пайда хъана, абурун къулухъайни ракъинин нурарин хчивал майдандиз акъатна. Цавар мишхи, чилер чими хъхъана.

Декъикъайра хъайи и дегишвилери къазмадин иесини тамандиз клвачел ахкъудна. Ада къуншийрикай, хуьруьнбурукай, вири жемятдикай фикир ийиз эгечГна. Адан япарихъ таниш сесер, таниш члар галукъна.

- Яшамиш хъухъ, дурумлу инсан! - лагъана малайикди акваз-акваз клубан ва зирек хъхъай касдиз. - Ви къазмадикай клвал хъия! Алад, вири жемятдиз жуван къилел атай агвалатдикай хабар це! Чир хъурай - шейтлан цегърекъ вала ава! Хъипи фенжан цуьквер алай. Чир хъурай! Худадин регъимдикай абур атланвач, незуьрдикай абур хкатнавач. За чпин везиятдикай халкъ авур Халикъдив агакъарда лагъ! Гъатнава лагъ зун рекъе. Синер атлуз, дагълар атлуз. Чилер туна, цавар атлуз. Ахгакъайтла, ахгакъда зун. Ахгакъ тавуртла, масад къведа цаварилай. Амма шейтган цегърекъ вала авайди рикГелай алуд тавурай! Женнетдин багъда адазни чка ганвай Худадин чкхивилиз агъзурра шукур! Амин!!!

Касдин виликай малайик квахъна. Ам хъиз, къуд патахъай къазмадал пару члугунвай вергеринни цикерин цларни цГрана.

Малайик Чатлекъвелей винелди, Гъварци пел къуна, Кальян дагъдин кукГвал къван вилер акъална ахъайдалди хкаж хъана. Аквазва адаз инлай, майдандал алай са къатлар чилик квай къазмайрай итимарни папар, аяларни къуьзуьбур экъечГзава. Рагъ кузвай цавариз килигиз, абуру дуьаяр клелзава, Худадин члехивилиз шукурар гъизва. Чеб регъимдикай атлун тавунвайди, незуьрдик кумайди субут жез, шейтландиз лянетзава, гъарда вичин клвалин, багъдин къайгъу ийизва. Малайикдин япарив гарун лепедал алаз тамарин вешрешни вацларин гургур, булахрин шуршурни цуькверин кушкуш, ничхиррин ванерни къушарин баядар, векъерин севинвални цуькверин атирар ахгакъна.

- Гъа им женнетдин багъ я! - агъадай аквазвай иервилел ашукъ яз гъейранвална малайикди.

Итс1 лагъана, малайикди вилер цавухъди элкъурна. Ам вилер агакъиз, гъилер агакъ тийидай къакъанвилиз хкаж жез гъазур хъана.

Лугъуда хъи, ирид цаварин мензилар ат1уз, а малайик гилани рекъе ама. Цаварал алай Худадини, адан къастни къуват гъинал къван ят1а ахтармишиз, и эхир авачир мензилар адав вичин куьмек галачиз ат1уз тазва. Чат1лекъвел лагъайт1а, женнетдин багъ даим цуькведа ава. Къакъан тарарин далдадик, шак тефидай къерехда ц1егърекъ вал ни. Амма я инсанар, я гъайванар адав эгечъамач. Ц1егърекъ вала муг ийидай къемкъерни ина амач лугъуда.

ЭХИР

Эхир хийир хъурай, лугъуда лезгийри. Мадни лугъуда: - Эхир хъеан къведай ксарикай хъурай. Им ак1 лагъай ч1ал я хъи, гъар са кардихъ, гъар са зат1унихъ, гъалдихъ, вакъиандахъ эхир авайди хъуннхъ галаз сад хъиз, а эхир гъихътинди ят1а, жедат1а, гъадан важиблувални зурбади я. Гъавилияй Ярк1и кшъалдин хуьруькай, хуьруьн са эгълидикай кхъей эсерди» эяир гъихътинди хъурай?

Дугървдашш, Бедназар малимдин къилел атай таквадай баладияай ам гъи«1 къутаркшшайт1а хъсан я? Къутармишун герик аяш»? Эгер дуьньядал хана, пудкъад йисалай виниз яшамиш хъанат1а, адахъ къшикъни галай зат1 я. Инсан хунилай ам къиимкъ важиблу тушт1а чидайди вуж я?

Суалвф зани зкъван гуда хъи, амма вуна жавабар це, лугъун мумкин я клзавайда. Вун гъахъ я, гъуьрметлу кас. Жавабар гун виридалайни четин кеспи я. Туширт1а, чнани, икъван яргъияр тавуна, Бедназараз са рехъ къалурдай, ам таквадай баладикай хукуддай. Амма гъар са кар эхирдал атун, гъар са зат1, арадал атайди хъиз, арадай акъатунни т1ебиатдин дегиш тежедай, ч1уриз тежедай къанун я. Чунни адаз муьт1уьгъ тахъун дуьз туш.

Бедашзаракай рахайт1а, адаз къулан магъледа межлис куьтягъ хъайи, Шагъгерейн к1вале мугъмаярихъ галаз ацукъ-

на хтай йиф эхиримжиди хъана. Гъик1 хъана лагъайт1а, Гуьлуьшан, хуьре гъар са дишегъли хъиз, йиф кумаз къарагъна, к1валин дердийрик экеч1на. Итимдик умуд кутун тавуна. Вучиз лагъайт1а эхиримжи вахтара Бедназар к1валин краривай эсиллагъ къакъатнавай. Бедназарни уях тир, амма месикай хкечъавачир. Адаз вичихъайни, Гуьлуьннанан вилер вилера акъунихъайни кич1езвай. Къилинди, чкадилай юзана, япаравай таквадай бала уях жез кич1езвай. Адаз, вичинди ят1ани, «зун я ви лук1вални, азадвални гвай Аллагъ!» - лугъуз, алат тийизвай руьгъдиз вич муьт1уьгъ хъана, ада вич истисмарна к1анзавачир. Гъайиф хъи, имни адаз к1ан хъунилай аслу кар тушир.

Бедназара туькьуьл зегъер хъанвай сивера яд экъуьриз къарагъун къет1на. Амма кич1езва касдиз. Къилихъай кич1езва. Жизви юзайла, ам хер алайди хъиз т1арзавайвилей. Къарагъ тавурт1а, туькьуьлвили туьд агажариз, мез сивин къавал ак1уриз, нефес къаз тазва.

Жуван лук1вилел жува эхир эцигун лазим я, лагъана, ам къарагъна. Къарагъна, айвандик квай кварцел фена. Къарихвили, къаз ахъайзавай нефесди адав маса са куьникайни фикир ийиз тунач. Галамаз-галамаз къве тумка ац1ай яд хъвана, ам хтана, къилик гъачаяр хъиз гъилер кутуна, вич ксанвай дивандин къерехдал ахцукъна. Пагъ, буба ви рик1из къий, башламишка къил дак1ваз. Япари яд куьтягъ хъайи крандин ванер ийиз. Жендек зурзас. Вилерик к1валин чилни, къавни, цларни элкъез. Абурулай алава яз, хуьруьн къилелай зурба самолетар фидай ванер акъатна. Ада къве капашни илисна япарал эцигна.

- Гъа-гъа-гъа... - Дербент къеледин ич1и гъавизра хъиз, ван къекъвена адан келледа. - Бамишарнани вуна зун? Зун гадарна, феи дустари гъик1на ваз?

- Ахътин дустарни къий! Вунни къий! Ви тай хъан вай зунни къий! - гъарайна Бедназара лап куьчедавай-дазни ван къведай тегъерда. - Алат залай, душман! Алат! Алат!

Къил мадни къизмиш хъана. Ана гъарай-вургъай, шеларни хуьруьнар, гъуьлуьнни цавун, тамаринни вацДарин, чилин винел ван хъайи-тахъай вири ванерин къиргъин гъатна.

- Зун алатда валай!-гъарайна сесинини. - Зун алатда!
Аммачир хъухъ! Зун галачиз вун зат!ни туш! Гъич са зат!ни!
Киц!и т!ишни тийидай леш я! Чим кумачир! Нефес амачир!
Вун бегъер тахгудай накъв я! Дад кумачир! Яд кумачир! Эхъ,
зун кумачирла!

-Я! Я! Я!

- Зун тир ви чимивал! Зун тир ви диривал! Зун тир ви
къенивал!

- Гъич садрани! Гъич са ч!Гавузни!

- Вири уьмуьрда! Дидедин бедендик ц!ир ягъайдалай
инихъ къедалди!

- Къе алат залай! Алат! Алат! Алат!

- Зун алатда! Амма вун хъиз накъвадиз элкъведач! Гъа-
шаратриз ем жедач! Зун, вавай къакъатна, вал хъуьрез, цавара
жеда. Азад цавара! Дар лакъанда ваъ! Гъа-гъа-гъа!!! Ви
уьмуьрдал хъуьрез! Ви къисметдал хъуьрез! Гъа-гъа-гъа!!!

- Хъуьруьхъ, залум! Хъуьруьхъ! Вун зал ваъ, вун жувал
хъуьруьхъ! Жувал! Зи уьмуьрдин пай хъайи! Зи къисметдин
тай хъайи! Вун вал хъуьрезва! Масадан рик!ел аламукъдай
суфат авачир! Масадан эхцигдай т!вар алачир! За чукурна,
гел галачиз квахъдай! Рик!ел хкидай хва авачир! Руш ава
чир! Къил ч!угвадай сур тежедай! Гъа-гъа-гъа...

Итимдин к!еви рахунринни хъуьруьрин ванери рик! ве-
гъеиа, к!вализ хтай Гуьлуьшаназ ам гъилерни япарал алаз
дивандихъ агалтнаваз акуна. Амма Бедназарай я сес, я не-
фес акъатзамачир.

Гъа ик! к!елзавай гъуьрметлу кас, Бедназаранни адан
руьгъдин бягъсеринни мидявилерин эхир хъана. Ик! мизан
квахъай вахтунин, хана рекъидалли инсандиз чандинни руьгъ-
дин ферикъатвал тагузвай дуьньядин хъилерай, абуру чпи чпиз
инад къуна.

Аллагъди рагъмет гурай вичиз! Вичин руьгъдиз яргъал
уьмуьрар гурай! Вичин веледриз, эвелдриз маса девирар акур-
рай! Къил-къилик квай! Къуй чилин винел алай гъар са бен-
дедин эхир хийирдихъ хъурай. Куь гъар саданни, азиз
к!Гелзавайбур! Квехъ галаз зинни! Амин!!!

1993-95-й.

ЭХИРИМЖИ КЪУВ

РАГЪ АХКУР ПАКАМА

Л! атфар яни, тахъайт!а гад яни, зул яни, тахъайт!а къуьд
яни, къил акъат тийидай пуд югъ Ябат!ая дагъдилай гъуьлел
къван эк!я хъанвай чуьлда вичиз акур ва жагъай далда хъайи
тек валан к!ане акъудна. Вал куьнди ят!а, адаз чизвачир.
Вучдай ада чир хъана? Къвакъвaдинди хъурай, жик!идинди
хъурай. Мегъуьнди я лагъ, вершинди я лагъ. Ябат!аяз тафа-
ват авачир. Адан рик!ел гъеле вич иниз мус ва гъик!Г акъа-
тайди ят!а, гъамни хквезвачир. Вучиз хквезвачир лагъайт!а,
и пуд югъ ам патал мусибатдинбур хъанвай.

Кефердихъай, шегъер галай патахъай, къати гар авай.
Белки Ябат!ай шегъердай акъудайдини гъа гар тирт!а? Та-
хъайла, адан ина вуч авай? И санихъайни я киц!дин ав, я качин
мяв агакъ тийидай, я шишерал алай як!ар чраз ц!ун винелай
алахъзавай атирар, яни «Ябат!ай» лугъуз гъарайдай аялрин
ванер агакъ тийидай баябанлухда адаз вуч к!Ганзавай? Ам, а
ч!ехи шегъер гадарна, ина квехъ къекъвезвай?

И фикирарни адан къилиз къвезвачир. Ада, вичизни чин
тийиз, пуд йикъан муддатда сифте сеферда вилер ахъайнавай.

Вилер ахъа хъайиди ада гъисснай, амма абуруз зат!ни
акуначир. Вучиз акуначир лагъайт!а, пеш алаз алачирди хъиз

тлеквен-тлеквен тир валан клане адан вилер гъульуькай яни, я тахъайтла дагъдикай яни хкатна са члиб къван цава авай ракънинин нурари гъасятда буьркъуь хъувунай. Ябатлаян риклиз вич валан клане сагъ-саламат тирди акваз, чилин къайивални, гъавадин чимивални къвалари кужумиз, вилериз затли аквазвачир. Гъатта къайи муркладаин тике хътин неривай пуд юкъуз гуьцл жез вичин явшандин ни ахъайзавай явшанни.

Ябатлаян ивидик юзун акатиз эгечлна. Винел алай ругни чиркинвал кандиз къван гъахънавай къвала ракънинин нурарикай са геренда къабулай чимивал кланик квай, пуд юкъуз чка дегешар тавунвай чилел, яд кужумай митил хъиз, алкланвай къвалавни агакъна. Ябатлая вичел чан аламайди, балугъчидин чил хъиз, тлеквен-тлеквен пеш кьериз алай вални, кирсеба, цавун кланяй вичел нурар вегъезвай рагъни, дагъдилай гъуьлел къван дуьзен чуьлни вилериз аквазвайди къатлана.

- А-у-у, - авуна ада, гъерни акъалтлна, векъи хъанвай сивин патар сад садавай къакъудна. - Ав, ав...

Ябатлай, вичихъай вичиз кичле хъана, нихъ-анихъ килигиз амукъна. Аквазва адаз, асклан валан алчуд хилери, алаз аквазватлани, серии тахгузмай пешери гар гъич са клусни къазвач, ам бедендин и патай экечлиз а патай хкечъава. Амма, къе, гъа исятда, пуд йикъалай сифте сеферда ахкур ракъини гарун йигинвал тГимиларнавай хътинди тир. Адахъ акъван къайивални амачир. Туширтла, Ябатлаян винел алай къвал чими жедачир. Мадни аквазва адаз, гарун хура аваз валан патаривайни яргъарилай чарар, яру-цлару турбаяр физва. Ябатлая дериндай нефес акъадарна. Бирдан адан сивин къвалариз цуьклуьн хтана, руфуна вич фадлай ичли тирди чирзавай гъулгъула гъатна. Адай, вич-вичел алачиз, масадаз язух къведай хътин цДугъ акъатна.

Цавай гарун хура аваз физвай яру-цлару турбайри ихътин таъсир вучиз авуна лагъайтла, абуру Ябатлаян риклел вич хайи подвал, аниз ихътин турбайра аваз суьрсет вегъедайди хкана.

* * *

ЯбатГай подвалдин агъали тир. Ам гъана ханай. Ам гъана члехи хъанай. Адан дидени гъа подвалдал ашукъ кач тир. Инихъ-анихъ куьчейриз, гъаятриз фидайтлани, фена, вич къалурдайбуруз къалурна, вичиз килигдайбурув килигиз туна, садкъве кицДни гуьгъуьна аваз, ам элкъвена гъа иниз хеведай. Вич хътин кчар адаз душманар къван такландай. Ам абурув ерли агатдачир. Агатайлани, къал-къул тавуна, садан къвалаз, садан суфатдиз клас ягъ тавуна, къармахривди цларх ягъ тавуна адавай эхиз жедачир. Адаз, инсанри вичиз клядайла, хъел къведай. Хъел атайдини к!ирер экъисна гъугъ авуналди чирдай. И гъаятда, и магъледа вичин къил къадайбур тахъайла, ам маса гъаятриз, маса магълейриз фидай. Кицлер гзаф алай хътин чкадал фена, идахъай, адахъай ни члугваз, ада виридан фикир вичел желбдай. Жавабдиз абуру вичихъайни ни члугваз эгечлайла, ада садан чиниз пац вегъедай, муькуь-дак амп авуна к!ир кутадай. Гъа ик! идак-адак къал ва хъел кутаз, ада кицлер чеб чпел гъалдардай. Тепилмиш жедай кицлер чеб чпел. Тил цава гъатна, киклидай абур, класдай абуру чпи чеб, чухвадай. Кач фена ацукъдай а патал хъиз. Ахмакъ кицДериз килигиз. Гъич садан падни хуьн тийиз, садни винел акъалтна такланз, члана вич кач сад, абур, кицДер, самбар тирди чир хъурай лугъуз. Эхирни алатдай кицДер чеб чпелай. Сада садакай вилер чуьнуьхзавай тегъерда, гъарнихъ сад фидай. Парвилер эхиз, абуру фикирдай: «Вуч паталди тепилмиш хъанай чун чал? Вучиз класнай, чухванай сада сад?» Хъфидай кач вич атайвалди. Вич, кач, сад, абур, кицДер, самбар тирди чирна.

Ихътин дуьшуьшар юкъузни хъун мумкин тир, йифизни. Гъаятда, магъледа мукъвал-мукъвал жезвай кицлерин куклунри элкъвена к!валера авай инсанрин секинвал члурзавай. Гъавилай балхунрилай киклизвай кицлерин арадиз картуфни чичлек, ичли бутылкани керпичдин къатл аватдай вахтар жедай. Амма яргъалай килигна, мукъвал алай подвалдиз тади хъийизвай кчаз я инсанри, я абуру агъуз ва я виниз балхунрилайни дакларрай гъалачзавай къванери тларвилер гузвачир. Ам рикл секин, ругъ архайин, беденни

ферикъат яз хъфиз, шуъшедин ч!унарин митилар турбайрал алчуднавай чими месел пас рекъидалди ксудай. Кчан ахвар хазвай, адан рик!ин секинвал, руъгъдин архайинвал, бедендин ферикъатвал ч!урзавай са кар авай - амни тайин тир декъикъаяр ва сятер феи ч!авуз гишинвал гъисс авун тир.

«Гишин кча къулухъай къада», - лугъудай мисал адазни талукъ тир. Ам гъа мисалдин сергъатрай экъеч! тийизвай кач тир. Са т!ямни галачир, са нини текъведай яруцДару турбайра аваз подвалдиз зир-зибил гадардай кас тахъайла, кач зир-зибилрин гъамбарар к!ват!завай чкадал фидай. Инани сарари жакъвадай, руфуну ц!урурдай зат! гъат тавурла, кач чуънуъхдай, къакъуддай рекъерихъ къекъвез, вичелай ц!удра ч!ехи ва къуватлу балк!андални калел вегъез, вичив гекъигайла хейлин гъвеч!и ва зайиф вечрев-к!екревни кик!из пехъи жедай. Амма гъамиша каш авай адан руфун ац!удай вахтар жедачирт!ани, пехъивал алуддай к!ус-тике адаз я зир-зибилрин гъамбардила, яни вичин подвалдай гъатдай.

Кчан уьмуьр яргалди фин лазим тир. Гъик! лагъайт!а, адаз, тухдиз тахъурай, гишинвал алудиз къванни яшамиш жез, вичин качвилин шарт!ар вири магъле тирвал галай-галайвал къилиз акъудиз чир хъанвай. Амма кчан качвилин уьмуьр гъич гуъзлемишни тавур са юкъуз гуъч! акаатай сун еб хъиз, къат! хъана.

Хъуьт!уьн йикъар тир. Кчаз и шегъерда ихътин къуьд хъана чидачир. Виридалайни ккви йикъараада гурц!улар ханвай. Вад санал. Гъвеч!ибур, къежейбур, вилер агал хъанвайбур. Подвалда ахътин къай къекъвезвай хъи, я шуъшедин ч!унарин митилар алчуднавай турбайри, я къай галукъ тийиз аквазвай пип!ери къен ич!и, тан къелеч! хъанвай кчаз чимивал хугузмачир. Идалайни алава яз, гишинвили ам вич, вичини гурц!улар и пип!яй а пип!ез, и турбадила а турбадал галч!урзавай. Чимивал, ферикъатвал жагъизвайт!ани, и къекъуьнри кчан гишинвал уьлукъарзавачир. Акси яз, ам мадни къизмишарзавай.

Садра къил акъудна кча подвалдай гъятдиз акъатнавай гъвеч!и дак!ардай, къведра акъудна, амма къежел алай мекъивили ам къулухъ ч!угуниз мажбулна. Эхирни рад хъиз

шукъ!уь хъанвай вичин беден кча къежелди акъудна. Ц!ун жуъгъенрилай физвай тегъерда, живедал мукъаятдиз пацар эцигиз, ам зир-зибил к!ват!завай леквер алай патахъ фена. Абурни сиви-сивди ац!анвай. Лацу живедин юкъва инал-анал чилелни гъамбарар алай. Садрани такур хътин живедин къай-ивили зуз тунвай кчан чанда хвеш гъатна, ам яваш-яваш чимивилиз элкъвез эгеч!на. Ни ч!угваз пац хуькуьриз, пац хуькуьриз ни ч!угваз, кча икъван гъамбарар вичел текдиз гъалтнава лугъуз шадвал авуна. Умудар къилиз акъатиз акуна, адай вич-вичел алаз шад ц!угъар акъатна. Фу сивяй вегъез, к!араб жакъваз, к!араб гадариз, вечрен к!вач къачуз, кчаз гъич садрани такур хътин сувар къурмиш хъана. Гурц!улрин пай хъурай лагъана, квайни-квай ч!ехи савкъва сарарик ку-туна, кач, гарун лувар квайди хъиз, вичин подвалдиз хтана.

Пака гъа и ч!авалди ам подвалдай экъеч! хъувунач. Ада вичин мамариз нек атайди гъиссна. Къуд к!вачивни къужахламишнавай ва вичин беденда гъат хъувунвай чимивал къабулзавай гурц!улри абур герен-герен фит!инзавай, фит!иниз разивилин сесер акъудзавай.

Гъа ик! мадни са шумуд югъ алатна. Гъава хъуьтуьл, живедин маргъалар т!имил ва аск!ан хъана. Гурц!улри вилер ахъайна, абур чпин к!вачерал алаз подвалдин чиле къекъвез, чпин гъавурда чебни гъатдай ц!угъар акъудиз рахаз эгеч!на. Гъа ик! йикъар къвез фена.

Бирдан са юкъуз абурун диде хтанач. Къени чидач гъинихъ алатнат!а, гъиниз фенат!а. Ябат!аяз чидач. Чпин магъледай сарарик акатдай зат! жагъун тавуна, дат!ана машинрин гъерекат авай куьчедилай эляч!на маса магъледиз физвай кач машинрикай сада яна. Яна, аламукъна гъанал чабалмишиз, та къенва лагъана, са юзунни кумачиз зирзибилрин машиндиз вегъена тухудалди. Иникай я Ябат!аяз хабар авачир, яни адан амай стхайриз ва вахариз.

Са юкъуз хтанач кач, къве юкъуз хтанач. Гишинвили кузвай гурц!улри гъарда вичин сесиналди ц!угъ ийиз, гъеле алакъ тийизвай «ав»-арни акъудиз подвалда са йикъ-шуван туна. Акуна Ябат!аяз, вичин диде экъеч!на физ хкъвезвай гъвеч!и дак!ардай са-сад къве к!вачел къекъведайбур къвезва. Сад, къвед, пуд... Гъич садаини я дидедин, я адан стхай-

ринни вахарин ухшар къвезвач. Я абурун сесерни чпин сесерив къадайбур туш.

- Ибур вужар хъурай? - мягтел яз кисна ЯбатГай.

Аквазва ЯбатГаяз, къве кIвачел къекъведайбуру вичин вахарни стхаяр цIугъ галахна физ чилелай хкажзава. Абуруни я катзавач, я кисзавач.

Сада ЯбатГайни къуна. Абур гъа атайвалди подвалдай гъаятдиз эхкъечIна. ЯбатГаяз сифте сеферда экуъ дуьнья акуна. Адан вилериз акъван таъсир авуна хьи, вич-вичел алачиз адан къекъмар сад садал алкIана. КичIез-кичIез абур сад садавай къакъуд хъувур ЯбатГаяй себеб вуч ятIа вичизни чин тийидай цIугъ акъатна. Бирдан адан далудивай вичиз таниш тушир са чими шей нихъ-анихъ гуьцI жез башламишна. Адан рикIел дидеди вичин далудиз гъа икI мез гайиди хтана. Мад сеферда адалай цIугъ алахъна. Дидедин меци хъиз чимивал гузвай шей адан вилерив, кIуфув агакъна. Дидедин мам хътин са затI адан сивени гъатна, амма фитIиниз кIан хъайи ам, некIедин дад хкат тавуна, сивяй ахкъатна.

Гъа икI ЯбатГай инсандин гъиле гъатна, гурцIулрал, кицIерал рикI алай са гададин кIвализ акъатна. Адан вилик гъасятда бадида аваз некни, чарчел алаз куьлуь авунвай якни атана. ЯбатГая вичин куьруь уьмуьрда сифте сеферда халис чимивал гъиссна, вучиз лагъайтIа адан кIаник хъицикъдин хъуьтуьл кIус квай. Руфун къулай хъайи ЯбатГая, гъич са куьникайни фикир тийиз, ахвар авуна.

ЯбатГай инсанрин кIеви рахунри ахварай авудна. Абур пуд кас авай. Вич иниз гъайиди ва адалай чIехи ва къакъан къвед мад. Абур пудни чеб чпел элуькъзавай, амма ам гъавурда акъан тийидай, адаз течир чIалал. Вучиз ятIани виридалайни гъвечIида хъел кваз ЯбатГай гъилерал къачуна.

- Къайгъу туш, - лагъана ада, - за вун хуьдай чка жагъурда.

Гъа икI ЯбатГай элкъвена подвалдиз ахкъатна. Амма гила адан кIаник хъуьтуьл калдум квай, гъвечIиди ятIани, къаншарда авай дакIардай адал рагъни аватзавай. Писзавачир ина ЯбатГаяз. Ам рази тир. Вучиз лагъайтIа кIаник пад хъуьтуьл, винел пад чими тир. Недайдакayни адаз дарвал авачир. Вич иниз хкай гадади адаз йикъа пуд-къудра гагъ булкадин пад, гагъ къалаждин кIус, гагъ як аламай кIараб,

гагъни яру-цIару турбада аваз ханIа ва я ракъун банкада аваз яд гъизвай. ИкI йикъар къвез физвай. Иниз хтай сифте йикъалай гадади вичин гарданда еб турвиляй, ЯбатГай подвалдай къежел экъечI тийиз гъафтеяр алатна. Гъикъван адаз писзавачиртIани, ЯбатГаяй мукъвал-мукъвал арзадин цIугъар акъатзавай, подвалдай жуьреба-жуьре низр ва сесер агакъзавайвиляй, адаз вич хътинбур ина мадни авайди ва жезвайди чизвай. Амма адаз абур аквазвачир, вучиз лагъайтIа гадади адал элкъвена тахтаирикайни ракъарикай къакъан пару чIугунвай. Еб яргъиди тиртIани, адавай парудилай къецепз физ жезвачир.

ГъикI ятIани са юкъуз ЯбатГаян рикIиз подвалдай экъечIна физ, вичин вилер акъал жедайвал экуъ яз акур гъаятда къекъвез, вичин диде, вахар ва стхаяр ахквас кIан хъана. Паруди ам ахъайнач. ЯбатГаяз хъел атана. Элуькъиз эгечIна ам. ЦIугъар акъатиз элуькъна. Сифте сеферда къув чIугваз чалашмиш хъана. Адай къувни акъатна. Гзаф вахт хъана ЯбатГай гъа и гъалда аваз.

Бирдан аквазва ЯбатГаяз, вичел алай парудин са пад ярх хъана. Къве къвечIил хъана, патав са кас агатзава. Я вич иниз хкай гадани, я абурун кIвале акур къве касдикайни туш. Рахун-луькIуьн тахъана, и касди вичин чIехи тапац яргъи авуна, ЯбатГаян къамалай къуна. Нефес къуна рекъиз са кIамшам амай арада, ЯбатГаяз са хци шей вичин япувай гуьцI хъайиди акуна. Вуч ятIа гъавурда акъадалди, адан эрчIи япун дувулда икъван гагъда гъеле гъалт тавур тIал гъатна. Сифте япун къен къана, ахпа суфатдин эрчIи падни кваз ифиз эгечIна. Вилер акъална ахъайдай къван легъзеда хъайи и крадин гуьгуьна аваз адай нефес ахкъатна ва, лувар квайди хъиз, ЯбатГай вичел ара-бир ракъинин нулар вегъедай дакIардай къежелди акъатна.

КичIевиляй сес къуранвай, тIарвили дуьньядиз килигунни рикIелай алуднавай ЯбатГай дакIардай къацу векъиз аватна. Адан вилериз гъа векъелайни а паталай хъиз янавай ракъун жагъундилай гъейри затIни акунач.

Явашдиз цIугъ ийиз къаткана ЯбатГай къацу векъел. ЭрчIи япай атай ивиди адан тIишни, пацарни къацIурна. Ада гъа пацаризни, тIишезни, ивидай къацIанвай векъин пириш-

ризни мез гуз эгечіна. Тіал яваш хьайивиліай тирни, тахьайтІа чими ивидин дад руфуниз агакьайвиліай тирни - ЯбатІаяк кьа-лабулук акатна. Адаз и подвалдивай ярғьаз катиз кіан хьана. Амма гьикІ? Гьиниз? Гена жагьундин ракуьн тіваларин арадай экьечіун адаз четин акьвазнач. Фена ЯбатГай кьил туькІвей патахь, вилерикай подвалда кьве кьвечіил хьана вичин кьамалай кьур касдин кьаралту карагиз. Кьиле тіал аваз, тумуна гар аваз. Инсанрихьай катиз, машинривай ярғьаз жез, фена, ам ківалер авачир баябан чуьлдиз акьатна, Инани гар акьван кьати ва гужлу тир хьи, ЯбатІай гагь-гагь вич-вичел алачиз кьилинбацар жезвай.

Кьулухьди элкьвен хьийидай мумкинвал адаз гару хганач, гьавиліай ЯбатІай виликди фена. Ял ягьиз акьвазизни тежез, ам гару вичиз кіани патахь йихт авуна. Дуьз гьа и валан кіаниз кьван. Пуд юкьуз гарун хчивални, япуз хьайи тіарвални эхиз, руфуна затІ, рикіе умуд амачиз, ЯбатІай гьа и валан кіане кьаткана.

И пуд юкьуз сифте сеферда ЯбатІая ківачер чиле акІурна. Зурзун квай адан беден абуру эхна, амма кам виликди вегьедай жуьрэт тежез, са геренда чиле акІурна амукьна. Кичіезвай ЯбатІаяз. Вичин зурзазвай бедендихь-айни, чиле акІурнавайтіани, муьтлуьгь яз амачир кГвачерихьайни кичіезвай. Гьа и арагь-бурагьрик ам квай декьикьада са ціуд-кьад камунин а паталай хьиз мад са куьчериди чуьлдин баябанвал атІузвай. Адаз ЯбатІай акуна. Акьвазна, кьил хкажна, элкьвена чуьлдай аквазвай тек валахь элкьурна, ада ярғьал ціугур авдин сесер акьудна, ЯбатІаяз мадни кичіе хьана. Пуд югь тир адан япарив я кицДин амп, я качин мяв агакь тавуна. Ингье гила элуькьзава сад лап патавай хьиз. Кичіевили адан ківачериз мягь-кемвални хкана. Ам гьа алай чкадал кицІ элуькьай патахь элкьвена.

- Ав-ав-ав-ав, - зурзун кваз акьатна ЯбатІаян сес.

- Ав-ав, - куьрелди жаваб хгана адаз.

ЯбатІаян кГвачери чпи-чпелай а патахьди ялна. Чуьлдин мугьманни адан кьаншардиз атана. Са декьикьадилай эрчіи япал хер аламай гурцДулни, туьлек тавуна чІар фенвай кьвалар ціДарнахди кьунвай, кьуьзуьвиліай яни, тахьайтІа фадлай кьулайвал такурвиліай яни, бедендихь абур, туму-

нихь-кьилихь мешреб амачир, гьатта чІарчІин ранг гьим ятІани чир техжезмай кицІ чеб чпел расалмиш хьана. Адан шемкь яна агаж хьанвай вилер ва адал алай гьал акурла, ЯбатІаян рикклай вич алатна. Ада кицІихьай ни ціугваз вичин дидедин ухшарар кватІа ахтармишиз эгечіна. ГурцІулдин амалри гьич кіусни гьяз тагай кицІини адан хер алай япукай ни ціугуна. Вич гьавурда акьуна лугьузвай те-гьерда гьугь авуна.

- Япал хер алаз, икьван гьвечГизмай вун и баябан чуьлда вучиз ава? - лугьузвай хьтинди тир дуьнья пара акунвай кицІи.

- Бес вун? - хабар кьазвай хьтинди тир ЯбатІая.

- Зун фадлай жуван ихтиярда ава, - жаваб гузвай адаз.

- Вун гурцІул я эхир. Вавай вун хуьз жедани?

- Пуд югь я хуьз тежез, гьа и валан кіане леш хьана, - ціугь ийиз, вал кьалурзава ЯбатІая.

- Ша зи гуьгьуьна аваз. Заз чидай са чка ава. Гьар сефер да жуван кар кіеве гьатайла, зун аниз рекье гьатзавайди я.

- Яраб вуна зун гьиниз тухудатІа? - шаклувилини ціугьар акьатзава ЯбатІаяй.

- Ша, ша вун, гуьгьуьна акьвазмир, - вичикни тади квачтіани, гьугь ийиз кьулухьди ЯбатІаяз вил язава кицІи.

- Зи ківачер кьезвач эхир. Абур залан кьванер хьиз ава, - тіиш вилик ківачерин арадиз сухиз ціугьар ийизва ЯбатІая.

- Эгер арзаяр ийиз хьайитІа, за вун санизни тухудач, - гьугь ийизва мад сефеерда вилик квайда. - Арзаяр ийиз хьайитІа, ништа, заз лугьудай гафар гьикьван аватІа.

- Кьезва зун, амма вуна тади ийимир, - нихь-анихь галтад жез, адахь агакьарзава ЯбатІая.

ЯбатІаян ківачериз яваш-яваш кьуват хквезва. Амма адаз гьеле кичкз ама. Гьавиліай векь-кьал кьурана руг акь-атзавай чилелайни вилик квай кицІин мешребсуз тумунилай гьейри мад са куьнизни ам килигзавач.

Бирдан лап патавай хьиз кицІер элуькьдай ваер пайда хьана. Кьурхут яз кьил хкажна, нихь-анихь килигайЯбатІаяз затІни акунач. Ада чеб, чуьл куьтягь хьана, дагьдиз мукьва са тепедал хкаж жезвайди кьатІана. Тепедин далудихьай кьалин гумар хкаж жез, секин хьанвай гару а патахьди ту-

хузвай. Ябат1ая т1иш цавуз хкажна, амма адан нерихъ са жуьрединни ниэр галукънач.

Тепедин к1уквал агакьирдавай, кицлер элукъдай ванер къалин жезвай.

- Яраб ида зун гьиниз тухузват1а? - вири бедендик кич1евилин зурзун акатна ц1угъзава Ябат1ая.

- Кисна ша, агакъзава чун, - гьугъзава адаз вилик квайда.

Абур тепедин килел агакьна. Аквазва Ябат1аяз, тепе-дилаи анихъ гегьенш т1ул я. Нулани кьакьан ва аск1ан тарар ва кул-кусар ава. Абурун арадай, чеб гьеле такваз, кицкри, гагъ сада, гагъ масада, амп ийизва, к1анз-так1анз кьув ц1угъзава.

- Ав-ав-ав-в-в, - салам гана абуруз Ябат1аян рекьин юлдаши. Ам кьил ц1угуна тарарин арадиз фена.

Ги1а Ябат1аяк тади акатна. Адаз, сефил ва мешребсуз ят1ани, рекьин юлдаш вичихъай галатна к1анзавач. Вичин вилериз такур и тамун арада вуч ават1а, ана чеб гьик1 къабудат1а течиз, адан чандин гьар са тике зурзава. Ада анжах са куьникай фикирзава, герек рекьин юлдашдивай яргъаз кьакъат тийин. Адазни Ябат1аян рик1икай хабар авай хьиз я. Геренгерен кьулухъ элкьез ада ц1угъдалди лугъзува:

- Гуьгъуьна акъвазмир. Зи камара камар аваз ша вунни.

Физва Ябат1ай адан камара камар тваз. Гагъ валан к1аникай хкеч1из, гагъ кьванцелай ва резиндин чархунилай эляч1из, кьвердавай гзаф ва къалин жезвай зирзибилрин арайрай кьекъез-кьекъез физва.

- Ингье чун агакьна, - цДугъзава Ябат1аяз рекьин юлдаши.

- Аквазва заз, - вичин вилер чарадан вилерал расалмиш жез кич1езвай тегьерда килигиз, жаваб гузва Ябат1ая.

Рекьин юлдаш к1вачин тапац са шумудра куьгьне пешеринни куьлуь-шуьлуь зирзибилри к1евирнавай чиле эцяна, гьанал ацукьна. Адав игисна хьиз Ябат1ая вичизни чка кьуна.

- Ав-ав-ав, - рахана сад а паталай вичин векьи ванцелди.

- Икьван гагда элукъ тавурди ги1а элукъзава хьи? - бедендик зурзун ахкатзава Ябат1аян.

- Ав-ав-ав, - тикрарзава векьи ван авайда.

Аквазва Ябат1аяз, элукъзавайди вичин рекьин юлдаш кьван пуд-кьуд кьван авай кьамба я. Адан анжах кьил Ябат1ай вич кьван кьвед я.

- Ихътин кицДерни и йикъал кьведа кьван, - цДугъар акъатзава Ябат1аяй вилер кьамбадин вилерал расалмиш хьана.

Аквазва Ябат1аяз, абура дерин пашманвал ва перишанвал ава. Абур са квелай ят1ани нарази я. Акьван нарази я хьи, гуя абуруз са гьинай ят1ани атана кьаншарда чандик зурзун кваз ацукьнавай гурцДулдикай куьмек к1анзава, гуя абуруз гьич са куьникайни чара амачирди чизва.

Кьамбадини ц1угъ авуна. Кьув ц1угъаз к1анз сес акъат тавуна, ада вичин еке кьил вилик тапацрал эцигна. Куьлуь ва экв хкахьнавайбур хьиз ламу пердедик квай вилер Ябат1аялай алуд тийиз, ам юзун хьувунач.

Кьамбадин вилерикай вичин гурц1ул вахтар, руфун кьулай, далу чими яз тухвай варцар, йисар карагиз эгеч1на.

ЧЕМПИОН

Кьамбадин рик1ел вичин диде хьсандиз аламай. Буба гьим тирт1а, кьени чидач. Вучиз чидач лагъайт1а, ам хайила ятахдал кач сад, кицлер самбар алай. Чебни кьилер к1анч1ар хьтинбур, кьамбадин вичин хьиз, ц1улав ч1арч1ин хамунал лацу пилекар алайбур.

Ятахдал адаз вирида гьурметар ийидай. Чубанри вири гурц1улрикай ам хьяна гьилерал кьадай, кьамба кицлери адахъ галаз кьилинбацар кьугъунар ийидай. Та кьишлахрал куьч жедалди адан йикъар гьилерал-туп1арал алаз акъатна. Кьишлахрал куьч жедай рекьени ам, амай вичин таяр-туьшер хьиз, кьамба кицГеринни гурцГулрикай гьяз текъезмай дидедин гуьгъуьна хьанач. Ам к1елерин арада машинда ацукьарна. Гьавиляй дидедихъ галаз ам вич кьишлахрал агакьай са шумуд йикъалай гуьруьшмиш хьхьана. Инани адаз писзавачир. Амма йикъарикай са юдсуз адан уьмуьр, чук1улди ат1айди хьиз, ина куьтягъ хьана, маса чкада давам хьхьана.

Гар авачир, алахъай югъ тир. Экуьнин кьилий ранг алахъна кьацузмай чуьлдин винел ацукьна акур кьирав геж хьиз

экъеч1ай ракъинин нурарик ran1-ran1ar гана ц1урун хъувун-
вай. Ятахдал секин тир. Бирдан ругни ван квилел алаз атана,
чархариз хкар ягъайди хъиз, къазмадин вилик акъвазай ма-
шинди адан секинвал ч1урна. Къамбаяр суъруьдихъ галаз
чуьлда авайвилай, ятах хуьнин везифаяр вичин хиве авайди
чиз, гурц1улар къваларал алк1ана къатканвай кач къудгъун-
на къарагъна ва машиндал тепилмиш хъана. Гурц1уларни адан
гуьгъуьниз фена. Гъа ик1 ятахдал ч1ехи къал акъатна. Сад-
лагъана акъатай къал, гъак1 садлагъана куьтягъни хъана. Ву-
чиз лагъайт1а къазмадай экъеч1ай инсанри элуькъзавайбу-
руз кис лагъана, мугъманриз чпихъ галаз теклифна.

Са акъван вахт алатнач, мугъманар вилик кваз, вири къаз-
мадай къецелди экъеч1 хъууна. Гагъ сад, гагъ муькуьд, гагъ-
ни вири саналди рахаз, абур чап-чап килигиз гурц1улариз
ц1угъар ийизвай качни адан балаяр ацукънавай патахъди ата-
на. Качни, гурц1уларни къарагъна.

- Гъим бегенмиш я ваз? - хабар къазва мугъмандивай
яшлу чубанди.

- Ат1ам, пеле лацу къашкъа авайди, - жаваб гузва же
гъил мугъманди.

- Квайни-квайди хкъзава гъа вуна.

- Заз киц1Герин писни-хъсан чидани мегер? Ч1Гана заз ам иер
аквазва. Амай гурц1уларни писбур туш. Зи вил адал ацукънава.

- Хъсан киц1Г жедай гурц1ул я.

Ик1 лагъана, атана яшлу чубанди Къашкъадин къама-
лай къуна. Чидач вучиз тирт1а, яшлу чубан къвез акуна, муь-
куь гурц1улар къулу-къулухъди физ эгеч1айла, Къашкъа алай
чкадилай к1усни юзанабир.

- Ма ваз, - лагъана яшлу чубанди ва Къашкъадин гар-
дан вичин гъилий жегъил мугъмандин гъиле вугана. - Килиг,
хъсандиз хуьх гъа. Ахпа зунни рик1Гелай алудмир.

Гъа ик1 Къашкъа машинда акъадарна. Адаз вилер къе-
цел акъатдайвал кич1е хъанвай. Вилик ацукънавай инсанри-
кай егъиз, гъалчиз-къачуз чуьлдин къулайсуз рекъерай йи-
гиндиз гъалзавай машиндин чилел ада гъич ц1угъни акъуд-
нач, мад вуч жедат1а лугъуз, гуьзлемишиз кисун къет1на.

Хъайиди са кар хъана - Къашкъа машинда амаз яру кер-
пичдинни лацу къванцин паруяр алай гегъенш гъаятдиз агакъ-

на. Ина михъи тир. Ина секин тир. Жегъил мугъманди ма-
шиндин къулухъ галай рак ахъайна, Къашкъадин къамалай
къуна. Кич1ез-кич1ез ц1угъар акъудзавай Къашкъа ада тух-
вана ч1ехи са тевледиз ахъайна. Инаг гурц1улдиз акур ятах-
ризни къазмайриз ухшар чка тушир. Къав къакъан, къен фи-
рягъ, ишигълаван дак1аррай рагъ аватнавай ина тек амуькай
Къашкъадиз кич1ез амуькнач, амма игътиятни ахъайиз тахъ-
ай ада рак1аривай яргъа пата са вил ахвар ийидай чка хкъана.
Къашкъа ахварал машгъул яз гъикъван вахт алатнат1а
чидач, ракъун рак1ар ван квилел алаз ахъа хъана ва иниз къве
кас гъахъна. Сад ятахдал атай жегъил мугъман, муькуьд
адалайни жегъил, Къашкъадиз такур са кас. Къашкъадин ви-
лерал к1венк1вер акъалтна, адан беденда зурзун гъатна. Же-
гъилар чаб чпив рахазвай, рахаз, Къашкъадихъ къекъвезвай.
Акуна, абурукай сада тарифзава:

- Идакай хъсан киц1 жеда-а-а.

- Къил ч1ехи я къван, - лугъузва муькуьда.

Къашкъа иниз гъайида атана адан къамалай къазва, хкъаж-
на муькуьдаз къалурзава.

- Хур аквазвани ваз? Асландин хур хътинди я. Тапацриз
килиг. Са шумуд вацралай адакай гъихътин киц1 жедат1а ак-
вада ваз.

Абур экъеч1на. Гъеле ахъазмай рак1арал вилер алаз
ийир-тийир хъанвай Къашкъадай вич-вичел алачиз ц1угъар
акътзава.

- Зун ина вучиз ава? Ибуруз завай вуч к1анзава? - лугъ-
узвай хътинди я Къашкъади.

Ам и хиялрик кумаз ятахдал атай жегъил мугъман ракъ-
ун рак1арай къенез гъахъ хъууна. Адан къве гъиле къве къаб
авай. Сад фирягъ, ч1ехиди, муькуьдни гъвеч1иди. Къашкъа-
дин нерихъ ажеб атир галуькна. Ам вич-вичел алачиз туп
хъиз къудгъунна. Вич-вичел алачиз адан тум, еб галуькай
к1верк1велаг хъиз, элкъвена. Ам к1вачерал къакъан, тандиз
яргъи хъана. Адан сивиз ц1аран ятар атана. Гъвеч1и хци
к1ирер къалуриз, сив акъализ хъийиз, ада къаншардиз тади
квай камар къачуна.

- Гилад вун зи киц1 я. Зи ч1алаз яб це, за гайи шей неь, -
лагъана жегъил мугъманди, Къашкъадин вилик къапар эцигна.

Клуф и къапунилай а къапунал физ, гым недатла, вуч хъвадатла, къил акъат тийиз, Къашкъади цГугъар авун давармарзавай. Адан вилериз къапар аквазвай, амма, къапара вуч аватла, абурувай къатлуз жезвачир. Адан нерин члафчлафар атиррив ац!анвай, амма атирлу няметар дадмишиз кланз ахъа хъанвай сивиз гъеле зат!ни къевзвачир.

- Тади ийимир, Къашкъа, - лугъузва жегъилди адан къашкъа пелез явашдиз лап!аш вегъена. - Абур вири вибур я. Гила гъар юкъуз, гъар са члавал гъак! жеда. Амма вакай заз вик!егъ кицД хъухъ.

Ам, лахърахъдин ван къилел алаз рак акъална, хъфена. Къашкъадиз як!унни дурдурмадин тикейар, хинк!ардин шуькГуь ва яц!у чкалар квай суърсет тади гъалда т!уьна куьтягъунин къаст авай. Ада, клуф курунай акъуд тийиз, ихтибарсуз вилерин нинейар касни авачир тевледа экъурзавай. Адаз гъа гила-мад вичн дидеди хана, вичиз хътин ихтиярар ганвай гурцДулар атана куруна авай т!ямлу суърсет тарашиз кичкзвай. Къашкъадивай вичин къаст къилиз акъудиз жезвачир. Ада са геренда ял ягъун къет!на. Т!иш курунилай алудна, ада, яргъи къелеч! мез акъудна, ам вичин суфатдин агакъзамай къван чкайрилай алтадна. Тевледин гагъ и пип!ез, гагъ а пип!ез физ, хкъез куруниз т!иш ийиз, патав гвай бадидай ядни дадмишиз, ада вич ина вичелай гъейри касни авачирдахъ инанмишарна. Ахпа фена ракларивай яргъал пип!е яргъи хъана.

Пакадалди Къашкъа авай тевледин рак ахъайдай кас хъхъанач. Пакани адан къилив гъа накъан жегъил мугъман атана. Ада недайди, хъвадайди эцигна, Къашкъадин далудай капаш ч!угуна, мад сеферда адан тарифна:

- Хъсан киц! жеда заз. Аслан хътин. Чемпион ийида за вакай. Чемпион! Т!варни ви, Къашкъа ваъ, Чемпион жеда.

И югъни нез, хъваз, ксуз акъатна. Мад гзаф йикъарни. Къашкъадиз экъеч!дай, катдай чка кланз къарай къевзвачир. Ада вич ч!ехи, къуватлу хъана гъиссзавай. Амма ида Къашкъадиз шадвал ваъ, пехъи пашманвал гузвай. Гъар юкъуз недай-хъвадайди гъиз, далудай капашар ч!угваз, пелез лап!ашар вегъез, тавазвилер ийизвай касдиз вичин хъел къалуриз Къашкъадивай жезвачир.

-Чемпион! -лугъуз, гъил юзуриз хъфизвай ам гъар юкъуз.

Эхирни Къашкъадин рик! шадардай ч!ав атана. Иесиди адан гарданда цацарив агалдай гъаркъуь ч!ул туна, адахъ шуькГуь лацу занжур гилигна. Экъеч!на Къашкъа иесидин гъугъуьна аваз йикъар-йифер къилди акъудай тевледай. Акъадарна ам вич иниз гъидайла акъахай машинда. Фена абур и куьчедай а куьчедиз экъеч!из шегъердин саки эхирдиз. Секиндиз машиндин чилел ацукъна. Къашка шадни тир, пашманни. Текдиз йифер-йикъар акъудай тевледай экъеч!навайвиляй шад тир, ятахдал къамбайринни гурцгулрин патав тахтавиляй - пашман. Абур агакъбай чкада къакъан, гзаф мертебайрин клвалер авай. КГвалерин арадай йигиндиз машинар фидай гъаркъуь куьче авай. Куьчединни къакъан клвалерин къулухъай, Къашкъадиз ятахрал фидайла гъа чуьллера акур хътин, гъаркъуь къанал физвай. Къанавдин къерехдал, гъеле къакъан клвалер эцигиз агакъ тавунвай чкадал, гзаф къадар инсанар клват! хъанвай. Къашкъадиз къишлахрал акур суьруьда лапагар къван самбарбур. Абур сад садав рахазвай, хъуьрезвай, сада садаз гилер-гъутар юзуриз, абуру гъуьжетар къазвай, са вуч ят!ани субутарзавай. Киснавай, секиндиз акъвазнавай касни ина авачир. Къашкъадин иесидини абурун арадиз гъерекатзавай. Анжах Къашкъадик тади квачир. Адаз къурхутзавай, гъавиляй гагъ-гагъ ам вичин иесиди саки галчгурна тухузвай. Иесиди, лагъайт!а, Къашкъадиз фикир гузмачир. Ада, идаз-адаз гилер ягъиз, вуч ят!ани лугъуз, квез ят!ани яб гуз, тади ийизвай. Гъа инсанрин суьруьдин юкъваз тади ийизвай

Абур агакъна. Акуна Къашкъадиз, ина гъар жуьре ухшаррин, рангарин ва жинсерин кицкр ава. Гъар садахъни вичин иеси гала. Абуру са квекай ят!ани гъуьжетарзава, Къашкъадин иесиди абуроз яб гузва. Мадни акуна Къашкъадиз, вичихъ хъиз иесияр галай киц!ер нубатдалди суьруьдин юкъва авай майдандал акъудзава. Гъар патай сад. Акъудиз, абур чеб чпел гъалдарзава. И къвед кл!ана къилиз акъатайла, майдандал мад къве киц! акъудзава. Гъа ик! виридал нубат къведалди.

- Килиг, чемпион, килиг, - Къашкъадихъ галаз рахазва иеси.

- Ав-ав-ав, - ийизва Къашкъадини, вич килигзава лугъуз.

- Вунни экъеч!да гъа. Вакай заз чемпион жеда гъа, - капаш ч!угвазва адан далудай иесиди.

Къашкъади вич члехи кицл хъанвайди гъиссзава.

Са шумуд йикъалай Къашкъа мад сеферда гъа и агъвалатрин шагид хъана. Мадни са шумудра. Гила Къашкъади-вай вич секиндиз хуыз жезвачир. Адан рикли иесидин гъиляй зунжурни акъудна киклизвайбурал тепилмиш хъухъ лугъуз-вай. Иесидини и кар къатлизвай.

- Фад я, гъеле фад я, - тикрарзавай ада Къашкъади зуижур хъуткъумарай гъар сеферда. - Жув килиг. Килиг хъсандиз.

Йикъарикай са юкъуз иесиди Къашкъадиз къетлен та-вазвилер ийиз эгечлна. Ада лугъузва:

- Къеви югъ жеда. Къе чна чи чемпионвилер рехъ башламшида. Зун вахъ агъунва. Агъунва!

Йесидян вилериз килигиз халис къамба кицлин тан-тан-гъах атанвай Къашкъади цлугъар акъудиз жавабар гузвай.

- Эхъ, иеси, эхъ. Къе зи югъни атанва. Атанва.

Ингъе, иесиди Къашкъа виликди акъудзава. Адан къаншардиз суьруьдин муькуь патай мад са иеси экъечлзава. Адан къвалав чулав члагъ хътин кицл гва. Адан кивачер асклан, беден яцлу я, вилер яру, япар куьруь я. Алклай чларчли адан беден цлалцламди ва ацлайди яз къалурзава.

- Зун идахъ галаз куклурзава жал? - вилери луплини тийиз кидигзава Къашкъа. - Ада зун гатайтла вучда?

Къщкъади къил агъузна чинеба килигунар ийизва. Чулав чкгъ хътинди адазни килигзава. Амма вилер алуд тийиз, рипер хътин клирер къалуриз, сив акъализ ахъай хъийиз. Адан амалри Къашкъадик кичл кутаз башламишзава.

Бирдан иесиди Къашкъадин гарданда авай чулуниин цацар ахъайна. Къаншарда авай чулав члагъран иесидини гъакл авуна.

- Яхъ! - гъарайна Къашкъадин иесиди.

Къашкъа, кивач акъур туп хъиз, къудгъунна. Чулав члагъни вичел тепилмиш жез акуна, ада къил хкажна, хур виликди авуна. Къулухъ кивачер чилик хухлур арада, адан хур *Шут*» чйагъран руфуна акъуна. Далудихъди алукубай Чулав члагъран эинел аватай Къашкъадин сив адан туьтуьхдал расадмиш яъана. Къунд Чулав члагъран туьтуьх Къашкъади, клирер клирерал илисна, мад ахъай хъувунач.

Къашкъадинрикелай иесини, элкъвенаакъвазнавай инсанрин суьруьни, гъатта вични алатнава. Ада анжах Чулав

члагъран туьтуьх ахъай тавуникай фикирзава. Ада чабалмишиз, Къашкъади сивин патар мадни чеб чпел илисзава.

Чидач и гъалда абур аваз гъикъван вахт хъанатла, амма Къашкъадин япарихъ гъарайзавай, уьфтер язавай ванер га-лукъна.

- Ахъая, Чемпион! Ахъая! - лугъузва пелен къашкъадиз лаплаш вегъез вичин иесиди.

Клирер клирерал илисна амаз, кичлини ажугъ авай вилер иесидиз къалурзава Къашкъади. Аквазва адаз, иеси шад я, адан вилерхъуьрезва, сивяйни «Чемпион! Чемпион!» гаф тикрар жез акъатзава.

Бирдан Къашкъади клирер клиреривай къакъудзава, Чулав члагъ хътинди адан хурукай катзава.

Гъа икл Къашкъадин хъсан вахтар башламишна. Адакай халис чемпион хъана. Вири шегъерда адахъ галаз алакъдай кицл амукунач. Гъим къаншардиз экъечлиз хъайитлани, Къашкъади хурувди ягъиз ярхариз, туьтуьх сараривди къуна бамшариз хъана. Къашкъадикай халис чемпион хъана. Халис чемпион! Та адан уьмуьрда виридалайни пашман ва чулав югъ къведалди.

Агъвалат икл хъанай. Иесиди, адет тирвал, Къашкъа кицДерин межлисдиз машинда аваз гъанай. Аданни, Къашкъадинни гуьгъуьлар шад тир. Кицлер жуьт-жуьт экъечлиз, киклиз къакъатзавай. Киватл хъанвай суьруь къван инсанрин арадай «Чемпион! Чемпион!» - гафарин ванер акъатзавай. Эхирни нубат Къашкъадал атана. Иесиди ам майдандал акъудна. А патай къаншардиз маса иесини экъечлна. Адан къвалал Къашкъадиз икъван гагъда садрани такур кицл алай. Ам акъван адетдин кицл тир хъи, Къашкъадиз адакай я хъел, я хъвер гъидай са лишанни акуначир. Ам рагъул чларчлин, юкъван буйдин адетдин кицл тир.

- Яхъ! - лагъана Къашкъадиз иесиди. Къашкъа къудгъунна. Амма адан хур рагъул мидякардин руфуна акъунач, ам виликай квахъна. Элкъвез клан хъана Къашкъадиз, амма агакунач. Вичин виликай квахъай Рагъвацан клирер къамалай адан гарданда гъатна.

- Жеч! - лагъана Къашкъади вичи-вичиз.

- Жечни! - лагъана гардандиз клирер сухнавай Рагъва-

ца.Кьилни кваз вири беден Къашкъадин далудал зурзуриз, ада кланик квайдаз мадни тларвал гана.

Къашкъадин ийир-тийир хъана. Инихъ гьалчна ада вич, анихъ гьалчна - гардандал алкланвайди алатнач. Къашкъади амни галаз кьилинбацар авуна. Вили-вилиқдини, къулу-къулухъдини. Амма гардандиз мадни гзаф тларвал хъана. Эхиримжи къуватар клватл хъувуна, варданаг хъиз элкъурна Къашкъади вич. Рагъвацан сарарай гардан акъатайди гьисс авур ам вичиз и тларвилер гайидал ваъ, и майдандилай кьил къакъуддай са патахъ тепилмиш хъана.

Къени чидач Къашкъадиз, вучиз вич катнайтла, вучиз Рагъвацалай вичи къисс вахчуначиртла. Гъар гьикл хъанатлани, Къашкъадин чемпионвилер гъа и юкъуз куьтягъ хъана. Иесидин гьиле гъат хъуванйтлани, адавай Къашкъа и майдандал ахкъудиз хъхъаначир. Вучиз лагъайтла инсанрин суьруь акваз, абурун гъарай-вургъайдин ванер япарихъ галукъиз, Къашкъа зурзазвай. Адаз гъар са камуна Рагъваца вичин къамал хкадариз аквазвай. Гъа икл Къашкъа иесиди гадарна. Ам ахвар ийидай гегъенш тевле, тухдалди недай суьрсет амачиз амукъна. Эхирни ингъе иниз акъатна. Яшар тлимил яз, къуьзуь яз аквазвай, къуват ацланваз, нефиниж тир, клвачер сагъ яз, къекъезни кланз амачир къамба яз. И чеб чпикайни куьцленвай авараяр клватл жезвай зирзибилрин юкъваз.

Къамбадиз вичин вилик атана ацукънавай Ябатлаяхъай регъуь хъана. Адаз акл хъана хъи, инал вичин риклел хтай къван агъвалатар вичиз хъиз адазни акуна.

- Квахъ виликай, гурцДул, - лагъана Къамбади, са шумуд сеферда яцлу сесиналди амп авуна ва Ябатлаян къвала, клир кутун тавуна, вичин зурба тлиш эцяна. Руьгъ аватна къудгъунай Ябатлай са куьнинни гъавурда акъунвачир. Адай арзадин цДугъ акъатна. Къамба, гъич са затлани тахъайди хъиз, кьил пацарал эцигна, вилерни акъална, секин хъхъана. Ябатлая, цлугъар физмаз, ацукъдай маса чка жагъуриз эгечлна. Рекъин юлдаш хъайидани адаз яб хугузмачир. Акуна Ябатлаяз, а патай хъиз валан кланяй, вич такваз, са маса кицди цлугъ ийизва.

- Ша, зи патав ша. Зи риклани пара перишан я, - лугъузва ада.

- Вун гъинал ала-е, заз аквазвач эхир? - цлугъзава Ябатлаяни, кьил инихъ-анихъ элкъуьриз.

Валарик квайда хкажна вичин кьил къалурзава.

- Ав-ав-ав. Ингъе зун. Кичле жемир, ша зи патав, - хълагъзава ада цлугъдалди.

Ябатлаяз адан майилархъсан акуна ва ам валарихъ фена. Чулав лапагдал жедай йис хътин къери, бурма чларарин кицли, кагъулвилелди къарагъна, вич клвачелай кьилелди Ябатлаяз къалурна. Ахпа, яргъи члудгунар бедендилай алудна, ам, вичин кланик чими хъанвай чка туна, патав хъиз ахцукъна.

-Ацукъ и чими чкадал, язух бала. Вун къемаз иниз вучиз акъатнава? - цДугъар ийиз вичин майилар къалурзава бурма чларарин кицли.

Аквазва Ябатлаяз, цлийи танишди вичиз къадарсуз гъуьрметар ийизва. Гъуьрметар къалуриз, адаз Ябатлаян фйкйр жезмай къван гзаф вичелди желб ийиз кланзава. Гъа алай чкадилай гардан яргъи авуна, ада валан сих хилерин арадай сарарив къуна акъудна, Ябатлаян вилик клараб эцигзава.

-Жакъукъ, авай гъазур-гъалал я. Ахпа за вун булдиз гъатдай, тухдалди нез жедай чкадиз тухуда, - лугъузва бурма члараринда.

Аквазва Ябатлаяз, им а Къамбадиз клусни ухшар кицл туш. Идан кьил гъвечли, вилер члехи я. Вилер чебни, айнаяр алайбур хъиз акваз, рех алай чларарин гьалкъайра ава. Ябатлаяз акл хъана хъи, вилик квайди кицл туш, вичиз такур ва течир са маса гъайван я. Регъуьни жез, дикъетдивди килигзава Ябатлай цлийи танишдиз.

- Ацукъ вун, клараб жакъукъ, - лугъузва цлийи танишди.

- Гьикл хъана, бегенмиш тушни ваз? Яклун тлям галамачни? Агъ, язух бала. Алло-о, ви ябни атланва хъи. Ша зи патав, мукъув хъухъ.

Щийи танишди вич акъван ширинарна хъи, Ябатлай, члалаз килигна, адан патав агатна, къвал чилиз яна къаткай кицлин клвачерин арада, адан руфуниз далу яна, вични къаткана.

- Хъсан, регъимлу кицкрни ава хъи дуьньяда, - фикирна Ябатлая. - Килиг, са гъинай ятлани, вуж ятлани течиз атанвай зун вичив гьикл агуднаватла аку. Гъар кткай кицГелай алкъадай кар яни?

- Къаткук жуваз, къаткук, - ц1угъзава ц1ийи танишдини. - Зунни вун хъиз тек я. Белки вахъ галаз къванни завай жуван дердер алудиз жен. Пагъ, акъван ава хъи абур. Ваз, гъелбетда, абур акунач. Я акунни тавурай. Чи, кицДерин, къисмет пара четинди я. Тек-бир я чакай уьмуър эхирдалди ява тахъана тухуз жезвайбур. Къисметар гъахътинбур я чи. Белки чи вафалувиляй я жеди. Къадарсуз вафалувиляй. Лугъун за, вил ер буъркъуь яз чарадан лук1 жезвайвиляй. Вун белки яб ат1айвиляй катна жеди. Ларвал эхиз тахъана. Себебсуз гайи тГарвал. Маса себебар бажагъат ава. Белки ават1а?

Щийи танишди ЯбатГаян хер аламай япухъай ни ч1угуна, ахпа элкъвена суфатдин вири эрч1и паталай мез алтадна.

- Ида заз икъван тавазвилер вучиз авурай? - кин акатна Ябат1аян рик1ик. - Ида закай ягъанатар ийизват1а гъа? Идаз зун нез к1анзават1а гъа? Яраб киц1и гурц1улдин як недайди я жал?

Ябат1ай вичин рикк гъатай кинди тарпна къарагъарна. Вуч лугъудат1а чин тийиз, ада ц1угъ авуна.

- Ав-ав-ав, - акъатна адай вич вичел алачиз. Ахпа фена пДийи танишдивай са шумуд камунин а патал хъиз ахцукъна.

- Ахмакъ гурц1ул! - гъугъ авуна цДийи танишди. - Ваз зи гафар бегенмиш хъанач ман? Ваз зи беденди гудай чимивал герек атанач ман? Чидани ваз зун гъихътин дережайра хъайи киц1 ят1а? Чидани ваз за гъихътин хахайриз къуллугъ авурди ят1а? Чидани ваз зи чГулав ч1арарин кандай гъихътин капашар фейиди ят1а? Чидани ваз гъихътин аялар зи далудал акъахайди ят1а? Чидани ваз гъихътин гъакимрин чекмейриз за мез гайиди ят1а? Чидач ваз, гурцгул! Чидач! Ав! Ав! Ав! Вун зи патавай катнава ман? Э-эгъ! Гъайиф зи уьмуър...

Рех алай ч1арарин гъалкъайра авай ч1ехи вилер мадни ч1ехи хъана. Абур чинеба килигунар къазвай Ябат1аял алкГана, мад алат хъувауч.

РАСУ ШАГЪДИН КЪИСАС

Щийи танишдивай Ябат1ая авур кар сак1ани эхиз жезвачир. Ада гагъ к1вачер к1ват1из-ахъайиз, гагъ т1иш вичин къвала эцъийиз, гагъ къил винелди хкажиз агъуз хъийиз, ц1угъар, гъугъар акъудзавай.

- Гъугъ, - лугъузвай ада, - зи чимивал, зи тавазвал виле такуна, виже татана, бегенмиш тахъана, къарагъна а патал ацукъайдан куц аку. Дуьз ат1ана ви яб ат1ай касди. Муькуьд-ни ат1анайт1а, мадни хъсан жедай. Вун зун хътин киц1 бегенмиш тежедай гурц1ул яни? Ваз чидани, за гъихътин къапарай хвал хъвайиди ят1а? Ваз чидани, заз гъихътин суфрайрилайни столрилай якни к1араб вегъейди ят1а? Ваз чидани, за гъихътин машгъур ксарин к1валер хвейиди ят1а! Ваз чидани, зун гъихътин бажарагълу инсанрин гуьгуьна хъайиди ят1а! Ваз чидани, за абур гъик1 машгъулардайт1а, за зун абуруз гъик1 к1анардайт1а! Чидач ваз, гурц1ул! Ваз зун и аварайрин-явайрин арада ваз аквамир гъа. За крар авурди я гъа. Заз рик1ел хкидай пара вакъияяр авайди я гъа. Ав! Ав-ав-ав-ав!

Щийи танишди ажугъ кваз акъудай сесери Ябат1аян чанда зурзун хтуна. Гъавиляй ам а паталай заландиз къил хкажна чеб гуьзетзавай къамбадиз умуд кваз хъиз килигна.

- Ав-ав, - авуна адани к1анз-так1анз, гурц1улдиз кич1е жемир лагъана.

Ябат1ай гъавурда акъуна. Адаз кич1ез амукънач. Вилик пацарал къил эцигна, ам ц1ийи танишдал вилер алк!урна секин хъхъана.

- Зунни вун хъиз гурц1ул хъайиди я гъа, - рахазва хиялдай цДийи таниш. - Амма вав гвай дамахар зав гвайди тушир. Вун зи къужахдикай катзава, амма зун жув къадай къужахдихъ, жувахъ галукъдай чими нефесдихъ, жувал алатдай мецихъни пацухъ тамарзлу жедай. Вун, гурц1ул, чидач заз ни гъина хайиди ят1а, зун хуьрй-к1валяй къван гана чукурна, йихтнавай кча са гъейри валара хайиди я. Зи аялвални гъа валара валарган диде акваз акъатайди я. Низ чидай а ч1авуз, зи вири уьмуър гъа валарганвиле къиле фидайди. Ик1 жеда лагъана ни фикирдай. Вуч акунатГани, низ къуллугъчи, низ машгъулат хъанат1ани, абур вирида заз гъа сад хътин къи-

мет гайиди я - валарган. Гьик1 чида лагьайт1а, са бубат чпиз кландайвал тахьанмазди, гьар сада зи кьвала кьуьл, вилера балгьан эцядай. «Квахь валаргандин хва валарган!» - ингье им тир зи кьимет.

Аквазва Ябат1аяз, цийи танишдин вилерай тлуб-тлуб накьвар кьезва, адан тлишелей гьайиф квай цлугьдин сесер алатзава. Ябат1аяз ам язух атана, фена тлишехь тлиш галу-кьарна, пацав пац, кьвалав кьвал агудна, адан рик1икай хабар кьазни клан хьана. Амма мих хьиз мефт1еда гьатай фикирди ам акьвазарна.

- Гьинвачт1ани, ибур адан амалдарвилини амалар я. Акьваз Ябат1ай! - лагьана гурц1улди вичи вичиз. - Ада мадни вуч хьийидатк килиг. Адан вилер аку, накьвар авахьзават1ани, абуру маса крарикай фикирзава. Квекай ят1а чидани ваз?

Са геренда Ябат1айни цийи таниш сад садаз килигни тийиз гьар сад вичел машгул хьана. Накьвар авадарна куьтягьна, Ябат1аян секинвили ажугьлу авур цийи танишди куьруь хьтин кьув ч1угуна, ахпа ат1уз-атгуз ав авуна, ахпа, алай чкадилай кьарагьна, Ябат1ай таквадайвал, тум адахь элкь-уьрна, цийи чка кьун хьувуна. Ябат1аязни адан тумуниз килигиз клан хьанач, кьарагьна фена адан кьаншарда ч1улав суфат, элкьвей гьалкьайра авай вилер аквадайвал ахцукьна.

- Агь, гурц1ул, - тажуб жезва цийи таниш. - Яраб им вуна зун бегенмиш хьана ийизвай кар ят1а, я тахьайт1а, нифрет яз, ягьанат яз ийизвай кар? Ваз кьван амалар заз чидачир гьа. Валара хана, валаргандихь галаз ч1ехи жез, зун рекьай ва жигьирдай акур ч1ехиданни, аялдинни, чуьлда гьалтай калинни ва балкландинни, рехь алатай клекрен-вечренни гуьгьуьна гьатдай. Акьатдачир. Сада клал, сада кьван гьалчдай зал, сада карч, сада клур хкисдай зак, сада кек, садани клуф ядай заз. Завай абуруз садазни жаваб гуз жедачир. Щугьдал ацалтна катдай зун абурун хурукай. Зи валарган диде валарай экьеч1ни ийидачир. Гьик1 кландат1ани жуван кьил хуьх, гьина кландат1ани жуван кьил акьуд, лугьун тир им заз. Гьавилай за шевривилиз кьил яна. Жув хайи валарилай гьейри амай вири чкаяр чарабур тир зун югьди-йифди кьекьез хьана. Кьекьез, зат1ни жагьин тийиз, валариз хквез, заз жувалай гьейри чан алай вири миллет акунани кланз

амукьнач. Вири терг хьана, жув амукьун зи мураддиз элкь-вена. Ихьтин мурадар кьиле фидайни мегер? Тефейвилай, ингье, зун ибурун арада ава. Явайрин арада ява яз. Амма заз уьмуьр акуна гьа. Вад-ц1уд юкьуз акунат1ани, акуна. Заз гишин руфун кьулай, масадбурал пехил рик1ни руьгь рази жедай рехь жагьана гьа. Вад-ц1уд юкьуз жагьанат1ани, жагьана.

Щийи таниш дикьетдалди Ябат1аяз тамашзава. Аквазва адаз, гурц1улдин вилер, арабир луп1-луп1 ийиз, ахьа я, ам я хьел, я хьвер суфатда авачиз, вичиз килигзава, гуя рик1га физвай хиялриз, ширин суьгьбетриз хьиз, адани яб гузва.

- Агь, гурц1ул, - цДугь ийизва цДийи танишди, - вазни амалар чида кьван. Ваз зи кьисметдикай таре кьачуз кланзаваз тахьурай гьа? Тахьайла, вун анлай кьарагьна, инал вучиз ахцукьрай? Рик1ин цуьк яни зун ви? Ваь. Туширла, вун зи вилик вучиз ацукьнава? Захь, ак1 хьайила, масад жував агуддай са алапат ава ман? Гьахь я вун. Агатизни вавай жезвач, амма зи таьсирдикай катизни валай алакьзавач. Гзафбур гьак1 хьана-е...

Щийи танишдиз Ябат1аякай хьел аваз амукьнач. Ам адан рик1из чими хьана.

- Ахьайдани за ваз зи кьилел атай кьванбур?

Щийи таниш и кьвалалай а кьвалал элкьвена, кьил саламатдиз пацарал эцигна, ада Ябат1аяз вичин сирер ачухиз эгеч1на.

- Гьа ик1, зи гьвеч1и дуст, зун валара хайидакай ваз ван атана. Валарган дидедини заз артух яб тагайди ваз чизва. Кьил хуьн патал, хуьре зун гьахь тавур муьхцини тевле, гьаятни парах, кьазмани ятах амукьнач. Санай руфуниз кгус гьатиз, муькуьнай далуда лашни кьван гьатиз, йикьар кьез алатзавай. Садакьаяр акьуддайла, сурарихьни зун физ хьана, суварар ийидайла, ачух вараризни зун гьахьиз хьана. Эхирни атана са югь - зун жув хьтин кицДеризни, хуьре гьвеч1и-ч1ехи инсанризни, мал-лапагдизни, клекрез-вечрезни шит хьана. Икрагь хьана зунни абурукай.

Зун хайи валарин кьулухь мадни валар, абурун кьулухьни келемар ва картуфар цанвай салар галай. Бегьерар клват1 хьийизвай йикьар тир. Келемни картуф чи ем туш, гьелбетда. Амма

саларин иесийри и йикъара фуни гъа чпин салара незвай, чай-ни гъана хъвзвай. Гъар ч1авал са к1ус хъукъвай фу, сурвилин ни галай нисидин гъвел, хатадай чилел аватна къванни зазни гъат тавуна амукъзавачир. Гъа ик1 бегъерар к1ват1на кылиз акъатзавай. Акуна заз, гагъ-гагъ заз фан са к1ус гадарзавай салан к1анихъ са зурба машин атана акъвазна. Иесийри ч1ехи харалра келемарни картуфар гъа машиндиз ягъиз башламишна. Яна куътягъ жедай кыляй ламран арабада аваз анал мад са харал гъана. Аквазва заз, адан къене авай келемар чан алайбур я. Яргъалаи акуна, зун вилерин ч1Галахъ хъанач. Патав агатайт1а, харалда аваз авайбур киц1ер, гурц1улар я. Ниэдалди чир хъана заз. Чир хъана, мадни ни ч1Гугваз, за абурун язух ч1Гугваз, ц1угъ авуна. Щугъ ийиз, зун харалдал элкъвена. Бирдан зи къам садан къуватлу гъиле гъатна.

- Ачух ая харалдин сив, - гъарайна ада муъкуьдаз.

Ни ахъайна, ни зун аниз вегъена, заз чидач, амма зун гъа харалдиз, зун хътин киц1еринни гурц1улрин арадиз, аватна.

Щийи танишди, къил хкажна, ам инихъ-анихъ галтадна, Ябат1ая вилер вичелай алуд тийизвайдихъ инанмиш хъана, ам пацарал эхцигна.

- Гъикъван кич1е гъайванар я чун, чан гъвеч1и дуст, - гъайифри къуна ц1ийи таниш. - Киц1 т1вар алай шейиниз гъакъван кич1е жедани мегер? Я сад элукъзавач, я сада къув ч1угвазвач, я сада пац, я сада к1ир ишлемишзавач, харалдай экъеч1дай, ам чухваз, патар-патар ийиз алахъдай жуърэт садавайни жезвач. Вири кисна, зурзаз ацукънава. Чебни сад садан винел алаз, сад муъкуьдан к1аник акатна. Ахпа, виридан арада зунни аваз, и харални машиндиз хкажна къван.

Щийи таниш мад сеферда и къвалалай а къвалал элкъвезва. Ябат1ая, к1усни юзан тийиз, вилер адалай алудзавач. Пуд юкъуз авур ахваррилай гуьгъуьниз адан вилер, ц1амар квайбур хъиз, акъална амукъзавач.

- Ина чи къилел атай агъвалатар, чан гъвеч1и дуст, ч1алахъ тежедай хътинбур хъана. Башламишна шегъердин базардин юкъвал машиндай харалар авудиз. Са шейни такваз, харалда авай чун зурзаз эгеч1на. Инсанрин ванер къалин жезва, гъа гила-мад абур чавни агакъдайвал я.

- Яда, и харалда авайбур келемар тушни? - хабар къазва сада чун авай харалда къуьл эцяна.

- Вуч жеда бес?

- Хъуьтуьл шейэр я.

- Дигмиш тахъанвайбур я жеди.

- Ваъ яда, чан алай шейэр я.

- Келемрал чан атанват1а гъа? Гъа-гъа-гъа...

- Сив ахъайна килигдани?

- Кич1е тушт1а, эхъ.

- Кич1е квехъай жеда?

- Чан акъалтнавай келемрихъай. Гъа-гъа-гъа...

Хъуьруьнар ийиз, кефер хкудзава чпиз базардал алай итимри. Галч1урзава абуру харал, машиндай чилел вегъезва. Сад садан винел алай киц1ерай ц1угъар акъатзава. Чир жезва итимриз харалда авайбур вучар ят1а. Экъуьгъунар ийизва абуру келемар цайибуруз, келемар к1ват1айбуруз, харалар машиндиз ягъайбуруз, куьрелди, чеб квачиз амай вирибуруз. Ахъайзава абурукай сада харалдин сив, амайбуру гъар патахъай харалда къуьлер эцязава...

Щийи таниш кисзава. Са герендилай адалай ц1угъ алахъзава, гуя а ч1аван т1арвилер адав гила агакънава.

- Агъ, чан гъвеч1и дуст, са къуьл зи къвала акъуна хъи. Къуьлер за акъван ч1авалдини, адалай къулухъни гзаф эхай шейэр я, амма а къуьлуьнин гъайбат масад тир. Чидач, хабарсуз акъурвиляй тирни, ада зи ратар ратарихъай галудна, к1араб к1арабдивай къакъудна, жалгъа жалгъадилай алудна. Гена вилериз экв аквазмай. Къат1ана за, харалдин сив ачух, чунни азад хъанва. Мадни са кар къат1ана - харал к1вачерик кваз азад тир киц1ериз, яни зазни, мадни чка дар хъанва. Эл къвена инсанар я: чебни хъуьрезвайбур. Катдай чка авач, гъавиляй чна чун т1ушунзава. Къвала акъур къуьлуьни гайи т1арвал рик1ел аламач, гила вуч жеда лугъуз, чун руьгъ чандай акъатна катиз гъазур я. Садра акуна заз, ц1ун юкъва хъиткъинай ц1елхемар хъиз, киц1ер гъарнихъ сад катна. Куьне гъикъван хъсан рехъ гуда! Инсанар, садбур къурху яз, садбур чпикай къурху гуз, инихъ-анихъ йигинвиле гъатна. Чунни абурун арадай гъа къил туьк1вей патарихъ ц1Дуьдгъуьнна. Гъиниз къван? Низ акурди тир икъван инсанар? Низ акурди тир ихъ-

тин базарар? Низ хъайиди тир икъван ванер-сесер? Дили зун хъанач, амма тахъанани амукун мумкин кар тушир. Зун инай-аниз, анай-иниз физ, ида тахта, ада гирвенка къачуз ак-ваз, къил сурдай са тлеквендихъ, чуьнуьх жедай са далда-дихъ къекъвез хъана. Къекъвез лагъайла, къекъвез ваь, дили яз жуван къил къакъудиз. Жагъана заз чуьнуьх жедай чка. Валлагъ жагъана. Гъик! фенатла заз чидач, зун са члехи будкадин кланик акъатна.

Щийи танишдилай зурзун алатна, ада яргъал члугур цлугъ авуна.

- Инсанрин кам базарда амай къван гагъда, зун ани-кай хкечл хъувунач. Къуд пад секин хъайила, будкадин къваларикай инсанрин клвачерин къекъуьнар тахквасмайла, хкечлна. Инихъ фена зун, анихъ фена. Я квахъ лугъудай, я магъ лугъудай кас авачирвиляй, заз базар тирвалди къекъвез клан хъана. Ина вуч авайди ятла, ина зун хътинбур гъик! яшамеш жезвайди ятла, чириз клан хъана заз. Гъикл лугъун за ваз - заз затлни акунач. Ичли базар я. Эхирни зун, кицлер ваь, кацер алтлушна, абуру чпин сувар кутунвай зирзибилрин гъамбардал расалмиш хъана. Чуькъни авунач за кацериз, куьн квез я, зун заз я лагъана, жуван тлишни хуькуьриз, руфунин къайгъуда гъатна зун. Вири жагъана: як аламай кларабни, члемин тлям галай фан клусни... Руфун тух яз хъфена зун, гъа жуваз гъатай будкадин кланик архайиндиз ксана.

Гзаф йикъар-йифер акъудна за гъа базардал. Архайиндиз ксуз жедай маса чкаярни акуна заз. Зул акъатна, къуьд хъана. Къалин живер, клеви аязар къалур тавуна, амни куьтягъ хъана. Амма зун гъа базарда амукуна. Юкъуз ксуз хъана зун, йифиз руфунин къайгъу члугваз хъана за. Та эхирни зи къисмет дегиш жедай са югъ къведалди.

Щийи танишди, и паталай а патал элкъвена, къвал дегишарна. Ябатлай ксун тавунвайдахъни вич инанмишарна, адан риклел хкунар давам хъана.

- Гъава чими хъайивилляй, заз будкадин кланик къарай къвезмачир. Яваш-яваш за жув аникай хкечлиз, тум чилиз яна инихъ-анихъ физвай къван инсанар гуьзетиз вердишарна. Зак садани къзавачир. Зани садакни къзавачир. Йикъарикай

са юкъуз къве гъилик къве сумка квай са дишегъли, къаншарда акъвазна, зав рахаз эгечлна.

- Эй, вун кицл яни, тахъайтга - маймун? - лугъузвай ада заз вичин хъуьрезвай вилер зи вилера аклурна. - Валлагъ, вун маймундиз ухшар я. Вичин вилерал алай гъалкъаяр акуе, - ашукъ хъанва зал и дишегъли.

Адан патарив мадни папарни итимар клватл жезва.

- Халис маймун я, лугъузва за, - хъуьрезва дишегъли заз килигиз, - туштла, килиг куьнни.

Клатл жезвайбур, гъарда са гаф лугъуз, чихклизва.

- Яе, халис маймундин суфат я.

- Суфат заз чидач, амма вилер маймундинбур я.

- Кицл акурди тушни квез? Куьн квез килигзава?

- Им къетлен кицл яе, маймунрин жинсерикай я.

- Чун гъибурукрай я, чун? Маймунрин жинсерикай тушни?

- Гъа-гъа-гъа..., кицлер маймунрин жинсерикай жедади?

- Инсанар хъайила, кицлер вучиз жедач?

- Инсанар маймунрин жинсерикай хъиз, кицлерин жинсерикайни, ламарин жинсерикайни ава лугъуда. Гъакл тирла, кицлер маймунрин жинсерикай вучиз жедач къван?

Клат хъайиди хъиз, артух гъуьжетар къун тавуна, инсанар чукгунни авуна. Зазни жуван будкадин кланик хъфиз кланзавай арада, чин датлана хъуьрез акъвазнавай дишегълиди зи вилик са вуч ятлани вегъена. Килигайтла, таза яклун клус я.

- Неъ, зи маймун, неъ, - лугъузва ада заз вилеривди ишараяр ийиз. - Вун захъ галаз къведани?

За, ван тахъай къасарна, яклун тике къачуна будкадин кланик тади авуна. А дишегълидин хъуьрезвай чин, ада заз авур ишараяр, зи вилерикай хкатзавачир. Абур заз ахварайни акваз хъана. Са гъафте къван алатна. Пакаман къилляй зун жуван будкадин къвалав тумунал ацукънавай. Аквазва заз, яргъал аламаз са вуч ятлани лугъуз, гъа чин хъуьрезвай дишегъли къвезва. Заз жуван валарган диде ахкур къван шад хъана. Зи тум гъерекатда гъатна, зи сивиз цДаран ятар атана, залай шадвилини цДугъар алатна.

- Ваз зун чир хъхъанани, маймун? - рахазва дишегъли.

За ваз вуч гъанватла, килиг садра.

Лап патав агатна, ада зи вилик регвенвай якун котлет ва пи квай дулдурмадин са шумуд клус эцигна. Зани абур нез башламишна. Гьиссзава за, тлуьнал машгул хьанвай арада дишегьлиди за чиркин чларарал кап алтадзава.

- Неь, зи маймун, неь. Вун заз пара бегенмиш хьанва. Къведани вун захъ галаз?

Зун килигзава ара-бир дишегьлидиз ва, ихтибардиз фена, кин авачир вилер адаз къалуриз, дулдурмадин клусар жакъ-вазва за.

- Хьша захъ галаз, - рахазва ам мад. - Заз вун иер акунва, зи маймун...

Щийи таниш и къвалалай а къвалал элкъвена.

- Члалахъ женни вун, гьвечли дуст, суьгьурда гьатайди хьиз, зун и дишегьлидин гуьгьуьна аваз фена. И куьчедилай элячлна чун, а куьчедилай элячлна чун, эхирни агакьна. Гьиниз агакьна лугьун за ваз, зи валарган диде авай хуьре такур хьтин са кГвалерин гьаятдиз. Дишегьлиди вичин гьилерик квай сумкаяр эцигна, заз мадни вичихъ галаз ша лагьана. Фена зун. Дишегьлиди гьаятдин а кьиле авай рак ахьайна. Анай чун маса гьаятдиз акьатна. Ина заз акурбур кицлер хьана. Чебни гьар жуьре жинсерин, гьар жуьре рангарин, гьар жуьре клалубрин. Аквазва заз, зун атана лагьана, я гьугь ийидай, я цгугь ийидай садни авач. Вири, заз ваь, гьа дишегьлидиз килигзава.

- Егьи кицлел элуькъ тийидай вучтин кицлер я ибур? - фикирна за.

- Ша, маймун, ша, - лугьузва заз дишегьлиди, - гила вун ибурун арада яшамиш жеда. Икъванбур аваз, маймун авачир чаз.

Тухузва зун дишегьлиди абурун арадиз. Кицлер вири клвачин ях яз адал элкъвезва, абуру чпин вилер адан вилерилай алудзавач. Зун анихъ амукьрай, зун галай терефни, зун ал аи чкани абуруз аквазвач.

- Заз яб це вирида, - лугьузва дишегьлиди милайим синалди. - Куь арада авачирди маймун тир. Ингье, за галаз хтанва. Таниш хьухъ, гьурмет ая, куь арадиз къабул ая.

Щийи танишдилай дериндай атай ухьт алахьна. Са геренда кисна, адан хиялар юзун хьувуна.

- Агьугь вун захъ, гьвечли дуст, вири кицлер заз тамашна. Са жуьт, кье жуьт, пуд жуьт... вилер саналди. Зун завай

квахьна, зун закай хкатна. Зун жуван вилер гьиниз ийидатла течиз амукьна. Гена дишегьлиди заз куьмек гана.

- Им и парахда кицлерин Аллагьни я, пайгьамбарни, шагьни я, пачагьни, - лагьана ада, гардандал къван вири бедендал члар асклан яз, къамалай ченедин кланик къван яргьи тилер аламай къамба кицл къалурна. - Идаз жанавурни киклидач, лап асланни. Ам вич асланрин аслан, жанавуррин жанавур я. Амма адаз муьтлуьгьвал, члалаз килигун гьар сад патал ислягьвилини, мергьаматлувилини замин я. Кьуват хьиз, акьул-камални авай ада вичин амай винизвилер гьар кткана ишлемишдач. Эгер ишлемишайтла, огьо-гьо-гьо!..

Дишегьлиди, адан фиридай тилер тилеривай чара жедайвал туплар члуьгваз, вичин тарифар давамарна.

Акуна заз, им ажеб акунар авай кицл я. Чларарин ранг расу, расу рангунал чулава яни, шуьтрукъ яни пилекар алай, клвачер шуькгуь амма, тапацар еке, гардан куьруь, амма келле зурба са жинс я.

- Идахъ галаз хатур-гьурмет хьайитла, маймун, - лугьузва заз дишегьлиди, - ваз амайбур гьич гережни авач. Ви крар гьамиша туьсгуьда, хьрар гьамиша ифида, шуьтрукъ яни пилекаралай, Ювачер шуькгуь, амма тапацар еке, эквер гьамиша куькгуьда.

Ахпа ада амай кицлерин тлварар кьуна: Туьтукьуш, Клек, Сиристав, Керекул, Жакьал, Гуьрзе...

- Ибур вучтин тлварар хьурай? - фикирна за. Фикир ийиз, за абур гьар сад гуьзетни авуна. Сад муькуьдаз ухшар тушир, сад муькуьдалай члехи ва я гьвечли тир, садан беден шуькгуь, муькуьдан къвалар даклур, сад цлару ва я рехи, муькуьдан ранг сая чулава ва я лацу тир и кицлери гьа фири галай расу шагьди вуч авуртла гьам ийизва. Ам заз килигайла, абурни килигзава. Ам масанихъ элкъвейла, абурни элкъвезва. Ам ацукьайла, абурни ацукьзава, ам кьарагьайла, абурни кьарагьзава. Ам кьекъвейла, абурни кьекъвезва.

Зун ихьтин хиялри тухванвай арада, дишегьли гьаятдай - жьечлна. Лугьун за ваз, гьвечли дуст, зи чандик а базардал харалдин сив ачухайла акатай хьтин зурзун акатна. - Им хьфена, ибуру зи кьилел вуч акьудда? - цлугь фена зай. Ша лагьайди хьиз, фиридин яргьи тилер инихъ-анихъ юзуриз шагьни я пачагьни лагьайди зи патав агатна. Вичивни акьван дамах

ва фуре гва хьи, зун жув жувал алачиз кьулу-кьулухъди фена, тум ракъун чилина аклана, зурзас амукъна.

- Ав! - авуна ада заз кьил цава амаз.

Зун туп хьиз кьудгунна.

- Ав! Ав! - галаз-галаз кьве сеферда зи кьвала вичин к'ирер эцяна ада.

Зун сифте ракъун чилинин пуна гуькъ хьана, ахпа за руфун цавалдна, жуван пацарни ьсармахар худда туниз гьазурвал акуна. Вич лугьумир къван, кицкрин шагъдиз и кар ерли хуш атанач, ада за ихътин терсвал ийида лагъана гуьзлемишнавачир. Пагъ, са летъзда адан суфатда хъайи дегишвилер! Патав гвайди бамишардай хътин лавгъавал вилик квайди шуп! ийидай хътин ажугъламишвили элкъвена. Расу суфатдал ч'ларарин рангни кваз гьумруч! хьана, ахпа канвай накъвадин рангадиз элкъуьн хъувуна. Вилерин к'анерик квай бириш-бириш паспасар кьувунна, вилер чеб, а паспасар туькьуьнзавайбур хьиз, куьлуь ва дерин хьана, абурал къайи ва хци к'венк'вер акьалтна.

- Я валарган диде! Я зун харалда тур хуьруьнвиар! - дуьа хьиз рахана зи кьиле. - Куьне къванни заз са куьмек це. Тахъайт'а ида зунни са декъикъада туькьуьнна куьтягъда. Я чин хуььрез акур дишегъли! Вуна зун гьиниз гъана? Хъша тади гьалда и залум залай алудиз!

Са декъикъа алатна, кьве декъикъа алатна, шагъди вичин суй дегишарнач. Зунни, пацар цавалдна, гъа ракъун чилинин пуна амукъна.

- Ав! - эсиллагъ дегиш хъайи ва, киц'из ваь, кьуд к'вачел ал аи аждагъандиз хае тир сес акъудна шагъди. Кьве патахъ-ай тумар чилиз яна ацукънавай муькуьбуруни адан пад кьуна ванер акъудна:

- Ав! Ав! Ав! Ав!..

Ч'ехи тапацар галч'уриз, шагъ чкадилай юзана. Ам, вичин суй к'усни дегишар тавуна, зи патав къван атана. Зун галай патан к'вач хкажна, ада зи суфатдиз ат'уз-ат'уз цис яна. Ак' яна хьи, ада са геренда зи вилер буьркъуь авуна, зи япар биши авуна, зи низэр квадарна. Ч'алахъ хъухъ, гъвеч'ли дуст, ада зун михъиз кьена куьтягъна. Амни гьич, зун зал хкведай вахтни жедалди, Шагъдин гуьгъуьна аваз муькуьбуруни, ц'иргъина гьатна, сада масадан чка хкъаз, зи суфат

чпин цисерин селдик кутуна. Ягъиз, фена Шагъдин гуьгъуьна аваз. Зун амукъна гъа чилинин пуна пацарни руфунал ават хъувуна, к'ирерни чуьнуьх хъувуна...

Щийи танишдин вилерай т'уб-т'уб накъвар кьвез эгеч'на. Адалай са шумудра ц'Гугъар алахъна, ам са шумудра, къарай квахъна, и кьвалалай а кьвалал элкъвена. Ябат'аяз ам язух атана. «Им пара дердер авай киц' я хьи, за ам бейкеф вучиз авунай?» - гъайиф ч'угуна ада. Ябат'ай алай чкадилай къарагъна, а патал хьиз фена, ц'ийи танишдин т'ишев т'иш агуд тавуна, адан вилик, нефес-нефесда акъаз ацукъна.

- Агъ, гурц'ул, - фикирна ц'ийи танишди. - Вазни вун ширинариз чида къван. Вазни вун ширинариз к'анда къван. Чидач ман, вав и дамахар, и ихтибарсузвилер гьикъван гагъда гумукъдат'а. Аватда вунни зун аватай хътин са киц'ерин парахдиз, ви рик'елай вунни, вири дуьньяни фида.

- Ав-ав, - чирна вич патав агатнавайди Ябат'ая.

- Ав-в-в, - къагъурдин къайдада акъатзавай сесиналди рахана адав ц'ийи танишни.

Абур кьведни кисна. Ябат'ая вилер ц'ийи танишдин вилера ак'урна. Адан вичин вилер масанихъ алуднач.

- Эхъ, гурц'ул! Эхъ, гъеле уьмуьр вилик кумай гъвеч'ли дуст! - тестикъарна ц'ийи танишди. - Абур вири к'вач хкажиз, зи суфатдиз цис ягъиз, Шагъдихъ галаз парахдин а кьилиз фена. Эгер жув хайи валарган диде, жув харалда тур хуьруьн итимар, жув иниз гъайи гъамиша чин хуььрезвай дишегъли хурук акатнайт'а, за абур патар-патар ийидай, за абурун иви хъвадай, за абурун к'арабар жакъваз, жуван к'ирер кук'вардай...

Вуна лугъузва жеди, акъван виккгъди хъайила, вуна ви суфатдиз цис ягъайбурун к'Гарабар вучиз жакъваначир? Хъсан суал я. Зани гудай ахътин суал. Амма хъанач завай. Алакънач залай. Зун а Шагъдин суфатдай акур ажугъламишвили фалужда туна.

Гьикъван вахт алатнат'а заз чидач, парахдиз чин хуььрезвай дишегъли хтайла, зун зал хквез эгеч'на. Хтаначирт'а, хъсан тир. Заз жувал алай гьал акуна, заз жувахъай ни атана, заз жув так'ан хьана.

- Гъик1 хъана, маймун? - хъуьрезва зи кылихъай винелди акъвазна дишегъли. - Ваз ибуру чпин т1ул къалурай хътинди я хьи? Гъаясуз я абур. Инсафсуз я абур.

Ик1 лугъуз, дишегъли вич хъуьрезва. Хъуьрез, ада хълагъзава: - Абур хъсанбур я гъа-а... Абур муьт1угъбур я гъа-а... Абур вердишбур я гъа-а... Вердиш жеда гъа вунни-и...

Лугъун за ваз, гъвеч1и дуст, жуваз хъсанвал авур гъа дишегълини заз цис ягъай киц1ер къван так1ан хъана.

- Ав! Ав! - хабарни авачиз акъатна зай. Акъатна, зак мадни кич1 акатна. Амма заз дишегълидин чина а киц1ерин Шагъдин суфатда хъайи дегишвилер жез акунач. Къарши яз, адан хъвер мадни милайимди хъана.

- Вердиш жеда ву-ун., - хълагъна ада. - Вири вердиш хъана, вунни вердиш жеда-а... Вердиш тахъайт1а, вердишарда вун. Эхъ, вердишарда-а.

Ик1 лагъана, ада зи вилик ни хъанвай тухулдин к1ус вегъена. Базардал заз таза як1ун муьгуь тике гайи дишегълиди зи вилик ни хъанвай тухулдин к1ус гадарна. Де тухулдин т1ям вуч я? Вични ни галайдан? Вуна лугъумир гъа, гъвеч1и дуст, гишин ч1авуз тухулдихъни т1ям жеда. Жеда, гъелбетда. Амма зи вилик вегъей шей ада амайбуруз ганач. Абур, тух тартаяр хъиз, за вуч ийидат1а тамашиз, тумар чилиз яна ацукъна. Ни ч1угуна за ни хъанвай тухулдихъай. Мад сеферда ни ч1угуна. Амма т1ишни за адаз авунач. Дишегълини вич атайвалди хъфена. Парахда зунни зун гуьзетдиз тумарал ацукънавай гъа киц1ер амукъна.

- Аквазва заз, чан гъвеч1и стха, - вичин майилвал мад ни артух хъанвайди чирзава Ябат1аяз цДийи танишди, - К1ек яни, тахъайт1а Керекул яни, киц1ерикай сада, атана, пацувди яна, зи вилик квай тухулдин к1ус къачуна. Пацувди ягъиз, инлай анал, анлай ат1анал гадариз, са Расу Шагъ квачиз амайбуру вирида дишегълиди заз гайи тухулдин к1ус парахдин чил тирвал экъуьрна. Экъуьрна, абурукай сада тухулдин рангни аламачир ам мадни пис ниэр агалтнаваз зи вилик гадар хъувуна. Ахпа, лугъун за ваз, чан гъвеч1и стха, абур гъарнихъ сад чк1ана, гъар сад вичин кунашдиз хъфейбур хъиз, парахдин къене сад садавай чара хъана. Я элукъзамач ибур, я ц1угъзавач ибуру, я къув ч1угъзавач ибуру. Руфун тух, рик1

архайин бахтаварар хъиз, кисна гъарнал сад ксанва. Шагъди кыл агъуззавач. Къулухъ к1вачер к1аник кваз, вилик к1вачер къве патахъди эк1яна, руфунал ацукънават1ани, адан кыл вино ама. Бириш-бириш чантаяр квай вилерни акъал хъанва, сивин патарни галаз паспасар квай к1аник ченени куьрс хъанва, амма кыл цава къуна ама. Налугъуди, адан гарданда вагърам тунва. Налугъуди, эгер адан кыл агъуз хъайит1а, амайбуру, гъарма сад санал чпиз к1андайвал яргъи хъанвайбуру, ам Шагъвиляй акъудда, кыл ерли хкаж техжервал, адан шагъдамар жакъвада.

Иифни хъана, чан гъвеч1и стха, абур зун галай патахъни килиг хъувунач. Зунни а ракъун чилинин к1аняй къахрагънач. Чин гъамиша хъуьрезвай дишегълини иниз хтанач. Са кар за ваз хиве къан: ада гъеле базарда амаз зи вилик эцигай муьгуь як1ун тикедикай, регъвей як1ун котлетдикайни пияр квай дулдурмадин к1усарикай фикир ийиз, йифиз геж, амайбуруз таквазвайла, за гъа ни хъана мадни ниэр агалтнавай тухулдин к1ус жакъвана туькъуьнна. Ам вичив агакъайла, руфуни зазни ахвар гъана. Ксана зунни...

Щийи танишди вилер акъална. Ам и къвалалай а къвалал элкъвена. А патал ацукънавай Ябат1ай вичслай алатнавайди хъиз, са шумуд декъикъада ада вилер ерли ахъай хъувунач. Ябат1аян вилерин къекъемарни залан хъана. Пакамалай сифте яз адав ахвар агатиз эгеч1на. Амма агатнач. Щийи танишди рик1ин гъал хукуддай хътин ц1угъ авуна. Икъван язух къведай цДугъ Ябат1аяз сифте сеферда ван хъана. Гъавиляй адани ц1угъ авуна.

- Вун шехъзаваз тахъурай гъа? - лугъузвай Ябат1ая.

- Зун шехъзава, эхъ. Рик1ни шехъзава. Шехъ тийидай, шел гегъидай крар хъанани зи кылел атайбур. За ваз, гъвеч1и стха, ксана зунни, лагъанай гъа. Эхъ, ксана. Чидач гъикъван гагъда ксанат1а - киц1ерикай сада аламатдин къув ягъиз башламишна. Яб гана за. Къув туш, к1екрен уь-уь я. Патарив гвай гъаятрай халис к1екери уь-уьяр язава, зун авай парахдай - киц1и. Ида абурухъ галаз зил къазва, абуру идахъ галаз. Им абурулай к1усни усал туш. Лугъун за ваз, гъвеч1и стха, муькуь кицкрикни юзун акатна. Налугъуди, уь-уь ягъайда абуруз буйругъ ганва, ксудай ихтияр садазни амач. Пагъ, ваз абур акунайт1а. Сада

уь-уь ягъай кицлин члалар ахъайиз уь-уьяр акъудзава, муькуь-да инлай анал хкадариз цлугъар ваь, керекулдин кьир-кьирар акъудзава, пуд лагъайда, тлиш цавалди авуна, яргъи мез са шумудра алчударна, туьтуьнай сириставар язава... Паракхда авайди са аламат я. Кицлеривай заз гъич ван тахъай сесер я. Киснавайбурни секин туш. Гъурч авачиз ниэда гъатна, абуру сада садан гелер тлушунзава. ^елерихъай ни члугъаз, тлишер хкажзава, хкажнавай тлишерай сада садаз клирер-сарар экъисзава, ида адаз тапац хкажиз, кьармахар къецлиларзава. Тек сад, Расу Шагъ, секин я. Ада, ахварин есирда амай куьлуь вилер гуж-баладивди ахъайиз, абурун виридан амалар гуьзетзава. Гуьзетиз, вичин лавгъавал мадни артухарзава. Бирдан адан куьлуь вилер зал расалмиш хъана.

- Ав! Ав! - авуна ада са зурба турбадин сивел акъваз-на элуькъзавадан сесиналди.

- Яраб ида заз вуч лагъанатла? - зурзун ахкатна, чан гъвечли стха, зи чандик. - Ида завай вуч истемишзаватла? Акуна заз, гярда вичелай алакьдай ванер-сесер, уюнар-куьруькар акъудзавай кицкр зал алтлушна. Элуькъзава вири зал, клир кутан тийиз, нефесар зи тлише акъадайвал муькуьв агатна, элуькъзава. Чпин вилерани, чпин ванерани акъван ажугъар ава хьи, налугъуди, зун абур хътин кицл ваь, ирид кьил алай жанавур я, абурун кьилер жакъваз гъазур са маса вагъши я. Элуькъзава ибур акъваз тийиз. Чидач, зурзазвай зи чанда ахътин виклегъвал гъинихъай гъатнайтла, зун фуртна абурун арадай экъечлна, фена Расу Шагъдин клвачерик цлугъ ийиз ярх хъана. Пагъ, гъвечлин стха, адаз и кар бегенмиш хъайи къван ваз акунайтла! Пагъ, адан куьлуь вилер ачух, паспасар куьрснавай чене хкаж хъайи тегъер ваз акунайтла! Зай жув-жувал алачиз цлугъар акъатна. Зи мез, вич- вичелай сивяй акъатна, адан зангарихъ галуькна. Жувавай икъван виклегъвал жеда лагъана гъич фикирни тавур зун ик1 акур муькуьбур эсиллагъ* лал хъана. Лал яз, абур гьарма сад санал ацукъна... Вун зи члалахъ хъухъ, чан гъвечли стха, валара хана, валаргандин гурцгул яз шеври хъайи, жув гъамиша чарадан гуьгъуьна, жуван гуьгъуьнани гъамиша чарадан кьаргъишни экъуьгъун, къванни кьамбук хъайи за сифте сеферда жуван далудихъ даях галаз гъиссна. И гъисседи зун ашкъидатуна. Чилел ярх хъана амаз,

Расу Шагъдин вилик кьарагъдай жуьрэт тежезвай за жуван тлиш иш агакъзамай къван чкайриз мез гана. Гъиссзава за, бегенмиш я Расу Шагъдиз. Хъуьтуьл цлугъар акъатзава адай. Гьарнал сад ацукънавай кицлерни элкъвена чи патав ахгатнава. Пехилвилелди чи араяр гуьзетиз, абурайни цлугъар акъатзава. Ида заз мадни ашкъи гъизва. Ювачери чил жагъурна, зун кьарагъзава. Амма мез сивиз хъфизвач, ада вичин кеспи давамарзава. Расу Шагъни икъван дегиш жеда лагъана ни фикирнай! Чан гъвечли стха, ваз ам акунайтла! Гагъ и къвалалай килигзава ам заз, гагъ а къвалалай. Куьруь гардан акъажиз, зурба келледал алай куьлуь вилерай заз килигзава. Килигиз, ада вичин залан бедендин кьулухъ пад зай агудзава. Лугъун за ваз, зи мез сивиз хъфена. За Шагъдиз зи амалрикай гъяз атанач лагъана фикирна. Зун гъалат! тир. Жафа хъанай идан гъавурда зун гъасятда акъуначиртла. Акуна заз, ада вичин кьулухъ пад гъиз зитъплел эцигзава. Къакъудиз, агуд хъийиз, члар кьери тумни хкажиз, заз вичин даклур клепер къалурзава. Абуруни таквадай хътинбур туш, члар ерли аламачиз, яру—яру ивидин лахтаяр хътинбур я.

-Я зун хайи валарган диде! - мягътел хъана зун жув авай гъалдал. - Гъа вуна хайи зи мез яраб икъван ширин я жал? Са патахъай ганачтла, са патахъай гана хьи вуна заз! Мез гун анихъ амукърай, за абур гъа ви мамар хъиз фитлиндачни!

Вуна багъишламиша, чан гъвечли стха, зи мез яру кГеперал фена. Зи вилериз мад са затли ахкунач. Зи япариз мад са ванни хтанач. Чидач гъикъван вахт арадай фенатла, Шагъ, вичиз адет тирвал, кьил цава къуна кьулухъ клвачерал ацукънаваз, зун тлиш адан тумунин кланик кваз хур чилиз яна къатканваз жув-жувал хтана. Амайбур гьарнилай сад, тумар чилиз яна, чаз килигзавайвал килигиз ама. Регъуь хъанач заз. Зак дамах акатна: - Куьн - яргъалай килигиз, зун - Шагъдив агатна! - гъалчна за абурал ашкъидив ацДанвай вилерай.

- Куьн - яргъа, зун - мукъва! - За, гардан яргъи авуна, жуван тлиш Шагъдин тлишев агудна, жуван ифенвай мез адан къайи паспасрал алтадна. Чидач, адаз таклан хъанани, чидач им адан хесет тирни - адай галаз-галаз векъи «ав» - ар акъатна. Зунни къудгъунна а патал хъиз гадар хъана. Амай вирибур хъиз, тум чилиз яна, жуван яргъи мез жуван тлишерал алатдиз ацукъна зун.

Ябат1аяз и вилер айнаяр хьтин гьалкьайра авай киц1ин килигунар шит хьана. Къарагьна, ада, ич1и рад хьиз акъажна, вичин бедендилай ч1удгунар алудна, ахпа, а патал маса чка жагьуриз, пешерикни зирзибилрик паи хуькуьрна.

- Агь, гурц1ул, - гуьзетзава адан юзунар хиялар кьат1 хьанвай ц1ийи танишди. - Ваз зи ихтилатри гьяз гузвач ман. Вун уьмуьр такуна иниз аватнава, ам ваз аквадат1ани чидач. Амма зун уьмуьр т1уьна аватнава. Гьавиляй ам зи туьтуьна к1араб хьиз ак1анва. Завай адакай рахун тавуна, ам рик1ел хкун тавуна жезвач.

Ябат1ай вичин кьайгьуда ава. Садлагьана гьисс авур гишинвили адан секинвал кьакьуднава.

- Ацукь, гурц1ул, ацукь! Недаиди за жагьурда ваз, - ц1угьзава ц1ийи танишди Ябат1аяз. - Жуван кьилел мадни вуч атанат1а ахьайна куьтягьин.

Ябат1ай ацукьна. Ада кьил вилик к1вачерин арада туна, вичин вилер ц1дйи танишдиз кьалур хьувунач. Ц1ийи танишди, лагьайт1а, и терс гурц1улдиз ц1угьар акьудиз туьмбуьгьар авун давамарна.

- Вун гьикьван вахь инанмиш я, гурц1ул?! - лугьузвай хьтинди тир ц1ийи танишди. - Зунни гьак1 тир гьа. Расу Шагьдин к1еперихь мез галукьайдалай гуьгьуьниз заз и парахда авай гьич садахьайни кич1ез амукьначир. Фикирдай за, зун адан рик1ин к1ус, вилин нине я. Гагь заз жуван хиялар ва умудар бине аваз аквадай, гагь заз абурун бинесузвал ашкара жедай. Амма са кар авай - а умудрини хиялри за и парахда акьудзавай йикьариз метлеб гузвай, вучиз лагьайт1а маса кеспи заз авачир.

Лугьун за ваз, чан гьвеч1и стха, ик1ни яргьалди давам хьанач. Дугьри я, зани гьар юкьуз виридахь галаз чими хвал хьвазвай, таза якгун ч1унар аламай пакун т1вални ц1ум жакьвазвай. Амма зи уьмуьрда садлагьана са дегишвални кьиле фенай.

К1екери гьарайна, сириставар рахана, Расу Шагьдин вилик гьарда вичелай алакьдай уюнарни кьугьунар авуна, зани адан мез гудай чкайрал мез алтадна куьтягь хьайила, парахдиз чин гьамиша хьуьрезвай дишегьли атана. Адан гуьгьуьна са итимни авай. Гьвеч1и жендек, яхун беден авай, чинин ранг за хвал незвай чуьгьундин чакв кьван ч1улав тир и касдин кьилел рагьул фес алай, адан гьиле ц1ару т1вал авай.

- И вилерал айнаяр алайди аку, - лагьана дишегьлиди т1уб зал туьк1уьрна, - гьам я.

Зи чанда мукьвара гьат тахвур зурзун гьатна. Зун вуч лагьудат1а, вуч ийидат1а, низ килигдатк, нихьай кич1е жедат1а течиз, ийир-тийир яз амукьна.

Дишегьли хьфена, ч1улав итим заз килигиз гьа алай чкадал кьах хьана. Амай киц1ер вири, Шагьдилай чешне кьачуна, тумар чилиз яна ацукьнава, яраб вуч жедат1а лугьуз, киснава. Аквазва заз, чгулав итимди вилер залай алудзавач. Ам яваш-яваш зав агатзава.

- Гьей! - гьарайна ада садлагьана ц1ару лаш хкажна.

Вилер акьална, зун чилинин пуназ чим хьана. Лаш захь галукьнач. Кич1ез-кич1ез ахьахьайи зи вилериз ч1улав итим илару лаш кьилил хкажна к1усни юзан тийиз акьвазнаваз акуна.

- Им кьах хьанва хьи, - фикирна за, ц1угь акьуд тавуна.

- Гьай! - гьарайна мад сеферда ч1улав итимди ва ада лаш са шумудра инихь-анихь галкадарна. - Къарагь! Къарагь!

- Яраб ида низ лугьузват1а? - вилерин кьекьемар илис хьувуна за. Абур чеб чпивай кьахкьуддай мумкинвал заз хьхьанач, зи кьулухь к1вачерин зак1амрихь, к1араб хадайвал, са зат1 галукьна. Цавузни сад хьиз акьатна зун, вилерни сад хьиз ахьайна за. Аквазва заз, ц1ару лаш мад сеферда зи зак1амрал кьезва.

Лугьун за ваз, чан гьвеч1и стха, зун барутдиз, зун хьиткьиниз гьазур патрумдиз элкьвена. Зи чанда ц1ай гьатна. Зи бедендин гьар са гьал, ч1емерукдин янар хьиз, акъаж хьана, беден вич хьел к1вачиз ч1угунвай ч1емерукдиз дуьзмиш хьана. Хкадарна за ц1ару лаш гьиле авай ч1улав итимдал. Ак! хкадарна хьи, гуя зи вилик квайди, ц1ару лаш юзуриз заз кич1ерар ва буйругьар гузвайди, зи як нез, зи к1арабар жакьваз гьазур жанавур я. Заз ам к1асиз, жува адаз кич1е гуз к1анзавай. Ам, лагьайт1а, залайни зирекди хьана. Ваз, чан гьвеч1и дуст ва стха, ам зи хурукай хкеч1ай гьал акунайтк. Гена зун зал гьасятда хтана. За адал тепилмишвилер хьувунач, кьил чиле туна, элкьвена жуван чкадал, ракьун чилинин пуназ хтана, жуван бат1улвал хиве кьуна.

- Идаз завай вуч к1анзават1а яраб? - фикирзавай за и арада. Зун адаз тамашиз к1анз, амма тежез, вилер чуьнуьхиз, кьалур хьийиз авай. Амни вилери луп1ни тийиз гьа тек

са заз килигзавай. Ак1 килигзавай хьи, адаз зун суьгьурда тваз к1анзавай хьтинди тир. - Яраб идаз завай вуч к1анзавайди ят1а? - суал авай вилер жавабдихъ къекъевезвай зи. - Квезни чидачни? - накъварив ац1ана шехьиз гъазур яз къалурна за абур муькуь кицДериз. Арзани гуз, куьмекни т1алабиз элкъвей заз абуру гьич са умудни ганач. Зи вилерикай регъуь жезвай тегьерда, абуру, чпин т1ишер гагь и патахъ, гагь а патахъ элкъуьриз, къайгъусузвилини ц1угьар акъудиз, закай ягъанатар ийиз башламишна. Ахпа, абурукай жуваз къадай чка тежерди субут хъайила, зи вилер гъамиша хьиз къил цава къуна лавгъавилелди ацукънавай Шагьдал алк1ана. Ваз ам акунайт1а, чан гъвеч!и стха! Пагь, ваз акунайт1а! Адан суфатдал гьич са ч1ар, т1ишел як1ун са гъал гьич юзун къванни авунач. Ам гъа ацукънавайвал ацукъна амукъна. Чидач, и жув к1еве гъатнавай, жуваз масабурукай куьмек ва къадай чка к1анзавай легъзеда заз гъак1 акунайт1а, чидач, гъакъикъатдани гъа заз аквазвайвал тирни, заз адан лавгъавал мадни артух хъана, мадни векъи хъана, къил мадни цавуз хкаж хъана акуна.

Амни гьич, чан гъвеч!и стха, Шагьдини, амай киц1ер лугъудай кицДин рухвайрини жуваз аб тагуз ийир-тийир хъанвай заз рагъул фес алай ч1улав итимди гъарайзава: - Къарагь! - буйругь гузва ада ва мад сеферда зи зак1амрихъ лаш галукъарзава. Чара хъанач - зун къарагъна. Къарагъна, зун адан чакунин къвал хьтин суфатдиз килигна. Хъуьрена ам заз. Хъуьрей ч1авуз заз адан суфат мадни эйбежер яз акуна.

- Ювачер хкаж! - мад сеферда лаш галукъна зи к1вачерихъ. Амма лугъун за ваз, чан гъвеч!и стха, гила вилик к1вачерин зак1амрихъ.

Зун гъавурда акъунач.

- Ювачер хкаж! - лашуни вичин кар тикрарна. Заз маса чара амукънач, вилик к1вачер къведни санал чилелай хкаж хъана, ават хъууна. - Акъваз! Акъваз! - зак1амрихъ лаш галукъзава зи.

Гъа ик1, чан гъвеч!и стха, ада заз, вилик к1вачер хкажна, къулухъ к1вачерал акъвазиз чирна. Идални рази тахъана, пака юкъуз, муькуь юкъуз ада зун вилик пацар хкажна къуна, къулухъ к1вачерал къекъевез вердишарна. Зазни яваш-яваш бе-

генмиш хъана и кар. Рагъул фес къилел алай ч1улав итимдизни акуна хьи, залай алакьдай амалар мадни жагъурайт1а жеда. Са юкъуз, чан гъвеч!и стха, ам хъуьч1уьк са къвати кваз атана. Къватини адетдин къвати тушир, адай макъамар ядайди тир. Ягъиз таз вичин къватидив макъамар, ада заз къуьлер ийиз чириз эгеч!на...

Ябат1ая вилер акъалнавай. Къвердавай къати жезвай гишинвили адан беден гъуьргъуь авунвай, гъатта вилер ахъай хъийидай къуватни адаз жагъизмачир. Щийи танишни адаз аквазмачир, я акваз к1анзни амачир, рик1елни аламачир. Вучиз ят1ани Ябат1аяз адан амалар шит хъанвай. Вичиз ада икъван тавазлу килигунар вуч патал ийизвайди ят1а, къил акъат тийиз, Ябат1ая вичин рик!яй гишинвили тади гудалдини къил къакъуднавай. Амма ц!ийи танишдиз иникай хабар авачир, гъавилай адаз рик1ел хкидай ва лугъудай гзаф ихтилатар, гзаф агъвалатар амай, гъавилай ада вичин хиялар къат1завачир.

- Эхъ, чан гъвеч!и дуст, чан зи гъвеч!и стха, - рахазвай ам. - Закай а касди халис артист авуна. За ваз лагъанай гъа - бегенмиш тир заз. За жуван артиствилел дамах ийиз эгеч!навай. Зун Расу Шагьдин вилик йифизни, юкъузни жуван къуьлерни къугъунар тикрариз гъазур тир. Амай киц1еризни зун мукъва хъанвай, вучиз лагъайт1а зи алакъунар, зи бажарагълувал залай к1усни усал тушиз чпин агалкъунарни къалурзавай абуруз субут хъанвай. Лугъун за ваз, абуруз хьиз зазни ина тухузвай уьмуьр бегенмиш хъана, зун адан яц1а гъатна. Яваш-яваш заз Расу Шагьдивни а сифтегъан лавгъавал гума-чиз акваз башламишна. Кич1евал квахъна, за адаз рик1ин сидкъидай гъуьрмет ийиз эгеч!на. Заз жуван мецин, гъамиша адал алтадзавай т1ишен гъайиф къвез амукънач. Къарши яз, адаз зи мецикайни т1ишекай гъяз татай йикъар зун патал ч1улавбур, пашманбур жезвай. Гъамиша чин хъуьрезвай дишегълини мукъвал-мукъвал чун авай парахдиз къвезвай. Зун адални ашукъ ва къару тир. Амма ам, лагъайт1а, къведай ва хъфидай. Чаз недайди гана, хъуьрезвай чин чаз къалурана, мад са алакъани чахъ галаз тахъана, парахдай эхкъеч!дай, адан гъилелай чаз хъсан-хъсан, т1ямлу-т1ямлу наметар гъатзавай. Гишин вахтарилай чаз тухвилай недайди вилик кумукъдай вахтар гзаф

жезвай. Са сеферда ада чун, Расу Шагъни кыле аваз, паракдай акъудна маса гъятдиз тухвана. Инихъ-анихъ къекъуърна, инихъай анихъ, анихъай инихъ къекъвезвай инсанриз чунни къалурна хкана. Мадни са шумуд юкъуз гъа ик! авуна. Са т!имил йикъарилай имни адетдиз элкъвена. Ингъе, чун гъятдин юкъвал экъеч!зава. Элкъвена адан къерехар тирвал, я марф, яни рагъ ават тийидай айванрик лацу суфраяр алай ва алачир ч!ехи ва гъвеч!и столар эцигнава. И столрихъни хъсандиз алук!навай, чпихъай гъар жуьредин атирар къвез, сиверал хъвер, мецерал ихтилат-суьгбет алай итимарни папар ацукънава. Ихътин столар къвед лагъай мертебадин айванрикни ачухнава. Инани, анани къуд патал ван ацалтна музыка рахазва. Музыкадин сесерихъ галаз гъвадиз къизмиш жуьгъенрин винел кабаб жезвай таза як!ун нини алахъзава. Гъа ихътин гъалара, гъа ихътин шарт!ара чна садбур къвез, садбур хъфиз кеферин юкъва авай хахайринни абурухъ галай халайрин вилик чи алакъунар ва гъунарар къалурзава. Незва абуру, хъвазва абуру. Чунни рик!елай алудзавач, чпи незвайдакай, чпи хъвазвайдакай чазни гузва абуру. Сада чимизмай як!ун тикейар вегъезва чаз, муькуьда к!араб квачир балугъдин тикейар теклифзава чаз. Хъвана, т!уьна кефиниз акъатнавай сада вичин истикандай садаз чехир, муькуьдаз эрекъ, пуд лагъайдаз пиво гузва чаз. Вуна садра къванни эрекъ-чехир хъвайиди яни, гурцгул?

Анжах гила ц!ийи танишдиз Ябат!ая вилер акъалнавайди, адаз вичин рик!ел хкунрикай къайгъу авачирди акуна. Анжах гила адаз вичин ихтилатар гъа ихтилатар яз амуькдаиди, Ябат!ая абурукай я таре, яни метлеб хкуд тийидайди ашкара хъана.

- Агъ, гурц!ул! Дуьз ат!анва ви яб ат!айда! Вичин гъилериз къий! - ц!угъ ийизва ц!ийи танишди. - Муькуь ябни ат!ун тавур ам бегъем итим туш. Ваз, ак! хъайила, зи ихтилатрикай гъяз атайди туш ман? Вуна абуруз я яб, яни фикир гайиди туш ман? Ваз, ак! хъайила, дуьнья акунвай, инсанар кипДер къван, киц!ер инсанар къван чир хъанвай зи суьгбетри ахвар гъана ман?!

Ц!ийи танишди са геренда Ябат!ай гуьзетна, ахпа рик!из маса хиял яна, гардан яргъи авуна, т!иш адав агакъарна, т!ишехъ галукъарна:

- Гъайман, вун къенват!а гъа!?

Щийи танишдин къайи т!иш т!ишехъ галукъай Ябат!ай къудгъунна. Вичин вилик квайди вуж ят!а ахкур ада язух къведай хътин ц!угъ авуна.

- Агъ ваз гишинзава лагъ ман, - гъавурда акъуна ц!ийи таниш. - Вавай каш эхизни жезвач лагъ ман! Къе амаз ик! хъайила, вуна ахпа вуч ийида, гурцгул? Зи къилел къванбур атайла? Заз къван яшар хъайила, заз къван крар ва вахтар акурла?

- Ихътин каш за садрани ч!угурди туш, - ц!угъзава Ябат!ая мад сеферда.

- Де къарагъ. Тухуда за вун недай чкадиз, - юзана алай чкадилай ц!ийи таниш заландиз. - Къарагъ! Къарагъ! - Ябат!аян къвала т!иш эцяна ада ва вич къачерал хкаж хъанвайди чирна.

- Ябат!айни юзана. Са гуж-баладивди амни к!вачерал акъалтна. Беден зурзавай, к!вачер галтад жезвай, ч!удгунар аладардай къуватни адан чанда амачир. Чалишмиш хъана, ам са къвалахъди зирзибилрал ахватна. Щийи танишдин т!иш къвалахъ галукъна, ам мад сеферда къахрагъна, дехъненда-лай мягъкемдиз к!вачерал акъвазна.

- Ша, фида чун, - юзана чкадилай ц!Дийи таниш. Ябат!аяни, галтад жез-жез, адан гуьгъуьниз камар вегъена.

Щийи танишди вичизни гишин хъанвайди гъиссна.

- А гъят рик!ел хтайла, а булдиз няметар алай столар вилерикай карагайла, зи иштягъарни ачух хъана, чан гъвеч!и стха, - къулухъди Ябат!аяз вил ягъиз, са шумуд декъикъа вилик вичи адакай бейкеф хъайидини рик!елай алатна лугъузва ц!Дийи танишди. - Ваз чир хъухъ, ана чна варцаралди, йисаралди ч!угур кефер белки залай хъеан жинсерин, залай хъеан рангарин, залай артух яшарин, залай артух къаш-къаматдин кицкриз са юкъуз, са геренда къванни акунач жеди. Чаз абур гъар юкъуз тикрар жезвай. Чаз абур икрагъ жезвай. Чна, и гъятдиз экъеч!ин лагъайла, къулухъ къил къаз ■>геч!навай. Лугъун за ваз, чан гъвеч!и стха, гъардахъ са алакъун авай чун ва чи вири киДерин Шагъ вилералди акун, чна акъудзавай уюнриз ва къугъунриз килигун патал и гъятдиз ц!ийи ва мад ц!ийи инсанар къвезвай. Гъамиша чин хъуьрезвай дишегълидихъни акъван дустар, акъван танишар авай хъи,

тарпна акъвазна. Акъвазна, ада гурцлул тур патахъ вил яна. Вил яна, ада амп авуна. Анжах и ампдин ван яргъалай галу-къайла, ЯбатГаяз диде вичин патав гумачирди акуна. Алай чкадал са шумудра инихъ-анихъ галтад хъана, адани диде-дин гуьгъуьниз чамар авуна.

Тамун гапЛалдай тепилмиш хъайи рамаг синев агакъзава, кицЛерин чпин арадани мензил тЛимил жезва. Виридалайни зирекбур, руфуна тухвал авайбур, беденда жегъилвал амайбур синел агакъиз-агакъ тийиз кул-кусдикай михъи тир тЛулал акъатай арада, а патахъай сад садан патав акъвазиз са шумуд машин пайда жезва. Машинрайни са рамаг инсанар эвичЛзава. Эвер гузва абуру кицЛериз: уфтер ягъиз, «магъ-магъ» лугъуз. КицЛер, лагъайтЛа, садбур гъа элукъзавайвал, ажугъар мадни артух жез, элукъиз ама, муькуьбур вуч авуртГа хъсан я лугъузвай тегъерда, къил акъат тийиз, акъвазиз, къудган хъийизва, кисиз, элукъ хъийизва. Гуьгъуьнин къил къурбуру ван-сесни акъуд тийиз чамар ийизма, я цЛугъар акъудиз яргъарилай килигунар къазва. Ажугълуз элукъиз гъелегъда гъатна акъваз хъанвайбурун къилиз кач акъатзава. Акъвазва кчаз, синел жерге яна акъвазнавай инсанри агъада тЛулал алай кицЛерин арадиз са вуч ятЛани гадарзава. Гадариз, уфтеринни магъдин сесералди тЛулал агакъ тавунвайбурузни мукъув ша лугъуз эверзава. Качни инсанри чпин арадиз гадарай шейинив агакъзава.

- Як я! -анцЛ акъатзава кчай.

- Як жеч! - анцЛ ийизва патав мад сада.

- Зазни це! - пуд лагъайда кчан сивяй якЛун к!ус акъудзава.

- Зи як! Зи якЛун к!ус! - чуьнуьхчидин къвалаз кЛас язава кча!

- Зи к!ус! - кЛирер экъисна жаваб гузва адаз.

Качни чуьнуьхчи чеб чпел тепилмиш хъана, к!ус масада жакъвазва. Гила къведни адал тепилмиш жезва. Къведани адакай вичикай якЛун к!усар атлуз ивидин стЛалар хъичирзава.

Виридалайни эхирдай и тЛулал агакъай ЯбатГаяз акъвазна хъи, кицЛерин арада авайди са къатма-къариш я. Геллегъ-геллегъ, пайи-паяр хъана, абуру виридаз бес тахъай якЛун

182

к!усар идавай ада, адавай муькуьда къахкъудиз, чпи чеб кукЛварзава, тил цава гъатна, ида адан, ада муькуьдан къвалар чухваз, и баябанлух ацЛурдай хътин къиргъин тунва. Акъвазва ЯбатГаяз, и къиргъинда, и инсаф амачир женгина къайгъусузбур, агъиларни сефилар, къуьзуьбурни жегъилар чир жезмач, абур вири сад хъиз пехъи ва ажугълу я. Гъар садаз масад кукЛварунин, вичин уьмуьрдин вири хъилер ва ажугъар масадбуралай алудунин къаст ава. ЯбатГаяз ихътин гъал-да вичи вуч авун лазим ятЛа чизмач. Сес къурана, мез акЛана, тапацар алкЛана, адан вилер са шумуд декъикъадин вилик вичиз тавазвилер авур, жагъун хъувуна, патав гваз акуна, квахъ хъувур дидедихъ къекъезва. И къатма-къаришдай адаз диде акъвазач. Адан иви рекъизва, чан такъазва, ам, икъван крарай къил акъудиз тежез, къах жезва.

Къуру векъин пиришриз ивидин стЛалар хъичириз, чпи чеб кукЛварзавай кицЛерин арадиз мадни са шумуд к!ус аватзава. КицЛери чпи чпин къилел акъуднавай мусибат мадни къизгъин жезва. Жерге яна синел алай инсанарни яваш-яваш абуров агатзава. Амма кицЛериз абур акъвазмач. КицЛер чпи чеб кукЛварунал, чпи чпивай къакъудунал машгъул я. Инсанри, лагъайтЛа, чпин къуьнерилай яракъар алудзава, гъилерилай ванер алудзава:

- Та-та-та-та-та...

Сад ярх жезва кицЛерикай, къвед ярх жезва... Ярх жез, абуру чабалмишзава. Гъавурда акъадалди, вуч жезватЛа къил акъатдалди, садбурун чан акъатзава, садбурун ван акъатзава:

- Вучиз? Вучиз?

- Гъа-гъа-гъа-гъа...

- Гъа-гъа-гъа-гъа...

Дехънен якЛун к!усар гадариз «магъ-магъ» лагъай сесерин автоматрин «та-та-та» - дихъ галаз япар биши, вилер буьркъуь ийизва. РикЛер атлуз, чил-цав тирвал иви чукЛурзава.

Акъвазва ЯбатГаяз, кицЛерин къиргъин куьтягъ жезва. Та-та-та-дин гъа-гъа-гъа-дин ванерни хкъвезмач. Машинар синелай къулухъди хъфизва. Элкъвена вири баябанлух лал жезва.

Бирдан ЯбатГаян япарив чиликай хъиз акъатай къувдин ван агакъзава. Уях жезва ам. Адан рикЛик юзун, чандик чим

183

вай. Класар яна абуру заз, чухвана абуру зун. Чарчин тилерни яклунар зи бедендилаи алуниз, атлуз парахдин чил тирвал чукурна абуру. Зи бедендик сагь чка кумукьнач. Зи ивидин стгал галукь тавур кклатни и парахда амукунач. Ахпа мад вуч хъхъанатла, чан гъвечи стха, заз ахкунни хъувунач, за гьиссни хъувунач. Низ чида, шумуд йикъалайтиртла, зун исятда за вун тухудай зирзибилрин гъамбардал жув-жувал хтана...

Бирдан цДийи таниш вилик кваз, Ябатлай адан гуьгъуьна аваз, сада алатай вахтар рикел хкиз, муькуьда гишинвили аман атлузвай къенин йикъаз камар къачузвай патахъай яргал чулгур къувдин ван акъатна. Къув чулгуз, ав ийизва анихъай. И ванер Ябатлаян япаривни агакъна. Адани къил хкажна, адани и сесерикай метлеб хкудиз эгечна. Гъавилай адас сесер мад сеферда тикрар хъхъана кланзавай. Тикрар хъхъана абур. Абур тикрар хъжез, Ябатлаял чан ахкъалтна. Адан клвачериз къуват хтана. Гишинвили чанда тунвай гуьргъуьвал акъатиз эгечна. Камар инанмишвилелди вегъез, Ябатлай цлийи танишдихъ агакъна, адан къвалал акъатна. Адан риклик лувар, руьгъдик гар акатнавай. Вучиз лагъайтла бирдан яргъай хъиз адан япарив агакъай сесер адас танишбур тир. Ябатлаяз гъакл аквазвай, ам икл тирдахъ инанмиш тир.

- Яраб заз диде ахквада жал? - чулгуьар алахъзавай адалаи.

И шадвили Ябатлаяв къатлуз тун тавур са кар авай, амни яргъай агакъзавай къувдинни авдин сесерик са гъихътин яткни къалабулух хъун тир. Абуру тамун гаплалда югъ акъудзавай кицлериз са квекай ятгани хабар гузвай, са куьн патахъай ятлани тагъкимарзавай. Гъавилай и зирзибилрин юкъва къил секинвиле аваз ява уьмуьр и ухузвай кицлерик акваз-акваз къалабулух акатна. И валан, а валан кланерай жавабдиз къувдинни аврин" сесер акъатиз эгечна. Виридалай задан къамбаярни клвачин ях хъана. Вири, садбур кланз-такланз, садбур тади ва теспача кваз физва гъа патахъди. Абурун арада аваз - Ябатлайни. Аквазва адас, синелай гагъ къув ягъиз, гагъ амп ийиз секин кицДерин секинвал чулурзавайди виридан къаншардиз къезва. Къезватлани, къулухъди вил ягъиз, ада синелай анихъ галаз акур са никай ятлани, са квекай ятлани хабар гузма, вичиз ада

хъсл гъайиди, вичик ада къурху кутурди къалурзама. Кач къш ишардиз хквез ва адас чпин куьмек герек амачирди акваз, кицлер акъвазиз, гъар валан клане сад ацукъ хъийиз башламишна. Щугъар, гъугъар акъудиз, абуру себебсуз чпин секинвал чууриа, риклерик къалабулух кутур кчалай наразивилер къалурзава. Тек са Ябатлай акъваз жезвач, тек са ам физвай рекъелай элкъезвач. Ада мадни тади ийизва. Ада валарихъ клчклиз-къакъатиз, фурализ аватиз-ахкъатиз гъерекатзава.

Ингъе абур сад садал расалмиш жезва. Амач лагъана, чъапач лагъана, Ябатлая вил атланвай качни, мад садрани ахквач, мад санани гъалт хъийич лагъана рикелелай алудай кчан гурцДул. Абуруз вуч ийидатла, гъикл ийидатла чизвач. Шадвилай чулгуьар физ, кач гурцгулда, гурцДул кчал элкъезва. Тишер тлишерихъ, мецер мецерихъ галукуьариз, абуру гъакъван мукува ва багъри, вил галай ва цлигел тир ниер туькуьнзава, садрани тавур хътин, садрани такур хътин тавазвилер сада садаз ийиз, садавай садаз акваз, вири дуьнья рикелелай алуднава.

Бирдан кчан мез гъеле къазнах хъана кар аламай гурцДулдин яцухъ галукуьзава. Адай, хабарсуз лаш галукуьай тегъерда, анцл акъатзава.

- Им вучтин хер я? - хабар къазва кча.

Ябатлая арза квай чулгуь ийизва.

- Ни атлана ви яб? Диде къилелай алатнамазди, им вучтин гуж я ваз авурди? Зи амай гурцДулар, ви амай стхаяр-вахар гъиниз фена?

Ябатлаяз вуч жаваб гудатла чизвач. Гъавилай ада вичип тлишерални гарданрал мез алтадиз тавазвилер ийизвай кчан вилик юзан техийиз, сес ахкъуд тийиз акъвазна, яргал мензилдиз къуьрехъ галтугнавай тулади хъиз, мез вегъенва.

Кчани гурцДулди, амай вири дуьньядивай чара хъана, чпичпиз багъривилер къалуриз, цлийи умудар, цлийи мурадар къурмишзавай и арада элкъвена амай кицлерик къалабулух ахкатна. Гъарнилай сад элуькъиз, тамун гаплал тирвалди кланвай рамаг син галай патахъ тепилмиш хъана. Кча къалабулух гурцДулдилаи фад къатлана. Ягъайди хъиз дидевилин къайгъуйрикай уях хъана, ада син галай патахъ вил вегъена, ахпа гурцДул гъакл мез вегъенмаз туна, ам чамарда гъатна. Са шумуд валалай алатна, са шумуд фуралай хкадарна, ам

налугъуди, и шегъерда, амай шегъеррани, хуърерани яшамиш жезвай вич къван нез-хъваз, кеф члугваз алакьдай инсанар вири гъа иниз къвез-хъфиз рекъе ава. Налугъуди, чун галачиз абурун риклѝ фу-яд тухузмач, чун авачиз, и гъамиша чин хъуьрезвай дишегълидиз хъиз, абурузни уьмуьр авач. Йикъар, варцар къвез, алатиз фена, чан гъвечлѝ стха. Йисарни фена жеди. Чавай абур гъисабиз, абурун сан артухариз ва я тлѝмилариз жезмачир, чаз и кар гереки авачир. Вучиз лагъайтГа чун чи ихтиярдай эсиллагъ акъатнавай, чун вичин суй садрани дегиш тавур Шагъдин ихтиярда тамамдиз гъатнавай. Ахпа, лугъун за ваз, чан гъвечлѝ стха, Шагъ гъамиша шагъ тир. И гъаятдиз экъечлѝайла, ам чи арада ваъ, чи къилени ваъ, виридаз аквадай чкадал халича эклѝяна туьклѝурнавай тахтадал ацукъдай. Гъамиша хъиз, вагърам тунвай хътин гарданди къил цава къуна, лавгъавал лавгъавал яз амаз. Булдиз недайдини, хъвадайдини адан вилик эцигдай. Эхъ, гъвечлѝ стха, гъа иклѝ йикъар къвез физвай, та зун патал мусибатдин са декъикъа къведалди.

Яваш-яваш камар вегъез физвай Щийи таниш акъвазна, къулухъди вил яна, галтад жез-жез гуьгъуьна авай Ябатлѝаяз вичин рикГел ам аламайди чирна, адалай цлугъар алахъна.

- За ваз Расу Шагъ буба къван багъа ва ала хъана лагъанай гъа. Вун зал хъуьремир, чан гъвечлѝ стха, буба вуж ятлѝа течир, гъич садрани бубавал вуч ятлѝа такур заз ам играми тир. Гъавилѝяй за адаз клѝани ва бегенмиш тир вири крар тамамариз, адаз такГан ва бегенмиш тежедай крар тийиз алахъзавай. Зун гъаклѝ вердиш хъанвай. Зун Шагъдин са гъил хъиз, са клѝвач хъиз, бедендин са маса пай хъиз тир. Гъиниз адаз клѝан хъайитГа, гъаниз суззавай, гъинал клѝан хъайитГа, гъанал алтадзавай. Гъа ида зун ягъалмишарна, чан гъвечлѝ стха. Гзаф мукъва хъун хаталу тирди чир хъана заз. Цлугъ мукъва хъайиди цлугъа кудайдан гъавурда хъанач зун. Лугъун за ваз, зун жуван уьмуьрдилѝай разивили рекъелѝай алудна, гъамиша чин хъуьрезвай дишегълиди ийиз гъана жуваз дуьзмишай къулайвилери зун и мусибатдал гъана. За, уьмуьрда анжах садра хъана, мад тикрар техжедай гъалатГ авуна.

ЦГийи танишдай цДугъни къув сад садак какахъна акъатна. Адан къил галтад хъана, чандилай зурзун алатна.

- Члѝехи гъалат! ахъайна за! - саки шехъна цлѝийи таниш.
- Жувавайни жуваз багъиш тежер гъалатИ

Кам вилик техйиз акъвазнавай цлѝийи танишдилай мад сеферда гъайифрин цДугъар алахъна, эхирни ада рехъни, ихтилатни давамарна.

- Са пара гуьлуьшан югъ тир, чан гъвечлѝ стха. Гатфар акъатиз, гатахъ элкъвезвай вахт тир. Накъ члугур кефери, къе мадни члугван хъийидайбуру кефли авуна, чна гъамиша хъиз умудар ва мурад ар гваз цлѝийи югъ башламишнавай. Гъамиша хъиз, Расу Шагъдиз тавазвилер авун сифте нубат тир. За адан яру клѝеперилѝай мез алтаднавай, за адан амай чкайрихъни жуван тлѝишни мез галукъарнавай. За, жуван кеспи мад ва мад сеферда тикрариз, адаз лезетар гузвай. Гъа и вахтара за жувазни лезетар хкудзавай. Эхъ, чан гъвечлѝ стха, лезетар къве патазни жезвай. Амма и сеферда гъич садрани тахъай кар хъана, гъич садрани тахъай гъал хъана. Зи чанда, зи ивида икъван гагъда ксанваз хъайи шейтлѝан юзана. Сифте сеферда Расу Шагъдин вилик за жуван ам хътин кицлѝ тирди, лугъун за ваз, чан гъвечлѝ стха, жуван эркек тирди гъисс авуна. Акваз-акваз зи чандал цуцрухар акъалтиз-ахлатиз эегечлѝна. Зи вилерал мичлѝивал акъалтиз-ахлатиз башламишна. Зун са легъезда акъван дегиш хъана хъи, заз жуван риклѝ хура гъакъ тахвунихъай, къизмиш хъанвай иви дамаррай акъатна чилериз-цавариз физкичлѝе хъана. Зи чанда гъахътин цлѝай гъатна. Къулухъ клѝвачерал акъвазна къуьлерни кваз ийизвай, гзаф маса вердишвилерни авай зи вилик пацар Расу Шагъдин далудал хкаж хъана. Чебчпелѝай фена абур. Шагъдин къулухъай-адан далудал. Амни бес тахъана, гардан яргъи авуна, за жуван сараривди адан фиридилай къуна. Аклѝ къуна хъи, за жуван аклѝ тухвана хъи, налу гъуди, зи вилик квайди Расу Шагъ ваъ, зи валарган диде хътин са къизмиш я ва зунни ам акваз къизимиш хъанва. Ваз а гъаятда вуч мусибат акъатнатлѝа акунач, чан гъвечлѝ стха! Акунни тавурай! Акунайтлѝа, риклѝ аватна рекъидай. Вучиз ва гъиклѝ акъунатлѝа заз чидач, сифте зун Расу Шагъдин далудилай алатна, гару ягъай пек хъиз, парахдин чиле акъуна. Къени чидач, ада заз вуч авунайтлѝа, ада вичин дулудилай зун гъиклѝ гадарнайтлѝа. Амма зун чиле акъунвай. Идалди зи тлѝарвилер куьтягъ хъанвачир. Парахда авай зун хътин кицлѝер вири -зал тепилмиш хъан-

ахкатзава, к1вачер чиливай къакъатзава. Физва Ябат1ай ивиди рчанвай лешерин арадай т1уз. Чиликай хъиз ван хъайи къувдин гъарайдиз физва. Адаз вичин пацар аватзавай ивидин лекъверини лахтайри, инлай-анлай гъеле ахкъатзамай ц1угъари таъсирзамач. Ада, гъинлай ят1а, гъа и эк1яй хъанвай рамагдин юкъвай къув ч1угур дидедин гъарайдиз гъерекатзава.

Гъуълелай дагъларив къван вири баябанлух секин я. Гар авачирвилай, зирзибилрин гъамбаррилай алахъзавай гумни, чилин циф хъиз, вири патарихъди авахъзава. Ада гъава залан, цав аск1ан авунва. Чилел къифни юязвач, цава къушни къугъвазмач. И лал къенвай гъалдин юкъва гъарнал сад ва гап1ал-гап1ал такъазвай лешерин арада Ябат1ая къилел къведай мусибатдикай виридалайни вилик хабар хъайи кчан, булахдай яд хъиз, иви авахъзавай къвалаз мез гузва. Икъванбурун арадай сагъ яз амукъай адаз са зат1ни ахкваз, са ванни хквез амач. Иви лахта жез авахъзавай дидедин къвала адан рик1елай вични, амай вири дуъньяни алуднава...

2001-йис.

ИЧЕРИН БЕРЕ

•^хирни шагъвар акъатна. Абдулагъан вилни гъа вахтунал алай. И къйл а къйл ягъиз айвандик къекъвена, ам булахди хъиз п1узаррикай шир-шир, шур-шур ийиз, рагъ экъеч1дай патахъ акъатнавай балхундал фена.

Инихъ халис шагъвар гала. Зегъемвилай лит хъиз гъуьргъуь ва залан хъанвай чандилай гъа сад лагъай лепеди зурзун алудна.

Хуьруьз гаф авач. Ам и балхундилай капан юкъвал алайди хъиз аквазва? Инихъ экъеч1ай гъар сеферда, вучиз ят1.ани, фикирдиз суал квай хиял къведа. Вири хуьруьз и дагъдин кук1ушдал к1ар алтадай к1валак1дин чин Хътин дуьзен чка гъатаЙла, и к1валер тик къакъанда вучиз ава?

Килиг садра агъа Арабханан к1валер гъинай аквазват1а. Абур виридалай хъсан чкадал ала. Агъадихъ ник1ер, ахпа к!ерецдинни чуьхверин тарарив ац1анвай там, ахпани вац1. Са кар пис я. Ювалерин вилик чил квач. Гъич ч1иб алайдини. Амма и к1валер виридалайни къакъанда ават1ани, абурухъ хъуре садазни авачир хътин багъ гала. И къакъанда - жувап ичср. Къени ичер. Нивай дамах ийиз жеда мад и хуьре вичин багъдал? Гъич садавайни.

Бес сала битмиш жедай картуфар вуч я?! Гъич садан салани ахътинбур жеч. Къажгъандиз вегъейла, савун сик1ер хъиз, чик1ида.

субай тир Абдуллагъаз ада иллаки таъсирзава. Хиял адакай яз, къуъзуьдан вилер Хатуназ килигзава.

- Юусни хъсан к1валах жезвач, я итим. Чна жегъилри вичиз куьмек гана к1анзавай чкадал, инал къван хканвай квар це авай яд гъик1 ич1ирда?

- Гъик1 ич1ирда къван, ингъе ик1, квар са патахъ алгъурна, - гъилерин юзунралди къалурзава Салми къариди.

- Я паб, ам суваб авай к1валах я. Гена авайдаз, юг гатазвайдаз, векъ язавайдаз яд гун. Яни, Абдулагъ буба?

- Кибаштан. Квар инал къван ялнавайди ви паб туш, Салми къри я, - къве вилни мич1на Абдулагъа.

Гичиндай яд сифте ч1ехида, Абдулагъа, дадмишна, ахпа Арабхана. Хатун, нубат вичел атайла, а патал хъиз къекъеч1на. Чин хуьруьхъди элкъуьрна, ада булахдин яд виридалай гзаф хъвана. Суваб хъана Салми къаридиз.

Рат1ран юкъвал цавай атана ич аватна. Амма и кардиз садани фикир ганач. Хатуна гъа хъвайи къван яд, акадай акъуднавай фан чин хъиз, къекъифнавай хурудикай гъуз ракъурна. Адай, вичизни хабар авачиз, гъарай акъатна.

Им къвед лагъай суваб хъана Салми къаридиз. Хатунан чандизни серии хъана.

Рат1ран юкъвал къвед лагъай ични аватна.

- Абдулагъ буба, ибур ви истик1ан ичер я хьи, - хуьуре-на инихъ-анихъ килигиз Арабхан.

- Я йе, - цавай ичер атай патахъ килигна Абдулагъ.

- Гъагъ, Ч1улав, ви дуван за аквада, къин тавур хва, - фена ичинин патар к1ват1 хъийиз башламишна Хатуна.

- Гъик1? Ам яни абур гадарзавайди? - хъел къвезва Арабханаз.

- Ат1ангъе, муьхцуьн къвалахъ галай кирферай заз адан къил акуна.

- Акуна ваз? За ат1уда адан къил.

- Аялдин къил? - тажубвал къалурна Абдулагъа. Амма вичинди зарафат тирди чирна. - Я хуьруьнгуь, т1уьна тух хъайидалай къулухъ къве ич гадарна лугъуз, аялрин къилер ат1уз жедани?

- Керчек, абур ви салан ичер яни?

- Эхъ, я хуьруьнгуь. Зи истик1ан ичер тирди аквазвачни ваз?

Арабхан гилани гъавурда акъунач. Ам гададин дуван ак-ваз физ гъазур хъанвай.

- Де секин хуьхъ, я хуьруьнгуь, абур гадайриз за гайиди я, - гъил къуна акъвазарна Абдулагъа Арабхан. - Ихътинда фена вичин аялдиз са кар къунни мумкин я, - хиялдай хълагъна ада.

Гадаяр кирферай чеб экъеч1на. Зуьрнечидин хва яргъал акъвазна. Ада вичин пар къунвайди ширишда гъатнавай к1уфалай чир жезвай. Ч1улавав ичер гзаф гумай, ада абур вичин дидедиз, ахпа Салми къаридиз теклифна. Дахдин патав агатиз адавай хъанач. Анжах пелез атанвай ч1улав мекен ч1арарикай адаз кич1 кваз вил яна.

Абдулагъ рат1ралай хъфиз рекъе гъатна. Гадайриз шад хъана. Салми къаридини вичин квар къуьнел хкажна. Къайи яд хъвана, беденар залан хъайи Арабханни Хатун фена маркунин к1ане сериндик ацукъна. Ч1улавазни зуьрнечидин хъиз рехъ ачух хъана. Къачуна абуру юрфар, гагъ сада, гагъ муькуьда гъамбардилай къачуз къуьл цавуз акъудиз ц1ек1в цава туна.

- Атана чазни куьмекар, - ламу перемдик шагъвар акатна, зурзун алахъай Хатун ругунрин сарари хуьтуьларнавай ягъалрилай т1уз яргъи хъана.

- Ван хъанайни ваз? Ичер Абдулагъ бубади вичи гайибур я гадайриз.

* * *

Рагъ винидихъ фена. Луф-луф къачуна руквада авай верчерин рамагар куьчейриз акъатна. Абдулагъ бубадин кара авай к1елерикни юзун акатна. Ме-е, ме-е я ван жезвайди. Гъинай чида абуруз гъава серии жез башламишнавайди? Килиг садра, Абдулагъ бубадин яру к1ек гъиниз акъатнаватк. Адан чарадан мягъледа вуч ават!а? Галтугзава вич хъиз руквадин гъавизрай экъеч1навай ц1инин фередихъ. Тахъана адаз вуч ава - хуьзва къван Абдулагъа, чук1ул къалур тавуна. Им пуд лагъай йис я. Ахътин хинк1ар адан чанда ава хьи. КГекрен гъайбатар акурла, итимри гъа к1 лугъуда.

Зуьрнечидин хъи чпин к1елер акъудна. Гъалда ада вил Абдулагъан к1валериз ягъиз. Ахпа, ам вич аквадатк лугъуз, килигиз акъвазда.

- Къе абуруз бес я, - рази я вичелай тарарин далладихъай хкаж хъанавай вергерин жергедихъай гуъзепавай Абдулагъ. -Пака за абуруз мад гуда. Гъич хабарни авачиз. Къуй т!уърай. Мад т!вал квахъна. Гъиниз фена ам? Чуънуъх хъанва гъекъедин ст!ал фена накъварив ац!данвай вилерикай. Ингъе, им т!вал тушни бес? Винелай к!вачерив къуъл гуз, аквазвач. Салалай балхундал серии я. Инал гагъ инихъай, гагъ анихъ-ай шагъвар галукъзава. Аялрин ванерни акъатнава. Миск!индин вилик къван кк!а гъатнавай гъерекатдиз килиг садра, Зуърнечидин хциз юлдашарни жагъанва. Жибинар, хъуъч!ер ац!урзава. Яраб куън гила къванни тух жедат!а? Килиг, килиг, мад къвед атана акъатна. Сад Арабхананди я. Чинин ч!улаввили лугъузва. И хуъряй хътинбур туш адан аялар. Вични са акъван ч!улав хам алай итим туш. Амма аялар ч!улав ч!агъар я. Астахфирилагъ, ч!агъ вучтиинди я зи мецел атай? Ч!улав к!елер хътинбур я адан аялар. Амма къуншийри гзаф арза-ферзе ийида абурукай. Чи-дач, ягъийриз аялар гъихътинбур хъана к!андат!а. Адан т!вар аял тушни? Зун и зуърнечидин хва авай мягъледай катна к!анда хъи. Пагъ, ада зун инжикли ийизвай къва-ан. Амма зарар авач. Багъ ичерив ац!ана, сад дадмиш тежедай аялдикай вучда?

Агъангъе, адан вик!егъвал аку. Виридалай гзаф к!ват!нава. Гила, виридан к!венк!ве гъатна, я ругунрал ацукъыз рат!арал акъатда, я дегънедал фида. Незвай къван ичер иливарун патал. Сафра хъайит!а вучда? Жафа хъана, валлагъ жафа хъана. Неда, неда. Хъвада къайи ядни булахрилай. Акуна ваз, руфунар вак!ан цгуърнуъгъар авай чувалар хъиз жеда. Экъуъгъда заз къе абурун дидейри. Ахътин къаргъишар ийида хъи, абурун ван хъайила, аялрин руфунрин т!ал ат!унни мумкин я.

- Къала кван, садра зунни экъеч!ин куъчедиз. Щагъвар мадни серии, мадни йигин хъанва.

* * *

Виринра гвенар гъилив гуъзмач лугъуда. Чи патара, вучиз ят!ани, а адет хкатзавач. Гвен гуъналди куътягъ жезвач гъа. Куълера авайди гъеле къуълни туш, мухни. Факай гъеле рахан тийин. Абур харманрал хкана к!анзава, югарар авуна к!анзава. Нагъварикай, ц!ек!верикай михъна, гаралай гана, тапусдиз

хкведайди - гъам къуъл я. Гъам мух хъайит!ани, къайгъу авач. Гъадакайни фу жеда. Фан писди ва хъсанди авайди туш. Фу ам фу я. Гишинди тух жеда. Ам бул хъайила, къуълни чара ийиз чир жезвайди я, мухни. Къуй бул хъурай вич: къуъл ят!ани, мух ят!ани. Вичикай эскиквал гъич садрани такурай.

Рат!ран вдкъни-юкъвал нагъварни ц!ек!вер квай техилдин гъамбар ала. Са патахъай Арабхан вич, муъкуъ патахъай адан паб Хатун акъвазна, абуру къведани юг вегъезва. Шагъварди куълуъ ц!ек!в акъван чкадиз тухузва хъи, булахдила хкезвай Салми къариди яргъа амаз арзаяр ийиз эгеч!на:

- Ви ц!ек!в ацукъ тавур къемкъердин мугни амач, я Арабхан.

Арабханаз и гафарин ван хъанач. Абдулагъа абуруз ихътин жаваб гана:

- И берекатдал ви вил ацукъ тавурт!а, ам ц!увай кузни, вац!увай тухузни жедач.

- Ма, килиг, - лагъай гафари бейкефнач Салми къари, - зи кварцин къенни кваз абурув ац!анва.

- Квев? Ц!ек!верив!

Жаваб яз адан вилик квар эцигна Салми къариди.

- А к!амара идан сиве твадай паркълни амачирни?

- Бес за ваз вуч лагъанай? Къемкъердин мугни кваз Арабханан ц!ек!верай ац!анва. Хъухъ жуваз са ст!ал къайи яд. Вуна хъвадани, я Арабхан?

Арабхана мадни жаваб ганач. Юрфунин тум къуълуън гъамбардиз сухна, ам къуълуъбурун патав атана.

- Ихътин чими юкъуз винел жанг алаз булахдила хквезвай кварцяй яд хъун тавун гунагъ тушни?

- Хъухъ, чан хва, хъухъ. Къала са къаб, за квезни цан.

- Я паб, анал алай гичин гъваш, аиДуррай булахдин цяй.

Къуълуън гъамбардин къилел вичин юрф гадарна, Хатуна тади кваз къелеч! перемдин хурудин патар агудна. Бедендал алк!анвай читинин перемдивай адан к!алубар чуънуъхиз жезв'ачир. Абдулагъ ам галай патахъ килиг тийиз алахъна.

Хатуна гичинда амай яд лиршна экъична. Къилихъ галай яйлухдин пип!ев гъекъедал руг ацукънавай чин михъиз-михъиз, амн-и атана. Адан къекъуънра къуватни агъайнивал ава. Вик!егъ дишсгъли я. Гуърчег дишегъли я. Лап фадлай

Звер галаз атай шагъвардин лепеди балхундин кланикай биши руг цавуз акъудна. Аник верчери чил фурар-фурар авуна, гъа руквада экъуьнагарзавай. Чими я гъайванриз, киш гъикл лугъуда?

Абдулагъ балхундин атла кылиз рекъе гъатна. Вуч явашдиз вегъезва камар. Рагъни цавун юкъни-юкъвал акъваз хъанвай хътинди я. Ювалерин са патахъни серии аватнавач. Амма багъ галай патахъай чимивилин юкъ атлана серинвал агакъзава. Чуълда булахдив агакъдайлани гъакл жеда. Къуд пад тланур хъиз жир-жир ацалтна кузвай вахтунда пипин таран пунай акъатзавай са гъилин цам хътин булахди гъеле цуд камуна амаз пелехъ серинвал галукъарда.

Акъваз. Ам вуж я таравайди? Абдулагън камар йигин хъана. Шагъварди куьмек гана жал? Балхундикай - къене айвандик, айвандикай - къурук. Верг хъиз эвичъава ам. Килиг гурарин тиквилиз. Икъван тамар авай, икъван устларар авай хуьре ихътин гурар квай клвалер? «Гъихтинбур ятлани, ата бубайрилай амайбур я:», - жаваб гуда Абдулагъа.

- Агъ, къурумсах! Ви дуван за аквада...

Ювачерилай пара гъерекат гъилерик кваз рахазва Абдулагъ.

- Араб вун вуж ятла? Чирда за ваз, вуж ятлани.

Риклик тади квайла, вилеризни аквадач. Гъинва инал алай тлвал? Рагъ чими жедайла, клелер хкана серии кариз хъяна, ам инал эцигайди тир. Амач гила. Килиг гъинал алатла. Садрани инал эцигайди туш. Клвачер акатнани шуьмягъ тлвалуник?

- Чирда за ваз, гъа и тлвалуналди чирда. Аквада заз вун мад и багъ галай патахъ килиг хъийидатла. Рак кукуцДулдал элкъвена: члигъ-гъ, гъи-ичл. И ван хъайи аял багъда акъваздани? Шумуд сеферда къачунай и къурукай салаз экъечлдай ракларик кутун патал батлиляр. Гъил атанач хъи, атанач. Виш йисуз кукуцДулдал элкъвей ракъе са нажах алагъна гъикл хкудда? Къуй члигъ-плигъни авурай. Ам гъаятда кицл авай мисал я. Хабар гуда. Яз, къведайди ракларай къведани? Вичини ихътин мецер члур хъанвай члагъндин ванер ийизвай кукуцДулдал алай ракларай.

Балхундик квачир рагъ иниз гъинай аватна? Вилериз затлани аквазвач. Тарай хкадарайди вуж тиртла? Пелез гъил

яна, винелди килигзавай Абдулагън кылел аватиз са тлимил амай. Чурчул хъиз катна ам картуфрин арадай тлуз.

- Заз чир хъана вун, зуьрнечидин хва. Агъ и тлвалуникай ийидай за вун.

Галтугизни кланзавай Абдулагъаз, амма клвачер, чакъулра гъатайбур хъиз, картуфрин чичГера амукъна, адан жендек виликди ярх хъана.

- Хъсан я, зуьрнечидин хва, акатда вун зи гъилик.

Къарагъна ам са гуж - баладалди. Ахпа гъа вичин клвачера алчуд хъайи чичлрал ацукъ хъувуна.

- Гъе-гъе, - кыл галтадзава ада. Амма хъуьрезвач, хъуьруьн вич къезвач.- Агакъда жал вун? Гъа агакъна, вуна вуч ийида? Гатадани чарадан аял? Амма вуч паталди? И таран кланик авахъна китлизвай ичер паталди? Тлуьрай чпиз. Клмай къван тлуьрай.

Балхундикай - айвандик, айвандикай гъакъван тик гурарай гъуз эвичГай къайдада Абдулагъа ичер клватлиз башламишна. Са гъамбар хъана. Гъар юкъуз икъванбур чилиз авахъиз хъайила, тарарал вуч аламукъзава? Эгъ, къисмет авайди гъич садавайни къакъудиз жедач. Тлуьрай аялри. Зуьрнечидин хци ацлуррай вичин гуьзуь чуьнуьх тавуна незвай ичерай. Адаз куьмекарни гъатда. Са кыл Арабханан арабашийризни хабар жеда.

Агъадихъай багъ, къавун члередал алайди хъиз, аквада. Раг атлана, цал кутунва. Цал кутуна, руг клватлнава. Руг клватлна, раган кылел сални багъ кутунва. Хуьруьн кылихъ, къванерин куьнтл хъиз, хкаж хъанвай клвалер багъдин юкъва гъатнава. Ингъе и багъдай виняй гъуз хуьруьн юкъваз, мискГиндин вилик квай майдандал къван фенвай клаз ичерин хар авахъзава. Ваъ, ичерин марф къвазва. Харди чилел хирер ийида. Амма марфади... Марфади чилел алукуьиз вич гъарнихъ чуклурда. Чили хъсандиз кужумрай лугъуз. Ичерпи, вили раг квай рекъел алукуьиз, виняй гъуз катзава. Бязибур, марфадин стГалар хъиз, чклизва. Чпин хуШувал рекъе амаз къалурна, садбур къванерихъ агалтзава, муькуьбур рагъ фена чилиз арх хъанвай вергедин хъунчариз катзава. Хуцлувал чпив гумайбур са кыл миск!индин вилик къван авахъна физва. Аялриз хабар гуз. Зуьрнечидин хцин гъарайдиз.

- Къунши, вуна к1елер гьалзавани? - хабар къазва ай-вандикай Абдулагъа.

- Эхъ, куьбурни тухудани? - шад жезва Зуьрнечидин хциз.

- Зунни къведа са арадила, зегьемвал алатрай са к1ус. Ибур ихтилатрик квай арада, банДидиз кеф хъана. Фена хкаж хъанва Абдулагъ бубадин къурун къавал.

- Баци-баци-баци, - эвер хъийизва Зуьрнечидин хци,

- Мэ-э-э-э, - жаваб гузва адаз къавалай рик1 алай дустуни.

Яраб ам гьик1 эвич1дат1а? Ангъе, ат1а цлалай гъуз. Ах-гакъзава бацДи дустунин патав.

- Къа-ац, - кве гьилни виликди авуна къазва Зуьрнечидин хци.

Бац1и, къванерикай яран сувариз хкатай вергедин хъикъелар хътин вичин гъвеч1и крчар виликна, адан къаншардиз къевезва.

- Къац, - шад жезва Зуьрнечидин хциз.

- Килиг, ягъиз вердиш хъанва гъа, - кьил галатадзава к1елериз вар ахъайзавай Абдулагъа. - Ада накъ зи нек юзурзавай квар айвандила, вегъез са т1имил амай.

Герекзавай жал Абдулагъаз а квар? Адаз кал авач къван. Кал хуьн четин туш. Абдулагъаз мадни регъят я, хъсан чида адаз мал-лапагдихъ гелкъведай къайдаяр. Амма квар ни юзурда? Кал ни ацада? Абдулагъ бубадин хтуларни галаз свае хкведа мукъвара. Ахпа жеда квар юзурдайбур. Амма кал гъинай гъатда? Бурж къачудани чарадавай?

Латарин кьил ел Зуьрнечидин хва Ч1улава гуьзетзавай. Абуру, гъич мукъвал вахтара такурбуру хъиз, гьилер яна. Юелери, к1анз-так1анз к1уф хк1уриз, чпиз яд хъвана. Латарин кьилел хкаж хъанвай ч1ехи тар ак1аж хъанва чуьхверрай. Мус чрадатк абур? Пагъ, абурун туькъуьлвал вуч я? Ахпа дигмиш хъайила? Абдулагъ бубадин багъда авай шир алай чуьхверар абурун патав са зат1ни туш. Ширинвилез вирт1един к1усар я. Килиг, бац1и гъиниз хкаж хъанват1а аку. Тар кве чихел хъанвай чкадила, ада кклериз килигун къазва. Гъинвачт1ани, къвал-къвала туна са зат1ни таквазвай к1елерикай фикирзава. Абуруз вучиз ганвачт1а ихътин зиреквал? 192

Аран дагъдин серии инал къван агакънава. Фида ам дередин агъа кьилиз къван. Аран вац1 вич физмай къван чкадиз. Лугъуда, Аран вац! Каспи гъуьлуьз къван физва.

* * *

Агакъна гадаяр кклерин вил алай бахчадиз. Ина рагъ авачир жал? Килиг гъикъван серии ят1а. К1елери к1уф чиле туна дадлу векъ нез башламишнава. Бац1и къекъвезва. Квехъ къекъвезва ам? Агъан, гъавурда акъуна. Вичин рик1 алай пипин тарахъ. Юкъ алгъана фенва ам маса тарарин арадай т1уз. Бац1и аниз хкаж жеда. Адан гуьгъуьна аваз - гадаярни. Инлай вири бахча хъсан аквада. Кклерин патав къведайбурни, абур чебни.

- Къац, - таран тандал хкаж хъанвай бац1идиз гьил къалурна Зуьрнечидин хци. Бац1идин кьил, ахпа вири беден хкаж хъана, къулухъ галай к1вачерал акъвазна, хкадарна ада таран тандилай.

- Гъа-гъа-гъа, гъи-гъи-гъи, - къекъвена ванер тама. Гадайри чпи чеб т1ушуниз башламишна. Бац1ини къаримшмиш хъана абурун къача-къучдик. Гагъ Зуьрнечидин хцин, гагъ Ч1улаван шалвардин кикерихъ крчар галк1из, къугъвана амни дустарихъ галаз.

- Къац ая адаз, къац ая, - гъарайзава вич к1аник акатайла Зуьрнечидин хци.

Куьн таниш жедани гадайрихъ галаз? Зуьрнечидин хцин т1вар Керим я, диде Сувар я, буба - Букар. Виридан к1валера стхайрин т1варар, вахарин т1варар чеб чпихъ галаз къадайбур жеда, амма абурун к1вале дидединни дахдин. Ч1улаван халис т1вар Мерден я. Дидени дах вужар ят1а чаз чизва. Адаз вичиз Мерден лугъуз эверунилай гъа Ч1улав лугъун хуш я. Чидач, ак1 вучиз ят1а. Зуьрнечидин хвани вердиш хъанва вичин лак1абдихъ галаз. Пис лак1аб туш хъи. Я адан дах зуьрнечи. Пис к1валах яни? Шадвал гузва инсанриз. Гъи межлис жезва хуьре адан дахдин зуьрне галачиз? Мелерни, мехъсрарни адан зуьрнедила, башламишзава, куьтягъни ам галачиз жезвач. Гила Ч1улаван стхадиз мехъерар ийидайла, макъмар ягъун патал низ эверда? Зуьрнечи Букараз. Акъ-

ваз, хтурай садра Шулаван стха армидай. Хтанмазни, мехъ-ерар ийизвайди я. Ахпа кефер гъа гадайриз.

Яру хъанва гадайрин чинар. Къуькъверик ял кутунвай зуьрнечийрин чинар хъиз. Бацлини фенва абурун патавай таза пешер дадмишун патал.

- Къе за мад са шиир кхъена, - муштулух гузва Зуьрне-чидин хци.

- К1елин ман за.

- Вавай к1елиз жедач. За к1елда ваз.

Зуьрнечидин хци тагъар къван жибиндиз гъил вегъезва.

Им адан шиир алай чар я. Яраб ам шумуд сеферда къвеч1иларнават1а? Табагъ михъиз ац1анва. Им виридалай-ни ч1ехи шиир хъанва.

- Вагъ, ам гъикъванди я-а, - тажуб хъана Ч1улавни.

- Ваз никай ят1а чидани и шиир?

- Мад баиДидикай яни?

Зуьрнечидин хва таран тандал хкаж хъана. Ювачер авадарна сифте вич ацукъна, ахпа патав Ч1улава вичиз чка къадалди вил алаз акъвазна. Са вил бахчадин юкъваз акъатнавай к1елеризни яна, ада шиир к1елиз башламишна:

Чи къуншидал къуьзуь кас

Яшамиш жезва са...

- Ви рик1елай Абдулагъ бубадин т1вар алатнани? - гъир-гъирна хъуьрена 4{улав.

- Шиирда т1варар жедайди туш, яб це.

Зуьрнечидин хци вичин шиир давамарна:

Ам акурла гъамиша

регъуь жезва заз...

И арада Ч1улаван рик1ел къе тухдалди т1уьр ичер хтана.

- Пака гудат1а Абдулагъ бубади чаз ичер? - худда шиир к1елзавай Зуьрнечидин хцин далудихъ гъил вегъена Ч1улава. Яб гуз к1анзавач адаз. Ак1 ят1а, къакъуд жуван гъилни. Зуьрнечидин хциз хъел атана. Ада вичин къуьн Ч1улаван къуьне эцяна. Адани жаваб хгана. Аватна къведни таран тандила.

Алчуд хъана сад садал, гатаз башламишна сада сад. Дустар рик1ивай кик1изва. БацГидиз хабар жезва и кардикай. Ам къезва винел акъалтайдаз къац ийиз.

Аялрин ихтиярда к1елер туна к1вале къарай къведани? Абдулагъни гадайрин бахчадиз рекъе гъатна. Абуру.х ь ихтибар тавун туш. Вад-ругуд классар куьтягнавай гадаяр я. Ахътин вахтара Абдулагъ буба к1елер хуьз дагъда авайди тир. Ибуру хъиз вад-ц1уд к1ел ваъ, сагъ са суьруь.

Латарал агакъайла Абдулагъ бубадини яд дадмишна. Килиг садра ч1удхвардила гъик1 авахъзават1а. Лап мурк1арикай хкатзавай хътинди я. Гъакъван къанва, гъавил-ляй Абдулагъа са капашда авай яд пелезни яна.

* * *

Бахчада секин я, Яраб гадаяр гъинват1а? К1елер, ангъе, ^аквазва. Дегънедал фенвачт1ани чидач. Агъ, къарайсузар, f к1елер нел тапшурмишнава куьне? Касни авачир бахчадал? Нивай жеда тамарин михъивал? Атана са ничхир, гъаз катда | квайни квай са к1ел. Ничхиррилай феи инсанарни ава.

Керчек гадаяр авач гъа. Эверайт1а, гъай лугъудат1а?

- Э-гъе-гъе-гъей, куьн гъинва, надинжар?

Щудра тикрар хъана и сесер.

- Я женжелар, куьн гъина ава?

Са ван-сесни акъатнач. К1елер, къилер цавуз хкажна, яб | гуз акъвазна. Гадаяр гъарнихъай сад акъатна. Чинар ч!уру яз.

- Ана гъик1 хъанва, хуьруьнгуьяр, куь гъалар пис я хъи? | Чинар гъалч1на ава хъи?

Зуьрнечидин хва пара хъел кваз Ч1улаваз килигна.

- Гъик1 хъана, ичерин патахъай яни, тахъайт1а кклерин | патахъай?

Мадни жаваб ганач гадайри. Абдулагъ къил ч1угуна га рик1 алай таран к1аник фена. Адан гуьгъуьна аваз - даярни.

Ша, инал ацукъ кван къведни зи патав. Куь арада вуч | хъанват1а лагъ кван.

Гадаяр мадни кисна. Амма абуру лагъайвал авуна. Фена | гъа таран тандал Абдулагъ буба юкъва туна ацукъна.

- Гила за квез са ихтилат ийида. Куьне хъсандиз яб це. Эвера жуван бацIидизни. Къуй адазни зи къисадин ван хъу-рай.

Зарафат яз къуна, Зуьрнечидин хва таран тандилай эвичIнач.

- Эвера, эвера, - лагъана, далуда гъил эцяна Абдулагъа.

- Баци-баци-баци, - кIеви сесиналди гъарайна Зуьрнечидин хци.

- Ме-э-э-э, - жаваб гана патав гвай валарай бапДиди.

Килиг адан амалдарвилиз. Фена валарик чуьнуьх хъана, бахчадиз атайди вуж ятIа чирзава.

- Ам квелайни амалдар я. Ада чинеба атана заз къац аунайтIа вучдай? Яна ярхардай къуьзуь итим.

БацIи Зуьрнечидин хцин вилик атана. Амни хтана вичин чкадал ахцукъна. Абдулагъа вичин къиса ахъагъиз башла-мишна.

- Гъа икI, хуьруьнгуьяр, хъана къван, хъанач къван къве дуст. Дустар вужар ятIа квез чизва. Ингъе бацIдини куь дуст я. Адазни куьн галачиз ятIа кIелерин арада къарай къвезвач.

Вахтар физ, чIехи хъана дустар. Чуру-спел атана, гъил-кIвач къуватлу хъана.

Дустарикай гъар садаз вичин мурад авай. Абур къилиз акъуддай мажал ганач - дяве башламишна. Дустар къведни санал фена дяведиз. Ватан душмандин къушунрикай мишь-из. Абур гзаф авай. Чагъарин лужар хъиз, ахмиш хънавай абур чи чилерал. Амма чибурни тIимил авачир - душмандикай азад хъувун патал женгиниз къарагънавайбур.

Акъван ивиар экъична хъи, акъван инсанар телеф хъана хъи... Амма ватан азад хъувун патал са зат!ни гъайиф къвезвачир. Дустаризни акуна гуьллейрин хирер, амма абур санал аламай. Яраб аллагъ гъамиша икI хъанайтIа - тIалабзавай къве дани.

Гъайиф тушни ихътин дустар къакъудиз? Дяведа нивай I хабар къазва ихътин гафар. Ана рахазвайди яракъ я. Вуна ядач, вун яда. Дустари чпин виКIегъвилерни къалурна. Вири мукъва-къилийриз хуруйрал медалар, орденар алаз ягъай шикиларни хтана. Къе-пака чебни хкведа. ГъакI фикирзавай дустарал вил алайбуру. Амма килиг садра вуч хъанатIа.

Зуьрнечидин хвани Чулав кьюнерихъ гьилер вегьена вичив агудна Абдулагъа.

- Хъсандиз фикир це - абурун кьилел вуч атанат!а аку. Дустарикай сад эхиримжи женгина телеф хъана. Дустунин п>илерал. Рик!елай фенвай гуьлледи адав гьич са гафни хълагъиз тунач. Сагъ амукаяй дуст, адан кьилихъ ацукъна, яргъалди шехъна. Адаз дустунин пелелай лап гъвеч!и ч!авалай анал аламай лишан акуна. Им ада вичи авур лишан тир. Аял ч!авуз, акьул авачирла авур лишан. Рик!елни аламач дустунин, кьил квелди ва вучиз янай!а, амма лишан вичи турди адаз хъсандиз чизвай. Гъавилай ам дустунин кьилихъ яргъалди шехъзавай. Вичи адал авур хире вири уьмуьрда тур гелез килигиз, адал мукъаятдиз гагъ са гьил, гагъ муькуь гьил алтадиз шехъзавай...

... Яб гузвани куьне? Дуст телеф хъайивилай ваъ, ам вич телеф хъунни мумкин тир. Дустуниз са вахтунда вичи гайи т!арвили ам вичивай къакъудзавайди яз къуна, шехъзавай ам...

Абдулагъ кисна. Гадаяр къведни, кьилер куьрсарна, чилиз килигзавай. Чебни тахсиркара хъайила, вуч лугъудай!?, Гена хъсан я, сада садал хирер авунач.

- Килиг, вужар ят!а лагъ акван ибур, - пенжекдин къене пата авай къултухдиз гьил вегьена Абдулагъа.

Ада анай хъипи хъанвай куьгъне шикил акъудна. Гадаяр къведни шикилдал алгъана.

- Им, Абдулагъ буба, вун яни? - чиниз килигна Зуьрнечидин хва. Дустунин гаф тестикъ жедат!а лугъуз, Чулавани вилер хкажа. Абурун вилер чеб чпел расалмиш хъана. Хъуьрсна къведни. И кар акур Абдулагъани хъверна.

- Къвед лагъайди вуж я? Чидачни квез? Ам, Зуьрнечидин хва, ви ч!ехи буба я.

Зуьрнечидин хва гила шикил гьиле къуна килигзава.

- Бес куь к!вале авай шикил гьинай атайди я? А военный парталар алаз янавайди? Ам гъа и шикилдай акъудайди я ман. Бе-ес, хуьруьнгуьяр, чун гъакъван хъсан дустар тир. Жуван гьилералди кучудна за ам чара уьлкведин чилерал. "Зи рик!елай адан пелелай эхиримжи сеферда ахкур лишан къени алатзавач. Дустар гъахътин шейэр я. Де гила алад

къведни дегнедал, - гадаяр таран тандилай авудна Абдула-
гъа, - келер за хуьда. Анжах геж ийимир.

* * *

Юелербанар бахчадай эхкъечъава, хуьруьз рекъе гьат
хыйизва. Хуьруьз вири патарихъай инсанар хкъезва: гена
авайбурни, векъер ягъиз дагда авайбурни, инихъ-анихъ чпин
дердийриз фенвайбурни. Абдулагъ кълерин вилик кваз хъфиз-
ва. Шуьмягъин твал авай гъилерни далудал эцигна, ада и
пад а пад ягъиз клусни тади квачиз камар вегъезва.

Аран дагъдин къилелай цав яру хъанва. На лугъуди, адан
къулухъай тланурдин ялавар хкаж жезва. Гъакъван яру хъанва.
Рагъ фадлай цав амач, амма адан нурар саклани туьхуьзвач.
Ярувални ракънинди тушнк бес. Экуьнахъни цавун клан гъа
икл жеда. Ахпа яргъай-яргъай гъуьлни тланур хъиз аквада.

* * *

Няниз клвале гъарда вичин буржияр къилиз акъудзава. Ди-
деди, кал ацана, винелди тади ийизва. Дахди мад сеферда хперин
парахдин сивихъ галай тлалакадин мягкъемвал ахтармишзава.
Айвандикай гъвечли вахан ван стгу датлана къезва. Диде вичин
патав хъана кланзава адазни. Экуьнлай акунвач аялдиз. Куьтягъ
тежедай гатун клвалахри чпин дидеяр къакъудзава аялривай.

- Абдукерим, - эверзава дидеди айвандикай, - хъша,
вахаз килиг, кез недай са затл гъазурин.

Куьтягъ тежедай тапшуругъар я. Катиз кланзавайди тир
куьчедиз. Аквада вун фидатла. Дахни къурун юкъвал акъ-
вазна килигзава. Абдукерима вуч ийидатла лугъуз. Хъфена
кланда винелди.

Гъа икл куьтягъ хъана мад са югъ, вири зегъметдик квай,
вирида чпин пай кутазвай гатун яргъи югъ.

* * *

Са шумуд югъ алатна. Мажал авач садазни. Къалин я
колхоздин клвалахар. Гъардан жуван клвалин-къан дердияр-

ни ацланва. Абдулагъ бубадихъни вичин дердияр ава. Ада-
вай цли колхоздизни куьмек гуз жезвач. Эгер жезвайта, къа-
рай къведачир. Фидай вири хъиз гениз ва я векъиз. Югарар
ийидай - вахтунда тежилар хкудун патал. Амма чандивай
тежедайла, вучда? Авачир чан азраилдизни гъатдач, лугъуз-
ва бубайрин мисалда.

Гатун йифер мичли жеда. Дагъларани. Къилел гъетерин
сел ала. На лугъуди, абуруз ракънинин нурлувал эвез ийиз
кланзава, амма гъа къалинвилелай гъейри са гъайбатни абу-
рун къуьруь нурарихъ авач. Зуьрнецидин хчин вилерни а гъе-
териз ухшар хъанва. Ачухни я, нафтладин лампадин экуьнал
нурни гузва. Амма экуьзмач, абур ахвари вичин есирдиз
члугвазва.

- Ксумир, я бала, Абдукерим, - лугъузва хчин вилер акъ-
ал хъайи гъар сеферда дидеди, - фу тутлуьнмаз ксумир, я
чан хва.

Къуьнтегъ хъуьцуьган вегъена, айвандин юкъвалай гъуз
яргъи хъанвай Букара гъар сеферда хъверзава, ахвариз те-
физвай аялдикай къезвай хъел винелди акъуд тийиз, къеб
эчлязва.

«Линкъ-линкъ, линкъ-линкъ»... И ванцелай гъейри айван-
дикай мад са сесни акъат тийиз декъикъаяр физва. Къепинин
линкъ куьтягъ жезва, амма секинвал гъасятда аялди члурзава,
дидедини ахвариз физвайбуруз ксумир лугъузва.

Ахвар виридахъ гала: дагъларихъ, багда аклаж хъана
клавачел аламай емишдин тарарихъ, гъатта, арабир шагъвар-
дихъ галаз вичин шир-ширдин ван рекъе твазвай, Аран
вацлухъни. Аран дагъни адан къилел къаравул хъиз акъвазна-
ва. Амни вичиз хабар авачиз ахвариз фенва. Арабир йифен
къушра вич уях тирдакай хабар гузва. Къайгъу туш, гъа гила
мад билбилар майдандиз экъечлда. Амма гъайиф, зуьрнеци-
дин хциз абурун ванер жедач. Ксанва ам вичин дахдин пата-
вай гъуз. Шузарар юзазва, гъинвачтлани ахвар аквазва...

- Ви плузарриз диде къурбанд, - темен гузва, юргъун
хъанватлани, гъеле ацукъдай мажал тахъанвай Суvara хчин
чиниз.

- Ма зи гъил яхъ, ма зи гъил...- рахазва ахварай чиниз
гъекъедин сел акъатнавай Зуьрнецидин хва.

... Вуч аквазва адаз ахварай. Ам Аран дагъдин кIукIни кукIушдал ала. Къуд пад яд я. И къил а къил авачир яд. Гьикъ-ван яргъа авай гьуъл Зуьнечидин хцин хуьруьвай, амма гила ам дагълариз атанва. АцIурнава вичив вири дереяр. Аран дагъдин кукIвалай хъсандиз аквазва: хуьрни акатнава гьуьлуьн ятарик. Амма хуьруьн виридалаини вини къилихъ галай къве кIвалер аквазма. Садбур Зуьнечидин хцин чпин кIвалер, къвед лагъайбурни Абдулагъ бубадин. Инсанар касни авач, тек са кас я Зуьнечидин хциз аквазвайди. Амни яргъа ава - Абдулагъ бубадин яргъи, къакъан балхундал ала. Ам Замира я, шегъердай Абдулагъ бубадин кIвализ хквезвай руш.

- Абдукерим, Абдукери-и-им, - гъарайзава ада чпин балхундилай.

Зуьнечидин хциз адан ван къвезва, амма гъай лугъуз жезвач. Икъван яргъай ван текъведайди чизва.

- Ма зи гъил яхъ, ма зи гъил... - гъарайзава Замиради.

Зуьнечидин хва лекъ хъиз цавуз хкаж хъана. Адаз къакъандай вири хуьр, кIГамарни вацIар гьуьлуьн ятари кIевирнавайди мадни хъсан аквазва. Тек ам ава цавара. Балхундилай Замирадин гарал къугъвазвай кифер аквазва. Вичиз юзурзавай гъилерни. Мад са затIни вилери къатIузвач.

Лувар акатнавай Зуьнечидин хва агакъзава Абдулагъ бубадин кIвалерив. Ацукъзава ам балхундал. Замира хуьр-резва, капар ягъиз элкъвезва ам балхундин юкъни-юкъвал. Аку адаз гьикъван шад хъанватIа. Зуьнечидин хцини гуьзлемишзавай ам. Алатай гаталай инихъ.

Зуьнечидин хцин ахвар, пенжердай пакаман шагъвар галукъна пелел алай гъекъ къурадалди яргъал фена. Аламатдин хуьр я: виридалаини чими гатун юкъузни экуьн къилияй шагъвар жеда. Юкъузни гъакI. Рагъ чими жез башламишнамазди, шагъварди вичин кар аквада, хуьруьн винেলাй зегъемвал чукурда.

Аламатдин хуьр я. ЧIехибуруни чеб аялри хъиз тухуда. Хуьруьн са пай гъеле ксана ама, гъеле библири чпин баядар яна куьтягнавач, куьчейра гъеле лапагринни маларин кIеретIар ама, вацIун рекъиз кIулара кварар авай папар анжах гила экъечIнава, амма Абдулагъа Букараз чпин кIвализ теклифзава.

- Зуьрнеярни гваз, зуьрнеярни гваз, - хуььрез-хуььрез тикрарзава ада гурарин хиле ацукъна. - Жуван дуст Арабханазни эвер це, далдамчи закай хуьрай. Далдам галачизни жеда.

- Ваз ви адетар чIуриз кIанзавач гъа, - тади кваз вичин кал гъаятдай акъудзавай арада лугъузва Сувара. - Ваз абур зуьрнедин авазралди ахварай авудиз кIанзаавани?

- Ваъ, я руш, заз абуру чпин бубайрин кIвале мадни ширин ахвар авуна кIанзава.

- Вуна куьтягъ тIун-йе, - тIвар такъуна итимдиз гъарай зава гъаятдай Сувара. - На лугъуди, им ирид йикъан мехъерик физва.

- Гъа ви гафар тир ичIи рикIелай зи япари гуьзлемишзавайбур, - жаваб гузва икъван гагъда киснавай Букара. - Вилер ахвара амаз хуьруьн жемят патал язавай зуьрне билбил хъиз рахана кIанда, герек ада гъилерик-кIвачерикни, рикIерикни гъерекат, кIубанвал кутан.

- Гъа-гъа-гъа, - хуььрезва итимдин гафарал Сувар, - гъа ви зуьрнедиз муьтIуьгъ жедай рикIер, чидач ман, шумудахъ аватIа.

- Зун садра къавал хкаж жен, башламишин экуьнин сегъерар, ахпа чир жеда ваз, шумудан рикIин куьлегар зав гватIа. Вуна фена Арабханаз тади гъалда ша лагъ.

- Арабханаз? Ангъе ам, тади кваз ратIрал физва.

- Эвера, эвера..., - катна Букар айвандин агъа къилиз.

Букар гурарай гъуз эвичIна. Тади кваз гъаятда михъивал тваз алахънавай папан вилик фена.

- АкI хъана хуьй, зун хуьряй чукурда, паб, вунни къилел итим алачиз амукъда, - вири хуьруьз ван къведай тегъерда хуььрена Букар.

- Пагъ, - лагъана папа мад сеферда, - тIимил ава абур и хуьре. ГьикI хъана, зун анжах зуьрнечи патал хана лугъузвани вуна? Ваъ, чан итим. Амма зун галачиз вавай гъа зуьрне ни ягъиз хъжедач.

Букара вичин хуьруьн давамарна. Варциз гъахъай Арабханазни ада хуььрез-хуььрез лагъана:

- Ваз ван къвезвани? Зи зуьрнедин сес бегенмиш авач. За вири хуьр ахвариз ракъурна кIанзава. Яраб Арабханан пагалай юг ни гатадатIа? Гъа-гъа-гъа...

- Пакаман хийирар, - вич ихтилатдин гъавурда авач лагъай къайдада къаришмиш хъана Арабхан.

- Абат хийирар, - чан стха. - Вун рат!рал физвани? Вучда бес? Зунни итим гъаятдин юкъвал акъвазна рахазва. И бахтавардиз чидайди вичин зуърнеяр ягъун я. Гад-къуьд авайди туш, са багъна я к!анзавайди. Вил алай кар гъам я. Вири к!валахар тада, вичиз теклиф авур чкадиз къилихъди вегъеда хъи, вегъеда.

- Гъай аман зазни гъавилай эверна жеди гъа?

- Бес вуна гъик! фикирнавай? Сифте хъуькъверик ял кутур, ахпа рат!рал алад. Белки акъван гагъда Хатуна югни гатана куьтягъин, - гъилер эч!ез яна, итимриз килигиз акъвазна Сувар.

- Яда, яб гумир папан къакърайриз, - Арабханан далудихъ гъил вегъена Букара. - Са зур сятдин геж хъайт!а, юг ак!ахъдай кар авач хъи. Де ша, папарин ихтилатриз яб гана хъуй, ништа...

- Кар юг ак!ахъунал алач-е, - къулухъди Сувараз вил хъияна Арабхана, - герек ят!а, за пуд юкъузни, ирид юкъузни вахъ галаз зил къада. Вуч межлис я, гъиниз физва чун?

- Бес я ман. Гила вунани заз суалар гузвани? Ваз зун чидачни? Тахъйт!а, ваз чи хуьруьн адетар чидачни? Де ша кван, - варцяй экъеч!на Букар.

- Гъай аман къунши Абдулагъаз къари хкизвас тахъуй гъа? - гурарай винелди айвандик хкаж хъжезвай Сувараз килиг хъувуна, к!евиз хъуьрена Арабханни.

* * *

Абдулагъа абур гуьзлемишзава. Ам, гъилерин ишараяр ийиз, айвандин къиле ава.

- Килиг, куьчеда амаз ягъа лугъузва, - къалурзава Арабханазни Букара.

- Ават!а, ягъин, сифте сефер туш хъи.

Букара тади кваз мехмердин турбадин сив ахъайна, зуърнеяр мукъаятдиз акъудна, Арабханав вугана, турба къатара тваз к!ват!на, вичикай ц!ар квай памбаг шалвардин жибиндиз чуькъвена.

- Гила вуна дуьз лагъана, - вичин зуърне вахчуна Букара. - Абдулагъан хзанар хтанва: хва, свае, аялар. Экв жедалди са гъерен къилни ат!анва. Гила нубат чиди я. Адаз

вичин балаяр зуърнедин сесералди ахварай **авудиз** к!анзава.

- Къуьзуь жедач касдин рик!.

- Де к!Илиг, са гъал ламу авунвайди я за, чидач вандат!а.- Зуърнедин пивит! сиве туна, п!ив-п!ив авуна Букара. Арабханан зуърнедайни гъа ихътин ванер акъатна. Сада садаз вилерин ишараяр авуна, абуру къведани хъуькъверик гар кутуна, КуьчеДиз са к!аламдилай рахазвай зуърнейрин ван чк!ана.

Де мягтел жемир хуьр ихътин инсанрал. Ч!ехи пай гъеле ахварик кума, садбур гатун к!валахрал физ, садбур чпин к!валин-къан дерди-гъал ийиз гъерекатдик ква, амма ибур зуърнейриз худ гана куьчедиз экъеч!нава.

Айвандал хур вегъена акъвазнавай Сувар, вирибуруз вични акурай лугъуз, анлай хъфизвач. Зуърнечийриз ван текъведайди чиз, ада лугъузва:

- Эгер аялри ихътин амалар авурт!а, ништа, гъихътин къал-макъал и мяглейра гъатдат!а. Килиг садра, килиг, на лугъуди, ибур мехъерин к!вализ ц!ийи свае мубарак ийиз хъфизва, - къил галтадиз хъуьрезва Сувар.

Хуьруьк мадни юзун акатнава. Зуърнечийр Абдулагъан айвандик агакънава. Хуьруьхъ элкъвенвай балхундал хкаж хъайила, зуърнечийри макъам дегишарна. Рекъе фидай макъамдилай аста къуьл ийидай макъамдал эляч!на. Абдулагъ вич далдамдин гъарайда ава. Далдамчидиз эвер гуз рик!елай алатна. Айвандин къилай гъиле гъатайди цурун къажгъан хъана. Кларар гъазурун виридалайни регъят кар я. Гуларин к!ане цлавай винелди акъвазарнавай шуьмягъ т!валуникай абур са шумуд жуьт хкатда. Жегъил хъиз гурарай эвич!на, хкаж хъхъана Абдулагъ. Ажеб звер гъатнавачни адан залан к!вачера. Рик!икни ашкъи ква. Вири хуьруьз чириз ккнзава вичин шадвилакай.

Цурун къажгъандикай далдам жедач, амма зурнейриз юлдаш жеда. Гила къуьл авурт!ани айиб туш. Дагъларилай къвезвай серии шагъварди пакаман нуларик квай хуьрел умун гъавадин лепеяр тухвана. Къаварал дишегълияр акъатна, кимел итимрин дестеди пелериз гъилер яна, шалварар алук!ун рик!елай алатзавай биц!екар чпин айибар къалуриз гъутар вилерал алтадиз айванрик акъатна. Ингъе садинайни акъатнава - нерин юкъвал хер алай, бедендал

пицIинал къван куьруь агьдин перемдилай гьейри гьич затIни алачир малайик. Абдулагьа адал вил эцигна са йис тир. ЧIехи хьанва бегьем. Чамарзава гумрагь тайци хьиз. Алатай йи-суз гурарай гьуз гьаятдизни масада гьил къуна авудзавай-ди тир. Физва уьмуьр. Къе-пака адакай жегьил, ахпа вичин кIвалин-къан иеси жеда.

Ам балхундик экъечIавай ракларин сиве серсер хьанва. Къве гьутувни вилер тIушуниз, са куьнинни гьавурда акъазвач.

Амма амни, Абдулагь бубадин кIвале жезвай маса крарни гьеле зуьрнечидин хциз аквазвач. Зуьрне-далдамди ва балхун-дикай кIевиз-кIевиз рахазвай дидедин ванци ахварай авудай ам, чин-гьил чуьхуьнни рикIелай алатна, куьчедиз акъатнава.

Абдулагь бубадин кIвалевай межлис яргал фенач. Гатун югь тирвилай я. ТахьайтIа давам жедайди тир. Зуьрнечидин хциз элкьвена кIвализ хьфиз кланзавай. Са рикIиз. Муькуь рикIи адаз вилер Абдулагь бубадин айвандилай алудмир лугь-узвай. Абуруз яб гана, герен-герен къулухьди вид язавай гада-диз къавал Замира экъечIнавайди акуна. «Бес ам заз килигзавач хьи? - дерт жезва Зуьрнечидин хциз. - Гьич гьилни юзур-завач. Зун галай патахь гьич килиг къванни авунач. Вич гьа заз ахварай акурвал я гьа. ЧIулав чIарарикай хранвай киф далудилай лацу перемдилай гьуз авадарнава. Вични алатай йи-сандалай къакъан хьанва. Зунни хьанвачни, ~ пехил туш Зуьр-нечидин хва. - Айвандин дестегдал алай къацIариз килиграй...»

Дугьриданни, Зуьрнечидин хвани чIехи хьанва. Ида адан дидедикни шадвал кутазва.

- Зи хва мадни чIехи хьанва. Зи кIвалени жегьил ава - къе-пака мехьерар жеда гьа чаз, - лагьана ада Зуьрнечидин хциз вичизни ван къевез. Адани вич и гафарин гьавурда дуьз акьурди чирна:

- Дахдиз зуьрнеяр гьазура лагь, - катна ам дестедин патавай.

- Абур гьамиша гьазурбур я, чан хва, - рахазва мад диде. - И йикъара Абдулагь бубадин хзанар хкведа, аквада ваз абур гьазур тирди. Ви свасни хкведа, чан хва. Замира рикклай алатнавани ви?

Зуьрнечидин хциз и гафарин ван атана. Абуру адак луварни кутуна. Гурарай гьуз гугрум къилеллаз катай ада хьлагьна:

- Ам зи свае туш, диде, гьавилай за мехьерарни ийидач.

- Я, чан хва, я, - рахазма Сувар, гададиз вичин гафарин ван текъезвайди аннамиш тийиз. - Вун амаз, ам Абдулагьа чидач ман масадаз гудатIа. Мехьерар ийидач аку гьа, - де-гиш жезва адан рахунар. - Эгер, вахт хьана, мехьер тавуртIа, ништа, вуна зун гьиниз акьуддатIа, вуч канцертар вуна заз къалурдатIа. Аллагьди вичи хуьрай гилан жегьилривай.

Вичин рикIе авай фикирар, и арада къилиз къевезвай хия-лар ачухдиз лугьузвай Суvara мадни давамарна:

- Чи вилни, бала, гьа вун чIехи хьунал алайди я гьа. Ки лиг, са гатуз гьикъван чкадиз хьанватIа аку, - дестегдив агатна, тупIур эцигна, алцумзава Суvara. - Дубь-уьз къве тупIунин. Къе-пака, чан хва, къе-пака... Аллагьдал аманат хьуй, бала, вунни, чунни...

«Белки зун чIехи хьанвайвилай, Замирадиз чир жезвачтIа, - фикирзамай Зуьрнечидин хци гилани. - Гьелбетда, гьавилай я. ТахьайтIа, адаз захь галаз рахун тавуна къарай къе-дайни? ТахьайтIа, ада заз, чи дахни ана авайла, чпин айван-дик ша лугьудачирни?»

- За фена бацIи акьудда, - катна чпин гьаятдиз Зуьрне-чидин хва.

Лапагар кIелер туна фадлай чIуруз фена, бацIидин вил-ни гьа и декьикьадал алай. Зуьрнечидин хва акунмазди, ам къулухь галай кIвачерал хкаж хьана. Ахпа къац авуна патал къунвай адан гьил ягьиз вердиш хьанвайвал, ада виликди хкадарна. Амма Зуьрнечидин хва адан патав фенач, парак-дин сивихь галай тIалака геляна, элкьвена куьчедиз эхкъечIна. БацIидини адан гуьгьуьниз чамарна.

Зуьрнечияр Абдулагь бубадин айвандикай эвичIавач. Ништа, Абдулагь бубади абуруз вуч ганватIа. Ништа, абур-ун кIвализ шегьердай гьикъван дадлу шейэр гьанватIа. Яраб Замирадин рикIелай къуншидин гада алатнава жал? Бес адан рикклай Замира вучиз алатнавач? Килиг садра, ада вичин дерт бацIидиз ахьайзава:

- Шаз вун дидеди гьеле ханвачир, ~ къац ийиз гьил къу-на, рахазва ам, - амма зунни Замира хана гзаф йисар я. Чаз чун чизни тIимил йисар туш. Гьавилай адан рикклай зун алатун мумкин туш, - къац авур бацIи гьилеривди къуна ви-

чин кве кIвачин арада твазва Зуьрнецидин хци. Вичи, гагь адан гардандик гьилер кутаз, гагь абур кьваларилай алтадиз давамарзава: - Алатич эхир рикIелай. Бес ви рикIелай вучиз алатзавач зун?

БацIи фуртна адан кIвачерин арадай акъатна. Ана вичел вил алаз фадлай акъвазнавайди хьиз, Абдулагь бубадин гьаятдиз гьахьна.

Адални рази тахьана, цлан са кьил чкIана, гурарин Кларар хьиз акъвазнавай кьванерилай кьванерал хкаж жез, са вахт вилик зуьрнечийри сегьерар ягъай кьавал кьван акъахна.

- БацIи-бацIи, - эверзава адаз Зуьрнецидин хци.

- Ме-э-э-э, - жаваб гузва бацIиди Абдулагь бубадин кьавалаи. Зуьрнечийр айвандик хьфена, са шумуд декьикъа вилик Замира гьа и кьавал экъечIайди тир гьа. БацIиди Зуьрнецидин хцизани аниз эвер гузва жал?

Абдулагь бубадин айвандик квайбур вири бацIидал хьурезва. Зуьрнечийрини кIвалин иесиди тади квачиз чай хьвазва. Абурун муьк!уьвал Абдулагь бубадивай я. Гьар сеферда, гагь Арабханан юг, гагь Сувар гьелени айвандик кумайди багьна кьаз, кьарагьиз гьазур жезвай зуьрнечийр ада ахцукьарзава, гьиз абуруз гагь и шей, гагь а шей теклифзава, дадмиша лугьузва.

- Замира, - эверзава вичин хтулдиз Абдулагь бубади. - Ваз хвашгелди лугьуз вуж атанватIа килиг садра,

Замира кIвалай айвандик экъечIава. Бубади вуч кьалурзаватIа лугьуз, ада чуькьни тийиз вил экъурзава.

- АгIа кьавал экъечI, - гьил туьк!уьрзава Абдулагь бубади, - ви кьилив кьуншияр атанва. Эвер це аниз, ша лагь кьведазни.

Амма Замирадивай айвандикай кьавал кам ягьиз жезвач. Ам гагь вилер вичелай алуд тийизвай баидидиз, гагьни вичи вучдатIа акваз вил алаз акъвазнавай бубадиз килигиз ийир-тийир я. И кар бацIидизни акуна. ТуширтIа ам цлалай эхвичIна Зуьрнецидин хцин патав кат хьийидачир.

«Акуна! - цавук хкIурзава Зуьрнецидин хва вичин хиялри. - Замира заз килигна!»

«Яраб им гьа заз чидай гада я жал?» - фикирзава Замирадини чин-гьилни чуьхуьн тавуна куьчедиз акъатнавай кьун-

шидикай. - Ам гьвечIиди тир эхир? Гила, килиг, тар кьванди хьанва. Ам вучиз кьвезвач чи кIвализ? Чпин дахдихъай кичIезватIа? Ада вичиз чна шегьердай хканвай ширинрихь галаз чай хьвазва, гьалва незва, амма и гада гьич чи гьаятдизни кьвезвач. Яраб и бацIиди аданди я жал? Алатай йисуз адаз бацIиди авайди тушир.

Хиялрик кваз кьавал экъечIай Замира бацIи эвичIай цлаз килигзава.

Яраб адавай хьиз завайни и цлалай эвичIиз жедатIа? АватайтIа вучда? Зун бацIидилайни усал туш хьи. Им са кам, им кве кам... Ингье инлай бацIиди хкадарайди я. Кьакьан я эхир. Ингье икI гьилерив кьаз-кьаз эвичIда зун...

- Кьала, гьил зав гице, - кьатIна адан хиялар Зуьрнецидин хци. Замира цлалай аватиз са кIам-шам амукьна.

«Яраб и рахайди вуж ятIа? - кичIе хьайивилай, вилер акьална фикирзава ада. Чанда зурзун аваз ахьагъай вилериз ам вуж ятIа аквазва. - Гьа гада я. БацIи галаз гьаятдин сивел акъвазнавайди. Им зуьрнечи Букар халудин гада я жал? Гьам хьтинди я. Бес адан ван акьван яцIу вучиз я?»

- Зав кьала гьил, - цлалай винелди хкаж жезва Зуьрнецидин хва. - Аватда вун, кичIе руш.

Ам хьурезва. Аялдин амалрал чIехиди хьиз, хьурезва. Ада, кве гьиливни Замирадин кьунерилай кьуна, рушан чин вичихь элкьурна. Ахпа, Замирадин гьилер кьуна, вич кьулукуьлухьди эвичIиз эгечIна. Гьа икI абур чилел агакьна.

- Акунайни, зи бацIиди гьикI хкадарнайIа, - вичини игитвал авур тегьерда хьурез, яцIу сесиналди лугьузва Зуьрнецидин хци.

- Зани хкадардай, - викIегьвална Замиради.

- Вуна? И цлалай? - адан чиниз вилер акIурна тамашзава Зуьрнецидин хва. Амма адан кьил гьасятда масанихь элкьвена. Вучиз лагьайтIа Замира адазни килигзавай.

- Эхь! И цлалай! - тестикьарна руша.

Зуьрнецидин хциз и гьуьжет давамариз кIан хьанач. Ада, баШидихь кьекьведай амалар ийиз, кве гьиливни чуьхуьн тавунвай вилерин кьилера тупIар экъурзава.

- КIандатIа, акъахна хкадардани? - фикирдал кIевивалзава Замиради.

- Баци-баци, - гърайзава гъеле чин адахъ элкъуър тах-
вунвай гадади, - вун инал акъваз, зун кIвализ хъфена хкведа.

- БацIини галаз хкведани? - хабар къазва адавай Зуър-
нечидин хциз вичин патавай хъфиз к!анзавайди къатIай руша.

- Эхъ! - шад жезва гададиз. - Ахпа чун ратIрал фида.
ВацIуз фида...

Зуърнечидин хва Замирадин вилер гуьгъуьна аваз чпин
кIвализ хъфена.

* * *

Зуърнечидин хциз кIвале къарай атанач. Тади кваз чи-
низ яд яна, къве патани сарар авай рекъиналди къалин
чIарарин мег са патал тухвана, ам вичин бацIи къван шад ва
зирек яз къецел эхкъечIна. Зуърнейрин сесер амачир магъ-
леда виридалайни бахтлу ва Аллагъди гайи кас вич яз гъи-
сабзавай ам къуншийрин айванризни гъятриз вил вегъез акъ-
вазна.

ИкIни адаз яргъалди къарай атанач. РикIи давам ганач.
Ам, хурай экъечIиз кIанз, вичин иеидин вилер а дехъненан
рушахъ галукъариз к!анз, теспачадик квай.

Зуърнечидин хци бацIидик ашкъи кутаз, чкадал катдай,
хкадариз къац ийидай амалар къалуриз эгечIна. И юзунрини
рикIин секинвал тагай ада къетIна:

- Эверда за Замирадиз. ТIвар къуна эверда. БацIидихъ
галаз санал къугъваз ша лугъуда. ВацIуз, дегънедал тухуда
за ам. Яраб къведатIа? Вучиз къведач къван? За адаз зин-
ни ЧIулаван чардах, садазни течир хамзар алай раг къалур-
да. За адаз ви-ини Ругъвахъ глай булахдин къилелай фартар
гъида...

Хиялрин куьтягъ тежер цДиргъ давамариз, викIегъдиз
Абдулагъ бубадин гъятдиз еримешзавай Зуърнечидин
хцин вилик бирдан Замира вич акъатна. Адан къилел нур
гудай чIехи пенцД галай, къелечI лацу парчадин, пелени
хъипи ракъинин цукъведин шикил авай кепка, тандал вили,
цавун рангадин хътин булушка алай. Къакъан зангар
метIерал къван яру гуьлуьтри кквирнавай. Ювачерни лацу
туфлийра авай.

- Ви бацIидин тIвар гъикI я? - хабар къуна ада, къац
ийиз кIанз, къулухъ кIвачерал хкаж жез ахватзавай бацIи ви-
чив агатиз кичкз.

- Ваз кичк жемир. Ам къугъвазвайди я, - цавув агакъ-
ай шадвал кваз жаваб гузва Зуърнечидин хци.

- ТахъайтIа, вуна адал тIвар эцигнавачни?

- ТIвар? Нел? БацIидал? - мягътел жезва Зуърнечидин
хва. - БацIийрал тIварар жедайди яни? ТIварар жез, абур
аялар яни?

- Конечно, жеда, - дамах къачуна Замиради.

- АкI ятIа, жуван тIвар це.

- Зи тIвар? Ви бацIидиз? Гъа-гъа..., - дамахлу хъвер авуна
руша. - ГъикI аквадайтIа ви бацIидиз зи тIвар.

- Ви тIвар ваъ, я руш, - регъуь хъана гададиз рушан
вилик. - За лугъузва-зи бацIидиз тIвар вуна це.

- Гъа-гъа, - галачир хъверна мад Замиради.

- Вуна адаз гъихътин тIвар гуда?

- За-а? - вилер цавара къекъуьриз, эрчIи гъил къилел
къугъуриз, фикирлу хъана руш. - Заз чидач, - хълагъна ада
халис хъвер галаз.

Зуърнечидин хцизни хъвер атана. Абур къведни хъуьрез
эгечIна. Чинебан тегъерда, вилерин кIаникай Замирадиз ки-
лигиз, хъуькъверилай гъуз авахъзавай накъварни михъ тийиз
хъуьрез, гададиз вичин патав гвай руш къужахламишиз, адан
лацу, неккдин чар алай хътин цIалцIам хъуькъвер вичиз
мукъва ийиз кIанзавай. Бирдан гададин вилер цавун ранг алай
перем хкажнавай хурарал алкIана. Адан хиялар садлагъана
цIрана, адаз абурухъай регъуь хъана. Гъавилей гададин хъвер-
ни регъуьвал квайди хъана.

Гадани руш акваз, бацIиди вичин къугъунарни башла-
мишна. Пудни санал, тарарикай тарарик, руварикай руварик
акатиз, вацIуз къван эвичIна.

ВацIа авайди са гъарай-вургъай тир. Гатун йикъан ракъ-
ини, хъуьтIуьн мехъерин шурва хъиз, чими авунвай дегъне-
дин це хуьруьн аялар вири санал авайди хъиз тир.

Замирадин рикIел чпин шегъерда авай гъуьл хтана. Ада
вич дахдихъ галаз феи шегъердин пляж и вацIухъ галаз гекъ-
игна.

- Зун аниз къведач, - къулухъди элкъвена Замира. - Гъа им яни куь пляж?

- Пляж туш, им чи Аран вацІ я, - вилер дегънедал алаз жаваб гузва Зуьрнечидин хци, - Ша фин дегънедал къван.

- Ваъ, зун къведач.

- Вучиз къведач? Абуру вири чи хуьруьн гадаяр я.

- Хъурай ман чи хуьруьн гадаяр. Заз чи хуьруьн гадаяр гъибур ятІа чизвани? Абурун арада рушар садни авач эхир?

- вичин вилик атана, тІиш винелди авуна килигзавай баиДидин къилин кІуквал чІарарикай хкиснаваи гъвечІи крчарал гъил эцигзава Замиради. - Вагъ, ибур хуьтуьлбур я хьи.

- Таза бацДидин крчар бес гъихътинбур жедайди я?!

- Ана рушар вучиз авач-е? - хабар къазва Замиради.

- Рушар дегънейрал фидайди яни? - хуьурена Зуьрнечидин хва. - Им ваз шегъер туш гъа, - вичизни тІимил кра-рикай хабар авачирди чирна ада.

- Конечно, шегъер туш, - дамах къачуна мад Замиради.

- За шегъер я лугъузвани? Вун алад ви дустарин патав. Зун ви бацДидихъ галаз гъа инал ацукъда.

- БацІини захъ галаз къведайди я, - шадвал ийизва Зуьрнечидин хци ва юкъ агъуз авуна дустунин далудай капаш чІугвазва. - Ам гъич садакъ галазни акъваздайди туш. Эгер хатадай амукайткни, гъарайиз-гъарайиз зи патав къван хкведайди я. Яни, бапДи? Къа-ац!

Амма бацГиди къацни авунач, я ам Зуьрнечидин хцин патавни акъвазнач. Ада, гададин тарифрикай регъуъ хъайи тегъерда, фена вичин бипДи крчар хкиснаваи къил валарик кутуна.

Зуьрнечидин хва, мад са келимани талагъна, дустарин патав физ вапДуз эвичІна, Змира, ванДун рувакай хкатнавай къван аваз, гъадал ацукъна. Тарарин арадай къалин пешерикай аквазвай ванДун дегъне гуьзетзавай Замирадин патавни бацІи атанач. Ада, а патал хъиз фена, чІуру хтун таран хиле-лай пешер дадмишиз эгечІна.

Акуна Замирадиз, бацДиди са-сад вичин бицІи кІуфув атІуз незвай пешерин арада хилерал емишарни ала. Замиради абур дадмишун къетІна. БацІидиз вичин хел туна, ада маса хиле-лай патариз яр янавай гъвечІи хутарикай сад атІана сиве туна.

- Тфу-у! Кислятина! - тІарвили гъарай акъуддай тегъ ерда лагъана руша ва, кІас яна, жакъун тавур хват сивяй акъудна чилел гадарна.

БацІи адаз бицІи кІуфун элкъуьнни акъвазарна мягтел яз килигна. Килигна, рушан амалри гъяз тагана, ада вичин кар давамарна.

Замиради мад са хват сиве туна. Амма сарар илис тавуна, ам сивин и патай а патаз, а патай и патаз акъудиз, вичин къванцел ахцукъна.

Аквазва Замирадаз, дегънедал алайбур вири чинар цавалдана и патакъ килигзава. Гъеле цІеп-къецІила амай садни галаз Зуьрнечидин хва инихъди хквезва. БацІини, и кар къетІана, кгуф йигиндиз элкъуьриз аниз килигзава.

-АлукІа, къей хва, ви шалварар, - тади кутазва Зуьрнечидин хци ЧІулавак. - ТахъайтІа, Замира хъелна хъфида.

- Па-агъ! - Акъваз жезва ЧІулав. - ХъфейтІа, хъфида ман. На лугъузвай къван дамахар гвайди ятІа, адакай хъфин тавуна вучда? Хъфида ам, - дустунин чІалар ахъайна ЧІулава.

Зуьрнечидин хциз хъел къвезва. Элкъвена хтана, ада цІивинар гуьцІнавай хътин ЧІулаван гъил къуна ялзава:

- Ваз дамахар гвачир рушар гъина акурди я, къей хва? - хуьурезва Зуьрнечидин хва. - Гъахътин рушар жедайди яни? Фад ша, хъфида ам! Юзурзава ада ЧІулав алай чкадилай.

- Ме-е-е, - гъарайзавай бацІиди, вилер Замирадал алаз. Гъана, дегънедал рахазвай Зуьрнечидин хцин ван адан япаривни агакънава. Замира адал хуьурезва, бацІиди мад сеферда гъарайзава: ме-е-е...

- «Яраб ида низ эверзаватІа? - фикирзава Замиради. - Зун тек амукънавайди чиз, вичин дустуниз хъша лугъузва жал?»

- БацІи-бацІи-бацІи-бацІи, - Зуьрнечидин хцинни Шулаван сесер къекъвезва вацІун дерада.

БацІи къилелди чІугуна рувакай агъуз эвичІава

- Вун Замирадин патавай вучиз катна, я бацІи? - гъарай гузва адаз Зуьрнечидин хци. - Шегъердин руш текдиз тама туна, зи патав къведани? Ахмакъ бацІи, - крчар хкиснаваи къилин кІукваз лапІаш вегъезва ада бацІидин. - Ам квахъайтІа вуна вучда?

Жавабдиз бацли кьац ийиз гьазур жезва. На лугьуди, Зуьрнечидин хци адаз вичихъ галаз киклиз экъеч! лагъана, бацДидини адан теклиф къабулнава. Гагъ идал, гагъ адал фена, дустарикаи садани вичин вилик кьац авун патал гъилер къун тавурвиляй, ам вацлун цив агатна. Са шумуд хуцл яд дадмишна, бацлиди гадайриз винелди хъфидай рехъ къалурзава.

Аквазва гадайриз, Замира текдиз къванцел ацукънава, ам чеб хквезвай патахъ гъич килигни ийизвач. Зуьрнечидин хциз Чулавакай мадни хъел атана.

- Килиг, кьей хва, ада чакай хъелнава, - рагъул шатланкадин перемдин хуруяр тваз тади ийизвай Шулаван руфуна гъуд эцязва Зуьрнечидин хци.

- Авунатла, авуна ман, - жаваб гузва Чулава. Амма Зуьрнечидин хци рушан патав тади ийизва.

- Бацли зи гуьгъуьниз къведа лагъанайни за ваз, - Замира вич галай патахъ килигна кланзава Зуьрнечидин хциз.

- Заз клвализ хъфиз кланзава, - къил хкажна чеб иниз атай патахъ килигзава Замира.

Чулаваз и арада рушан чин, адан далудилай авахънавай чулав киф, цавун ранг алай булушка, метлерал къван яру гуьлутра авай клвачер аквазва ва ада ихътин рушахъ галаз рахазвай вичин дустунал пехилвал ийизва.

- Им Чулав я... Чи дахдихъ галаз зуьрне ягъай Арабханан гада, - сесиник зурзун кваз, гагъ рушаз, гагъни рушалай вил ер алуд тийизвай вичин дустуниз килигзава Зуьрнечидин хва. - Зани ада хъсан чардах туклуьрнава. Са ч!ехи раган кьилел.

- Гъи-гъи-гъи, - сивел капаш эцигиз тади авуна, хъуьрезва Замира, - Чулав! Значит, черный!

- Чорный! Эхъ, - сив япарихъди физва Зуьрнечидин хцин. Ам чи хуьруьн негри я.

- Негри вун я, кьей хва, - рахазва гила Чулавни. - Вун вуж я? Ф-ф-ф-у-у... Хъуькъвер целер хътин зуьрнечи!

- Вун-негри!

- За чирдани ваз негри вуж ятла? - гъутар клватла дустунал физ гьазур жезва Чулав.

Замиради, хъуьруьнарни акъвазарна, Чулав гуьзетзава. Дугъриданни, ам негри къван чулавди я. Негрийрин арадай

ам белки хайи дидедизни чир хъжедач жеди. Ихътин хиялар риклай фена, Замиради мад сеферда сивел капаш эцигна хъвсер ийизва.

- Вун чи Абдулагъ бубадин клвализ хтанвайди яни? - хабар къазва яргалай Замирадивай Чулава.

- Чи Абдулагъ бубадин клвализ, - жаваб гузва руша.

- Ва-аъ, чи Абдулагъ бубадин, - ягъанатдалди рахазва Чулав. Ахпа чин атлугъна давамарзава: - Адак квай чи пайни ваз хъурай. Бес куь Абдулагъ буба хъайила, куьн вири Ишегъерда аваз, ам ина текдиз вучиз тунва?

Замира ацукънавай чкадилай къарагъзава ва ада гадаяр туна хъфин кьетъава.

- Кламаш ихтилатар ийимир, кьей хва, - гъуд юзурзава Зуьрнечидин хци Чулаваз.

- Кламаш вун я! - гъуд хкажзава Шулавани. Амма руш хъфиз кланз рекъел акъатнавайди акуна, абуру къведани адан гуьгъуьниз гьерекатзава.

- Вун хъфимир, Замира. За ваз чи чардах къалурда лагъаначирни, - минетзавай тегъерда рахазва къулухъ вил ягъ тийиз рехъди физвай рушав Зуьрнечидин хва.

- Ваз чи хамзар нез кландачни? - куьмек гузва дустуниз Чулавани.

Зуьрнечидин хва катна фена рушан вилик акъатзава. Гъилер кьве патахъ ахъайна, ада Замирадин рехъ къазва ва хъуьрез-хъуьрез лугъузва:

- Рехъ агалнава, къуншидин руш. Дорога закрит!

- Къуншидин руш заз килигда, къуншидин руш, къуншидин руш..., - вичин риклел атай са аваздал лугъузва Шулава.

- Вакай ашукъ Нуьсрет хъанвани, кьей хва? - хъуьрезва Зуьрнечидин хва Замирадиз килигиз.

Замирани хъуьрезва. Адаз гадайрин кефи хазни кланазвач, амма вични ша лагъай чкадиз къведай руш туширди къалуризни кланзава.

- Ахъая зи рехъ! - кьве гъиливдини Зуьрнечидин хцин итилер хкажиз кланз алахъзава Замира.

- Ва-аъ, ахъайдач, - къулу-къулухъди физва Зуьрнечидин хва.

Ибурун амалрал мягтел хъайи ва рикlяй мад сеферда вичин дустунал пехилвал авур Чlулавазни кьарай кьезвач. Ам Зуьрнечидин хцел тепилмиш жезва.

- Кьекъечl П Квахъ, кьей хва, рекъелай! - кьвалахъай фена кьве гьилни эцязва Чlулава. Кьвала дустунин гьилер акьур Зуьрнечидин хва цагъамар алчуд хъана, вили-вили кьвакьварни яр ягъиз башламишнавай мерейар кулар-кулар яз куьрс хъанвай валариз физва. Чlулав вич, а патал хъиз кьекъечlна, ягъанатдин хъвер авай чинив кьуьруькар ийиз таз акъваззава.

Замира пагъ атlана амуькна. Адан чинал алай хъвер сад-лагъана цДрана. Са вуч ятlани лугъуз кланз, мецелай алуд тавуна, ада вичин лацу шукlуь тупlар гьутариз клватlна. Гагъ Шулаван кьуьруькар акъудзавай чиниз, гагъ цагъамри класиз угъ-цlугъ ийиз валара амай Зуьрнечидин хциз килигиз, ада вичин хъел винелди акъудна:

- Эй ты! Что ты делаешь? - чинин клалубар михъиз де-гишарна, гьарай гана ада Чlулаваз. - Ты дурной что ли? Да Дурной?

- Вот это делаешь, -ягъанатдивди, Замиради вичи хъиз, гьилер юзурна, жаваб гана Чlулава. - Ты дурнай да? - гьил тукlуьрна ада валара акlанвай дустунални.

- Какой ты дурак! - хъел мадни пара жезва Замирадин. Ада шалвардихъни перемдихъ цагъамар галкlана ва кьецlил гьилер абуру чухваз, азад жез чалишмишвилер ийизвай Зуьрнечидин хциз куьмек гуз башламишна.

- Алад вунни валара авайбурун патав! - а патал хъиз акъвазна, пеш жакъвазвай бацlидин далудилай чlарар кьуна, амни валариз ракъурна Чlулава. Вич, Шапандай акъатай клlал хъиз, катна вилерикай квахъна.

- Инай иви кьезва, - шехъиз кланз, туьтуьна кьагъ-ар акlана, лугъузва Замиради, Зуьрнечидин хцин гьиле-рин цагъамри чухванвай чкайрал мукъаятдиз тупlар ал-тадиз.

Зуьрнечидин хциз бегъем регъуь хъанва. Рушан хъуь-туьл тупlари кьецlил гьилин тlарвилер секинарна, адан рикlик цухцухар кутаз эгечlна. Ам гъа инал гъа икl азиатдик кваз лап няналдини ацукъиз гъазур тир.

- Ви дуст дурак я хьи, - хкудна ам хъсан хиялрикай Замиради.

- За ам рекъида, кьей хва Чlулав, - хьуткьунарзава вич Зуьрнечидин хци.

- Да ну его, - гададин гьил гьилий ахъай тийиз рахазва Замира. Бирдан ада «ой!» лагъана тlуб сиве туна.

- Вуч хъана, Замира? - цагъамри чухвана кузвай вичин гьилер рикlелай алатна Зуьрнечидин хцин.

- Килиг, зи тупlайни иви кьезва, - сивяй акъудна тlуб Зуьрнечидин хциз кьалурзава Замиради.

- Агъ кьей хва Чlулав! - дустуникай мадни гзаф хъел кьезва Зуьрнечидин хциз. Салегъединвилекрушантупlари цухцухар гъайи адан рикl гила тlар жезва. Рушан тушун клвенкlвяй, некъидин твар хъиз, яру ивидин стlал акъатиз акваз, ам ийир-тийир хъанва. Эхирни адавай акъвазиз жезвач, кьве гьилни вегъена Замирадин гьил кьуна адан тгуб вичин гьил ялна адан гьилерай акъудзава.

- Килиг, зи тупlайни иви кьезва, - сивяй акъудна тlуб Зуьрнечидин хуиз кьалурзава Замиради.

- Агъ, кьей хва Чlулав, за ваз вуч ийидатlа, аквада ваз, - рушахъай мадни регъуь хъайи Зуьрнечидин хци дустуниз гьелегъ кьазва. Ятlани, ада Замирадин гьил вичин гьиле хкъазва.

- Ша, куь чардахдал фин, - галачир хъверзава Замиради.

- За ваз хамзар гуда, - шад жезва Зуьрнечидин хциз.

- Хамзар вучар я?

- Хамзар хамзар я ман. Некъияр чидани ваз? Гъахътин емишар я. Амма абур чиле векъерал ваъ, валарал жедайбур я.

- Абур гъина авайди я? - гьил гададин гьилий акъуд тийиз, адан кьвалал алаз физва Замира.

- Вини чи чардах авай чкада.

- Чардах гъина авайди я?

- Чардах гъа хамзар авай раган кьилел, - гагъ и, гагъ а клвачел хкадариз, рушан гьил авай гьил юзурзава гадади.

Зуьрнечидин хцин рикlелай хъелни, тlарвални алатнава. Адаз Замира кьужахламишиз, икъван хъсан гафар лагъай адан сивиз пlагъ гуз кланзава. Ам руш гьилерал кьачуна тухуз, гъа хамзар авай раган кьилел къван акъудиз гъазур я. Амма ада-лай и арада алакъайди чпиз килигиз цагъам галкlана, кьулухъ-вилик физ патав гвай бацlидиз куьмек гун хъана.

- Къац! - капаш хкажна виликди авуна Зуърнечидин хци.
Адан рикликай хабар авайда хыгз, бацлиди вични къу-
лукъ галай кивачерал хкажна. Ахпа пара дамах гваз ада ви-
чин пел гададин гъиле эцяна.

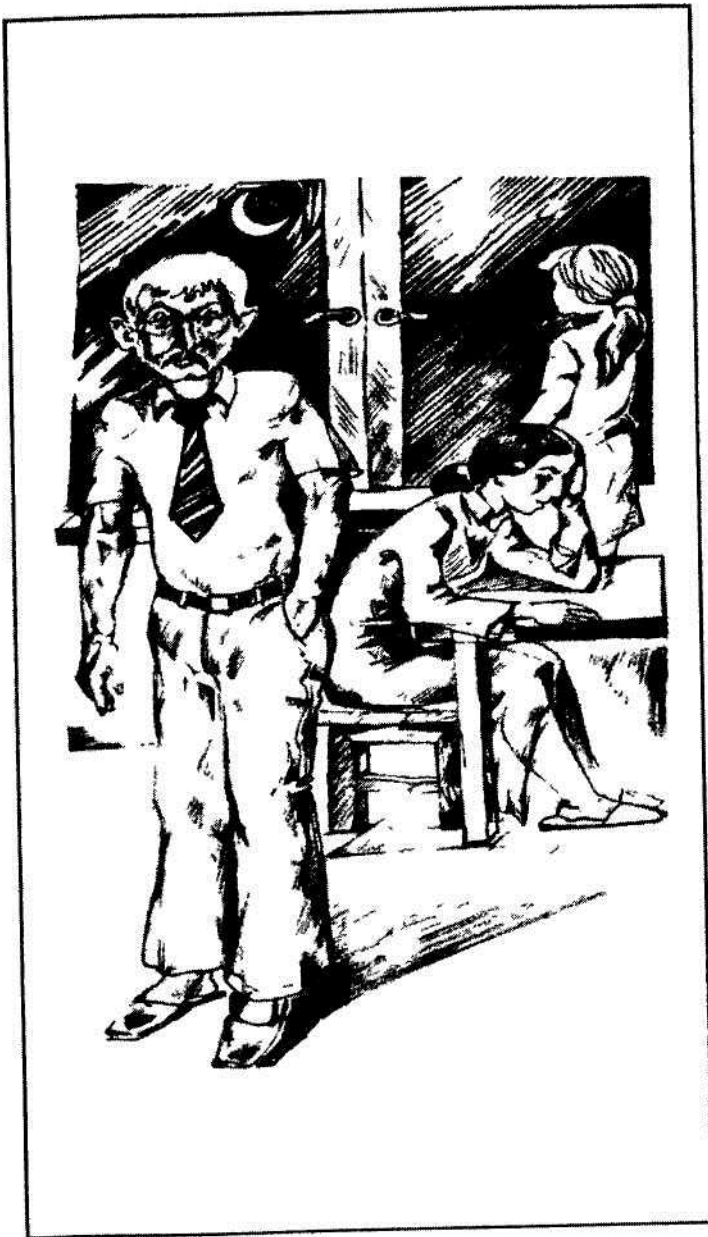
- Ша фин чардахдал, - катна Зуърнечидин хва.

- Баци-баци, - катна адан гуьгъуьниз Замирани. Зуър-
нечидин хцив агакъарна, ада вичин гъвечли ва пурпу гъил
гададин векъи гъиле хтуна. Зуърнечидин хци вичин беден-
дай чими зуз фейиди гъиссна. Адан вилерал аламатдин
мичливал атана, кивачерик аламатдин гуьргъуьвал акатна.
Ада садлагъана вичин рикликни бедендик лувар кваз, са гъихъ-
тин ятлиани таквадаи къуватди вич гарун лепеирал хкажзаваз
гъиссна. Сифте яз вичив агатай ихътин аламатдин гъиссери
адан рикле члехи мурад ва къаст арадиз гъана: «Замирани
зун гъич садрани къакъатдач. Къвалав тахъайтла, ам гъами-
ша зи рикле жада...»

Гададинни рушан шадвал ва гумрагъвал акваз, бацлидини
цдингав авуна, Ам, абурулай къведалайни алатна, вилик
экечлна.

1997-й.

Драматург

КІВАЛ ХЪИТКЪИННА*

(Драма)

ИШТИРАКЗАВАЙ КСАР:

Сардаров - карчи, 45 йис
Дустарханов- райкомдин секретарь
Лазимов- милициядин майор Ч а й ч
и - кооператор Марина - жегьил
дишегьли Анжела - Сардарован руш
Почтальон руш Почтальон
дишегьли-адандиде Интизар -
Сардарован паб Прокурор -
Интизаран буба

САД ЛАГЪАЙ ПЕРДЕ

1-шикил

Гъар са шей эцигна диганвай кІвал Багъдиз акъатнавай дакІар ачух я
Дивандал ацукна Интизара чемоданда пек-лек твазва Ам шехъзава Патав
і вай кІвалай мурмурад ийиз Сардаров экъечГда. ЦІал алай сятиниз килигда

Драма СтІал Сулейманан тІварунихъ гапай гъукуматдин лезги муз. -драм
геатри 1994-йисузсегънеламишна. Режиссер-М. Мирзебеков.

Сардаров. Тади ая, тади ая. Заз ахпадал вегъез те-
жедай агъзур дерди авайди я.

И н т и з а р. Ийизва, ийизва. Са декъикъадилай зи кам и
харап!ада хъжедач. Бес я за вавай эхай къванбур. Эгъ, буба,
буба. Къаргъиш гъик! ийин за ваз? Тавуна тан гъик! ийин?

Сардаров (*Гуъзгуъдал фена спелрал т!уб алтадиз*).
Дуъз лугъузва вуна. Вири гъадан тахсирар я. Гужуналди
алк!урна ада вун зал. Яшаризни килигнач. 40 йисалай алат-
навай заз 25 йиса авай руш гана. Гужуналди.

Интизар (*Алай чкадилай къудгъунна*). Таб я! Вун я
адаз минетчи хъйиди! Вун я адан къуллугъдикай менфят
къачун патал зи гуъгъуънай акъат тавурди. «Вун за къилин
кук!вал къада, вун за капан юкъвал къада» - ибур ви гафар я.

Сардаров (*Шусни къайгъу авачиз, гуъзгуъдай ви-
челап вил аладариз*). Ваз туш ни лугъузва? Лагъана гъак!.
Гъак! авунни авуна. Къе эвич! зи къилин кук!валай. Эляч! зи
капан юкъвалай.

Интизар (*Ажугъ бамишарна, чемодан агализ*). Гила
зунни герек амач, зи бубани. Гила вун пулунив ац!анва. Гъа-
рамдин. Нез тахъурай вавай!

Сардаров. Заам неда. Вуна жуван язух ч!угу. Пере-
стройкади тумунихъ къусу гелянавай ви бубадиз виликан
кефер ахквадач. Заз ада вири рекъер ачухнава. Яшамишрай
чи перестройка!

Интизар. Аквадайбур авахърай, я аллагъ, зи буба
буъгътенрик кутурбурун. Зи бубади вичин вири уьмуърда ми-
хъидаказ к!валах авурди я.

Сардаров. Гъа-гъа-гъа! Михъидаказ? Райондин про-
курор ди? Зун адан езне гъавилай хъйиди тир жал? Яраб зат!
алакъ тийидай иран бубадикай за вучзавайт!а? Эгъ, хъйи
к!валахар хъана алатна. Вучда абурукай туп!алай хъувуна?
Зунни ви бубадихъ галаз яшамиш жезвачир. Итимни паб я.
Къе яшамиш жеда санал, пака чара жеда. Къе хуш жеда са-
даз сад, пака ақунапи к!амукъдач. Рази хъана к!анда жуван
къисметдал. Са камаллу инсанди лагъайвал: «Каждому -
свое».

Интизар. Гитлеран гафар я абур! Гъадан тербия вав
гвайди заз ақуна. Пул гана вав инсан шишинал акъалжиз

тур. Гъич ялни вуна къадач. Кабаб ийида вуна адакай. Вун
гъабурукай я.

Сардаров (*стулдихъ галай пенжсек алук!из гуъзгуъ-
дал фидо*). Я, Интизар, я. Вал сифте зи фикир желб авурди-
ни гъа и т!вар тир. Заз а т!вар алай макъам гзаф бегенмиш
тир. Рик!ел аламани? (*Вальсдин жуъреда гъилер къуна эл-
къвез, вичин сивяй макъам яда*.) Хъсан макъам тир. Гъави-
ляй заз ви т!варни хъсан ақунай. Низ чидай адахъ къакъату-
нин метлеб авайди? Къакъатунин падежда авай мани хъана
ви т!вар алайди. Гъак! хъайила зак са тахсирни квач. Вакни.
Тахсир гъа т!варц!инди я. Ада чун къакъудна.

Интизар (*ягъанатри гъайишф гъана*). Агъ, буба, буба!
Бахтсуз авуна хъи вуна зун. Вуна зун нин гъиле туна? Вуна
жув нив алцурариз туна?

Сардаров. Хъфена хабар яхъ. Дуъз лугъузва вуна.
Вичи зун гъилай гъилиз агъзурар къачуна суддикай хкуддай-
ла, адаз хъана хъи, зун гъамиша рак!арихъ жедай киц! я. Ваъ,
юлдаш прокурор! Ваъ! (*Хъел атана инихъ-анихъ физ*.) Сар-
даров абурукай туш. Вуна ви гъахъ къачуна. Консервирдай
заводдиз кт!ай ичер къабулна къве кепек зи жибиндиз атана
лугъуз, ви бубади, ам хътинбуру мадни, чпин пай хкудуи
къет!на. Къарай атанач абуруз чарадан туътуънилай к!ус
фена. И квитанция ик! я, ида т!вар дуъз кхъенвач, ида кхъен-
вай т!вар алай инсан вич авайди туш. Пулуни пачкаяр акур-
ла, квитанциярни жагъун хъувуна, инсанарни. Ингъе ви буба.
Ви михъи прокурор. Гила авут хъанва. (*Шевиз хъуърена*.)
Вне игры! (*Хъуъруън акъвазарна*.) Амма зун ахътинбурун
к!иринай фидайбурукай туш. Консервирдай завод тахъурай,
заготбаза хъурай. Амни тахъайт!а, маса чка хъурай. Къе пул
авай итимдиз Америкадизни кваз рехъ ачух я. Къе-пака кон-
церндин президент жеда Сардаровакай. Концерн «Сардар-
корпорейшен»! гъик! къада вахъ галаз!

Интизар (*к!валай экъеч!из гъазур яз*). Эхъ, Сарда-
ров. Вун хътин мердимазаррин, тарашчийрин вилик гегъенш
рекъер, ч!ехи мумкинвилер ачух хъанва. Кеф ч!угу жуваз.
Амма са кар рик!елай алудмир: аллагъдиз вири аквазвайди
я. Вири амай крар авурт!ани, са тахсирни квачир инсанар бах-
тсуз авун ада ваз багъишламишдач.

Сардаров. И дуьньяда гьадав рахадай ч'ални жагь-ида чаз. Пулуни вилик аллагьдивайни дурум гуз жедач.

И н т и з а р. Аси я вун аллагьдин виликни. Агакьрай ман адан гьил вав. Са кар за т'алаб хьийин вавай: аял-куьял чахь авач, аллагьдиз шукур, эл-адет тирвал чара хьун патал са манийвални авач. Мад пул вахь ава кьван-арза геж тадуна це суддиз, ви некаягьдик зун са юкьузни кумукь тавурай.

Интизар к'валай эькеч'да. Адан гуьгьун^з фена Сардарова рак агалда, вальсдин жуьреда кьул ийиз элкьведа.

Сардаров. Ик' алатда жал залумдин руш зи чандилай? Агь прокурордин руш! Вун хьтинбур Сардарова шелейралди жагьурда. Гила маса девир я. Ц'ийи инсанар гьиликди авуна к'анзава. (*Гьилер т'лушуниз*) Акьваз садра Маринадиз са зенг ийин. Муштулук гун. (*Телефондин трубка кьачуна нумраяр элкьурда.*) Марина? Привет! Муштулук - ам хьфена. Ингье исятда. Вичин бубадин к'вализ. Хьфич гьа? Как миленькая. Бес-бес! Вун мус кьведа зи патав? Кье, гьелбетда. Зун? Зун исятда фидай са чка ава. Нисинлай хкведа. Сятдин пудаз. Эхь, кьейд ийида чна кьенин югь. Вири жеда. Абур галачиз ам гьихьтин чуьхуьнар тешкилун хьурай? (*Кьецелай рак гатадай ван акьатда, трубкадал капаш цигна.*) Хтана гьа прокурордин руш. (*Трубкадиз*) Марина, са декьикьада. (*Трубка эцигна рак'рал физ*). Заз вахь галаз яшамиш жез к'андач, заз маса дишегьли ава лагьайлани алат тийидай паб жедали? (*Рак ахьайна элкьвена хкведа, трубка хьуна вуж кьведат'ла килигда, Интизар туширди чир хьана.*) Марина, гьа вуна лагьайвал. Сятдин пудаз. Целую!

Почтальон дишегьли, Багьишламиша, им Сардарован к'вал яни?

Сардаров (*Чин ат'угьна заландиз*). Эхь, Сардарован к'вал я. Зун я Сардаров.

Дишегьли. Кьведай ихтияр авани?

Сардаров. Вун атанвайди вуч я. Зи ихтияр мад квез герек я?

Д и ш е г ь л и. Вучиз ят'лани, кье и к'вале виридак хьел ква. Зал гьаятда чемодан гьилик квай са таран кул хьтинди гьалтна. Вичин абур, вичин ериш жагьана, ада зи суалдиз

гьич ябни ганач. Фена инлай анал хкадардай кьец'ли керекул хьиз. Налугьуди, за дан гьуьл кьакьудна. Герек я заз ам. Кьакьудиз жедай хьтин гьуьлер амани? Им алкаш, ам тапархьан, пуд лагьайди кье-пака душтагьдиз физ гьазурди. Икьван гагьди абур галачиз яшамиш хьайи заз кьедлай кьулухьни герек авач. Ам акурла за фикирна: яраб, лагьана за, гьихьтин япалук ат'ла вун хуьзвай итим. (*Рак'арихь элкьвена.*) Ах-тфу-у, ирид чилериз фий вун, агь! (*Сардароваз.*) Гена зун аватна герек аресдиз.

Сардаров. Вучадресдиз? Вучк'анзававазинай? Пехь-ре хьиз кьар-кьар ийиз атанва пакаман кьилий. Зун эькеч'бава, лагьана тур вуч герек ят'ла, заз тадиз фидай чка ава.

Дишегьли (*регьуь хьайи кьасарна*). Гьайман ам ви паб я жеди гьа? (*Хьурена.*) Агь, ат'лай мез, кьилив к'валах ийиз агакьдалди, лагьана тада вичиз к'лани гафар. (*Виликди атана.*) Я ман ам ви паб - заз вилерай аквазва. Хьфенани вун гадарна?

Сардаров (*халис хьел атана*). Эй, дишегьли! Алу-кьун-галукьунни тахьана, атана зи к'вализ, вуч суалар гузва вуна? Почтальон ят'ла, авуна жуван кеспи квахь хьия атайвалди. Эькеч' инай!

Дишегьли (*кич'ле хьана кьулукь ч'лугуна*). Вуна заз вилер эькисмир. Зун зи кьуллугьдал ала. Лазимвал авачирт'ла, ви к'вале зи кам жедачир. Кьилеваз хьфенва ви паб. Вилера икьван ажугь авай итимдин рик'ле, ништа, гьихьтин аждагьан ацукьнават'ла. Амма ви ажугьрихьай заз к'лусни кич'ле туш. Я заз кьалурни ийимир! (*Ван хкажна.*) Вуна жуван ажугьар гьадаз, вун гадарна хьфенвай папаз кьалура!

Сардаров (*ийир-тийирияз*). Агь, вун дишегьли я ман. Тахьайт'ла чирдай за ваз, са карни авачиз жуван к'вале ихьтин макьамар авур касдин кьилел вуч кьведайт'ла. Эькеч' хьия атайвал! (*Ядай шейинихь кьекьвез.*) За чирда ваз ажугьар низ кьалурдат'ла.

Дишегьли (*кьулу-кьулукь физ*). Зун куь почтальон я. Щийиз хьанвай. За квез телеграмма хканва.

Сардаров (*Сес хьуьтуьл хьхьана*). Москвадай яни?

Дишегьли. Ам заз чидач. Я чир хьун герекни авач. Ам гьинай хьайит'гани сад я заз. Зиди, (*жибиндай чар акь-*

удда) ингъе и чарчел къул ч!угваз туна, вав ам вахкун я. К!андат!а Московдай хъурай вич, к!андат!а - Ростовдай. Амма са кар заз чида, ина ви папаз кич!ерар гузва. Ма, ч!угу къул.

Сардаров. Зи папаз кич!ерар гузва? *(Тади гьалда адан гьилевай чар къачуна къул ч!угуна.)* Зи папаз... Заз паб авач эхир...

Дишегъли. *(Вилерин к!аникай килигизхъуьрез).* Вал-лагъ, вири итимар сад я. Ингъе абурун патай папариз авай гъуьрмет. Паб к!валяй экъеч!на гъич ц!дувад декъикъани алат-навач, ида паб авач эхир лугъузва.

Сардаров *(зарафагп ийиз кланз).* Вуж экъеч!на - гъа таран кул хътинди? Гъа-гъа-гъа!

Дишегъли *(галачирхъверна).* Гъа-гъа-гъа, бегенмиш хъанва за лагъай гафар. Таран кул хътинди ваъ. Ципиц!дин кул хътинди! Эхъ, эхъ! Гъиле къадай якгун ч!ун вичин беден-дал вуна тунвач!ани, акунриз дигай дишегъли тир. Зун адаз къулухъай дикъетлувилелди килигнай. Къекъуьн вуч тир! *(Жендек тп!арам къуна, камар къачуз.)* Ингъе ик! целай уьрдег хъиз, фенай ам заз ябни тагана. Заз аян хъанай адан рик!е авайди. Ви т!вар ван атайла, язухдин ч!ал къунай жеди.

Сардаров. Вунпочтальоняни, тахъайт!а театрдинар-тист? *(Хъилелди.)* къала зав ам вучтин телеграмма ят!а ва тади гьалда заз жуван дабанар къалура!

Дишегъли *(къулухъдифиз).* Зазвилерэкъисмир! Язух дишегъли, яраб вуна идавай гъикъванбур эхнават!а? Яраб... *(Вик!егъдиз.)* Ма! Къачу!

Сардаров *(телеграмма къачуна клелда).* Сардарова Интизарав. Тади гьалда бубадин к!вализ ахлад, тахъайт!а ви къилни мусибатдик акатда. Вун хътин бахтсузар. *(Почтальондиз).* Вуч к!амаш ихтилатар я ибур?

Дишегъли. Ам заз чидач. Вун сагъ, зун саламат. *(Хъфиз к!ан жеда.)*

Сардаров *(ажугълу яз адал атана, са гъили адан гъил къуна, муькуь гъил туьтуьнал тухуз.)* Вун санизни хъфидач, ц!ийи почтальон. Им вучтин телеграмма ят!а, ам вуна нин буйругъдалди хканват!а, ам ни акъуднавай фенд ят!а, лугъуда вуна заз. Им Интизара авунвай кар яни? Лагъ

кван садра! Тахъайт!а, и гъили ви сурлумп! къежелди акъ-удда!

Дишегъли *(секиндиз).* Сурлумп! акъудуниз вун лай-их тирди заз чизва. Ам валай алакьда. *(Гъил хъудкъунариз къулухъ ч!угуна.)* Амма ви зав вуч гва? Фена хабар яхъ жуван Интизаравай. Элкъуьра ам.

Сардаров. Ваз зи папан т!вар Интизар ят!а гъинай чида?

Дишегъли *(ягъанат ийиз).* Вуна адан т!вар къуна суал гайивиляй.

Сардаров *(хияллу яз).* Дуьз лугъузва вуна. Им нин фенд ят!а, за адав вичив лугъуз тада. Ам автобусдин оста-новкадал аламачиз жеч.

Почтальон дишегъли вилик кваз къведни к!валяй экъеч!да.

(Перде.)

2-шикил.

Сардарован к!вал. Ана касни авач. Ахъа пенжердиз къежелай почта-льон дишегъли хкаж жезва.

Почтальон дишегъли *(к!алин чилел эвич!на).* Уф-ф-ф, гуж хъайи кас. Тупунай ягъайт!а акат тийидайвал ац!анвай ви к!валин чин пад к!аник авун завай. *(Дивандал акъахна, цлал алай сят алудда.)* Ингъе, Сардаров, вуна заз і айи аманат. И сят зи рик!елай алат тийиз дуьз къанни вад йис я. Гъа им чъунуьхна лагъана, вуна зун беябурчивилик кутунай. Ингъе гъа и сятини къе ви к!вал хъиткъинарда. Гъикъ-ван пул, гъикъван дустар - гъа вун хътин алчарар - вахъ ават!ани, Сардаров-мурдаров, къе ви мердимазарвилерин эхир жсда. Закондин к!ир вав агудзавач, амма зи к!иринихъай вун бажагъат галатда. *(Къултухдай акъудна сятинин къене, далу пад ачухна, са вуч ят!ни эцигда.)* Бес я вун сеbeb яз уьмуьрди заз къалурай къван азиятар. Рушан къехуьндикай къванни хкеч!ин. Залайни гзаф адаз кланзава валай къисас вахчуз. *(Сят чкадал эцигда. Вичи авур карди кич!евални, ! шидвални кутунвай тегъерда къекъез мани лугъуда.)*

К Зак. № 28

225

Почтальон дишегълидин мани:

Заз уьмуьрди къалур тавур вуч ама -
Дустагъдин фу дадмишна за накъв хътин.
Шукур аллагъ, пуд хчик квай руш ава,
Тестикъариз алахънавай гъахъ вичин.

Зи субайвал дадмиш тавуй садани,
Дишегълидиз маса жаза жедани?
Жув къарада тур кас секин тадани?
Ам - кефиник, жува зегъер недани?

Аи, аллагъ, куьмек це вуна заз жуван фенд къилиз акъудиз. Вири амай уьмуьрда за ваз шукур гъида. Ваз и касди шумуд дишегъли бахтсуз авунват!а чизвачни, къурбанд хъйиди? Жув садра инай квахъ хъийин. Хкведа а гуж хъйиди, почтальондин сурлуп! дугъриданни акъудда.

Вич атайвал, пенжердай экъеч!на хъфида.

Перде

3-ШИКИЛ Сардарован

к!вал. Рак!арай иеси хкведа.

Сардаров (*теспача яз пенжсек хут!унии дивандал гадарда, телефондал физ, галстукни акъудна анихъ вегъеда. Нумраяр къаучуна трубкадиз*). Марина? Зун я. Заз вун тади гъалда атана к!анзава. Вучиз? Атайла чир жеда. Са багъна акъуд. Тадиз!

Аппаратдал т!уб илисна, маса нумра къачуда.

Алло, алло! Жаваб це ман, я руш. Чир жезмачни?. Сардаров я. Къала кван, Дустарханов кутур. Занят вуч! лагъай ч!ал я? Рахазвайди Сардаров я. Учирдавайбур пака къабулрай, заз ам исятда герекзава. Хан! Салам! Дустуниз вун акуна к!анзава. Исятда. Гъик! жедач?

Тежедайт!а, за ваз лугъудайни? Эхъ, мусибат жезва. К!вализ ша.

Аппаратдай маса нумра къачуда.

Алло! О, чир хъанани ваз? Яда, милицайрин к!валахар гъич садрани куьтягъ жедайди туш. Исятда иллаки. Лугъуз-ва - тади гъалда зи патав ша. Ваъ, яда халайрикай катдай чкадал атанва. Вучиз ят!а, атайла чир жеда. Ва-аъ, ам хъфена. Бубадин к!вализ. Марина, эхъ. Ам къвез рекъе ава. Ма-шин гвани вав? Лап хъсан. Къведайла, Чайчини къачу. Кооператив вичин барбат! хъурай! Заз герек хъанва лагъ. Де хъсан.

Трубка эцигна Жъа пенжердиз килигиз хиялри тухуда.

Жибиндай телеграмма акъудда.

Уф-фу-фу-у. Тади гъалда бубадин к!вализ ахлад, тахъайтк ви къилни мусибатдик акатда. Вун хътин бахтсузар. Сардарова Интизараз. Им вуч лагъай ч!ал хъурай? Вуч мусибат хъурай ам экъеч!на хъфейла зи къилел къведайди? Са куьнайни къил акъатзавач. Ни ийизвай рахшанд я им за-кай? Вучиз къе няналди лагъанва? Им гъик! лагъай ч!ал я - к!валерик бомба, мина кутунва лагъай ч!ал яни?

Рак!арин зенгини ван ийида. Катна фена ам ахъайда.

О, Марина! Вун, лувар квайди хъиз, акъатна хъи!

Марина (*хъуьрез-хъурез атана адан гардандихъ гъилер вегъена*). Къала муштулухдай са темен гун.

Сардаров. Чухсагъул, Марина. Амма мад са муштулух ава. Ма, к!ела.

Марина (*телеграмма акуна кап капуз яна*). Москвадай яни?

Сардаров. К!ела, к!ела. Чир жеда ваз гъинай ят!а. (*Фена дивандал ацукъда, пенжсек къаучуна мет!ерал вегъе- <а>*).

Марина. Ибур вуч к!амаш ихтилатар я?

Сардаров (*къарагъна пенжсек стулдихъ вегъез*). Зани гъак! лагъана. Амма...

Марина. Вуч амма? Им гъа Интизар лугъудай иб-лисдин кар я.

Сардаров (*дивандал ахцукъна*). Туш, Марина. Ам кIвалай экъечIна, гъаятда амаз, почталъон атана.

Марина (*адан патав ацукъна*). Вазни кичIе хъана, яни? Квахърай чпин мусибатарни галаз. Ваз чизвачни, исятда кичIерар кутун муд хъанва. Пулуни, ширин шейини хузар хъиз, ялзава вичел зегъмет чIугваз такIанбур. Рекет, дуст кас! Рекет!

Сардаров. АкI тирла, пулуникайсагафнивучизавач? ШартIар гъинва абуру эцигнавай? Ваъ, Марина, им рекет туш, куьгъне хъилерай къисасдин ни къевезва заз и келимайрихъай.

Марина. Куьгъне хъилер вуч лагъай чIал я? Рекетирар я абур. Президент лагъана тIвар атьатайла, ви жумартвал ахтармишун къетIнава. Белки гуьгъуьна аваз мад са телеграмма хкведа жал ваз. Акъваз, акъваз (*хъуьрена, вичин къил адан хура эцяда*). Эгъ, Сардаров, Сардаров. Гъакъван валар-цацарай къил акъудзавай ви рикIел а телеграмма дуьзди ятIа чирун атаначни? Белки сада зарафат ийизва жал. ТахъайтIа ихътин телеграмма почтунай маса касдиз ягъиз анжах ахмакъдилай ва сефигъдилай алакъда.

Сардаров (*шадхъана*). Дуьз, Марина. Зи къили ихътин куьлуь-шуьлуьяр аннамишзавани, я руш? Заз зурба крар герек я.

Марина (*Сардарован гардан къуна*). Концернар, консорциумар, президентвилер! Агъ, эгер чаз Москвадай хъсан хабар хтанайтIа. Зурба крар гъатдай чи гъиле. Зарафат яни - Бельгиядин, Швейцариядин фирмайрихъ галаз санал кIвалах авун. Ни бубадиз акур ахварар я ибур?

Сардаров. Я руш, бес адал телеграммадал жада вири кхъинар ала эхир?

Марина. Ам чна исятда чирда. (*Къарагъна телефондал фида*.)

РакIарин зенгини ван ийида. Сардароварак ахъайда.

Ювализ майор Лазимов ва Чайчи къведа.

Л а з и м о в (*Гъил фуражкадин рував агудна*). Ви буй- •

ругъдалди майор Лазимов атана акъатнава, жанаби Сардаров. Имни ваз Чайчи.

Чайчи (*кам виликди вегъена, гъилин ва жендекин юзунралди икрамна*). Зун ви къуллугъда гъазур я, жанаби Сардаров. Лагъ жуван мурад-метлеб.

Марина (*трубкадиз*). Алло! Я вах, патав гвай кабинетдай Анжеладиз эвера тIун вуна. Эхъ, Сардарова. (*Трубкадал капаш эцигна - тимриз*) Халис дустар икI чир жада.

Лазимов (*адан патав физ*). Пара шад я вуна гайи къиметдал. (*Маринади гъил яргъи ийида, сифте Лазимова, ахпа Чайчиди адаз темен гуда*).

Чайчи. Пагъ, ширинвал вуч я и няметдин!

Марина (*гъил гъакI къуна амаз, трубкадиз*). Анжелочка. Привет от папы. Чун санал ала. Майор халуни ава, Чайчини. Ханни къведа. Ваз муштулух - Итизар амач. Хъфенач, хъфирна. Гъа-гъа-гъа...

Анжелочка, чаз тадиз гъялна кIанзавай месэляяр ава. Вуна, къегъал руша хъиз, почтуниз тади ая. Чи шегъерда авайди са почта я. Анай пападин тIварцIел телеграмма хканва. Ам дуьзди ятIа чирна, чаз зенг хъия, я жувни иниз ша. Эхъ, эхъ, исятда. Привет Анжелочка. (*Трубка эхцигда*).

Сардаров. Вуна адаз чирна вучзавай, я руш?

Марина. Вун, хъравай гъажикIадин твар хъиз, зурзамир. Ви руш я ам, чир хъурай бубадин къадир. Вуна адан рекъиз харжзавай къвандакай заз хабар ава. ЧIурзава ви пулуни ам мадни. И йикъара заз ам масад галаз аквазва. Язни абурсуз сад я.

Лазимов. Тура, Марина, а ихтилатар. Де ахъая стол. КIвалахар гадарна атайла, кеф къванни чIугван. Чайчини килигиз акъвазнава. Гъваш, яда, холодильникда вуч аватIа. (*Фена столдихъ ацукъда. Чайчи патав гвай кIвализ фида*.)

Марина. Дуьз лугъузва вуна, генерал. Чайчи хкведалди вуна и чар кIела. (*Фена дивандилай къачуна телеграмма вугуда*).

Лазимов. Ибур вуч кIамаш ихтилатар я?

Сардаров (*Маринадиз килигна*). Вирида гузвай суал сад я. За квевай хабар къазва, я дустар. Им вуч лагъай чIал я? Вуна чира, я чан юрист, я чан криминалист.

Л а з и м о в. Анжах ахмакьди ийидай кар я. Ни хкайди я?
Сардаров. Почтальонди.

Л а з и м о в. Ваз гьинай чида?

Сардаров. Дишегьлидивичилагьана. Парталарнипочтальондинбур тир.

Лазимов (*къарагъна, Сардарован далудиз кап яна, клевиз хъурена*). Ажеб лугъузва вуна. Дишегьлиди лагьаналда. Парталар почтальондинбур ялдай. Эгер вуна хъиз чнанИ силисар тухузвайтIа, язух хъанай инсанрин. Вири дустагъар са тахсирни квачирбурув ацIудай.

ГъвечIи патIнусдал рюмкаяр алаз, гьиле коньякдин .

бутылка аваз Чайчи хкведа.

Чайчи. ТахъайтIа инсанрин бахтаварвал аквазвачни! Ма, хъухъ, жанабияр. Маса инсанрикайни рахамир. Са тахсирни квачир язухар дустагъра гьакIани тIимил авач. Бес, тахсир ква лугъуз, аниз зун, вун фидани, юлдаш генерал? Президент Сардаров фидани? АкI хъайила, чи азиятар-зиллетар вуч паталди я? Каждому - свое. Рахан тийин чун абурукай. Силисар тухуз жуван кьилни тIармир, чан генерал. И дуьньяда гьим батIул, гьим гьахъ ятIа, аллагьдилай гьейри гьич садазни чидач. Гьадахъни вичин политика авайди я. Гьадани лугъузвайди я: я кас, алакьдайда чуьнуьхни авурай, ни жибинда хъана вуч я а пул лугъудай зегъримар. Угърияр, тарашчияр - абур кар алакь тийидай язухрин къундармаяр я. Ни къадатIа, къурай абурун вилик пад. А рекъе авачирбуруз игитвилин гьетер гузвани? Ма, гьахъ кIани инсан, вуна чуь-, нуьхзавач, вуна я инсанарни, я государствони алцуларзавач, им ваз къевезвай гьалалдин пай я, лугъузвани? Ваъ, жанаби-; яр. Ни вуч кIандатIани авурай, амма чак къгъ тавурай. Чпин j гьетер гудайбуруз гурай. Чи генерал гьа са гьед алазни ге-I нерал я.

Марина (*чайчиди коньяк цайи рюмкаяр пайиз*).
гьетер низ ганатIа чидани ваз, Лазимов?

Л а з и м о в (*Маринадин рюмкадихъ геляна*). Къуй] ацукърай гьетер къачуна. Заз цIувад йисуз жуваз къуллугъ-I завай са гьед бес я. Куь сагълугъдай, дустар!

РакIарин зенгини ван ийида.

Марина. Хан! Хан атана! (*Рак ахъайиз фида*.) Буюр, юлдаш секретарь.

Дустарханов. Салам, Марина. (*Адан гьилиз темен гуда*.) Гьамиша хъиз, куьн тIуьник-хъуник квани? Салам, дустар!

Чайчи. (*Коньяк цана рюмка вугана*). Буюр, юлдаш секретарь. ГьакI лагъайтIа жезмани ваз?

Дустарханов. Гьагъ, луту, вунни партиядиз акси я ман.

Чайчи. Ваъ, секретарь. Райкомдиз. Пагъ, ада заз вири уьмуьрда гайи къван гъуьнтI. Мад ваз течир Чайчи туш хьи.

Дустарханов. АлуднатуррикIелай. Гилавиридагъа райкомдиз вичиз гъуьнтI гузва. (*Рюмка са хунI авуна хъвада*.) Мад имни кар туш хьи, я чан Чайчи. Къубадай коньякар гуз жеч хьи, Авачни президентдихъ истиканар? Шуьшединбур авачтIа, хрусталдинбур гьваш. Чунни абурухъ галаз вердиш инсанар я.

Вири хъуредат. Чайчи муьтIуьгъ яз патав гвай кIвализ фида, ам истиканар гваз хкведалди, амайбуру са-са рюмкаяр хъван хъийида.

Дустарханов. Гьа икI, кIгвачин кьилел акъвазна, балкIанди хъиз, хъун патал эверайди яни вуна заз? Марина, авачни къванцелай хъуьтуьл затIни чи столдал гьидай?

Сардаров. Вири авайди я, секретарь. (*Маринадиз*.) КIвалин иесивал ая ман, Мариша.

Дустарханов. О-о, Мариша. (*Лазимоваз*.) Ибурун арада чун гьакьдач, генерал. Ацукъда зунни затI алачир столдихъ. Белки Маринадигун чаз са вуч ятIани. Жузун айиб тахъурай - Интизар гьинва, Сардаров?

Сардаров. Къамир адан тIвар.

Дустарханов. Хъфенани?

Лазимов. Хъфирна.

Дустарханов. Эхир гьа чкадал гъана вуна ам. Язух прокурор. И гьалатI ада вичиз къейилани багъишламишдач.

Риклел аламаТга, ам вичин руш ваз гуниз сифтедила акси тир гъа, Сардаров. Амма ви вилик адавайни акъвазиз хъаначир. Къил элкъурнай вуна сифте рушан, ахпа гафунал мягкем яз аквадай прокурордин. Чидач, гъихътин дарман вуна абуруз жагъурнайТла. Запабар авунайТлани чидач вуна абуруз. Агъ, Сардаров? (*Виры санал хъурьеда*).

Марина (*столдал эцигдай зат!-мат1 гваз хтана*). Прокурордин язух члугвазвани? Куьне куь къайгъу ая. Юелнани юлдаш секретарди телеграмма?

Дустарханов. Москвадай яни? Чуьхуьзва лагъ ман.

Л а з и м о в (*Столдилай телеграмма къачуна адав в!>-гуз*). Хъсан я иштягъар секретардин. Райкомра къуллугъар къери жердавай, ибурун иштягъар артух жезва.

Дустарханов. Куьн арза ийидайвал гъич садрани хъайиди туш. Иллаки вун.

Л а з и м о в. Клела, клела. Райкомдин секретарь я вун. Гъавурда тур чунни, ибур вуч лагъай гафар яТла.

Дустарханов. Ибур партиядин политикадихъ галаз къадай гафар туш. Гъак1ан кламаш ихтилатар я.

Сардаров. Ам виридалайни вилик за лагъай гаф я, юлдаш секретарь. Амма абуру заз гъич клусни регъятвал гузвач. Гъелбетда, ЦК-дин къарар ам туш. Амма са фикир ая кван. Куьн арадал зат! алачир буш гафарин устадар я лугъузва къван.

Дустарханов (*телеграмма Лазимовал яргъи хъувуна*). Зи устадвал лазим къезвач. Жаваб гудат1а - башуьсте. За ахътин гафар адаз кхъин хъи, игит я вич, рик1 пад хъана кьин тавурт1а. Амма за низ кхъида а жаваб? Адресни алач, т1варни. Гъак1 хъайила, куьмек генералдивай т1алаба. Лагъ ман касдиз ибур вучтин гафар яТла. Рахадайла вуна «куьн, куь партия» лугъуз тикрарда. Шумуд йис я вуна партбилет гваз гъа гафар лугъуз? Кар гъана ава ман, юлдаш майор. Гъа вун хътинбур вичин жергеира къалин хъайивилйай, къе Чайчидизни кваз чи партия бегенмиш амач.

Л а з и м о в. Чун садни Чайчидивай акъван яргъаз акъатнавач.

Дустарханов. Эгер, жанаби генерал, куьне гъетерикай т1имил, буржийрикай гзаф фикир ийиз хъанайТла, уьлк-

ве и ййкъал къведачир. Акунани гъихътин телеграммаяр къезват!а. Им вуч я? Сицилия яни? Техас яни?

Л а з и м о в. Машаллагъ! Машаллагъ, секретарь! Вак халис руьгъ кума. Коммунистрин партиядин руьгъ. Рахадайла, гъелбетда. Амма зани гъетерикай фикирнач. И сад неречлар яз атана за къабулайбурун къуьнерални ала.

Чайчи (*истиканар, коньякдин бутылка гваз хтана*). Амай крар заз чидач, амма жанаби генералди гъетерикай фикир тавурди заз чида. Ада жибиндикай фикирзавай.

Л а з и м о в. Зидакай яни, тахъайТла видакай?

Чайчй (*къил агъузна, гъип хурал эцигна икрамна*). Чи къведаНбурукайни, жанаби генерал. (*Виры хъурьеда*) Вун галачиз т1убр фан клусни туьтуьна синт! хъана амуькдайдиди заз чизвай.

Марина (*мад са вуч ят1ани гваз хтана*). Все. Сардарован бузханада мад са зат1ни авач.

Л а з и м о в. Гъина, гъина?

Марина (*Вичизни чка къуна*). Холодильник туш, халис бузхана я.

Сардаров (*Истикан къачуна къарагъна*). Дустар, заз гзаф хуш я куь зарафатар, хъуьруьнар. Амма зи рик1икайни куьне хабар яхъ. И телеграммади зи къил элкъурнава, кламаш ихтилатар туш абур. Са фагъум-фикир ая.

Чайчи. Кич1е къифрез вич къулар гъатиз кич1езва.

Сардаров (*хъелатана*). Кис, Чайчи! Вунажуванкъилин къайгъу аку. Гъинихъай вуч завал атайТлани, ам чахъ виридахъ галуькъзава, чун вири адак акатзава. Белки чи куьгъне рухвар юзурзава жеди.

Чайчи (*адаз хъел гъиз гъилер т1уьуниз*). Пагъ, акъван руг абура ава хъи. Са зун я абурухъай кич1е туширди. Зиди гъа гъилйай-гъилиз я. Чан гъилйай-гъилиз.

Дустарханов. (*Хияллу яз*). Девир масад я. Агъзурралди крар ат1ана ацукъарайбур ахъайнава.

Л а з и м о в. Эхъ, къе чуьнуьх тийизвай гъим ава? Миллионралди! Государство алцуар тийизвай вуж ава?

Чайчи. Зун, жанаби генерал. Зи алакъа анжах инсанрихъ галаз авайди я. Фялейрихъ, лежберрихъ галаз. Чеб ке-

сиб жердавай, абуру зун хътинбур девлетлу ийизва. Государстводини заз куьмек гузва.

Сардаров. Белки чи гъиле авай цлийи кардин вилик пад къаз кланзава жеди. Концерн гаф, Бельгия, Швейцария лагъайла, пехилвилай вилер къежел акъатзавайбур тлимил авач.

Марина. Нивай вуч жеда? Ацукърай гъак! вилер къежел акъатиз. Къуй чпи къил акъудрай чна ийизвай крарай. Уьлкведа агъзурралди карчи инсанри чпин крар къилиз акъудзава. Миллионар, зулун пешер хъиз, шткизва. Гъинай атана, нин жибиндай акъудна, вуч ялбур? Гъар сад вичин къайгъуда авай, уьлкве къилий-къилиз базар хъанвай вахтунда а пехилбурун гъилер ни къунва? Эгер законсуз клвалахар я лугъуз рахадайбур аватла, чпи къил акъудрай, акъван гагда чна чи къайгъуни ийида.

Ч а й ч и. Я деве рекъида, я девечи.

Марина. Нуш хъурай кез. *(Са хун! авуна рюмка эхцигда. Итимри чпин истишанар къилел акъалдарда. Марианади магнитофондал туб илисда.)* Анжелади зенг хъувурла, чир жеда чаз вири. Зарафат яни а телеграммада авай гафар, тушни. Чна вуч авун герек я, вуч авун герек туш. Исятда шадвал ая, дустар. Шадвал ая *(музыкадиз худ гуда, адахъ галаз вычини мани лугъуда).*

Марианадин мани:

Дуствиликай лугъун мани, Сес кутура вирида. Уьмуьрди чаз икъван клани Шадвал къалур хъийида.

Риклин дустар авай члавуз Дуьнья мехъер я. Йифни, югъни къирай ялгъуз! Им зи эвер я.

Фикир ийин закай, вакай, Чакай санал вирида.

Чи дуствили са йикъакай
Агъзур югъ чаз хъийида.
Риклин дустар авай члавуз
Дуьнья мехъер я. Йифни,
югъни къирай ялгъуз! -Им зи
эвер я.

Дустарханов. Марианадин сагълугъдай.
Вирида санал. Марианадин сагълугъдай!

Са-сада къарагъиз физ дамахдивди гъилер къуна къуьлзавай Марианадин гъилиз теменар гуда. Сардарова ам къужахламишда, чиниз темен гуда.

Сардаров. Сагърай, Мариша!
Чайчи. Вива, Мария!

Вирида хъвада, Сардаровни къуьлуьник экечлда, ахпа нубатдалди амайбуруни къуьлер ийида. Са шумудра зенг яна, абуруз ван жедач.

Рак гатадай ван акъатда.

Марина. *(Фена музыкадин ван живи явашарна).* Чайчи! Рак гатазва. Анжела я, ахъая. *(Ада къуьл давамарда, Чайчи рак[арал фида).*

Чайчи. *(Рак ахъайна).* Илиф, ханум, вун сагърай. *(Вичин адет тирвал икрам ийида).*

Почтальон руш. *(къил агъузна амай Чайчидилай эляч!на, клвализ килигиз).* Им халис хузарин муг я хьи.

Чайчи. *(къил винизна).* Вуч, вуч, ханум?

Почтальон руш. Хузарин муг я лугъузза за.

Чайчи. Хузарин муг? Ам вуч лагъай члал я? Гъа-гъа-гъа, ибур вуч парталар я вал алайбур? Мад мода дегиш хъанвани? Аламатдин ксар я жегъилар. Заз жибиндиз къве кепек атайла, бедендал вуч хъайитлани сад я. Ибуру йикъа садбур дегишарда. Им гъи мода я? Ракъун рекъерал алайбурун костюм яни, тахъайтла вагзалдал алай гъамбалрин? *(Чагана хъуьреда).*

Почтальон руш. *(адахъ элкъвена).* Ваъ, почтальонрин.

Чайчи. *(Анжела туширди чир хъана).* Почтальон-

рин? *(Катна магнитофондал фида, музыкадин ван атлуда).* Все! Дискатека куэтягь хъана. Гила вири инихъ килиг. *(Вич катна почтальондин патав хкведа.)* Ингье, жанабияр, куь вири суалар гила и фяле дишегьлидиз це. *(Ягъанатдалди.)* Т1вар гьик! я ханумдин?

Почтальон руш. Почтальон руш.

Чайчи. Акьалт1ай кутугай т1вар я. Амма чинин к1алубрихъ галаз са акьван къазвач. Абур, заз аквазвайвал, вири гьуьрметриз лайхлубур я. Маринадин парталрихъ галаз хъсан къада абур.

Марина, *(дамахдивди вич къалуриз).* Гъа-гъа. Пис тахъурай почтальон рушаз.

Чайчи. *(икрамна).* Буюр, ацукь, ханум, столдихъ.

Марина. Бес я ви шитвилер. Дишегьлидикай ягъанатар ийидай зат1 туш.

Почтальон руш. Къуй авурай. Зун дишегьли яни мегер? Почтальон руш. Хъсан партал алач, чина абур авач.

Л а з и м о в. Бейкеф жемир чи дустуникай. Зарафатчи я. Чайчи лугъузва чна гъадазни. Вун дишегьли тирди чаз аквазва. Чин абурлуди тирдини, к1аняй винелди вун гуьзел тирдини.

Дустарханов. Дугъриданни, вун гуьзел я. Ви алагуьзливиле и к1вализни нур чук1урзава. Ша, ацукь чахъ галаз. *(Фена гьил къаз к1ан жеда, амма почтальонди кьил баштанда).*

Почтальон руш. Зунк1валахалалаэхир. Ахпахъунрикни квайди туш зун.

Л а з и м о в. Чунни гьак1 я. Тахъана вири чпин кар-кеспидал алай вахтунда, хъунар виже къведай крар яни? Зун, ваз аквазва, милициядин...

Чайчи. Генерал я.

Л а з и м о в. *(адаз т!уб юзурна)...* майор я. Им, ваз чир тахъана жеч, чи райкомдин секретарь я. Дустарханов я адан т1вар. Амайбурни чи дустар я. Къе и гуьзел дишегьлиди *(Маринани Сардаров къалурна)* и къуччагь итимдиз вичел эвлеммиш жедай ихтияр ганва. Гъавилияй обедни хъурай, и шадвал къейд авунни лагъана, чунни атанва. Вунни и межлисдиз къисмет хъун вижевай кар я, заз чиз. *(Маринадини*

Сардарова чи чпиз мецер экъисда, Чайчиди рюмкайра ва истиканра коньяк цада).

Дустарханов. Де ша, ацукь, почтальон руш.

Почтальон руш. Райкомдин секретардихъ галаз ацукьайт1ани жеда. *(Вирида чпин чкаяр хкъада, рушни ацукьда).*

Чайчи. Амач лугъуда ахпа партиядихъ ихтибар.

Дустарханов. Бес квез гьик1 хъанай? *(Рушазрюмка теклифда, адахъ галуькарда, амайбурузни ишара авуна кьилел акьалдарда.)* Почтальон рушан сагълугъдай! *(Хъвайидалай къулухъ.)* Яъ, вуна хъванач хьи?

Почтальон руш. Вердиш туш.

Л а з и м о в. Вуч, коньяк хъваз? Ихътин закускаяр вилик квайлани? Хъухъ, почтальон руш. Коньяк вун хътин гуьзелри хъун патал халкънавай нямет я.

Почтальон руш *(хъуьрена).* Яраб я жал? Амма ихътин закусайрихъ галаз коньяк хъваз жедани?

Л а з и м о в. Ван къезвачни, Чайчи? Балугъдин куьр, гумада къурурнавай дулдурма коньякдихъ галаз къадай шейэр туш - фена гъваш са афна-памадур.

Чайчи. Башуьсте, генерал. *(Инихъ-анихъ галтад жез фида).*

С а р д а р о в. *(Маринадиз анихъ эверна).* Мариша, дехънен атайди и руш тушир. Ам яшлу дишегьли тир. Вичикни пара хъел квай. Идан гуьзелвили зун гъейранарнава. Интизар хъфейдакай хабар хъана атанвайди я жал? *(Хъуьреда).*

Марина. Гьак1 я? Ак1 хъайила, ина са фенд ава. Чна са ихтилатни ийидач. Акван, вичи вуч лугъудат1а. почтальон ят1а, я ман.

Сардаров. Ваз адан вичин милаимвал аквазвани! Де хуьх вуна ихътинбур акурла жуван нефе.

Марина *(адан хъуькъвехъ т!уб геляна).* Сардаров, квел хъайит1ани мез алтаддай кац жемир. Эхир ахътин ракъара гъатин хьи вун. Эгер ам гьакъван бегенмиш хъанват1а, зун хъфидани?

Сардаров. Все, все, Мариша. Амма къейди иер я эхир.

Лазимов. Я Марина, бес я сирер авурди. Илиса т!уб

а чхрадал. Мугъмандихъ галаз са кьуъл кьванни ийин. (*Маринади магнитофондал тIуб илисда*).

Почтальон руш. Заз кьуълер чидайди туш.

Лазимов. Я пайгъамбардинруш, вун сазатIнитечиз, тийиз гьикI ханай дидеди? Къарагъ, ша акван!

Почтальон рушан гьил кьуна къарагъариз кIан жеда,
ам вич къарагъна кьульуьник экечIда.

Дустарханов (*кап ягъиз*). Кьуъл чидач аку гъа!
Сагърай, почтальон руш, Алчудара, майор.

Сардаров (*кьульуьник фена*). Бес я, Лазимов. Гила зун килигин адан устадвилиз.

Лазимов. Гъагъ, Сардаров, югъ авач хьи вакай чаз.

Сардаров. Ваз гуьзел дишегълийрин къадир мусалай чир хъана, я юлдаш майор? (*Вичикай капгиз кьульзавай рушаз.*) Катмир Сардаровакай, гуьзел. Зи чилина гъатай кьушравай катиз хъжедайди туш. (*Марина пашав гъвай кIвализ фида.*) Аквазвани, вун паталди зи сусани хъел авуна.

Почтальон руш. Шумуд лагъайда?

Сардаров. Вири крар чидай вун за гъилий ахъайдач.

Почтальонруш. Бес Маринадал эвленмиш жедачни?

Сардаров. Агъ гуьзел, ахътинбур шумуд зал гъавалат хъанватIа чидани ваз? Амма вуна заз авур таъсир гьич садрани тахъаиди, такурди я. Вун зи рикIе гъахънава (*рушав агатиз кIан жеда*).

Почтальон руш. Ваъ, Сардаров, заздушманаркъазанмишиз кIандач. (*РакIарай чIагана хъуьрезвай Марина ва галтад жезвай Чайчи хкведа*).

Ч ай ч и. Сагърай, почтальон руш! Сагърай! (*Адан гьил балундин сине акIанва, ам гъилихъ галамаз кьульуьник экечIда*).

Сардаров (*почтальон руш кьульуьникай хкечIуни бейкеф авуна*). Балун столдал эциг, я къабачи.

Чайчи. Сардаркорпорейшен хъанва, президент. Гьил балундай акъудиз жезвач. Ам акIанва.

Марина (*гъакI хъуьрез*). Ракъара гъатнава.

Лазимов. Фялейривайни лежберривай пул къакъудза-

вайданди гъам я. Кьунани угъридин гьил? (*Вири хъуьрез акуна, Чайчиди, балун метIерин арада туна, адан сивяй гьил акъудиз алахъда*).

Дустарханов. Китайда маймунар гъа икI къазвалда. Кьурурнавай къабахдин тIеквендиз вегъезва дуьгуь. Къабахдиз вичиз цIил язава. Твазва маймунди тIеквенда гьил, гъатзава адан гъиле дуьгуь. Дуьгуьдин асретдай, я ада гьил ахъайзавач, я къабахдин тIеквендай адан пац акъатзавач.

Лазимов. Почтальон рушан закускади кар кьуна ваз, Чайчи. (*Рушаз.*) Аферин, почтальон руш! Баркалла!

РакIарин зенгини ван ийида, Маринади фена ам ахъайда.

Марина. Анжелочка, азизди, гьикъван гуьзлемишда вун?

Ювализ гада яни, руш яни чир тежедай хътин парталар алай, чин рангаралди безетмишнавай, чIарар балкI андин фири хъиз акъвазарнавай Анжела гъахъда.

Анжела. Гъамиша хъиз, балдетзавани? (*Таниш тушир кас аваз акуна*). Агъан! Гъа им яни телеграмма хканвай почтальон?

Сардаров (*столдал алай телеграмма къачуз физ*). Ваъ, ам туш. Телеграмма гъайиди маса дишегъли тир. Ингъе ам.

Анжела (*телеграмма кIелна*). Юамаш ихтилатар я. (*Ам кIвачерик гадарна, столдихъ фида, почтальон руша хъун тавур рюмка къачуна хъвада.*) Бес телеграмма гъайиди им тахъайла, идан и кIвале вуч кар авайди я? Гьич са телеграммадин гелни почтада авайди туш. Гьич са почтальонни анай иниз атанвайди туш.

Вири сад садаз килигиз серсер жеда. Балун меткрин арадай акъудна гъилихъ галамаз Чайчи атана вилера вилер туна Анжеладиз килигиз акъвазда. Ахпа вирида санал хъиткъинай хъвер ийида.

Перде

КЪВЕД ЛАГЪАЙ ПЕРДЕ

4-шикил

Сад лагъай перде куытыгъ хъайи тегъерда вири серсер хъанва. Им адаз, ам идаз килигзава. Почтальон руш квачиз амайбуру хъиткынай хъвер ийиз эгеч! да. Чайчиди, балун гъилихъ галамаз, ашкъида гъатна, къуъл ийиз-ийиз мани лугъуда.

Чайчидин мани:

Агъ, кефчияр, кефчияр, Карда камалэгълияр, Чавай тежер вуч ава? Пагъ, чаз гъикъван гуж ава! Шуп! да - рекъл экъеч! Мир, Неда - сарак экеч! мир! Кесиб-куъсуб чи тай туш. Кесибар чеб амай туш. Кепекдал мад кепекар Гъиз, гъекъ к! вахъиз пелекай Вердиш хъайи Чайчи я. Къе ингъе куъ тайни я. Агъ, кефчияр, кефчияр, Карда камалэгълияр, Пагъ, чаз гъикъван гуж ава! Хура къваздай вуж ава?!

Эхиримжи къве ц! артиклариз патав гвай к! вализ фида, анай балун хайи ван акъатда. Чайчи гъиле афна аваз акъатда, ам пиян я. Чайчи.

Ингъе почтальон рушаз закуска. Ви аеретдай халуди сагъ-са балун руг-руг авуна.

Почтальон руш. Гъа-гъа. Дугъриданни, хъсан къаба-чи я вун. Эгер бирдан кооперативрин вилик яру экв ягъайт! а, вун кар авачиз амукъдач. Вавай ви уонралдини кыл хуъз жеда. (*Чин ат! угъна.*) Амма вунни, вахъ галаз амай жанабиярни вахтундилай вилик хъуърена. Урусри лугъудайвал, килигда чун эхирдай вуж хъуъредат! а. (*Анжеладиз килигна.*) И ханумди квез телеграмма авач лагъана, за квез ава лугъузва. Ава телеграмма!

Сардаров (*адан вилик фена*). Вун вуж я?

240

Почтальон руш. Зун почтальон.

Сардаров. Ваз телеграмма атанвайдакай гъинай чида? Зи т! варц! ел ам гъайиди маса дишегъли тир эхир.

Почтальон руш. Жеч гъа? Керчек, яни? (*Галачир хъверна.*) Квез чидай фендигарвилер масадбуруз чидачни? Чахъ чи фирма, чи корпорейшен ава. Чи сирер ваз вучиз чир жеда. Эгер телеграммадикай рахазват! а, ма, къачу. За Сардароваз, хузарин мукан эмирдиз, мад сад гъанва.

Л а з и м о в. Эй, почтальон руш, гафар жуван сивяй чурруна акъуд. Хузарин муг! Надинж т! вет! хъиз аватнава вун иниз.

Сардаров (*рушан гъилий яна къачуна, телеграмма к! елда*). Сардаров, гъазур хъухъ! Гъа гила-мад ви к! вал хъиткында!

Анжела (*почтальон рушал тепилмиш хъана*). Агъ, къац! дай почтальон, агъ чарабурун к! валера къекъвезвай къекъвераг! Вуна зи пападиз ихътин гафар авай чарар гъиз-ва ман. За вун бамишарна рекъида!

Лазимов (*Анжеладинрехъ къуна*). Акъваз! Кис вун! Адахъ галаз ак! рахана жедач. Адан амалрай кыл акъудна к! анзава.

Почтальон руш. Дуъз, юлдаш майор. Ам ви дуъм-дуъз буржи я. Кыл акъуд, амма пашман жез тахъурай. И к! вале гъихътин мусибат кыле фейит! ани, аник ви кылни акатда.

Чайчи (*татаб жез почтальондал физ*). Яхъ, генерал, ам, тухун чна дустагъдиз.

Лазимов. Ам к! валай саламатдиз тухвана, чун ина цавуз акъатдайвал?

Дустарханов. Гъик! яни цавуз акъатдайвал? Вун и бирбиц! дихъ агъазвани? Ина фендигарвал ава, майор, фендигарвал!

Сардаров кыл квахъна инихъ-анихъ къекъвезва,

Маринади ам секинарзава.

Лазимов. Виш процент зунни иманмиш туш, амма са вуч ят! ани и телеграммаирин далудихъ галайди заз чида.

Чайчи. Виш процент туш? Бес тежезвай процентар за

241

хугуда, генерал. Ингъе, килиг, ина къатар-къатар ац!ана ава. (Жибиндай пулар акъудда, абур чиклиз-чиклиз фена дивандал ацукъда).

Сардаров (адакай хъел атана). Бес я къабачивилер! (Чклай пулар вахчуна адан чинал гьалчда.) Им пул авайди хъана! Лал хъана ацукъ жуван чкадал!

Ч а й ч и (прузаррал тлуб эцигиз). Башуъсте, президент, башуъсте. Сардаркорпорейшен! Зун лал я, президент! (Дивандихъ агалтда.)

Лазимов (почтальон рушаз). Аквазвайвал, вун фагъум-фикир авай инсан я. Де вуна лагъ, чун ви ч'алахъ вучиз хъурай? К'вал хъиткъинда вуч лагъай ч'ал я? Вавай, са тлуб хътин рушавай, чарадан к'вал хъиткъинариз жедани? Белки вун маса къачунвай кас ават'ла? Гъамни хъурай - гъик' хъиткъинарда вуна ам?

Почтальон руш (авайдалай вик'егъ хъана). Лугъуда, юлдаш майор. Сад лагъайди, зун вуна лугъудайвал, масадбуру маса къачунвай агент туш. Захъ зи къил, зи макъсад ава. Къвед лагъайди, ваз ат'ла цлал алай сят аквазвани? Лугъун чна, адан экъребар лазим чкадал атайла, и к'вал цавуз акъатда. Жедай кар яни?

Вири вилера кич' аваз цлал алай сятиниз килигда.

Чайчи (дивандилай къудгъунна). Гугрум-багъра-а-гъ!

Сардароваз ажугълу яз Чайчидал физ к'анз,
Маринади ам акъвазарда.

Лазимов. Лугъун чна, почтальон руш, ам жедай кар я. Амма и касдин, Сардарован, цлал къад йисуз алай сят гила садлагъана вучиз хъиткъинда? Де лагъ ман, вун гъакъван вири и крарай къил акъудзавай почтальон ят'ла.

Почтальон руш. Адан къене гъахътин къуват авайвиляй, юлдаш майор. Абур залай ваз хъсан чизвай крар я.

Лазимов. Акъваз-акъваз, почтальон руш, а къуват гъинай къведа аниз?

Почтальон руш. Гъа и ахъа пенжердай, юлдаш майор.

И арада пенжердал феи Сардарова Маринадиз тлуб юзурда,
ахпа пенжердай са вуч ят'ани къалурда.

Марина. Генерал, инал ша садра. (Лазимов, Дустарханов пенжердал фида, Анжеладиди рюмкада коньяк цана хъвада.) Килиг, и гелер аквазвани квез? Инай к'вализ къерехдин кас атанва.

Дустарханов (суаллу яз майордиз килигиз). Гъун, къа-чу жуваз мад са гъед, къил акъуд ибур нин гелер ят'ла ва вуч мурад аваз абурун иеси и к'вализ гъахънават'ла. Почтальон руш. Эхъ, майор, къил акъуд. Лазимов (хъел кваз). Щухъ галаз къугъвазва вун, нереч! дишегъли. Лазимова къил акъудай къван крарикай ваз чир хъана хъуй, ви рик'елай и фендигарвилер фида. Исятдани ваз чир жеда адан алукуънар. (Рушал физ.) Ак' лугъуда хъи | вуна заз, абур нин гелер ят'ла.

Почтальон руш. (кич'е тушиз къулухъди кам къачуна). Лугъуда, юлдаш майор. (Вири мягъител яз адахъ элкъведа.) Абур дехънен телеграмма хкай дишегълидин гелер ; я. Ам вични зи диде я!

Анжела (мез галк'из). Диде! Руш! Ибур яни к'валин иесияр? (Фена Чайчидин руфуна тлуб эцяна.) Эй, Чайчи, акъудна чукура и фендигар!

Чайчи. Эхъ, ханум. Есть, ханум. Сардаркорпорейшен! Яшамишрай президент!

Почтальон руш (Анжеладиз). Багъишламиша, ина вун вуж я?

Анжела. Зун зи папочкадин руш. (Фена Сардарован [хъуьч'луькай къада).

Почтальон руш. Хъсан я, папочкадин руш. (Марина къалурна.) Им ви мамочка яни?

Анжела (ажугълу яз). Папа, чукура т'ун им к'валаяй? . Марина (почтальондин хуруз атана). Вуна жуваз лу-Гъур-талгъур чира. Адан диде рагъметдиз фена.

Почтальон руш (адан вилериз килигиз). Фенани, [тахъайт'ла, ракъурнани?

Сардаров (Гъилер юзурна, к'леви ванцелди). Вуна гила [ягъсузвалзава, почтальон руш. Вун ваз талукъ тушир месэ- [лайрик къаришмиш жезва. Куьнни япар хкажна яб гуз акъваз-

нава. Гьик! хъана, за и мурдар дишегълидин сес атлунал алани вилер? Акъуда ам инай, куьнни экъечI, алат залай!

Почтальон руш. Ви ажугърин гъавурда зун акъазва, Сардаров. Абурукай ваз къадай чка жедач. Я и гъилибанрикайни. Абур, цIай акур чинерар хъиз, гъарнихъ сад кат хъийида. Вуна масадбуруз авур къван гужар вири ваз аквада, ваз! Вуна лугъузва, талукъ тушир месэлайрик къаришмиш жезва. Вучиз талукъ туш? Заз талукъ месэлайрни ава, папочкадин руш Анжеладиз талукъбурни. Зун гъелелиг къерехда амукърай, сифте папочкадин рушан вилер ахъайин. Ваз гъанхъай кичIезва гъа.

Сардаров (*идал-адал физ*). Эй, дустар, вучтин югъ я къенинди? Вучиз куьне чуькьни ийизвач? Вучиз куьне идан сес атлузвач?

Чайчи (*Дивандилай къарагъиз алахъиз*). Яшамиш-рай президент! Сардаркорпорейшен! Цуз коньяк! (*Къарагъна столдихъ фида*).

Лазимов. Эй, почтальон руш! Я вуна и къуьруькар вуч патал ятIа, исятда лугъуда, я за вун, гъилер далудал кутГунна, инай тухуда.

Почтальон руш. Теспача акатмир, юлдаш майор. Ваз кIвал гьикI хъиткъиндайди ятIа, килигиз кIандачни? Ни вуж тухудатIа, чун ахпа килигда.

Чайчи. Гъугъ, генералдиз кичIерар гузвайдан куц аку-е.

Лазимов. Вуна лал хъана ви коньяк хъухъ.

Чайчи. Хъвадач. Садани тахъвадайла, за... зун...

Лазимов. Гила вуна заз лагъ, почтальон руш...

Почтальон руш. Ваъ, юлдаш майор, садра вуна лагъ j - и Анжеладин диде, яни Сардарован къвед лагъай паб, гьикI ■ рагъметдиз фейиди тир?

Анжела (*шехъиз гъазур яз*). Папа, къвед лагъай паб?] Ида вуч лугъузва? Идаз икъван гафар гъинай чизвайди я?

Сардаров. Лазимов, вал милициядин майор лагъай] тIвар ала, ви къуьнерал гъеле пагонар алама, ибур вучтин ягъ-I анатар я вуна закай ийиз тазвайбур? Ада сят хъиткъинда лагъ-j анай, за ам исятда хъиткъинарда! Къачуна цIал гъалчна!

Почтальон руш (*Аданрехъ атлана*). Акъваз! Ся-| тиник тIубни кядач! Ам, дугъриданни, хъиткъинда.

лай къез къилер сагъ-саламатдиз амукъун хъсан я. Вахт хъайила, ада вичи хабар гуда. Ахпа катиз жеда алакъдай-бурувай. Гъелелиг чаз чи ихтилат давамардай мумкинвал ама.

Сардаров. Ваъ, дустар! Ихътинрусвагъвал завайэхиз хъжезмач. Эгер куьне идан мез лал тавуртIа, зун дили жеда, Эвера милицайрин наряддиз! Прокурордиз вичиз эвера! Къил акъудрай и телеграммайрайни, и ругъ фена рахазвай почтальонрайни.

Почтальон руш. Вуна зи суалдиз жаваб ганачир, юлдаш майор. Анжеладин диде, Сардарован къвед лагъай паб...

Сардаров (*сарар жакъваз*). Сад лагъа-ай!

Почтальон руш. Къвед лагъай паб телеф хъунин гъакъиндай силис тухвайди вун тирни?

Лазимов. Аламатдин почтальон я. Ви шумуд йис тир а вахтунда?

Почтальон руш. Зун Анжеладилай дуьз пуд йисан чIехи я. Амма заз вуна силис гьерек тирвал тухун тавурди, язух дишегъли гуж гъалибна къенваз, вуна экспертизадив рикIин азардик я лагъана, заключение тукIуьриз турди, ахпа тахсиркарвилини ниятар авач лагъана, дело михъиз агалайди, рагъ алай югъ хъиз чизва.

Сардаров (*гъилер виликна почталъондал физ*) Лазимов, за гъа и гъилеривди бамишарна рекъида и иландин мез авай дишегъли.

Анжела (*рехъ атлана, адан хуруз экъечIла*). Папа, ида дуьз лугъузвани? Ибур вуч гафар я, папа? Мама инфаркт хъана къейиди туширни?

Чайчи (*нубатдин рюмка сивихъ агалдариз*). Сагъ-ул, президент! Сардаркорпорейшен! Бельгия-Швейцария-СССР - совместное предприятие! Сардаркорпорейшен!

Марина Дустархановав агатда, чпи чпиз са вуч ятIани лагъана,
хъфиз гъазур жеда

Почтальон руш (*вичел алай почталъондин костюм \\ 'тIунна, абурун вилик экъечIда*). Санизни куьн хъфидач, юлдаш секретарь. Ингъе, килиг, зун республикадин проку-

ратурадай я. *(Книжка къалурда.)* Ацукъ хъия куь чкай-рал. Чна чи силис давам хъийин. *(Чайчидизни къарагъна патав гвай квализ физ клан жеда, амма хтана вичин чкадал ахцукъда.)* Гила, юлдаш майор, суалар за гуда. Куьне, и дестеди, са шумуд йисуз и районда авур къван, исятдани давамарзавай къван уюнбазвилерикай, чуьнуьхунрикайни тарашунрикай, ришветрикайни пулдихъ инсанар маса къачуз фендер къурмишуникай зун рахадач. Абурал гележегда маса ксар машгул жеда. Квез жемир хъи, демократия, плюрализм - им гъар сада вичин гъилляй къвезвайвал авун я. Ягълмиш я куьн. Бес я куь ягъсузвилер. Амма зи мурад масад я. Зи мурад квез, адалай куьн клусни артух туштлани, папочкади пул кламай къван гузвайвиляй вичиз кландайвал уьмуьр тухузвай, эгер адаз уьмуьр лугъуз жедала, Анжеладиз и касдин, и куь дуст, куь къучийрин дестедин къил, хузарин мукан эмирдин, яни Сардарован алчахвал, инсафсузвал, инсансузвал ачухарун я. *(Сардароваз.)* Нин руш тир ам, гражданин Сардаров?

Сардаров. Вуж?

Почтальон руш. Ви къвед лагъай паб.

Сардаров *(кап капуз яда)*. Мад къвед лагъай паб. Я чан почтальон руш, *(дустариз килигиз ягъанатдиз элкъуьриз алахъиз)* я юлдаш республикадин прокуратура-дай атанвай кас, чир хъухъ, ина чазни итимар авайди я, за ваз садра лагъанай. Ам зи сад лагъай паб тир. Сад лагъа-ай.

Почтальон руш. Садлагъайдалниагакъдачун. Буя тир адан буба?

Сардаров. Райкомдин сад лагъай секретарь. Гъун, ву* хъана? Ихтияр авачни секретаррин рушарал эвленмиш жедай? Агъ, Дустарханов? Ван къвезвани ваз? Язух хъана вж рушарин.

Почтальон руш. Эвленмишжедайихтиярава,гъелбетда, амма буба секретарвиляй акъатайла, адан рушан къ* лел мусибатар гъидай ихтияр авач.

Сардаров *(вич тухудай тегьер чин тийиз)*. Куьн|зи сабур ахтармишзавани, инсанар? Квез ида лугъузвай фар ван жезвачни?

Дустарханов. Гъе-гъе-гъе, дустар. Пара лайихсуз меж-лисда ацукънава чун. Юлдаш... *(Почтальон рушаз)* гъик1 лагъайт1а хъсан я ваз?

Почтальон руш. Почтальон руш лагъана тур.

Дустарханов. Жечни, почтальон руш, и ихтилатар Сардаровахъ вичихъ галаз къилди авурт1а? Зи ва инал алай маса юлдашрин квез я адан хзандин сирер чир хъун? Вуна адан паб, рагъмет хъурай вичиз, хъсан дишегъли тир, вичин ажалдик къенач лагъаналди, чун ч1алахъ жедали? Я вавай ам, прокуратурадай тахъурай, Генеральный прокурор вун хъайит1ани, тестикъариз жедай кар яни?

Почтальон руш. Куь умуд гъаник квайди сир туш. Вуч хъанат1ани, хъана алатна, лугъузва куьне. Амма гъа са вахтунда куьн ва куьн хътинбур мадни Сталинан, Ленинан гъалат1рикай рахазва, квез халкъдин вири тарихдин гъалаткр ва душманвилер аквазва, чи вири уьмуьр квез анжах тахсиркарвилер яз аквазва. Я жеда. Амма а тахсиркарвилер къедалди са нин ят1ани хиве амат1а, квевайни абурукай катиз жедач. Ваъ, юлдаш секретарь, тахсиркарвилер вахтунивай терг ийиз, хивяй акъудиз жедач.

Анжела *(ажугълу яз Сардаровал тепилмиш хъана)*. Вуна! Вуна къена зи диде! Къанлу! *(Къве гъиливни Сардаров гатаз)* Заз гзафбуру лагъанай... Вун я тахсиркар... Вун я... Вун я...

Лазимовани Марианади Анжела къуна секинарда,
чан-рик! ийиз дивандал ацукъарда.

Сардаров *(Дили яз)*. Все! Куьтягъ хъана силис! *(Телефондал физ.)* Власть амачни дуьньяда? Вуж ят1ани чин тийиз, атана зи хзанда ц1ай тунва.

Лазимов *(нумраяр къачузвай адан гъил къуна)*. Низ)вер гузва? Чун инал т1имил алани? Акван, эхир квел къведат1а килигин.

Почтальон руш. Гъа ик1, гражданин Сардаров, бубадин къуллугъдин, гележегда вазни кутугай къуллугъар качунин асретдай вун партиядин райкомдин сад лагъай секретардин рушал эвленмиш хъана. Ада ваз рушни хана. Анжела. Амма хзандин бахтлу йикъар яргъл фенач. Анжеладин ч1ехи буба райкомдин секретарвиляй акъудна. Ам пудкъанни ц1уд лагъай йисарин лепедик акатна. Акуна ваз, ви регъ-

уьн бандуниз юзуриз тежедай къван аватнава. Гъавилия маса рехъ жагъун тавурла, ви диде пара хъсан дишегъли тир, Анжела, ам тахсирлу ийидай са себебни жагъун тавурла, вуна, Сардаров, ви бандуниз аватай къван жуван веледдин дидедин чан къурбанд авуна алудна.

Сардаров (*къве гъиливни къил къуна*). Ваъ! Ваъ! ЧАлахъ жемир, Анжела!

Почтальон руш. Вуна, юлдаш майор, адаз вичин алчах, вагъши ният къилиз акъудиз куьмек гана. Гъихътин гъалара а дишегъли къенатГа, завай лугъуз жедач, ам ваз хъсан чизва, амма са кар ашкара я: гъич са инфарктни адаз хъанвачир. Адан рик1 къван хъиз к1еви тир. Къени, юлдаш майор, вуна адаз куьмек гузма. И коньяк лугъудай зегъримардихъ. Гъич садрани бес тежедай пул лугъур закъумдихъ. Вуна, юлдаш райкомдин секретарь, тахсиркарризни, тарашчийризни, къанлуйризни партиядикай, адан пак мурадрикайни ви бубадин чухва авунва. Ингъе ихътин къабачияр галаз.

Чайчи. Сагърай секретарь! Хан, так держать! Сардаркорпорейшен!

Почтальон руш. Эхъ, бубадин чухва авунва. К1ан хъайила алук1дай, к1ан хъайила к1аник кутадай, к1ан хъайила, багъишламиша, чиркин к1валахар-крарни гъанал ийидай. И дишегълидикай зун рахадач. Жанавур садра т1уьна тух жедач. Маринани адан нубатдин къурбанд я жеде. Къе и к1валай са тахсирни квачиз чукурай Интизар хъиз.

Дустарханов. Эхъ, дустар. Яшариз к1андат1а жегъил хъурай. Гаф авач гуьзел дишегълидин алакъунриз. Махарин устат я. Плюрализм! Бес, бес! Чна ахътин ихтияр патал женг ч1угуна, чаз ам гана. Гила эх ая! Сабурлувилелди. (*Почтальон рушаз.*) Акъалт1ай дерин фикирар лугъунай чухсагул. Амма багъишламиш, мад абурухъ яб акалдай я вахт, я мумкинвал чахъ амач. Гъар садаз вичин къуллугъ, вичин везифаяр авайди я.

Почтальон руш. Куь ихтияр я, юлдаш секретарь. Амма гъар са тамашадин эхирдиз тамашдай адет я. Квез къенин югъ, и къенин къемеда квел куьтягъ жеда т1а чирдай ашкъи авачни?

Анжела. Алчахар! Тарашчияр! Вири сад я куьн! Ма вуна къачур пухчаяр! Ма! Терек туш заз абур! (*Вичел алай*

парталар хут1униз Сардаровал гадарда. Почтальон руша к1аникай алай пекер аламаз патав гвай к1вализ акъудда).

Л а з и М о в (*виридаз столдихъ к1ват1 хъухъ лагъана*). Ибур и накъанни къенин аялдилай алакъдай крар туш. Къа-ришмиш хъанвай маса ксар ава. Амма вужар?

Марина. Интизар я.

Дустарханов. Эхъ, адан бубади вичин куьгъне та-нишвилер худда тунва.

Сардаров (*руьгъ физвай тегъерда къавуз килигиз*). Ваъ, дустар, Интизарак кямир. Пагъ, зи япара макъамдин ван гъатнава. Интизаран т1вар алай макъамдин. Адалай ибур алакъдай крар туш. Ибур лап яргъарай юзанвай крар, яргъ-арай къвезвай ихтилатар я. Зи Анжеладин шумуд ийс я? 22 йис. (*Гъил рушар фейи патяхъ туьк!уьрна.*) Ада вич Анжелай пуд йисан ч1ехи я лагъанай. Яни адан 25 йис я. Аи, аллагъ! Гъикъван фад-фад физва уьмуьр!? Почтальон дишегълияр... Дидени руш... Пакамахъ - сад... Гила - ма-сад... 25 йис хъанвай жегъил... 25 йис. Хъиткъиндай сят. Сят! Сят? (*Эйбежервилелди вилер экъисна цлал алай сятиниз килигда, гъил туьк!уьриз ам къалуриз.*) Сят! Сят! Ингъе а сят!

Лазимовани Дустарханова атана Сардарован хъуьч1ерикай къада.

Чайчи дивандин патав атана цлал алай сятиниз килигиз акъвазда.

Чайчи. Сят! Сят? Я-е. Валлагъ сят я! Сят я ман, сят. Яб це - т1икъ-т1икъзава. Т1икъ-т1икъ, т1икъ-т1икъ...

Л а з и м о в. Квахъ виликай, алчах! (*Чайчида куьул эцяда.*) Жагъана идазни зарафатар ийидай вахт. (*Сардаровак руьгъ кутаз к1анз.*) Вуч я? Ваз кич1е хъанвани нереч1 рушан ихтилатрихъай? Къил цава яхъ, къуччагъ!

Дустарханов. Де алуд рик1елай! (*Фена рюмкада коньяк цада.*) Ма, хъухъ! Секин хъухъ.

Сардаров (*рюмка къачуда.*) Сят! Гъа сят я! Экуь-пахъ атай почтальонни гъам я. (*Къве гъиливни къил къуна, фена стулдал ацукъда, пел столдал гъалчиз гъарагъиз шехъда*).

Марина (*адан къубнерал гъилер эцигна*). Вун аял туш хьи, Сардаров. Чун ви гъавурда акъазвач. Сардаров къудгъунна къарагъда. Дивандал акъахна, ада цлал алай сят алудда. Вири чеб алай чкайрал чинар кланикна ярх жеда.

Марина. Хъиткъинда, Сардаров!
Л а з и м о в. Кягъиз тахъурай! Элкъуърмир са шейни!

Сардарова абуруз яб гудач. Ам сятни гъаз дивандал ацукъда.
Адан далу пад ахъайда. Затлни хъиткъин тавурди акуна,
са-сад къарагъиз, кичлез-кичлез дивандив агатда.

Сардаров. Гъа сят я! Гъа сят! Почтальон дишегъ-ли! Почтальон руш! (*Рубъгъ фенвай тегъерда.*) Гугрум-ум! Дагърагъ-багъра-агъ! Хъиткинна ся-ят! (*Сятинин къеняй чарар акъудда, и арада патав гъай клвалей рушарни хкъеда*).

Анжела. Рубъгъ фенвани адан?

Сардаров. Анжела, чан руш. Ингъе мад са телеграмма. Пуд лагъайди. Клела пападиз. Юела...

Анжела. Папади-из! Вун хътин папа аквадалди, заз дидедихъ галаз суруз фенайтк хъсан тир. Инсанар недай вагыши! Вучиз туна вуна ам къена зун. Вучиз тлуънач зунни?

Сардаров. Зи вилериз экв аквазмач. Марина, вун гъинва? Ма, клела и телеграмма. Имни телеграмма я...

Марина (*къачуна клелда*). Сардаров, агакъзава эхирни вав ви жаза25. йис идалай вилик вуна башламишай инсансузвилин рехъ куътягъ жезва. Вун дагъардин къилел атанва. Килиг хъия и шикилриз ва жува вири уьмуърда авур алчавилеризкъиметце. Жува бахтсуз авур инсанрин вилик метлрал акъваз. Ви гъахъ вав агакънава.

Сардаров (гъиле амай шикилриз тамашиз). Гуьлуьзар! Гуьлуьзар...Почтальон диде...Почтальон руш... Марина... Марина! Ма ибур. Куклвара! Терг ая! Терг ая зи уьмуърдай абур вири! (*Шикилар гъилей аватда, Сардаров къве гъиливни къил къуна дивандал ацукъда*).

Почтальон руш. Гъайиф хьи, уьмуърдай, тарих-1 дай хъиз, гъич са затлни терг ийиз жедач. (*Шикилар клватл хъийида.*) Эхъ, Анжела, чун са бубадин веледар» вахар я. Чи къведан дидеярни гъа и касдин къурбандар я I

Сад къена сура аваз, муькуьд чан аламаз къейидай яз. И шикил дидеди зунни къужахда аваз 23 йис идалай вилик,ида, за лагъайвал, къвед лагъай паб, яни ви диде, къачуз мехъер авур йисуз ягъайди я. Гъакл я,юлдаш майор. И шикил дидеди зунни галаз вад йисалай, Ажеладин диде вахтсуз рагъметдиз феи, вунани хаиндин тахсиркарвал чуьнуьхай йисуз ягъайди я. Им, юлдаш секретарь, зи студентвилин йисарин шикил я. Гъич ухшар яни буба къилел алачир рушаз? И шикилдиз, Марина, жув килиг. Къе вуна жувал эвленмиш жедай ихтиярдин гаф ганвай ида, къведани санал са курсуна клелзавай студентар яз, са общежитиеда яшамаш жезвай студентар яз, зи диде рекъелай алудна. Савкъватар багъишна, гъил-гъилеваз эвленмиш хъунин гафар гана, адан рушвал регъятдиз къакъудна. Амма секретардин руша, гележегдин къул-лугъра вил аваз, ада бедендик вичин веледдин цлир янавай язух рушан тлвар хкъун анихъ амукърай,ам вичин ярар-дустарин, институтдин, вири жемятдин вилик беябурни хъувуна.

Сардаров (*Дивандилай къарагъна дили яз*). Бес я, залума-ар! Бес я-я-я.

Анжела. Бес туш! Давамара! Чир хъурай виридаз!

Почтальон руш. И сят гъа вахтунилай и касдиз амай аманат я. Гила Анжеладин хъиз къиле гар гъатай Гуьлуьзараз, яни зи дидедиз,ада гъа и сятни багъишнаи. Ахпа,ам вичелай алатна клан хъайи вахтунда, сят ада чуьнуьхайди я, адан къене за вад виш манат пул чуьнуьхарнавайди тир лу-гъуз, зи дидедикай угъри авуна. Суддин вилик акъвазай ам институтдайни акъудна, ахпа уьмуърди адан къилел тагъай затлни хъанач. И шикилни, Марина, гужуналди, тапан шагъидар къуна, угъривал илитлна кар атлай дишегълиди дустагъдин къене зун хайи члавуз ягъай шикил я. Вири уьмуърда за жуван вилик эцигнавай мурад сад тир - и касдив вичин жаза агакъарин. Гъавилей за юриствилин образование къачуна. Гъавилей зи диде фадлай хтана куь шегъерда яшамаш жезвай. Къе чун и мураддив агакънава. Вуч хъсан я Интизараз веллед тахъана, эгер хъанайтла, чун хъиз мад са кас, хиве са гахсирни авачир бенде, бахтсуз жедай.

Ч а й ч и. Агъ, президент! Сардаркорпорейшен! Яраб ибур вири валай алакъай крар я жал? Ваъ, дустар, ягъиз рекъидай чкада зи кар авайди туш. Зун чайчи я. Кепек кепекдал эцигиз тухузвай уьмуър я зиди. Зун квехъ галаз къадач, президент. Сардаркорпорейшен! Мафия! (*Рюмкадиз коньяк цана хъвада.*) Зун квачиз! (*галтад жез-жез ракларихъди фида, ада рак ахъайдалди зенг яда.*) Буюр, илиф жанабияр! (*Адет тирвал икрам ийиз кІан хъана, алуьгда. Швализ почта-льон дишегъли, Интизар ва адан буба къведа.*)

Анжела (*Абурун къаншардиз фена*). Интизар!

Интизар. Анжела, ина вуч хъанва?

Анжела. Мусибат хъанва, Интизар. Чи кІвал хъиткъиннава. Таквадай минадал хъиткъиннава. Эхирни хъиткъинна. (*Сардаровал тІуб туькІуърна*). Ида кутур минадал. Къанни вад йис идалай вилик (*Гуьлуьзар къужахламишна*) и дишегъли бахтсуз авуна, ахпа зи диде ажалсуз агъа дуьньядиз (*цІар атІана акъвазнавай Сардарован дустар къалурна*) ибурун куьмекдалди ракъурайла, къе, Интизар.са тахсирни квачиз, вишдан кІаникай хкатнавай (*Марина кълурна*) им патал, вучиз лагъайтГа адан бубадин гъиле ссудаяр, государстводин пулар ава, са тахсирни квачир вун бубадин кІвализ рекъе хтурла кутур мина хъиткъиннава. БарбатІ хъурай и кІвал!

Сардаров гъарай галаз дивандилай къарагъда, кІвалин юкъвал къван атана, зурзас-зурзас метІерал ацукъ жеда, акъваз тийиз хъуреда.

Адан дустар са патаз, амайбур муькуь патаз чара жеда.

Дустарханов. Ингъе, агакъна тамашадин эхирни. Квез килигзава, Лазимов? Зенг ая тади куьмекдиз.

Лазимов (*Шаклу яз адаз килигиз*). Тади куьмекдикай ина вучзава?

Дустарханов (*Телефондал тІуб туькІуърна*). Ваз лагъай кГвалах ая, майор.

Лазимов (*Гъавурда акъуна, телефондал фида*). Алло! Больница яни? Рахазвайди Лазимов я. «Тади куьмек» герекзава. Инсан дили хъанва. Милицадиз ваъ, Сардарован кГвализ. Эхъ, президент Сардарован.

Перде

ДУСТАГЪДА МЕХЪЕР*

*Зи дуст ва муьква кас АБАС
КЪАЗАГЪМЕДОВАЗ бахизава.*

ИШТИРАКЗАВАЙ КСАР:

Мамалиев -дустагъдинначальник,
Прокурор.
Художник.
Къачахъ.
Келче.
Боксер.
Малла Гъажи.
Марго.
Патя.
1 - дустагъ, 2- дустагъ.
Капитан, прапорщик.
Дустагъар, аскерар.

Вакъияр 1990-йисара къиле физва.

Драма СтІал Сулейманан тІварунихъ галай Гъуку матдин лезги муздраттеатрди 1996-йисуз сегънеламишна. Режиссер- М.Мизебеков.

САД ЛАГЪАЙ ШИКИЛ

Дустагъдин камера Къве гъвайрин тахтайрал ксанвайбур
Художникди экв ават тийизвай даклардин вилик шикил члугвазва. Малла
Гъажиди капл ийизва. Секинвал тахтадилай клвачер авадарна гуьзетзавай
Келчеди члурда.

Келче. Яраб им гъи члаван капл ятла?

Художник (*шикил члугун давамариз*) Экуьнин.

Келче. Экуьни гила хъанвани? Адан къабахди
клевалахзавачни?

Художник. Адан - эхъ. Къабахри клвалах тийизвай-
бур капл-тлът гвай кас дустагъда ацукъарнавайбур я.
Эгер ацукъарнатла, даклардай экв аватдайвал къванни
авурай.

Келче. Клп ийидай вахт чир жедайвал. Тушни?

Художник. Эхъ.

Келче. Белки вавай, дустагъдин даклардай килигиз,
азад дуйнядин шикил члугваз хъун патал ятла?

Художник. Ожн и к. Зи азадвал зав гвайди я. Зи фикирив, зи
рангарив.

Келче (*къарагъна адан патав физ*) Аферин шикил-
чи. Вун иниз лап ви хушуналди атанвай хътинди я.

Художник. Эхъ. Гъа и шикил члугунин мурад аваз.

Келче. Шикилни шикил я гъа. Ибур вуч асунар я вуна
ийизвайбур?

Художник. Асунар? Абур ваз асунар я. Абурун гъа-
вурда акъаз, абур кГелиз алакьна кланда.

Келче. Алакьда чалай, алакьда. Ахътин крар алакьда
хъи. Аквада ваз, асунчи. (*Къатканвайбуруз*. Подъе-ем! Бок-
сер, подъе-м!

Боксер (*къил хканжа*) Абурухъ галаз вуна ширин сугъ-
бетар ийида, заз - гъараюнар. Ваз шит жезвачни?

Келче. Зегъле тухумир, Боксер! Ваз пакамалай нянал-
ди Аллагъдихъ галаз рахазваида залай цавариз арза авуна

кГанзавани? Тахъайтла, рангарни ширер гвайда зун вичин
шихинал алкгурна кГанзавани?

Боксер (*къарагъиз*) Вайрай ам вичин шихерни ширер
галаз. Художникар, шаирар, мад гъанавай абур хътин фразе-
рар завай эхиз жедай ксар туш.

Келче. Вибур лагълагъар я, крар авуна кланда.

Боксер. Дустагъда?

Келче. Эхъ, дустагъдани.

Боксер. Банк атлудани? Машин гваз катдани? Лагъ!
Начальник авачир вахт я, и харапладин чин пад
кланикдани?

Келче. Эхъ. Вучиз ийидач? Ваз и чка гъакъван беген-
миш яни? Гъил къведачни?

Боксер. Вид рикливай я гъа.

Келче. Тахъана. Маргодинни Патядин вилер чал ала.
Мегер абуру чаз багъишдай бахтавар декъикъаяр и
хараплайрикни квачни? Ви риклелай Патя алатнаваз тахъуй
гъа.

Боксер. Тур ви туьгъметар. Огъ, Патя! (*къужахла-
мишзавай амалар ийиз*) Ви хурарин хамувал, ви хамарин
тазавал зи тупларай акъатзавач, ви пГузаррин хцГувал зи
плузаррилай алатзавач. У-у-у-гъ!

Келче. Гъавилияй яни вун йиф атайла хер алай къа-
бандин ванер акъудиз ксанвайди? Вуна ахварарзава, за
- крар.

Боксер. Бейкефзава вуна, братан. Тур туьгъметар.

Келче. Туьгъметар ина ава, ма клела. (*чар вугуда*)

Боксер (*ракларал тлуб туьклуьрна*) Инай яни?

Келчер (*члалар ахъайиз*) Ваъ, инай я.

Боксер. Агъ, зи фере къвед. Мус расалмиш жеда чун
къвед? Вуна зав йифди ахвар вугузвач. Вуна заз югъди къа-
рай гузвач.

Думбала-бул, дамба-даб, думбала-бул, дамба-даб...

Боксерди лезгинкадал къуьл ийиз,
Келчеди кап ягъиз, абур сад садал элкъведа

Боксер. Абур рази я.
Келче. Чунни гъазур я.
Боксердин мани.

Патя, Патя, Патимат.
Лезги ч'алал Фат'имат.
Вири дуьне жуьтер яз,
Акъудзава йифер за Текдиз
къайи тахтадал. Зи сиве ви
дад ава, Дад чидайбур мад
ава, Амма вун зи дава я.

Келчедин мани.

Марго, Марго, Маргуша,
Хур-къил, къалчах сархуша,
Вун патал за чан гуда, Ина
къванцел къван тадач. Ана
тавур мехъерар, Чи къат'л
хъайи кеферар Давамарда,
давамар! Алцуарна
авамар...

Гъил гъилиз яна, ида адан гъил к'ланик кутаз алахъда, ахпа,
чпи чпиз къуватар къалуриз, къуршахра гъатда.

Келче. Буза битмиш хъанва.

Боксер. Дадмишна к'ланда.

Келче. И кардани чаз Малладини асунчиди куьмек
гуда. (*Художникдихъ элкъвена.*) Вун килиг садра, чи ши-
килчи квел машгъул ят'ла аку.

Боксер (*шикилдив агатна*) Асунчи я ам, шикилчи
туш. Ихътин шикил жедани? Фитедай асуннавай цал. (*Кан'л
куьтягъна нек к'ват'л хъийизвай Малла Гъажидиз*) Къа-
рагъ, Малла, жувни килиг.

Малла. Зун мусурман я. Мусурмандиз шикилар
ч'лугвадай, шикилриз килигдай ихтияр Аллагъ-таалади гуз-
вайди туш. Эгер алакъдай касди ч'лугунвайди ят'ла, адахъ са
метлеб тахъана жеч.

256

Худо ж н и к. Аферин, Малла Гъажи. Амма ваз вуч мет-
леб аквазва?

Малла. Метлеб авачир шей халикъди вичи халкънавай-
ди туш. Эгер дуьнедин винел адаз чка ганват'ла, метлебни
авайди я.

Боксер. Вун философ я хъи, Малла Гъажи. Икъван
деринриз эвич'лдай къил авай вун дустагъда вучиз гъат-
нава?

Малла. Аллагъдин къадар хъана.

Келче. Аллагъди ваз папан ашна яна йикъ лагъанани?

Малла. Ам заз чизва.

Келче. Ваз аферин къевезва, Малла. Вуна вун халис
дагъви тирди чирна.

Боксер. Эхъ, эхъ, халис дагъви. Анал са шакни алач.
Амма ашна къена, паб ама эхир. Им дустагъда жеда, ада
масадбурухъ галаз п'лурлунт'лар ягъун давамарда.

Малла (*ажугълу яз художникдив агатна*) Ибуруз
герек туш лагъ.

Художник. Зи гъавурда акъадач, Аллагъдин лук'л.
Абур маса чепидикай раснавайбур я. Чан алаз, руьгъ
квачиз.

Малла. (*Хтана тахтадал ацукъна*) Анал вун гъахъ я.

Боксер (*адан вилик фена*) Ваъ, Малла, зун гъахъ я!
Вун дустагъда ава, папа маса ашна жагъурнава. Вун ина,
ада вичин девран гъалзава.

Малла. Гъалрай. Зи кар за авуна. Амай йикъар аллагъ-
диз ибадат ийиз, гъар са декъикъада тубастафириллагъ лу-
гъуз акъудца.

Келче. Амма дустагъда, я Малла. И къуд цлан арада.
Азадвиликай магърум яз.

М а л л а. Зи азадвал зав гвайди я. За яна къейи ява киц'лив
ваъ. Заз кар ат'лудай дуванбегдивни ваъ.

Художник. Эхъ, Малла Гъажи. Ак'л туширбур уьмуьрлук
дустагъда ава. Абуруз азадвилдин дад чидач.

Келче. Ван къевезвани, боксер? Абуруз, яни чаз къведаз,
аадвилдин дад чидач. Им пуд лагъай сеферда ацукъзаваи ваз.

9 Чак. № 28

257

Боксер. Щукъуд йиса аваз кам вегъей ваз.

Художник. Ажеб хъсан юлдашар хъанва чаз камера-да, Малла Гъажи.

Келче. И асунчиди вич иниз гъихътин игитвал авуна атайди ят1а лугъузвач гъа.

Боксер. Белки кукуп1 ят1а? Жаваб це, падло! Зун вав тушни!

Боксерди художникдин руфуниз гъуд чухъкеда

Келче (*Ярх жезвай ам къуна*) Ювачер т1арам яхъ, асунчи. Алад (*тумуна къуъл эцяда*).

Малла. Аллагъдихъай кич1е хъухъ, рухвар. Гъакимар, пачагъар къвез алатда, амма Аллагъ-таала гъамиша кылел алайди я. Адахъай кич1е хъухъ. Адакай садавайни са зат1ни чуьнуьхиз жедач.

Келче (*ягъанатдалди*) Дустагъдани ам авани?

Малла. Тубастафириллагъ. Кич1е хъухъ, чан хва, Аллагъдихъай.

Боксер (*хурудилай къуна Малла галтадиз*) Аллагъдихъай кич1е хъухъ лугъузвани? Агъ, Малла? Бес ваз вучиз < кич1е хъанач?

Малла (*Келчедикай куьмек кланз*) Заз кич1е я, чан; рухвар. Заз квехъайни кич1е я, кямир зак. Я Аллагъ! Я Ал-1 лагъ!

Боксер (*леззет хкудиз килизавай Келчедиз*) Вегъе-ј дани за идан кьеркъ алай суфатдиз са гъуд?

Келче. Ваъ, Боксер. Ада гъуд галачизни чна лагъай| вири крар ийида.

Боксер. Ийидани, Аллагъдихъайни, инсанрихъайш кич1е руьгъ?

Малла. Ийида, чан рухвар, ийида. Аллагъдин хатур^ дайни, куь хатурдайни ийида.

Келче (*шикилдал машгъул хъхъанвай художникдъ къуьнелай къуна*). Вуна, асунчи? Ийидани чна лагъайвал|

Художник. За, жуваз вуч лугъудат1а, яб гуда. Яб г^ фагъум-фикир ийида. Фагъум-фикирна, кърар къабудд* Ахпа авунни мумкин я, тавунни.

Келче (*художник гъилер эцяна Боксер галай патяхъ ракъурна*) Идав вун рахайтГа, хъсан аквазва заз. Малладик кямир. Ам Аллагъдин вафалу лук1 я. Аллагъди чаз кхъенвайвал ада ийида. Кар алайди и асунчи я. Аллагъдихъ инанмиш тушир фасикъ.

Малла (*Боксердин виликай хкатна, тахтадал ацукъна*) Ийида, рухвар, ийида. Заз Аллагъ-таалади шумуд югъ хугудат1а, чидач. Абур вири за гъа ина акъуддайбур я. Гъави-1 ляй за вири крар куьне лап?айвал ийида. Амма куьне зи кап1-[т1ятдиз, зи дуьа-элгъамдиз кьец1 гумир.

Келче. Ак1 ят1а, Малла Гъажи, вун жуван везифайрив 1 эгеч1. Ат1а дакГардив агатна са азан ягъ. Вири камерайра [авайбуруз ван къведайвал.

М а л л а. Я хвар, им азан ядай вахт туш эхир. Келче.

Вуна гъик1 лагъана гаф ганай? Чаз гъи вахт |клан хъайитГа, гъа вахт я исятда.

Малла. Эхъ, хвар, эхъ. За гаф ганай...

Маллади дак1ардив агатна язан ягъиз башламишда.

Аллагъу акбар! Аллагъу акба-ар!...

Боксер. Ван жезвани, асунчи? (*яна ярхарда.*) Аюх |хъиз ярхар жемир. (*къахрагъарна.*) За ваз лугъузва. (ува яб це, фагъум-фикир ая. Кърардал атайла,зи гъу-|туз акъваз лагъ.

Келче. Рекъидайвал ийимир гъа. Гъарайдай сес амаз тур.

Малла (*азан акъвазарна*) Язух ша! Язух ша! Куьне Ш рекъизва!

Келче. Гъарая, Малла! Юевиз гъарая! Ви ван виридав |гакъдайвал!

Малла (*адан гъилер къуна*) Азан ягъ, Малла! Буза)итмиш хъанвайди чира виридаз!

Боксер (*художникни ракъурин патав гъана*) Вуна-Яи гъарая, асунчи! Гъарая, падло! Гъарая, философ!

Рак1арин т1еквендай. Лал хъухъ! Вуч ван я ана |вайди?

Малла. Рекъизва, хва! Къутармиша! Рекъизва! Боксер.
Эхъ, эхъ. Рекъизва. Куъмекдиз ша. КӀиче туштӀа, ша!

РакӀарин тӀеквен акъал хъийида

Келче. Мадни кӀевиз гъарая! Къведани!
Боксер. Гъарай, художник! Келче. Рак
кӀевиз гатут!

РакӀарин тӀапӀарри ванерда. Ахъа хъана,
камеради капитан ва прапорщик къведа.

Капитан. Вуж я ина рекъизвайди? (*Художник угъ-цӀугъ
ийиз тахтадал ярх жеда, Маллани кисда.*) За хабар
къвазва - вуж тир ина рекъизвайди? (*Прапорщикдиз*).
Ина рекъизвай касни авач. Себебсуз гъарагъайбуруз жаза
къвезва.

Боксер. Эхъ, начальник. И шикилчи михъиз дили хъан-
вай.

Капитан. Анай завай вун галачизни къил акъудиз <
жеда.

Боксер (*хъфиз кӀанзавайбурун рехъ атӀна*) Пара |
четин жеда, начальник.

Келче (*прапорщикдин гъилевай куълегар яна акъ-1
удна*) Бес я чун гъарайзавайбуруз килигайди, гила куън|
килиг.

Боксер (*капитан ракӀаривай къакъудна*) Секш
хъухъ, гражданин начальник. Гила ваз гъарайиз
кӀанзавани?

Капитан. Куъ руъгъ фенвани? Куълегар зав вахце!

Келче. ЭкъечӀиз кӀанзавани, гражданин начальник!
Ина цӀахадин ни авани? Ина мичӀи яни? Ина рикӀиз
чандиз зарар яни?

Капитан. Зав агатмир. Эвер це, прапорщик, куъмек^
диз!

Боксер. Геж гъавурда акъуна вун, гражданин капитан.

Келче. Гъарая, прапорщик, жува гъарая. Вуна капитанди
лагъай кар вучиз ийизвач?

Боксер. ГъалатӀ я вун, гражданин капитан. Адавай
ракӀарив агатиз жедач. Акъвазвачни - адан шалвардин кӀан
къеженва.

Малла. Рухваяр, куън батӀул я. Ахъая абур. Чпин къул-
лугъдал алай ксар я. Тахсир квачир ксарив куъ вуч гва?

Келче. Вун кис, Малла. Фена асунчидихъ галаз фило-
софиядал машгъул хъухъ. Ваз ибуру гъикӀ лугъзватӀа чида-
ни, гражданин начальник? Ибуру лугъзва хъи, и чун авайди
дустагъ туш. Ван къвезвани? Дустагъ а вун атай ракӀарилай
къеце пата авалда.

Капитан. Дустагъ гъим ятӀа, квез ахпа чир жеда.
Вахце куълегар, ахъая зун. Эгер куъне исятда чун азад
хъувуртӀа, и кардикай чна садазни са гафни лугъудач.

Келче. Агъ, капитан! Агъ угъраш! Ваз чахъ галаз сав-
даяр ийиз кӀанзава ман! Гъам яни ви гъелӀрин къуват? Ва-
аъ, ам ви къелечӀ хамунин къимет я.

Капитан (*Малладиз*) Вуна къванни гъавурда тур ибур.
Килиг, квезни регъятвал жедач. Гъарайзавайбур вунни худож-
ник тир.

Келче. Алад, Боксер! Ачух ая амай камераярни. Буза
битмиш хъанва лагъ.

Прапорщикдиз гъуд вегъена, ам ярхарна,

Боксер камерадай экъечӀда

Капитан. Куъ мурад вуч я? Бунт яни?

Келче. Тади къачумир, гражданин капитан. Гила ваз вахт
пара жеда. Акъван суъгъбетар вуна и философрихъ галаз ийин хъи.

Капитан. Заз вахъ галаз суъгъбетар ийиз кӀанзава.
Лагъ ви мурад вуч ятӀа.

К е л ч е. Зи мурад вуч ятӀа, вун гъавурда акъадач. Вун и
ракӀарал алай кицӀ яз уьмуьр акъатзавай бейниван я. Захъ,
ибурухъ чпинди хъиз, жуван философия авайди я.

Художник (*тахтадилай къарагъна, шикилдал физ*)
Ви философия масадбурун риккрин ферикъатвал, чанарин

саламатвал къакъудун, уьумуьрар тартибдилай хкудун я. Гьа вун хьтинбур къадардилай артух хьайила, тама жанавурар хьиз, халкъдин язух жезва.

Къецедай къалабулук, гьарай-вургъай акъатла

Келче (*хъел квай хъуьруьн авуна*) Агъ асунчи! Агъ падло! Вун философ я-а! Вунани гьакъ гьисабзавани, Малла?

Малла. За, чан стахаяр, Аллагъдивай са кар т'алабзава - зун сеbeb яз гьатта шейт'андин къилелайни ч'ар ават та-вурай

Келче. Эхъ, дуьз лугъузва куьне, философар. Зи азад-вални зав гьайди я. За адакай икъван гагъдани жуваз к'анивал менфят къачурди я, къени къачуда.

Капитан. Куьне жаваб гуда! Куьн жазаламишда!

Келче. Шехъиз тахъурай, гражданин начальник. Къа-гьар къезвани? Ацукъ, прапорщик! Ви чинавай ранг акурла, зи рик'ел са къаравили хъезва. Вун хьтин са кас дустагъда къуллугъна пенсиядиз физ гьазур жеда. Юлдашрикай сада адавай хабар къазва: - Лагъ .кван, икъван йисара дустагъда к'валахна, ви рик'ел вуч аламукъна? Ада жаваб гана: - Дус-тагъда ацукъна вайбурун ажугълу вилер. - Ваз и йисара квехъ-ай кич'е тир? - хабар къазва адавай. Ада жаваб гузва: -] Абурун вилерихъай. - Гила вуна дустагъда к'валахзамач -] ваз квехъай кич'е жеда? - Гьа и дустагъда акур вилерихъай, \ - жаваб гана вун хьтин са касди.

Боксер (*шаддиз хтана*) Къецеал алайди халис сувар я. (*Келчедиз*). Вирида вун экъеч'ун т'алабзава.

Келче. Гьиниз? Инай къецеалди? И дустагъ а дус-|тагъдихъ дегишна? Ваъ, асунчиди лагъайвал, ана ава* бур жанавуррин рамагар я. Каш ч'лугунвай. Хъвадай иви* дихъ, тарашдай суьруьдихъ къекъезвай. Чна и бахтсуЭ философрин куьмекдалди чи бахтуни алачух ина яда.

Художник. Гзаф инсанрин бахтсузвилехъ т'имилф къачур бахтуни я шадвал, я аладун-веледун гудач. Ам ци> къарихбуру зегъерлу булах хьиз, нянеламишда. Шадвал акурт'ани, эхир йикъ-шувандал къведа. Аладун-велед) 262

хъайит'ани, иланар, дуьне амай къван къайи ва инсанди агуд тийидай мурдарар жеда.

Келче. Аферин, асунчи! Ваз гаф авач, падло! Гьинихъ зун акъудайт'ани, за жувахъ галаз вунни тухудайвал ийида. Вунани гьакъ фикирзавани, Малла?

Малла. Писвилез хъсанвал ая лагъанва каламра. Тах-сир квачир вет'рен ивини экъичмир лагъанва.

Боксер. Каламра дустагъра ийидай мехъеррикай вуч лагъанва? Некагъар къеззавани?

Малла. Некагъар къведа, хваяр, амма ахпа вуч жедат'а, куьн виликамаз килиг. Хъиле гьатайла, вилер буьр-къуь, япар биши жедай адет я.

Келче. Гьа-гъа... Виликамаз килиг! Вилер буьркъуь-бур куьн я. Ваз виликамаз фикирзавай вуж аквазва? Мегер къуватдин хура фикирривай акъвазиз жедани? Мегер вири девирра гьакъ туширни? Мегер къуватдинни пулуни хура акъ-вазиз жедай зат' авани дуьнеда?

Малла. Ят'ани, килиг, хваяр. Къилел Аллагъ алайди рик'елай ракъурмир. Тубастафириллагъ лагъ.

Художник. Акун патал, вилер чарасуз туш, Малла Гьа-жи. Вуна дуьз лугъузва. Вилер - ибур чинин к'алуб тама-марзавай алатар я. Келледа амукъзавай къве т'екв. Амма акунар, къат'унар, фикирар даими амукъзава.

Келче (*ажугълу хъана*) Ви шикилра тушни?

Художник. Зи шикилрани. Боксер, (*тепилмиш хъана*) Ят'а, ма падло! Ма! Ма!

Боксердини Келчеди к'вачерик вегъена шикилдиз к'лур гуда.

Къецедай гьарай-вургъай къалин жеда.

(Перде)

КЪВЕД ЛАГЪАЙ ШИКИЛ

Са шумуд камерадин ракт'арар акъатнавай коридор. Ана дустагъар юзуник ква. Са камерадай дишегълиар экъеч'да. Гьарда вичин гъилий къведайди ийизвай шикил я.

Радиодай. Яб це, яб це! Камерайрай екъеч1на кыл кылелаи алатзавайбур! Элкъвена камерайриз ахлад. Куьн ч1уру рекъе твззавайбуруз яб гумир. Чир хъухъ, ик! давам хъайит1а, чна маса серенжемар къабулда. Гъич садазни инсафдач.

Боксер. Яб гумир адан къакърадиз. Чи истемишунар кылиз акъудрай.

1-Дустагъ. Экъеч1ин къежелди! Къавар алудин!

2-Дустагъ. Хкажженпаруйрал! Цларчук1урин!

Малла (*идан-адан патав физ*). Я Аллагъ! Я Аллагъ! Яб це гъакимириз! Муьт1уьгъ хъухъ Халикъдин къадариз!

Радиодай. Яб це, яб це! Рахазвайди прокурор я. 37-камерада офицер зулукда къунвайбур! Куь истемишунар прокуратуради ахтармишзава. Дустагъдин кыл кылелаи алудмир! Куьне ийизвайбур законсуз крар я. Зулукар ахъайна, камерайриз ахлад.

Келче. Вак къурху акатмир, Малла Гъажи. Вуна дуьа к1ела. Азан ягъ! Къуй зи пацанрин рик1ер к1еви, хъелни къати хъурай.

Малла. Вучиз, я хва? Ваз вучиз акъван хъел ава? Ам хъсан юлдаш туш гъа.

Келче. Ам хъел туш, Малла. Ам амал я.

Малла. Маса инсанриз хасарат хкатда, я хва.

Келче. Заз регъятвал жеди хъи! Гилан эвер гун гъам я. Вири дуьне барбат1 хъурай, зун - сагъ ва варлу! Жува азан ягъ, Малла, вири хъсан жада.

Малла (*япал гъил эцигна*). Аллагъу акбар, Аллагъу акбар!...

Келче. Гъак1, гъак1, Малла Гъажи. Ви ван абурун япарай атГумир!

Боксер (*Маргодинни Патядин хъуьч1ерикай къуна атана*). Ибур чахъ къеззезвай, чун - абурухъ.

Марго (*Келчедин гарданда гъатна*). Вилер акъатзавай хъи! Зи Келче!

Радиодай. Яб це, яб це! Зун прокурор я. Эгер цГувад декъикъадилаи дустагъда къайда хтун тавуртк, куь дуван акваз ОМОНар къведа. Вири камерайриз ахлад!

1-Дустагъ. Рахум, рахух. Яб гумир адаз! Шадвал ая! Лагъ, халаяр, манияр. Ая, гадаяр, къуьлер.

Патядин мани.

Итимрикай вуж хкъада? - Ахмакъди! Я тахъайт1а пад кимиди ахлакъдиз. Акъуллубур, эгеч1мир зи патарив, Акъуллубур хъурай ахмакъ папариз!

Бес дишегъли гъим хкъада? - Иерди! Къуншидин паб акваз пехил тежерди. Маймунни хъуй, итимдин т1вар алаз хъуй, Гъар са папахъ вичин маймун аваз хъуй!

Дустагъри къулерзава, капар язава.

Маргодин мани.

Зун дидеди хана бахтсуз аял яз, Заз бубади ганач вичин бубавал. Гъар патахъай галукъзавай завал яз, И уьмуьрди гъана агъзур къаза зал.

Заз кефливал чида эрекъ-чехирдин, За куьчедин вири т1ямар дадмишна. К1ан я рик1из вирибур хъиз эхирни Жувни къадир авай сада саймишна.

Радиодай. Яб це, яб це! Рахазвайди начальник Мамалиев я. За квевай дараматдиз зиян гудай крарик кыл куь гун тавун тклабзава. Отпускада авайт1ани, зун куь истемишунриз килигиз ва хата-баладикай куьн хкудиз к1анз хтанва. Зулукда къунвайбур ахъая, абурун чкадал зун къеззва.

1-Дустагъ. Гъак1ан барбияр я! Санизни ам къведайди туш.

2-Дустагъ. Табмир, начальник! Атайт1ани, ви кар чна чурурда!

1-Дустагъ? Лагъ, халаяр, манияр! Къулер ая, гада-
яр! *(Сада клан цавалдна бади къуна, муъкуьда тлурариеди
макъам яда, къулер гъарай-вургъай къалин жеда).*

Къачахъ. *(Тади кваз атана).* Кис вири! Лал хъухъ!

Марго *(адан хуруз фена).* Вун вуч кас я?

Къачахъ. Зун Къачахъ!

Марго. Гъа-гъа-гъа! Къачагъ аку! Бес инавайбур ву-
жар я?

Патя. Къачагъ ялда вич! Гъа-гъа! Зунни къачагъ я! Ваз
зани Маргоди гъикъван крарик пай кутунатла чидани?

Къачахъ. Къерех хъухъ, папар! Зун квев рахазвач.

Б о к с е р . Лугъурай кван ада, вичиз вуч лугъуз
кланзаватла.

Къачахъ. Исятда иниз начальник вич къведа. Заз лу-
гъуз кланзавайди са гаф я. Иниз атана экъечлалди, адан къа-
равулда зун жеда. Адаз гаф лугъудай, туьгъмет ийидай кас
хъайитла, адав зун рахада.

К е л ч е . Кичлерар гузвани?

Къачахъ. Ваъ, тагъкимарзава. Жуван пацанрив жу-
вахух. Тахъайтла...

Боксер. Вуч тахъайтла?

Къ а ч а хъ. *(Келчедиз).* Ибурун иесивал ая. Ваз зи тгул
чида хъи.

Боксер. Вач, вуна ви тлиш твадай гаршук! масанай
жугъура. Им чи межлис я.

Къачахъ. Векъи жемир, Боксер. Ви гъутар, за ктлай
ичер хъиз, чилел вегъеда. Вегъедачтла, жуван кадрдивай ха-
бар яхъ.

Б о к с е р . Зи гъутар? *(тепилмиш жеда.)* Редиска я вун!
Къве чин алай чакъал!

Келче *(арада гъахъна).* Им къуватар алцумдай ара
туш. Тур ам, рахадай вахт къведа. Садра начальник вуч фи-
кирар аваз атанватла килигин. Чна адаз анжах гъуьрмет къа-
лурда. Чи фикирарни адав къилиз акъудиз тада.

Адетдин парталар алаз Мамалиев къведа. Адаз рехъ гуз,
садбур къилер куьрсна къулухъ жеда, садбур рахаз-хъуьреда

Мамалиев *(Малладин патав агакъна).* Вунни ибу-
рун арада авани?

Малла. Амни Аллагъдин къадар я, начальник. Заз
кланзавачйр.

Мамалиев. Ятла, и крарин эхир хъсан хъурай лагъана,
са дуьа клела. И аси хъанвайбурун япара каламдин келимай-
рйн ван тур.

Малла. Башуьсте, гражданин начальник.

Мамалиев, адан гуьгъуьна аваз Къачахъ, Келче ва масабур
камерадин ракларив агатда. Боксерди рак ахъайда

Мамалиев. Экъечл, капитан. Пост дегишардай вахт
хъанва. Куьн хътинбур галаз за икъван гагъда гъикл
квалахнатла, зи къил акъатзавач. *(Ракларай экъечлайбуруз.)*
Регъуь жемир. Ахлад аялрин патав. Амай савдаяр абуру-
захъ галаз ийида.

Капитан. Юлдаш начальник, вири ак! бейхабардиз къи-
ле фена хъи. Акъван тадиз.

Мамалиев. Бес я, капитан. Багънаяр ахпа жагъура.
Исятда ахлад.

Боксерди абур агъанатар ийиз рекъе хутада.

Марго. Вун иниз атана лап кутугай кар хъана, гражда-
нин начальник. Вун къе зурба вакъиадин иштиракчи жеда.
Гъич тахъай хътин. Патя! Патя! Лагъ гражданин начальник-
дин сагълугъдай са мани!

Патя. Башуьсте, Марго. Начальник патал заз чанни
гъайиф туш. Агъ гражданин начальник? *(Вилик атана бе-
дендив къугъунар ийиз мани ягъиз эгечлда).*

Патядин 2 - м а н и .

Агъ начальник, начальник!

Агата зав къегъал хъиз.

Дадмишна зи няметар, Члур

дустагъдин адетар. Агат,

агат, агат зав.

Зун валай акI алатдач,
Агат, агат, агат зав. Зун
валай акI алатдач, Агат,
агат, агат, агат...

Мамалиев. Квахъ зи виликай! Вуч ягъсузвал я им?!

Патя. Агъ начальник, начальник!
Катзавани аял хъиз?
КIан туштIа зи няметар,
Тур жував ви туьгъметар
Ката, ката, къвезва зун,
На вилерив незва зун.
Ката, ката, ката, ката...

Начальникдиз чеб азад тирди, чеб адаз муьтIуьгъ туширди чириз,
дустагъар вири гъерекатда гъатда. Патяди вичин манидалди мадни къл
кълелай алудиз, Малла Гъажиди азан ягъиз, перде куьтягъ жеда.

(Перде)

ПУДЛАГЪАЙ ШИКИЛ

Камерада Мамалиев ва художник ава. Художник вичин шикилдал маш-
гъул я. Мамалиев къецелай агакъзавай гъарай-вургъайдиз яб гуз теспача я

Мамалиев. Са кар субут я - и къайдасузвилерик къл
кутурбур Келчени Боксер я. Башчи Келче я, гълбетда. Амма
вучиз?

Худо ж н и к. Исятда муд хъанва, гражданин начальник.

Мамалиев. Мудда вуч аватIа, зазни чизва. Амма
эцигнавай истемешунар пичIибур я. Мегер абур къени-пака
тамамариз жедайбур яни?

Художник. Бес вучиз хъурай?

Мамалиев. Ам зазни чир хъана кГанзава. Вужар я
Келчени Боксер? Угъривилелай башламишна, инсанриз къа-
стар авунал атанвай гъа угърияр. Заз чиз, абуру я вакайни, я

и дустагъда авай масабурукайни фикирзавач. Зун инанмиш
я - абурухъ чпин мурад ава. Белки лап усалди, амма чпинди.

Худо ж н и к, Вун дуьз рекъе ава, гражданин начальник.
Мамалиев. И крарикайвунавучфикирзава?

Художник. За фикирзавач, гражданин начальник. Зун
абуруз килизава. Фикирар авуна, рекъер жагъурун куь везифа я.

Мамалиев. Вун гъи патахъай гъикI килигзава?

Худо ж н и к. Гъа и камерадин мичIи дакIардай.

Мамалиев. Вучиз? Вун а патахъай килигман. Куьче-
да къекъвезвай, заводда кIвалахзавай, атIа базарда алвер-
завай гражданрин вилерай.

Художник. Са тафаватни жедач, гражданин началь-
ник. Заз гъикI хъайитIани гъа и шикил аквада. Вуна къецел
алайбуруз маса шикилар аквазва лугъузвани? Ва-аь! Мад
сеферда ваь! Къе чаз ина аквазвай мусибатар, мад ахква-
дайбурни чи уьмуьрдин, чи гъакъикъатдин шикилар я.

Мамалиев. Амма им дустагъ я эхир. Зун амай же-
мятдикай, чи халкъдикай рахазва.

Худо ж н и к. Халкъ, гражданин начальник, художникдин
гъилевай алат я. ТIушуннавай чеб. Къехунна шихинал ал-
тажзавай шир. Эхъ, эхъ! Халкъдихъ авайди тIвар я. КIан
хъайитIа, за а чепедикай гъуцдин суьрет хкатIа, кIан
хъайитIа, адал алчуд хъанвай иландин суьрет. КIан хъайитIа,
за и шихиниз цуькверин рангар акъудда, кIан хъайитIа, кан-
вай никIин рангар.

Мамалиев. Ви гафарихъни метлеб авачиз туш,
амма...

Художник. Вуч амма, гражданин начальник? Мегер и ду-
стагъда авайбурни жемятдикай тушни? Я. Мегер и дустагъ-
дилай къеце авайди мусибат тушни? Вай и дустагъ, вай а ду-
стагъ! Мегер халкъар ихътин гълдикай бизар хъанвачни?!

Радиодай (*Прокурордин сес*). Юлдаш Мамалиев!
Заз дикъетдалди яб це! Вакъияр яргъл физва. Деринда гъат-
тва. Вири дустагъар цларални къаварал хкаж хъанва. Вири-
дан гълера керпични ракъ, тахтани къван ава. Къавар алуд-
бава, цлар чукIурзава. Дараматриз цIай яда лугъузва. Мадни

башкъа - и вакъиайри шегърдин вири агъалийрин секинвал ч1урнава. Къуватдин вилик абур къуърер хъиз секин жеда. ОМОНар гъазур я. Чна ви разивал гуъзлемишзава.

Мамалиев. Гъал дугъриданни гъахътинди я, художник. За вуч авурт!а хъсан я?

Худ о ж н и к. Закай ваз меслятчи жедач, гражданин начальникник.

Тади кваз Къачахъ хкведа

Къ а ч а хъ. Гражданин начальник, дараматриз ц1а,й ягъун патал гъазурвилер аквазва.

Мамалиев. Эвер хъия башчийриз! Са сеферда рахан хъийин. Гатут, ягъ лагъана приказ гун регъят кар я.

Къачахъ. Гражданин начальник, зи пацанри лугъузва хъи, бунт къарагъарунихъ чинебан мурадар ава.

Мамалиев. Ам зазни чизва. Амма гъихътин?

Къачахъ. Вирида лугъузва хъи, Келчединни Боксердин мурад мехъер авун я.

Мамалиев. Вуч мехъер?

Къачахъ. Маргони Патя, гражданин начальник. Абур чеб чпиз фадлай чизвайбур я. Угърийрин са десте я.

Мамалиев. Дустагъда мехъер! Пара хъсан мурад я. Амайбурун къисмет гъик1 кландат1ани хъурай. Мад идалай дустагъда авай угъридин т1вар хкаждай кар жедани?! Лап хъсан меслят я. Чна куъмек гуда абуруз.

Художник. Эхирни вун гъавурда акъуна, гражданин начальник. Амайбурун къисмет гъа къве касдин гъилевай чеб я.

Мамалиев. За ви гафарик метлеб ква лагъанай хъи. Амма къиле фидач абурун фендер!

Художник. Исятда къиле тефизвай гъи фенд ава?

Мамалиев. Ваъ, художник. И фенд къиле фидач. Абурун буза цуру жеда.

Келчедин десте къведа Боксерди гитара язава,
Маргодини Патяди адахъ галаз манияр лугъузва.

Боксердин мани.

Им умуър я къена фидай, Гъич ви т1варни хабар къадач. Гъавилай за заз хъел гъидай Гъар са касдин лувар хада. Вирида санал. Лувар хайи лиферивай Къаварилай лув гуз жедач. Ашукъ тахъай рик1еривай Я масад, я жув куз жедач. Боксер. Зи рекъелай къекъеч1 вири, Тахъайт1а куъ жафа жеда. И дустагъда умуър феи Зун женнетдин юкъва жеда. Вирида санал.

Женнет багъдин гъуърूपери
Зун я, къабул ви утагъриз.
Элкъуърмир зи умуър вири И
дустагъдиз, и дустагъдиз.

Мамалиев. Bravo! Bravo! Хъсан квартет хъанва квез.

Сесерни иер къазва. Амма са кар пайгар туш.

Марго (*Келчедин гардандихъ гъил галаз, ягъанатар квай юзунар ийиз.*) Ам вуч кар я, гражданин начальник?

Мамалиев. Куъ буза цуру жезва. Патя. Пис туш хъи, мадни туънт жеда. Мамалиев. Къапуниз зарар хъайит1а вучда? Боксер. КГичерар гузвани, гражданин начальник? Це, це. Ви чкадал алайт1а, зани гудай.

Мамалиев. Вуна гъак1ни гузва хъи. Кел че. Гражданин начальник, чи истемишунар ава. Мамалиев. Ава. Месела, тахсир квачиз ацукъарна-вайбур ахъаюн. Вужар я абур? Прокурордин санкцияр авай-бур, судри крар ат1анвайбур за гъик1 ахъайда? Мад. Столо-войда суърсет хъсанара. Суърсет уълкведа амач. Гъасилза-мач. Гъак1 ят1ани прокуратуради куъ истемишунар фикирда къунва. Гележегда гуъзчивал артухарда.

Боксер. Акъвазара куь ихтилатар. Абур ван жез гзаф вахтар я. Истемишунар кылиз акъуд тавуртла, гыч къван къванцелни ина аламукъдач.

Мамалиев. Эгер кылин истемишун тамамарайтла?

Келче. Ам гым я?

Мамалиев. Куьне жаваб це. Заз чидайди зи сир я.

Боксер. Чидни чи сир я, гражданин начальник.

Мамалиев. Са кар куьне рик!елай алудзава. Къарар къабулзавайбур чун я, куьн ваъ. Завай гъа и декъикада ОМОН-диз эверайтлани жезва. Амма за эвер тийиз къве югъ ц.

Боксер Вучиз?

Мамалиев. Тахсир квачирбур язух къвезва. Куьне дустагда гъахътинбурни ава лугъузва къван.

Келче. Зазни яшамыш жез кланзава, гражданин начальник.

Мамалиев. Дустагда. Ам вунахкянавай рехъя. Ваз и рекъе вири леззетар къачуз кланзава.

Келче. Месела.

Мамалиев. Месела, амайбурун кыл мусибатдик ку-туна, жува Маргодихъ галаз йиф акъудиз.

К е л ч е. За законди ихтияр гузвайвал ийизва.

Мамалиев. Гъелбетда. Дустагда мехъер ийидай их-тияр законди гузва, амма и мурад патал бунт къарагъардай ихтияр гузвач.

Келче. Бунт за къарагъарнавач, гражданин начальник.

Мамалиев. Дустагда мехър! Идалай артух угъри-дин ад акъуддай мад вуч жада? Рази я зун.

Келче. Анжах са шартла аваз, гражданин начальник.

Мамалиев. Лагъ.

Келче. Адет тирвал, чеб чпив агатна, гъуьлни паб же-далди, куьне са серенжемни къабулдач.

Мамалиев. Рази я. Амма чи патайни ихътин шартла ава. Эвленмиш жезвайбур камерадиз хъфейдалай къулухъ я гъаятра, я къаварални цларал касни амукъдач.

Келче. Рази я.

Мамалиев. Ятла, дуьм-дуьз са сятдилай прокурорди ЗАГСдин къуллугъчи гъида, фекъини жада.

Художник. Фекъи чахъ авайди вуч, гражданин на-чальник.

Келчени Боксер экъечла

Мамалиев (*Къачахъаз*). Жуванбуруз хабар це. Къуй иштиракрай. Мехъер виридаз мехъер я. Амма чун хабар-дар авурай.

Къачахъ. Эхъ, гражданин начальник. (*Экъечла*).

Художник. Са кар рик!елай алудмир, гражданин на-чальник. Келче хабардар ийидайбурни жада. Дикъетлу хъухъ. Эгер квез абур чпин мураддив агакъдалди секинар из кланзаватла - мадни. (*Хъуьрез-хъуьрез Мамалиеван вилик къвез*). Дустагда мехъер! Икъван йисара клвалах ийиз иш-тиракайди тирни вуна?

Мамалиев. Ваъ, валлагъ.

Художник. Члалахъ я зун. Амма бес зи члалахъ хъанач эхир, гражданин начальник. Зани и шикилар чГугваз гзаф йи-сар я. Лап аял члавалай. Зазни акуна хъи, инсанриз са куьнин къадирни амач. Я тарихдин, я искусстводин. Са пулунилай гъейри мад са куьнинни. Зун виридакай вучиз хкечтин? - фикирна за. Жуваз къадир авай, жуваз чпин къимет чидай шейэр зазни маса гуз клан хъана.

Мамалиев. Халкъ патал метлеб авай искусстводин имараяр уьлкведилай къецец акъуддай, маса гудай ихтияр закондалди авач.

Худ о ж н и к. Закондалди - эхъ. Амма гынва закон? За-кон авайла, уьлкве хандакГрал къведалди чуклурдани, тараш-дани? Дустагъдани кваз мехъерар къурмишдани?

Мамалиев. Гъелбетда, вибурни дуьз гафар я. Амма и законсузвилерай экъечлаидай са рехъни жагъида чаз.

Худ о ж н и к. Исятда жагъизвайбур, гражданин началь-ник, вири дустагъдиз фидай рекъер я. Ина и мусибатар къур-мишзавайбур гъа и дустагъда хайибур туш гъа. Абур гъанай, гъа халкъдин арадай къвезвайбур я.

Мамалиев. Зун а вун къван дерин философ туш, художник. Амма са кар заз якъин чида. Эгер за и чкадин иеси-вал ийида лагъана жавабдарвал хиве къунватла, ам къилизни акъудна кланда.

Художник. Амма акъудзавани, гражданин начальник?

Крар клан хъунилай аслу тиртла хъсан тир хьи.

Мамалиев. Вуна жуваз кланивал ая ман.

Художник. Ийиз тазвач эхир. Зи къилел алай вун дегиш хъайила, гражданин начальник, за жуван гъиле авай рангарни кваз дегишарна кланзава. Чи мукъвал тир тарих хъсан мисал я хьи. Зун хътин садавай къеце уълкведаи атанвай сада хабар къазва: - Им вуч лагъай члал хъуй - куъ пайдахрин рангар мукъвал-мукъвал дегиш жезва ман? - Абур хъиз чунни дегиш жезва! - лугъузва дамах гваз зун хътинда. - Гъикл? - суал хугузва къецепатай атанвайда, - Куъ пайдахдик гила пуд ранг ква эхир? - Эхъ, - хълагъзава зун хътинда, - сад яру ранг, сад лацу ранг, садни вили ранг. Лацу ранг-им пачагъдин девир я. Яру ранг - им коммунистрин девир я. Вили ранг гиланди я, вучиз лагъайтла уълкведин къиле авайбур вилибур я. Радиодай (прокурордин сес). Юлдаш начальник. Вуна вучиз энгелзава? Вакъиаяр ви гуъзчивиликай хкатнава. Тади къарар къабулун чарасуз я. Министерстводи, прокуратуради мад яргъал хъивегъдай ихтияр гузвач. ОМОНриз буйругъ це лугъузва.

■ Мамалиев (рациядиз). Фад я, юлдаш прокурор., Гъеле фад я. Ам зи эхиримжи кам жеда. Маса чара амачирла. Радиодай (прокурордин сес). Вун гъавурда акъукъ, Мамалиев. (Гъарай-вургъайдин сесер.) Ван къеззавани? Абур вагъши хъанва. Пиянбур, члугунвайбур.. .къецег' алайди мусибат я.

Мамалиев. Зун мад сеферда экъечлда абурун виликл Фагъум-фikir амачни абурухъ? Мегер абуру инсанвал ми хъиз квадарнавани?

Художник амаз, Мамалиев экъечлда

(Перде)

КЪУД ЛАГЪАЙ ШИКИЛ

Къвед лагъай шикилдин сегъне. Къил къилелай алатнавай ракъар, къванер гъилера аваз кичлерар гузва. Мамалиев акуро» абур мадни къизмиш жеда.

Къ ач ахъ. Дили жемир! Куън вагъшияр яни?!

1-Дустагъ, Редиска! Агала жуван кллах!

2-Дустагъ. Жакъал! Яб гумир адаз! Ада чун алцу-рарзавайди я!

Къачахъ. Хозяиндиз яб гун, къуру келлеяр! Адаз, анжах адаз, чи ван жеда. Анжах ам чи гъавурда акъада. Ам хъаначиртла, куъ къилер резиндин тумпусри фад гатанвай.

1-Дустагъ. Къена кичлела! Квадарин ам вил икай!

Мамалиев (юкъвал экъечла). Заз яб гуз кланзавайбур акъваззава, амайбур къецеел экъечлазава.

Къачахъ. Яб це!

Мамалиев. За тикрарзава. Яб гуз такланбур экъечП Алуда къавар! Чукурла цлар! Экъечлна кат! Эгер кичле туштла! Эгер тумпуцрин хура туна кланзаватла. Гуълледин хуруз физ хуш аватла.

Келче. Кичлерар я! Къуй гуълле гурай чаз!

Мамалиев. Эгер икл давам хъайитла, гунни ийида.

Боксер. Чи истемишунар къилиз акъуд!

Мамалиев. Ингъе абур. Юелдани?

Дустагърин сесер. Эхъ! Ваъ! Юелрай!...

Мамалиев. Сад лагъайди...

Боксер. Абур вишра клелнавай гафар я. Нетижаяр гъинва? Яб гумир садани. Чаз абуру гуълле гъикл хъайитлани гудайди я!

Къачахъ. Рахаз тур!

Мамалиев. Куъ истемишунар прокуратурадиз, судриз, министерстводиз агакънава. Мадни члехи органар къаришмиш хъанва. Истемишунар дуъзбур я. Гъахълубур я. Абур

зани талукъ органрин вилик садрани-къведра эцигайбур туш.
Вучиз лагъайт1а куь гьал заз аквазва, куь арза-ферзе за къа-
булзава. Амма къе,гъа исятда абур къилиз акъуд, маса гафа-
рин ван чаз жедач! - лугъуз къекъуьн фагъумсузвал я. Эхъ,
халис фагъумсузвал. Месела, судцал вил алай бязибур ина
йисаралди ацукъзава лугъузва куьне. Дуьз я. И кардиз сиф-,
тени-сифте зун акси я. Ят1ани, и месэла къе, инал гъарай-;
вургъайна гъялиз жедач. Чаз вахт герек я.

Боксер. Вуна чи къил элкъуьрмир,гражданин началь-1
ник! Чаз вири чизвайди я. Ибурун ч1ехи паюни ваз гъуьрмет-1
завайди чиз, вуна абур и пад, а пад ядай гафаралди алцуарза-
ва.

Къачахъ (*адан хуруз фена*). Гаф атгумир лагъана за!
Мамалиев. Къуй рахурай. Мад нихъ вуч арзаяр ават1г
лагъ.

Радиодай. Ябце, яб це! Юлдаш Мамалиев! ЗАГСди*
къуллугъчи къаршиламиша. (*прокурордин сес*). Вуна дустаг
рин пад хуьзвани, Мамалиев? Акъулсуз жемир! ЗАГСар, мех!
ерар вучтинбур я? Вуна жаваб гуда гъа!

Мамалиев. Низ гъихътин арзаяр ават1а, за яб гузва]

П а т я. Заз ава, гражданин начальник.

Мамалиев. Лагъ, тахъайт1а геж хъун мумкин я.

П а т я. Заз гъуьл к1анзава. (*Вири кап капуз яз хъуьр4
да, уьфтер яда*). "

Мамалиев. Т1ебии кар я.

Патя. Красавчик, начальник. Ят1а, заз ихтияр це.

Мамалиев. Вуч ихтияр ят1а, килигда ман.

Патя. (*вичин беден кугъуриз, Мамалиевал элкъвез*
Браво хозяин! Вун чи къайгъуда авайди вуна чирзава.

Патядин 3-мани.

Рушан хурал гьил алаз,
Рушан мет1ел къил алаз,
Юандайбуру акъудмир
Югъ, рактарал вил алаз.

Дустагъдин фу незвайбур,
Текдиз ахвар къевзвайбур,
Гъич рикклай алудмир
Квехъ йифериз шезвайбур.

Къуьлерзава дустагъда,
Кеферзава дустагъда, Чунни
чавай къакъудмир,
Мехъерзава дустагъда.

Бадини т1урар гвайбур майдандиз экъеч1да, къуьлер,
гъарай-вургъай гурлу жеда.

1-Дустагъ. Дустагъда мехъер! Ч1угвазва кефер!

2-Дустагъ. (*хъуьрена ч1агиз*). Зани ийида! Зазни
к1анда!

Мамалиев. Хъсан мурадар ава квехъ. Мадни нихъ вуч
вват1а лагъ.

Патя. Чна тавур мехъерар ни ийида, гражданин началь-
ник? Ана чав фагъум- фикирдай, жуваз гъуьл хкъядай мажал
Вугузвач. Гъина вуч чуьнуьхайт1ани, дуь-уьз чи патав къевз-
а. Гъавилияй чна ина чи рик1ерни беденар сад авун къет1нава.

Марго. Ана инсанринди уьмуьр туш, я руш. Халис ди-
пихана я.

Патя. Чан дустагъ! Вуч хъсан зат1 я вун! Ана виридан
цеше чуьнуьхун-тарашун, сада сад алцуарарун я.

Марго. Ина вири ава: къайда-къанунни, дуствал-вафа-
^увални, кичГевални-гъуьрметни.

Мамалиев. Эхъ, халис демократия гъа ина ава.

Радиодай (*прокурордин сес*). Вирик1инсекинвал вуч
юлдаш начальник?! Са арадилай абур чавай акъвазариз,
баз хъжедач. Абуру сифте нубатда ваз к1ур гуда.

Мамалиев. Гудани куьне? Дуьз лугъузвани прокурорди?
Качахъ. Ваъ! -лагъ. Куьмек це начальникдиз!

Вири кисда

Мамалиев. Ак1 хъайила, чи нубатдин кам гъихътин-ди жеда? Адет тирвал, эвленмиш жезвайбур гъуълни паб яз малумарун. Гъак1 тушни?

Дустагъар. Э-э-эхъ!

Радиодай (*прокурордин сес*). Юлдаш начальник! Вуна ви хивез икъван ч1ехи жавабдарвал вучиз къачузва? Ахъайна тан ОМОНар. Абуру жанавулар хъиз вагъши хъанвайбур къуърер хъиз секинарда.

Мамалиев (*рациядиз*). Гъелбетда, ам виридалайни регъят рехъ я, закондини чаз ахътин ихтияр гузва. Амма за ийизвайдини законсуз кар туш. Дустагъда авайдазни эвленмиш жедай ихтияр ава. Вучиз чна и мумкинвеликаи менфят къачудач?

Радиодай (*прокурордин сес*). Жавабдарвал тамам-диз ви хиве жеда!

Мамалиев. (дустагърихъ элкъвена). Гъа ик1 куь къи- и лин истемишун чна къилиз акъудзава. Эвленмиш жезвайбур 1 гъазур хъухъ. (*Дустагъри къал къачуда, уьфтер яда.*) За; дугъри лугъузва. И чарче авайбурулай гъейри квез течиз! маса истемишунар гвайбурни ава. Къе чна абурун мурадар | къилиз акъудда.

1-дустагъ. Сифте фекъиди некаягъ авурай!

Мамалиев. Фекъини жеда, ЗАГСни.

2-Дустагъ. Куь ЗАГС низ герек ава? Фекъи гъваш!

Мамалиев (*Къачахъаз*). Ша лагъ Малла Гъажидиз. | (*дустагъриз*). Амма за ихътин са шарт1 эцигзава. Вирида* вилик. Гъа и декъикъадилаи башламишна куьн камерайриз! хъфида. Къил къилелай алатнавайбурни куьне рекъив гъида. | Тахъайт1а, мехъерни жедач.

1-Дустагъ. А виле- ц1ам! Килиг гъа!

2-Дустагъ. Чун алцуларзавайдия! Камерайриз инин чин пад к1аникна, ахпа хъфида!

Келче. Кис, алчахар! Квез акъван ихтиярар ни ганвал За лагъайвал ийида куьне!

Боксер. Гражданин начальник, абурни камерайри| хъфида. Чунни. Ахпа вуч жеда?

Мамалиев. Ахпа са зат1ни? И са къезилвални квез тагудай къайдасузвилини эхир жеда.

Боксер. Чунни са-сад къаз, карцерриз чукъведа. Гъак1 тушни?

Мамалиев. Тушни завай лугъуз жедач. Вучиз лагъайт1а зунни Аллагъ туш. Амма жува гайи гаф за чилел вегъезвач. За эвленмиш жедай ихтияр гузва. Амай крар квейлай аслу я. Куьне къизмишарай ц1ай куьне хкадара. Эгер ик1 амукайт1а, завай куь са истемишунни къилиз акъудиз жедач. Иниз масадбур къведа. Къуватни яракъ гвайбур. Заз ак1 к1анзавачир. Заз куь писвилез хъсанвилелди жаваб гуз ккнзавай.

Боксер. Мад вуна кич1рар гузва, гражданин начальник.

Келче. Къизмиш жемир вун! (*Мамалиеваз.*) Гражданин начальник, чаз вахт герек я.

Мамалиев. Гъикъван? Са сят бес жедали?

Келче. Амма чун гъуълни паб яз малумарайдалай къулухъ.

Мамалиев. Рази я. Гъазур хъухъ.

Малла Гъажи галаз Къачахъ хкведа.

Боксердини Патяди Келчени Марго юкъва твада.

Мамалиев. Жува башламиша, Малла Гъажи.

Малла. Гражданин начальник, некаягун икъван инсар ал ай чкадал жедай кар туш эхир.

Мамалиев. Алад 37-камерадиз. ЗАГСдин къуллугъ-чини аниз къведа.

Абур фида

Мамалиев (*къалабулукъ акатнавай дустагъриз*). Куьн гила къванни гъавурда акъунани? Сад-къве касди чпин ниятар къилиз акъудун патал, куьн вири хата-баладик кутунва. Абур куь къисметрал къумарал хъиз къугъ-вазва.

Дустагърин арада гъулгъула гъатда

Къачахъ. Яб це, алчахар! Квев рахазвайди Граждан-
нин начальник я!

1-Дустагъ. Вун кис, редиска! 2-
Дустагъ. Къве чин алай жакъал!

Къачахъ абурал тепилмиш жеда, къведни хуруйрилай къуна вилик
акъудда. Пелер пелера эцяна, буйругъ гуда.

Къачахъ. Багъишламишун т!алаба, алчахар!

1-Дустагъ (*дустагъриз*). Эй, жакъалар, куън квез ки-
лигзава?

2-Дустагъ. Ягъа абур! Алт!уша вири!

Мамалиев. Эхъ, ша, ягъа зун! Гатут! Рекъикъ! Квез
аквазва, зав яракъни гвач. Зун квел ихтибарна атайди я. Куън
къутармишун патал. Амма куъне залай ихътин жаллат!риз
артух ихтибарзава. Къуват артухбуруз, вагъиивилиз бетер-
буруз къуллугъзавай киц!ериз. Мегер куъ къаст за иниз квез
инсаф тийидайбуруз эверун яни?

Дустагъар чк!из эгеч!да

Къачахъ (*вичи хуруйрилай къунвайбуруз*). Акунани,
алчахар? Вирибурун паталай куъне жаваб гуда.

Мамалиев. Жаваб гуда, гъелбетда. Амма абур къве
ц!ун арада гъатнавай угърашар я. Угърашвал къалур тавуна
жезвач. Вучиз лагъайт!а чпелайни феи угърашри абурун
риккра кич! тунва. Акъат тийидайди.

Художник (*шикил къилел къуна атана*). Кич!евал,
гражданин начальник чи виридан т!ал я. Чи уьмуьрдин
гъерекат. Чи гъар йикъан гъакъикъат. Заз дустагъдикай
далда къаз к!ан хъанай. Акурвал, са тафаватни авач. Вай
а дустагъ, вай и дустагъ. Виринра инсанрин геле кич!
гъатнава.

Мамалиев (*Къачахъаз*). Ахъай абур.

Къачахъ. Гражданин начальник...

Мамалиев. Ахъай лагъана за. Угърашдивай куъмек
к!андайдини бегъем инсан туш.

Художник. Жанавуррин рамагдани вичин къайда-къа-
нун авайди я, гражданин начальник. Дуъз карзава вуна. Къуй
угърашрин кар абуру чпи авурай. Вуна лагъай келимайри къил
къилелай алатнавай тахсиркарар инлай чукурнат!а, а бедбахт
инсанрин рик!ера инсанвилин гъиссер амачиз туш.

Мамалиев. Вуна, художник, и тежедай хътин вакъиа
шикилдиз ч!угунайт!а хъсан туширни?

Худ о ж н И к. Гъи вакъиа, гражданин начальник?

Мамалиев. Дустагъдаэвленмишжезвайбур некаягъун.

Художник. Угърашрин тай жез к!анзавач, чкхиди. Декъ-
икъадин лезет чпиз къачун патал, сятер, сад-къве юкъуз кеф ч!угун
патал, йисар гзафбуруз мусибатдиз злкъуьрайбурун суьретар зи
шикилдиз инсанрин к!алубдаваз къведач. Аку, зи шикилдиз атан-
вайбур иланар, аждагъанар я. Инсандин руьгъ квачир вагъшияр.

Радиодай (*прокурордин сес*). Юлдаш Мамалиев!
Вун Дустагъдин начальник я! Аллагъ туш! Гъа гила-мад ви
дустагъар шегъердиз экъеч!да. Вуна закондин вилик жаваб
гуда гъа! Виридан паталай!

Худо ж н и к. Тади ая, начальник. Ина хътин жанавурун
анани авайди я. Мадни бетербур. Ивидин дад чидай генера-
лар. Бажагъат абур ви гъавурда акъада.

(Пердс).

В АД ЛАГЪАЙ ШИКИЛ

Сегъне дегиш хъанвач. Художник вичии шикилдадал машгъул я.

Къеделай къезвай ванерт!имил хъанва.

Худ о ж н и к. Э-эгъ, гражданин начальник. Гъа ик! драма
куьтягъ жезва лугъузвани вуна? Ва-аъ! Ягъалмиш жемир!
Жува жуваз табмир! Драмадин эхир гъеле ваз акунвач. Ваз,
абурун инсанвилин къилихар уяхарна, и бедбахт инсанриз мад-
пи бедбахтвилер тахъун к!анзава. Иви экъична к!анзавач.
Лмма ивидин дад акунвайбур акъваздач. Ам гъик! хъайит!ани
Г'жъичиз тада. Масадан гъилералди. Чарадан иви экъич тавур-
|ла, абуру чинер гъик! къачуда? Чинер къачун тавурла, абуру

кефер гьик1 ч1угвада? Садаз хъвер, агъзурдаз шел жезваи дуь-не я им, гражданин начальник. Луьгъуьндин юкъва межлисар къурмишдай дуьне я. Вири девирра гьак1 тир. Мадни жеда.

Мамалиевни Къачахъ хкведа

Мамалиев. Хъфизва камерайриз. Хуш авачиз, амма хъфизва. Зун абурув къавал хкаж хъана рахана. Яб гана заз, гъавурда акъуна.

Худо ж н и к. Шад жедай кар я, гражданин начальник. Амма виликамаз шадвал ийимир.

Мамалиев. Вав гвайбур анжах ч1улав рангар я, художник.

Художник. И мехъер гьик1 хъайит1ани пашманди я. Гъавилий ч1улав рангар аквазва заз. Амма заз са кардикай кин ава, зи шикилдал яру рангар къвез кич1езва.

Мамалиев. Э-э-гъ! Художник! Ви къил тамам фило-софиядин ктаб я. К1елна куьтягъиз, аннамишна къилиз акъудиз тежедай ктаб. Амма заз аквазвайбур инсанар я. К1ан хъайит1а, лацуди, к1ан хъайит1а, яруди хкъадай рангар туш. Инсанрал, ваз чидайвал, чан ала, абурук иви ква, руьгъ ква. Инсанрин рик1ериз, чанариз т1ар жеда. Абуру шехъда ва хъуьреда. Абуру шадвал ийида ва гъам ч1угвада.

Худ о ж н и к. Дуьз-дуьз, гражданин начальник. Вуна гъисабай къван ериярни къет1енвилер гъар сад са ранг, гъа сад са тав я.

Мамалиев. За рангаринни таварин ваъ, инсанрин къайгъу ч1угуна к1анзава.

Художник. Ч1угу, гражданин начальник. Вуна ч1угвада, а паталлай масада ч1угвада, вири государстводи ч1угвада. Мегер государстводин эвелимжи буржи гъам тушни!? Мегер ви-чин агъалирин уьмуьрдин секинвилин ва саламатвилин патахъай къайгъу ч1угван тийидайдаз государство лугъуз жедани?

Мамалиев. Вири хъсан жеда, художник, вуна рангар мич1и и ийимир. Рагъни цава амайди аку, тарариз, цуькверизни килиг.

Художник. Ак1 хъайила, вун захъ галаз рази туш ман?]

Мамалиев. Гъелбетда, гъар садаз зегъмет ч1угвадай^ гъакъи ва руьгъдин разивал къазанмишдай ва къазанмишайт

ди рик1 секиндив недай мумкинвал яратмишун - им государстводин эвелимжи буржи я. Амма вахт гъахътинди я, художник. Къил къил ел аламачир вахт.

Художник. Вахтуниктахсир кутамир, гражданин начальник. Вахт чан алачир, ранг авачир, ни галачир, таквадай, гъиссиз тежедай са зат1 я. Амма вуна лагъайвал, иви яру я, чук1ул хция, инсан вагъши я... Тахсирар инсанринбур я. Гъа-миша гьак1 тир.

Къецедай къалабулук кутадай ванер акъатда, тек-тек тапанчир, автоматар рахада, сиренайри гъарайда.

Мамалиев (*ч1алахъ тежес*). Ваъ! Ваъ! (*рациядиз*). Алло! Алло! Ана вуч хъанва? Вуж я приказ гайиди?

Радиодай (*прокурордин сес*). Аял жемир, начальник! Абурув чпин жаза агакъзава. Авур тахсирдай жаза! Вуна жуван къайгъу ч1угу!

Мамалиев. Агъ алчахар! Агъ инсансузар! Зун икъван алахъна авур кар... (*Катна фида*).

И патахъай а патахъ дустагъар катъава. Келче, Боксер, Марго ва Патя экъеч1да. Абуру кефли я, чеб къалабулукдал шад яз къалурзава.

Художник камерадиз хъфида.

Келче. Аку, яб це, килиг чи мехъерин гурлувилиз. Марго. Агъ, кГаниди. Къенин югъ хътин савкъватдай зун ваз вири уьмуьрда буржлу яз амукъда.

Патя. Чна абур гуьзлемишда, Марго. Къанни вад йис мад хгайт1ани, гуьзлемишда.

Б о к с е р. И ванер япарай атГудайвал, са мани лагъ, Патя. Кеф квай сад. Зун мадни къизмишардайди.

Патя. Башуьсте, зи азизди. Мани патал за вав и мусибатдихъ яб акализ тадани?! Патядин 4-мани.

Агъ, гадаяр, гадаяр!
Дустагъдин бегзадаяр!
Куз авайбур рушарихъ,
Ашнайрихъни папарихъ,

Дуьнени гуз гъзурбур
Абурун ифей хурарихъ.
Язухар куьн, такурбур
Дад Патядин плагъарин.

Агъ, гадаяр, гадаяр! Дустагъдин
бегзадаяр! Гъваш куь рушар
дустагъдиз, Твах сусар яз
утагъриз, Лугъудайбур, фидач
чун Угърийризни къачагъриз
Мадни ширин жеда квез, Кичле
тушир къуччагъриз.

Сухулмиш хъана атай дустагърин дестедин гъарагъунри мани къатда

1-Дустагъ. Куьне ина кефер члугвазва, атлана гатаз-
ва, гуьлле гузва.

2-Дустагъ. Резиндин тумпуцри аман атлугва, къейи-
бур, хирер хъайибур ава.

Келче. Квез гьикл хъана кГанзавай?

1 -Дустагъ. Чаз? И буза кутурбур куьн туширни?!

2-Дустагъ. Вунни Боксер!

Келче. Зунни Боксер? Акл хъайила, куьн ягъ тавуна,
чун вучиз язава?- лугъузва куьне, тушни?

Марго. Алчахар! Кичлела галахнани?

1-Дустагъ. Куьне чи къил къилелай алудна квез ке-
фер члугуна.

Патя. Шугуна эхъ! (*хъиткъина физ хъуьрез*). Акъван
члугунахъи!

Боксер. Квезни кефир члугваз кланзава ман? Жакъ-
ал! Ма ваз кеф! (*дустагъдин хуруз байбут сухда*.) Мад
низ кланзава зи гьилелай кеф члугваз? (*Вагъиш хъиз идал-
адал физвай арада ОМОНар къведа*).

ОМОНрал противогазар ала. Абурун
гьилера тумпуцар ва газдин баллонар ава

Боксер (*ажугълуз*). Чун алцуарна! Алчахар!
(*ОМОНрал тепилмиш жеда*).

Патя. Ва-аъ! (*Фена адан рехъ атлыда*).

ОМОНри абурун чинриз газ ахъайда. Келчедизни Маргодиз катиз
клан жеда, абурун рехъни чинриз газ яна атлуда.

Келче (*чин тпашрив клевиз*). Начальни-ик! Вуна гаф
гайиди тир, начальни-ик!

2-Дустагъ (*ОМОНриз*). Абуру яна. Байбутдив яна.

Адан чинизни газ ахъайна, ОМОНар хъфида.

Муькуь патахъай Мамалиевни Къачахъ хкведа

Къачахъ. Зун камерадиз хъфида, начальник.

Мамалиев. Эхъ, ахлад. (*чилел эклъ хъанвайбуруз килигиз*).

Икл вучиз хъана? Икл вучиз авуна? Низ ва вучиз икл клан хъана?

Малла Гъажидин сес. Аллагъу акбар, Аллагъу
акбар!...

Мамалиев. Эхъ, Малла Гъажи. Аллагъ къилел алай-
дакай виридаз хабар це. Адаз вири аквазва лагъ! Гъич са кар-
ни, са тахсирни гел галачиз квахъдач ва жаза агакъ тавуна
амукъдач лагъ, Тахсирсуз къейибурухъ клела жуван дуьаяр!

Азандинни музыкадин сесер какахъиз, Мамалиев кур пашмандиз эклъ
хъанвайбурун арада ацукъда. Камерадай эю>ечлна художник къведа.

Художник. Драмадин эхир гъеле хъанвач лагъанай
за ваз, гражданин начальник, Я женни ийидач. Икл амай къван
гагъда. Чун вири инсанрин инсансузвилерин, ивидихъ къаних-
вилерин зулукар яз амай къван гагъда. Тахсир квайбур жаза-
дикай хкуд тийидай, тахсир квачирбурув ам агуд тийидай са
рехъ жагъидалди, Гъелелиг чун вири дустагъар я. Ина авай-
бурни, ина авачирбурни. Вай а дустагъ, вай и дустагъ! Гъакл
вунни, гражданин начальник! Са тафаватни авачирди акуна-
ни ваз!? Вунни фадлай дустагъда авайди чир хъанани ваз?!.

Пашман гъава

(Перде).

КЪАРАЧИЯР*

Къуд пердедикай ибарат тир трагикъемеда

ИШТИРАКЗАВАЙБУР: К
ъ и р и м - жегъил итим Ш а
п е р и - адан диде М а ф и -
Къириман паб П е р и с -
Мафидин диде Б а л ч и -
яшлу итим З а л м у - яшлу
дишегъли

Вакъияяр 1990-йисарин эхирра - са йикъан къене къиле физва.

1-ПЕРДЕ

Йиф. Мичи кIвале кравутдал ксанвайди утери къатIуз жезва. Зажигал-кадин экуьналди дакIардай кIвализ чинрал къеркъер алайбур гъахъзава.
Абур чеб чпихъ галаз кушкушдалди рахазва.

1-дишегъли. Сандухкравутдинкъилихъгалайдия.
1- и т и м . Явашдиз, ахварай ават тавурай.
2- ит и м . Куьне кямир. Сандух за ахъайда.

Драма СтIал Сулейманан тIварунихъ гапай Гьукуматдин лезги муздраттеатрди 2001-йисуз сагънеламишна. Режиссер - М. Мирзебеков.

1-дишегъли. КъекъечI анихъ. Пул и пип!е авайди я.
Кравутдал ксанвайди уях жеда.

2-дишегъли. Ву-в! И кIвале вуж ава? Я инсанар, я къуншияр, ибур вужар я?

2 - и т и м . Гъараймир! Чна вак къдач.

2-дишегъли. Бес квез вуч кIанзава?

2 - и т и м . Чаз недайди, хъвадайди, пулни алукIдайди.

2-дишегъли. Ву-в! Куьн къачагъар яни?

1 - и т и м . Къачагъар ваъ, тIгалабиз атанвай къарачияр.

2-дишегъли. Куьн вужар я-е? Куьн заз чидай хътин-бур я эхир?

1-дишегъли. Къачу багъламаяр.

2-дишегъли. Абур за квез кIватIнани, я къейбур? Ту-хумир зи шейэр.

1-дишегъли. Вун тек я, чи хзанар - чIехи. Чаз кIвалах амач, мажиб гузмач. Амма нез-хъваз, алукIиз вири-даз кIанзава. (*Къаралтуяр кIвалей экъечIа*)

2-дишегъли. Тухвана, я къейбур. Зи кIвал тарашна-а!

2-ПЕРДЕ

Хуьруьн юквал алай майдандал акваз-акваз югъ ачух жезва. Къве пага авай гъятрай мал-лапагдинни къушарин, инсанрин ванер къезва. Са варчай Залму экъечIа, ада гъвечIи стол, чIехи сумкадай шей-шуйь акъудна тукъвен ачухда.

П е р и с (*гъаятдай*). Киш-ш, садни амачиз гиликъай-бур. Квез тIегъуьн атурай, я Рабби!

Залму- Уях хъана йикъан ничхир. Йифиз члада гъахъна, ада гъина вуч жезватIа, ахтармишда. Амма юкбуз... Юкбуз адан я кIвачер секин жедач, я мез. Къекъведа-рахада. Рахада-къекъведа. Чидач, залумдин рушаз идакай-адакай акъван шикет-хибет гъинай гъатдатIа. Адаз Къарачи гъавайда лугъузвайди туш гъа!

П е р и с - (*гъаятдай*) Угъ ви иеси кый иесисуз хъайиди. Вуна зи фередиз кIуф вучиз язава?

З а л м у - Тиветерихъ-ветерихъ галазни бягсивд авай кас я. Гьинвачтлани чарадан верч, клекадан гьаят-диз атанва.

П е р и с - Вун экв малум желалди чарадан гьаятдал вучиз ала, я кьарагуьлле? Жуван хайратри тварциз клуф ядалди, кьуншийрин тум хкатайбуру тарашна куьтягзава. Киш садра жуван харапладиз!

З а л м у - Экъечлна хьайитла, вичин гафариз яб гузва лугьуз, я заз кьаргьишда, я за хайибуруз-хвейибуруз.

Варчай Перис экт, ечлда, адан са гиле тахтадин клус ава,
муькуь гьилик ведре ква

П е р и с - (*Къанишарда авай варарихъ туьквен акуна, вичи вичиз*) Какадила йис твадайда ахъайнава вичин базар. Вуна кватлазавай кьванди гьинизда, я гуж хъайидан руш? Акъатуй ви нефе, я первердигар. Гила идакай, и Залму лугьудай залумдин рушаккай, фалс чини хъава. Пахлаяр эгъез. Ви кьилиз кьалум хъурай! гьа фендигарвилер, инсанарни, Аллагъни алцуарарзавай] иблис! (*Тахтадин клусуналди лакар кватлиз ведре-ј диз вегьеда*)

З а л м у . Пакаман хийирар, я вах! Вун гьич раханни ийидач хьи?

Перис. Абат хийирар. Я кьей тавур нах, вун ви туькве* гваз экъечл хъувунвани - е? За лугьузва, за...

Залму. Гьикьван кватлда-е вуна а лакар? Вучда абуркай, вучда-а?

Перис (*бейкеф хъана*) Жувахъ галаз суруз тухуда. [(*Чалар ахъайиз*) Вучда вуна, вучда-а? За ийидайди за ийи-ј да хьи, ви квал вучиз хьиткьинзава?

Залму. Ву-у, зи мез атлуй вун диндирмишай. Аки ван ажугъар чандик акатиз, за ваз вуч лагъана, я Перис?

П е р и с . Затлни лагъанач ман?

З а л м у . Ваъ, я чан вах. Эгер ви ведредал геи

жезватла, кьуртал клукл хьанвачтла, агъанай Балчи кьезва, гьадахъ галаз бягс члугу. Накъ нехирдив гвайди гьам тир. Ви зав вуч гва?

П е р и с . Балчи батинди ягърай! А кьей стха ни вягътедай фейиди я? Малар кьвалан кланиз яна, вич, ништа, гьи хендедадин ниэда гьатнавайтла. Ниэр квахъна, вилер авахъна, гьиссер хкахъна амуькьрай вич, я Рабби.

Б а л ч и . (*Яргъал аламаз*) Ви ведре ацданвач хьи, я Къарачи?

П е р и с . Къара гуьлледи курай вун, я Аллагъ! Жува ацлур хъия, кьей стха. Ма, ацукъ.

Балчи. Кьуртал клукл жезвачни? Тфу ваз, лугьур-талгьур чин тийидай кьаргъа.

П е р и с . Вавай чирда ман. Вуна накъ малар гьиниз тухванвай?

Балчи. Вирида тухузвай вацДун кьерез.

П е р и с . Акл тирла, ведредикай вучиз хабар кьазва?

Б а л ч и . Вуна кватлай кьван ведреяр гьинизда, я паб?

Перис. Тухуда жувахъ галаз суруз.

Балчи. Ам вуна дуьз луьузва. Чан аламаз адан юкьва авайла, сурани вучиз жедач кьван? Гьа-гьа-гьа...

Перис. Килиг, кьей стха, за ви кьил гьа и тахтадивди кьве пад ийида. Вун я адан юкьва авайди. Вун вуж ятла, вири алемдиз чизвайди я.

Б а л ч и . Кицл элуькьрай вичиз, ви кефияр гьикл я, я [Залму? Алвер жезвани-е ваз?

З а л м у . Ингъе, ахъайнава жуван базар. (*Явашидиз*) I Жув рахамир. Адал тахсирни эцигмир. Вири жемьтдин паталай ихтилат я. Зазни каликай жагъайди са циплина авай [нек я.

П е р и с (*Шад хъана*). Адан буьркьуь хъайи вилериз зи |ведредавай фитер аквазва. Гьамиша чарадал вил алай кьекь-|всраг!

Б а л ч и. Вун пїир я! Ширен руш! Аллагьди хуьрай вун хьтин пїирерикай!

П е р и с. Чарадан мукарал вил алай кукуп!! Б а л ч и. виридан япарал к!уф алай керекул!

Агь, керекул,керекул, Къачу гьиле ведре, къул, Лакар кїватїа, бес хуьрай. Хуьрени ви сес хуьрай. Шикет-гьибет, фитнеяр Тваз ацДура мягьлеяр, Тумар акал папарихъ, Миштїердавай рушарихъ, Итимрикай рахаз хьухъ, Къаргьиш сивел алаз хьухъ. Агь керекул, керекул...

З а л м у. Бес я куь. къудурвилер! Регъуь хьухъ жемат-дихъай. Сад паб авачиз къизмиш я, муькуьд - гьуьл авачиз. Агьа Шаперидин кївализ сенфиз угьрияр атанвалдай. Ви къавумдин, я Перис.

П е р и с. Атанатїа, вичиз къачагьар атурай. Ам вичин кївале ава, зун зи кївале. Ваз ни лагьана?

Б а л ч и. Вужар ятїа, чир хьанани?

З а л м у. Аллагьдиз чир хуьрай. Шаперилиз вичиз чизва жеди. Къачагьар ваъ, тїалабиз атанвай къарачияр я, лагьаналда.

Перис. Къарачияр гьакї лугъузвайбур чеб я лагь. Къарачияр! Мецер хинкїардин чкалар хьиз кгус-кГус хуьрай чпин. Мад зи баладиз бала хъжеда а дили-дивана.

З а л м у. Ваз вучиз хьилер хъезва, я вах? Акї лугъузвайбур масадбур туш, Шапери вич я.

П е р и с. Къарачияр и хуьруьз гьинай атурай, я бендеяр? Абур ада чал вегъезвай буььтенар я. Абур ада зи езнедин хьилияй акъудзавай тГварар я.

Б а л ч и. Киса ман, залум дишегьли, ваз гьасятда вах-ь аи кичїе хьана. Езне вид ятїани, хва гьаданди я. 290

П е р и с. Ви мез къве чхел хуьрай, я первердигар. За тувд дугъузвани?

Б а л ч и. Атїутї жуван къаргьадин сес! Зун Залмудихъ галаз рахазва. Чуьнуьхай затї-матї авани, я Залму?

З а л м у. Лугъунриз килигайла, михьиз кївалихъ капаш галтаднавай хьтинди я.

Б а л ч и. Амайдалайни кими жеда Шапери. Бес милицадиз хабарначни?

Залму. Милицаяр, абур садни амачиз лугъун за. Милицайри угьрияр хкъазмани мегер? Абуруз йикъа садра къвез заз кичїерар це лагь. Ви лицинза гьинва? Налугар гьиниз гузва? (Тум гашана) Ингье иниз!

Б а л ч и. (Перисав агатна) Гьайман, Къарачи, ам куь кар ятїа гьа? Йифди ви кГваляй незвай-хъвазвайбурун, ма-нийринни къуьлерин ванер къвезвай.

П е р и с. (Ведрени къул вахчуна хъфиз) Акъуд зи гьилияй. Адаз хьиз кївалер зазни я. Хва гьаданди ятїа, езне зиди я. Ювалерни зибур жеда.

Б а л ч и. Бес зи пай?

Перис. Пай кїанзаватїа, жувани пай кутур. Пайин лагь кївалер гадайрин арада. (Варциз хъфида)

Б а л ч и. (Залмудин патав агатна) Къала, вуч аватїа, цуз, Залму. Кьил хьиткъиниз акъвазнава.

Залму. Им ваз духан яни? Гьеле рагь экъечїиз агакънавач - цуз идаз.

Б а л ч и. Это не твой дело. Акъудна цуз!

Залму. Ахъа птулка авач.

Б а л ч и. Ахъай. Гице, за ахъайда.

З а л м у. Мад вугана кїанзавай затїни авачни? Гице идав...

Б а л ч и. Герек хъайила, маса затїарни гице лугьуда.

З а л м у. Ангье къизмиш хьанвайди. Лагьана кїандай.

Б а л ч и. Балтатар ийимир ман, залум. Зи кьил туьсгьур хьия.

З а л м у. (*Бутылка ахъайиз алахъна*) Къил! Къил! Къил авайда экв жедалди эрекъар хъвадани? Къил авайда ич1и рик1елай Къарачидин гафар къачудани?

Б а л ч и. Э-эгъ, балтатзава вуна. Къала кван зав. (*Бутылка къачуна ахъайда*) Истикан гице зав.

З а л м у. Къала за цада. (*Бутылка вахчуна, цахъ элкъведа*) За ац1урна гъа.

Б а л ч и. Маладиц! Вун зи рик1ин хиял я. (*Хъвада, са геренда нефе къуна ахъай хъийида*) Им ц1апарикай хкуднавайди яни, я залум?

З а л м у. Эхъ, вични ламарин ц1апарикай. Алкашриз гъамни виже къведа.

Б а л ч и. Зун - алкаш? За накъ коньяк хъванвайди тир.

З а л м у. Ви к1уф гъахътинди я эхир. Хъванани? Гана пул, алат залай.

Б а л ч и. Гъегъ. Пул таганмаз, цана к1андачир.

З а л м у. Вун заз дуъз килиг гъа.

Б а л ч и. Сад хцуз, ахпа гуда.

З а л м у. Ви къил за гъа и тахтадив алцумдалди, пул \ инал вегъ.

Б а л ч и. Сад хцадани?

З а л м у. Сад вучиз? Ц1уд хцадачни! Зи вил гъа вун хътин! ахмакърал алайди я. Тахъайт1а экв жедалди и цлан пуна зи| ажал авани?

Б а л ч и. Ма, залум, ма. За ваз птулкадинди санал гуда, j Амайдак кямир.

З а л м у. Ма, са истикан за хцазва. Ич1и птулка вахчуна квахъ, алад жуван миресдин папан къилел вуч атанват1а чириз.

Б а л ч и. (*Эрекъ хъвада*) Им вуч зат1 я, я залумди* руш? Нефес къуна рекъида хьи.

З а л м у. Алат-е, алат, хъфена жуван к1вале йикъ, ина ваъ. Къвезва агъанай Шапери, амай ихтилатар гъадахъ лаз ая.

Б а л ч и. (*Эрекъди таъсирнаваз*) Гъинихъай къвезва? Заз ам акун герекзавач, катна к1анда. Адан к1вализ фейи къарачияр вужар ят1а, заз чизва. Йифди ана авай кеферин ванер хъначирни?

З а л м у. Вуна заз чирзавани? Ават1а, гъа йикъайни акъатрай чеб.

Б а л ч и. Къарачидиз к1валерни кваз вичин езнедин патаз акъудиз к1анзава.

З а л м у. Зани куъмек гана к1анзава. Вучиз гудач къван. Гъик1 хъайт1ани Къиримаз жедай к1валер я, жувазни са къеж акъудда.

Б а л ч и. Зунни сухиз к1анзава. Пай гудайла, вучиз сух жедач. Зун катна.

Ш а п е р и. (*Вин гъеле аквазвач*) Я Балчи, хъфимир, я Балчи.

Балчи. Эгъ, гъик1 акунай идаз зун?

Ш а п е р и. (*Шулавай багълама чилел вегъеда, вич адал ацукъна, мет1ер-къилер гатаз*) У-ухът! Вири гужар зал рекъе гтазва Аллагъди. К1вал аваз, авачирдай хъана заз. Веледар хъана, тахъайдай хъана заз. Эхир къил къекъверагвиле гъатна зи.

Б а л ч и. (*Гъилер къуна акъвазарна*) Де хъана. Йикъшуван хъфена жуван к1вале ая.

Шапери. Захъ к1вал амач, я Балчи. (*Гъилер хкажна, жендек эч1яйиз*). Зи к1вал тарашна-а...

Балчи. Ни тарашна, я Шапери-и...?

Ш а п е р и. Чидач, я Балчи-и... Рак1арай атанани, ■ дак1ардай атанани, гъамни чидач. Чинрал къеркъер алайбур атана. Ахварай аватай заз ябни тагана, сандух ахъайиз ■)геч1на. Куън вужар я? - лагъана за. - Квез анай вуч к1анзава?

Чун къарачияр, - жаваб гана заз. - Вун тек я, амма чи хшнар къалин, гъак1 хъайила ви сандухдавай кепек-чепекни, парча-тикени чна тухузва.

Б а л ч и. Угърияр гъакъван ширин мецелди вав ра- I хач эхир, я Шапери. Белки ам ваз акур ахвар ят1а? Бел-

ки текдиз к1вале кич1евилей вилерикай карагай чинерар ят1а? .

Ш а п е р и. Ваъ, Балчи. Чинерар тирла, сандухдавай шейэр гьиниз фена?

Балчи. Амачни?

Ш а п е р и. Ваъ-е, ваъ. Вири тухвана, вири. Чеб къа-чагъар ваъ, т1алабиз атанвай къарачияр я лагъана-йе.

Б а л ч и . Бес вун багъламаяр к1улаз яна гьиниз рекъе гьатнава?

Ш а п е р и. Захъ пуд хва ава, я Балчи. Бес абуру зун гадардани?

Балчи. Гадар ваъ. Амма абуруз вун герек я лугъузва-] ни вуна? Куъчейра жедани вун?

Шапери. Зинни, зи к1валеринни иесивал авурай, я] Балчи.

Балчи. Ибур куъчедин ихтилатар туш. Патарал алай-бур ана амуърай, патав гвайдаз жув хуъх лагъ. Я туш, гах-1 гана тур к1валер-къар жув хуъдай садав. Пайна тур виридан арада, жуван паюна кьил архайиндиз жув ацукъ. Гила чуъкъ тавуна к1вализ ахлад.

Шапери. Ва-аъ, к1вале за кам эциг хьийидач. Сенфиз шей-шуъй тухвайбуру къе йифиз зунни тухун мумкин я.

Балчи. Вакай абуру вуч ийида, я Шапери? Аюх яз фи* канвай сала ак1урдани? Финер-канабар цунни къадагъа хъан-ва эхир. Гье-гье-гье...

П е р и с. *(Ажугълу яз вариъий экъеч1на)*, Балк1анду хъиз гьир-гьир ийиз вун квел хъуърезва? Бахтсуз ин-ј сандал хъуърез ваз регъуъ тушни? *(Шаперидиз)* Къг\ рагъ, я кьин тавур вах. Инал жуван къавумдин к1ва алаз, куъчедал ацукъдани? Яб гумир а акъул фенва! касдиз.

Ш а п е р и . *(Мет-кьил гатаз)*

Пуд хва аваз, къавумдал гьалтзавай, диде вай-вай. Пуд свае аваз, куъчейра гьатзавай, къари вай-вай. К1вал аваз, хуъре гьатнавай, вах вахан. Далу аваз, рик1 къакъатзавай, вах вахан. Хуъруъкай яз, хуъруъкай пай амачир, диде вай-вай.

294

К1вал аваз, к1валик пай кумачир, диде вай-вай.
Заз гьинихъ фейит1а хъеан ят1а?

П е р и с. Дуст-душман чал хъуъреда, Шапери, къарагъ, и варциз гъахъ.

Шапери. Захъ дустар амани, Шапери? Захъ душманар амани, чан вах? Заз вири сад хъанва. Гьим душман, гьим дуст ят1а, зи кьил акъатзамач.

П е р и с. Къарагъ, айибзава жемьтди чун. Рухваяр авай диде я вун.

Ш а п е р и . *(Багълама к1улаз хъияна)*

Пуд хва хана диде хъайи, диде вай-вай.
Дуст-душмандиз виле хъайи, диде вай-вай.
Къарачийрин дуъне хъанвай, дуъне вай-вай.
Багъламаяр къуъне хъанвай, дуъне вай-вай.

Къведни варциз гъахъда

3-ПЕРДЕ

Хуъруън к1вал. Столдал т1уъна-хъвана къаб-т1ур, чехир амай балон алама. Дивандал ч1агъан мет1ерал алаз Къирим ацукънава. Ам пиян я.

К ъ и р и м. Э-эй! Ина касни амачни? Цуз чехир! Ша хъван са-садар.

(Ч1агъан яда, мани лугъуда)

Я кар амач, я чаз кеспи, Вяде я им недай-хъвадай. Зун Къирим я, чир хуъхъ квезни, Вири парар къуънел къадай.

295

(Мани тикрариз, столдилай чехир авай истикаН
къачуда)

Истикандин синериз кый,
Чехир цайла ц1раз же дай.
Истикан гвай гилериз кый,
Ч1агъандивди рахаз жедай.

П е р и с. (Хъел кваз хтана) Вуна гилани къув язамани?
Бес хъаначни хъвайи къван зегъримар?

К ъ и р и м .

Яран диде, яран диде, Жемир
ваз зун так1ан, диде. Ацукъ
инал зи патав вун, Истиканар,
ша, хъван, диде.

Чан яран диде, са истикан чехир хъухъ захъ галаз.

П е р и с. Чехир ат1а куъчедал мет-къил гатазвай жуван
дидедиз це.

Къирим. Ам тахъванани пиянди я. Заз садра къванни
вун пиян хъана к1анзава.

П е р и с. (Хъел кваз истикан къачуна хъвада) Зи къил
къилелай хъвайилани алатдайди туш. Ви дидедин къил къи-
лел гъич садрани хъайиди туш.

К ъ и р и м . (Шагъан дивандал гадарна) Ада мет-къил
вучиз гатазвайди я?

Перце. Вичин кГвализ угърियар атанвалда. Авай-ава-
чир вири гваз хъфенвалда.

Къирим. Угърियар ваъ, къарачияр. (Ч1агана физ хъуъ-
рез) Пагъ яран диде, ви амалдарвал вуч я! Угърийрин тГварар
гъик1 ят1а, абур гъи магъледай, гъи к1валаяй ят1а лугъзвачни?

П е р и с. Ахмакъ жемир. Вири вунни ви паб патал ийиз-
вай крар я.

К ъ и р и м . Ви руш патал, яран диде, ви руш патал.
Ичкини вуна заз гъавилай гузва. Ви рушани ичкиди зун буър-
къуни авунва, бишини. Зун фида жуван дидедин патав. За а
къарачияр вири рекъида.

П е р и с. (Хура гъил эцяна, дивандал ацукъарна)
Ацукъ! Вун тир анал к1амайди. Вич атурай. Варциз гъахъна,

гъаятдин къерехда вичин багъламадал ацукънава. Вуна захъ
яб акала.

К ъ и р и м . За жуван ч1агъандихъ яб акалда. Куъ гафар-
ни, куъ крарни агъуяр хъиз зи туътуънал алк1анва.

П і р и с. Тур ч1агъан алай чкадал! К1усни амачир гъа
вичин диде я. Ймни я, муъкуъбурни.

Къирим. (КиЧ1ез-киЧ1ез ч1агъан къачуз) Вибур хъеан-
бур яни, яран диде? Иллаки ви рушар? Алцуардай мецер
авайбур, йтймар мувт1уъгъардай алакъунар авайбур яни ви
рушар? Бе=ес, гъахътинбур я-е. Т1имил я, къей хва Къирим,
ваз!

П е р и с. Кисна за вуч лугъудат1а яб це.

К ъ и р и м . (Ч1агъан къадарсуз акъажиз)

Яран диде, яран диде, Гъала
жуван девран, диде. Ваз
к1анзава зи хзанда Тваз
гъамиша душманвилер.

П е р и с.

Вай хъурай гъа хзан галаз, Вунни - ч1уру
ч1агъан галаз. Заз к1анзава зи езнедиз, Зи
рушазни хъеан хъана. К ъ и р и м .

Яран диде, яран диде, Мус
жеда чаз хъеан, диде?
Хъсанвилер агакъдалди, Яда
жуван ч1агъан, диде.

П е р и с. Гъа Шапериди хана вакай вуч жеда? Ярагир-
миш хъурай вун гъа ч1агъанни галаз.

К ъ и р и м . Вуна заз къаргъишар ийимир, яран диде.
Вуна фена зи папаз и к1вализ эвера.

П е р и с. Паб ксана ширин ахвара ава.

К ъ и р и м . Заз адахъ галаз манияр лугъуз к1анзава.

П е р и с. Маса кIвалахар кIан хъанайтIа, мадни хъсан тир. Мегъ хътин беден гваз паб месик ква, ида къув язава.

К ъ и р и м. Зи папаз за вири кIвалахар ийизвайди я, амма исятда заз адахъ галаз манияр лугъуз кIанзава. Зун туна, маса гъулуъз фена, ада рахкурайла, заз теклиф авур кIанивиликай. Адан иервал акваз, буъркъуъ хъайи вилерикай. Агъ, ахмакъ. Итим туш, къей хва К ъ и р и м вун. Куъ чIалаз килигна, папарин гуъгуъна гъатна... *(ЧIагъандал къил эцигна угъу ягъиз шехъда, шехъиз мани лугъуда)*

Къирим, Къирим, ахмакъ Къирим,
Иблисри ваз чирна илим. Вун
текъена гъикI амукърай, Ювале
паб я, хуъре итим.

П е р и с. Лал хъана ацукъ. ТахъайтIа эверда за Мафидиз, пемпе цавуз акъудда ада ви. Ксана, къил-къилел хкваш жуван, нянихъ ийидай крар, дердияр авайди я.

Къирим. Мад вуч крар, я яран диде?

П е р и с. Кар чкадал атайла чир жеда ваз. *(Патав гвай кIвализ фида)*

К ъ и р и м.

Къирим, Къирим, ахмакъ Къирим,
На ви крар нел вегъезва? Крар
чидай фендигарри Ви хирериз
къел вегъезва. Ша къулуъник, ша,
я папар, Зи паб ширин ахварава.
Вири эхай зи чандивай Эхиз тежер
крар ава.

Ш а п е р и *(кIвализ гъахъна, багълама чилел эцигна, кап ягъиз акъвазна вич, вичив рахаз)*. Рухваяр жуванбур, къулер чарадан кIвале. Сагърай-е! Къизмишарнава-е къизмиш къарачиди.

Къирим. *(къуълиз-къуълиз адан вилик акъатна)* Вун гъйнай акъатайди я, я Шапери?

Ш а п е р и. Зун Шапери туш, я бала. Зун ви диде я.

К ъ и р и м *(шелни хъвер какахъна)*. Шапери туш, диде я? Жеч я кае! АкI хъаййла зун ви хва я ман?

Шапери. Вуна зи хуралай нек хъвайиди я, я бала

К ъ И р и м. НекIедилай чехир багъа я, я дишегъли. Вахкудани за вав са балунда авайди? ТахъайтIа вини фермадилай гъана нек вахкудани? *(Чехир хъвада)*

Шапери. *(Багъламадал ацукъ хъана)* Зун ви диде я, я бала.

К ъ и р и м *(ЧIагъан къачуна)*:

Диде, диде, я чан диде,
Хъанва четин заман, диде. На
къуъл ая хчин хъиляй, Хци
яда чIагъан, диде.

Ш а п е р и. Зи кIвализ сенфиз къачагъар атанвай, я бала. Гваз хъфена-е вири.

К ъ и р и м. А къачагъар атайвалди,
Вучиз хабар ганачир заз?
ГанайтIа гъич садни абур
Къин тавуна тадачир за.

Шапери. Абур ви яран дидеди ракъурайбур я лугъуз-ва, я бала.

К ъ и р и м. *(Шагъан дивандал гадарна)* Яран диде, яран диде. Залай гъейри мад садазни яран диде авачни?

Шапери. Ваз хътин иблис садазни авач, я бала.

К ъ и р и м. Ви кIуф хуъх, Шапери. Ван хъайитIа, завай ваз куъмек гуз жедач.

Шапери. Ву-у, я бала, вуна зун абурув гатаз тадани? Бес хъаначни заз абуру накъ авурди?

Къирим. ЯтIа, фена арза це милицадиз. За вуч ийидай. Зун туш атайди.

Ш а п е р и. Валлагъ, гъа къарачийрик вунни квай хътин-ди тир, бала. Зи рикIиз аян хъанвай. ТахъайтIа, милица алай чка заз чизвай гъа-а.

Патав гвай кIвалляй Перисни Мафи экъечIда

М а ф и. *(ЧIалар ахъайиз)* Зи рикIиз аян хъанай. Вахъни рикI амани, я къари? Къена алатдач и кими тахсара.

Ш а п е р и. Къарачийрик имни квай. Чун къарачияр я лагъайди гъа и сес тир.

П е р и с. Ви кIвализ атай къарачийрик? Гъа-гъа-гъа... Жуван дидедин кIвал тарашдай рухваяр, сусар жедани, я Шапери? Ша, чахъ галаз вунни къарачи хъурай. Вуч ква ви багъламайрик?

Шаперидин багълама ахъайна, адан перемар, вахчагар стулрал

эк/яши

Я леле, я леле,
Къавал алай таратIар, я леле,
Я леле, я леле.
ТаратIра гар акъурай, я леле.
Я леле, я леле.
Хцинбур я гъалатIар, я леле.
Я леле, я леле,
Къаргъишар гъикI авурай, я леле.

Шапери.

Я леле, я леле, ТаратIра гар
акъадач, я леле. Я леле, я леле,
Гар дагъларин хурава, я леле. Я
леле, я леле,
Къаргъишрал зун рахадач, я леле. Я
леле, я леле, Хва иланрин фурава, я
леле.

Мафи. *(хура гъил эцяна)* АтIай мецяй акъатзавай га-фар аку-е.

П е р и с. Зи кIвал яни иланрин фур? АкI ятIа, вун инай

сагъ-саламатдиз акъат хъийидач. За вун бамишарна рекъи-дз *(тепилмиш жеда)*.

К ъ и р и м *(галтад жез)*. Папар, акъваз папар. Куъне лугъузвай гафар гъихътинбур я? Агатмир зи дидедив... За куънвири...

Мафи *(гъилер эцягна)* Ацукъ, алкаш. *(Перисаз)* Ктад-мир адак, къена хъуй, инсандай фида.

Шапери. АкI хъайила, чан свае, зун инсанни туш ман? Яб це, чан хва, яб це.

Мафи. Гудач ада ваз яб. Заз гуда. За йикъ лагъайтIа, ада вун рекъинни ийида.

Шапери. Зун ви диде я, я бала. Ида заз вуч лугъузва?

Къирим. Рахамир зав. Садни рахамир.

Мафи. Ван хъанани? Рахамир зи гъуьлуьв. Эгер за яхъ лагъайтIа, ада тартади хъиз ви туьд къада. Ахлад инай. КIватI хъия жуван пухчаяр, абурун ни чи кIвале твамир.

Ш а п е р и . *(Пек-лек багъламадик кухтаз)*

Пуд хва хана, диде хъайи, диде вай-вай. Дуст-душмандиз виле хъайи, диде вай-вай.
Къарачийрин дуьне хъайи, дуьне вай-вай.
Багъламаяр къуьне хъайи, дуьне вай-вай.

Мафи. Ви кIвалерикай заз къвезвай пай це, *(Къири-ман къвала гъуд эцяда)*

Къирим. Эхъ. Зи пай зав вахце!

Щ а п е р и. Эхъ бала, эхъ. Вири паяр вахкуда. Ювалерикайни, зи чандикайни, бубадин сурукайни. Вири паяр вахкуда. Садра зун и иланрин сурай катин. *(Багълама кIулаз хъияна хъфида)*

Къирим. Гила куь рикIериз регъят хъанани?

П е р и с, Акъваз садра, езне, крар гъеле вилик кумайди я.

К ъ и р и м , *(чIагъандиз гъил хъувуна):*

Акъ къарачи, чан къарачи,
Дидедин душман, къарачи.
Язух ша тIун, вучиз я вун
Инсанфсуз икъван, къарачи.

Мафи. Ик1 лагъ ширин, ик1 лагъ. Адан алахъунар чун кьвед паталди я.

Ви акьулдиз кый, кьарачи,
Амал кьилиз фий, кьарачи.
Эгер кьиле фин тавурт1а, Чун
Аллагъди хуьй кьарачи.

4-ПЕРДЕ

Шаперидин к1вал. Залму ацукънава,
Шапериди инихъ-анихъ физ, агъвалат ахъайзава

Ш а п е р и. Ахпа, чан вах, аквазва заз, ингье и дак1ардилай са-сад эвич1зава. Мич1и к1ваде заз вуч аквада.? Эkv ягъиз физ к1ан хъайила, абуру заз кравутдилай ч!арни юзамир лагъана.

Залму. Нин сесинал рахазвай, я вах?

Ш а п е р и. Ништа-а. Дишегъли тирни, итим тирни. А ч!авуз за адакай фикирзавайни?

Залму. Ахпа, я вах?

Ш а п е р и. Ахпа, рик1из регъят хъайи Залму, абур дуъз и сандухдал фена. Вири. На лугъуди, а к1валивай-къавай хъайи ксар гъа и к1вале хъайибур, сандух алай чка чизвай-бур я. Заз куьлегни гиде лагъанач, чпи ахъайна. Авай-ава-чир вири акъудна.

Залму. Мад вуч къачуна, я вах?

Ш а п е р и. Мад захъ вуч ава, я рик1из кьей Задму? Къачузвай пенсия я, адакайни гъар вацра кар авачиз, руфунин гъарайда авай жува хайидаз пай гузвайди я. Амай кепекар гъа сандухда авайди тир.

Залму. Хъфин гъинай авуна?

Ш а п е р и. Гъа чеб атай чкадай - рак1арай.

Залму. Бес вуна абур са-сад дак1ардилай эвич1завай лагъаначирни?

Ш а п е р и. Лагъанайни-е? Ништа, я вах, дак1ардай ата-

найни, рак1арай атанайни, заз чидач, амма хъфин рак1арай авуна.

Залму. Чеб кьарачияр я лагъана, тушни?

Ш а п е р и. Эхъ, чан вах, чеб кьарачияр я лагъана. Къей-ила жуваз кафан хъурай лагъана гъазурнавай къацу ат1ласни гваз хъфена. (*Фитедик т1шии кутуна шехъда*). Заз ам хки-дай вуж жеда?

Залму. Кьарачияр я лагъана, яни? Ви шак нел физва, Шапери?

Ш а п е р и. Зи шак нел фида, я вах? Садални.

Залму. Тефена жеч.

Шапери. Мад хуьруьн кьарачияр ят!а заз чидач.

Залму. Перисан хзан? Ана ви Къиримни авачни?

Шапери. Э-эгъ, кГвал къени хъайи Залму, К т ь и р и м зид яз амани? К т ь и р и м зи аялрикай виридалайни хъсанди тир, чан вах. Къе фена пака гъуьлуькай хтай Мафи лугъудай киф ат1айда зи баладин кьил кьилелай алудна. Завайни, зи к1валивайни къакъудна. Балундалди чехир гуз, к1верк1велаг хъиз к1ани патахъ элкьуьрзава. Абурулай гъейри гъич киц1ни туш. Тахъайт1а, зунни кисдачир гъа.

Залму. Жеда лугъузвани вуна?

П е р и с. И дуьньяда тежедай вуч ама, чан вах? Теже-дайла, хва жуванди яз, чарадан к1вале жедани? Вуна ваз чир жеда лагъанай къван.

З а л м у (*Капаидавай пахляяр вичин вилик гадарна*). Ингье, чан вах, и баркаван пахлайри лугъуда чаз.

Ибур кьвед, и кьерехда авай лацу кьве пахла - ибур патарал алай ви гадаяр я. Им, и рагъул рангунинди, абурувай къакъатнавайди, ви Къирим я. Хуьре авайди. И кьвед - чулав пахляяр-лап яргъаз акъатнава. Абур Перисни Мафи я. Вуна шак гъизвай кьарачияр абур я. Килиг, абур яргъаз акъатна-ва. Квач абур ви к1вализ атайбурук.

Шапери. Ваз гъинай чида?

Залму. Ингье, я вах, пахлайри къалурзава. Ви к1вализ атайбур а кьарачияр туш.

Шапери. Туш жеда ман, чан Залму, Бес ина зун гъинва?

З а л м у . Вун? Вун ингъе. И члехи лацу пахла вун я. Килиг, ви патав чулава кве пахла акъвазнава. Абур вужар ятла, лугъун заз четин.

Ш а п е р и . Зи квализ атайбур гъабур я ман? Вужар ятла течирбур?

Залму. Бубадиз рагъмет.

Ш а п е р и . Эхъ, Залму, эхъ. Бес гила за вуч ийида?

Залму. Килигда чун гъадазни. *(Пахляяр кIват! хъипида, капашдиз уф гуз инихъ-анихъ галатадна, столдал гадар хъийида)*. Ингъе, чан вах. Вай-вай-вай... Лугъун гъик! ийин, лугъун тавуна тан гъик! ийин..?

Ш а п е р и . Лагъ, я вах. Ваз анай вуч аквазва?

Залму. Акъвазвани, чан вах? Дехъненан лацу кве пахла гила лап яргъаз акъатнава. Патарал алай гадаяр. Абурун вил и хуьруьхъ-кIвалихъ галамач. Им гъак! лагъай чIал я.

Ш а п е р и . Жеч эхир, я Залму!

Залму. Ингъе хъи, ваз и лацу пахляяр аквазвачни?

Ш а п е р и . Пахляяр аквазва-е, рикIиз кьей Залму, гадаяр аквазвач-е.

Залму. Бес зани гъак! лугъузвачни? Абур ваз, вун абуроз ахквадач. Аку, дехъне тек авай пахала ви патав агатнава. Ам Къирим я гъа. И чулава кведни ваз мукъва хъанва.

Ш а п е р и . Къарачиярни?

Залму. Къарачияр ваъ, я вах. Перисни Мафи. Къарачияр гила и квед хъанва, вужар ятла течирбур. Эсиллагъ патанбур.

Ш а п е р и . Эхирни за вуч ийида, я вах?

З а л м у . *(Пахляяр кIват! хъийиз)* Пахлайри кълурзавайди са рехъ я. Жуван пуд хцин арада кIвал-югъ пайна тур. Пайна а патан къарачийрикай журан кыл хуьх.

Ш а п е р и . Бес зун гъиниз фида, я вах? Абур техкъведайбур хъайила, ида зун са хуьре аваз гадарнавила, зун чан аламаз суруз фидани?

Залму. Вун гъи хцин патаз акъатайтГа, гъаниз.

Ш а п е р и . Зун садани хуьдач, я вах. Абурун вил зун кинал ала.

Залму. АкI лугъумир жуван веледрикай. Жувакайни тIимил рахух. Хъфена тур са Балчи хътиндаз.

Ш а п е р и . Залай фад хендеда хъайи вун вучиз хъфенач,] я Залму? 304

Залму. Зун хци гъилерал-капарал кьуна хуьзва.

Ш а п е р и . Гъавиляй я ман вун экв жедалди куьчедал экъечГиз, йиф хъайила хъфизвайди.

З а л м у . Зи квализ къарачияр къевезвач, я вах. Ви кIвализ къевезва. Эвера Балчидизни, зунни жеда, ви гада, свасни жеда. Им - ваз, им-ваз. Жуван рикI секин, кыл архайин авуна тур. Чун ви хийир такIанбур туш хъи.

Ш а п е р и . Лап кье хуьрайни, я вах?

З а л м у . Пакадал вучиз вегъеда? Югъ акъатна, йиф къведа, йиф атайла, къарачиярни хтун мумкин я.

Ш а п е р и . Я, чан вах, я. Ша лугъудани Балчидиз?

Залму. Гъич са декъикъадани энгел хъийимир. *(Шанери ийир-тийир яз кIвалей экъечIда)* Гъи-гъи-гъи... Къиле авайди гар я кьей вахан. Акъаз-акъаз кими хъанва дишегъли. Де им алцулар тавуна, Периса вуж алцуларда? *(Вичин сие кьуна)* Сив ахъаймир, Залму. Шаперидин язухни чулгвамир. Вуна Перисавай ви гъахъ къачузва. Чпиз кьикI кIандата, гъакI авурай. Вид вуч я - гъикI лагъайтIани агъазвай Шаперидиз Перисан гафар тикрар хуьвун. Ада лугъузвай гафни чуруди туш: «За алцулар тавуртIа, ам са масада алцуларда». Гъахъ я Перис. И дар девирда ада зи пахлайрин къиметни хкажзава.

Ш а п е р и *(хтана)* Балчи, зал вил алайди хъиз, куьчедал акъвазнавай.

Залму. Пиян тушни?

Ш а п е р и - Чидач, валлагъ, чан Залму. Заз я ам пиян тир вахтни акурди туш, я тушир вахтни.

Залму. Гъа и хуьруьк квай итим я ам. Вуч ийида касди, паб авачиз куьчери жезва. Хкана тур тIун вуна ам ви патав. КI валерин месэлани вич-вичелай гъял жедай.

Ш а п е р и . Вуна вуч лугъузва, я вах? Ювалерин месэла гъялрай чпиз, за фена Къ и р и мазни эверда. I*(ЭкъечIда)*

Балчи. *(ракIрин хъиткъердай кыл туна)* Куьне ина I вуч фендер къурмишзава, я папар? Агъ, ина Залмуни ава хъи. Зун кыл тIаз куьчейра, им пахлайрив къугъваз ина.

З а л м у . Пахлайрин аламатар ваз акуртIа, Балчи, ви [къилин тIал гъасятда атIуда.

Балчи. Эрекъни тахъвана?

Залму. Тахъванвайдаз ухшар туш вун.

Б а л ч и . Ваз кылин дарман тек са вав гвайди хъиз хъанайни? Къарачиди зи вилик сагъ са балун эцигна.

З а л м у . Зегьер кваз тахъурай гъа. Адай акъат тийидай аламатар авайди туш.

З а л м у . Туш, Залму, туш. Амма вуна зи патахъай къайгъу ч!угвамир. Мус хъайитГани адавай ваз жеда.

Залму. Заз вучиз? И баркаван пахлаяр гваз адаз куьмек гуз атанвайвиляй?

Б а л ч и . А ви баркаван пахлаяр гъи багъдай, гъи бустандай я? Аллагъдин багъларай, пайгъамбаррин бустанрай яни?

З а л м у . Ви а мез фалуждив ядач ман абуру.

Б а л ч и . Зи мезни фалужди ягъайла, вазни къарачидиз куьмек ни гуда?

Залму. Вуна гъа кардал дамахзавани? Ш а п е р и в и вуж я? Миресдин паб тушни?

Б а л ч и . Амачир, къенвай миресдин паб. Вични хибри хъанвай паб.

Залму. Хибри папаз пГузаррилай мез алтадиз килигунар ийида хъи бес вуна.

Б а л ч и . Вучиз ийидач къван? Зун итим тушни? Килигунар за вазни ийизвачни? Вуч файда ава? Заз амукъзавайбур гъа килигунар я.

Залму. Бес ваз вуч к1анзава?

Б а л ч и . Вуч к1анзават1а ви тегъвез чизва, Залму, зун гъик1 къеч1ямир.

Залму. Вунни гъа хибрибурукай я. Куьн хътинбуру амайбурни хибри авун мумкин я.

Б а л ч и . Чун хътинбуру лагъ. Дуьне гъак1 хъанва-е, дуьне. Хибри хъанвай, дили хъанвай дуьнеда ваз за вуч авуна к1анзава?,

Шапери кыле аваз Перис, Мафи ва Къирим къведа

Балчи (*Перисан къаншардиз физ*). Пагъ, ви чехир-^дин дадуниз къий, пагъ, ви буйдиз, акуниз къий.

П е р и с . Гъик1 хъана, хъвайиди къилиз акъатнавани?<Зун ваз такурди яни?

Балчи. (*Перисалай вил аладариз Къиримаз*) Вун перишан я хъи, халудин? Яран дидеди чехир ганачни ваз?

К ъ и р и м (*гъилин ишарадалди Перисни Мафи къа-ⁱлурна рахадач*)

Балчи. Эгер папариз яб гуз, абурун мецерихъай кич1ез, кылин т1ал эхиз хъайит1а, итимдин къимет кепекни жедач. Чат кепекни. Дирибаш хъухъ, халудин.

Перис. Ада гузвай тарсар аку-е. Ви къимет гъикъван я?

Б а л ч и . Къе яни, тахъайт1а..?

П е р и с . Тахъайт1а, ваъ, къе.

Балчи. Къе? Бес чун меслят хъаначирни? Зун гъадал рази я.

Перис. Ят1а, сивив лагълагъар тавуна, жуван кардив эгеч1.

Балчи. Кардив эгеч1 Лугъун регъят я. (*Къирим къалурна*) Ихътинди галаз кардив эгеч1из жедани? (*Ам гъил къуна виликди ялна*) Ваз им аквазвачни?

Мафи. Вуч хъанва адаз?

Балчи. Вуч хъанва? Я залумдин руш, к1валевай итимдал и гъал жедани?

М а ф и . Зи итим гъамиша гъахътинди я. Гъич сиве тур |т1убни к1ас тийидай дугъри. Тушни, чан ширин?

Балчи. Заз течир Къирим я жал? Я залумдин рушар, и |кас язух къевезвачни квез?

Къирим. Бес хъурай ман, чан Балчи халу. Заз ахътин [к1валахар к1андайди туш.

Б а л ч и . Гъихътин к1валахар, я халудин? Ва-ъ, ваъ, и гъалда вун аваз завай эхиз жедач. Идак ерли чан кумач, я папар. Дериндай нефес къачуна къене яхъ акван. Игъе ик1.

К ъ и р и м . (*Идаз-адаз килигиз, лагъайвал ийида*)

Балчи. Яхъ акван, яхъ, акван.

Шапери. Рекъида зи аял, я Балчи.

Балчи. Акъваз, дишегъли. Ам инсан яз амат1а ахтар-|Мишин.

К ъ и р и м . (*Угъуь галаз нефес акъудна*) Инсан яз Вучиз амукъдач зун?

Ш а п е р и (*азиятдик кумай Къиримаз*). Ша, чан хва, |цукъ, бала, инал. Ваз вуч авуна гуж тахъайбуру?

Мафи. Вуч? Вуч?

Перис. Лал хъухъ руш! Балчидиз вичин кар чизвайди я.

Балчи. Гъилер чиле акГурна яргъи хъухъ акван.

К ъ и р и м (*ийир-тийир яз*). Вучиз, я Балачи халу?

Б а л ч и. Лагъайвал ая. Руфун чиливай хкаж. Гила к1валах ая гьилеривди, жендек хкажиз авуд хъия.

К ъ и р и м. (*сад-къве сеферда хъана мад жедач*) Эгъ, хъфида зун инай.

Б а л ч и. Гила цуквал ацукъиз къарагъ хъия кван. Ак-вазвани Перис, куъне и кас гъи гьалдиз къанват1а. Садра ван къалура кван. (*Къирима регъувилер ийизва, куъмек т1алабзава*) Фад-е, фад. Ч1ун галаз а-а-а лагъ акван.

К ъ и р и м. А-а-а...

Б а л ч и. И-и-и...

К ъ и р и м. И-и-и...

Б а л ч и. Магъидилбер чан...

К ъ и р и м. Магъидилбер чан...

Балчи. Аман бала суна чан...

К ъ и р и м. Аман бала суна чан...

Балчи. Ламран ван я ман. Гъи йикъал алат1а аку кас. Садра туп1аривди к1валах ая кван.

К ъ и р и м. (*ч1агъан язавай тегъерда тунлар юзурда*)

Балчи. Туг1арни къенва. Ихътинди галаз завай са ме-сеэлани гъялиз жедач.

Ш а п е р и. Ваз вуч хъанва, я бала дидедин? Запабра тунва зи аял. Ицит1нава зи бала-а.

М а ф и . Къекъеч1 адан патавай. Ам зид я. Вахъ вуч хъанва, чан ширин?

Ш а п е р и. Ам зи бала я, я вахар. Вун зи бала я, я хва. Зун ви диде я, я бала.

З а л м у (*виридан юкъвал пахляр гадарна*). Аку, аку. Ви хцив, Шапери, ч1уру жин агатзава. И гъвеч1и ч1улав пах-ла аку, патав гва-е. Ам ви Къириман геле авай жин я.

Б а л ч и. А жиндин кар аквадай зун авайди я. Ваз кич1е s жемир, халудин. За адал, вуча, вири жинеррин жин гьалдар- j да. Алад, Мафи, вуна зи вилик эцигай балунни хкваш иниз J Къириман ч1агъанни.

Мафи. (*Перисаз*) Гъидани, диде?

П е р и с . Тагъайла, и ч1ал къунвайдай ч1ал акъудна, адан чандавай т1ал акъудна к1андачни.

М а ф и (*Перисаз*). Башламишадани?

П е р и с (*къилин ишарадалди ихтияр гуда*).

Б а л ч и . (*Залмудиз*) Ч1улав пахла патав гумаз башла-мишдани?

З а л м у. Эхъ, Балчи. Адакай Къиримаз зиян хкатдалди башламиша.

Ш а п е р и (*идан-адан вилик физ*). Вуч, я инсанар? Куъне вуч башламишзава? Зи к1вал тарашайди бес тахъана, куъне зи баладин къилел вуч акъудзава?

Б а л ч и . Чна, Шапери, ви т1азвай рик1ин т1ал атГузва. Ви рик1Гевай кич1 тергзава. Ви к1валин рехъ чир хъанвай къа-рачийрин рахъ ат1узва.

Ш а п е р и . Я-а? (*Перисаз килигиз*) Къарачийрин рехъ яни вуна къазвайди?

Балчи. Накъ йифиз ви к1вализ атайбурун. К1вал тара-шайбур вуч я? Гъабурун. Ваз шумуд хва ава, Шапери?

Шапери. Заз пуд. За пуд хва хайиди я, Балчи.

Балчи. Абурукай къвед гъина ава, Залму?

З а л м у. Сад вилер шуьк1уьбурун арада, къвед лагъай-ди къилер расубурун арада.

Балчи. Абур хуъруьз хкведайвал яни, Залму?

Залму. Пахлайри ваъ лугъузва.

Шапери. Абур за хайибур я, я вахар. Куъне пахлайриз вучиз яб гузва?

Б а л ч и. Ви пахлайри абуруз пай акъудмир лугъузвани, Залму?

Залму. Ваъ, я Балчи, веледар сад я гъа.

Шапери. (*Шад хъана*) Кибаштан, я вахар. Абур пуд-ни за хайибур я.

Балчи. Бубадиз рагъмет. Вуна гъик1 лугъуда, Къирим?

Къирим (*сифте дидедиз, ахна амайбуруз килигна, гъил гьалчна*). Э-эгъ! Квез гъик1 к1андат1ани ая.

Балчи. Дуъ-уьз, халудин. Дидедиз гъик! к1ан ят1а, гъак1 ая. Ваз шумуд к1вал ава, Ш а п е р и ?

Шапери. Заз ингъе пуд к1вал, пуд винел, пуд к1аник.

Б а л ч и . Мад?

Шапери. Мад са зат1ни.

З а л м у . Гъик1 са зат1ни, я вах? Бес к1валерихъ галай багъ, багъда авай тарар, гъаят, гъаятдик квай варар?

Шапери. Эхъ, эхъ. Гъабурни пайдани?

З а л м у. Ювалерихъ бес гъабурни хъана к!андачни? Идан вил адал вучиз хъурай?

Ш а п е р и. Са багъ шумуд чкадал пайда, я вахар?

З а л м у. Багъ ваъ, чан вах, тарар пайда ман, гъаятни варар пайда ман.

Ш а п е р и. Вуна вуч лугъуда, я бала? Килиг дидедиз, рахух зав, я хва.

К ъ и р и м (*дили яз*). Ваз за вуч лагъана к!анзава? Пай лугъузват!а, пай. Залай алат.

Ш а п е р и. Зун гъиниз алатда, я бала. Зун ви диде я эхир. К!валер пай вучиз ийида, я чан хва? Хтана жуван свасни галаз яшамиш хъухъ. Куън за акъуднани к!валерай?

П е р и с. Вуна ви ихтилат давамара, я Балчи.

Б а л ч и. Гъа ик! чна вири пайдай меслят ийизва. Туш- ; ни? Ви пахляяр зав гице, Залму.

З а л м у. Пахляяр куълуъ я. Ма ваз к!ерецар. (*Мафи*) *хкведа. Адан къуъне чагъан, гъиле баллон ава.*)

Балчи. Агъ, халу кый ви рик!из. Ви дидедин чандизни!

П е р и с. Эй, патахъ, жуван к!уф хуъх. Тахъйт!а, гъа балунди ви кыл хада.

Балчи. Эхъ, чандиз зун къурбанд хъайиди. (*Шапери-1 диз*) Къала гъваш жува хайидаз шиш-кабаб авани, аш-плов авани.

Ш а п е р и. Захъ са зат!ни авайди туш.

Б а л ч и. Нисидин к!ус гъваш, дабан басмадин чич!ек гъваш.

М а ф и. И к!вале садрани са зат!ни хъайиди туш. (*Тум-бочкада къекъведа, са вуч яш!ани акъудна гъида*)

Б а л ч и (*нгади кваз исшиканра чехир цана*) Яхъ, чан! имидин. Ви сагълугъдай.

К ъ и р и м (*истикан сивихъай галудна*). Гила зака* имидин хъанани?

Балчи. Яда, бес вун зи миресдин гада тушни?

Къирим. Эхъ, чанхалу-ими.

Балчи. Са-садар хъун хъувуна, чна чи савда давамарда Къирим. Эхъ, чан халу-ими.

Балчи. Гъурметлу папар, яни дишегълияр. Куън вири з*

чандиз къурбанд хъурай, я Аллагъ. Зун куъ арада, куъ к!аник акатна къирай, я Аллагъ. Виридалай эхирдай гъа. Куън

П е р и с. Агъ, мез ат!ай патахъ!

Балчи. Заз вуна вуч лагъайт!ани сад я, Перис. Зуги я. Этем тирвилай, чна къе и месэлани этимвилелди гъа Чизва квез, девир гъихътинди хъанват!а. Стхади кидив ата СТХ! ваха вахавай къакъудзава. Уълквеяр пайнава, гъуькум чук!урнава. Акъатай нефсер ац!узвач. Амма! Амма лугъузва за. Чун а рекъера авач. Чаз к!анзавай зат!ни авач. Чна стхай-рин арада чпин к!валер пайзава. Лугъун чна, пака Ш а п е р и амуьдач. Ювалер нел аватда? Садазни чизвач. Акъатда сад, тапан са чар туьк!уърна, вичин к!вачихъ яда, ц!ай яна куда.

Ш а п е р и. Абур вуч гафар я-е сивяй акъатзавайбур? Вуна зун а йикъал вучиз гъизва-е?

Б а л ч и. За гъизвач-е. Чун вири гъа йикъал атанва-е. Гъанва-е Аллагъди. Гъак! хъайила, жувал чан аламаз пайна тур.

Ш а п е р и. Хъурай, я Балчи, хъурай.

Къирим. Ювалер зибур я. Пай вучиз ийизвайди я?

Ш а п е р и. Я хва, бес гъабурни ви стхаяр тушни? Пака къисмет хъана хтайла, ацуькдаи са муг к!андачни?

Къирим. Ювалер зибур я!

П е р и с. Вуч вик!егъ я вун галамаз-галамаз пуд истикан ягъайла. Ваз к!андай к!валер абуруз к!андачни?

Ш а п е р и. Эхъ, чан вах, эхъ. Пудазни пайда.

Балчи. (*Шерецар эцигиз*) Ингъе ибур ви пуд хва. Им Керим, им Мирим, имни инал алай Къирим.

Ш а п е р и. Эхъ, чан Балчи.

Балчи. Пуд к!вал к!аник, пуд к!вал винел. Багъ, багъ-давай тарар, гъаят, гъаятдик квай варар.

Къирим. (*Истикан хъвана*) Эхъ, чан халу-ими.

Балчи. Де лагъ гила, низ вуч гудат!а. Им агъа к!вал, им вини к!вал, имни къулан к!вал. Къиримаз гъи к!вал гуда?

Къирим. Заз куъчедихъ галайди.

Мафи. Ахмакъ келле, багъдихъ галайди лагъ.

Перис. Вун кис, чан руш. Ювалер сусарин ваъ, гадай-рин арада пайзавайди я.

З а л м у. Я чан вахар, стхаяр. Чун инал Шаперидин хий-ир так!ан касни алач. Ша чна чун адан аялрин чкадал эци-

гин. Къирим инал ала. Зун, месела, Керим хъурай, вун, Перис - Мирим. Балчни - дуванбег. Къирим:

Агъ дуванбег, агъ дуванбег,
Тушни ажеб бед заманбег.
Вучиз к1валер пайиз вахчуз,
Тунва куъне йикъ-шуванбег?

Балчи. Вун рази яни, Шапери?
Шапери. Хъурай ман, чан Балчи. Балаяр зибур я къван.
Балчи. Лугъун чна, куъчедихъ галай к1вал Къиримаз,
юкъвавай к1вал Миримаз.

Перис. Яни заз. Багъдихъ галай к1вал - Керимаз, яни Залмудиз.

Балчи. Гила чун амай паяриз килигин. Багъни багъдавай тарар, гъаятни гъаятдик квай варар.

Шапери. Гъабурни пай ая, чан Балчи, зи аялрин арада къал тахъурай.

Балчи. Куъчедихъ галай к1вал нинди тир? Къириман.
(Шерец эцигна)

Перис. Гила юкъвавай к1вал. Ам зид я.

Балчи. Ваъ, садра чун багъдихъ галай к1валел къвен.

Залму. Багъ зиди жезва ман.

Шапери. Бес тарар пайдачни, я Балчи?

Балчи. Тарарал гъеле агакънавач. Багъни багъдихъ акъатнавай к1вал-Залмудиз, яни Керимаз.

Перис. Гила зун амукъзава.

Балчи. Ваз, яни Миримаз, юкъвавай к1вални гъаят. Вассалам, шут тамам.

Шапери. Бес зун, я Балчи?

Балчи. Вун чна тарарихъ галаз пайда.

Шапери. Зун шумуд тарцяй къада куъне?

Къирим (ч1гъан къачуна, акъажиз, хъуьрез)

Керим, Мирим, зунни Къирим,
Вири пайдай вяде я им. Эгер
куъне пай тавурт1а, Тарашзавай
дуъне я им.

Балчи.

Тарашун туш, гъарда вичин Пай
къачузва, лагъ, халудин, ДуъНья
базар хъанва буътуън, Нефсер
къизмиш - пагъ халудин!

Къирим.

Вири маса гуз къачузва, За
низ арза ийин, эллер? Тарцяй
хътин тамашзавай Дидедиз за
вучин, эллер.

Перис.

Вуч к1ант1ани ая жуваз,
Иливзавай вяде я им.
Стхаярни маса гана, Жув
хуъзавай дуъне я им.

Къирим.

Иран диде, яран диде, Гъала
жуван девран, диде. Вучиз
дуъне зун паталди Гъахъсуз
хъана икъван, диде.

Къирим. Рази я зун. Куъчедихъ галай к1вални гъаятдик
квай варар зибур я. Амма чир хъухъ. Зи варарай за куън я инихъни
ахъайдач, я анихъни. Яран диде, вунни. Залму хала, вунни.

Залму. Чун ви стхаяр, Керимни Мирим я, я чан хала-
дин. Бес абур чпин к1валериз гъинай хъфида?

Къирим. Ам заз чидач.

Перис. Ак1 хъайила, чан езне, за вун зи гъаятдизни
ахъайдач. Вун ви куъчедихъ галай к1вализ гъинай хъфида?

Залму. За вун зи багъ'дизни ахъайдач. Ви патаз акъа-
гай тарарни за вири пунарай акъудда. Бе-ес!

Къирим. Фидач зун ви багъдиз.

Перис. Фидач? Вун йикъа шумудра регъятханадиз
катзава? Ам зи багъда ава гъа.

Балачи. Акъваз, я папар. Куъ рик1ел текъведай зат1ни
авач. (Къиримаз) Я халудин, я имидин.

Къирим. Тадач абур за зи варцяй.

П е р и с. Зи гъятдани ви гел жедач. З а л м у. Зи багъни, зи гъажетханани зибура я. Ш а п е р и. Я Балчи, я чан вахар, вуч ийиз хъайит Iани, къал-къул галачиз ая. Квез минет хъурай. Тада лагъ, чан хва.

Абур ви стхаяр я гъа.

Къирим. Эгъ, Шапери., Ви кылевайди гар я, абурун кылера кIвалерни багълар.

Шапери. Зун Шапери туш, я бала, зун ви диде я. Лагъ идаз, я Балчи.

Балчи. Дидедин чиниз экъеч Iмир, халудин. Къирим.

Эхъ, халу-ими. Лагъ, мад за вуч авуна

кIанзаватIа.

Балчи. Эгер ваз абур жуван варцяй къенез ахъайиз кIанзавачтIа, ахъаймир.

Къирим. Ахъайдач.

Балчи. Ахъаймир, чпиз гынай кIандатIани хъфирай.

Къирим: Эхъ, халу-ими. (Шагъан къачуда)

Ювалер чибур, фендер куьбур,
За гыкI жував хъел агуддач.
Куьче зиди, варар зибура,
Анрив за куь гел агуддач.

П е р и с.

Вахъ кIвални вар мус хъайид я, Я
чехирдив мез гвай езне? Вахъ
жуван гаф мус хъайид я, Чарадан
фу незвай езне.

Къирим. Мафи, заз куьмек це, Мафи. За заз чидайвал!
ийида гъа.

Мафи. Вун дилди жемир, чан ширин.

Къирим. ИкI давам хъайитIа, зун дили хуьнни мумкин я.;

Ша захъ галаз са мани лагъ.

Мафи. Лугъуда, чан ширин. Ягъ жуван рикI алай са гъав

Къаварилай къаваралди
Йифди дили гар къекъезва.
Чан ширин, заз кIвалерикай
Вучиз кIвални вар хкъезва?

Гыкъван къекъвен гар къаварал,
Гараризни гъай герек я. Заз, чан
ширин, багъларикай, Гъятрикай
пай герек я.

К ъ и р и м . (ЧIагъан гадарна, чехир хъваз) Зи варце
гыч садан гелни жёдач.

П е р и с. Зи гъятда я ви, я ви папан гелни.

З а Л м у. Зи багъдив, зи багъдавай регъятханадив агат-
дай гъар сад за ягъиз рекъида.

Мафи. Вуна тадач? Вуна тадач? (Дили хъайи тагъер-
да шей-шуьй гъалчиз)

Къирим. Мафи! Мафи чан! За яна рекъида абур.

П е р и с (хура гылер эцяна) Ацукъ! Рекъизвайдан куц аку.

Б а Л ч и. Ахмакъ жемир куьн. Ша чна са рехъ жагъурин.

Шапери (фена Къириман кыллелай кап алтадиз). Жагъ-
ура ман, я чан Балчи. И зи баладин рикI т!ар жедайвал ийимир.

Балчи. Ша чун Керимакайни Миримакай рахан. Гынва
абур? Сад вилер шуькгуьбурун арада, муькуьдни кылер расубу-
рун арада. Хкъедани абур Шаперидин кIвалерикай пай къачуз?

З а л м у. Зун ваъ.

П е р и с. Зи камни и хуьре хъжедач.

Балчи. Бубадиз рагъмет. Бес и къал-къул вуч паталди я?

Шапери. Ийимир лугъузвачни квез, я Балчи.

К ъ и р и м .

Къал-къул тежер крар яни Чи
вилериз аквазвайбур.

Ма ф и .

На ви чанда ялар твамир,
Къуй рахурай рахазвайбур.

К ъ и р и м .

Мафи, вуна ширин рахаз
Зи дабандай як атIузва.

Ма ф и .

Ваъ, чан ширин, вунни галаз
Багъдиз фидай рак атIузва.

Б а л ч и . Агъ иблисар, иблисар. Аквазвани, Шапери, ви гадани свае чеб чпел гъикъван ашукъал-машукъ ят1а.

Ш а п е р и . Эхъ, Балчи. Пуд хва авай диде я зун. Пуд свае авай къари я зун. Амма са кардай зи къил акъатзавач: квез завай вуч к1анзава?

К ъ и р и м . (*дили яз*) Вуч к1ан жеда, я Шапери - ви к1валер.

Ш а п е р и . Зибур хъиз, вибурни я, я бала. Вучиз ви к1валер абуруз к1ан жеда? К ъ

и р и м .

Агъ, Шапери, зун хвавилей
Ат1ут1 т1варни къан хъийимир.

Ш а п е р и .

Ваъ, я чан хва, вуна къванни
Рик1е гапур тван хъийимир.

К ъ и р и м (*чехир хъун хъувуна*).

Гапур, гапур, ажеб хъана Вуна
рик1ел гъана, диде. Зи
уьмуьрдихъ метлеб амач, Зун
абуру кана, диде.

(*Чагъан гадарна катна сандухлеи фида, анай гапур акъ-удна*).

Гила за куь дуван ийида. Хъсан хъана, Шапери, накъ атай къарачийри и гапур тухун тавуна. А къарачияр ваз вужар тирт1а чидани? Ингъе ибур. Зунни кваз. (*Гапур вичин хурал эцигда*)

Шапери. Къирим, дидедин!

М а ф и . Гапур зав гахце, чан ширин. Ам ат1удай шей я.

Къирим. Акъваз, агатмир зав! Сифте за вун яда, ахпа за зун.

М а ф и . Зун вучиз, я чан ширин? Зун ваз виридалайни багъа кас туширни?

К ъ и р и м . Кам къачумир! Багъа инсан тир, амма гила ваъ. Ви багъавал заз багъаз акъвазнава. Ювалер зибур я. Куьне квез зи гапурдин хурукай фидай чка жагъура. Мафи, вунани.

М а ф и . Я чан ширин.

Къирим. Чан ширин, чан ширин! Ви ширинвили зун зегъерламишна. Зун вахъ дуьньяни, зи чанни гуз гъазур

тир. Зун вал аял ч1авалай ашукъ тир. Ашукъ тирвилаи, вал атай т1вараризни килиг тавуна, зун вал эвленмиш хъанай. Амма вунани ви дидеди закай рак1арин вилик вегъедаи **пек** авуна. Куьне зун итимвиляй вегъена. Куьне зун дидедивай къакъудна. Агъ келле! Агъ къуру келле! Вуна заз хва ханани? Руш ханани? Гъахъ тир зи диде. Ваз адакай паб жедач, чан хва, - вишра лагъанай ада заз. Вун гъахъ тир, диде, гъамиша ви гъил алай, вил алай хва акъулсузди, фагъумсузди хъана, диде чан. (*Шехъда*). Жедат1а, багъишламиша адаз.

Шапери.Къирим,дидедин! Ювалерничпизхъурай, чуьнуьхай шейэрни чпиз хъурай!

К ъ и р и м . Ингъе абуруз к1валерни шейэр. (*Тунлапм арадай къатурда*) Ювалерни зибур я! Вунни зид я! Агъ, куз-ва зи рик1. Кармашна зун жуван к1анивили. Зи к1анивал иблисвилез элкъвена. Зи дугъривал заз душман хъана. Зун ви вилик тахсирлу я, Шапери. И гапур зи хура гъатна к1анзава.

Б а л ч и . Я халудин. Я имидин...

Къирим. Вунни рахамир! Шаперидин к1валер пайзавайдан куц аку. Залайни фейи алкаш. Перисахъ галаз т1умбулар ягъиз ихтилатарна, зи к1валер пайзава вуна, яни? Вун за сифтени-сифте яда! Агъа-а, кич1ела рекъизвани? Агъ, иблисар! (*Вире къах хъанва, Къирима чехир цана дамах-дивди хъвазва*) И чехир квез туна зун рекъидач. Зи дидедин сандухдай чуьнуьхай пулунихъ къачунвай чехир. Ви к1вализ атай къарачияр ибур я, диде.

Щ а п е р и . Бес вун, я бала!?

Къирим. Эхъ, зунни. Зун зи к1вализ атана къван. Зи дидедин пенсиядин пул заз гъалал я. Амма ибур ви к1вализ вучиз атана? Агъ, иблисар! Гъиниз фида куьн зи гапурдин виликай?.

Эхримжи истикан хъун хъувуна, гапур галтадиз гъуьргъуь жеда. Гапур чилел аватда, вични сифте дивандал, анлай ч1агъанни галаз чилел ярх жеда.

П е р д е

САД ЛАГЪАЙ ПАЙ

1-шикил

Тамун кьерехда зурба таран к!аник квай булахдал гьарнихъай инсанар кьез хъфизва. Къушарин макъамрин ва музыкадин сесерин винел шириар алава жеда

- 1 - с е с. Инсан хазва, рекъизва ам,
Халкъдив гумаз риваятар.
Я ваз гьурмет ийиз ама,
Я даими шикаятар.
- 2 - с е с. Хана инсан гайи т!варц!ел
К!еви, мягкем къастар авай,
Аламукъдай халкъдин риккл,
Алатна фей вахтар авай.
- 3 - с е с. Къачагъ Буба, къучагъ Буба
Лезги иви кваз къекъезма,
Алхишарни, къаргъишарни Квай
манияр гваз къекъезма.

Булахдал Шагъа къведа. Ада, латаз к!вачер авадарна ацукъна, хуру-дикай яйлух хукуdda. Ам мет!ерал эк!яда, кап алтадна к!ват! хъийида, темен гана, хурудик кухтада. И арада тамукай къуьнел туручрин типих алаз, гъиле дегъре аваз Буба хкеч!да. Хорди мани башламишда.

Хор. Чубандин гъил кфилдаллаз, Хеб
хкатна суьруьдикай. Жегъил
Буба, минет я ваз -Дуст къаз
тахъуй ягъидикай.

Агъадихъай атай файтун Чархар
пара шуьк!уь я ви. Таб я, Б у б а,
ваз бахт жагъун, Уьмуьрдин рехъ
куьруь я ви.

Ярдин т!варц!ел кхъиз туна,
Рекъе тур чар басма я жал?

К!ИРИ БУБА*

(Къве паюникай ва к!уьд шиклдикай ибарат драма)

ИШТИРАКЗАВАЙБУР:

Х о р - 7 кас.

Б у б а - жегъил ч!авуз ва 30 йисалай алатнавайл^.

Сархуш - Адан диде. Ш а г ъ а - Бубадиз к!анзавай
руш. Эмир хан - адан Буба.

Я р а л и - Бубадилай сад-къве йис ч!ехи жегъид. К ъ и л и ч -
40-45 йиса авай итим. Р а ш и д - яшлу кас, хуьруьн фекъи.

Зейналабид- Бакудин къучийрин къил, S0-55 йис.

Яргъеш, Агъмед, Абумуслим- Бубадин юлдашар,
Юно- алверчи чувуд.

К у д р я в ц е в - Урусатдин пачагъдин армиядин полковник.

Наталья- адан паб. П о р у ч и к Ахцегъви

1-к ъ у ч и

2-к ъ у ч и.

Хуьруьн жемят, къзакаьар

Вакъияр XIX асирдин эхирда ва XX асирдин сифте йисара кыле физва.

Драма Ст!ал Сулейманан т!варунихъ галай Гьукуматдин лезги
муздрамтеатрдин заказдалди 1990-92-йисаракъейди я.

Я клани руш тахъай Буба,
Ви дерт гъакъван зурба я жал?

Шивди шивдиз гъарайзава,
Булахдай яд хъурай лугъуз.
Пачагъдизни амач къарай, Къачагъ
Буба къурай лугъуз.

Къачагъ дустар сурук туна, Буба
сагъ яз хтанвалда. Къе къванни
чун хъуьх, я Буба. Хуър къчагъгрив
ацланвалда.

Ш а г ъ а. Яраб, зи риклел ам хъиз, адан риклел зунни
алатла? Яраб ада зи твар вичин мецел гъизватла?

Б у б а . Шагъа-а!

Ш а г ъ а /кичле хъана/ Бисмиллагъ! Ахпа и клама чинерар
авач лугъуда.

Буба. Чинерар туш, я руш. Ам зун я ви твар къурди.

Ш а г ъ а /регъуь хъана/. Вун я? Зи твар Тади кваз
к1вачер латакай хкудна къарагъда, вахчагдин кикер авадар-
да.

Б у б а . Эхъ, Шагъа. Ви твар къурди зун я. Гъана за
жуван мецел ви твар. Гъамиша гъизва.

Ш а г ъ а. Ву-ув, вуч кар хъана инал ацукъна? Гвена авай
тедбуруз яд тухуз агайди тир. Ацукънава инал, дили руш хъиз.
Акунатла вучда масадбуруз?

Б у б а . Акунатла вучда? /Шагъадин гъилик квай гичин
къачуда/. Къала жуван гичиндай са хун1 яд къванни це.
Хъфиз тади ийимир.

Ш а г ъ а. /мадни теспача хъана/, Чан Буба, ваз аллагъдин
хатур аватла, зун инлай хъфин. Яд хъухъ, яд булах-
дани авачни?

Б у б а . /гичин сивихъай галудна/. Чидач ман, булахдин
цихъ ихътин дадлувал жедатла. Пуд хун1 авуна, зи хур, тамай
рахазвай къемкъердин хур хъиз, ашкъи-гъевесдив ацланва.

Ш а г ъ а. Къемкъердиз вуч ава - вич вичин ихтиярда
авай бахтавар я. Кландатла, и тара ацукъда, кландатла, а тара.

Буба. Чнани гъак1 ийин ман, Шагъа. Тахъайтла, са хуь-
ре аватлани, чун чал рагъни варз хъизни гъалтзавач.

Ш а г ъ а. Заз вун аквадай ихтияр авани, я Буба? Эгер
инал вахъ галаз рахаз акъвазнавайдакай чир хъийитла, буба-
ди зун тук1вада. Бе-ес! Ваз вуч ава къван - вун гада я.

Буба. Эхъ, зун гада я. Гъавилай за вун санизни рахкурдач.
Заз шадвал ва умуд гузвайди вун я. Ви твар мецел атайла, ам
хуьре масадан мецелай ван хъайила, зак лувар акатзава.

Ш а г ъ а. Валлагъ-вабиллагъ, Буба, зазни гъак1 я. Амма
вуч ийин, зал дишегъли лагъай твар ала. Жемятдин айиб-
дихъай кичле я заз.

Буба. Юанивал айибдай кар я! Кесибвал айибдай кар
я! Бес чун гъиниз катарай, я Шагъа? Чахъ авайди гъабур я
эхир. Мегер чи гъалдикай хабар къадай кас авани? К1вале
хайи дидеди югъ гузвач, куьчеда-чарабуру.

Ш а г ъ а. Дидеди вуч лугъузва?

Б у б а . Адаз зун угъри Къиличан тай хъана кланзава.
Къве йикъалай садра адаз к1вализ эвериз «Килиг, къей хва,
ам хузиян хъиз яшамиш жезва» лугъуз, заз югъ гузвач. Эхиз
хъжезмач завай. Фида зун Бакудиз. Яралидиз пис хъанвач
хъи.

Ш а г ъ а. Вун Бакудиз рекъе гъатда? Бес зун? Зун ина
гъик!хъурай?

Буба. Вуна зи патахъай Аллагъдиз дуъяр ая. Са йиса-
лай жибинда пул аваз, тандал партал алаз хкведа зун. Вазни
свасвилин либасар гваз. Анжах вуна гаф це: гуъзлемишдани
вуна зун?

Ш а г ъ а. Заз вун авачир дуъньяни герек туш. Вилер
акъатдайвал гуъзлемишда. Эслиди Керем хъиз, Лейлиди
Мажнун хъиз.

Буба. Агъ, Шагъа, яраб завай вун бахтлу ийиз жедатла?
За ваз ачухдиз лугъун, туручар ялиз и тамун рекъе амай къван
гагъда, залай вун бахтлу ийиз алакьдач. Гъикъван хъурай и
дарвиле? Ибуруз за къуьнел алаз ялзавай туручар т1имил,
абур маса гана къекъверагвилелди незвай мухан къуру фу
гзаф аквазва. Эгер вакай къванни рик1 секин яз фейитга, заз
Бакуда к1валах къезил, дердер т1имил жедай.

Ш а г ъ а. Дердер агудмир жував. Абур зав туна алад.

Бубади абур заз йикъалай-юкъуз гъак1ни къалинарзава.

Буба. Аникайни заз хабар я, Шагъа. К1вачел алук1дай шаламни авачир зун хътин етимдиз ада руш гудач.

Шагъа. Вун Аллагъди хуърай, Буба. Къисметди кхъейвал жеда. Чир хъухъ, зун анжах ви свае я! Мад саданни! Къин хъурай и булахдин цел, пипин тарцел, вини къемкъердин ванцел! */Тамукай уьфгпер ядай ванер акъатпда/*. Ву-ув, къвезва инсанар. Тук1вада зун бубади. Валлагъ, тук1вада. */Гичиндиз гъил хъийида, перемдин хурудикай жкудна Бубадив ййлух вугуда/*. Вун фидай рекъериз нур чук1урай. Зун ви свае я. Мад саданни! Ма, къачу. Гъамиша зун рик1ел гъидай *ядатар*. *(Кагна хъфида)*

Б у б а . */шаддиз, бахлу яз/*. «Зун ви свае я» - лугъузва. Агъ, цаварал алай Аллагъ, куъмек це вуна заз. Заз жувни, жувал ашукъ тир и бендени бахтлу ийидай са рехъ къалура.

Тамукай Къилични Ярали жкеч1да.

К ъ и л и ч . */т1уб туьк1уьрна/*. Аквазвани ваз? Чи ван хъайила, цегъ хъиз катзава. Б у б а лугъудай етимдин квел ашукъ хъанва, я стха, и Эмирханан руш?

Ярали. Вуч хъанва Бубадиз? Гада туш, пагъливан я.

К ъ и л и ч . Къекъвераг я ам. Пагъливан аку. Гъа къекъвераг яз амукъни ийида. Туручар ялуниз кутугай лам. */Тарцихъ галай типих акуна/*. Пагъ, Эсли катна, Керем ина амай хътинди я.

Ярали. Буба зи дуст я, Къилич ими, лугъумир адакай ахътин гафар. Буба-а! Вун чуънуьх хъанвани-е? Я Буба?

К ъ и л и ч . Чуънуьхна гъа туручар. Чидач ман, абур гвачиз хъайит1а, Сархушан гъиляй ваз фу гъатдат1а.

Б у б а . */таран тандихъай къекъеч1на/*. Зи фу зав гвайди я. Эгер вавай къе чуънуьхиз хъайи зит1-мат1 авачт1а, туручар вибур я, угъри Къилич.

Къилич. Угъри Къилич ваъ, къей хва! Къилич халу! Гъик1 хъана, Эмирханан рушахъ галаз инал рахана, лугъур-талгъур чизмачни? Адахъ буба авайди я гъа.

I

Ярали. Ваз гъадакай вуч ава, я ими? Жегъилриз чт чеб к1ан жедай ихтияр авачни?

Къилич. */адан ч!алар ахъайиз/*. Ихтияр авачни? Vs

ни авачни а ихтияр. Вучиз вун ашукъ хъанач хуьре квайни-квай рушал? Вал вучиз ашукъ хъанач ам?

Ярали. Вун кIусни гъахъ туш, Къилич ими. Вуна гуз-вай суаларни кутугайбур туш. Бубадилай зи гъи чка артух я? Бакудиз фена кIвачел алукидай къайишдин шаламар хъанва лугъуз, зал рушар ашукъ жедани? Инсанрин гъиссер шалам-ривайни пуларивай дегишариз жедай шейэр туш. Буба зи дуст я. Гьелбетда, аз амни кесибвиляй акъатна кIанзава. Амма зал ваъ, адал хуьре виридалайни квайни-квай руш ашукъ хъанвайвиляй, зун кIусни пехил туш.

Къилич. Пехилвал авачиз уьмуьр тухун - им къекъ-верагвал я.

Б у б а . Пехилвили инсанрин кIвалер чIурзава. Гьатта жував жувазни душманвал ийиз тазва.

К ъ и л и ч . Зун, Ярали, чан имидин, ви дустунин са карди мягтеларзава. Ювачел шалам алачтIани, руфуна тухдалди фу авачтIани, адаз гъич къилин агъузвал, рикIин ажуз-вал ийиз кIандач.

Ярали. Итимдин виккгъвал гъам я ман. Тушни Буба?

К ъ и л и ч . Яз гъак! я, амма... Къачун, чна туручар ялун викIегъвал яни? */Буба къалуриз/*. И жендек, и къуват гъаз. За адаз виш сеферда лагъана, вишни сад лагъай сеферда хълагъзава ваз, Буба, гъикъван жеда вун и тамун рекъе? Ша шхъ галаз...

Б у б а */гаф атлауа/* Гъиниз? Угъривал ийиз?

К ъ и л и ч . Гъа-гъа-гъа. Угъривал бегенмиш туширди аку. Къе вири дунья угъривал я. Мал авайдавай мал, пул авайдавай пул къакъудзава. Къуват авайдавай къуват, гъиссер авайдавай гъиссер чуьнуьхзава. Вавни абур тадач. Ак-вада ваз тадатIа. Эгъ, аялар я куьн гъеле. Геж гъавурда акъ-ада. ЗатIни гумачирла. Дунья, жегъилар, гъафте-базар я: сада сад алцурарзавай, сада садавай къакъудзавай. Накъ за фена Гетин дагъдин кIаняй гъер гъаз хтана. Эгер Буба зинни вичин дидедин чIалаз килигнайтIа, захъ галаз атанайтIа, адан кIвализни гъер къведай.

Буба. Аллагъдиз шукур, дуст Ярали, захъ гъеле жуван дегъредилайни гъилерилай гъейри затIни авач. Ихътинбурун хурукай гъиниз фидай? Эгер, Къилич халу, ваз туручар

к'андат'а, къачу гьалалвилелди, це са къурагъвидиз ва я гел-хенвидиз са цип'инавай к'вегъедихъ, са гирвенка нисидихъ.

Къилич /*ганурдал гьил фена*/. Кис, гурц'ул! Шузаррал нек аламаз, чир хъанвай гафар аку. Гьик' хъана, Эмирханан рушал ашукъ я лугъуз, ваз вири ихтиярар авайди хъиз яни? Амни чъунуъхда вавай. Де аквада чъунуъхдач'та.

Б у б а. Вучиз? Вахъ галаз угъри жезвач лугъуз? Ваъ, Къилич халу, вавайни, гъеле хайи дидедайни зун ч'алалай эляйиз жедач. Жува гьерерни чъунуъх, гамишарни. Амма заз чарадан мука авай какани к'андач. Заз жуван гьилералди къазанмишай мухан фу бес я.

Булахдал шуткъуцин тумуналди гьекъ михъиз-михъиз Сархуш къведа.

Ярг'ал аламаз Рахаз эгеч'да

Сархуш. Чизвай ман заз. Шагъа лугъудай къарагуълле булахдал геж хъанай эхир. Зун юкъвакай к'ир хъана чарадан ник'е гвен гуъз, етимриз са къас фу хъурай лагъана, им, тар къванди, чарадан рушахъ галаз булахрал ала. /*Метлерт гьилер ягъиз итимрин вилик атана*/ Гужар тушни бес ибур?!

Къилич. Акъваз, я Шапери. Са салам-каламни тахъ-ана вучиз гъарайзава вуна?

Я р а л и. Бес Бубадини икъван ч'ехи типих ялзавачни» Шапери хала!

Сархуш. Вун кис, Ярали. Ваз чизвай зат'ни авач. Ба кудиз фена хтана лугъуз, жуван къил акъван цава къамир.

Б у б а. Я диде, ваз адавай вуч к'анзава? Ваз ам гъинниа фена, гъинай хтана вуч я?

Сархуш. /*Къипичаз*/. Акъвазани? Ваъ-е, ваз аквазв Ваз ван къвезвани и ахмакъдин гафарин? Бес заз тахъана жеда? Агъ? Ам тушни вун рекъелай алудна Бакуд* ч'угъазвайди? Де лагъ, ви вуч ажал ава а Баку лугъуда! харап'ада?

Къилич. Ина туручар хъиз, ана турбаяр ялиз.

С а р х у ш . Ял ламра виридалайни гзаф ийида. Амма] звайбур гъамиша къалар-къамат'Гар я.

Б у б а. Ваъ, диде, ваз к'андайвал жедач. Къуй зун ла» ни хъурай, къекъверагни хъурай. Амма угъри лагъай Т'ВЛ завай къабулиз жедач. 324

Ярали. Дуъз лугъузва Бубади. Вуч к'анзава квез ада вай? Ам аял туш, вичин уьмуьрдикай вичи фикир авурай

Къилич. Гзаф дерин я куь фикирар. Бакудиз фена вуна девлетар к'ват'нава, адакай лап пачагъдин хазинайрин иеси жеда. Гъа ина вуч ят'а, гъанани куьн гъабур яз амукъда. Кисна ахлад жуван Бакудиз, чарадан хзандин крарик къаришмиш жемир.

Я р а л и /*бейкиф хъана*/ Э-э-гъ! /*Гьил гъалчна хъфида*/.

Б у б а /*адан гуьгъуьниз*/ Зи гаф гаф я, Ярали. Зи вилик пад садавайни къаз жедач.

Сархуш. /*шехъиз-шехъиз*/. Хана, икъван жедалди хвена. Ингъе дидедиз ийизвай гъуьрмет, гузвай къимет. Я ал-лагъ, ваз ида зи рик' гьикъван кузват'а аквазвачни? Са акъул тур т'ун вуна идан къиле.

Б у б а. Заз къван акъул заз ава, диде. Амма вуна чара-бур алай чкадал зунни беябурзава, вунни.

Къилич. Ваз ван хъанани, Шапери?

Сархуш. Им чара кас туш. Идаз ви хатур заз къван к'анзава. Авачирт'а, Къилич, ви патахъай къайгъу ч'угъадачир.

Б у б а. Вуч къайгъудикай рахазва вун, я диде?

Сархуш. Вучиз вун адахъ галаз физвач, я чан диде-дин?

Б у б а. Гъиниз, угъривал ийиз? Ахътин фу недалди, за жув и таракай куьрсарда.

К ъ и л и ч . Алакъдач валай, жегъил. Уьмуьрди ахътин ракъара вун твада хьи. Ахпа рик'ел хкида вуна угъри Къилич-чан гафар. Дуьнья вич угъривал я лагъанай за ваз. Уьмуьр вич угъривал я. Идан гъавурда акъун тавурт'а, вун ийир-тий-ир жеда. Ви рик'елай намусни, регъуьвал-гъаявални алатда. Уьмуьр къиферив ац'анвай чуьлда къекъвезвай фил я. Чун, инсанар, гъа къифер я. Филдин к'вач алукайбур шуп' жезва, къутармиш хъайибуру девран гъалзава. Филдин к'вач жувал къведалди, гьикъван тарашиз алакъайт'а, къифер гъакъван , бахтлу я.

Б у б а. Я зун къифни туш, Къилич халу, я зун вуна лугъ-гушай гафарин гъавурдани акъазвач. Масадан мал тарашиз тухвай бахтлу уьмуьрни заз к'андач. Ваъ, я диде, зун са кар-

ди мягтеларзава: вучиз ваз ви хцел угъривилин т1вар атана
икъван к1анзава?

С арху ш. Суфрадик фу хъурай лагъана...

Б у б а. Гъарамди?

С ар ху ш. Тандал партал, цура мал хъурай лагъана.

Б у б а. Чардан къаргъиш галайбур?

К ъ и л и ч. Къаргъиш пел ел алк1урзавай тагъма туш
лагъ адаз.

Б у б а. Рик1ел тагъма хъун адалай пис я. Заз жуван рик1
тагъмайрик хъана к1анзавач.

К ъ и л и ч. Гъугъ, рик1 авайди аку. Бес идан рик1икай
вучиз хабар къазвач вуна? Ижендекдин, и къуватдин иеси яз
вун туручар ялиз аквазвай дидедин рик1ел тагъмаяр жезвач
лугъузвани вуна? Зун аку, къуьнерихъ чухва галаз, юкъва га-
пур аваз, к1вачел чекме алаз къекъвезва. Ихктин дидейрини
зал пехилвал ийизва. Адаз вунни гъак1 къекъвена к1анзава.

Б у б а. Ам ви рехъ я, Кънляч халу. Заз зи рехъ жеда. Ша
куътягъин чна и ихтилат. Инихъди Рашид буба къвезва. Адаз
къванни ван тахъурай чи гъуьжетрин. ДиДедивай за багъиш-
ламишун т1алабзава. Гафунал гаф эцигзава лугъуз. Ферсуз
веледдинди гъам я, диде.

Къилич къил баштанна хъфида. Шапериди, чин шуткъудин
тумунивди кквирна, Рашид гуьзлемишда.

Рашид. Нисинин хийирар къвез4

С а р х у ш. Абат хийирар, Рашид буба. Цавай ц1ай ават-
наваз, вун гъинай хквезва?

Р а ш и д . Штулай, чан руш. Аллагъди рагъмет гурай j
вичиз, къейиди авай. Вичикай гъич цвегни инжиклу авур кас |
тушир. Фена хиве авай бурж акъудна хквезва.

]

С а р х у ш. К1елай келимайрай аллагъди сувабар кхъирай j
ваз.

]

Рашид. Чухсагъул, чан руш. Ви бала агъзур сан Хъ
рай. Пагъливан хътин хва хъанва ваз. /Фена, булахдин цик
капаш кутуна, яд хъвада, гъил чинал алтадда/. Са хуь-
руьк квай гада я Буба.

С а р х у ш. Вибурни аллагъди хуьрай, Рашид буба.
Хъанва лагъаналди вучда - туручар ялиз тамун
рекъе ава ман.

326

Рашид. Гьалалдин рехъ я, чан руш. Дидеди дамахдай кар я.

Сархуш. /адаз ван тежедайвал/ Ви мез атгурай, я аллагъ. Вири сад хътин иблисдин мецер гвайбур гьалтзава. (Рашидаз) Жуван ник амач, гьуьлуьн садакьа хивяй акъу-дун патал хганаЦ, Гьавилай чарадан гвена авайди я.

Рашид. Ник члагънакьа хгана вуна. Садакьа гун, гьелбетда, хиве амуькьзавай ферз я. Амма гьил агакь тийиз хьайитла, кьейидахъ ахсант гумир лугъузва Къурьанди. Буба амачир ешмар дарда твамир лугъузва.

Буба. ^ун дарда авач хьи, Рашид буба. Вирида хьиз кьас фу чнани незва. Бубадин садакьа хиве амаз жуван тух-виливдй фикир авунни кьегъялвал туш эхир. Къе дар ятла, пака гевд жеда. Шукур Аддагъдиз.

Р а Щ, и д. Жув ахдад, Шапери, къуватар гурай гвена авайбуруз, \$уна лу,гъузвай гафни дуьзди я, чан хва. Ал-дагъ гьамиша вичин гьахъ тирвилихъ инанмишбурун патал алайди я. Вазни кьалурда ада са экв. Гьик1 хьайитлани кьалурда.

Сифте Рашид, ахпа адан патав Бубани таран тандиз мукьва ацукьда

Б у б а . Рашид буба, ваз зи дидедин хесет течиз туш Шикаят туш им адакай.

Рашид. Дидедикай шикаят авун гунагъ я, чан хва Амма Шаперидин мецикай заз хабар я. Лагъ жуван рик1е вуч аватла.

Буба. Тамукай ви кьил акунмаз, инлай Къилич хъфе-най гьа. Дидедиз зун адан тай хьана кГанзава.

Рашид. Къиличан? Угъридин? Астахфириллагъ. Адан кьил элкьвенвани? А угъридин кам за миск1инда тазмайди туш. Адан т!варц1из кьунши хуьрерани кваз нифрет ийизвай-ди я. Ваз ахътин рехъ кьалурун гьич ч1алахъ жедай кар туш Инсан, чан хва, жувахъ вуч аватла, клантла акьул-камал хьурай, клантла мал-девлет, гьадан иеси я. Юкьузни, йифизни гьалалдин рекьелди абур артухардай ихтиярни ава адаз, амма иблисдин геле гьатна, чарадан шейиниз нефе ийизвай касдин кьилел гьамиша, жаллат1дин палта авай гьил хьиз, кич1ни пашманвал жеда. Агакьда ам яргьал-мукьвал ви-

чин жазадив. Жегьеннемдин цIа куда. Аллагьдин каламра гьакI кхьенва.

Б у б а. Бес дидедин гаф чIурай веледдин кьилел вуч кьведа, я Рашид буба? Ам кьаргьишди кудачни?

Р а ш и д. Метлеб ква, хва, ви гафарикни. Амма за ваз са ихьтин мисал гьин. К ъ и л и ч хьтин са угьри зхирни ракъара гьатна лугьуда. Адаз кIеви жаза гудайвал хьана. Палабзава и угьриди, вичин гардан ядалди, эхиримжи мурад вуч ятIа хьлагьдай ихтияр гун. - Вуч я ви эхиримжи мурад? - хабар къазва адавай. - Жуван дидедин мез пунарай акьудун, - жаваб гузва угьриди. Мягьтел жезва вири дуванхана. - Ам вучтин мурад хьурай види? - Зун кье гардан ядай чкадал атунин себеб жуван хайи диде хьана, - жаваб гузва угьриди. - Аял яз за кьуншидин мукай кака чуьнуьхна кIвализ хканай. Бес мукал верч алачирни, кьей хва? - лапIашди канай зун. Ахпа верч хкайла, ада заз цура лапаг авачирни? - лагьанай. Бес, и Дидедин'мез акьуд тавуна, завай дуьньядай физ жедани? Гардан яначир, лугьуда, а касдин. ГьакI хьайила, чан хва, гьилин михьвилелай, рикIинни мецин михьвилелай багьа, хьсан са затIни авач.

Б у б а . Зани гьакI лугьузва, Рашид буба. Чан сагь я, кьуват ацДанва, гьиле-кIваче кIамай кьван гуж ава. Къазанмишда фена. Белки дидедин мез акI рахазвайдини кесибвиляй я жеди.

Р а ш и д. Я чан хва, я. И дуьньяда гьарда вичин патахьай жаваб гузва. Кьурьанда кхьенва хьи, вуж дуьз рехь къуна физватIа, адан дуьзвал вичин руьгьдиз бахш я, вуж дуьз рекь-.] елай алатнаватIа, идалди ада вичин руьгьдиз зиян гузва. Ре- * кьелай алатнавайбурун патахьай Аллагьди жаваб гудач.

Б у б а. Ви келимайрикай хкатзавайвал, зун дидедин ви- 1 лик гунагьсуз я ман, Рашид буба?

Рашид. Эхь, чан хва.

Б у б а . Завай жуваз дуьз яз аквазвай рекье тухвайтIа жеда ман?

Р а ш и д . Эхь. Амма рикIел хуьх: эгер и рекье вуна жуван хивез гунагьар къачуртIа, абур анжах вибур я, чарадак тахсир кутаз алахьайтIа, вуна абур жуван хиве мадни, кьалинарда. Аллагьдини ваз абур багьишдач.

Буба фикирлу яз къарагьна кьекьведа. Рашидни къарагьда, булахдик капаш кутуна чинал алтагда.

Баркаван цин къайивал аку тIун. Йикьар чими жердавай, ам рекьизва. Ихьтин затI я дуьнья. Аллагьдила гьейри мад садавайни адан сирерай кьил акьудиз жедач.

Буба. Рашид буба, жуван хциз, хтулдиз хьиз са меслят къалур Ман заз. Аллагьди гайитIа, заз Яралидихь галаз Бакудиз физ кIганзава.

Рашид. Пакадин бегьер патал тум вегьез кIанзавай касДиз Аллагьди рехь гуда. Гила Бакуда гзафабуру кIвалаХЗава. Гзафбурун уьмуьрар чIурни ийизва ада. Чи хуьрйини ана тIймил авач. Жуван гьилералди къазанмишай фу тIуьн Аллагьдин виликни, инсанрин виликни михьивал я. Баку ахьтин чка я хьи, чан хва. Са кар рикIел хуьх: сада сад алцурарзавайбурун пад хуьзвай, абур хуьн патал гьуьжетдик квай касДИЗНИ аллагьди рехь гудач. Эгер жув гьалатI хьайитIа, эгер жуван гьилелай писвал авун хьайитк, астафириллагь лагь. Аллагьдивай гьил къачун тIалаба. Инсанривайни. АкI тавур инсанди Вйчи вич телефда.

Б у б а /гьевеслу яз/. Фида зун Бакудиз, Рашид буба. Дидени кесибвиляй акьудда, жувни.

Рашид. Амай мурадарни кьилиз акьудда лагь. Зунни жегьил хьайиди я гьа. Заз хабар я ви рикIикай. Жув масадбурув алцурариз тамир. Кьилин агьузвал вуна тийидайди заз чизва. АммарикIин ажувални ийиз тахьурай. ВикIегь хьухь. Жуван ният дуьзди хьайила, кичIе жемир. Дуьз рекье авай инсандиз Аллагьди вичи куьмек гуда.

Б у б а . Чухсагьул, Рашид буба. Вуна заз хайи бубади-вай гьат тийидай таре гана. Фида зун Бакудиз. Аллагьдик умуд кваз, вири крар хьсан жеда.

Рашид. Вири гьадан гьиле ава, чан хва. Чи уьмуьрар, къисметарни. Шукур хьурай вичин чIехивилиз. Шукур хьурай.

Малла Рашид хьфида. Тпих кьуьнел хкажна Бубани рекье гьат хьайида. Сегьнедиз хор эькьчIада.

Хор. Баку шегьер, Баку шегьер,
Такурбуруз агу, шегьер.
Агзурни сад гишилаваз,
Садан жибин дулу шегьер.

Баку шегьер, Баку шегьер,
Чулав нафтни лацу шекер,
Хьур-к1вал туна физвай Буба,
Хьурай вазни бахтлу сефер!

Перде

2-шикнл

Гегенш гьаят. Са шумуд к1арц!нн гуларин кьилел гьилел
теспягяр алаз Зейналабид акъвазнава

Зейналабид (*чергес чухвадин кьултухдай акъудна занжур галай сятиниз килигна*). Бакуда уьмуьр фадлай худда гьатнава. Амма кьучияр ахкьатнач эхир? Хамбурал расалмиш хьанани? За ихтияр гайидалай артух рекьера гьатнани? Кьучийри а кар ийич, абур зи гьиле мягкемдиз ава. Къекъвераграй вуч хьайит1ани акъатун мумкин я. Абуруз' гьеле Зейналабидан алакьунрин дад чир хьанвач, адан гаф \ ч1урай касдин кьилел вуч къведат1а акунвач.

Гьаятдиз кьучияр гьахьда

1 - к ъ у ч и. Пакаман хийрар!

2 - к ъ у ч и. Ассаламалейкум!

Зейналабид */аста камаралди гуларай эвич/ыз/.* |
Вахт хьанани зи патав къведай? За кез гьар юкьуз тикрар-1
зава: пакамахъ фад атана, заз вири агьвалатрикай хабар це. |
Гьун, гьик1 хьана йифен крар?

1 - к ъ у ч и */шаддиз адан кьаншардиз атана/* Гьамиша хьиз, лап хьсан!

2 - к ъ у ч и. Сифте чун, гьа вуна лагьайвал, Эрменикендин чайханадиз фена. Кумай гьахъ артухни алаз хьиз вахчуна |

1 - к ъ у ч и. Сумавуррик чна кянач, амай вири къаб-къажахни хана кук1варна.

Зейналабид. Эгер арза-фарзе гайитк?

1 - к ъ у ч и. Ва-аъ, кьец1и Мамеда вич акъван ахмакь туш лаг1ана.

2 - к ъ у ч и. Ахпа амай йиф чна гьуьлуьн кьере акъудна. Къекъверагар чеб к1ват1 хьанвай. Чилер алай чкаярни гьеле югь аламаз абуру чирнавай. Тухвана вахкана гьа вуна лагь-ай касдий.

1 - к ъ у ч и */хьуьч1уькай кисе хкудна/*. Ингье, им чайчи Мамедавай* вахчур гьахъ я.

Зейналабид */еб гьуьргьуь авуна киседиз килигда, адай акъудна кьучийриз пул гуда/*. Ма, им кез къе хьвадай чехирдиз. Аферин, хьсан зегьмет ч1угунва куьне. Чир хьухъ, Зейналабид далудихъ галамай кьван гагьда, Баку шегьерда куь крар кьуьл жеда. Эгер гьар са кар адан эмир аваз авурт1а. Ак1 тахьайт1а, жаваб куьне гуда. */Дамах къачуна, бармак кьилин са патал эцигна/*. Чидани кез къе хьвадай чехир куьне иливарун патал за гьеле накь амаз шумудаз к1ус гадарнават1а. Руфун квачир т1вет1ни чилин винел алач гьа. Эгер кват1а, к1усунал къведайбур гьамиша жагьида. Чи кар вилик тухузвайбурни гьабур я-. Абуру куьн гьар сад жуван виликни, амай инсанрин виликни михьи яз тазва.

2 - к ъ у ч и. Эгь, кьучийрин кьучи Зейналабид, чахъ михьивал амани мегер? Вердиш хьанва лагь.

Зейналабид. Кеве?

2 - к ъ у ч и. Тарашиз нез-хьвазвайдав. Фадлай жасатдик михьивал кумачирвилив. Гила кьайгьу амач - ахьтин т1уш гудай хьи рик1из вилик вахтара намусди.

Зейналабид. Гьугь, намусди! И девирдин намус пул я! Ам гьик1 къазанмишна вуч я? Я нафт1адин ни галай зат1 туш, я ивидин! Ава пул - вун инсан я, авач - инсанни туш. *(Гьаятдиз Буба гьахьда, ам акуна)* И ихтилат чна маса сеферда давамарда, кьучияр, садра и къекъверагдив вуч хабар гват1а акван. *(Бубадиз)* Гьан, гьилер галтадариз хтанва хьи?

Бубади жаваб гудач, ам идаз-идаз кьучийриз, ахпа Зейналабидаз килигда

ГьикI хъана, лал яни вун?

Б у б а /*курпашмандиз*/. И сеферда туькI венач.

З е й н а л а б и д . Вучи-из? /*Чекмедин кухвай кърмаж; акъудна*/ Ваз чидани Бакуда вун хьтин кьекъверагар гьикъван аватIа? Агъзур! Амма вун зи кьекъвераг я. Гъавилляй за вавай хабар къазва: вун ичIи гьилди вучиз хтанва? Гьинва вуна гъайи къайишар?

Б у б а. Алудиз хъанач завай.

З е й н а л а б и д /*кърмаж кьилел юзуриз*/ Вучиз?

Б у б а. Гзаф буругьрал фена зун. Гьич санани къайишар аламач. Эхир заз экв кузвай са чка акуна. Фена зун аниз. КилигайтIа, тартарчи ахварал фенва, буругьдини кIвалахзавач...

З е й н а л а б и д . Ваз мад вуч кIанзавай?

Б у б а. Аяакънач... Хъанач... Жуьрэтнач за.

З е й н а л а б и д /*мягьтел хъана*/. Килиг садра, килиг садра! Жуьрэтнач аку! Зи шагьдал вил алай кьекъверагдиз чизвай гафар аку садра!

Б у б а /*гъайиф хъана*/. Хъанач завай къайишар алудиз...

З е й н а л а б и д . Хъанач завай! Ваз чидани, кьей хва, Зейналабид вуж ятIа? /*кърмаж хкажда, амма ядач*/.

Б у б а /*кичIе тахъана*/. Чида. Вун кьучийрин кьил Зейналабид я. За накъ, вилик квай юкъуз чуьнуьхна гъайи къайишрин гьакъи вахце.

З е й н а л а б и д . Вуч-ву-уч?

Б у б а /*мадни викIегьдиз*/ Зи гьакъи вахце, Зейналабид.

З е й н а л а б и д . Гьакъи вахце? Ма ваз гьакъи /*галкадарна кърмажданди яда*/. Гадаяр, вахце кван идав вичин гьакъи.

Кьучийри кьведани Бубадал вегьеда, пудани гагада.

Ам чилел ярх хъайила, Зейналабид кьерех жеда. Чир жеда, кьекъвераг, ваз Зейналабид вуж ятIа. Вун ин-сан туш, кек илисна рекьидай нет я зи вилик. Тву-у! Бес я, гадаяр, рекьида куьне ам.

Кьуьлер эцдайд кьван галатай кьучияр цIугъ ийизвай Бубадивай кьерех жеда Гъаятдиз кичIез-кичIез Ярали гъахьда

Я р а л и /*чилел къатадзавай кас акуна, кичIевилляй элкъвена хъфизни тежез, яргъал аламаз*/. Саламалейкум, Зейналабид халу.

З е й н а л а б и д . Алейкум салам. /*Кьучийриз кърмаж авай гъилин ишарадалди цIугъзавайди къакъуд лугъуда, абуру ам галчIурна патав гвай къазмадин ракIариз чIугвада*/. Амма ваз зун гъинай чида?

Я р а л и . Вун течир кас Бакуда авани мегер? Жуван лезги тушни.

З е й н а л а б и д . Эхъ, лезгияр гзаф хъанва Бакуда. Кьекъверагар кьезва хуьрер гадариз. Вун вуж я? Вуна гъина кIвалахзава?

Я р а л и . За - хузаин Тагъиеван буругьда. Юиридай я зун. Чидани ваз ахьтин хуьр?

З е й н а л а б и д . Кшридай? Ван хъана. КIиридай са кьекъвераг заз мад чида.

Ярали (*шад хъана*), Буба яни? Зун гьам герекдиз атанва ман. Адаз гудай са муштулук авай.

З е й н а л а б и д /*фена куьсруьдал ацукъна, теснягъ гъилляй чIугваз*/ Ювалах жагъурнани вуна адаз?

Я р а л и . Швалах адаз авайди я. /*ялтах хъверна*/ Хуьрени кьекъвераг тир, гила Бакудани. Бес я ман, кIиривийри ам чпин баракра хуьз йисалай виниз я. Адаз хъсан кIвалах гьатнавайди вуч я - угъривилелай хъсан кIвалах жедани?

З е й н а л а б и д (*и гафарикай хъел атайди чир тийиз*). Бес вуч муштулук тир вуна адаз гузвайди?

Я р а л и /*виликди атана*/. Хуьре адаз кIанзавай руш авайди тир. Вичел гьалтайтк, ам Бакудизни мехъерин зарлибасрин пул къазанмишиз атайди я. Гила а руш гьуьлуьз фенва. Са хперин суьруьяр авай цилингвидиз. •

З е й н а л а б и д . Акьуллу руш я ам. Амма вун зи патав атунин сеbeb вуч я?

Ярали. Гьам акваз. Б у б а .

З е й н а л а б и д . /*ажугъ винелди акъуд тавуна*/ Ваз ина а кьекъвераг аквазвани?

Я р а л и /*кичIела ийир-тийир хъана*/ Бес инал... И ракIариз...

Зейналабид. Эй, къучияр. /Къарагъна къирмаж юзуриз Яралидал тепилмиш жез/ Чукура и кепеюгъли зи гъаятдай. /Къучияр гъа чеб фейи ракларай экъечлда, абур ру Яралидин къве гъилни къулухъди алчударна, ам гъаятдин а къилиз тухуда/.

Яр а л и /минетзавай тегъерда/. Я Зейналабид халу, заз ам ви кIвалел ала лагъана ван хъанай. Багъишламнша-а!

Зейналабид. Им ваз карвансара яни, кепеюгъли? Къекъверагар хуъзвай чка яни?

Зейналабидни гъаягдин юкъвал къван абурун Гуъгъуниз фида.

Къазмадин ракларай гъиле лум аваз Буба эю>ечлда,

Къучийрин гуъгъуниз килигзавай Зейналабидав агатна, адан къвл лумунивди яда. Зейналабид гъарай акъатна чилел ярх жеда.

Б у б а. Ма вазни, Зейналабид. Зи иви ваз иливдач. Юиривидиниви!

Къучияр, мад са шумуд кас къведа, «къеней», «къема» лугъуз гъарвйда, гъар патахъ акъвазна, Бубадив абур йГйтдач.

Гъун, къучияр, гила куъ нубат я. ЭкъечI са-сад майдандиз. И зилидихъ галаз куънени зи иви хъвана. Заз квехъай кичIе туш. Икъван гагъдани тущир. Заз жув куъ тай хъунихъай кичIе тир. Ша, гила за куъ ивини дадмишин.

Лум галтадиз дили тир Бубадиз Ярали аквада

Буба. Вун акваз агайди тир. Хуъруъз хъфиз кIанзава.

Б у б а . Хуъруъз? /Сириставдин ванер акъатда/ Ми хъиз ахлад, дуст. Бакуди инсанар бахтсуз ийизва. Ма и яй-лук. Шагъадизни гъакI лагъ. Зун вичин гъарайдиз кхведа лагъ. Чилин кIаникайни. Амма яйлухдин сир садазни ахъай-мир. За вал, дуст, зи уьмуър, зи мугъуьббат ихтибарзава. /Жандармаяр къведа, Ярали Бубадин патавай катда/. Шагъадиз зун гуъзлемиша лагъ. Зун кхведа лагъ.

Б у б а д и гъилевай лум чилел гадарда. Ам къуна тухуда

Хор: Фимир хабар, фимир хуъруъз,
Дидедин рикI аватда гъа.
Къаст михъи яз, хцин уьмуър

Къазматра акъатда гъа. Алад, хабар, алад хуъруъз, Ярдин рикIе гуьлле хъиз гъахъ. Умудрин дагъ къум хъиз чикIиз, Нивай абуроз жагъурай гъахъ?

Инсанвал хуъз алахъдайдан КIула парар залан жеда. Мегер а кар алакъай кас **Вич** вичизни душман жеда?

Пер де

3-шикил

Кесиб кI вал. Шагъади ам къакъажзава

Х о р: Ирид йисан рекъер атIуз
Ярдин шикил квахъдани икI, Вири дердер са зав вугуз, Яр гурбатра гъахъдани икI.

Гичин къала айвандикай Къил элкъуърдай чехир аваз. Хъел ша ярдин душманрикай, Гъич Бубадин тахсир авач.

Къецелай азан ядай ван къведа, Шагъади даклар ахъайда

Ш а г ъ а. Я Аллагъ, я нисинин купIунал ацукъзавай вахт, куьмек це куьне заз. Хукуда куьне зун бубадин ажугъдикай. Ада зун гужуналди гуьлуъз гузва. Гъич вилизни такур садаз. Куьне заз зи Б у б а къалур хъия, къурбанд хъайибур. Гъинва ам? Бакудиз фейиди, гуьлуъз вегъей къван хъиз, квахънава. За адаз гаф гайиди я. Вун шагъид я, я чан Аллагъ. Заз ихтияр це адал вил эцигдай. Къакъудиз тамир зун жуван мураддивай. /Шехъда/ Вун гъинихъ алатна, я Буба? Бес вуна заз йиса сад-

ра хкведа лагъайди туширни? Ви рик1елай зун икъван регъят-
диз вучиз алатна? Жибинда пул гъатайвилай яни? Бес вун
к1валахдик квачиз вара-зара жезва лугъузвай эхир? Вучда,
катна фидани Бакудиз? Зи иесирал ая лугъуз, хъайит1а зун ваз
жеда, тахъайт1а, уьмуьрни герек авач лугъуз?

К1вализ Сархуш къведа С а р х у ш /мягыпел

яз/. Вув, вун ина нихъ галаз рахазва,
я Шагъа?

Ш а г ъ а. Жуван бахтсуз къисметдихъ галаз, Сархуш
хала. Вун атана хъсан хъана. Ша, ацукъ. Дах кап1 ийиз
миск1индиз фенва, ам хкведалди са дерди-гъал ийин.

Сархуш. Вуч дерди-гъал ийида вуна захъ галаз? Буба
амач, квахъна гел галачиз.

Шагъа. Ак1 лугъумир, Сархуш хала. Ам ви хва я.

Сархуш. Туш ам зи хва. Хва Ярали хътинди кДандй,
Жибин пулунив ацгурна хтанва.

Шагъа. Ярали хтанвани?

Сархуш. Ваз хабар авачни бес? /Я\$ъанат кваз/ Ха-
бар жеда ваз. Миск1инда кап1 куьтягъ хъурай.

Шагъа. Бубадикай вуч хабарар гва?

Сархуш. Къамир заз адан т1вар, /Шехъда/

Ш а г ъ а /адан гардандихъ гъил вегъена/. Вучиз шехъ-
зава вун?

Сархуш. /шел акъвазарна вик1къгъдиз/ Шехъдач зун.
Къуй кт1урай гъа дустагъда.

Шагъа. Вуч дустагъ, я Сархуш хала?

Сархуш. Дустагъ я ман. Итимар къейибур хуьзвай чка. I
Къазамат чидани ваз? Гъана ава ам?

Шагъа. Буба? Итимар къейибур авай...

Сархуш. Эхъ. Сагъ са йисуз чъунуьхиз, тарашиз гъат-
на, эхирни, садан къилиз лум чъукъвена, фена техкведай чка-1
диз. Яралиди вичин вилералди акунва.

I

Ш а г ъ а. Я аллагъ, вуч ван жезва зи япариз? Табзава ада*. ■

Сархуш /ажугълу яз/ Табзават1а, жува хабар яхъ.;

Къилични галаз къведа ам куь к1вализ.

Ш а г ъ а. Чи к1вализ? Абурун ина вуч ава?

Сархуш. Вун це лугъуз. 336

Шагъа. Вун заз гъадакай муштулух гуз атайди яни?

Сархуш. Эхъ. Заз я Бубадикай хъайи хвани герек амач,
я вакай хъайи свасни. Гъамиша садбуруз гузвай дуьнья я им.
Гур-ба-гур хъурай вич.

Шагъа. Ак1 хъайила, чи тахсир вуч я?

Сархуш. Яралиди зи гъиле ширинар вугана. Къилича
зи к1вализ вичелай алакьдай куьмек гузва, амма хайи хцин
рик1елай зун алатна. Вичи чъунуьхиз, вичи нез, Бакуда гъат-
на. Гила техкведай чкадиз фенва

Шагъа. Гъа ширинрихъ вуна хва маса гузва ман? Экъеч1
и к1валаяй. Ваз иниз ни эверна? Чарадан гафариз яб гана хци-
кай хана рахадай диде жедани?

Сархуш. Дердинай я, чан руш. Яб ганач ада заз. Гила
хъсан хъанани? Зун къекъверагвиле гъатда. Вунни цилингни-
диз гузва лугъуз хуьрѐ ван ава. Заз вун Яралидиз хъанайт1а
к1андай. Буба вуч я, Ярали вуч я. И дустуниз къисмет хъанач,
адаз хъурай.

Ш а г ъ а . Экъеч1 и к1валаяй. Хцин душман. Эгер вун
адан диде туширт1а, за ваз и ихтилатар багъишдачир.

Сархуш экъеч1да.

Зун низ фйдат1, заз чида. Я Аллагъ, вуч гъанва вуна зи
Бубадин къилел? Эй бахтсузриз душманвал ийизвай Аллагъ,
гъахъ яни заз ван хъайи гафар? Вуна адан чан къазаматдиз
гадарнавани?

Хор: Яр, ярдивай яргъа хъайи, Ваз
каламар дуван хъурай. Ваз
тахъайла икъван к1ани, Чан
чилериз къурбанд хъурай.

Мидя касди гъайи кагъаз,
Миск1ид къене кклдани за?
Уьмуьрлухди рик1 ч1улав яз
Туькъуьл накъвар селдани за?

К1вализ Эмирхан, Къилични Ярали къведа

Э м и р х а н. Ша, хуьруьнвиар, ша. Шагъа, вун к1вале авани, чан руш?

Ш а г ъ а. Квез къведазни хвашгелди.

К ъ и л и ч. Сагърай, чан руш. Вун бахтлу хъурай, я Аллагъ. /Яралидиз/ Рахух жувни.

Я р а л и. Сагърай, Шагъа.

Руш к1валей акъеч1да

Э м и р х а н. Гена Бакуда вуч хабарар ава, Ярали? Гьик1 я ана авай чи хуьруьнвиар?

Ярали. Хъсан я, Эмирхан халу, салам-дуьа вахкузвай.

К ъ и л и ч. Авай хабар сад я: Сархушан Буба къаздмат-да тунвалда. Итим къена.

Эмирхан. Керчек яни?

Ярали. Эхъ. Инай атайдалай къулухъ к1валахдик чиз хъана. Чуьяухиз, тарашиз. Зейналабид лугъуз са къучи-дин пацук акатна. Гъам вичин гъаятда яна къена. Эмирхан. Тахсир кваз яни, квачиз? К ъ и л и ч. Анай Аллагъдин къил акъатда, инсанрин ва* Эмирхан. Гъайиф, хъсан гада тир. К ъ и л и ч. Гадаяр ац1анва, Эмирхан. Юанзавайди абу| руз барабар рушар хъун я. Вахъ ава хъиз барабар руш. КыР азиз жуьмя юкъуз чун ви к1вализ атунин себебни гъам я. Эмирхан. Зун ви гъавурда акъазвач. К ъ и л и ч. Чаз ви рушак, Шагъадик, лишан кутд к1анзава. Ярали, ингъе, са хуьруьк квай гада я. Жибинда тгу ава, къуьнерал фагъумлу къил ала.

Эмирхан. Ваз зи руш Яралидиз це лугъуз к1анзаваш К ъ и л и ч. Эхъ, Эмирхан. Гьелбетда, ви руш Сархуша! Бубадиз к1анзавай. Ам хуьруьз чизвай кар тир. Рушан пф тайни разивал авай жеди. Гила ам къазаматда ава. Руш вун адал вил алаз тадани? Ваъ. Яралдиз Бубадин мезни акуш /Яралидиз/ Лагъ жуван мецелай.

Я р а л и /регъуьз, къил агъузна/. Заз Буба гъа Зейнагц бидан гъаятда къучийри гатадайла акуна. Ахпа абурукай с4 лумуналди ягъдайлани. Килиг, лагъана, заз Бубади, зун тех! ведай чкадиз физва. Щагъадиз лагъ, зал вил эциг тавура Зун рик1елай алудрай. 338

Ш а г ъ а /дили яз к1вализ атана/ Таб я! Бубади ак1 лугъуч!

.Эмирхан. Квахъ зи вилерикай, гъаясуз! Вун итимрин гафариз яб гуз рак1арихъ галайни? /Тепилмиш жеда/

К ъ и л и ч /къарагъна Эмирханан рехъ ат1уз/. Акъ-ваз, Эмирхан. Рушан тахсир вуч я?

Ш а г ъ а. Табзава вуна, Ярали. Бубади ак1 лугъуч. Бубадиз зун...

Я р а л и /вик1егъ хъана къарагъна/ Табзава, яни? Ма, табзават1а. Им вуна адаз Бакудиз фидайла гайи яйлух тушни? Терек авач лагъана вичиз. Хкъведач лагъана вич хуьр галай патахъни.

Ш а г ъ а. Таб я! Таб я! /шехъиз-шехъиз к1валей катнда/.

К ъ и л и ч. Жегъилрин кстахвилер я, Эмирхан. Руш гана жувалай, адан рик1елайни кстахвилер алуддай хъсан ара я. Це чаз са гаф.

Э м и р х а н . Куь,н геж хъана, хуьруьнвиар. Зи гаф за ганва.

К ъ и л и ч. Низ? Цилингвидиз?

Э м и р х а н . Эхъ, гъа вуна лагъайвал, гана жувалай алудда.

К ъ и л и ч. Хуьруьнви амаз? Адахъ лапагрин суьруьяр ават1а, зи амледин жибинда пул ава.

Я р а л и /жибиндай пул акъудна/. Ина къве виш манат ава.

К ъ и л и ч. Къве виш манат! Ваз гъич такур пулар! Им рехъ-раж.

Э м и р х а н . Ваъ, Къилич, гъич агъзур манатдихъни руш за хуьре гудач. Я вазни, я масадазни. Зи рик1 гъич секин туш а веледдикай. КицДизни гуда, анжах маса хуьруьз. Жуван рик1 секин, яб архайин жеда.

Къилич. Ваъ лугъумир, Эмирхан.

Ш а г ъ а /к1вализ атана/ Ваъ! Ваъ! Ваъ! /Бубадин к1вачерик ярх хъана/ Гумир, дах, зун садазни. Цилингвидизни гумир. Ахътин югъ къалурдалди, яна йикъ зун. За къин ганва. Аллагъдин вилик.

Э м и р х а н /ажугълу яз/. За ваз ваъ лагъана, Къилич. Окъеч1 зи к1валей.

Къилични Ярали хъфида

Ш а г ъ а /метIерал алаз бубадин гуйгъуьниз физ/.
Табзава, дах, абуру. Гумир зун садазни.

Э м и р х а н. Мваляй экъечIиз/ Лап къе гуда. Эхъ, эхъ,
къе! Исятда фена Цилингиз хабар ракъурда.

Хор: Я мичIи йиф, вун алат ман, Зи
вилерихъ нурад амач.
Инсафсуз я уьмуьр икъван,
Къалур тийир гужар авач.

Къвед рахазва гуьнедикай
Шарагривай къакъатнавай.
Вучда ихътин дуьнедикай
Бахтлу йикъар'акъатнавай.

И дуьньяда авачни бес
Ашукъбуруз са гъахъ-дуван?
Гъазур я чан сурани жез,
ТТардалди рикI ярдин жуван.

(Перде)

4 - ш и к и л

Тамун къерех. Къуьне гъебе авай Буба чинилай гъекъ михъиз хкведа.
Ам дегиш хъанва, яшар пара хъанваз акъазва.

Б у б а . Саламалейкум, хайи ерияр. Пагъ, куь гъвадш
михъивал вуч я! Шумуд йис тир заз куьн такуна, куь булах-
рай яд дадмиш тавуна.

Хор: Дагъларилай сел атана,
Селди тухвай никIин рувар.
Куьне рикIел гел атIана,

Алатна фей четин йикъар. Зал
зи ярдин вилер ала, Ви
вилериз къирай Буба.
Аллагъдал за къинер къадач,
Мад ви рикI тIар хъувун туба.

Б у б а /Къултухдай яйлух акъудна/. Яраб вуна заз
багъишламишдатIа, Шагъа? Алама жал ви вил зал? Цилин-
гвидиз вун гужуналди гайиди заз чида, амма гила къванни ви
умуд зак куматIа? Гъи чин алаз экъечIда зун ви вилик? Зун
къисметди уьзуькъара авуна хъи. Лайих яз ама жал зун ви
гъурметдиз? Вй ккнивилиз? Заз вак тахсир кутадай са се-
бебни авач. Тахсир зид я. И гъахъсуз дуьньядинди я. Багъ-
ишламиша, Шагъа. Икъван йисара гел галачиз квахъай за,
ништа, ви шумуд йифен ахвар къакъуднатIа, шумуд йикъан
къарай чIурнатIа. Амма вун патал зун гъа виликан Буба яз
ама. Инанмиш хъухъ. /Патав гвай гъебедин хиле гъил экъ-
уьриз/. Вуч гваз хъфида зун кIвализ? Икъван йисара гина
авай лугъуда? Дустагъда? Итим къена, хиве къан аваз? Хва
къазанмишиз, вич кесибвиляй акъудиз фенва лагъана умуд-
рив адДанвай дидедин рикI хъиткъиндачни? Итим рекъиз
алакънавай хва адан рикIиз чими хъжедани? /Гъилеривди
къил къуна къарагъда/. Эгъ, диде, ваз ам вучиз къенатIа
чидач эхир. А Зейналабид лугъудай зилиди зи иви хъвазвай.
Ада закай Къили чалай феи угъри авуна вичин жибин дулу
ийизвай. Ви мурадни закай угъри хъун тир гъа. Алакъзавач
залай, диде. Гъавиляй, Къилича лагъайвал, филдиз зун шупI
ийиз кIан хъана. Амма фил вуч къена за. Къифре фил къена!
Ада завай намус, инсанвал къакъудзавай! Инсанвилиз ин-
саф тийидай кас вич инсафдиз лайих я лугъузвани вуна? Ваь,
диде, ваь! Вучиз икъван нагъахъ я дуьнья? Вучиз икъван
инсафсуз я? Жуван гъилерин такъат ишлемиш тежедайди -
им дуьнья яни? Чалахъ жедани вун? Гъуьл къван Бакуда зи
i тилериз кутугай кIвалах жагъанач. Абуру зун нереч! аял
хъиз алцуарна. Бес за вичи къучивал ийиз, амайбуруз кIур
i уз къекъвезвай жанавур къин тавуна гъикI тадай? Ада зун
инсандай къунач эхир. Адаз зун, кицI хъиз, къуьл хкисна ви-

чин гъятдилай чукуриз кІан хъана. Гила чукуррай. Яраб
ваз зун хва яз ахквадатІа?

Хтана гъебейрин патав ахцукъда, кьил мет!ерал эційна фикирлу жеда.
Тамукай кьве кас хкечІда. Гъилерин ишарайралди меслят авуна, абур,
сад къакъарай акъуднавай гапур виликна, муькуьд къилихъ кІир
галай чумахъ гваз, Бубадив агатда. Чумахъ гвайда кІир гъебейрихъ
галкІурна явашдиз чІугвада, ахпа садлагъаи ялда.
Бирдан Буба хъуьчІуькай байбут хкудна къарагъда.

Б у б а. Вужар я куьн?

Али. Вун вуж я?

Буба. Зун рекъин мугъман, Къилич халу. Гъебейр квез
хъурай. Абур гваз хуьруьз хъфиз зазни регъуь я. /Ахцукъда/,-,
К ъ и л и ч /вилерцн чалахъ тежес кьил юзуриш/. Бис-]
миллагъ. Им Сархушан Буба яз тахъуй гъа?

<

Али. Сархушарни мархушар чи квез я? Гъебейр гъиле
ава - ша катин.

К ъ и л и ч . Кис вун. Яда, кьил меткрал алайди, вун;
Сархушан Буба тушни?

Буба. Ви кьве вилиз гъак! аквазватІа, эхъ, угъри Къи
лич.

К ъ и л и ч . Гъелбетда, гъакІ аквазва. /Гъебейр чкадс
эхцигна/ Ваз хвашгелди, сафагелди. Вун хтуруай, рагъ хту-
рай.

1

Буба. Сагърай, угъри Къилич. Ам вуж я вахъ галайдиЧ
Къилич. Ам Али. /адаз/Яда, хтур жуван гапур къакъ-ара.

Им Буба я. Дустагъдай хквезва. Ван хъанчни ваз ада*
крарикай? Вири Баку са кІвачел акъвазарнавайди я. Аллагъ-^ ди
гана ваз, зун галаз.

А л и /гапур къакъара хтуна/. Хвашгелди, Буба. Буба.
Аквар гъаларай, Къилич халу, ваз хъсан вафал^ юлдаш
гъатнавай хътинди я - къачагъри хъиз, гъилера гапу рар аваз
рекъин мугъманрал вегъезва.

Али. Аялар хуьдай маса рехъ амачирвиляй я, чан стха

К ъ и л и ч . За ваз лагъанай гъа: дуьнья къилляй-къилй
къачагъвал я. А рекъе авачирбур къекъверагвиле гъатна»

Али. Бакудани гъак яни, чан стха?

342

Буба. Виринра сад я.

Къилич. Накъ атана акъатна Али зи патав саил хъиз. Бес тварни ризкъин амач, са рипе техил бурж гице лугъуз.

Али. Ирид аял ава стхадихъ - хайи папан къил из къалум хъурай чеб. Гъик1 хуьда?

Къилич. Заз бурж вугудай техил авайди яни? Къиф къугъвазвай тапус къалурна за адаз. Ахпа за адаз меслятна: вири квай кардик вун вучиз жедач? Фена акъвазда са инсан квай хътин рекъин сиве.

Буба. Хуьре вуч хабарар ава? Зи дидедин гъалар гъик! я?

Къилич. Вун акатай суд-дуванрикай хабар агакбай сифте вахтара рик! эцигдай чка авачиз шехъиз хъанай. Гила кисна вичин кесибвал ийизва. Вилер вал ала.

Буба. Итим къена къазаматдай хва хтунал ам шад жеда лугъузвани вуна? i

Али къарагъна а патал хъиз ацукъда

Къилич. Жеда, Буба, жеда. Вуна а къучийрин къучи вучиз ва гъик1 къенат1а, Яралиди чаз ахъайна.

Буба. Къамир заз а угърашдин т1вар. Бес вичин мез дуванханада вучиз лал ялдай? Бубадиз куьмек вич хътин ду-стуникай ваъ, ахварайни течир жув хътин бахтикъараирикай хъана лагъ. Зун хъиз, Зейналабид лугъудай имансузди къекъ-верагвиле турбуру, къучивал ийиз адан сандухар ацДурайбуру, чуьнуьхнат1ани, тарашнат1ани, са къадар пул к1ват1на, зун азад хъувун патал гана. Гъа нефе ацлун тийидай аждагъан чпин къилелай алудна лугъуз.

Къилич. Баркалла рухвайриз! Ахътин итимар захъ галаз к1андай. Аквадай, сада сад пуд шагъидихъ маса гуз гъазур тир къазийрихъайни дуванбегрихъай заз кич1ез амукъдайт1а. Захъ галайбур ихътин саилар я.

Буба. Кич1евални женнетдай атанвай зат1 я, лугъуда бубайри. Щув агатдач.

Къилич. Эгер а цДай вав агатайт1а?

Буба. Катда ман. Гъамни вик1егъвал я. Жуван къве гъилелди къазанмишиз яван фу нез ацукъунилай хъсан са зат1ни авач. Зи мурад гила гъам я.

Али. Мурадар захъни ава. Жуван дабакъар яргъаз гадар-на, руфун къулайдиз, рик1 секиндиз ксун Сад лагъайди, к1вачер

лугъудай дабакъар яръибур я, яръаз акъатна, куъръу кIвачер алай са небгетди чуънуъхиз кичIезва. Къвед лагъайди, руфун къулай са югъ заз хайидалай инихъ акунвач. Ахпа лугъун за, гъа яван фуни нез тазвач инсанри. Къилича ачухдиз вичин угъривал ийизва, амма за кака чуънуъхайтIа, виридатIуб туькIуъриз къалурда. Садбуруз гузвай, садбур кузвай дуънья я им.

Б у б а. Шагъа гъикI я, угъри Къилич?

К ъ и л и ч. Ви рикIел ам гилани аламани? Мад гъуълъуз физ гъазур хъанва.

Б у б а. Низ?

К ъ и л и ч. Ви дуст Яралидиз.

Б у б а /*тартиа къарагъна*/. Яралидиз? i

Къилич. Эхъ, къе-пака ам Бакудай хтун лазим я.

Б у б а. Яралиди Шагъа павбилиз къачузва? Зи дустуни? Бес Бакуда ада заз чуькъни авуначир хъи?

Къилич. Ваз аникай вуч ава, я Буба? Вуна рушаз вун рикклай алуд лагъанайни? Лагъанай. Яйлух Яралидив вахканайни? Вахканай. Гъа вахъай кичкла, а вахтунда Эмирханавай вичин руш Яралидиз гуз хъаначир. Гила, гъуъл къена хтайла, башуъсте лагъана. Даддам-зуърне алаз халис мехъер ийизва.

Б у б а . Акъваз, акъваз. АкI хъайила куън гъа чIавуз Шагъа це лугъуз фенвай ман? Бес акI яз хъайила, Яралиди яйлух Шагъадив вучиз вахканачир? Зун къазаматдай хкъведалди вичив вучиз хвенай?

К ъ и л и ч . Чидач, Буба. Зи квез герек я и ихтилатар? Къарагъ, Али, хъфида чун. Ваз зун а кардал рази тир хъиз жемир. Цуьквер хътин рушар ацДанваз, хендеда павбилиз къачудани?

Къилични Али хъфида.

Буба. Агъ Ярали, Ярали. Гъахътин дуст тир ман вун. Ваз гъеле а чавуз Шагъадал эвленмиш жез кIанзавай къван. Табна. Дуст маса гана. Аи Аллагъ! Вуч хъурай лагъана халкънава вуна ихътин дуънья? Писвал сифтени-сифте жуван рикIе чка ганвай инсанрикай хкатдай ихтияр гъикI лагъана гузва вуна?

МетIерал къил эцигна ацукъда. Рекъел Ярали акъатда.

Ам Бубадиз килигиз серсер жеда.

Я р а л и /*вичи-вичиз*/. Буба?! Валлагъ, гъам я. Им залай вилик иниз гъикI акъат хъувуна? Саламалейкум, курпашман-диз ацукънава хъи?

Б у б а . /*къил хкаж тавуна*/. Вун гуьзлемишзава.

Ярали. Ингъе зун. Хъша, хъфин. Бес алатай гъафтеда ви рикIел хуъръуз хтун алачир хъи?

Буба. Вуна пул вугун тавурвиляй.

Ярали /*яебанат квай хушвилелди*/. Я хуъръунви, де вуна лап», къазаматра йисар акъуднавай вав за, тIимилни ваъ, къве виш манат пул гъикI вугурай, агъ? /*А патан хъиз ацукъда*/.
Буба. Вун гъахъ я, Ярали. Вуна зав пул гъикI вугурай?

Ваз зун дуст яз фадлай чизмач, хуъръунви язни вуна заз куьмек ганач. РикIел аламани? Зейналабидан гъаятда зун гатана рекъизвайла вуна вилер акъална. Ахпа дуванханада шагъидвал ийидайла, ви мез сарарйк акатна. Зейналабидан къучийрин къисасдихъай кичIе хъана лугъуз фикирзавай за. Амма види фендигарвал тйр* къван. Бубадин чка гъа къазамат я лагъана, вун тадиз Шагъа рекъелай алудунин къайгъуда хъана. Зун маса гана вуна. За вал, дуст я лагъана, ихтибар авур яйлух къалуриз.

Ярали. Жуваз гайи яйлухдин иесивал вуна авуна кIандай. /*Гъебейриз гъил хъувуна къарагъиз*/. Вугайвал, за ам вав вахгунни авуна.

Буба. Амма вуна зун маса гана, Ярали. Вуна Шагъадиз табна, гуя за адаз Буба рикIелай алуд лагъанва, низ кIандатIани гъуълъуз алад лагъанва.

Я р а л и . А ихтилатар вуна Эмирханаз ая. А чIавуз ада вичин руш цилингвидиз гана. Я завайни, я вавайни хабар къунач. Гила заз гузва. Зинни ви гъуьжетар квез герек я? Мал иесидинди я.

Б у б а (*минетзавай тегъерда*). Эмирханахъ галаз зун рахада, Ярали. Багъишламишзава за ваз чи дуствал кIвачерик вегъинни. Амма инсанвилерни теvegъин. Элкъвена ахлад Бакудиз. Чун къведни хъфин. Гъил къачу Эмирханан рушалай. Вучда вуна бахтсуз хендедадикай? Вахъ пул ава, далудихъ амле-мирес гала, эвленмиш хъухъ маса рушал. Зи кесиб кIвализ гъамни кутугнава. Гъил къачу вуна Шагъадилай. За ваз минетзава. Вучда вуна чарадан вил алай папкай?

За вак тахсир кутазвач. Тахсирар вири зибура я. За Шагъадивай, адан Бубадивай, вири хуьруьвай багъишламишун тЛалабда.

Я р а л и. Ваз вуч кЛандатЛани ая, хуьруьнви. Амма зи рекьел акъвазмир.

Б у б а. (*ажугъдив ацЛана сарарикай*). Рипинал гъуд гьалчзава вуна, Ярали. Дуствал хъиз, инсанвални маса гумир. Зун бахтсуз хъанвай кас я, твамир вуна чи арада мидявал.

Ярали (*хъфиз*). КичЛерар гумир. Им Баку туш. (*Элкь-вена*) Яйлух - ваз, Шагъа - заз.

Б у б а. Табзава вуна! (*Фена Яралидин къуьнуьхъ галай гьебеяр галудна гадарна*). А югъ ваз аквадач!

Я р а л и. Гъа-гъа-гъа, а югъ заз акунва. Шагъади вичи къалурнава. Хъша, жувани мехъерик иштирак ая.

Б у б а. Агъ, ал чак! Вун инсандин суфатда авай илан я къван. Вун дуст я лагъана агатай душман я къван. Ваз акунай гъа, за Зейналабидаз вуч авунай!а.

КичЛ акатай Яралидиз катиз кЛан жеда, амма Бубади ам къада.

Сада сад яда, ярх жеда, вич винел акъалтна гуж гъалиб авур арада, Бубади чухвадин хурудикай хкудна Яралидин хуруз байбут яда.

Б у б а. Ма! Им туширни ваз кЛанзавайди!? Я аллагъ! Вучиз икъван бахтсуз яз халкъна вуна зун? Вучиз и ийикъал гъана вуна зун? Мегер ваз маса рехъ жагъаначни? Мегер; вунни инсанвилиз акси яни? Вучиз вуна мад са дидедиз \ рик.елай тефидай гуж ийиз туна? Вучиз вуна жуван дидедиз \ закай душман ийизва? Агъ диде! Гъарам ая заз жуван хура-| лай гайи нек! (*Къултухдай яйлух акъудна, байбут михъ-| да*). Яйлух - ваз, Шагъа -заз! Лагъанай за ваз, Ярали...

(*Сес дегизи хъана, шехъзавай тегъерда*) Вуна авурд* авуна, Буба. Шумуд ч.алал рахайтЛани, вуна хуьруьн са паю-| никай жуваз душманар авуна. Гъалалдин фу къазанмишуних>| тamarзу ви гъилер ивида гъатнава. Им ваз Аллагъдин пата| акъатнавай пай я. Адаз акЛ кЛан хъайила, вавай вуч жеда| Гъатна зун Къилича лагъай ракъара. Гила ваз амайди са рехи я, инсанривай яргъаз хъун, тамар-тарара гъатун. Намус кв" дарна угъривал ийиз ваъ! Душманрин рикЛера кичЛ, дустар* вилера хъвер тваз, къачагъвал ийиз!

Хор: Яралидин яру иви
Нин къакъара гапурдалла? ЦЛуд
ийкъалай жагъай мейит Къурагъ
вацЛун гургурдалла.

Яралидин лацу чухва, ⁴ Лацу
чухва чЛукварналда. АвачтЛани
вичихъ арха, Бубади ам
кукЛварналда.

Эй, къисметар, де лагъ вучиз Куьн
шейтЛанрин рекъай фена? Я им, я
ам нахуш тушиз Къве чан санал
хуьрйяй фена.

(П е р д е) КЪВЕД

ЛАГЪАЙ ПАЙ

5 - ш и к и л

Къашкъабулахдин тЛул. Буба, Агъмед,
Абумуслим гъарнал сад яргъи хъанва.

Хор. Зарлу тфенг къунвай гъиле
Бубадив гвай таъсир вуч я!
Къазаматдай бахтсузвиле
Гъатай адан тахсир вуч я?

Яру балкЛан, къизил пурар,
Пурарин чЛул атЛуз тахъуй.
Куьнни алад, бахтсуз ксар,
КЛири Буба ялгъуз тахъуй.

Буба. ВацДуз вегъей къван хъиз квахъна Али. КъунатЛана
гъа къазакъри?

А г ъ м е д. Вуж? Али? Чидач ман ада вичин кьил къа-
закъриз къалурдат!а.

Абумуслим. Акуна ваз, гъа гила-мад пуд юкI алай
камар яз хкведа.

*Б у б ади кьил хкажна инихъ-анихъ яб гуда, шаламрин къветIеир
гъуьргъуь авуна къаткин хъийида. Тарарикай Юно хкатда*

Юно (*вичин ламраз*) Ча-аш, чан гъайван. Вуна и хуь-
ляй яд хъухъ, за фена агIа булахдай хъвада. (*Кьил чIугуна
булахдал къведа, амма пуд чкадал яргъи хъанвайбур акур-
ла, къулухъ элкъвез кIан жеда, татаб хъана алукъда*).

А г ъ м е д. (*къудгъунна*) Али?

Юно. (*кичIез-кичIез*). Чан ханаха, Юно я зун. Кесиб
инсан.

Б у б а. Юно я? (*шад хъана*) Зи куьгъне таниш?

Юно. (*Къарагъиз алахъна*) Баба я вун. Агъ, ханаха, ви
тарифар за Дарбанда авуна. Къубада авуна. Гъар сана аву-
на. Баба, лагъана за, гизаф хъисан ханаха я.

Б у б а. Чухсагъул, Юно. За ваз Дербендиз къведа лагъ-
ана гаф гайиди тир. Агакънач. Къе-пака лугъуз вахтар акъ-
атна.

Юно (*атана адан патав ацукъна*). Къвемир, ханаха.
Къвемир, ситха. Базардани, чайханадани ви ихтилат я авай-
ди. Вирида чпин хузаинриз ви тIвар къаз кичIе гузва, ханаха.
Ветегайрин иесийрин рикIелай вуна чпиз авур крар алатза-
вач. Абуру вун яхъ лугъузва. Рекъида лугъузва, ханаха. Юноди
абуруз экъуьгъзава, ханаха, амма вун къурдаз, яна къейидаз
чIехи пулар хиве къазва.

Б у б а. Гъа-гъа-гъа. (*Юнодин далудихъай гъил вегъе-
на*) Лугъурай, лугъурай. (*Хъел атана*) Эгер чпиз Бубади къа-
лурай аламатар тIимил ятIа, мадни къалурда лагъ.

Юно (*кичIе хъана*). Ваъ, ваъ, ханаха. За лугъудач. Зун
абурукай туш, Баба. Зиди алвер авун я. Бабадин аршиндал.
(*Вири хъуьреда*).

А г ъ м е д. ГъикI лагъанай вуна, Юна? «И тама, чан
Юири Баба, гъа и аршинни куьруъ я».

Юно. Чувудри лугъуда хъи, ханаха, аршин миштIеридиз
килигайди хъана кIанда.

А б у м у с л и м (*хъуьрена чIагиз*) Алверчидилай виче-
лай къве сеферда яргъиди.

Юно. Хъуьруьхъ, ханахаяр, хъуьруьхъ. Юнадал хъуь-
руьхъ. Адаз парча гъайиф туш. (*хур гатана*) Чан гъайиф я,
чан.

Б у б а. Дуьз лугъузва вуна - чан авай сад я. Жуванди.
Гъавилияи ам хвена кIанда. Гъикъван душманар аватIани, хвена
кIанда.

Юно (*заландиз къарагъиз*) Де зун фида, ханахаяр. Хуь-
рерай хуьрериз, Бабадин тарифар ийиз. Ахпа Дарбандизни
хъфида.

Б у б а. Илифда зун вахъ, Юно. Ана жуван кьил базар-
диз акъуднавайбуруз жув къалурна кIанда.

Юно хъфида, адан гуьгъуьниз Агъмедни фида, ада Юно акъвазарна са
вуч ятIани лугъуда, адавай къачуна са вуч ятIани жибинда твада

Б у б а (*и кар акунa*). Агъмед! Фад инал ша кван.

А г ъ м е д. Вуч хъанва, Буба?

Б у б а. Вуч хъанватIа ви тегъв патаз чизва. Вуна вуч
тIалабна Юнадивай?

А г ъ м е д. ТIалабна? Нивай, чувуддивай? За тIалабай
затIни авач.

Буба. Анал вун гъахъ я, къей хва, вун къачагъ я эхир.
Къачагъри тIалабдайди туш. Абаси патал инал алай чун вири
санал маса гузвай, угъраш. Эгер ваз зи гапур къакъара амукъ-
на кIандатIа, агакъарда вуна Юнадихъ, къачурди вуч ятIа,
адав вахкана, багъишламиш лугъуда.

А г ъ м е д. (*гъилер юзуриз-юзуриз физ*). Чувуд идан
стха хъана, зун идан гапурдал вил алайди. Садбуруз икI я
гъамиша, садбуруз акI.

Ам даццадик акатна, аникай Юно хкеч I на тади кваз хкведа.

Юно. Чан Баба. Вун халис лезги я, ханаха. (*Бубадин
гъил къуна теменар гана, гъа атайвал тади кваз хъфида*.)

А б у м у с л и м (*Юнодал гъил туькIуьрна*). Им патал,
Буба, вал хкажнавай гапурдик вичин гардан кутазвай Агъ-
медаз вуна туьгъметна. Ваз ам кесиб жез кичIе хъанани?

Б у б а (*секиндиз*). Ваъ, Абумуслим. Заз чун кесиб жез кичГезва. Заз чна инсанвилин к1алубар михъиз квадариз кич1езва. Эгер вун къачагъ ят1а, лешерал вил алай йиртижа ваъ, кузмай иви хъвадай лекъ хъухъ. Гила за вавайни хабар къан, Абумуслим: вун гъар йифиз гъиниз квахъзава? Дишегълидин гугъуъниз. Чара хуъруъз. А жемятдиз вакай хабар авач лугъузвани вуна?

А б у м у с л и м (*дамах гваз къарагъна*). Гъак! ийи-дайди я Абумуслима. Алакъдай кас ават1а, къурай зи вилик пад.

Б у б а. Килиг гъа, цава къунвай къил галачиз жендек хкведайвал тахъурай. Заз гъанихъай ки; ава. (*Тацук фида*)

Теспача кваз Яргъеш хкведа.

Я р г ь е ш. Буба гъинвд?

Абумуслим. И зи жибинда.

Я р г ь е ш. Ч1уру хъач хук1унвани? Ици хъвайи зили хъиз ац1анва хъи? Ават1а, вегъез тада за хамунал къел.

Абумуслим. Ам валай алакъда, Яргъеш. Вун яни накъ зун фейи чкайрикай Бубадиз муштулухар гайиди? Ваз зун папан патав хъфиникай, тахъайт1а ашнадин патав финикай вуч ава?

Я р г ь е ш. Зи патахъай ят1а, ягъук квай севрен патав алад. Амма чир тавуна завай жедач. Ви къуд гурцДулдикай валай гзаф гъада фикирзава, къей хва.

Б у б а . (*тамукай хкеч1а яргъал аламаз*) Вуч хабар я, Али? Вун геж вучиз хъана?

А л и . Жуъмя югъ тушни - миск1индай жемят экъеч1далди акъвазна. Ана Малла Рашида къзакъри чи хуъруън т1вар къаиДурзавайдакай лагъаналда. Амма хуъруънбурувай абуруз са писвални тавун т1алабналда. Кан1 куътягъ хъайила, къзакъарни галаз дилмаж миск1индин вилик атаналда. Башламишна чакай рахаз, кич1ерар гуз. Буба яна къейибураз везни тайинарнавалда - агъзур манат! Щуд гъерни галаз. Амма хуъряй гъич садани са келимани лагъаначалда.

Б у б а . Къзакъар хуъре хъун гъич хъсан кар жезвач. Дуъз лугъузва Рашида. Амма абурукай чаз гъеле са зиянни

жедач. Ивидикайни тух хъанва зун. Бес гъик1 хъурай, дустар? Экъеч1на фидани маса патахъ - кесибрин пад хуъдай маса чка жагъурдани? Чун хътин бахтикъараяр - ацДана.

А г ь м е д (*тамукай хтана*) За ваз лугъузва, Буба, ша чна а къзакъар терг ийин.

Б у б а . Инсан къин виридалай регъят кар я. Ч1алахъ хъухъ зи. Абур чна тергда, масадбур абурун чкадал хкведа. Мадни ажугълубур. Ахпа вири хуър бедбахтвилик кутуна чавайуъмуър тухуз хъжедани? Ваъ, гадаяр, къуй абуру чпин фендер къурмишрай, чпин жаза агакъардай вахт къведа.

Али. Заз ван хъайивал, Буба, абуру угъри Къилич гъиликди авунвалда. Ам Къасумхуърел неченикдин патав фена акурбурни ава. Хуър Къилич вахъ галаз санал къачагъвал ийиз физва лугъуз ванерив ац1анва. Зазни акуна. Хъсан тфенгни гвай. Лап захъ галаз къвез к1анзавай. Ваъ, лагъана за, жув жувалай ша, Бубадиз а кар мадни бегенмиш жеда.

Буба. Къиличаз гила, зи къил маса гана, девлетлу жез к1анзава ман? Агъаз четин ят1ани, гъахъуниз ухшар я. Къуй атурай.

А л и (*т1уб туьк/урна*). Ангъе, къвезва, гъазур хъухъ къаршиламишиз.

Буба. Садани гъич келимани мецяй акъуддач. Адахъ галаз зун рахада.,

Къамал лапагни алаз Къилич къведа. Салам гудалди ада Бубадин к1вачерив чилел лапаг эцигда.

Къилич. Саламалейкум, стхаяр. Ич1и гъилди атанач зун. Аг1а къузада Юелейрин лапагар авай. Вишдакай сад заз къвезвачни лагъана,къуна за сад.

Б у б а . Чухсагъул, угъри Къилич. Ам валай алакъдай кар тирди чаз чизва. (*Алидиз*) Къакъуд анихъ, тук1ук1, чи жергеяр къалин хъунин гъуърметдай са межлис къурмишин. (*Вичин патав Къиличазни чка къалурна ацукъда*) Ацукъ, угъри Къилич. Чун такуна гзаф вахтар хъанва.

К ь и л и ч . Хъанва, валлагъ. Амма тахсир зак квач. За ваз жуваз юлдашвал авун шумуд йис идалай вилик

теклифнай. Эхир зун ви к!вачел атана. Гьам тирни ваз к!анзавайди?

Б у б а. Хун! хьсан тфенг авачни вахъ! Яраб им вуна гьинай чуьнуьхайди ят!а? Вад гьерехъни гуч ихътин яракъ. Килигайт!а жедани?

К ъ и л и ч. (*хьуьрез, идаз-адаз килигиз*). Вучиз жедач?

Б у б а. (*Къиличавай тфенг къачуна*) Тфенг лап хьсанди я. Амма са синих ква адак.

К ъ и л и ч. Вуч синих? Руш туш хьи ам синахар жез, тфенг я.

Б у б а. Синахар итимрикни жеда. Закни ква, вакни, ибурукни.

К ъ и л и ч. Кибаштан, чун садни п!ирер туш.

Б у б а. Амма вак квай синих за чуьнуьхдач. Ам алчахвал я. Тфенгни алчахдин гьиле гьатнава.

К ъ и л и ч (*тарпна къарагъна*). Вуч-вуч?

Агьмедни Абумуслим абуров агатда, лапаг тук!уна гьиле амай гапур михъиз-михъиз Алини хкведа, ада Бубадиз япал к!уф эцигна са вуч ят!ани лугьуда

Б у б а. Килиг, гадаяр, рекъе мад вуж ават!а.

Агьмедни Абумуслим фида

К ъ и л и ч (*мет!ерал акъвазна*). Балайрал кьин хьурай, Буба...

Б у б а (*ажугьлуз*). Хьсан хьана абур вуна рик!ел хкана. Ваз зи хура гуьлле туна, абур хуьз к!анзавай - гьак! тушни? Вуч писвална за ваз? Ярали кьенани? Ам кьейиди вун я! Зун къазаматда ава лагъай ван хьайила, Эмирханан руш пулунихъ къачуз Ярали галаз фейи ч!авуз. Вун вири уьмуьрда зи гуьгьуьна хьана, Къилич. Чинеба къадай тула хьиз. Амма виккгъ инсанар виринара ава. Вичихъ галаз мерж къуна хам балк!анар вердишарна файгундик кутур зун къазаматдин неченикди азаднай. Адан рик!ин ч!ехивал жуван хуьруьнвийриндалай гзаф тир къван. Вуна миск!индин вилик авур рахунар зи япара гилани ама "За мад куь ципДибни инжикли хьийидач? заз жуван тек диде хуьз хуьре яшамиш жедай мумкинвал це," - лагъанай за. "Ваъ. жемятар, - гьарайнай вуна, - ада чун алдатмишзава.

Ярали кьейила гьик! хьанай? Ам гьа йифиз Бакудиз кат хьувунай гьа. Ам ивидин дад акунвай жанавур я. Къе кьин къада, пака ч!урда. Адан чка Сибирь я!" - "Хутахрай къазаматдиз!" - кьул ч!угунай вирида. Вуна, угъри Къилич, зав мад къве кас, са тахоирни квачир надзирателар рекъиз туна. Гьа вуна рекъе хтур Сибирдин къазаматдай катун патал. Гьак! хьайила, а балайрикай вуиа садрани фикир авунач. Амма кич!е жемир. За вун рекъидач. За вун Бубадин къисас, жаллат!дин палта хьиз, гардандал алаз тада.

Агьмедани Абумуслима вилик кутуна къуьне гьебейар авай, гьилер хкажна цава авай са кас хкида

Агьмед. Элкъвена катиз к!анзавай.

А х ц й г ъ в и . **Куь** зав вуч гва, я чан лезгийар, зак са тахсирни квач эхир.

Буба. Гьилер агъуз ая. Дуьз лугъузва вуна, чун лезгийар я. **Гьинай гьиниз я вун?**

Ахцегъви. Ахцегъиз хьфизва зун. Бакудай.

Б у б а . Ахцегъиз? И рекъяй? Им Къурагъ дере я гьа. Вун **рекъелай** алатнава, ахцегъви.

Ахцегъви. Валлагъ, стха, за ваз гьик! лугьун. Билиждин вазгалдал хтайла, зал Бакудиз хьфизвайбур гьалтна. Хенжел К!еледилай Щехуьлрик къван рехъ тирвал, лагъана абур, К!ири Бубадин къачагъри садазни инсафзавач. Ягъиз рекъизва, гвай-гвачир къакъудзава, пек-партални кваз хут!унзава. Кич!е хьана, чан стхаяр. Са итимдивай къачагърин хура акъвазиз жедани? Гьавилай и дередай хьфизвайди я. Белки, лагъана за, К!ири Бубадин ракъара гьат тийин.

Б у б а (*адан патав агатна*) Ак! хьайила, ваз Юири Бубадикай кич!е хьана ман? Бакуда вуч лугъузва адакай?

А х ц е г ъ в и . Бакуда? (*кин аваз адан чиниз килигиз*). Гьар жуьре рахазва инсанар. И мукъвара ам Бакудиз атанвалдай, казармадай казармадиз физ ада пул пайналдай... Чидач, валлагъ, адан тарифдайбур гзаф ава. Агъа-ан, ахпа адан гуьгьуьнал алаз казармайриз жандармаяр атана лугьуда. Абур зазни акуна. Къакъан къуватлу жендек авай, чгулав къалин спелар авай, палтаяр хътин гьутар галай ихътин лезги акунани лугъуз,

завайни абуру хабар къунай. Ваъ, лагъана за, ақунач. (*Чинамад-ни кичI гъатна Бубадал тIуб туькIуьрна*) Валлагъ, стха, заз гунагъ тахъурай, вай гъабуру лагъай касдин ухшар къвезва.

Буба. Гъа-гъа-гъа, КIири Бубадин? Ваъ, Ахцегъви, ам чазни акваз кIанзава. КIири Буба гъина аватIа, ваз лагъана хъи. Ада Къулан вацгун дeрeдa итимаp ягъиз рекъизва, мал тарашзава. А дeрe тарашна куьтягъайла, маса дeради3 фида. ГъакI тушни, дустар? Ацукъ, рекъин мугъмай. Гъващ, гада-яр, недай шей. Чна мугъман къунагъламишин.

А х ц е г ъ в и . Пара чухсагъул, чан стхаяр, зун хъфин. Рехъчи рекъе герек я, лугъуда мугъулри.

Б у б а . Вун акI ахъайна жедач. (*Агъмедни Абумуслим буйругъдал вил алаз акъвазнава*) Къалура садра ви гъебейра вуч аватIа, Бакудай вуч гваз хъфизватIа. Винелай килигайла кесиб яз аквазватIани, ви гъебейрик мярекат квай хътинди я.

Ахцегъви. Аллагъдал къин хъурай, чан стхаяр, кесиб инсан я зун. Тахъайла, Бакуда жедали? ЗатIни авач зи гъебейра.

А б у м у с л и м Мад вуч чида ваз КIири Бубадикай? (*ганурдал гъил алаз*).

А х ц е г ъ в и (*ийир-тийир яз*). ЗатIни, чан стхаяр. Аллагъди бала гуда заз, чин тийиз рахайтIа. Чун хътин кесибри3 куьмек гузвай кас я лугъузва... Аллагъди хуьрай вич...

Б у б а . КIири Бубадин гаф гъеле садани чIурнавайди туш. Акъуд гъебейра вуч аватIа.

Ахцегъви. ЮириБубади-ин? (*нефескъуна*) Вун-ун? КIири Бу-бу-ба? Ма, чан стхаяр, ма. (*Гъебейра авай шейэр < акъудда*).

А г ъ м е д (*тадиз къачуна*). Чухвани бармак заз.

А б у м у с л и м . И атIлас зи папаз булушкадиз.

А х ц е г ъ в и . (*минетзавай тегъерда*). Мецер атIуи инсанрин. Хъсан партал алукIиз тахъурай, хутIунда къачагъри. Эгер кесиб яз акгурта, инсаф авунни мумкин я, лагъана.; Чан, стхаяр, вири квез хъурай, зун ахъая. Зал дидедин вил алайди я. Мехъер ийиз. Гъебеяр квез хъурай, анжах зун хъфин.

Б у б а . Ваъ, Ахцегъви. Вун гъик! хъфидатIа заз чизва. АкI зун рази туш. (*Агъмедаз*) Ламрав пурар хъизни къазвач вав абур, хутIуна жанавур, вахце иесидив.

Ахцегъви. АлукIрай, чан стха...

Буба. Кис, Ахцегъви. Эгер адаз ихтияр гайитIа, ада ви ратарани тIуб экъурда.

Агъмедани, Абумуслимани чпи къачур шейэр хъивегъда, бейкеф хъана а патал хъиз ацукъда, Ахцегъвиди чухвани бармак алук(да).

Буба. Гила вуч Бакудай хквезвайдаз ухшар я, Ахцегъви. Маншаллагъ. Пул авани гъебейра?

Ахцегъви. Ава, Буба, гъамни ваз хъурай. Маъ.

Б у б а . Гила» Ахцегъви, вуна заз хъсандиз яб це. КичIе жемир, алуд рикIелай вун къачагърин арада авайди. Бубадин виликай винелди акъвазнавайди. (*Къилич къалурна*) И кас аквазвани ваз? Идан тIвар угъри Къилич я. Адаз гъеле жув аял къил яз амаз зунни угъривилиз чIугваз кIан хъанай. Амма зун феначир. ЯтIаян зун къисметди инсанрин писвилер себeб яз и рекъе туна. Закай угъри ийиз кIан хъайи и касдиз къе завай уьмуьр къакъудиз кIанзава. Адаз зун, филдин кIвачик акатай къиф хъиз, шупI ийиз кIанзава. Чизвач бейни-вандиз гила къиф вич, фил зун тирди. Ам вичин вири уьмуьрда туьтуьнихъ къван гъарамда хъайи алчах кас я. Эгер туширтк, Къил и ч, вуна Къасумхуьрел фена неченикдиз зун яна къинин патахъай гаф, адани ваз и тфенг гудачир. Гъа идай ягъиз кIанзавайни ваз Буба?

К ъ и л и ч . Ваъ, Буба! Алцурарнава вун Алиди. (*адал тепилмиш жеда*).

А л и (*Къилич яна*) Лал хъухъ, алчах! ТахъайтIа ви гел ина жедайни? Я тадайни вун Бубади вичихъ галаз?

Б у б а . Гила, Ахцегъви, вуна заз са куьмек це. Жув яна рекъида лагъана атанвай и касдиз за гъихътин жаза гуда, агъ?

А х ц е г ъ в и . (*къил квахъна къуьнер чуькъвез*). Чидач... гъам... гъам... жедай кар яни?

Буба. Эхъ, Ахцегъви, эхъ! Инсандилай алакъ тийидай са карни авайди туш. Вакай за судуя ийизва. Ая чи дуван. За ам гъа и тфенгдай яна рекъидани?

Ахцегъви. Ваъ... Буба. Адан къан ви хиве вучиз жеда?...

Б у б а. Ак! хъайила, чна ихътин са кар ийин, Ахцегъви. Ма и пул, кутур заз акваз-акваз жуван бармакдин руварик. Гъат хъия Ахцегъиз рекъе. Къилича вун гъаниз къван рекъе хтурай. Дуь-уьз Ахцегъиз къван. И тфенг жува яхъ. Рекъе гъалтай гъар садаз жува лагъ: им, и захъ галай угъри Къилич хуьруьн мисклинда кам амачир, вири хуьрера вичин тIварцIиз нифретзавай кас я. Ам жаллатI яз Буба рекъида лагъана фенвай. Амма и алчахдин къан вичин хиве амуьк тавурай лагъана, Бубади ам ахъайнава. Куьне адаз тфу це, инсанар. ГъакI лагъ рекъе гъалтай гъар садаз, вири хуьрериз. Жув и рекъий вучиз хтанатIа, гъадакайни лагъ. Къуй чир хъурай, Бубадин дяве вич хътин кесибрихъ галаз туш. Адан душма-; нар инсанвал кIгвачерик кутуна, маса ксарин иви хъвазвайбур я. ГъакI лагъ виридаз. Къуй Бубадикай садазни чIуру **фикир**; тахъурай. Эгер алакьдайтIа, за гъар са лезгидиз куьмек гудай. Урусатдин пачагъдин хазинаярни абуруз пайдай. **Гъак!**: лагъ лезгийриз. Гила, Ахцегъви, кичIе тахъана ахлад. Дамах ^ гваз. Угъри Къилич вилик кутуна. Бубадикай рахаз-рахаз. Чир хъурай ам вуж ятIа. Къиличахъай ваз кичIе жемир, ада вак кядач. Ам неченикдин патав хъфин лазим я. Къуй чир-рай адазни, Буба акъван фад къулара гъатдай къиф туш. За s неченикризни гъич рикIелай тефидай кар къада, Ахцегъви, КъадачтIа, чеб килиграй. *(Ахцегъвидиз гъил яда. Къиличаз).* Ваз ван хъанани, алчах? Б у б адин гуьлле вахъ гъинв хъайитIани агакъда. Ахцегъви рекъе хтуна, чамара жуван не ченикдин патав!

Къилич вилик кваз Ахцегъвини хъфида.

Али. Хъфида жал Ахцегъиз къван? Б у б а . Вуна жуван межлис къурмиша, Али. Гъа тгуьн-хъун.

Хор.

Буба алай чIулав балкIан Кап алтадиз хуьзавалда. Йикъа са кас Буба такIан Ам рекъиз кIанз физивалда.

356

Хуьруьн юкъва мехъер ава.
Зуьрне-далдам яйда лугъуз.
Мад кесибрин вилер ала
Бубади пул пайда лугъуз

Я сад Аллагъ, рагъ квай балхун
Яратмиша дагъдин къилел. Буба
галаз рази я чун Гъа вуна гай
киле гъуьрел.

Юири Бубад чекмед кухва
Берданкадин луьлевалда.
Бубадин тIвар хъана мукъва
Гъар са лезги хуьревалда.

КIири Бубад таж туькIуьрда
Къуд патахъни айванар кваз.
Хкатда жал икI эхирдай
Дустарикай душманар ваз?

(П е р д е).

Б - Ш И К И Л

Дербентдин горнизондин начальникдин кIвал. Кудрявцева стол туькIуьрзава. ЭкъечIиз, шейэр гваз хкъез, папа адаз куьмек гузва.

Кудрявцев. Азизди, адаз чин къалура, чан-рикI ая. Мугъмандив сугъулвал агудиз тахъурай. Чизва хъи ваз, зи горнизондин крар хъсан туш. Эгер инспектор нарази яз хъфейтIа, Петербургдиз къван зи тIвар чIурукIа акъатда. Ахпа - сагърай къуллугъ! И Юири Буба лугъуз пайда хъайи-да зи умудар вири какадарнава.

Наталья. Вун секин хъухъ. За адав вич инспектор яз иниз атайдакай гъич кIусни фикир ийиз тадач.

К у д р я в ц е в . Накъ ада заз инженердин хва а къа-чагъди кьейидакай, ветегайрал ада тунвай къайдайрикай

357

суалар гузвай. Завай са жавабни гуз хъанач. Эхъ, ваъ, лагъ-ана алудна. Амма адаз зун а жанавурдин вилик къуватсуз тирди чизва.

Н а т а л ь я . Ак1 ят1а, къуй чпи къурай. Пачагъди адан къилихъ ц1уд агъзур манат гуда лагъана указ гъавайда акъ-уднавач лагъ.

Кудрявцев(*патавгвайк1вализвилагъиз*). Т1алабда, Наташа, къал алаз рахамир. Столдихъни жув милаймдиз твах. Хъвайи офицерри сивин харчивал авурт1а, жув гъавур-дик кваз хъухъ.

Н а т а л ь я . Куьнени а вагыщидикай столдихъ ихтилат аватдайвал ийимир.

К у д р я в ц е в . Агъ, Наташа! Ви секинвал ик1 ч!урдалди, за ахътин къац!ай дагъвиар виш санал тук1вадай. Амма... Емельян Пугачевни сад хъанва Урусатдиз, къаза- i матривай къаз тахъай и лезгини. И йикъара мад ветегайрин иесийрай гъарай акъатнава. Къачагъри- абурулай **харж** к1ват1зава. Белиждин тамара тфенгар рахазва. Виридаз завай куьмек к1анзава...

Н а т а л ь я (*итимдин ч!арарилай гъил алтадна*). Зи, язух полковник.

Кудрявцев. Адан ягъсузвилини и къил, а къил амач., Заз ак1 я хьи, гъа гила-мад, гъич гуьзлемишни тийизвай са декъикъада ам атана иниз акъатда. Зи фикир гъамиша адан, суфат арадиз гъунал машгъул я. Рик1ел алмани - алатай йи-суз гъа и вахтунда ада гъихътин кат-галтугуник чи къил] кутунайт1а? Зун адан дуван акваз к1анз Белиждин тамара аваз, ам вич Дербентда пайда хъанай. Ам к1усни к1иче тахъ-| ана зи горнизондиз гъахъна, Наташа. Багъишалмиша, за i лагъайда туш (*папан къуьнерал гъилер эцигна, адан виле-| риз килигиз*), ада, азизди, зи столдал алай картаярни мае документар гваз хъфена. Абур гъич... Ада... Наташа...| (*регъуь яз стулдал ацукъда*).

Н а т а л ь я (*теспача хъана*). Вучна ада?

К у д р я в ц е в (*сивел т1уб эцигна къарагъда*). К1евиз| рахамир. Дидединни бубадин шикилар авай гимидин гъай-| кал чъуьнухна.

Н а т а л ь я . Вуна дугъри лугъузвани? Агъ гуж хъайи кас! Урусатдин дворянрин хзандин пак шей... Бес икъван гагъда вуна заз талагъна гъик1 туна?

К у д р я в ц е в . А вагыши гъиле гъатда лагъана. Амма ада зун, амалдар сик1ре къуьзуь тула хъиз, алцуарзава. Хуь-руьз рекъе тур къазакъри адаз мадни хъел гъанва, ам рекъиз ракъурайбурулай са карни алакъзавач. Инсан туш, илбиерин илбис, шейт1анрин шейт1ан я.

Н а т а л ь я (*эрч1и гъилелди хаиш ч!угуна*). Къилеллай-да жазаламишрай вич!

Кудрявцев. Абурунди аллагъ я, Наташа. Гъун, зун фена. Килиг, мугъман машгъулара гъа. Зун офицерарни галаз исятда ахкъатда.

Кудрявцев фида, патав гвай к1валей подполковникдин парталар алай мугъман экъеч!да.

Мугъман. Ахвар хъанач, амма юргъунвал къена. Наталья. Зун пара шад я. Ша, ацукъ дивандал, хъи-ягъа са къуьнт.

М у г ь м а н . Ваъ, ваъ. Чухсагъул. Инжикли жемир, Наталья А...

Наталья. Александровна. Гъак1 Наташа лагъана тур. (*Дивандал вич ацукъда, к1валин гъар туп1ез килигиз къекъ-везвай мугъмандиз*). Эхъ, Дербент "Пифлис туш. Начали-никдин к1вал ят1ани, кесиб я. Квез чи базарар акунани? Пифлиса лап вечерен некни гъатда.

Мугъман. Дагъвийри къуьрен карчни гъатда лугъуда. Чидач, заз ачунач Дербентдин базарар. Амма куь к1вале заз бегенмиш я.

Н а т а л ь я (*шад хъана*). Пара чухсагъул. Анжах зун виридахъ галаз ик1 туш. Я куьнни ахътин бегенмиш тежедай итим туш эхир. (*Кстахвилелди*) Ша, ацукъ дивандал, гъикъ-ван к1вачел акъвазда куьн?

Мугъман. За квекай фикирзават1а чидани квез, На-талья...?

Н а т а л ь я , (*миалйимдиз хъуьрена*) Наташа...

М у г ь м а н (*жавабдиз хъуьрена*). Чухсагъул, Ната-ша. За фикирзава хъи, хъфида зун пака, икъван хъеан хзанди-

кай, полковникдин четин къуллугъдикай, жув ц1удра инспектор хъайит1ани, ч1уру гаф гъик1 лугъуда? Бес куьне заз экъ* уьгъдачни, зун куь вилай аватдачни, Наташа?!

Н а т а л ь я , (*къарагъна, чина хъвер аваз вилик къвез*). Заз куьн рик1 ч1ехи инсан тирди гъясатда чир хъанай. Амма куьн за умуд кутурдалайни вине ава, подполковник.

М у г ь м а н . (*Натальядин гъил къуна темен гона*). Инспектор ят1ани, зунни инсан я. Вахтар гъихътинбур ят1ани заз чизва. Н а т а л ь я (*кстахвилеелди гъил гъалчна*). Аникай мад рахамир, подполковник. Вунни дагъви я. Чизва хъи ваз, абур вягътедай фидай уьлметар туш. Гзаф четин я зи итимдиз. (*Гъиле бутылкаяр аваз Кудрявцев хкведа*).

Ингъе ам вични.

Кудрявцев. Наташа, гъваш столдал, къвезва абурни.

Н а т а л ь я (*мугъмандин виликай дамахдивди элкъ-вена*). Са декъикъада, полковник. Мугъмандив каш ч1угваз тун бес чиди дуьз яни?

Ювализ салам гуз са Шумуд офицер къведа,
абур инспектордиз честь гуз столдихъ ацукъда

К у д р я в ц е в (*ички цаз*). Гъа ик1, дустар, за куьн мад сеферда, гила зи к1вале, чи азиз мугъман, Зураб Миминошвилдихъ галаз танишарзава. Палабда гъурмет авун ва гъар сада вич, шукур хъурай вичин ч1ехивилиз, пачагъдин офицервилинт1варц1из лайихлуз тухун. Сифте тостни за чи пачагъдин ва адан вафалу офицер тир чи мугъмандин сагълугъдай теклифзава.

Вирида к1вачел къарагъна хъвада.

Мугъман. Заз Дербентда икъван хъсан инсанар авайди чидачир. Иллаки Наталья Александровнади зун вичин милаймвилелди гъейранарна. Заз чиз, куьне ина кыл секинвиле аваз кеф ч1угвазва.

К у д р я в ц е в (*сарарикай хъиз*) Гъик1 лугъун за квез...

Поручик. Жанаби инспектордиз чи гъалдикай хабар авай хътинди туш.

К у д р я в ц е в (*адаз наразивал кваз килигна*). Жанаби инспектордиз вири крарикай хабар ава. (*чиниз хъвер хкана мугъмандиз*). Поручикдиз лугъуз кланзава хъи, К1ри Буба лугъуз т1вар акъатнавай къачагъди чи секинвал ч1урзава.

Адан къачагъвилерикай Петербургда рахазва, Поручик. Императорди адан кыл вичелди рекъе тунин указ акъуднава.

М у г ь м а н . Имни жегъил поручикдиз императордин ч1ехивилиз вичин вафалувал ва вик1егъвал къалурдай са мумкинвал. Бес куьне ам вучиз къазвач?

Кудрявцев. АлахънаВа, жанаби инспектор. Чна адан хуьруьз еа къадйр къазакъар рекъе тунва. Ихтибардиз физ алакьдай инсанар ч1алав къазва, абурув яракъар вугузва. Гъайиф хъи, гъелелиг ам чи гъиле гъатнавач.

Мугъман. Бес куьне лугъудай хътин инсафсуз къачагъ хъайила, лезгийри чпи адан гужар вучиз эхзава?

Кудрявцев. Лезгийри, лугъузвани куьне? Ветегайрин иесийривай, мулкаринни фабрикайрин сагъибривай мал тарашиз, аДа кесиб лезгийриз пайзава. Адакай манияр туьк1уьрн! яугъузва. Четин хъанвайдини гъам я ман.

Мугъман". Гъакъван зурба къачагъ я жал ам? Килигиз ккндай зйз адан суфатдиз.

Поручик. Мад рахамир, жанаби инспектор. Ам балугъдин к1араб хъиз чи туьтуьна ак1анва. Къвед лагъай Шамил хъанва. Белиждин тамара ада чи гзаф солдатар аккдарна.

К у д р я в ц е в (*ички цаз*). Хуьре къазакъар ават1ани, абурок къазвач. Гъич са акъунризни абурухъ галаз физвач. Почтар тухузвай къазакъарни, гвай-гвачир къакъудна, кыл саламат рахкурзава.

Мугъман. Пара амалдар кас я ам, аквадай гъалда.

К у д р я в ц е в . Пара, жайаби подполковник. Квез ада вучзават1а чидани? Ада гъуьлуьз тухузвай рушар рекъелай элкъуьрзава. Чеб кланибуруз, чпиз кланибуруз фирай лугъуз. Акурбур, ван хъайибур адан тарифар ийиз къекъвезва. Гзафбур гила адавай куьмек т1алабизни физва. Де я кас, гъикъван рахада чун са къачагъдикай. Ша хъван дустар. Гаф гила мугъманди лугъуда.

М у г ь м а н (*къарагъна*). Дагъвийри ик1 лугъуда-вик1егъдаз - аллагъ куьмек, алчахда вичин ажал вичи жагъурда. Гъак1 хъайла, за вик1егъ инсанрин сагълугъдай хъун теклифзава. Аллагъди хуьрай чеб, вик1егъ инсанар: Урусатда

ават!ани, гуржистанда ават!ани, Лезгистанда ават!ани. Ина, иви ргазвай дагъвийрин арада, къуллугъзавай куьнни гъабурукай я, жанабияр. (*вирида кивачел къарагъна хъвада*).

Наталья. Килигзава зун квез, аквазва заз: куьн вири жанаби инспекторди лагъай хътин инсанар я. (*Хъел кваз*). Амма икъванбурувай, зурба пачагълугъдивай са нет!реш лезги къуна жазаламишиз жезвач. Заз куь патахъай регъуь я, жанабияр. Инспектор чи инсан я. Адан рик!ин ч!ехивал заз акуна. Амма къвезвай гаф лагъана к!анда.

М у г ь м а н (*гъилевай шиш тарелкадал аватна*). Дуьз лугъузва Наталья Александровнади. Пачагъдин офицерар ят!ани, чун са лезгиди ийир-тийир авунва. Адан къилиз, жанабияр, ц!уд агъзур манатдин къимет ганва. Ак! хъайила чи къилер квяй жезва? Гъич кепекдайни физвач.

Н а т а л ь я . Амни акъван ягъсуз хъанва хьи. Гила адаз дустагъар азад ийиз, Лезгистандай чунни чукуриз к!анзавалда. Урусатда ам хътин къвекъвераги тунвай къа-лабулук инизни агакъзава, жанабияр. Шамила Урусатдихъ галаз къани вад йисуз дяве ч!угурди рик!елай алудмир. Им Шамилалай к!усни усал туш.

К у д р я в ц е в . Вуна а лезгидиз къадардилай артух къимет гузва, азизди. Къе-пака ам вич ракъара гъатда - ч!алахъ хъухъ. Гила чна и ихтилат акъвазарин. Иштягъар михъиз ч!ур хъана. (*ички цада*) Ша, хъван, дустар. Къуй чаз Наташади гуьгъулар ачух жедай са тостни лугъурай.

Наталья (*кстахвилелди рюмка хкажна*). Жанабияр, за са кардин патахъай гъайиф ч!угъазва. Пака чи азиз мугъман хъфизва. И къве юкъуз зи рик! ферикъат тир. За жув мублагъ Тифлиса, гуьзел Петербургда аваз гъиссна. За умуд кутазва, жанаби подполковникдизни чахъ галаз сугъул хъанач. Ша чна, мад сеферда чи азиз мугъмандин сагълугъдай, адан рик!ин ч!ехивилин тариф авуна, и рюмкаяр хкажин.

М у г ь м а н. Чухсагъул Наталья Ал...

Н а т а л ь я . Наташа...

Вири хъуьреда, к!ивачел къарагъна хъвада.

Кудрявцев. Гила, жанабияр, шаэкъеч! инпатавгвай] к!вализ, са т!имил вахтунда рик! аладарин. Накъ жанаби ин-

спекторди вич хъсан къумар къугъвадай устад тирди чаз къалурна. "Тифлиса ам рик! алай кар я.

М у г ь м а н. Башуьсте, полковник. Зун ви мугъман я. Наталья Александровнани жедачни чахъ галаз?

Н а т а л ь я . Гъелбетда. (*милаимдиз, кстахвилелди*) Куьн полковникдин ваъ, зи мугъман я.

Вири патав гвай к!вализ фида. Сегне йиф алатна пакамахъ гъа и к!вале давам хъжеда.

К у д р я в ц е в , (*юргъун яз дивандихъ агалтнаваз*). Хъфена эхирни инспектор. Яраб рази хъанат!а чалай? Яраб ада чакай гъихътин фикирар хутанхнат!а?

Наталья. Лап хъсан фикирар. Инспектор хъурай т!у, зунни инсан тушни, лагъана ада заз. Пара рик! ч!ехи инсан я. Адакай чаз писвал хкатдач.

К у д р я в ц е в . Гъик! ят!ани ам хъфена. (*папан гардандихъ гъил вегъена*) Вуна, Наташа, жув гъа за лагъайвал тухвана. Багъишламиша, белки вуна заз нифретзават!а?

Н а т а л ь я . Аникай жува фикир ая. (*Итимдин патавай къарагъда*). За адакай вичикай фикирда: къакъан къуватлу жендик авай гуржидикай. Вуч лагъайт!ани дагъвийрихъ чаз течидай гзаф аламатар ава. Гъавиляй я абур чпин азадвал патал уьмуьрлук женгина авайди.

Къецелай рак гатада, к!вализ поручик къведа.

П о р у ч и к (*честь гана*). Жанаби полковник, багъишламиша заз, за куь секинвал ч!урзава. Куь патав са касдиз къвез к!анзава?

Кудрявцев, (*хъел атана*). Вуч ксар я зкъ жедалди?

П о р у ч и к . Чувуд я. Тади кар ава лугъуз алатзавач.

К у д р я в ц е в . Вуч к!анзава чувуддиз горнизондин начальникдивай?

Поручик. Чидач, жанаби. Вич савдагар я лугъузва. Пара важиблук хабар гва лугъузва вичив.

К у д р я в ц е в (*къарагъна вич къайдадиз гъиз*). Атурай!

Поручик хъфида, рактариз кич!ез-кич!ез Юно гъахъда.

Вуч к'анзава ваз инай?

Юно. Жанаби, неченик. Зун Юно я, кесиб савдагар.

Гила къекъвераг савдагар. К'вал ч'ур хъанва зи.

Н а т а л ь я , *(хъел атана, патав гвай к'вализ гъахъиз)*

Ой, вуч кфир инсан я им. Фад ахкъуда к'валяй.

Юно *(адан гафарикай бейкеф хъана)*. Хъсан я, жанабияр. Зун хъфида. Зи дерт са заз амукърай. Амма зав гвай хабар гъихътинди ят'а чириз к'ан тушни квез?

К у д р я в ц е в *(мadni хъел атана)*. Яргъияр тавуна, жуван дерди лагъ, тахъайт'а эверда за поручикдиз. Ада чирда ваз кар авачиз чи секинвал ч'урайла вуч жедайди ят'а.

Юно. *(Са ком вилик атана)*. Лугъуда, жанаби. Ингъе лугъузва за. Къе куь к'валяй са мугъман хъфенани? Инспектор?

К у д р я в ц е в *(гъилер далудал эцигна къекъвез)*. За яб гузва.

Юно. Гуржи, жанаби? Т'ифлисдиз? Хъфена, жанабияр. Гила чир хъухъ квез - ам инспектор тушир.

К у д р я в ц е в *(алай чкадал мих хъана акъвазна)*. Гъик' яни инспектор тушир?

Ю н о *(мад са кам вилик атана, кич'ез-кич'ез)*. Ам, жанаби неченик, К'ири Буба тир.

К у д р я в ц е в *(хуруз атана)*. Ву-уж?

Ю н о *(жизви вик'егъвал акатна)*. Эхъ, К'ири Буба, жанаби неченик. Куь к'валяй экъеч'на, ам зи туьквендиз ата-на. Авай-авачир хч'ална, вичин гъебейрани хурчарра туна, балк'андал эцигна хъфидайла, ада заз лагъана: алад, Юно, жанаби неченикдин патав, лагъ адаз вичи къве юкъуз гъуьрметар ийиз хвейиди К'ири Буба тир. За ви туьквен тарашдацир, хълагъна ада заз, амма вун полковникдин патав тефин мумкин я. Мал тарашайла, ваз чара жедач.

Н а т а л ь я *(патав гвай к'валяй атана)*. Табзава вуна, алчах! Ам Юири Буба ваь, пачагъдин офицер я. Инспектор Зураб Миминошвили!

Юно *(ягъанат квай хъвер авуна)*. Квез к'ан ят'а, гъак' хъурай, жанабияр. Зиди квез лугъун тир.

К у д р я в ц е в . Поручик! Къакъан къуватлу жендек! Чулав къалин спелар! Агъ, лам! Лам я зун!

П о р у ч и к *(тади кваз атана)*. Яб гузва, жанаби полковник!

К у д р я в ц е в . Вири горнизон къарагъара! Инспектор К'ири Буба тир! Ада чун аялар хъиз алцуарна. Адан гуьгъуьниз! Яхъ ам!

Поручик катна фида, Наталья дивандал ацъжъна шехъда Кудрявцева адаз чап-рик' ийида

Квахъ вилерикай, чувуд! Лам хъиз квез килигиз акъвазнава?

Ю н о *(къулухъ нам къачуна хъфиз тежес)*. Жанаби неченик, ада зав са шей ВУГВНва.

К у д р я в ц е в . Ни? Къачагъди?

Юно. Эхъ, ингъе. *(Полковникдал чар яргъи ийида)*

К у д р я в ц е в *(Ю н один гъилей чар къачуна ачухда)* Агъ, Наташа, чи хзандин гъайкалда авай шикилар. *(Ажугъдив ац'анвай випер хканжа)* Зи дидединни бубадин суьртар. *(Юнодиз)* Ибурухъ мад ^аг'ни галачни?

Юно. Юно яна йикъ, чан неченик. Амма адан тахсир авач. Эгер куь патав атаначирт'а, ада зунни, зи хзанни тергдай. Чара хъанач заз, жанабияр. *(къулу-къулухъ рак'ларал физ)*.

К у д р я в ц е в . Мад вуч лагъана ада ваз?

Юно. Ада лагъана хъи, шикилар полковникдив вахце, абур заз герек авач. Д и д е захъни ава лагъ... амма гимишдин гъайкал зав гумукъда лагъ. Къуй адан гуьгъуьниз Белиждин тамуз атурай. Гъак' лагъана ада заз. Гъана вичи вун къунагъламишда лагъана,

Кудрявцев *(дили хъайи тегъерда)*. Квахъ вилерикай, чувуд! *(папаз)*. Шехъмир, азизди. Зун фида. За а нит'реш ле и-ги чилин к'аникайни жагъурда. Офицердин гаф гузва за ваз!

Кудрявцев экъеч'на фида.

Хор:

Шутуларин дугунавай, Япар яргъи
къуьрен шап'а.

Фялейрин чан хукудзава,
Куьмекдиз ша, К1ири Буба.

Дербенд юкьвал чар булахар,
Чар булахар яд аваз хьуй.
К1ири Буба чаз даях я, Ахьтин
хваяр мад аваз хьуй.

Буба хьайи тамар-тарар Вил
рекьеллаз шезавалда.
Пачагьдилаь, вучда вахар? Мад
са указ кьезавалда.

Дуьгуь туна кьац1ал алай,
Кьац1ал алай кьизил кьуба. Ви
душманар мукьвал ала. Макьат
хьухь, К1ири Буба.

(Перде). 7 -

Ш И КИЛ

Кесиб к1вал. Сархуш курпашмандиз, гьил хьуькьвек кваз ацукьнава.

Хор: Низ хьурай зи арзадин ван,
Кьурбанд хьайи цавзр-чилер?
Зи рик1икай жезва хьи кьван,
Куьмек це т1ун, я чан эллер.

Гужарнава заз худади
Юоарабрайни акьат тийир. Лянет
гьизва зал Бубади, Кьейилани
алат тийир.

Умуд кумач цавук-чилик,
Эхир зи чан асмищда за.
Аллагьди заз хчин вилик
Зи тахсирар багьишдатГа.

К1вализ кьуьнера тфенгар, юкьвара гапурар авай пуд кас кьведа.

Сархуш. Ву-ув, за вуч чара ийида? Вун к1вализ вучиз
хтанва, я Буба?

Буба (*Алидиз*). Хуьре кьзакьар авайди рик1елай ракъ-
урмир. Алад, са далдадикай гуьзчивал ая.

Али. Лап хьсан. Заз са кьас фу ават1а кьала.

Сархуш (*Суфрадикай фу гуз*) Ина акьвазмир, я Буба.
Хуьр кьзакьрив ац1анва. Кье мадни хтанвалда.

Буба. Хайи хва к1валаяй чукурзавани? Бес вун туширни,
диде, заз Кьиличалай чешне кьачу лугьуз хьайиди?

С а р х у ш. За ваз кьачагь хьухь лагьаначир хьи. Кьи-
лич **вицин** к1вале ава, вун - тамара.

Б у б а (*дертуз*). Кьачагь туш **зун!**

Сархуш. Тахьайла, са тахсирни квачир инсанар рекь-
из гьатдани?

Буба. Тахсир квачирбур ваь! Тахсир квачир касни дуь-
ньядал алач.

Сархуш. Закни квани, чан хва? Рекьикь зунни.

Буба. Эхь, диде, вакни. Вун я зун гьа и рекье турди, ви
мез я.

Сархуш. Ацукь, бала, са кьас фу т1уьна ахлад. Гьат-
да вун кьзакьрин гьиле.

Буба. К1ири Буба вуч кас ят1а, за гьабурузни чирда.

Сархуш (*сес хьуьтуьларна*). Чан хва, аллагьдин хатур
ават1а, гадара жував гвай тфенг. Са сеферда яб хце вуна диде-
дин гафуниз. Юеве гьатайла вак1аз Бубалагь лагьанвайди я.

Буба. Гадара тфенг, гице жув абурун гьиле. Вуч па-
тал? Ви рик1 секин хьун патал? Тахьайт1а зи уьмуьр пуч хьай-
ивилай? Кьени я к1вал, я хзан авачирвилай? Ваь! Абур захь-
ай кичГела зурзава. Гила за тфенг гадардач. Гила закай фил,
абурукай кьифер жада.

С а р х у ш . Гадар, бала. Алад жемятдихь галаз
миск1индиз, Аллагьдивай жуван гунагьрилай гьил кьачун, ин-
санривай жуван тахсиррилай гьил ч1угун т1алаба. Белки гьа-
лалин.

Б у б а . Ваь, диде. Гьалалдач. Закай урус пачагьдин
мидя хьанва. Ада зи кьил гуьзлемишзава.

С а р х у ш. Я аллагъ! За жуван т1вар, жуван к1вал ля-
нетдикай гьик1 хкудда бес?

Б у б а. А ихтилар тур, диде. Ваз мукъвара Эмирханан
руш акунани ?

С а р х у ш (*атЛугъна*). Шагъа? Са хуьре аваз аквачни?
Ам чарадан паб я. Къамир т1вар. Бес я куьне къведа хуь-
руыз авур къван гужар.

Б у б а. За ам гваз катда. Паб хун патал ват,. Паб ада-
кай заз хъжедач. Зи уьмуьрдикай адацни дададициз тун Па-
тал. Вири гужар эхун са кардиз гзаф четин я. Ша, Агъмед.
Вуч лагъайт1ани къисмет гъахъ я. Ина чахъ вил галай каснч
авач.

Къведни экъеч1да.

С а р х у ш. Эй гъуцар! Вуч к1анзава кvez зи хзандивай?
Вучиз къзвач куьне и акъулсуздин рехъ? Вучи? куьне адаН
рик1е сабур твазвач?.

Хор:

Дагъдин къилел къакъан къеле
Къуд патахъди айванар кваз.
Гъик1 яшамаш хъжен к1вале Вири
жемят душманар яз?

(Хуьряй тфенгрин ванер акъат^а)

Шехъмир, диде, шехъмир, диде,
Накъварикай дарман жедач.
Лянетлу хва хуьре-к1вале
Къеналди вун пашман жедач.

Ван къилеллаз рак ахъайна к1вализ Къилични къазакъ къведа,

К ъ и л и ч. Ингъе, суфрани эк!яна алама. Абур гъа инлай
къарагъна атайбур я.

К ъ а з а к ъ . Фу-къафунни гана тухарна инсанар рекъиз
рекъс гунани хва?

С а р х у ш. Заз хва амач! Авач заз ам! За адахъ лугъу-
наг ми/ ;ва Садани адан т1вар хкъамир. Ханач за хва.

К ъ и л и ч. Ханач лугъун регъят кар я. Амма Таватан
дидедивай ак1 лугъуз жезвач. Цуьк хътин рушан хура гуьлле
гъатнавай дидеди куьчеда вичии ч!арар чухвазва.

С а р х у ш. Зи веледдин гъил дишегълидал хкаж жедай-
нитуш.

К ъ и л и ч. Гъавилияй яни ада, чарадан гъалалдин паб
чуьнуьхиз к1анз, Къурбанан к1валериз гуьлле гайиди?

С а р х у ш. Чарадан паб ваъ, Шагъа. Шагъадин рушви-
лин яйлух адав гилани гума.

К ъ и л и ч (*хъуьрена*). Яйлух гумайла, мад вуч герек я
эхир?

С а р х у ш. И ахмакъ ихтилатар ийидалди, ваз Къурба-
нан к1валериз зи Б у б ади гуьлле гудайла, вилик экъеч1най1а
хъсан тир. Кич1е яни зи хцихъай? Экв акур шут1ар хъиз, кат-
завани т1еквенриз? Гъамни т1имил туш кvez.

К ъ и л и ч. Кис, ахмакъ дишегъли! Вавай дуьньядин
крарай къил акъудиз жезвайди яни?

С а р х у ш. (*гъиле гамунин регъ къуна*) Ахмакъни я
вун, алчакъни, кепеюгъли. Чарадан к1усунал вил алай киц1ин
хва киц1. Вун я зи хва гъа рекъе турди. Вун я гъар юкъуз
къвез зи къил къилелай алудайди. Инсанар маса гузвай кепе-
югъли. Чарадан вечрен какадилайни элкъвен тийидай ида-
кай хуьре итим хъанва. Квахъ къведни зи харап1адай.

К ъ и л и ч (*къулу-къулухъ физ*). Акъваз, вун дили же-
мир. Ада Шагъа акъудна тухванайт1а низ къайгъу авай. Та-
ват къенва, Тават!

С а р х у ш (*мадни хъел атана*). Табзава вуна, иландин
мез! Зи Б у б адин Таватав вуч гва!?

К ъ и л и ч (*хъуьтуьл сесинал*). Таб туш. Къурбанни
Шагъа Ахнигиз мугъмандиз фенва. Абур экъеч1 тавуна,
к1валериз гуьлле гуз эгеч1айла, кич1е хъайи Тават гъуьр авай
кандуда гъахъна. Рак1ара къуьлер эцяна к1вализ гъахъайбу-
руз ана акурди къари хъана. Ни ят1а гъа к1валин къене тфен-
гдин къве хелни ахъайна. Ни ят1ани ваъ, Бубади вичи. Ви
хци. Гуьлле фена кандуда авай Таватан хура гъатна.

С а р х у ш (*регъни гъиле амаз ийир-тийир яз къекъ-
вез*). Я аллагъ! Я цавар-чилер! Квелди тахсирлу я зун куь
вилик? Вучиз куьне зун и чкадал гъизва?

Къилич (*виклегъ хъана*). Ик1 я, ахмакъ дишегъли. Хуър туьтуьнихъ къван ац1анва. Ви хва сесеб яз хуьре къзакъбар ава. А динсузриз хуьруьнбуру фуни гузва, ксуз-къарагъдай чкани. Абуру чи дишегълийрикай ягъанатар ийизва. Буба чуьллера амай къван гагъда, абурни хуьре жеда. Аллагъди эхдач и крар. Ви хцикай са къил пачагъдиз хабар агакънава. Адан гъилляй вири айсиз хъанва. Ам яна къейидаз пачагъди ц1уд агъзур манат гуда лагъана хиве къунва. Къил вичелди агакъарунин указ акъуднава. Рахух адахъ галаз. Вири халкъдив, къутратлу пачагъдив душманвал къун тавурай. Вичин гуьгъуьна итимар ава лагъ. Къушун гъида лагъ и тамариз гуьлле гуз. Язух я чи хуьруьн жемятдин. Къурудак акатна ц1идини куда. Къе-пака вич киц1 хъиз санал яна рекъида лагъ. Вичелай усал, вичелай ажиз сада. Щуд агъзур манат - им зурба пул я. Гъваш ам ч1алав, алдатмиша. Ви къилни секин хъурай, амай жемятдин къилерни.

С а р х у ш (*вичи вичиз*). Ибуруз за жуван хва, жуван ивидин ст1ал маса гана к1анзава. За! Дидеди! Я Аллагъ! Гъич къилиз къведай фикир яни?! Белки вун гъахъ я жеди, Къилич.< Вунни т1имил крарай акъатнавай кас туш. Рахада зун гада-; див. Ада гъеле зун дидевилляй ат1анвач. Белки рази жен за къалурай меслятдал.

Амма са кар ава, Къилич. (*Хъел къарагъ хъвуна*) Вун| угъри ваъ, Асретал Али хъайит1ани, я вавай, я масадбурувак алчахвили рекъиз гъана зи хва рекъиз жедач. Я зи к1вале икъван гагъдани вун хътин алчахрин кам хъайиди туш. (*Лбу рал тепилмиш хъана*) Гила квахъ зи к1валай!

Къилични Къзакъ хъфида, Сархуш руьгъ фенваз рахада

Ибуруз за, дидеди, хва, пагъливан хътин Буба, ц1уд аг зур манатдихъ маса гана к1анзава. Ваъ, вагъшияр! А юг квез аквадач! Зи хцикай садаз зиян хкатзават1а, вишдаз дуст лагъанва. Амма куь гафар за адал агакъбарда. Им С а \ х у ш тахъурай, агакъбар тавурт1а. (*вич вичел хтана яз*) Абуру Тават къена лагъанай гъа. Ви гъил адал гъик1 на, я Буба? Ви адав вуч гвай, я къарагуьлле?

Катна к1валай экъеч1да

Хор: Щийи сусан хурудавай
Нурар гудай лацу манат.

Виридалай гуж хъана ваз,
Кандуда къей язух Тават.

А заз к1ани игит Буба Шинид
багъда ахварава. Зун
к1анидаз тагай Буба,
Дуьньяда вуч хабар ава?

Ирид йисан рекъер ат1ай
Ярдин шикил квахънава зи.
Вири гужар къилел атай Яр
чуьллера гъахънава зи.

Гичин къала айвандикай Къил
элкъуьрдай чехир аваз. Хъел
ша адан душманрикай Гъич
Бубадин тахсир авач.

Перде

8 - ш и к и л.

Латар квай булах. Анал Сархушни Шагъа ала. Абур кич1
квас инихъ-анихъ килигзава. Тамукай хкеч1на Буба къведа

Б у б а. И ч1аван хийирар, диде.

Сархуш. Абат хийирар, чан хва. (*Шагъа Сархушан
гарданда гъатна шехъда*)

Буба. Ма, диде, вахчурай вичин иесиди. Ада заз са шад-вал ганач. Ам заз ивидай къац1ай гапур михъдай пек хъана. (*Шагъади яна гъилевай яйлух вахчуда*)

Таватан иви адал алач. Ам к1анз хъайи кар туш. Я ви ни-ял галайбурузни за писвал хъийидач, Шагъа. Къуй Аллагъ-диз к1ан хъайивал хъурай.

Ш а г ъ а. (*квар вахчуз*). Эхъ, Буба. Аллагъдиз к1андайвал хъурай. Амма чир хъухъ - за жуван уьмуьрдиз ацукъай-къарагъай чкадал къаргъишзава. Виридалайни ви-

лик вуна зун къена кІандай - вири ви бедбахтвилерин тах-сиркар зун я. Эгер жедатІа, багъишламиша. *(Хъфида)*

Буба. Ахлад, Эмирханан руш. Вахъ галаз зи эхиримжи умударни квахъзава. Гила заз амайди душманрилай къисас вахчун я.

С а р х у ш. АкІ лугъумир, чан хва. Гадара душманвилер. Вун тек хъанва, вири вахъай катзава.

Б у б а . КичІебур катзава. ВикІегъбур ахкъатда. КІири Буба вуж ятІа, за виридаз чирда. Зи кГвачериз пІагъар гуз къейи Къиличаз хъиз, КІутІларин сураара къейи къазакъриз хъиз.

С а р х у ш. АтІанай Рашид къвезва. Адан гуьгъуьна къазакъарни ават!а вучда? Ахлад инлай. Хуьр-кІвал туна алад са патахъ.

Буба. Фида, диде. Эгер Урусатдин пачагъди заз цІуд-къад агъзур манатдин къимет гузватГа, зун и тамара акъ-|вазна жедач. Гила за адахъ вичихъ,галаз душманвал къада. І За адан дустагъра авай зун хътин бахтикъара лезгияр вири* азадда.

)

С а р х у ш. Вавай Урусатдихъ галаз душманвал къаз^ жедани, я бала?

Б у б а . Урусатдихъ галаз зи мидявал авач. Амни хътин къекъверагрив ацІанва. За абурун иви хъвазвай зилий-рин къилер ат!уда.

Рашид. Саламалейкум, аллагъдин лукІар.

Б у б а . Алейкума салам, Рашид Буба.

С а р х у ш. Алейкума салам, чан стха. Вун, гъамиш? хъиз, сувабдин рекъе авайни?

Рашид. АкІ тахъайт!а, чан вах, гунагъри вири дуьн! къачуда. Огъ-о, гъикъван ава абур къуд пата.

Б у б а *(адан вилик къил агъузна)*. Виридалай чІех* гунагъкар зун я, Рашид Буба. Аллагъдин виликни, инсанри! виликни.

Рашид. Аллагъдин къадар я, чан хва. Тубастафир!-лагъ. Гунагърикай са касни заминламишнавач. Къуръанда і ва хъи, Юсуф пайгъамбардиз гъеле аял тир чІавуз ахвар цІусад гъетре, ракъини ва вацра икрам ийиз ақуналда. "Чан хв жуваз акурдакай хайи стхайризни ахъаймир, абуру ваз фе! къурмишда, - лагъаналда Бубади. - Иблис инсандин гуьгъуьц

і ьамиша авай душман я". Гьак1 хьунни авуна. Хайи стхайрини, яд ксарини адан кьилел фендер кьурмишна, амма Юсуф пайгь-амбарди вич гунагьрин рекьел гьанач. Гьавилий адан т!вар кьени і ьар са мусурмандин мецел ала. Вунани, чан хва, ви мурадар масадбурал ихтибарна. И жумартвал вахь хьана, амма гунагьрин рекьерикай жув хуьдай сабур вахь хьанач. Гьавилий я сабур Аллагьдин т!вар я лугьузвайди.

Б у б а . Заз маса рекьер жагьанач эхир, Рашид Буба. Кьакьудна завай зи гунагьсуз рекьер.

Рашид. Жуван гунагьрин тахсир масадан хиве тваз алахьун мадни ч!ехи гунагь я. Аллагьдин вилик. Зи рик!ел гунагьсуз т!ебиат шагьид яз вуна ви рик!ин мурадар заз ачухай югь аламз. Экуь мурадар тир. аллагьдиз шукур гьваш. Багьшламишун т!алаба. Ви рик! анжах адаз аквазва. Ви крарай анжах ада кьил акьудзава. Вунани, Сархуш, хчин гунагьрикай жувал кьачу. Абур гьеле хва ви бедендик кумаз Аллагь-таллади |од?§нвайбур тир. Ви куьмек галаз кьекьве-на ам вичин рекьера. Тубастафириллагь лагь.

С а р х у ш . Амай вири уьмуьрда тикрарда, чан стха. Амма Б у б а гила кьвани зи ч!алаз килигдайвал ая.

Р а ш и д . Гила адаз зи меслят герек амач. Адан рехь анжах аллагьдивай кьаз жеда. Шукур хьурай вичин ч!ехивилиз.

Рашид хьфида

Буба. Эхь, аллагьди вичи туна зун и рекье. Ада акьва-зардалди тухунни ийида. Ахлад, диде. Зи гунагьрин патахь-ай за жаваб гуда.

А л и (*теспача яз тамукай хкеч/на*) Бес я, Буба, авур ихтилатар. Абур амач.

Б у б а . Вужар?

Али, Касни, вири катнава. Вунни зун я.

Сархуш. Белки куьнени санихь кьил кьакьудин, бала-яр. Язух я жегьил чанарин. Заз Буба яру чухва алаз ахварай акунва.

Али. Дуьз лугьузва дидеди. Фимир вун санизни. Бажа-гьат вахь галаз сир сад ийидай кас жеда. Крар яц!а гьатна-ва, Буба. Вун алцуарарда абуру.

Б у б а. Ваъ, Али. Эгер ваз жуван хамунихъай кичлезват!а, ихтияр вид я. Амма зун фида К!ут!лиз. Эгер Куъребег вичин клерет!ни галаз зи патал эляч!айт!а, зи хура садавайни акт»-вазиз жедач. Ахпа чавай са Къасумхуърел ваъ, Дербентдални физ жеда. Вири Лезгистан чи патал эляч!да.

Али. Ам угъри Къиличахъ галаз кам-камуна авай кас тир, Буба, ихтибармир адахъ.

С а р х у ш. Фимир, Буба. Дидедин минетдиз яб це вуна.

Б у б а . Геж я, диде. Багъишламиша заз. (Фида)

Али. Ахлад, Сархуш хала. Вуч хъайит!ани аллагъдин къадар я. Зун фида адан гуьгъуниз.

Сархуш. Вуна са зи рик! ваъ, гзафбурун рик!Гер кана. Вун аллагъди вичи куда, дидедин ван садрани тахъай бала!

Квар къачуна зат!ни тахъайди хъиз хъфида.

Хор: Я Буба, вегъ жуван юкъваз
Къуша-къуша патрумдашар.
Рик!е икъван къастар амаз
Гъиниз фена ви юлдашар?

Буба гъакъван жумарт кас тир,
Къастунилай элкъвентийир.
Вучиз фенай вун а рекъиз Гъалиб
хъана хквен тийир?

Перде

9 - ш и к и л.

Куъребеген **к!вал**. Къунтек кавал кутуна Буба ахварал ала. Вилик квай суфрадал **фу-***^)ун, ичкидин бутылка ала. К!вале мад касни авач.

Буба. (ягъайди хъиз ахварай аватна). Ксанва зун жуван Ковале хъиз. Хтана ахкъатнач хъи им? Яргъеш гъахъ жеда #сал? (Хуърекдик *птурхкуърна*). Зун хъсан ксай хътинди я. Жигъиртма къана мурк хъанва. (истикандиз *ички цана хъвада, къарагъна дак!ардал фида*) Югъни жезва, амма Куъребег хтана

374

акъатзавач. Гъиниз фирай ам? Зун маса гуз фенва жал? Вичин к!вале? Эцигна хурал гъа инал янайтк, адан гъилий ни акъуддай? Агъ, ламран хва лам. Буба тек амукъайди чир хъана, девлетлу жез к!Ганзавани ваз? Яргъеша заз ам угъри Къиличан тум тирди лагъанай гъа. Ийида жал ада ахътин кар? Икъван йисара садан к!иринайни тефей Буба ик! ракъара гъатда жал? (Фена мад са истикан *ички хъвада*). Аллагъди вичи яргъазрай. Буба зи папахъ гала лугъуз т!вар акъудунни мумкин я. Хъфейт!а хъсан я заз. (Бармак, *к!урт алул! хъийида, тфенгар къуьнуьз хъивегъна, къецел экъеч!да, инихъ-анихъ килигиз акъвазда*). Гъа ик! вуна зун алцуарна жал, Куъребег? Вун Б у б адин хурукай гъиниз къван фида? Ваз ам тек хъана аквамир...

Гаф сиве амаз, виликай тфенгдин ван акъатда, хура гуьлле гъатай Бубади са шумуд кам къачуда.

Кана зи рик! . Кана, д и д е . . . Кана, д и д е . . . кана...

Ам чин куьчедихъ аваз цлан к!ане ацукъ жеда. Вилер ахъаз чан гузвай

Бубадин япара дидедин пашман мани тикрар жеда.

Мани яваш жез, инсанрин гъулгъула гъатда.

Папар, итимар къвез яргъалай килигиз акъвазда.

1 - с е с. Буба я гъа.

2 - с е с. Я, валлагъ. Накъ къейиди хъиз къенва.

3 - с е с. Къилеваз! Вичи авурди вичизни хъувуна.

1 - с е с. Ак! лугъумир. Чакай низ ада писвал авуна?
Садазни.

2 - с е с. Юири Буба рекъиз жедай кас авай жал? Ваъ, къенвайди туш ам. Вилер ахъазвайди аквазвачни? Ам сагъ я.

3 - с е с. Сагъ тирт!а, ада жаваб хугудай вичин душман-диз. Вуж я ам? Гъинва ам?

К!ват! хъанвайбурук къалабулулх акатда.

Абурун арадиз къазакъар гъахъда, тфенгрин ванер акъатда.

Дишегълийрин сесери шелар хъиз маниар лугъуда

1 - с е с. Буба алай ч!улав балк!ан
Кап алтадиз хуьзавалда.
Буба ягъай залум душман
Ивид вац!Дай физавалда.

375

2-сес. Дустарикай хъел авуна,
Душманарал гьалтай Буба.
Агъзур папа шел авуна Мич1и
сура гьатай Буба.

3-сес. К1ири Бубад сурун кылихъ
Яру бубу шехъзавалда. Шад югъ
такур хцин кьиникъ Д и д еди
гьик1 эхзават1а?

Инсанар кьве патахъ жез, хур-кьил гатазваи Сархуш кьведа.

Сархуш. Бахт такуна, бахтсузвили
Алдатмишна кьейи бала.
Манияр таз хуьруьв-кГвалив И
дуьньядай фейи бала.

Маса сес: Инсан чилел атайди хьиз,
Хъфинни я буржарикай. Азад
хъана аллагъдин лук1 Чилин
вири гужарикай.

Хор: Бубади хвей хаму балк1ан
Ц1арц1ар гудай кафалда тур..
Квез минет хъуй, чан инсанар,
Буба деред кафанда тур.
Юири Бубад чемоданда
Патрумдашри пас кьунава.
Юири Буба кьена лугъуз Вири
халкъди яс кьунава.
Къачагъ лугъуз кьейи Буба
Жегънемлуйрин юкъвавалда.
Кугъне тежер адан къамат
Лезгистандин цлавалда.

П е р д е

1990-91-йисар.

Уь

яяр
ар

ХАТРУТАР

Элму къаридин ванци вири магъле уях хъанвайди чирзава. Хатрут таран кланик квайди са гъарай-вургъай я. Къаргъишарни, сеперарни вири ван жеда инал. Гъич са гафаргандайни гъат тийидай гафарни кваз.

- Я тлуънмаз къей балаяр, квекай секинвал авач хъи заз!

- Яда, ТурмуцДан хва, вахъ турмуцД агалтрай, я первердигар!

- Килиг, килиг, зи хъилияй хилерни кваз хазва къец!ек Регъиман гъуд къванда!. Ви бубади аклурайди яни ам? Вун гъа къец!екни галаз лугъун за.

- Неъ, неъ, руфунар патар-патар хъайибур. Къенерани гъакъда къван инсанрин. Чун вад хатрут сивиз вегъенмаз, руфуникай ял хкат тийиз азабдик жеда. Ибурув руфунар гвайди тушни?

- Я балаяр, бес я. Бес я, чан балаяр, чрадай мумкинвал це а баркаванриз. Гъайиф тушни къацузмаз вара-зара ийиз?

- Куън къенин азардик гъелек хъурай яраби. Аквадай заз, куъ рик!ел хатрутар тушиз, гъич фу къванни къведайтк. Гъелек хъурай куън, балаяр, зи чан югъди икъван гъелекда тваз-вай.

Къилиз т!ал акъатай Залму къари лап фадлай са куънизни виже текъвез гадарнавай члаф кланчунал ацукъ хъана. Амни, т!ушун тавур къарадин керпич хъиз, чк!ана. Гъяркъуъ перемдин ценер къилел атана, Залму къари ярхар жез са клам-

шам амукъна. Тара авайбуруз чиг аламай хатрутрилаи ни карди кеф гана. Хъуруьнар, уфтерин сесер хатрутрин сел галаз авахъна Залму къаридин къилел.

- Куь мецер лал хъурай, я Аллагъ. Ибурухъ иесияр авайди тушни, я вахар? Вучиз аквадач абуруз чпин аялри вуч ийизватла?

- Виним аку. Рушарин турусикл алай Серужа лугъудайди аку. Я тIвар галаз нари-сакъадиз фейиди. Тубастафириллагъ, тубастафириллагъ, аси жезва зунни. Чара амани, я вахар? Бес а рушан зангар алайди автIа Мегъачкъеле шагъердай зи кIвалин вилик квай хатруттар тарашда лагъана хтанвайди яни?

Вичи вичиз суаларни, жавабарни гузвай Залму къариди чкIай члаф кланчIунин клусар кIватI хийизвай и арада таран хилерикай гадаяр са-сад чилел эвчIава. Шириш хъанвай гъилериз вил ягъиз, абур къубудал катзава. Сад, къвед, пуд, къуд... - са клеретI гадаяр.

- Ракъун кгунерни кваз яна курIвариз тахъай и баят зун ацукънамаз гъикI клусар-кIусар хъана бес? - хъел кваз ра-хазва Залму къари. Ада кланчIунин чIехи клусар санал кIватIзава, гъвечIибур вичин гиниз вегъезва.

Гила магъле секин жеда. Лап няналди. Залму къаридизни чизва аялри чпин пар къунвайди. Ништа, абур вацIа жеда-ни, тахъайтIа чпин къве чарх квай машинраллаз гъульуьн къерез акъатдани.

РикI секин яз Залму къари кIвализ хъфизва, амма яргъалди къарай къезвач кIвалени. Мад хатрут тарак хкъезва. Са гъил далудал эцигна, муькуь гъилни пелез яна, са гуж-баладалди вичиз къван уьмуьр акунвай тараз килигун къазва.

- Алай къван бегъер аку баркавандал, - вич вичив ра-хазва ам. - ТIуьналди куьтягъ жедай къиямат туш гъа-а.

Ахпа Залму къари таран кIаникай инихъай анихъ, анихъай инихъ къекъезвез эгечIна. Таран кIаник мадни гзаф хатруттар квайди хъиз акуна Залму къаридиз.

- Бес икъванбур чиле тун тавуртIа жедачни, я чан балаяр? - гъил яргъи авуна чIехи хътин хатрут къачуна сивиз тухузва ада. - Ширинвал аку тIун баркаванрин. Халис женнетдин тIям гала. Ибур кIватIна недай кас къванни жедач жал? Эгъ, инсанриз недайбур тарал тIимил алани? Къазариз къванни эверин.

Залму къариди къубу галай патахъ еримишзава.

- Къаз-къаз-къаз. Ша, къейбур, ша. Ару хъанва таран кIаник. ГъакI пуч жедалди. куьне къванни неъ. Къаз-къаз-къаз...

- Къа-къа-къа, - хордалди жаваб гана къубудин пикай леззет къачузвай рамагди. Залму къариди гъиле авай лашуналди къазариз кичIе гана. Шарагар галайбуру сивер ахнай-на гарданар акъажиз шиш-ш-ш ийизвай, субайбуру къа-къа-къа-далди чпин наразивал къалурзавай. ЯтIани, тIвал гъиле авай къаридиз абур вири муьтIуьгъ хъана.

- Неъ, гъайванар, неъ. Гъак! пуч жедалди, куьне къванни неъ. Хатруттар ракъинин шуьрбетдив ацIанвай няметар я. Рагъни яд виридалайни багъа шейэр тушни чилин винел.

- Къаз! - гъарай гузва Залму къариди тIвал юзурна чпи чпиз кIасар гузвай надинж къушариз. - Де килигин, кимел кас-мар алатIа. Атана тIуьрай чпиз къве хатрут гъавадик серинвал кумаз.

Залму къариди гъиле авай тIвал таран тандихъ эцигзава, гъилер далудал хкажна физва ам ким галай: патахъ.

- Я Сару, - "хан" галудна эверзава Залму къариди къве мертебадин кIвалерин серипдик кимин кIарасдал текдиз ацукънавай Саруханаз.

Ад аз ван жезвач.

- Я Сару, ван жезвачни ваз? Гъай лагъ тIун.

Сарухан заландиз элкъвена килигзава.

- Инал ша, Залму, инал ша. Текдиз ацукъна рикI акъатзава.

- Эгъ, тек тахъана чна вуч ийида - вири чпин кар-кеспидик ква эхир.

- Ам теквал туш хъи, Залму, Исятда кеспидал машгъул ятIани, нянихъ вири кимерал куьчейра жезва, - мукъва хъайи Залму къаридиз вилни ягъ тийиз рахазва Сарухан. - Теквал рикIе гъатнава, рикIе. Ада рикI датIана вичин къармахра хуьзва.

- Де хъана, хъана. Гъамиша са гафар гваз ацукъмIир.

Гила тек туш вун. Ингъе зун ацукънава патав.

- Вуна жуван дерди лагъана тур, тахъайтIа и ракъинин кIаникай вун кимел акъатич.

- Вуна жуван дердияр къилиз акъуд садра, зибурук къа-мир, - кIамаз жезва Залму къаридиз.

- Кешкени, зи дердиникай хабар къадай, адан гъавурда акъадай са кас хъанайтIа.

- Тура жуван ихтилатар. Ви тахсирар я вири. Вахчунз зун хьтин са къари ацукьна к!андай. Кьил архайин яз.

- Де ша, ак! хьайила. Вахчуна тада за вун.

- Эгъ, зун низ герек ама лугъузва вуна. Жуван хайибурун, жува хуралай нек гайибурун вил галамачир закай вуна вуч ийизва?

- Гаф я гьак!Ган. Герек амайди я, Вучиз ахьтин гафар лугъузва вуна? - Залму къаридин гафар гьинай къевезвайбурун ят!а чиз, ихтилат маса рекъе тваз алахъзава Сарухана. - Де лагъ, Залму. Вучиз акъатна вун и патарихъ, куьчейра ц!ив ийидай касни авачир ч!авуз?

- Атана гьак!.

- Гьак! къведайди туш къьузьуь къари гьанай иниз,

- Къведайди я. Вучда бес за, къенер кайи бала.йри секинвал тагудайла?

- Ни балайри, я Залму?

- Заз гьинай чида, абур нинбур ят!а? Авт!а Турмуц!ан. Вини Къец!екан... Эгъ, садни-къвед авани абур? Заз акъванбур нинбур ят!а гьинай чир хьурай?

- Хатрутар незвани? - к!ирк!ирна хьуьрезва Сарухан вичин лацу спелрин к!аникай.

Ахпа, хьвер акъвазарна, ада вичин к!ак!амар, живедин ч!ере галай маргбалар хьиз илис хьанвай вилер Залму къаридал хкажзава.

- Чеб пад жедалди т!уьрай-е, амма пуч тавурай, пуч, - адан вилерихъай регъуь хьайи тегьерда лугъузва Залму къариди.

- Угъ, чеб къенин азарди къурай, я аллагъ, - хьлагъна ада чин анихъ элкьуьрна. - Чарабурун гуриц!улар патал хуьзвани за а хьархъу тар къван хатрутдин тар?

- Гуриц!улар хатрутар недайди туш, - кьил агъуз хьийизва Сарухана.

Са геренда къведни кисзава.

- Гуриц!улар хатрутар недайди туш, Залму, - рахазва вичин фикир тестикъариз к!анзавай тегьерда Сарухан. - Эгер аялар ят!а, абурун къенерни кун тавурай, хатрутарни абур патал битмиш жезвай няметар я. Абурни чи балаяр я.

- Чибур тирт!а, абур чи варарай экъеч!из хкведай.

- Чибур авачирла, абурни чибур я. Гзаф рахамир вун.

- Эхъ, - са никай ят!ани хьел аваз къастунай хьиз, рахаз ва шла Залму къари. - Луьрай чпиз к!амай къван. Куьтягъ жедай къияматар туш ц!ининбур. Тарари бегьерар гьида къван. К!аник пад акурла, тарал зат!ни аламач, тар акурла, са тварни чилел аватнавач лугъудайвал я.

- Гьу-ун, гьак! лагъ, Залму.

- Тахьана заз аялри незвай къве хатрут гьайифзавани, я Сару? Зи рик!е ак!Ганвайди маса кар я. Зунни ахьтин ч!ехи дараматра, харап!айрал алай т!иб хьиз, текдиз гьикъван хьурай? И к!валаяй - а к!вализ, а к!валаяй - и к!вализ. Вуна заз инрихъ вучиз акъатнава лугъузвай - бес зи пеше вуч хьурай? Зи рик! ник, квок кук!урай? Чан алачир шикилризни къуруцлариз гьикъван килигда зун? Куьчедиз эвич!айлани, жуван т!варц!ел, жуван ванцел къведай касни авач...

Залму къарадин мез галк!изва, адаз къагъар къевезва.

Перемдин ценцик нер уфна, вич секинарна, ада хьлагъзава:

- Кьуншийрин, хуьруьнбурун аяларни зи кьил акунмаз, гьарнихъ сад катда: сада заз мез -жъисиз, муькуьда заз хьел гьидай са гаф лугъуз. Бес зун абурал элуькъзавай киц! яни? Агъ?

Мад т!иш перемдик физва Залму къаридин. Вичел тепилмиш хьайи шел гужуналди бамишарна, ада вичин суалдиз жавабни гузва:

- Эхъ. Абуру зун гьа чкадал гьанва. Бес захъ иеси авачни? Зун гьич садазни герек амачни? За вавай хабар къаза, Сару.

И гафар вик!егъдиз хьлагъай Залму къариди, шел рик!елай алудна, дериндай ухьт аладарна, хьуькъвек гьил кузава, к!анаяй винелди вири жендекни галаз кьил инихъ-анихъ галтадзава.

Сарухана асадин кьил чиле эцягъиз к!ирк!ирзава, ахпа заландиз кьил хкажзава, яргъалди адаз килигиз акъвазна туьгьметзава:

-Куьтягъ де... Пакамалай къулухъ им шумуд сеферда ви вилерал накъвар къевез къуразва? Вуч патал? Гьик! хьанва, ваз, гьа жегьил вахтара хьиз, вири крар к!анзавани? Вири крарик ви кьилни, гьилни хьана к!анзавани? Агъ, Залму? Вуна жуван жегьил вахтар рик!ел хкваш, я кьин тавурди. Ви рик!ел

аламани а вахтар? - хъуьрезва Сарухан вилер хци авуна гьеле вич галтадзамай Залмудиз.

Ада вичин гафар япалай тавурла, давамарзава;

- Вуна ви къаридин къил хъусудив яна гьик1 ханайт1а, рик1елай алатнавани? Киснава хьи вун? Ваз к1андайни масадан вилин к1аник квачиз яшамиш жез, къуьзубурун краривай яргъа жез?

- Эгъ, Сарухан, абур акъулсуз вахтар тир. Бес жув къари лугъудай къана эцигайда т1уна туна гатадайла, за вуч ийидай? Чна ак1 ийизвач эхир, я Сарухан. Ийизвачт1ани, жуван ял икъван так1ан хъун квевай я бес? Я стха, зи къилни хурай, зун гатунни авурай, амма гъар пакамахъ зи варцяйни, амайбурун варарай хъиз, квар къуьнел къуна цел фидай свае экъеч1рай, кимел фидай хва акурай, чанта къачуна шуладиз фидай аялар хурай. Вуна зал чан аламаз лугъузва, къейила сурайни заз гъак! акваз к1анзава. Ваз ван хъанани? Тахъайт1а вуч я къван, - гьил гьилел гьалчиз рахазва гила ам, - къе хкведа, пака, зи патав ц1ай къачуз хтайбур хъиз, элкъвена кат хъийида. Икъван гагда гъар гатуз аялар къванни хкана къалурдай, гадди абур зи патав же дай. Ци абурни хкана заз къалурнавач. Къвез-къвез михъиз рик1елай алатзава,

Къуьзубур къведни киснава. Сарухан вилер агажарна цавуз килигзава.

- Чими жеда къе, - лугъузва ада рагъ гьикъван чкадиз хкаж хъанват1а акуна, - зун хъфида, Залму, - къилелай бармак хт1унна къарагъиз гъазур жезва ам. - Хъвана са истикан чай, яргъи жеда ц1ару сериндик.

- Ахлад, Сару, ахлад. Зунни хъфида. Жагъурда жувазни са кепси.

- Вуна хъфена, Залму, к1вал-югъ къайдада тур, михъвилер ая. Мугъманар къабулиз гъазурвал аку. Аялар хкведа къе. Жуьмя югъ тирди чизвачни ваз? - къе гъиливни къуна аса чиле ак1урна, залан жендек к1вачерал хкажзава Сарухана. - Хатруттар чна няниз неда. Юзуриз тада вири санал. Къе чурнни хъувурай. Мугъманар галаз чазни ширин жеда.

Залмуди хълагъай гафаризни яб тагана, са шумудра къил 'винелди ийиз ракъиниз килиг хъуна, Сарухана серии куьче-ј диз еримешна. Залму къари кимелай яргъаз акъатзаваи адаз кил ипп. ахпа куьчедин къе патани ерли пеш юзан тийиз акъ-

вазнавай къавахрилай вил алладариз амукъна. Чинай акъатнавай шалдин юкъни пелез ч1угун хъууна, Залму къарини кимелай к1вализ хъфиз рекъе гъатна.

Яргъиди ят1ани, югъ фад акъатна. Гагъ шагъвар галуьк-из, гагъ лал къейи секинвилик акатиз, гагъ куьчейрай ц1ивдин ванни текъвез, гагъни машинрин ванери вири хуьр къачуз, айванрал гагъ руквадин рагъул лепеяр, гагъни дигмиш хъанвай емишрин атир хкаж жез югъ няни хъана.

Къавахрин яргъи серинар куьчейрилай алатна чеб чпик акахъайла, Саруханни кар-кеспидилай к1валериз хквезвай инсанрин юзун, рахун-луькгуьн гъатай куьчедиз эхкъеч1на. Адаз салам гуз, к1вализ хквез тади квайбур, галатунни юргъунвал себегъ яз гъар гьалтайдахъ галаз ихтилат ийиз акъваззавай-бур адал гзаф гьалтна. Эхир ам Залму къари яшамиш жезвай магъледиз акъатна.

Ина авайди са гъарай-вургъай тир. Залму къаридин варцел лацу машин акъвазнавай. Къве верч къве хъуьч1уьк къуна, гьиле чук1улни аваз, ам вич са нел ят1ани вил алаз куьчедал теспача тир. Залму куьчедин муькуь патаз экъеч1на, пелез гьил яна хатрут тараз килигна. Ада хатруттар юзурдай елкенни гъазурнавай. Юмайдиди тараз акъахдай ва елкендин патар къадай ксар тир. Саруханаз аквазвайди а пакаман Залму тушир. Адан гъар са юзун, вегъезвай гъар са кам дегъиш хъанвай. Адан чина хъвер, к1вачера звер авай. Сарухан адаз килигиз асадал хур эцигна яргъалди акъвазна.

- Къин тавур Залму къари, элкъвена жегъил хъхъанва вун, - лугъузвай вичин фикирдай Сарухана. - Бе-е-ес, веледар гъахътин зат1ар я. Лувар я гъар са касдиз. Къуьзуб хъайила герек лувар.

Сарухана виликди еримешна.

- Къала фена мугъманриз хвашкелди лугъун, жузун-качузун ийин.

Къигъ ийизвай верчер хъуьчкрик кваз къекъвезвай Залмуди хъвер гъана, ада вичин фикирар давамарна:

- Вахтундамаз верчер къванни тук1ван, тахъайт1а рик1 пенкъна хъиткъинда дишегълидин.

Сарухана вичин рик1изни регъят хъайиди гъиссна.

ГВЕДЕК

1.

1 ведекан вилерикай Маидинан чин гьар юкьуз караг-завай. Гьар сеферда, кьил вилик к1вачерин тапацрал эцигна ахварин хиялдиз фидайла, япара адан ван акъазвай. Ингье гилани. Дагьдин тик чинра маларин гуьгьуьна кьекъвена, къазмайрал эхвич1навай ам, ихьтин уьмуьрдикай бизар яз, цлан к1ане ацукьнава. Са зат1ни, гьеле т1ишехъ галукиз-галукъ тийиз хкаж хьанвай вергерин жагьунни акван тийиз, Гведека вилер са гужуналди ахъайиз акьал хъийизва.

Адаз т1уьникай дарвал авачир. Ваъ. Нехирбанри чпи недай ч1авуз Гведекни рик1елай алудзавачир. Чуьлда чан-тайра аваз къваларал алай лаваш фарикай адазни пай акъуд-завай. Няниз мажаликди адаз абуру ярмадикай хвал ийиз-вай. Тух хъана чакуна амукайди Гведека йифизни са шумудра т1имил-т1имил хъинезвай. Гведеказ икрагъ хьанваиди вичин теквал тир. Нехирбанри гьич адан гуьгьуьл тухарзавачир. Абурун чкадал адаз Маидинан суьрет акваз к1анзавай. Амма вичивай вич гьич сак1ани алцулар тежез, адан рик1ин кьарай йикъалай-юкьуз мадни яргъаз къакъатзавай.

"Яраб мад къени вини к1уквалай циф эвич1да жал?" - фикирна Гведека ва, вилер с а уьтери ахъайна, кьил хкажна.

Теквилелай алатайла, адан пертвилине себепар ц1инин гатун ч1имелвал тир. Ина, Гведек сифте сеферда къве йикъан

рехъ ат1ана атай дагьда, адан далу кьежин тавур югъ вил галаз жезвачир. Ингье къени, пакаман кьилий рагъ къалурна, ахпа амни ва дагьдин вири кук1ушарни цифеди к1евирнавай.

"Мад кьежей циф дагьдин синайгуз эвич1да. Мад ада зи далуда ат1ун тийидай марф твада. Мад зун т1уьна тух тежедай нехирдихъ галаз кьежей векьерани валара кьекъведа. Гъайиф за Маидинахъ галаз акъудай вахтар!..."

Ихьтин хиялар куьтягьна, Гведека, вилер гьак1 акьална амаз, шуьк1уь ц1угъ галаз, сив къакьунна. Ахпа, кьил тапацрал эхцигна, ада халис ахвар авун кьет1на.

Гведека шак авурвал, дагьдин кьилел аруш хьанва циф анал яргьалди акъвазнач, ам виняй гуз къазмайрал галч1ур жез эгеч1на. Гуя ам, вичин дикъетлувал квадар тийиз, нехирдив агатзавай жанавур я. Гуя адаз Гведек ахварай аватиз, ада вич нехирдив агуд тийиз кичкзва. Гуя адаз чизвач хьи, тек Гведекавай жанавурдиз гьич са зат1ни жедач. Адаз жанавур гьич акурдини туш. Я нехирбанрини чпин малар Гведека жанавуррикай хуьда лагьана умуд кутазвач. Абуруз к1анзавайди чпин къазмадал йифю киц1ин амп, юкьузни нехирдин гуьгьуьна ам вич хьун я.

Циф атана къазмадин патав агакъзава. Адан ламувал киц1ин нефесдик какахъзава. Амма Гведека ам гьиссзавач. Вучиз лагъайт1а ам аламатдин ахварал машгуьл я.

Аквазва хьи Гведеказ, гьар юкьуз и дагьдин чинилай вичи вил вегъезвай дере тирвал рагъ ава. Гьак1ан адетдин экуьвал, гуьлуьшанвал яз ваъ - синерни лекъвер, вац1арни тамар ц1рана бугъадиз элкьвенва. Рузби рангунин бугъадиз. Амни гуьзгуь хьиз битав ва к1еви я. Гведеказ сифте кич1е хъана. Ахпа адаз акуна хьи, вири дере батмишнавай рузбивал вичин пацарилай башламишнава. Амма абур батмиш жезвач. Кич1ез-кич1ез къачур камари ам, гуьзгуьдин винелай хьиз, тухузва. Гведеказ кич1ез амукаъзавач, ада вич дагьдин гьа и дере къуна хкаж хъайиди тир лагьана, тади ийизва. Адаз Маидинан патав, вич гурц1ул тир ч1авалай хвейи к1вализ хьфиз к1анзава.

Бирдан дерада гьарайдин ван кьекъвена: - Э-гье-гье-е-е-й...! - са лепе алатиз, масад къвез, давам хъана сесер.

-Гведе-е-е-ек...! - пайда хъана маса сесер.

Гведека, гьарайрин ванер гьинихъай къвезват1а кьил акъудиз тежез, виликди чукурзава.

-Гведе-е-ек... - тикрар жезва вири патарихъай.

Кицлин квил элкъвезва. Адахъ галаз рузби рангунин дерени элкъвена. К1вачерикай гуьзгуьдин битаввал, ахпа рузби рангни квахъна. Гведек к1ан квачир лацувилиз ва ламувилиз къван хъиз аватиз эгеч1на.

- Гве-де-е-е-ек! - тикрар хъана мад гъилера. Амма и ванци сифте рик1 къеняй акъатдайвал къван хъиз, виняйгуьз аватун акъвазарна, ахпа Гведекав вилер ахъайиз туна.

Ик1 вичиз акурди ахвар тирди субут хъайи Гведеказ шехъиз, вичин ванни тикрар жез Маидинал агакъдаивал, къув ягъиз к1ан хъана. Амма вилер ахъайна, вични, виликай хкаж хъанвай вергерин жагъунни ламу цифеда авайди акуна, ада квил пацарилай гъич юзурни авунач.

- Э-гъе-е-е-е! — рахана цифедик квай дагълар.

-Гве-е-де-е-е...! - агакъна кицлин япарив ч1иш к1вахъзавай ичливияй.

Гведека, ягъайда хъиз, квил хкажна. Эхъ, адан вичин т1вар къаз эверзава, яргъарай яргъариз физ гилани тикрар жезма. ГъакГни вичин япарихъ инанмиш тахъай ада гугъадиз къарагъна, къулухъ к1вачер ч1угуна, жендек акъажна, ч1удгунар аладарна, ахпа беден зурзурна, цифедикай авахъна ч1арарин кандив агакъ тавунай ламувал вичелай гъарнихъ хъичирна.

-Гведе-е-е-ек! - рахана мад дагълар.

Гила вичиз япари таб тийизвайди субут хъайи Гведек алай чкадилай къудгунна. Адай чарадан сесиналди амп акъатна, ахпа халисдаказ элуькъиз, ада квил агъадал вилеривай гъич са зат!ни къат!уз тежезвай ич!ивилиз еримишна.

2.

Маидина рехъди Гведекан тарифзавай.

- Аквада квез, - инанмиш тир ам, - зи ван хъанмазди, ада я нехирдизни, я нехирбанризни яб хгудач. Адаз зун акъван к1анда хъи-и!

Галай чкхибуруз адан рахунрикай гъяз къевезвачир Ят1ани абурукай гагъ сада, гагъ муькуьда дерейра ван къекъведаивал гъарайзавай. Гъар садалай гуьгъуьниз Маидина Гведекан

т1варни рахурзавай. Амма Муслимаз и Гведек т1вар алай киц!икай Маидина ийизвай къван тарифар шит жезвачир. Къарши яз, адаз тади гьалда киц1 акваз, ада гъик1 къаршиламишдат!а ахтармишиз к1анзавай. Вилер, вич шегъерда ч1ехи хъайивияй, тамарани суvara къекъвез, килигунривди пипин тарарин къакъанвални дерейрин деринвал алцумиз, ада Маидинан гуьгъуьниз тади ийизвай. Бирдан винидихъай, лап тамув агакъиз-агакъ тийиз цифеди къунвай патахъай, ампдин ван акъатна.

- Гведе-е-ек! - шадвилай хкадарна Маидина. Ада, ч!улар галай шихинин чувал далудал гьалчиз-къачуз, агъадай винелди чамарна. Акуна хъи Муслимаз, адахъай кич1е хъайи тегъерда, цифедик шагъвар акатна, винелди хъфиз адан кГаникай синерни къванер бул тир ч1урар, ахпа абурун винелай хкадариз-хкадариз къаншардиз катзавай к1иц хкатна.

-Гведе-ек! - мадни зарбдиз хкаж жезва Маидин.

Какахъай ампдин ван къалуриз, киц1 атана адав агакъна.

Гведека, пацар Маидинан хуруз яна, ц1угъар ийиз ва адан чинални къуьнерал т1иш алтадиз, Маидина кицлин тавазвилериз гъил алтадиз ва адан т1вар тикраруналди жаваб гуз эгеч1на.

-За лагъанайни? Чир хъанани зун Гведеказ? - рахазвай Маидин.

Гведека адан хурудилай пацар алудна, чпин патав агакъна, гъар сад санал ял ягъиз ацукънавай Муслиман ва амайбурун патав физ, са-садахъ вичин т1иш галукъариз хъана.

- Хвашкелди лугъузвайди я. Кич1е жемир, Муслим, - сив япарихъ фена, хъуьрезва Маидин.

- Ада кГасдачни зун? - вичиз кичкзвайди чуьнуьхзавач Муслимани.

Циф мадни хкаж хъхъана. Гведек вилик экеч1на, вири са гъилди нехирбанар алай къазмайрал экъеч1на. Жузун-качузун авурдалай къулухъ, рехъ давамарун къет1на.

- Чун къе хперин яйлахдиз къван фидаивал я, - гъавурда туна нехирбанар Загъидин халуди. - Циф къери хъанвай арада хкаж хъайит1а хъсан я, тахъайт1а рекъелай алатда.

- Анжах куьне киц1 тухумир гъа, -тагъкимарна нехирбанрикай сада. - Гъвеч1иди ят1ани, йифиз нехир хуьзвайди ам я.

- Къемир, Гведек, - т1уб юзурни Загъидин халуди.

Адан гъавурда акъуна, киц! пашмандиз Маидиназ килигна.

- Ам акъваздайди туш, я дах, - цуквал ацукъна, Гведекан гардан къуна Маидина.

- Ваъ лагъаначни ваз! - кIевивална Загъидин халуди.

Маидинавай гафунал гаф эхцигиз хъанач. Гуъгъуиа гъатна къвезвай кицI къургъар гуз къулухъди рахкурис, абуру чпин рехъ давамарна. Ама Гведек къазмадал хъфенач. Ам, и синелай эвичIиз, а синекай хкечIиз, хперин ятахдал къван атана.

- Жувавай къакъудмир ам, - чин атIугъна рахана Загъидин халу. - ТахъайтIа тартайри адан пенпе цавуз акъудда.

- Инал ша, Гведек, - цавук хкIуна Маидин. Гведекайни шадвалин амп акъатна. Им ада авур чIуру кар тир. Ятахдилаи тепилмиш хъайи тартайри абур элкъурна юкъва туна, чубанрикай кас атана агъвалатдай къил акъудалди, есирда къуна.

Пурарин къилер хъиз, хкаж хъанвай къве кукIушдин арада авай ятахдин винелай циф виш сеферда алатиз хтана.

- Им и дагъдиз виридалайни кIандай къугъун я, - лугъузвай Муслимаз Загъидин халуди.

- Къугъунар чав къе йифиз куъ гурцIулди ийиз тада-е, - зарафат яни, тахъайтIа къалур тийизвай хъел яни кваз къаршмиш хъана чубанрикай сад.

Адан тIвар Эмир тир. Вич ада тухунни эмирди хъиз ийизвай. Гагъ и чубандиз, гагъ а чубандиз, абур вичелай яшариз чIехибур тиртIани, тапшуругъар гузвай ва туъгметар ийизвай ам, аквадай гъалда, серкер тир. Гъавиляй ада ятахдин чIехивални ийизвай.

- ГурцIул туш ам, - Гведекан далудай гъил чIугваз рахазва Маидин. - Ада куъ кицIер вири гатада, де са-сад адахъ галаз кукIура тIун.

- Гъагъ! - хъел винел акъатна серкердин. - За абуруз кискис гуда гъа! Адан гел заз и ятахдал тахкурай. Ам сесеб j яз зи кицIери къе йифиз жанавурдиз ампни хъийидач.

- Вучиз, я Эмир? - мягтел хъана Загъидин халу.

- Вучиз лагъайтIа, - векъиз жаваб гана серкерди, - жа-1 навур кIили хъайитIани, абуру куъ гурцIул яз гъисабда. Чпихъ j галаз вердиш тушир кицI ятахдал хъун - им жанавурриз; кицIери рехъ ачухда лагъай чIал я. j

Загъидин халудиз и гафари хъуруън гъана. Амма, ятахдин иеси гъакI хъел кумаз къазмадиз гъахъ хъувурди къатIана, ада Маидиназ лагъана: 390

- Чукура ам инай. Ван хъаначни вуч лагъанатIа?!

- Чан Гведек, вун хъфидани куъ къазмадал? Ахлад, чан Гведек, - тавазвилер ийиз эгечIна Маидина.

- Ахлад ваъ, лаш къачу! - ажугъди зурзуриз къазмадай эхкъечIна серкер.

Ада, къилихъ тампуц кIир галай чумахъ къачуна, Гведекал гъужумна. Загъидин халу вуч лугъудатIа чин тийиз амукъна. Муслим, "яраб ада кицI яда жал?" лугъуз, серсер хъана. Маидина чумахъ гвайдан рехъ атIана:

- Ягъмир зи кицI!!

- Ягъни ийида, лап рекъинни!

Чумахъ гвайда Маидин рекъелай къакъудна, ахпа ийиртийир хъанвай Гведекан далудилай чумахъдин къил алцумна. Адай акъатай ацIранцIди тартаярни кIвачел акъудна. Ятахдал къалмакъал акъатна.

- Гатамир лагъ, Загъидин халу, - минетна Муслима, Гведек язух ятана.

- Гатурай! - хъел аваз рахана амни. - Квахъна вичин къаз мадал хъфирай!

Серкердин чумахъ мад сеферда Гведекав агакънач. Амма инихъай-анихъай элкъвез Маидинан патав хквез кIанзавай кицI ада ятахдивай къил къакъудуниз мажбурна.

Къалмакъал куътягъ хъана. Серкер вичин къазмадиз хъфена. Амайбур гъар сад санал лугъудай гаф, ийидай, кар течиз ацукъна. Бирдан и секинвал гъарнихъай сад тепилмиш хъайи тартайри чIурна. Вири кIвачел акъалтна. Акуна хъи, Гведек хтана ахкъатнава. Тартаяр вичив агакъдалди, ам Маядинан патав ахгакънава.

- Мад хтанани ам? - къазмадай тешилмиш хъана серкер. - Ви дуван гила за аквада! Вун мад и патарихъ элкъуън хъувуртIа, им Эмир тахъурай!

Гведека, Маидинан кIвачерин арадиз сух жез, цIугъ ийизвай, адан цIелхемар акъатзавай вил ер кичIевални хъел кваз пагъ садаз, гагъ муъкуъдаз килигзавай.

- Яхъ ам! Тур, и чувалда!

Серкерди чувал къачуна, атана Гведекан къилел гъалжна, ахпа, сив алчударна къуна, чумахъдизни гъил хъувуна.

- Кямир зи кицIик! - чувалдин кIуф адан гъиляй акъудиз кIан хъана Маидиназ. Амма алакънач. Серкер, чувал

галчлурна гваз фена, мад сеферда куклушрилай чарх яна хтанвай цифеда квахъна.

3.

Гуьлуьшан пакама алукуьна. Къай, марф галукуь тийвдай квалан клане чумахъди гатай кларибрин тлалди ахвар вугун тавур Гведеказ вилера гъатай ракуьнин нурарикайни хуш атанач. Ада вичин уьмуьрда виридалайни мусибатлу йиф акъуднавай. Накъвар авахъдай къван шемкъ янавай адан вилериз я кламалай а патаз, вич гъар юкьуз къекъвезвай дагъдин чиниз екъеч!ай малар, я вичел вил алаз къазмадилай юзун тавур нехирбанар аквазвачир. Абурукай мад ва мад сеферда чумахъ гъилевай члубан, вич адан хурукай къугармиш тавур Маидинни адан юлдашар карагзавай. Щугъар акъатиз, ада вичиз са суал гузвай: "Абурукай низ за писвал авуна, вучиз чубандин гъиликай зи чандиз и зулум хъана?"

Гведекан япарихъ инсанрин рахунрин ванер галукуьна. Мукъва жез, абурукай Маидинан сес хкатиз, адаз и сесери шел гъана. Шемкъ янавай вилерай мад накъвар авахъиз эгечлна. Гведека жез-тежез кыл хкажна. Адаз акуна хъи, Маидинни арада аваз накъ вичиз акур инсанар къазмайрал эхвичГзава. Абуру, гъич Маидинани, адан тлвар къазмач...

"Хъфирай чпиз, - вилер акъална Гведека, - заз абурни акваз кланзавач. Нехирбанарни. Зун абур ерли тахквадай чкадиз фида..."

Гведек алай чкадилай юзана. Ацлай гъвечли жендек туп хъиз къудгундай адан клвачер вичиз муьтлугъ яз амачир. Вилик пацар чиле аклурна, ялна ада, ялна, амма къулухъ клвачеривай жендек хкажиз хъанач. Гъа вилик клвачерин ялуналди ада вич къвалакай хкудна. Ахпа, гатай як хъиз, хамунин къене авай жендек абурувайни хкъаз тахъана, Гведек къванни къумбак гуьгъуьна туна, чан кумачир леш хъиз, авахъна.

Гъинал къван ам авахънатла, гъинал адан клвачериз вичин жендек муьтлугъ хъхъанатла, гъинихъ адалай къулухъ ам акъатнатла, заз чидач. Амма са кар заз чида: гъа и йикъалай инихъ я дагъда нехирбанризни чубанриз, я хуьре гъич са касдизни Гведекан гел ахкунач. Тек са Маидинан риклелай ам алатзавач. Ада гилани вичин кицДин тарифзава ва ам вичивай къакъудай касдин синихзва.

И кар Гведеказни чизвайтла, гъикъван хъсан тир!

ЧІАЛАН КЪВАНЦИКАЙНИ ШАГЪ АЛБУРЗАКАЙ РИВАЯТ

Ч.и Яркли маггалдин гзаф хуьрерай Къасумхуьрел къведай рекъе Члалан къван лугъудай чка гьалтзавай. Икл са пад рекъин къерехдик кваз кламун кылел акъвазнавай члехи битав къванциз лугъузвай. Хирер, къац!ар гзаф алай а къванцел. Чпин аялар геж члалал акъалтзавай диде-бубайри себеб патал адалай хъиреп!ар алудиз тухузавай къван. Са кар мадни авай: сифте сеферда и рекъай, и къванцин патавай физвай кас, иллаки аяларни жегъилар адал ацукъна къарагъ тавуна, адаз плагъ тагана алатна фидачир. Галай члехибуру абурув и шартл кылиз акъудиз тун риклелай алуддачир. Алудайтла, феи чкада гаф ише фидач, гаф ише тефейла, кар туклуьдач, кар туклуьн тийидай рекъе вучиз хъурай къван?-лугъудай абуру.

Аял тирла, а къванцел зунни ацукъна къарагъайди я, зани адаз плагъ гайиди я. А члавуз за жуван дахдивай къванцин аламат вуч ятла хабар къунай. Дахди заз ихътин са риваят ахъайнай.

Къадим заманайра Каспи гъуьлни Щупав гъуьл сад садав клланвай. Ахпа, са къадар девирар алатайла, и кыл а кыл авачир гъуьлуьн ятарал, къажгъандал хъиз звал атана, абурун юкъвай кылел цлйини гум алаз дагълар хкаж хъана. Амай чилера хъиз, и дагъларани уьмуьрди цуьк акъудна. Рагарайни синерай суван цлегъерин кикери жигъирар кутуна, тамар-тарара къушарин ванер рахана, дерейрални тепейрал инсанри чан гъана. Садакай садаз хабар авачир тухумар, тайифаяр яз, абуру гъайванрални къушарал гъуьрч ийизвай ва вац!арай балугъар къазвай,

тамарай яр-емиш к1ват1завай. Гъа ик1 итимар югъди тама-тара, дагъда-дерета, дишегълияр аялар хуъз чпин къветкрани къз-майра авай. Гъар са тайифадизни и дагълара чпелай гъейри масадбур авачирди хъиз тир. Гъа ик1 вахтар къвез алатзавай.

Хабар никай гун за къвез-гъа ихътин са тайифадикай ва адан къиле акъвазнавай Албурз лугъур касдикай. Асландиз къван къуват, чинеругдиз къван зиреквал авай и кас вичин тухумда виридалай хъсан, виридалай амаллу гъуърчехъантир. Я адан, я и тайифадин амай итимрин гъиликай кар авачиз гъа ничхирризни бала хкатдачир. Абур михъи ва жумарт рик1ер авай инсанар тир. Албурз-вилик, амайбур-гуъгъуьна, адан тайифадин итимрин гъар юкъуз чпин дередилай ц1ар илит1дай. Гъуърч гъатайла, шаддиз, гъат тавурла, пашмандиз хкведай.

Иикъарикай са юкъуз гуъгъуьниз хъел ахъайна галуък тавур суван ц1егърен геле аваз, Албурз вичин кам гъич хк1ун тавур маса дагъдиз акъатда къван. Бирдан Албурзан япарихъ ажайиб ванер галукъда. Килигда ам гъа ванер къвезвай патахъ. Килигайт1а, инсанар я. Гъа чеб хътин инсанар.

"Килиг, чун хътин инсанар!" - гъилерин ишарайралди къалурда вичихъ галайбурузни Албурза.

"Хъша, элкъвена кат хъийин!" - жаваб гуда абуру ишарайралди.

Албурз рази жедач. Ам ван-сес тавуна вичиз сифте сеферда аквазвай инсанрив агатда. Мягътеларзава абуру Албурз. Квелди мягътеларзава лагъайт1а - чпин рахунралди. Суван цкгъре ме-е ийидайди, жанавурди къув ядайди, нуьк1ре ц1ив-ц1ивдайди Албурзас чидай, амма ик1 рахазвайбур, ам вич хътин, амма ч1ал чидай инсанар адаз сифте яз аквазвай. Мягътелвиляй, Албурза малди хъиз гъараина, ахпа къве гъиливдини къуна ялна тар къве чихелдилай падна. И ванери ц1ун ялавар юкъва аваз элкъвена ацукънавай папарни аялар к1вачерал акъалдарна. Гъилера къванер, чкмерукар къуна инихъ-анихъ катиз теспача хъайи итимри са гъихътин ят1ани гафар тикрариз эгеч1на. Аквазва Албурзас, дишегълиярни аялар, марф алукъай цеквер хъиз, гъар патахъай са зурба къванцив агатиз квахъзава, ахпа абурун гуъгъуьниз гъа и чилик итимарни хъфена. Албурз, тамукай вичиз инсанар алаз акур ч1урал экъеч1на, къванцин патав фена. Килигайт1а, гъа и къванцин к1аникай рахунрин ванбр къвезва. Гва и ч1уралай аних хъфей инсанрин ванер.

394

"Инал ща, яб це", - лагъана ада ишарайралди вичин тайифадин инсанриз.

Абурни къванциз мукъва хъана. Гагъ и яб, гагъ а яб къванцив агудиз, адан к1аникай къвезвай рахунриз абуруни яб гана.

Алатна ик1 и югъ. Пакадин юкъуз Албурза накъ вич алцурарай суван ц1егъ яда, амни къуьнел къуна, ада вичиз сифте сеферда акур инсанрин патав фин къет1да.

Яргъай чпин патав къуьнел ц1егъ алай кас къвез акуна, къванцин патав гвай инсанрик къалабулух акатда. Амма абур чуьнуьх жедач. Чемерукар ч1угуна, къванер авай гъилер хкажна акъвазнавай итимрин вилик Албурзан къаншардиз виридалайни буйдиз къакъан, беден гужлу, вилер хци кас экъеч1да. Албурза, вичин къуьнел алай ц1егъ адан к1вачерик чилел гадарна, рик1ел гъил эцигда.

- Ц1егъ!-гъарайда и касди вичин инсанрихъ элкъвена. - Чаз? - хълагъда ада Албурзас килигиз.

Албурза, вичиз чидайвал, рик1ел гъил эцигда.

- Ц1егъ! Чаз! - хълагъда шад яз Албурзан къаншардиз экъеч1ай касди. Амайбуруни адахъ галаз тикрарда: - Щегъ! Чаз! Щегъ! Чаз!

Аквазва, Албурзас, абур секин хъжезвач, гъа са гафар тикрариз, гъили-гъилер къуна къванцел элкъвезва. Ахпа виридалайни буйдиз къакъан, беден гужлу, вилер хци касди ам вични и жергедиз ч1угуна. Бирдан Албурзан мецелайни абуру тикрарзавай гафар алатна:

- Щегъ! Чаз!

Амай югъдини Албурз и гафар тикрариз къекъвена. Тайифадин инсанар мягътел жез, къилер юзуриз амукъна. Пакадин юкъуз, экуьнахъ фад Албурза абур вири к1ват1на, паб-итим, гъ!веч1и-ч1ехи талгъана, гъили-гъилер къаз туна, вич къиле аваз вири санал ц1ал элкъвез башламишна. Ада акъваз тийиз гъа са гафар тикрарзавай: - Щегъ! Чаз! Щегъ! Чаз! Тайифадин инсанрикайни сифте садан, ахпа са шумудан, мадни са арадилай гзафбурун мецерилай и гафар алатиз эгеч1на. Гъили-гъилер къуна ц1иргъина аваз абур Албурза накъ ц1егъ багъишай тайифадин патав физ рекъе гъатна.

Гъа ик1 рахадай мецер авай тайифадинни михъи ва жумарт рик1ер авай тайифадин арада жигъирар, рекъер арадиз къвез эгеч1на, абуру санал гъуърч ийиз, ида адаз паяр акъу-

395

диз хъана. Гъа са вахтунда абур цлийи дерейриз эвична, цлийи дагълариз экъечна. Акуна хьи абуруз, и кьил а кьил авачир дагълара чеб хьтип инсанар, тайифаяр мадни ава: садбур - устадлу ва къуватлу гъилер авайбур-рагарин кьилерал, куклушрин ценерал къванерикай эцигнавай квалера яшамеш жезва. Муькуьбур - ширин сесер авайбур-чпин къветерикни, рекъе-хуьлени, гъурче авайлани къушаринни ничхиррин сесер ва макъамар тикрарунал машгъул жезва. Михьи ва жумарт рик1 авай Албурза абурухъ гъар садахъ галаз рахадай ч1ал, мукъва жедай рехъ жагъурна. Ада гагъ и, гагъ муькуь тайифадин инсанар рахадай мецер авайбурун ч1урал гъиз, атайбур, ч1ал чидай къванцел яб эцигиз ва мягътел жез хъфиз хъана. Эхирни, и алапат акваз, адав вердишни хъайила, Албурза тайифаяр вири гъа и ч1урал к1ват1на.

- Чун гъардахъ са алапат авай тайифаяр я, - лагъана Албурза. - Эгер чун вири сад хъайит1а, ажеб хъсан кар жеда. Чахъ гъар са тайифадихъ вичин шагъ ава, - давамарна ада. - Чахъ виридахъ с а шагъ хъанайт1а, мадни хъсан кар жедай.

- Шагъ Айбурз! Шагъ Албуруз! - гъарайна инлай-анлай сад-къведа. Ахпа вирида са сивяй тикрарна: - Шагъ Албурз! Шагъ Албурз!

Йикъар къвез алатна. Рахадай мецер авайбуру вири тайифайриз ч1ал чирна. Къуватлу ва устадлу гъилер авайбуру вирира к1валер эцигна. Ширин сесер авайбуру гъар садаз мани лугъуз, шадвал ийиз чирна. Михьи ва жумарт рик1ер авайбур, вири и крарал дамах ва гъейранвал ийиз, Албурзан къуллугъда акъвазна. Чпиз чидай къван умуьр зурба къванцин к1аник тухвайбуру гъар экуьнахъ к1валерай экъеч1айлани, гъар нянихъ к1валериз хкведайлани адаз п1агъар гузвай. Ик1 и къванцикай вири тайифайрин алапат, имарат хъана.

Мадни са вахтар алатна. Къейибур рекъиз, абурун чкадал хайибур хквез, Шагъ Албурзни къуьзуь хъана, адан юкь какур, кьилни лацу жез эгеч1на. Амма рик1ин михьвилел ва жумартвилел камаллувални алава хъхбай Албурзав шагъвиллин везифаяр гумукъна.

- Ваъ! - лагъана адавай шагъвал къакъудунин ниятар авайбуру. - Ам къуьзуь, къуватсуз хъанва, адалай гъурч ягъиз алакъзамач адавай инай аниз физ жезмач...

Чгуру ниятар авайбуруз синихар мадни жагъана. Абуру тайифайрик къал кутуна, акъулдиз късрибур, рик1ер михьи туширбур, вилер зайифбур, сесер кубутбур чпин терефдал алудна.

Акуна хьи Шагъ Албурзав, абуру къачунвай къал рик1ивай я. Гъавилай ада вири тайифаяр ч1ал чидайбурун ч1урал, зурба къванцин патав к1ват1на.

- Де гила низ гъихьтин фикир ават1а лагъ! - чурудилай гъил ч1угваз рахана Шагъ Албурз.

- Ювалер к1валер эцигайбурунбур я! - гъарайна сада.

-Албурз къуьзуь я, гила шагъ чакай хкъа-гъа! - ван къалурна муькуьда!

-Чна квевай чи ч1ал къахкъудда!-хъел атана пуд лагъайбуруз.

Албурза гъил хкажна абурун гъарагъунар акъвазарна ва ик1 лагъана жаваб гана:

- Шагъ ц1гийиди хкъгъун куь ихтияр я, амма амай гафарай куьн бат1ул я. Вучиз лагъайт1и икъван йисара и ч1ал чидай къванцин куьмекдалди сад садав агатай тайифаяр къахкъудун абуруз куь гъилералди дуцшанвал авун жеда.

-Яб гумир адаз! - гаф ат1ана адан. - Чахъ гъар са тайифадихъ жуван шагъ, жуван дере, жуван дагъ жеда. Им виридалай късан кар я!

-Бес квев гумукъдай чи ч1ал? - хабар къуна рахадай мецер авайбуру

- Ам чав гумукъда. Ам чна квевай ваъ, и къванцивай къачурди я, - жаваб хгана адаз хъиле гъатнавайбуру. - Къуй и къванцикайни гъар са тайифадиз вичин пай атурай.

- Ша ам кук1варин! - гъарайна, тепилмиш хъана адан терефдаррикай сад. Адан эмирдиз мадни са шумуд муьтгуьгъ хъана.

- Акъваз, инсанар! - эверна абуруз Албурза. - Куьн сад садаз мукъва авурдини, гележегда хъийидайдини и къван я. Аманат яз хуьх ам! Имарат яз безетмиша ам! Шагъ це адаз! Икрам ая адан вилик!

Шагъ Албурзан ван хъайиб.уру кьилер агъузиз, къванциз п1агъар гуз, ван тахбайбуру гъарда вичин гъилевай яракъдив къван гатаз, адалай хъиреп1ар, тикейр алудиз эгеч1на.

Камаллу Албурзан вилеривай и мусибатдиз килигиз хъхъанач. Ам и кьил квахънавай инсанрин чалпачухдай текдиз экъеч1на.

Фена Албурз. Фена ам. Я кьулухъди килиг техйиз, я ацукъна ял тиягъиз, фена. Юкьузни фена, йифизни. Акъатна экъунин кьилэй виридалайни кьакъан кук!ушдал. Анжах инал адан вилериз зат! акъуна. Килигайт!а, к!вачерик квайди жив, кьуд патахъай аквазвайбурни сад садалай аск!ан дагълар я. Абурун ценцикайни яру ц!ай хъгин рагъ хкатзава. Чин гъа ракъинихъ элкьурна къван-цел ацукъна, Албурза мадни са югъ акъудна. Мад са йиф акъатна, рагъ хкечъавай береда адаз вичин патав инсанар гваз акуна. Михъи ва жумарт рик!ер авай вичин тайифадай атанвайбур.

- Чун ви гелера аваз атана, Шагъ Албурз, - рахана абурукай сад. - Хъсан хъана ваз а мусибат такуна. Ягъунар, кьиникъар хъана. А зурба къван гьилеривди кук!вариз тахъайла, ви мидяйри элкъвена адан винел ц!ай хъууна. Тамун са пай к!гарас яз ат!ана к!ват!на, адан чанда ифин туна, Ахпа йифиз къвайи марфади ам ч!уквар-ч!укварна. Гваз хъфена гъар тайифади са ч!ук. Садни гъа ч!урал аламукъна. Чунни вав и ч!улав хабар агакъариз иниз акъатна...

Шагъ Албурзан мецелай гаф алат хъуунач. Рик!и гъеле к!валахзамаз, иви гъеле чимизмаз, адан мез мурк!адин къаябдиз, вилер мурк!адин булахриз, ченедикай лацу чуру куърснавай кьилни кук!ушдин винел кук!ушдиз элкъвена.

Лугъуда хъи, адан гелера аваз атайбурни са-сад, са-сад къванеризни мурк!адин къаябриз дуьнмиш хъана. Тек са касдиз анай элкъвена хкведай къисмет хъана. Ада и тайифадай а тайифадиз физ виридаз Шагъ Албурзан кьилел атай агъвалатдикай ахъайна.

Лугъуда хъи, гъа ч!авалай инихъ а дагъдал Шагъ Албурз лагъай т!вар акъалтна. Анихъай зияратчийрин к!вач ат!ун хъуунач. Вири тайифайризни субут хъана хъи, абуру хкъгъай рехъ нагъахъди хъана, Ч!алан къван кук!варайбур абурун виридан душманар я. Гъавилий адан ч!уквар сад садав галк!ур хъийиз тежедайди чиз, гъар са тайифади вичин патаз акъатай ч!ук аманат яз хуъз, имарат яз безетмишиз эгеч!на.

- Имни, чан хва, гъа ч!алан къванцин ч!ук я, - куьтыгъна дахди вичин риваят. - Адал ацукъна къарагъ, адаз п!агъ це. Ам и дагъларин вири тайифаяр сад ийизвай такъат, виридалайни багъа аманат я. А-а-вт!а дагъдилай Шагъ Албурзан вилериз вири аквазва, - к!ук! живеда авай Шалбуз галай патахъ т!уб туьк!урна дахди. - Анихъай зияратчийрин к!вач гилани ат!анвач. Я ат!унни ийидач. Вучиз лагъайт!а Шагъ Албурз акъатай датъ ам я.

398

АМАХАНАН МУЪГЪ

Иифе

[>ен серинвелик лам къачунвай т!ебиатда циц!ерин ва хъиперин ван гъатнавай. Къаравулдин чардахдални абурун хор къалин тир. Амма, яргъай къвезвайт!ани, вац!ун ванци вири дере тирвал вичиз муът!уьгъарнавай.

Къаравул, пгузаррикай туп-туп нефес хкудиз, ксанва. Вилериз аватдай экв авачт!ани, гатун цик!ин ч!уп-ч!улав цавун юкъвал вацра ишигъ гудай вахг гъеле алуькнавачт!ани. адан ч!ехи капаш пелел ала. Къаравул йифен крарикай бейхабар я, ада тфенгдин чкадал югъди гъиле къазвай лашни чардахдин к!аник гадарнава.

Чардахдал ксанвайди къаравул Къарахан я. Адан рик!ин ва суфрадин дуст Амахан адаз яргъалай, рекъел акъвазна, килигзава. Са къве сят вилик дустар къведни гъа и чардахдал ацукънавайбур тир. Абуру хъсандиз хъванай, ихтилат-суьгъбет авунай, сада садан, чпин рик!ел атай, яргъал ва хармандин къвалалай фенвай рекъерай акур хуьруьнвийрин тарифарнай, синихарнай. Са фикирдал абур къведни рази хъанай - Амаханавай хъиз хуьре садавайни пукавулвал ийиз жедач. Ахътин кас хуьре я хъайиди туш, я хъжедайди. Межлисар тухуз, халкъдиз шадвал къалуриз, жемьатдив вичивни шадвал ийиз таз анжах адалай алакьда. Гъавилий тушни бес, кандат!а вини магъледа, к!андат!а агъа магъледа-гъина мехъер хъайит!ани, талукъ миресрилай, амлейрилай вилик адаз теклифзавайди. Амма Амаханан рик!из гъамиша т!арвал гузвай са кар ава.

399

Са кас лагъайтла, мадни дуъз жсда. Амни квалеве авай гьалалдин паб я. Гьар хъвана хтайла, гьар мехъерик вичин пукавудвилин везифаяр кьилиз акъудайла, Амаханан кьилел ада вичин дердер, хар хъиз, къурзава. Адахъни ава къван абур, Аялрикайни рахада, гуя абуруз бубади гузвай тербия члуруди я, магъледа регъвер хъиз мешребсуз аквазвай квалерикайни, вирибурун цурра хъиз авачир мал-лапагдикайни - вири крарикай туъгъмет квай гафар гьатда адаз. Къе ам мадни векъи тир. Къараханахъ галаз хъванва лугъуз. Гъавилай Амаханан риклел тгурдини аламач, хъвайидини.

- Сагърай, зи рикл алай дуст, - фикирзава туъд серклер тлуър къван туъкъуъл хъанвай Амахана. И арада вич амачиз хуъре мехъерихъ гурлувал амукъ тийидайдакай, вич амачиз и пеше алакьдай кас хуъряй гьат тийидайдакай гъич хиялни адан кьилиз къевезвач. Гьар санал гаф кватайла, абур вичи лугъузвай гафар тиртлани.

Яргъалди акъвазна Амахан серсер хъана чардахдиз килигиз. Эхирни фена ам вичин рикли алад лугъузвай рекъяй тлуз. Дуъ-уъз муъкъвел къван. Аран вацл инлай гуьтлуъ тир. Гъавилай Амахан хътин зурба жендек авай итимди къведпуд кам ядай муъгъ тир адан винел алайди, Амма къакъанвал авай адахъ, кланикай вацлни къванерилай хкадариз йигиндиз физвай.

- Ингъе зи эхиратдин квал, - фикирна Амахана. Куълуъз-куълуъз камар вегъиз, муъкъуъл къерехдал алай чахчахриз мукъва жезвай адан рикле и фикиррихъ галаз гъайифни гьатна "Язух аялриз, виридаз хъиз, кьил члуъгдай бубадин сурни жедач".

- Тахъурай! - ажугъ кутуна адак маса сесини. - Абурни гъа дидеди хайибур тушни?!

- Гъвечлидаз зун гзаф гъайиф жеда. Яраб ам ксанватла, тахъайтла, дах хкведа лугъуз, вил алаз ацукънаватла? - аксивална сад лагъай сесини.

- Ацукърай! Туштла, ксурай! Зун итим яни, тахъайтла... Чирда жуван къадир! - Амахан тарпна чахчахрилай анихъ акъатна. ВацДун ламувал чина акъур адан пелел гъекъедин стлалар муркладин тикейриз элкъвена. Пел акл къана хъи, Амахана кьилел алай кьилечл шапка хутлуънна, гъич килигни

тавуна, жлан квачир мич!ивилиз гадарна. Ахпа астлар квачиз цванвай пенжек хутлуънна. "Гъайиф пенжек,- фикирзавай вири хуъруъл пукавулди, - яраб гъикъван мехъеррал ам алукиз хъжедайтла..." Амни клан квачир мич!ивилиз фена.

Амахана къве гъилияни чахчахар ахъайна. Килигна вични клан квачир мич!ивилиз. Чидач, адаз ахътин къуват гъинай атанайтла, ам алай чкадилай къудгана, амма мич!ивилиз ваъ, чахчахрилай инихъ, муъкъуъл юкъвал акъатна. Яргъи клвачер виякди эклияна чилел алай ам, шапкани пенжек вич хъиз къудгун хъувунал вил алайди хъиз, мич!ивилиз килизавай. Хтай затлни хъанач. Ам тарппа къарагъна, къулухъди вил ягъиз, чамарда гьатна. Клвачерин тапрапдин ванери кълабулух кутур кицлеризни ада яб хганач, экв авачир куъчейрикайни адаз хабар амукънач. Дуъ-уъз кваллиз хтана ахкъатна. Тади гъалда аламай пек-лек хутлуънна, ам месик экечлна, накъ йифиз хъиз, кьилдин квалеве ваъ, цлун квалеве, папанни аялрин арадайгъуз.

Йиф тиртлани, регъуъ хъанвай Амаханаз - ахварал алачтлани, еа гафни талагъай папахъайни, дахдикай бейхабар яз ксаивай аялрихъайни. "Эгъ, вуч ахмакъвал ийизвай за, - фикирна Амахана. - Ибур нел вегъена зун и дуъньядай физвай?" Адаз аялрихъ злкъвез клан хъана. "Эгъ, ксурай чпиз секиндив, - муъкуъ къвалал элкъвена Амахан. Абур хайи диде къужахламишна ада. Кичлевални, регъуъвални гъасятда квахъна. Къенин крарин эхирдал рази яз амукъай Амахан, къве юкъуз пукавулвал авуна хтай вахтара хъиз, клвачера тлал, беденда галатун аваз ахварал фена.

Пакама фад хъана, яни Амаханаз гъакл аквазвай. "Кешкени ам хъаначиртла, - фикирзавай ада.-Хуъре са серки япар авайдаз ван жеда, лекърен вилер авайдаз акунваз жеда накъан крар, зун муъкъвел фейиди. Агъ, вуч кваллах хъана авурди. Бес шапкани пенжек зибур тирди чир жедачни? Абур алаз зун накъ, вилик квай юкъуз пукавулдин лашунин иеси яз мехъерик квачирни?

- Я Перис, я Перис, - вичин папан тлар къуна эверзавай дишегълидин ванци хиялрикай хкудна Амахан.

- Ингъе, атана хуъруък цлай кутадай, Кевсер къари, - вичи вичиз лагъана Амахана.

- Я Перис, я кьей вах, вири хуър к1вачел акьалтнава, ваз хабар авачни? - лап гуларин к1аняй рахана Кевсер кьари.

Амахан, гару тухвайди хьиз, кьецел акьатна. Кевсер кьаридиз такурай лагьана, ам айвандин агьа кьилиз фена, шуьшебенддин пенжер авашдиз ахьайна, вилик квай кьавал экьеч1на, анлайни, мукьятиз хкадарна, салаз эвич1на.

Кевсер кьариди эверзамай. Хуърени гьул-гьула авай. Гзафбур Аран вац! галай патахъ физвай. Кевсер кьариди сифте Амаханан к1валел кьил ч1угун кьет1навай, амма, вацДун кьеряй жагьанвай шапкадинни пенжекдин иесидин мейит вич галачиз акьудиз кич1ела, адавай яргьалди Амаханан гьятда кьарай кьаз хьанач.

- Эй бахтсуз Перис! Са югь акунач ваз дуьньядикай. Дили-дивана хьана фенва вун гьуьлуьн гьарайдиз, - мет1ериз чангар яна хьфена Кевсер кьари. Тади кваз фена амни икьван гагда хуьре са куьналдини тафаватлу тахьай ва вичиз гьеле т1варни таганвай муьгь галай патахъ.

- Зун куьнахъ фад вирик кутунвай канабриз килигиз атанвай, - гьилер гьарнихъ юзуриз рахазва сиве мез ават1ани чин тийидай, Ханпери. - Вирихъ галай яд ат1анвай са гьилер ат1айда. Фена зун яд агалдар хьийиз. Тубастафириллагъ, лагьана за, зун жуван вилерихъ агьунач. Вириз яд кьезвай хулан сиве гьич рангни текьенвай ц1ийи пенжек авай.

Ханперидин ихтилатриз яб гузвай папарин к1ерет1диз мукьва жезвай Кевсер кьариди мет1ериз чангар ягьиз гьарайзавай:

- Вич кьиникьикай низ кьайгьу авай, я папа-ар - аялар ажуз хьанва. Вич вичиз рекьизвай Периса шумуд хуьда-а-а?! Гьик1 хуьда, я папа-ар?

Кевсер кьаридин гафари ва амалри бязибуруз хьверни ж гьана. Ханперида адаз ябни тагана вичин негьил давамарна:

- Са пуд кам вилик фейила, заз мад са шей акуна кьванерихъ агалтна. Килигайт1а, шапка я. Заз экв-дуьнья ахку-; нач. Абурни гахчуна, чукурна за хуър галай патахъ. И мукь- i велни зал Кевсер кьари гьалтна.

- Эхъ, эхъ. Зун кьилин т1ал секинарун патал] экьеч1навайди тир. Килигна зун - пенжек чидайди я. Гьел-1 бетда, Амаханан пенжек я. Шапкани гьаданди я. Зун гьалат1]

хьанач. К1вале Амаханни авач, Перисни. Амахан вац1уз аватна кьенвайди я, я вегьенвайди я масадбуру. Перисни дилидивана хьана гьатнавайди я адахъ кьекьез.

Чахчахдин руькуьндал всгьенвай пенжекдикай к1вахьзавай цикай муькьуьн юкьвал булах хьанва. Шапкани пенцДиникай ст1ал к1вахьиз кьвед лагьай руькуьндал ала.

Декьикьяр тади кваз алатна. Перисан камни и патарихъ акьатнач, Амаханан гелни вац1ун кьерерай гьатнач. Гьа ик1 кьена Амахан жемьтдин вилера. Итимар десте-десте вич кьван яд галчагьдай, дегьне чкайра кьекьез вац! тирвал физ эгеч1на. Яд гьинихъай, гьинихъ физват!а таквазвайбур хьиз, бязибур муькьвелей винидихъни рекье гьатна. Итим кьенва, итим - ахтин куьлуь-шуьлуьйриз фикир гудай вахт авач.

Муькьвелей папарни гьарнихъ чк1ана. Амахана гьа идакай менфят кьачуна. Бахчяр галай патахъай атана, ада, шут1ум жез башламишнавай пенжекни шапка вахчуна кьил баштанна.

Кьекьуьнар гьавайда хьайи жемьт кимел к1ват1 хьхьана. Кевсер кьаридиз кьарай авачир. Ада мад Амаханан к1валер галай патахъ тади авуна. Адан эвердиз ц1ийи костюм-зат1ни алаз Амахан экьеч1на.

- Тубастафириллагъ, тубастафириллагъ, - кьулухъ элкьвена Кевсер кьари. Адан гуьгьуьниз Амаханни айвандикай эвич1на. Фена дуь-уьз вири к1ват1 хьанвай кимел.

- Кьез пакаман хийирар, - лагьана Амахана ц1ийи костюмрин дуьгмеяр туп1алай ийиз.

Жемьт хкя хьана амуькьна.

- Гьик1 хьана, хуьруьнвиар? - хуььрез-хуььрез лагьана Амахана. - Зун галачиз межлисар ийизвани? К1ват1 хьанва хьи куьн? Бес пукавул? Ам зун тушни?

Гьавурда акьурбур, такьурбур гьарнихъ чик1из эгеч1на.

- Эгъ, товарищ Амахан,
Дек1ени вуна тарахан. Вун
муькьвелей вегьейди,
Халисдаказ текьейди Вири
хуьруьн душман я, Вун пара
терс инсан я! -

хъел кваз, гъамиша хъиз шиирралди рахана Муртуз. - Хъша, къунши, - лагъана ада вичин патав гвай Къараханаз, - ви дуст бегъем итим туш, ада вири жемятдикай рахшандар ий-изва.

- Вуч рахшандар, я Муртуз? - суал гана Амахана векъ-идаказ.

- Сенфиз муькъвелей аватна кьейиди вун туширни, яда?

- Вуч муькъвелей? Вун чардахдилай аватна жеди. Зун рекъин вучизда? Жуван к1вале ксанвай итим рекъидани?

- Яда, ви паб гъинва, я Амахан? - мадни хъел атана] Къараханаз.

- Зи паб? Фенва вичин дидедал са кьил ч1угваз.

- Аяларни галаз?

- Эхъ, аяларни галаз.

- Экв жедалди?

- Эхъ, экв жедалди. Гъана зи месин килихъ и костюмар] вегъена, - ц1ийи пенжекдин хурудилай гьил ч1угуна ада, - куьгъ I не пенжекни шапка хъуьч1уьк кутуна, фена вичин дидедин па-| тав. Пукавул чам хъиз хъана к1анзавайди лагъана... Эхъ.

- Хъурай стха! - хълагъна Къарахана. Ам Муртузни га-| лаз вичин харман галай патахъ рекъе гъатна.

Жемят чк1ана. Амахан текдиз аламукъна кимел. «Куь-1 тягъ хъана зи пукавулвални, - фикирна Амахана. - Гъич са-1 дани заз эвер хъийинни вичин мехъерин кьил къан хъийиз».| Гъайиф хъана Амаханаз. "Вучиз? Мад папан тахсир тушни?| Эхъ. Пуд юкъуз вун мехъерал жеда, амай пуд югъ вуна та* вайрик акъудда, анжах са югъ, гъафтеда са югъ вун хзан-1 дихъ галаз жеда - гъамни кик1из-къакъатиз" - ингъе адан! рик1 алай гафар. Вучиз за хкадарначир а к!ан квачир мич1иви-лиз? Вучиз?

Фикирар ийиз-ийиз Амахан к1валив ахгакъна. Пабни^ аяларни хтана к1вале рахун-луьк1уьн артух хъхъана. Идала* гуьгъуьниз хуьре хъайи сифте мехъерални Амаханаз теклис на. Жемятдин рик1елей хъайи агъвалатни алатна, амма муь къвел т1вар акъалтна: Амахан кьейи муьгъ. Пукавулвилел хъиз, гила и т1варц1елни Амахана дамахзава.

УГЪРИ

А касдин хъуьруьнин ван галукъай гъар сада фикирлу хъана кьил галтаддай. Къени адан кефияр куьк тир. Багъ галай патахъ акъуднавай ачух тир пенжердай мукъвал-мукъвал акъатзавай телефондин зенгерихъ галаз, кардин патахъ-ай ийизвай яргъи, куьруь суьгъбетрихъ галаз хъуьруьнин сесни лап агакъзамай къван чкадиз физвай.

Ам чи совхоздин бухгалтериядин идара, хъуьрезвайдини килин бухгалтердилай са т1имил агъуз къуллугъдин, гъак1 усал столдин иеси Мерданов тир.

Гъамиша хъиз кьени адан ч1арар гъар декъикъадилай чиниз къевезвай. Гъава серии тирт1ани, ада вичин адет тирвал костюмдин, гъатта перемдин са пай дуьгмеярни кваз ачухнавай.

Мерданова, геж жезвайда хъиз, тади кваз сив къакъуна. Яц1у плузарар къелеч1 жез къве патахъди физ эгеч1на, эхирни сив, накъв къачуз чилел эвич1навай эксковатордин зурба кавча хъиз, сергъят амай къван ячух хъана. Са декъикъани арадай гефенмаз, ада вичин къазран гъарагъунин сес киле авай хъуьруьн башламишна.

- Мад вуч рик1ел хтанва? - суал квай килигун авуна къелем столдал эхцигна килинда

- Ваз...ваз...

Адет тирвал, ам са герен хъуьрез эгеч1на. Мерданован дак1унвай шардин къвалар хътин хъуькъвер япарихъди физ вилик хтана.

-Ваз зи къунши Устлардин килел вуч атанватла чизвани?- гуж-баладивди хъуьруьн бамишарна Мерданова. Устлар ада са сефер гъятдал керпичрикай эцигай пару чклайдалай къулухъ къуншидиз ганвай лаклаб тир.

Мерданов худда хъуьрезвай.

-Уьзуьмар чуьнуьхдайла къунвани? - къарай къаз хъанач к!валах ийиз к!анзавай къилиндавай.

-Эхъ, агъа къуру к!амухъай хкведайла.

Мерданован сиве и гаф амаз, кабинетдиз директордин секретарь руш гъахъна. Хъуьруьнар, худда вилик фидай суьгъбет акъваз хъана. Къул ч!угун патал, жегъил руша гъиле тур чар акурла, ам мадни дегиш хъана. На фикирда, адан чин яд эличай ц!ай тир ва адан винел са легъезда руьхъни серинвал хкаж хъана.

-Заз касни акурди туш, за ч!угвадич... Инал хкваш, - ракларихъ элкъвей руш акъвазар хъуьруна Мерданова. Хъиле гъатнавай тегъерда табагъ чарчин к!анихъай ада вичин къул эцигна.

Мерданов лап хурушум хъайила к!вализ хтана. Къуншидин угъривал тесикъарна ч!угунвай къулуни ам секин тунач, т!валарин жугъундин арадай экъеч!на, ам Устлардин к!вализ рекъе гъатна.

-Ц!уд сефер кхъирай, виш сефер кхъирай. Зун хътин дугъри гъайдандиз ам т!имил я.

Устлардик пара хъел акатнавай. Ида Мерданов эсиллагъ лал авуна.

- Ваз ахпа ципиц!ар нин к!вализ хъфенат!а чидани?

- Ваъ, заз гъинай чида? - Мерданова хъуьтуьл сесиналди Устлардин гъарагъуниз жаваб гана.

- Вав гъа къул ч!угваз тур тух директордин.

- „Бес, ада,..“ -мягътелаална Мерданова. Ам гъа сифте хъиз секин тир, чкхи тартадин вилик жугъундилавай аватнавай куьчери кац хъиз, агаж хъанвай. Садлагъана ам уях хъана, адаикъуьнер гъаркъуь, гарданни яргъи хъхъана.

- Вуна ципиц!ар гваз хъфейла юлдаш директордин к!вале вуж авай?

-*. Заз гъинай чир хъурай, фургъундилавай яшикар аяларни гуьгъуьна аваз атана папа гахчунай.

- Гъак! лагъ ман, ахир хийир хъайиди, - генани гумрагъ хъхъана Мерданов. - Гъак! лагъ ман, къунши. Юлдаш директордиз аникай хабар авач эхир. Зун исятда анихъ акъатда. Зи къул алай чар за жуван гъилералди кук!варда.

Мерданова иштягъ авачиз хъуьруьн башламишна.

- Къунши, - варцел агакъдалди акъваз хъана Мерданов, - пака к!валахдал фидайла, чи к!валяйни са ящик вегъ жуван фургъундин к!аниз.

- Устлар ажайиб тади акатна варцелди физвай къуншидиз мягътел яз килигзавай.

Табагъ чарчикай вуна фикирмир, ам завай, исятда фида, юлдаш директор агъвалатдин гъавурда твада.

Ада варцел аламаз вичин хъуьруьн башламишна. Устлар адан гуьгъуьниз экъеч!на. Вичин варциз гъахъ тавуна куьчедай винелди физвай къуншидал вилер алаз ада са шумудра къил галтадна.

ИДАРАДА ЭКВ АМА

Гыч лугъумир хьи, итимдилаи вил алудай дишегъли вилер амачиз амукъда, лагъай гафарихъ са бинени авач. Чи хуьре Туьменакайни гыч садани ч1уру фикир ийизвачир.

- Ва-а-аъ, - къетШвилив ац1анвай папар. - Туьмен хьтин итимдикай ч1уру гаф лугъудай меци хуьруьк ц1ай кутада.

Гилани гъак! ама.

* * *

...Гъамиша хьиз, Туьмена вичин идарада эквни тунвай. Ам, гъвеч1иди ят1ани, хуьре авай тек са колхоздихъ авай тек са бухгалтер тир. Йифизни кваз к1валахзавай касди. Авачт1а, килиг: идарада гилани экв кузма. Идара вич хуьруьн агъа къиле, куьгъне рат1ран юкъни-юкъвал алай. Садра хълагъин - хуьруьвай са кгус къакъатна, адан агъа къиле. И идарадихъ авай хуьруьхъ элкъвенвай тек са пенжерни Туьменан вичин ц1ун к1валин пип1е авай пичинин виликай аквазвай. Лап патав гвайди хьиз. Йифиз геждалди итимдин идарадай экв аквазмай папавай вуч лугъуз жеда къван? Ада колхоз патал чан эцигна к1валахзавай итимдал анжах дамах авун лазим тир. Тир, эгер папан рик1из секинвал тагузвай мад са пенжер авачиртк. Ам хуьруьвай къакъатнавачир, я адан юкъвани авачир, хуьруьнни колхоздин идарадин арада авай. Идарадивай са виш камуна. Йифиз и мензил мадни куьруь хъана аквадай, гуя эквер кузвай къве пенжерни са къавун к1аник ква. Амма къвед лагъай пенжердай экв бязи йифера са уьтери аквадай - къене патай мич1и рангунин перде авадарзавайвилай. Ят1ани Туьменан к1валай амни патав гвайди хьиз къат1уз жезвай. 408

Гъамиша хьиз, гъеле экв кузмай идарадин ракт1арал алай дагъарар агална, Туьмен виш камуна пенжердай мич1и рангунин Перде авадарна вич гуьзлемишзавай к1вализ рекъе гъатна. Пичинин вилик ацукънавай папаз вич акунихъай адаз кичГезвачир - адан вилер экв кузвай пенжердал ала эхир. И к1вализ илифдайла адан иштягъ иллаки ачух жедай. Ана гудай гъар са нямет ширин ва дадлу тирвилай. Къени гъак1 я. Гъавиляй Туьмена вичин турп хьтин ч1ар фенвай келледиз гъекъ акъатдалди т1уьна. Хъвана. Чай, гъелбетда. Тек дишегълидихъ галаз ички хьун адаз кугугай кар яз аквазвачир. Пака> вуна нихъ галаз хъвана лагъайла, вуч жаваб гудай? Ва-аъ. Вири дуьшуьшрикай фикирзавай Туьмена. Ички анжах итимрихъ галаз хъвада ада. Адан мад са къилих къейд тавуна жедач: вич гыкъван динж хъайит1ани, Туьменаз чарадан к1вале ахвар къведач. Хъайи хесет туш. Къени адаз гъа идекьикъайрал вилер алаз йикъар, гъафтеяр, эгер Туьменаз к1ан хъайит1а, варцарни акъудзавай тек дишегълиди вири няметар дадмишдай ихтияр гана. Ам къе къванни ахварин есирда тваз к1анз. Идарада лап пакамалди экв амукъдайвал. Амма Туьмен муьт1уьгъ хъанач ахвариз. Амай вири шарт1арал рази хъана, и шарт1унал - ваъ.

Ингъе, эхирни, идарада авай экв туьхвена. Мич1и рангунин пердедия к1аник ам гъеле кузмай, яргбалди куз амукъда. Къе Туьменахъ лап гъана амаз ахвар агалтнавай.

- Галатнава, киц1 къван галатнава, - арза ийизва ада вил вилик къгъ тавуна вич гуьзлемишзавай папаз. - Къизиларни вилериз аквазмач. Анжах мес... -гафунин къат1 сиве амаз лал хъайи итим, папа чимиз хвейи хуьрек рекъидалди, пичинин вилик ацукънамаз адан язух ч1угвазвай папан рик1ел ахвар къведалди, ч1алал хтана. Амма ахварай.

- Туьквез... Туькве-е-з-з.

Итимдин мецелай икъван милайимдаказ алатзавай т1варц1ин,ие,сидал папа пехилвал авуна. Сифте. Ахпа ам гъавурда акъуна. ЈСбуру ц1амар хьтин гъилерин къуарар хьтин туп1арив ада вичин бижбиж хуькъвер акъажна.

Агъ, гужар - Туьмена Туьквезан мегъдин къаябар хьтин хуькъверин тарифна.

- Я гужар! - гъилер метлериз яна пичинин муртлаз чим хъана паб.

- Гуьзел клвачер вахъ ава, багъа мясер захъ ава, - ашукъ Абдулан манидин аваздалади лагъана Туьмена.

Мадни къаст аваз метлериз ягъай капашри папан мадни яхун клвачерин кларабриз тлал акъудпа. Риклин тларвални, гъилин тларвални накъварин селдиз элкъвена вилерай авахъна.

- Кичле жемир, Туьквез чан, килиг, автла экв аквазвай чкада исятда зун ава. Зун. За гъана клвалахзава. Вини экв чи клвалаяй аквазвайди я. Аквазвани? Паб зал вил алаз ацукънава. Лап экуьналдини ацукъда. Гънч садани чакай фикирдач. Вужчлалахъ жеда? Зи... за... ву... -ван михъизкуьтягъхъайи Туьмена гъилер яргъандикай хкудна вичин клатл хътин беден йигинвиле туна.

Серсер хъанвай папан килигуни ва вичин жендекдин заланвили кесиб ахварай авудна. Гъакъван хъсан ахварай.

* * *

... Баргъар ацаз къавун юкъвал мел кутунвай папариз Туьменан ахварикай хабар гана, рикл члулав хъхъай Пиче фитедин пиплек тлиш кутуна шехъзава.

-Ва-аъ, - наразивал авуна са сесиналди папари. - Туьменакай вуна ахътин фикир авун ч!ехи къелет я.

-Белки я жеди, - къурурна вичин шел Пичеди.

И йикъахъни йиф галай. Атана къуланфер жезва. Пичеди пичинин вилик ацукъна, гъамиша хъиз, колхоздин идарадин экуь пенжердиз ваъ, мич!и пердедикай уьтери аквазвай лацувилиз килигун къазва. Адан къурай цлмар хътин гъилерин къураар хътин тупГари гъа гила-мад хъуькъверин бижбижар акъажда, ада вичи вичиз Туьменан ахвар эзбер хъийида - Туьквезан лацу мегъдин къаябар хътин хъуькъверикай, турпуцар хътин гуьзел клвачерикай хъел аваз ада гила-мад гъилер метлериз яна вичин клвачериз тлал акъудпа. Амма я шехъдач, я рахадач. Анжах вичин рикляй куз-куз къаргъишар ийида. Туьменаз ваъ. Къузуь къилихъ вичивай итим къакъуднавай Туьквезазни ваъ. Накъан ахварин члалахъ тахъай папариз. Пакани, вуна итимдин тларвар нагъакъ члурзава лугъуз, ининмиш тежедайбуруз.

ПРИКАЗ

- Иакаман хййирар, -акъатна зай ракларин сиве юлдаш Директор гьалтайла.

Пакама фадлай хъана алатнавайди за ахпа къат!ана.

- Ву-у-ун... -тумпуц хътин тлуб зи хурув агудна директорди.

- Зу-у-ун... -гъакл члун галаз ахъатна зайни.

- Эхъ, ву-ун... Ваъ... -гъил ченедал, ахпа къамал тухвана директорди.

Зун геж хъанвайвиляй, лугъудай гаф жагъин тийиз ава, фйкирна за ва юлдаш директор и клевяй акъудун къет!на.

- Багъишламиша, юлдаш директор. Валлагъ, накъ паб азарлу хъана. Экуьнахъ аялар гъарнихъ сад рскъс тупа, инихъ катна, анихъ катна клвалахал агакъдалди ингъе..., - тахсирлу яз гъилерин капашар цавалдна юзурна за.

- Ва-аъ, -гъил эляна хъиз, лагъана директорди. -Ви-и... ам михъиз вич вичикай квахъна, - фамилия? Алиев? -суал кваз заз килигиз амукъна юлдаш директор.

- Зун? Ваъ, - жаваб гана за. -Алиева геж ийидайди туш. Ам гена фад къведайди я. Са сятдин вилик. Атана, дустарихъ галаз домино ягъун патал.

- А-а, Гъажимурадов?, -разивилелди хълагъна директорди хъуьруьн кваз.

- Ва-аъ, -хъуьрена зунни, -Гъажимурадов адет яз нисинилай къулухъ клвалахал хкведайди туш.

- Ша, акъах машинда, чаз фидай чка ава, -лагъана эхир-¹ ни директорди.

За фикир хъувунач - директордин гуьгъуьна аваз лекъ хъиз машиндал фена зун. Акъахначун члуав "Волгада". Зун сифте, юлдаш директор ахпа.

- Гъала гъа экуьнахъ феи чкадиз, -лагъана юлдаш директорди шофер диз.

Машин хъуьтуьлдиз чкадилаь юзана, йигинвиле гъатна.

- Ву-у-ун, -суал кваз мад сеферда захъ элкъвена юлдашдиректор.

-Зу-у-ун,, - жуван гъил хурал эцигна за. Директорди кыл галтадна хъвер авуна. Ахпа ада завай хабар къуна:

- Щийи крарик кыл кутадай ва къиметлу теклифар гудай отделда авачни вун?

- Зу-ун? - тажубвал къалурна за. - А-а, ана зун хъанай. Пара секин чка тир. Пакамалай няналди крассвордар ацГурун пеше тир. Югъди къаравилияр ахъаюнни рик! аЯай кар тир.

- Алло, гъак1 я?

- Ун. Анай зун гъасятда экъеч1на.

- Зазни къе а отделдай касни гъатнач, -куьчеда вилер экъуьриз лагъана юлдаш директорди. -Ак1 хъайила вун илимдин ва техникадин иДийивилер кардик кутадай отделда ава ман?

- Ваъ, -ат1ай жаваб гана за адаз. -Амма ам хъсан отдел тир.

- Бес тирла, экъеч1 вучизна? -зи фикир къат1айда хъиз, суал хгана юлдаш директорди.

- Дишегълияр гзаф авай, -вик1егъдиз жаваб гана за.

- Хъсан я ман.

- Низ? -суал гана за юлдаш директордиз. -Абуруз, гъелбетда, хъсан тир. Амма чун, абурун нехирда авай къве итим, гъар са сятина къежел экъечгуниз мажбур жезвай. Ана к1валах авур са куьруь вахтунда жув бап1русдикни акатна, -бап1русар акъудун патал, зи гъил жибиндал фена. -Гена къуншияр хъсанбур тир - машинрин бюрода авайбур. Абуру кисна храдай. Бегълеяр храдайда-бегъляр, жигетар храдайбуру - жигетар.

412

Гъар са шей. Чпизни, гъуьлеризни, аялризни. Виридаз. Амма чи дишегълийри масадбуру храйбур, масадбуруз гъвеч1и хъайибур, чех1и хъайибур чпел алукиз хт!у!вдай. Гъавилай чна чи вахтйй гъа къецерал физ хквез акъуддай. Гъич вилни галачир бап1русар ч1угваз. Алук1из, хут1униз, экъуьгъдай гъуьлериз. Абурун мажибар гъвеч1ибур я лугъуз. Чпивай тандихъ галаз къур, рик1и ч1угур шей къачуз жезвач лугъуз...

-■ Э-эгъ» -лагъана гъил гъалчна, зунни куьчедиз килигиз ацукъна.

- Вун бес гъи кабинетда ава?

- Зу^у-ун? - уяхарна зун юлдаш директордин суалди.

- Вун, гъелбетда, -зун к1еве гъатайди акуна, викТегъвал акатна юлдаш директордин сесиникни.

- Сад, къвед, пуд, къуд, -са-сад эрч1и гъилив чапла гъилин туп1ар къвеч1илариз гъисабна за, -вад лагъай мерабада... Гуарайлаь эрч1и патахъ, ваъ, чапла патахъ... -Гъа и нал зун какахъна. Щийи кылелай гъисабиз гъазур хъанвай *ун юлдаш директорди акъвазарна.

- Куь кабинетдин рак!арал вуч кхъенва?

- РакГарал? -мягътел хъана зун юлдаш директордин суалрал. - Рак1арал... Рак1арал... А-а... Къежелай - "Рак гатун тавуна къемир", къеняйни - "Вуна экв хкадарнани?"

- Вучтин экв? А-а, -хъверна мад сеферда юлдаш директорди.

- Бес вуна ийизвай кГвалах гъим я?

- За?... Им вуч суал я ида зи вилик эцигайди? -аксивална за сифте сеферда хиялдай.

- Эхъ, вуна, -сес мадни мягъкем хъана юлдаш директордин.

- Накъ за, -юлдаш директордихъ галаз къал-макъал-дикай кыл къакъудун патал, хъуьтуьл хъхъана зун, -экуьнахъ... экуьнахъ аялриз нек1ер заказ вуганай. Агъ, юлдаш директор, вуч хъсан кар хъана вуна заз и суал гана. Нек1ер вахчун рикклай алатнавайди тир.

Зак къалабулук акайди юлдаш директордини къат1ана.

- Вун секин хъухъ. Заз вавай са ихътин т1алабун ава, -яб гузвай кас ават1а тамашзавай тегъерда, инихъ-анихъ вил яна юлдаш директорди. Ахпа вичин к1уф зи япув агудна.

- Заз отделрай касни жагъанач, вун захъ галаз министертводиз атана к!анда.

Зун адан чиниз килигиз амукъна.

- Министрарни аламатдин ксар я. Чпин рик!ел, атай ч!адуз зенг яда, чпин патав ша лугъуз хабарар гуда.

- Зун министерстводиз къведач, - ачухдиз лагъана за юлдаш директордиз.

- Ки-и-ис, -зи сивел вичин капаш эцигна юлдаш директорди.

- Акъвазара машин. Акъвазара! -къве гъилни шофердин къуьнерал эцигна за адан къулухъай. -Зун агакънава. Ингъе аялриз нек!ер гузвай чка.

Шоферди машин, чархариз михер ягъайди хъиз, акъвазарна. Чапла патан рак ахъайна, зун, къефесдай акъатай къуш хъиз, катна, куьчедин а патаз акъатна.

- Юлдаш Цимиханов, юлдаш Цимиханов, вун гъ.иниз, я? - гъарайзава юлдаш директорди зи гуьх>уьниз. Амма зд адаз яб ганач. Фамилия зид къазвайт!ани. Зун гъа физвайвалди фена. Фейи чкадани зи кар туьк!венач.

- Юлдаш Цимиханов, -лагъана заз ана, -вуна накъ за каз авур нек!ер накъ вахчуна к!андай, абур чна цуру хъана гадарна.

Пакадин экуьнахъ зун к!валахал дуьм-дуьз вахтунда агакъдайвал фена. Ч!ехи шуьшеяр авай рак!арин къенез гъахънамазди, заз зун хъиз вахтунда атанвайбуру цлал алк!урнавай чарчелай са вуч ят!ани к!елиз акуна. Зунни абурив агатна. Ам приказ тир: "Артуханди хъуниз килигна, ц!ийи крарик кыл кутадайбурун ва менфятлу теклифар гудайбурун, илимдинни техникадин къазанмишунар кардик кутадайбурун винел гуьзчивал тухудайбурун отдел къенин йикъалай агалин".

- Вучиз? -гъарай акъатна зай жува к!валахзавай от-делдин т!вар к!елна.

- Уьмуьрди гъак! истемишзава, жаваб гана заз, патавай винелди акъвазна захъ галаз приказ к!елзавай таниш тушир касди. Сифте зун, зи гуьгъуьна аваз амни дараматдай къежелди экъеч!на. Серсер хъанвай зун туна, ам гъа накъан ч!улав "Волгада" ацукъна, гъиниз ят!ани фена.

БРИГАДИРДИН ПАКАМА

■К»

- !илиг, килиг... Мал-лапаг варарай куьчедиз акъудиз, чеб чуьнуьх хъжезва. Зун и складдин къавал ала гъа. Инлай вири хуьр капан юкъвал алайди хъиз аквазва гъа. Килиг садра, килиг, агъа Керемали аку. Керемали туш, керемат я. Яда, я хуьруьнгуь. Керемали -и! Яда, зун вав я, яда. Вуна саймиш вучиз ийизвач, я стха? Сивел са к!ус фу эляна, экъеч! ман, векъиз фидайвал. Вуч? Вири фена, вун амани? Бес вирида гъа вуна хъиз лагъайт!а? Я руш, Шапери! Шапери! Вун, тум кайи кац хъиз, варциз вучиз кат хъийизва? Къуншидиз лугъузвай гафар вазни талукъбур я гъа. Ят!а, я ман? Итимар фена, папар амани? Бес вирида гъа вуна хъиз лагъайт!а? Магъарда авай сев хътин итим къарагъара ман. Экъеч! лагъ ман адаз. Вуч, вуч? Аялар! Аялар! Аялар виридахъ авайди я. Вибуру тахъайт!а къизилдин кук!ушар алаз хайибур яни? Эхъ, я руш, эхъ, гъа вирида хъиз хайибур я вунани. Агъа Нуржагъанакъ ц!уд аял ава-е. Аквада ваз, ам валай вилик гъик! экъеч!дат!а. Нуржагъан, я Нуржагъан! Це жуван аялриз къенин йикъан тапшуругъар, экъеч! векъиз фидайвал. Гъик! яни тапшуругъар низ гуда? Ювачел акъалт тавунвайбур амаз, амайбуруз виридаз. Ювачел акъалт тавунвайбур садни амач? Вун агакъ гъик! ийизва, я к!вал къени хъайиди? Йисан и кыляйни хаз аквада, а кыляйни, амма к!вачел акъалт тавурбурни амач лугъуда. Къел къемир, я кас. Вав за хаз татазвайди зазни чизва. Кис! Гъаг! Ваз регъуь хъухъ! Гъинай хазва, нелай

хазва... Вуна талагайтла, заз чизвачни гьинай ва гьик! хазватла? Э-эгъ, ваз кланзавайди са багна тир. Рахух... Яда Абдужалил! Абдужалил-ил! Къарагъ, чан хва, къарагъ, Накъ вуна клвалахнач, къе къванни вахтунда фена са кеспи ая. Я руш, я Зарбаф, ваз ви хва экуънилай няналди квел машгьул тиртла чидани? Векъ ягьунал? Гьик! аквадайтла ваз Абдужалила векъ яна. Векъ ваъ, рушарин десте яд гьиз булахдал физ хквезвай рехъ язавай ада, рехъ. Рехъ гьик! ядайди я? Вилеривди. Я къей тавурди, ваз касни килигайди тушни-е? Гьа-гьа-гьа... Вичини, дергес гьиле къун тавун патал, акъван багнаяр жагьурда хьи, на фикирда, и дуъньядал алай къван вири балаяр адан гуъгуъна ава. Виридахъ галаз маргъв къилиз акъуддач хьи, акъуддач. Гьа рушарин къаразрал, гьа рушарин гуъгуъна, гьабуруз килигиз, гьабурал элкъевез. Гьана тур тун адаз сад. Кландатла, къе гьваш-е, зи векъ-къални амукърай. Пуд юкъуз гатана, мад гатадач хьи вуна далдамар. Ам гьич-е, ам жегьил я. Къуъзубурни кънляй акъатзава. Яда, я Алимурад, садра къванни жуван яшарилай, жуван крарилай чешне къалур ман, я хуъруънгуъ. Вун, къуънел дергес тахъана, шуъмягъдин твал тумунал къуна вучиз экъечнава? Гьик! санизни фидач? Финни ийида, зурни. Жуван кални гваз алад физвай наригургусдиз. Ракьур хьийи-мир ам калхуздин мулкариз. Кални кал я гьа, адан руфуниз нехирдин са паюни недайди физва. Вири гатун гьарайда авай юкъуз ви райунда вуч ава? Ана ни яб гуда ви фитнейриз? Фитнечи тахъурай, я чан хуъруънгуъ. Вун пир хъурай. Дергес къачуна векъиз алад. Амма, килиг, накъ хьиз жегьилар къилий акъудмир. Вуна къалур тавуртла, рушар алай чкаяр абуруз чпизни чизвайди я. Гьим хъсанди, гьим иерди ятла, абуру чпи къил акъудда. Вуна жуван члаф кларабриз чим акъатдайвал векъ ягъд. Маса чимивал ваз бажагъат гъат хьийида. Гьа-гьа-гьа... Меле авайбурухъ къиб гваз галтумир ман. Тура жуван лам квай ихтилатар...

Агъ, Жабар буба, вунни экъечнани? Килигда зун, къе жегьилри клвалахдachtла. Къала садра зунни эвичин. Ик! жедач, бубайрилай адет хъанвайвал, зенг гатана кланда. Адан гьарайдиз вири хуър экъечрай. Гатун зенгерин гьарайдиз. Чин-1-шнг-зинг...

ЧУБАНАР

- А.ссаламалейкум, чан туъквенчи.
- Ваалейкумасалам, чан чубан. Ша, илиф, алциф. Лагъ жуваз клани-таклан.
- Клани-такланар гзаф ава, чан туъквенчи. Къишлахра къуъд акъудна яйлахриз хъфизва. Ювалин-хзандин патав ах-гакъзава. Сифтени-сифте заз къаб-къажах це. Рекъера чай ийида, як ргада...
- Къуъд гьурбатра акъудна Мугъандай хквезвай квезчанни къурбанд я, чан чубан. Амма чаз къаб-къажах авач эхир.
- Авачтла, чан туъквенчи, къаридизни аялриз калуш-малуш, чекме-мекме це. Гатфар хъана аквазватХани, йифериз мекъи я, далуда твадай са клурт це заз.
- Мегер куън патал гьайиф къведай шейэр яни абур? Мегер рушан ва къаридин къилив калуш-малуш гвачиз, хчин-езнедин къилив чекме-мекме гвачиз хъфин тийидайди заз чизвачни? Амма авач эхир абур чи туъквенда.
- Ак! ятла, чан туъквенчи, хъфейла аял-куъялдиз пайдай, къуни-къуншидиз гудай ширин-мирин къванни алцума заз. Зи хзан къалин я, къуни-къунши, мукъва-къили пара я, гзаф къведайбурни хъурай, ужубурни.
- Башуъсте, чан чубан. Шумуд кило алцумда ваз?
- Куън я, чан чубан, ви ширинар?
- Ругуд манат.

- Ругуд манат? Герек туш, ак1 ят1а. Кило ругуд манат-дай тир ширинар за шумудаз гуда? Де килиг кван ваз вуч ават1а къачуз жедай хьтин.

- Ац1анва, чан чубан. Квез рекъера ял ядай, булахрал ацукъдай вахтар жедани? Жеда, гьелбетда. Бес булахрал куьн вуч гваз ацукъда? Кило шоколаддин къенфетар, вад гьед алай коньяк - ажеб къадачни! Ниси - куь чантайра, як - куь чантайра. Абурухъ галаз эрекъни пис къадач. Хъипи, къизилверекъ к1уфар алайбур! Гъи жуьре к1андат1ани ава. Чехир ге рек ят1а, гьамни башуьсте.

- Э-эгъ, туйквенчи. Чидач, ви туйквен и суьруьяр хквезвай станциядал вучиз ачухнават1а. Ахпа ваз чи законрикайни хабар авай хьтинди туш. Зун лагъайт1а, абур хуьзвай, абурхъай кич1езвай кас я. Ак1 тахъанайт1а, за ви келледиз и чумахъ чуйкъведай.

ХАТАСУЗВИЛИН ЗАМИН

- **Нагъ**, къенин чимивал вуч ти-ир! Валлагъ-вабиллагъ, келледа мефт ргазвай. Эгер ам вахъ т1имил аваз хъайит1а, эхун мадни четин кар я. Мефт ргаз, буш келледик бугъ акатиз, патар-патар жез акъвазда. Гъакъван тади гана заз къе. Ргар циз аватай какадин лаз хъиз, авай к1усни келледин къваларал алк1ана хъайит1а вучда? Ибур за квез лугъуузвай гафар туш-е. Ибур зи хиялар я. Ибур за жува-жуваз йизвай тагъкимар я. Вучиз лагъайт1а ам зи пеше я. Масадбурув гьар са камуна мукъаятвал хуьз тун. Зун хатасузвилин рекъяй инженер я. Къилин пешекаррикай сад. Эхъ, чи совхоздин. Тушт1а, килиг. Виридан жергеда зи кабинетни ава. Виридан жергеда зи кабинетдин рак1арални т1вар, фамилия, бубадин т1вар кхъенва. Виридан арада аваз, зазни хъсан мажиб ава. Виридаз хъиз зазни ийидай кеспи авач. Кеспи авачт1ани, везифаяр зи пара важиблубур я. Идарадани, чуьлдани, рулдихъни, фермадани - виринра гьар садан хатасузвилин къаравулда акъвазун. Багъ-бустан хуьзвай къаравулар хъиз, чардахдик ксуз-къарагъиз ваъ, михи къулай кабинетда ацукъиз, жуван к1вале папан къвалахъ ксуз. Дуьз лагъайт1а, зи асул везифа вуч ят1а заз чидач. Я зун и къуллугъдал эцигайбурузни чизвайди туш. Амма гьар вацра мажиб гузвайбуруз белки чир жен. За абурувай хабар къазвач. Вучиз къазвач лагъайт1а, вацра-вацра мажиб гузвайвиляй. Хатасузвилин рекъяй инженер... Акъазвани сивяй гъикъван ван алаз

акъатзаватла. Халис къуллугъ я. Залай аслу я вири совхоздин, вири жемятдин, лугъун за, райондин ва уьлкведин хатасузвални. Са залай ваъ, гьелбетда, гъа зун хътин гзафбурулай. Абур гъар сана ава эхир. Ингъе накъ. Накъ чун: къилин агроном, къилин бухгалтер, къилин инженер, къилин духтур, къилин зоотехник, къилин экономист - къилинбур вири совхоздин векъер кIватIдай мелез экъечIнавай. Къилинбурулай гьейри амайбуруни кIвалахзавай. Къилинбуру лугъуз, абуру тамамарзавай. За жуван везифаяр къилиз акъудунни рикIелай алуднач. Заз тIимил авач хьи гудай ташпуругъар ва тагъкимарунар.

Къуй векъени техникадин хатасузвал хуьрай. Бухгалтер Миримаз, яшар пудкъад йисалай алатна, къени къуьк векъерик кутудай къайда чидач. Ам ваз дебит-кредит туш гъа. Вичи-вичелай кхьидай къелем туш гъа. Ам къуд хилен къуьк я. Къуд хел къуд шиш, къуд гапур я. Хкатна векъерикай кIвачихъ галуькъда, гъилихъ галуькъда. "Ингъе, икI кутур жуван къуьк векъерик" , - къалурна за адаз. Совхоздин кассир Къачабиге тамам са кIунтI къван векъер къуькуьнал алаз тухузвай. - Яда, ей, -гъарайна за адаз. -Ваз вун гъина аватIа чизвани? Яда, вун ви векъе авайди туш-е, им совхоздин векъ я, совхоздин. Вирида вуч ийизватIа, гъикI ийизватIа килиг, жуванни гъам ая, гъакI ая. ТахъайтIа ам вуч къадар векъ я вуна къуькуьнал хкажнавайди? Килиг садра, ви чинни кваз векъерик чуьнуьх хъанва. Ви руфун къуьхвез аватайтIа, жаваб ни гуда? Векъин къал-къул акъуна ви вил буьркъуь хъайитIа, жаваб ни гуда? За! Хатасузвили рекъай инженерди! Заз ви жаваб гуз кIанзавач. Гъавилияй элкъвена вирида вуч ийизватIа, жуванни гъам ая. Вун ви векъе авач, я стха. Им совхоздин векъ я... Къе зун комбайндал фена. Фин гъар юькуз авуна кIанзавайди я-е, амма зун къе фена. Серии кабинет гадарна, де лагъ, зи ана вуч ава, я стхаяр? Цавай цIай аватна физ зун комбайндин гуьгъуьниз никIиз фин гъакъван герек яни? Ваъ-е, низ герек я? Комбайнердиз? Бес амни зун хътин инсан тушни? Адани за хъиз мажиб къачузвачни? Къачузвайла, адан гуьгъуьниз зун вучиз фирай? Килиг садра зал атай гъалдиз. КIвегъ авай целцелай хъиз, гъекъ алахъзава. Сивер къурана, бугъазар сад садав кIанва. НикIе къекъун зи пеше

iyui, я стха. Заз зи кабинет авайди я-е. Комбайнердиз мажиб вучиз гузвайди я? Бубадиз рагъмет-гвен гвена. Гуьрай ман вичин гвен. Адахъ галаз зани руг тIуьрла хъсан жезвап и? Муртузани комбайнервиле кIвалах ийиз са йис туш хьи. Адан жигерар акъван лигим хъанва хьи, адаз руквадикай гъич къайгъуни амач. Амма зун? Зун са сеферда комбайндал фена хтайла, гъафтедин къене хуралай къар хътин балгъанар къвез амукъзава. Герек яни Муртузас зун икI акун? Заз чиз, ваъ! Гьелбетда ваъ! Муькуь патахъай, руг тIимил тIуьн патал вуч авун лазим агIа, адаз залайни хъсан чизва. Чизва лагъана, ада зи кабинетда къул чIугурди я. Руг аватIа, нефес къачун тавурай. Яда, вичиз вуч кIандатIани авурай, амма зун и рекъера гъат тавурай. Заз зи къуллугъди ганвай серии кабинет ава. Эгер аниз атана вирида къулар чIугвазватIа, кисна чпин везифаяр къилиз акъудрай. За жуван везифаяр къилиз акъудайла, абуруз эверзавач хьи. Зун инженер я. Кабинет авай, мажиб авай, къилинбурун жергеда чка авай. Виридан хатасузвални за таъминарзава. Эхъ, за! АвачиртIа, заз и кабинетни гудачир, мажибни гудачир. Совхозни икъван гагъда са бала-къада татана амукъдацир...

ИТИМВИЛИЗ ИТИМВАЛ

Чиливай са юк1ни зур къван къакъанвилиз рангарин пат1нусар акъудна вили шир янавай кабинетда Сардаров тек я. Ада инин гегеншвиликай, цларин ва къавун къакъанвиликай, къецел рагъ алаз, кузвай са шумуд хел лампайрин эквврикай къилди лезет къачузва. Кьериз гъекъ акъатзавай ц1алц1ам гачал къилелаи гыл алтадиз, ада арабир к1анз-так1анз вилик квай чарар гылелай ийизва. К1валах ийиз ерли к1анзавачирди акваз, ада чарар столдин са къерехдал эцигзава.

Сардарован секинвал ч1урначт1ани, кабинетдин рак ахъайна, Абасбег пайда жезва.

- И ч1аван хийирар, ч1ехиди, - амалдар хъвер авай вилер агажна, Сардаров квел машгълул ят1а, ахтармишзава ада.

Столдихъ галайда чуькъни ийзвач, гъатта къилни хкажзавач.

- Квез и ч1ван хийирар хъурай, юлдаш Сардаров.

Сардарова мадни къил хкажзавач. Гугълувилелди гыл столдин к1аник тухвана, сигналдин кнопкадал т1уб илисзава. Им вичиз кабинетдиз гъахъдай ихтияр гайи секретаршадиз эверзава лагъай ч1ал тирди Абасбегени къат1ана. Кабинетдиз секретарша гъахъзава.

- За ваз зи патав касни ахъаймир лагъайди туширни? - ажугълу яз рахана адав Сардаров. - Бес я ман!

Кабинетдин сагъибди вичи столдин къерехдал эцигай чарар къачуна адан чин тирвал чук1урна.

- Йикъа са сятина къванни чав къил секиндиз ва яб архайиндиз к1валах ийиз тур ман. За къабулзавач исытда са касни! - нукът1а эцигна ада вичин гафарал.

Чпиз къведазни лагъай гафарин ван хъайи секретаршани Абасбег садаз сад килигиз амукъна. Секинвал секретаршади ч1урна:

- Экъеч1, Абасбег халу. За ваз ч1ехиди занят я лагъанайни?

Абасбег адаз гъич санизни экъеч1дач лугъузвай тегьерда килигна.

- Тахъайит1а, ваз ван хъаначни? - векъивал акатна жегъил рушан сесиник. Ч1ехидаз мажал авач исытда.

Рушаз вичин векъивилихъай регъуь хъана, гъавилай, чиниз хъвер хкана, ада хълагъна:

- Са герендилай ша, Абасбег халу, вун амаз, за иниз гъич са касни ахъайдач.

Абасбегезни чина регъуьвал амай жегъилдин кефи хаз к1ан хъанач. Хъуьрез- хъуьрез ада лагъана:

- Тади ийимир, чан хтул, юлдаш Сардарова вичин к1валахар куьтягъдалди, зун гъа и хъуьтуьл стулдал ацукъда.

Абасбег цлан к1аняй т1уз ц1арце авай стулрикай виридалайни эхирда авайдал ацукъна.

- Къуй ч1ехида къил секиндиз, яб архайиндиз к1валах авурай, за гъич куьт1 къванни авурт1а, зун Абасбег тахъурай. Валлагъ, нефесни къачудач.

Сес явашарна лагъай и гафарилай гуьгъуьниз Абасбеге вичин сивел капаш эцигзава ва жегъилдиз вил акъалзава.

Рушаз и яшлу касдин амалри хъуьруьн гъана, ам, рак акъал хъувуна, кабинетдай экъеч1на.

Касни рахан тийиз декъикъаяр алатна. Эхирни, вилер виниз хкаж тавуна, хъел секинариз алахъзавай сесиналди Сардарова Абасбег диндирмишна:

- За ваз яб гузва.

- Юлдаш Сардаров, заз квевай ийидай са т1галабун ава. Ч1ехида гъак1ни вилер хкажзавач. Абасбеге давамарзава:

- Куьчеда гатфар хъанва. Заз к1вале къарай къвезвач. Заз, хъайит1а, са кардал машгълул жез к1анзавай. Месела,

багъ-бустандал къаравулвал завай жеда. Гьелбетда, балк!ан гайитГа. Тахъайт!а, к!вачери а вилик хъыз къуллугъ хъийизмач.

Сардаров, а ви ихтилатрин ван заз къвезвач лугъузвай тегъерда, къарагъна, чин пенжердихъ элкъурна акъвазна. Яргъалди хиялар авурдалай къулухъ ам къайгъусузвилелди рахазва:

- Фадлай касни к!анзавач. Авайбурни гъа и йикъара сакрашенидик акатда.

Гъак! къайгъусуздаказ ам кабинетдихъ элкъвен хъийизва. Амма гъак!ни Абасбегез килигзавач, хъуькъверик гъилер кутуна, столдихъ ацукъ хъийизва.

- Совхоздин къайгъу садани ч!угъазмач, - гъайифар къвезвай сесиналди лугъузва директорди, - гъарда вичин кыл хуьзва. Багъларал алайбуру емишар тарашзава," векъерал алайбуру векъер тухузва. Гъар са камуна гъак! ава.

- Ава, валлагъ, чан директор, - шад жезва **Абасбегез**, директор вичихъ галаз рахайвиляй. - Гъар са камуна гъалтзава ахътинбур.

- Вавай хъфейт!а жеда, - Абасбеген умудрилай ц!ар ч!угъазва Сардарова.

- Ак! хъфена жезвач, юлдаш Сардаров, - к!евивалзава Абасбеге.

Гъар сеферда вичин т!вар къурла, директордин рик!из регъят жезва. Амма чинай наразивал акъатзавач. Ят!ани, Абасбеге къулухъ ч!угъазвач:

- Квез итимар к!анзавайди заз чизва, - гъвеч!и вилер ахучна рахазва ам. Гъа са вахтунда вич алай студилай къарагъна, директордин столдиз мукъва ахцукъзава. И чкадални рази тахъана, ам Сардарован къаншарда адан столдихъ ацукъзава. - Зун ви патав ич!и гъилди атанвач-е, ч!ехиди,- вилер агажарна, амалдар хъвер ийизва Абасбеге.

Ик! лагъана ада столдал газетдин чар алчуднавай зат! эцигаиди акуна, Сардарова къве гъиливдини дак!ур вилер ва гар акатнавайбур хътин хъуькъвер т!гушунзава. Ахпа тарпна к!вачел акъалтна рак!арихъди фейи ада секретаршадиз тагъкимарзава:

- Зи патав маса касни ахъаймир.

- Йна гъелелиг т!имил ава, ч!ехиди, - лугъузва Абасбеге кабинетдин рак!арилай столдихъ хквезвай Сардароваз, - хзанди гъиле-туп!а экъуррай. Ахпа, к!валах ийидай береда, мажибДИН са пай заз бес я. Итимвилез итимвал хъун герек я, -вик!егъ хъана Абасбег.

Гила директордини вилер хкажнава, абур къаншарда ацукънавай эгъли касдизни килигзава.

- Сад-вад йикъалди жува чуькъни ийимир, - чирзава Сардарова Абасбегез. - Ахпа за ваз эверда. Жува, залай алакъдач, заз к!андач лугъуз разивал гун тийидай амалар ая, - вилер вилерал расалмиш жез кич!ела ама директор. - Жуван шарт!ар эциг. Балк!андалдини таъминара лагъ, мажиб артухара лагъ. Жуван истемищунар тамамар тавунмаз, разивал гумир.

Ихтилат куьтягъ хъанвайди чирун яз, директорди Абасбеге столдал эцигай зат! капаш галтадна столдин дахилдиз вегъена, вич, лагъайт!а, студилай къарагъна пенжердихъ элкъвена.

Абасбегезни хъфиз к!анзавай, амма, адан рик!ик мадни са вуч ят!ани кумайвиляй, ада тади ийизвачир.

- Рик!елай физ са т!имил амай, - лугъузва ада инанмиш сесиналди, - авай са кал гишила амуькъзава, чан директор. Чуьлда недай алафни хъанвач, таядин к!анел аламайбурни цацарни лигъер я. Жечни вавай заз са т!имил векъер гайит!а.

Мад са т!алабунин вам хъхъана, Сардаровазни шад хъана. Ам Абасбегехъ элкъвена. Ачух вилерай уьзуьагъвилелди килигиз, ада лагъана:

- Башуьсте, Абасбег. Гъикъван лазим ят!а, арза кхъена а рушав гице. Совхоздин векъер куьтягъ жедайбур туш. Гъегъегъе, - хъурена вичин гафарал Сардаров.

Абасбегек лувар акатна. Ам и кабинетда акъваз хъуванач, гъа атайвал, ван-сес тавуна рак ахъайна, эхкъеч!на. Текдиз амуькай директорди гъилер яц!у руфунилай куьрс хъанвай гъаркъуь шалвардин жибинра туна кабинетдин и кыляй а кылиз камар яна.

Са шумуд декъикъа алатна. Директордиз Абасбеге авур таъсирни куьтягъ хъана. Гъавиляй ада, столдин патав хтана,

кнопкадал туб илисна, гьсятда раклара пайда хъайи рушавай хабар къуна:

- Гьикл хъана, атаначирни а зоотехник лугьудай Урдуханан хва?

- Атанва, чГехиди, - жаваб гана руша, - за ам кабинетдиз ахъайначир.

Сардаров руша гайи жавабдал рази жезва ва ада векъивал кумачиз хълагъзава:

- Де ша лагъ тади гьалда, тахъайтла заз фидай чка акъатнава.

Сардаров рикл секин яз вичин чкадал ахцукъна. Залан жендек инихъ-анихъ юзуриз, хъуьтуьл креслода къулайдиз ацукъна, ада столдин къерехдал алай чарар вичин вилик члугун хъувуна.

- Юлдаш директор, куьне заз эвернани? - ракларай къил туна вич къалурна Урдуханан хци.

Сардаров раханач, ада гъилин ишарадалди атана ацукъ лагъана.

- Фермада вуч хабарар ава? - чин члуру яз суал гана ада къаншарда теспача яз ацукъай зоотехникдиз. - Йикъалай-юкбуз и нек вучиз тлимил жезвайди я? - чарарикай сад къачуна, хуш авачиз юзурна Сардарова.

Урдуханан хци и суалдиз жаваб ганач, чГехида мадни вуч лугьудатла акваз вил эцигна. Члехидани, адан вил атлудайвал авуна, хълагъна:

- Зун къе Махачкаладиз фена кланзава. Къе агакъ тавуртла, пака экуьнахъ фида.

Вучиз ятлани директордиз столдихъай къарагъиз ва чин пенжердихъ элкъурна акъвазиз клан хъана.

- Ана зи руша клелзава эхир, - гъавурда твазва ада Урдуханан хва.

- Чида, чГехиди.

- Чир хъун тлимил я. Белки шартлини туш.

- Чан члехиди, заз фермадал агъзур дерди ава. Вучиз эвернавайди ятла, лагъ ман, - къарайсуз жезва Урдуханан хва.

- Езне ваз чир тахъана жеч, - вичин суй члурузавач Сардарова, - Ханларован хва. Жегъил ятлани, хъсан чка

къунва ада. Куьмек я-е, Урдуханан хва, куьмек. Зазни, вазни - виридаз.

- Заз адавай вуч куьмек клан жеда, я чан члехиди-и? - ягъанатдин хъвер ийизва Урдуханан хци. - Мегер заз гъа Мегъачкъеледиз акъатдай къван куьмекар герек жедани? Заз ина ви куьмекар бес тушни мегер?!

Са жизви ял яна хъиз, Урдуханан хци давамар хъувуна:

- Чун гъвечли инсанар я. Тум къацлай данайрин тай хъана, чаз нивай вуч клан жеда?

Адан гафар япалай тавур Сардаров, халис директор хъиз, къетливилелди рахана:

- Так, зун Махачкъаладиз физва. Туьквенра **яклар** къериз-цларуз жезвайди я. Са жендек гъазура.

- Гъазурда ман, члехиди, - рази жезва Урдуханан хва. Квайни - квайди туклвачни за. Дагъдизни ахкъуд тавуна абур вуч паталди тунва бес?

- Де ахлад. Шофер къведа фермадихъ.

- Жувни ша ман, чан члехиди.

- Заз ана такур вуч ава?

- Калерикай нек вучиз тлимил жезватла, аквада ман ваз.

- Лагъайтла жедачни?

- Лугьудалди, ақунайтла хъсан тир. Совхоздин калер чна къуру самарал эцигнава, амай векъерни вуна идаз-адаз гузва.

И гафари Сардарован чанда ивидал звал гъана.

- Кис, гурцгул! Келлесуз цкркал! Вунни заз гаф лугьудай къванди хъанвани?!

Сардаров шалвардин жибинра гъилер аваз кабинетда къекъезва.

- Ингъе ви итимвилиз ийизвай итимвал, - ажугьлу жезва ам мадни- Бубадин гъурметдай за хкана идаз клвалах ганва, им цаз хъиз зи чиниз экъечъава. Гъурметсузар!

Урдуханан хцин хъел мадни къатиди жезва. Амни стулдилай къарагъзава, адани вичин къилих къалурзава.

- Вири крарай чухсагул, гъурметлу Сардаров. Зун я цазни туш, я ви совхоздин зоотехникни. Калерикай нек тлимил вучиз ацазватла, фермадал фена жува чира, Мегъачкъеледа

авай рушазни ездидиз тухудай лапагни жува туклукла. Къснин йикъалай за ви совхозда клвал'лх хыйизмач. Ма зи арза.

Арза столдал гадарна, Урдуханан хва, къил кларцли ягъайди хъиз, экъеч'на хъфена. Сардаров ажугълу яз ама, и къил, а къил ягъиз кабинетда къекъезва.

- Лапагар совхоздинбур ят'лани, и нереч'дин амалар аку, - фена столдилай арза къачузва Сардарова. - Килигда зун, за клвалахдилай чукурай вун къабул хыйидай кас и райунда жедат'ла, - хълагъзава ада столдихъ ацукъ хыйиз.

Йикъар къез алатна. Абасбегекай юргъа балкландал алай къаравулчи хъана. Адан мал-лапагни гатфарал акъалтна. Акваз-такваз гад алукъна, ник'ерай техилдин, багъларайни бустанрай майва-емишдин бегъерар клват'л хыйидай йикъарни агакъна.

Аквазва Сардароваз, Абасбеге вич багъларинни бустанрин ирс-сагъиб хъиз тухузва. Ада вичивай я хабар хкъазмай, я т'лалабзавай зат'л амач. Абасбеген рик'елай кабинетда, къаншарда директордин столдихъ ацукъналагъай гафарни алатнава. Шумуд сеферда мажибар ганват'лани, ам атана акъатзавач, адан мецелай айгъам квай са гаф къванни алатзавач.

Эхирни са юкъуз Сардарова Абасбегез вичин патав эверун къет'гна. Атана Абасбег вичин гъвеч'ли вилерай разивилин хъвер чукулуриз.

- Саламалейкум, ч'ехиди. Эвер ганайни вуна заз? - вичин клвализ хъиз, гъахъана ам ракларай кабинетдиз.

- Мад вучда, - хъвердалди къаршиламппава шалвардин жибинра гъилер аваз столдин къилихъай винелди акъвазнавай Сардарова, - эвер таганмаз вун къеззавач къван.

- Мажал авани, я ч'ехиди, - къве гъилни виликна агатзава Абасбег. - Зун тахъайт'ла, са йикъан къене вири мулкар тарашна куътягъда. Аквазвани ваз? - къве къве гъиливдини директордин гъил къуна, ахпа жибиндай лацу, нек'ледин ранг алай куълуб ичер акъудна, столдал эцигзава Абасбеге. - Ингъе, гатун ичер гъеле цил лацузмаз тухвана куътягъзава.

- Ни тухузва-е? Куъне тухузвани, масадбуру?

- Чна тухудайбурукай за ваз лугъудани мегер?

Сардаровни Абасбег къведни ч'лагана физ хъурезва.

Я Абасбег, а-авт'ла ч'лавуз кабинетдиз атай вахтунда вуна оа хъсан ихтилат авурди тир, - лугъузва **директорди** хъуьруьнар акъвазарна.

- Яраб ам вуч ихтилат тирт'ла? - вич **фикирлу яз** къалчрзава Абасбеге.

- Гъа ч'лавуз авур ихтилат, ваз къаравулчивал **кланз**. зи патав атай ч'лавуз.

- Ихтилатар вири зи рик'ел аламач, ч'ехиди, амма за ви столдал чарчик кваз пул эцигайди зи рик'ел алама.

- Зи рик'елни алама-е. За гъ'вилай ваз дъулулгъни, балкланни ганай хъи, гъик'л лагъайт'ла, **хъсан** ят'ла лугъуз, гафарин ч'ун ч'лугвазва Сардарова. - **Вуна са хъсан** ихтилат мадни авунай эхир - ви мажибдикай.

-А-а-а, - вилерив агажиз-ахъайиз къугъунар ийизва Абасбеге, - гъак'л лагъ ман, чан ч'ехиди. За'зни хъана хъи, за ваз яраб вуч ихтилат авуна...

Абасбегни лугъур-тал! бур чир тахъана амукъна.

Са геренда къведни кисайдалай къулухъ, Абасбеге вик'егъвал авуна:

- Ваз, чан директор, зи мажибдикай пай кланзава - гъак' тушни?

- Вуна хиве къунай эхир. За ви сивяй а гаф хехеримди къуна акъудначир хъи.

- Вуна зун къаравулчивиле эцигайвилай тушни?

- Эхъ, я Абасбег. Тахъанайт'ла, а къуллугъ к'лшдайб, р т'лимил авайни?

- За хъиз ви столдал газетдин чарчик кваз ришъст эцигдайбур - гъак'л тушни? - вилер экъисна директордин чшшз килигзава Абасбег.

Сардаров вич вичикай квахъна.

- Абасбеге, чан директор, вичикай ахътин ягъанат лап вавни ийиз тадайди туш. Ваз за ам ваз гайи ришвет хъиз хъанайни? Ам за вав вахкай бурж тир.

- Вучтин бурж?

- Гъиле кепек амачирла, зи папа ви папавай къачур бурж.

Сардаров столдихъ ацукъна. Капашар яц'лу хъуькъверал алтадна, къарагъ хъууна, щалвардин жибинра гъилер туна, инихъ-анихъ къекъе къекъез эгеч'на.

- Эхъ, чан члехиди. Ам бурж тир.
 - Вун иблис я, Абасбег, - столдихъ ахцукъна Сардаров.
 - Зани, ахмакъди хъиз, пул тухвана папан гъиле вугана.
 Гъисабна, ада завай хабар къунай: - Абасбеге гъайиди яни?
 - Эхъ, члехиди. Зи папа ви папаз лагъанвай эхир. Эхъ...
 - Зи вилериз вун къалур хъийимир, - ажугълу хъана директор.- Ингъе ви итимвализ ийизвай итимвал. Лап къе чукурда за вун къаравулчивилай.
 - Мажиб къе патал пайнач лугъуз, юлдаш директор? - амалдар ва ягъанат квай хъвер вилерай чиклиз рахана Абасбег. - Ваз кичле жемир. Жуваз авур итимвилай зани итимвал ийида. Я и ихтилатдикай, я а ихтилатдикай зи мецелай са келимани алатни авунач, алатни ийидач.
 Икл лагъана, Абасбег ракларихъди фена, Сардарова къил сад садав агуднавай капашрал авудна.
 - Гъугъ, хълагъна Абасбеге, ракларив агакъайла, - итимвализ итимвал аку. Им Абасбег я гъа.

КЪИЛЕ ТЕФЕЙ ФЕНД

Ииф Гъамида зиллетдик кваз акъудна. Ахвар саклани агат тийиз, ада вич ахмакърин жергейрани туна, угърашрин жергейрани туна, вучиз лагъайтла къуншидихъ галаз хъайи ихтилаграй адаз вичин батлулвални акуна. Гъавилай гъайифри пгузарриз къур акъудиз, стлални амачиз, са гичинда авай ядни хъвана, ахварни хъанач.

- Члехи бедбахтвал туш, - фикирна пенжердай йикъан экв акур Гъамида. - Ахвар ийиз ахгакъда зун, садра ичли рикклай жуван играми къуншидихъ галаз меслят хъжен.

Клвачер пиянданбур хъиз патарай къвез гурарай эвичина, ам салаз гъахъна, жегъил чинардин тандихъ акъвазна, къуншидин гъаятдиз килигна.

- Идри-ис, - лап гъвечли аялдиз эвердай сешалди акъатна Гъамидай. - Я къунши-и, вун гилани ксана амани-йе? Экъечл кван къецелди, - рахазва ам патав са кас гвайди хъиз, - ийидай са мяслят ава.

Ван хъанани, хъаначни чидач, амма Идрисан папа вичин цурин ракларай къил акъудна чуьнуьх хъууна.

- Гъи-гъи-гъи, - хъверна вичи-вичиз Гъамида чинардин тандихъай, - ая, ая, къаргъишар ая жуван къуншидиз. Экъуьгъни ая. Твар къаз жедачтла, кализ, даданиз экъуьгъ. Сенен йифди зи кайванидини квез экъуьгъзавай, къаргъишар ийизвай. За гъич чуькъни авунач, мадни къупаран жез кичле хъана. Акъваз садра, арсуз дишегълияр, зани Идриса квез гъихътин таре гудатла килиг.

Айвандал Идрис екъечІна. Са геренда къуншидин салаз килигиз акъвазна, ада вичин япарихъ галукъай суалдиз жаваб гана:

- Ваъ, я къунши, гилалди месик къарай къведани мегер? Кешкени, и йиф садрани хъаначиртІа - ахвар хквезмач вилериз.

- Ава, къунши, ава, - рахазва чинардин тандихъай адахъ галаз.

- Вахтар я, Гъамид, вахтар. Вири чи яшаривай я.

Идрисан папа мад сеферда цурин ракларай къил акъудна.

- Я гъуцар, - вичин рикІ алай гафуналди тажубвал къалурна ада, - накъ хъайи къал-макъалдилай гуъгуъниз, чин ахчуна сад садахъ галаз раханни хъийизва. Ибур вуч итимар хъурай? Иллаки жуван клвале авайди? Зун элуъкърай гъа кицІ хъиз. Къвалариз кицІ ярай куън, я раби!

Эхиримжи гафар Идрисан кайваниди къил цуриз хутахна лагъана. Къуншийрини, дишегълидин ажугъар кваз такъуна, куъчедихъди еримишна. Гъар юкъуз чпи масадав вугун тийизвай куъсруьдал ацукъна, абуру дерди-гъал башламишна.

- Дишегълияр туш, чан стха, кицІер я, кицІер. Вил алай кар арадал клараб вегъин я,

- Гъи-гъи-гъи, - хъвер гъана и гафари Гъамидаз, - гъа за лагъайвал хъана ман. Зида, салан юкъвал акъвазна лагъай къванбур квачиз, лап ахвариз фидалди вичиз чир-течир виш сеферда тикрар хъувуна. РикІгерал-мецерал гъикІ къведа душман къейибурун.

- Яда, зидаз вуна чха хътин зи нерикай лагъай гафари герен-герен хъел хкизвай. Низ чидай, вун нерай рахадайди, низ ван хъанай, вуна клвале авай папаз къе куъзуъ къилихъни секинвал тагузвайди.

- Гъи-гъи-гъи, хаталу я душман къей балаяр.

- Яда, са патахъай гъак! хъана хъсан хъанва, я къунши.

»п чун икъван хъсан мус чир жадай?!

- Ам гъакІ яз я. Чи сир-сурдикай хабар тушиз, угъраш

^лхар ийиз кичІезва заз...

■ уншийри куълуъз-куълуъз суъгъбетар ийизва. Папарни

• *sutt* туш, абурун мецерни акъвазнавач. Гагъ и, гагъ а

І■• . агъ и салай, гагъни а салай тІвар алачир

432

къаргъишарни экъуъгъунар акъатзава. Къведани, гъич клусни инсаф тийиз, сада садан хзанрин тум хкудзава, рухварни р.ушар рекъизва, иесияр къена клвал-югъ харапІайриз элкъурзава.

Эхирни кар Гъамидазни Идрисаз кин авай уламдал атана агакъна. Вакияяр чпин гуъзчивиликаи хкатуни къурхулувал къатІана, къуншияр куъсридилай къарагъна, чпин варариз гъахъ хъувуна.

- Вид яз вуч итим я? Пакамалай няналди чарадан клваляй гудай фан клусунал вил алай къекъверагар!

- У-угъ, вун ирид чилерин нарисакъадиз фий, къей рекъизвайдан сивихъ цин стІални агалдар тийидай буъндугъур!

Акъвазна къуншийриз, Гъамидан паб дехънен ам акъвазна хъайи чинардин тандихъ тала. Идрисан паб гъилера фид алай куъкни аваз вичин салан юкъвал ала.

- Къурумсахар! Вуч чиркин ихтилатар я куъне ийизвайбур?! - къведазни гъарайна Гъамида.

- Къез гъуълерихъай къванни регъуъвал, кичІевал амачни? Арсузар! - рахана Идрисни.

Папар кисна. Им адан, ам идан итимдиз нифретни ажугъ авай вилерай килигиз акъвазна. Итимарни чеб чпиз килигиз хъуърезва. Налугъуди, накъ ибур рахайди туш, накъ ибурун арада я рикІиз тІардай, я гуъгуъл чІурдай са ихтилатни хъайиди туш. Абурун чеб чпихъ галаз гъакъван гъуърметлу я. Ида папаривни фикир агудна. Абуруз накъалай инихъ чпи авур къаргъишарни экъуъгъунар, серф авур къван хъилерни ажугъар бад гъавая жез кичІе хъана.

- Вун килиг садра-йе, хъуърез акъвазнавай чха нер, - тепилмиш хъана Идрисал вичин паб, - ругунар чІугуна рам авунвай вини памадуррин цІарариз килиг!

Гъамидан пабни гуъгуъна акъвазнач.

- Сив гъеш хъиз авуна хъуърез акъвазмир, салан ага килиз алад, афнайрин къенерар аматІа килиг ана.

Итимривай папарин гафариз аб тагана акъвазиз хъанач. Абуру къведани чпин саларилай цІар чІугуна, акур шикилри рикІер тІарна, сивери чуъкъ тавуна, хтана куъсруьдал чпин чкаяр хъуна.

433

- Гила вучда, я Идрис? - эхирни кичлез-кичлез хабар кyuна Гьамида.

- Чидач, валлагъ, - вилер хкажнач Идриса.

- Чунни хъел жедани?

Идриса кyunшидиз вилер экъисна. Амма са вуч ятlани лугъуз ам агакьдалди, Гьамида хълагъна:

- Зарафат я зиди.

- Зарафат я? Зарафатар чна кьведа накъни авунай хьи, - кьати хьана Идрис. - А кьве чкадал кьве кланчl хьайи мердимазарри вуч авуна? Абуруз а памадуринни афнайрин цДарари мецер экъисзавайни, кьалурзавай затl авайни? Чlарар кyuна чухвана кГандай сада садан. Рам авуна кьве сални. Агакь мус авуна залумрин рушар?...

- Абур гьич, кyunши, - адан тереф хвена Гьамидани, - ништа, са йифен кьене мадни гьихьтин гелер абуру чпин гьилералди тунватlа. Валлагъ, вабиллагъ, абур верч-цицъиб рекъизни, идаз-адаз сада садакай шикет-хибет ийизни агакьнавайди я. Заз чизвай утаммазар я абур. Жафа хьана.

Итимар и дерди-гьалдик квай арада папар кьведни, кьил кларцlи ягъайбур хьиз, саларай катна. Абуру чпин крариз кьиметар гуз, лагъай гафар аннамишиз башламишна.

- Агъ, куь кек яргъи тахъурай, куь! - рахазва Идрис ажугъар кьвез. - Куьн гъар виляятда сад вучиз хьаначир, агъ?

- Акl лугъумир, кyunши. Сад лагъайди, гъар садан вил жувал хьун хьсан я. Кьвед лагъайди, абур акваз чаз чи кьадир мадни артух чир жеда.

- Абуру чи кьилелни са хата-бала гьида гьа...

- Гьи-гьи-гьи, -г хуьурезва Гьамид, - хьсан хьана чал нубат кьведалди икl хьайиди.

Гьа и ихтилатрик итимар кваз, папари кьведани чпин варарай кьилер акъудна. Гьардаз вичин гьуьлуькай кламаз яз, абур чеб чпизни килигна.

- Гьинвачтlани, и кьуьзекрин кьилер элкьвенва, - хиялна абуру.

- Акъваз садра, квез чна гьихьтин фенд кьурмишдатlа аку, - лугъузвай абуруз куьсруьдал ацукьна амай итимри.

ЧIУРУ ХУТАР

Шумуд югъ тир Цимиди, кьве клвач са **чапатlда туна**, тlалабиз:

- Заз гьинай кландатlани бегълеяр кьачу. **Заз боксер** жез кланзава.

Хьилерни авуна Цимиди, минетар-суйнетарни **авуна, амма** са затlни арадал атанач. Дидеди гьинай гьидай адаз боксердин бегълеяр? Абур адан вилеризни гьич такур затlар тир. Я адаз мажал авайни боксердин бегълейрихъ кьекьведай? Ам абурухъ гьина кьекьуьрай? Хуьре авай туьквенчидивай боксердин бегълейрикай хабар кьурла, ада гьич садрани тавур хьтин хьвер авуна. Дидедизни гьич садрани тахъайвал регъуь хьана.

Эхирни вичивай хчин тlалабун кьилиз акъудиз тежедайди субут хьана, ада Цимидин чlехи бубадиз агьвалатдикай ихтилатна.

- Гьакl я? - лагъана адани. - Фена кланда жагъуриз.

Амма ам гьиниз фидай? Ам чпин хуьряй кyunши хуьруьзни техфена шумуд йисар тир. Адавай асадин куьмек галачиз кавал галчукна кимел фена хквез жезмачир.

- Ва-ъ, жагъурна кланда жуван хтулдиз кланзавай шейэр, - хълагъна ада. - Гьинай жагъурайтlани, жагъурна кланда. Вучар тир абур? Буксирдин бегълеяр? Гьакl тушни?

Ювализ хтай дидеди вичин хциз муштулух гана:

- Алад, - лагъана ада Цимидиз, - бубади жагъурда лагъана ваз буксирдин бегълеяр.

Гьик1 фирай бубадин патав? Яраб гьихьтин зарафатар ада Цимидикай ийидат1а? Ят1ани, дидеди гайи муштулухди ам бубадин патав тухвана.

- Инал ша кван, бубадин патав, - инлай-анлай т1урар алай аса хкажна айвандин кьиле ацукьнавай бубади.

- Вуч хьана? - чилиз килигиз мурмурна Цимиди.

- Вуч хьана, ваь, зун атанва, буба, лагь, - к1усни зарафат квачиз лагьай гафарилай гуьгьуьниз вилер хци авуна бубади.

Цими патав агатна.

- Вуна, ингье исятда хьиз, чинал хирер алаз хкведач лагьана, хиве кьазвани? - асадин кьил айвандин чиле эцяна бубади. - Агь?

- Эхь, буба, - кьил чиле гьат хьувуна Цимидин.

Бегьлеяр алайла, т1ар жедач, заз чиз, - Цимидин чин акун патал кьил агьузна бубади. - Абуру вири гадайриз кьачурт1а, хьсан я, тахьайт1а, ваз бегьлеяр жеда, абуруз - ваь, абуру ягьайла, ваз т1ар жеда, вуна ягьайла, абуруз - ваь. Абуру, чан буксур, чпин гьутаривди ви чинал гьамиша хирер ийида.

Цимиди регьуьвилай яр акьатай вичин чинилай капаш алтадна. Капашди са шумуд чкадал хирер алайди гьиссна,

- Чна ик1 ийин, чан хва, - чурудилай гьил ч1угуна бубади.

Адаз вичин хтул и зиллетдикай хкудиз к1анзавай- Вун акьван яру-ц1ару жез акьвазмир. Итимрал хирер жедай адетар я. Регьувилер тур жуван. Ша чна год ийин: вун чантани кьачуна ч1уру хутар гьиз алад. Са туьрши шейинихъ вил гала зи. Рик1и фу тухузмач. Вун хутар гваз хкведалди, за буксурдин бегьлеярни жагьурда. Са ваз ваь, амай гадайризни. Кьуй абурни вун хьтин буксурар хьурай.

Шад хьана Цимидиз. К1вач япувай физ хтана ам к1вализ. Ада тади кваз чантада авай ктаб-дафтар акьудна, гурарин к1аняй резиндин чекмеяр алук1на. Чукурна ада ч1уру хутарин гуьгьуьниз.

Бубади кьил галтадзава айвандилай, хьуьрезва ам вичин хтулдин зиреквилел.

- Вуна бахчадай ч1уру хутар гьайит1а, за ваз буксурдин бегьлеярни жагьурда, - лагьана ада гададин гуьгьуьниз. - Эхь, гьак1 я.

Цими рекьера гьалтай гьич са касдини диндирмишнач. Резиндин чекмейрихъ гьа чеб кьван кьарар галк1из, агакьна

ам бахчадиз. Анжах гила адан кьили ван авуна. Гьинва ч1уру хутар? Им бахчада хутар жедай вахт яни? Жив цДраз анжах гила башламишнава. Ингье и хутун таран к1аникай хикиснавай мулдин цуькверни чина серинвал аваз килигзава.

Цимиди а цуьквер ат1ана: сад, кьвед, пуд... Са гьвеч1и к1унч1 хьана.

Кьве капаш сад садав агудна, ада мулдин цуькверин к1унч1 вичин нефесдивди чими ийиз эгеч1на.

-Хутар гвачиз к1вализ гьик1 хьфирай? - фикирзавай Цимиди рехъ тирвалди. - Бубади зун кьасухдай ракьурна. Бахчада хутар авачир ч1ал чиз. Яраб ада заз бегьлеяр кьачудач жал?

Цими капашрин арада авай мулдин **цуькверин к1унч1унив** рахаз-рахаз к1вализни агакьна.

Буба айвандин кьиле ацукьна амай. Ада **Цимидивай** гьич са зат1ни хабар кьунач. Цимидини са гафни **лагьанач**. Мулдин цуьквер гила акьатиз башламишнава **эхир**. **Ч1уру хутар** жедалди садра гьинва-а!

Гьа ик1 бегьлейрикай я Цими вич, я буба рахун хьувунач. Гьа са вахтунда тарари цуьквер авуна, там-тар кьацу хьана, гатфар, ахпа гад чпин ихтиярда гьатна.

- Ч1уру хутар агакьрай садра, аквада заз боксердин бегьлеяр жедач1а, - инанмиш тир Цими.

Кьацу кьашар хьиз тарарал пайда хьайи ч1уру хутар ири хьана. Цимидин секинвал квахьна. Ам кар авазни, авачизни бубадин патав кьезе, адаз вич кьалуриз, арагь-бурагьра гьатна. Эхирни са юкьуз бубади адавай т1алабна.

- Чан бала Цими, агьа п1ирен таран хутар кал жедай йикьар я ибур, гьваш ман бубадиз са жибинда авайбур.

Цимидик лувар акатна. Гьинай фена, гьинай хтана, адан рик1ел аламукьнач, ам жибинар п1ирен таран кал хутарай ацДурна бубадин айвандик ахкьатна. Вуч аквазва Цимидиз - бубадин яхун ва назик гьилерал турпуц бегьлеяр аЛа. Боксердин бегьлеяр! Цими цавув агакьна. Адаз вуч лугьудат1а, гьик1 ийидат1а чизвач. Бубади ам кьутармишна:

- Жуван дустариз виридаз лагь. Фена ат1а Тажидинан туьквендай чпизни буксурдин бегьлеяр кьачурай. Заз зи хтулдин чинал хирер хьана мад такурай.

ВАЛУГЪДИ» ЯК ТИНЕДАЙ РУШ

Лемфира куьчедиз шаддиз фенай. Сад лагъайди» ада дахдин гъил кунвай. Дахдин гъил кюна куьчедиз финал гъи руша дамах ва шадвал ийидач кван? Къвед лагъайди, югъ гатфаринди тир, гъава чимиди. Къуд пад гуьлуьшан тир. Рушан шадвал къвердавай артух жезвай. Ам паркуна перпилагра акъахна, адаз къизилверекъ чарарик квай ширинлухар къачуна. Куьрелди, дахди адаз са шейни ваъ лагъанач.

Элкъвена к1вализ хкведай рекъени Земфирадин к1уфал хъвер, рик1е шадвал авай. Вучиз лагъайт1а адан гъилик квай яд авахъ тийидай сумкада чан аламаз къачунвай балугъар авай. Абурукай гатъ сада, гатъ муькуьда, сумкадай экъеч1из к1анз, хкадарзавай. Ида Земфирадин хъуьруьнар мадни ван алайбур ийизвай. Ада, к1ирк1ирдал ацалтна хъуьрез, дахдин чинизни шадвал гъизвай.

Гъа ик1 абур к1вализ агакъна.

- *Шуч* хъсан хъана куьне балугъар къачуна, - лагъана дидединж.шаддиз.- Зун квез недай вуч хуьрек ийида лугъуз

- *Чъа* адайбур я гъа! - хкажна вичин гъилик квай сумка Земфиради. - Ваннадиз ахъайдани за абур?

- Эхъ> чан руш. Перем дегишарна, абур михъиз эгеч1. Чна гыш^гъялеваз къавурмишда. Таза балугъ акъван ширин жедахъи!!?

Зймфиради ваннадиз яд к1ват1на, балугъар аниз ахъайна. Циз аватайбалугърик мадни юзун акатна, абуру сирнавар ийиз эгеч1на. 438

Земфирадин рик1елай дидедин гафар алатна. Ам чамарна ц1ун к1вализ фена. И къватидал, а къватидал гъилер физ, ада ч1ахар авайди гъана. Туп1аривди къаз, руша ч1ахар вегъейла, балугърик йигинвал акатна Вичин уьмуьрда гъич садрани такур и шикилди Земфирадин шадвилерихъ къадар-гъисаб тунач. Ада к1вале, гатфарин тама къушари хътин, ванер туна. Рак1арал атана, вичин уюнар гуьзетиз акъвазнавай дидени адаз акъвазачир.

- За ваз балугъар михъиз эгеч1 лагъаначирни, я руш? - наразивал къалурна дидеди.

Земфира хъуьрез-хъуьрез адахъ элкъвена.

- Вун килиг садра, я диде. Абуру гъикъван хъсан сирнавават1а аку-е. За вегъезвай ч1ахарднн тварар гъик1 незват1а аку-е... , . ч.

- Сирнавар абуру ягълаванда ийида-е, ■*■ рушен ч1алар ахъайиз рахана диде. - Хт1ун алай перем, халат алу к1на, михъа абур!

- Вуч михъа? Балугъар? Гъик1? - мягътел хъана Земфира.

- Гъик1 михъайди я - чук1улдив!

-Чукгулдив! -гагъ дидедиз, гагъ балугъриз килигиз ийир-тийир хъана руш. - Ибур чан алай балугъар я эхир?

- Мадни ширин жеда. Бес ваз гуьулера къейи балугъар хъана к1анзвани?

Ик1 лагъана диде хъфена. Са декъикъани алатнач, ам са гъиле яргъи мурз алай чук1ул, муькуь гъилени тахтадин къул аваз хтана ахкъатна.

- Къекъеч1 кван ваннадин къилихъай! - гъарай гана ада Земфирадиз. - Буба хтана телевизордиз килигиз дивандал яргъи хъанва. Руш балугърихъ галаз къугъваз ваннадин къилихъ гала. Недайди виридаз завай к1анзава.

- Абурал чан ала, диде!

-Чан за абурукай исятдахкудда! -лагъана дидеди ажугълуз. Ада балугърикай сад кюна. Чабалмишиз, сив акъайиз акъалзавай балугъ ада къулунал эцигна. Яргъи мурз алай чук1улдивди яна, ада балугъдин къил, къил чич1екдин тум хъиз, галудна.

- Ва-аъ! - гъарайна Земфиради.

Ада, къил галамачиз, амма вичик чан кумайди чириз, чабалмишзавай балугъдал къве капашни эцигна.

- Кямир зи балугърик! Абур чан алайбур я!

Амма дидедин гъиле къвед лагъай балугъ гъатна.

- Атлумир! Кямир! - гъарайна руша клевеси сесиналди шехъиз. - Ваз абур гъайиф тушни? Ваз абурун язух къвезвачни?...

И гъарайдин ванцел акъатай дахди дидедин пад хвена.

- Балугъар чан алаз къазвайди я. Тлуън патал. Ваннада хуън патал, ваъ, - лагъана ада рушаз атлуз-атлуз.

Земфиради къве гъиливдини вилер клевирна. Ахпа, вич ксузвай кГвализ катна, чин кланикна кравутдал къаткана, ам тух жедалди шехъна.

Балугъар дидеди къавурмишна. Вири хзанди абур тГуъна. Земфиради гъич дадмишни авунач. Адалай гуьгъуъниз, балугъдин як акур гъар сеферда, Земфирадин вилерал накъвар акъалгиз акваз, клвале гъич садани туквендай балугъар маса къачузмач.

ВУЖ ТАХСИРКАР АБУРАЙ?

Оучиз ятлани и межлис заз лап сифтедилай бегенмиш хъаначир. Гъвечлиди, члехиди авачир чка я ман. Лугъур-талгъур чин тийизвай жегъилрин ихтилатрал члехибуруни садрани тавур хътин хъуъруънар ийизвай.

Дуъз лагъайтла, межлис акъван члехиди тушир. ЧИжре гайи хътин вилериз яр акъатна физ, виш литридин челегар хътин руфунар столдин кланик чуънуъхнавай къве жанавурдиз чпин шарагар хъиз аквадай къве жакъал юлдашар хъанвай.

Чи столдихъ галайбуру тлуар сивиз тухвай къван, абуру чехирдив ацланвай истиканар ичли ийиз хъана. Чна шишериз гъил авурла, абуру плагрусдин гумади хъ галаз хупл ийиз башламишна.

Щийи къаравили ахъайна чи юлдашрикай садан гъиле авай шиш чилел аватна. Чи хъвер мадни къалин хъана.

Мад вуч хъхъанатла завай гилани риклел хкиз жезвач. Сифте чилел аватай шишини куклар хъайи бутылкадин ван авуна. Адан гуьгъуъналлаз чи виридан чинриз ширин чехирдин стГалар хъичена, лацу перемрал хъайи чехирдин лекеярни къатГудалди, жегъил жакъалрикай сад раг ацахъай ван къилеллаз чи столдин кланик атана.

Чаз чара хъанач, жегъил жакъални адан гуьгъуъниз атай эгъли жанавур чна акъвазарна. Къвед лагъай жуът гена муькуъ патан къуншийрин столдив агатна.

Гена хъсан куьтягъ хъана: чиликай хкатайди хъиз атай погонар алайда тади гъалда абур къецел акъудна. Амма зун са карди клевеси тунва: пака заз шагъидвал авун патал суддиз эвер ганва. За вуж тахсиркар авурай? Сифте вири хъуърезвайбур тир...

руг авай хуър. Ви чар зал агакьна. Ада зун зи калерини данайри вун къван шад авуна...»

Руша арабир хъвер ийиз тамам са чин ац!урна. Къуд къат авуна чар к!ват!на яргъалди фикир авурдалай къулухъ, Дилбера гъВБШи гъарфаралди чарчин пип!елай кхьин хъувуна: «Вун гъич са декьикъадани зи рик!яй акъатзавач. Ма ЁаЗ зи темен!»

И гафарилай гуьгъуьниз Дилбера са ч!ехи нукът!а эцигна.

ЧАРЧИН К!УСАР

Л.уьре вирвдалайни абурлу, къилих авай гададикай вичиз яр хъанва лугъуз, гара авай Дилбер яргъал шегъердай адалай хтанвай чар к!елиз-к!елиз пашман жезвай. Дилбер гъилер авахъна патав гвай стулдал ацукъ хъана...

Ада чар к!ел хъийиз эгеч!на. «Вун зи экв гузвай лампа я, вун зи гъисабунар къунин машин, рангунин телевизор я...»

Дилбера чарни аваз гъилер вилерал эцигна.

- И кими гафар шумуд сефер к!елда? - тикрарзавай ада.

«Вун зи робот, лакаторар я, вун дуьньядин винел лув гузвай зи «Солют» я» - к!елун давамарна мад Дилбера. Эхирни адан наразивал хъелдиз элкъвена, ада чар къазуниз эгеч!на. Хъелни шелдиз элкъвей руш акъваз хъана, ада чарчин к!усар чеб чпив агуд хъувуна, абуруз теменар гуз-гуз к!елун давамарна.

«Дилбер, вун заз дуьньядилаи багъа инсан, ч!ехи бахт я. Вун зи к!Ганивал, гъавилай зи уьмуьр ва гележег я»...

Хъуькъверилай накъвадин ст!алар, дуьдгъвердин к!ашунилай цуру нек!един ст!алар хъиз, авахъзавай руш хъуьрез эгеч!на. Чар авай гъил хурал эцигна, ам к!валин юкъвал элкъвез башламишна. Садлагъана акъваз хъана ва тади кваз столдихъ ацукъна.

Сифте ада ярдин чарчикай хъанвай К!усар мукъаятдиз ктабдин юкъва туна, ахпа яргъал шегъерда к!елзавай ярдиз чар кхъиз башламишна.

«Зи заз гъар юкъуз аквазвай урусатдин кал. Гъар юкъуз за гъиле къазвай перни керки. Зи накъ ханвай дана. Зи къарни

Приказ.....	411
Бригадирдин пакама.....	415
Чубанар	417
Хатасузвили замин	419
Итимвилиз итимвал	422
Къиле тефей фенд	431
Чуру хутар	435
Балугъдин як тинедай руш	438
Вуж тахсиркар авурай	441
Чарчин к!усар	442

КЪИЛЕР

ПОВЕСТАР

Шейтанрин къугунар.....	7
Эхиримжи къув.....	137
Ичерин бере	185

ДРАМАЯР

К!вал хъиткъинна	219
Дустагда мехъер.....	253
Къарачияр	286
К!ири Буба.....	318

ГЪИКАЯР ВА МОНОЛОГАР

Хатрутар	379
Гведек	386
Ч!алан къванцикайни Шагъ Албурзакаи риваят	393
Амаханан муьгъ	399
Угъри	405
Идарада экв ама	408